Wandeling naar Syracuse

Veritatem sequi et colere, tueri justitiam

omnibus aeque bene velle ac facere, nil extimescere.

Om de waarheid te volgen en te aanbidden,
om gerechtigheid te beschermen
om iedereen even goed te wensen en te doen,
zonder ergens bang voor te zijn.

SPAZIERGANG NACH SYRAKUS

im Jahre 1802.

VON

I. G. SEUME.

Veritatem sequi et colere, tueri justitiam, æque omnibus bene velle ac facere, nil extimescere.

BRAUNSCHWEIG UND LEIPZIG.

1803

ISBN: 978-90-833962-3-1
nur: 302 Vertaalde literaire roman, novelle
512 Reisgidsen Europa
Ter Verpoozing, Peize

Pdf gratis op
www.nedersaksisch.org en academia.edu

Omslag naar origineel
Eerste druk (POD) mei 2024
Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Print: Biblion, Zoetermeer
uwboekingoedehanden.nl

Wandeling naar Syracuse

in het jaar 1802

Spaziergang nach Syrakus

im Jahre 1802

Johann Gottfried Seume

Vertaling & Annotatie

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Lectio te ipsum nosse docet.

Lezen leert je jezelf te kennen.

Iosephus Robustus

Reisgids

Johann Gottfried Seume (1763 - 1810) heb ik ontmoet in maart 2024. Hij is een onafhankelijk en gedreven man met een sterk ontwikkeld rechtvaardigheidsgevoel. De vrijgezelle wandelaar – hij is 39 tijdens zijn trektocht – neemt geen blad voor de mond. Hij is niet bang uitgevallen. Hij neemt zichzelf *eernsachtig*. Door zijn groot gevoel voor medemenselijkheid laat hij zich gemakkelijk in de luren leggen, overigens zonder daar met zelfverwijten op te reageren.

Van 6 december 1801 tot eind augustus 1802 wandelt Seume van Grimma (bij Leipzig) naar Syracuse op Sicilië, en terug via Zürich en Parijs. Onderweg doet hij verslag van dorpen, steden, natuur, medemensen, oorlogen, volkeren, theaterbezoeken, ruïnes, struikrovers, wreedheden, musea, martelingen – afsnijden van neuzen en oren en laten opeten door de slachtoffers, roosteren van gevangenen in een kooi tot de dood erop volgt –, mythologie, literatuur, schilderkunst, afzetterij door medewandelaars en herbergiers, van cicerones (gidsen), van sinaasappels, vijgen, olijven, kastanjes, forellen en andere vissen. Hij doet verslag van zijn bevindingen en overpeinzingen.

Seume is een onderhoudende man met kritische uitstappen naar heersers en naar de bazen van de Roomse kerk. Onderweg ontmoet hij enkele aantrekkelijke 'erfzondes'. Wat gaat voor?

Na en tijdens beschrijvingen volgen filosofisch getinte verhandelingen. "Barmhartigheid is het grootste kwaad."

Bij veel van zijn verhalen ging door mijn hoofd: dat zeg en schrijf ik ook. Ik ben Seume en Seume is mij. Wonderlijk. Ik heb mezelf na deze *Spaziergang* beter leren kennen, nu nog begrijpen.

Gerard Stout

Peize, mei 2024

Europa tijdens de revolutie van 1789 tot oprichting van het Rijnverbond (1806)

Wandeling naar Syracuse

Beste lezer,

Vorig jaar heb ik de wandeling gemaakt die ik hier vertel; en ik doe dat omdat sommige verstandige mensen dachten dat het verhaal voor velen niet onaangenaam zou zijn, en zelfs nuttig voor sommigen. Misschien waren deze mensen van mening dat ik het reisverslag anders en beter zou kunnen doen: wat dat aangaat kan ik me alleen maar beroepen op mijn eigen overtuigingen; hoe bereid ik ook ben om toe te geven dat ze hier en daar gelijk kunnen hebben wat de vorm betreft.

Ik hoop dat je mijn vriend bent of zult worden; en als je dat niet bent of zult worden, ben ik koppig genoeg om te geloven dat de fout niet bij mij ligt.[1] Misschien leer je hier weinig of niets nieuws. Redelijke mensen weten dit allemaal al heel lang. Maar meestal wordt het niet gezegd of alleen heel zachtjes: en het lijkt me dat het geleidelijk aan luid en duidelijk gezegd moet worden als we niet voor eeuwig kindermelk willen drinken.[2] Met dit zuigelingenvoedsel wil men ons maar al te graag kinderlijk houden. Zonder krachtig voedsel wordt niemand een volwaardig mens; dit geldt zowel op het morele als op het fysieke vlak. Mijn excuses als mijn toon aanmatigend overkomt. Het is echter moeilijk, zelfs onmogelijk, om in sommige zaken bescheiden te blijven zonder de waarheid te verloochenen, en om in bepaalde zaken een goede ingetogenheid te bewaren. Ik laat wat ik heb gezegd over aan de praktijk en het effect ervan, en ben ik tevreden dat ik heb gestreefd naar wat waar en goed is.

Het is een heel oude opvatting dat bijna elke schrijver in zijn boeken alleen over zichzelf schrijft. Het kan niet anders, en het zou waarschijnlijk ook niet anders moeten zijn; als iedereen zichzelf maar eerlijk en oprecht zou presenteren. Ik ben me ervan bewust dat ik liever het goede zie en me erover verheug, dan het slechte ontdek en

1 Ich hoffe, Du bist mein Freund oder wirst es werden; und ist nicht das eine und wird nicht das andere, so bin ich so eigensinnig zu glauben, daß die Schuld nicht an mir liegt.
2 Aan moeders tepel hangen.

er boos over word. Maar de vreugde blijft onderdrukt en de boosheid klinkt luid.[3]

In romans komen oude waarheden naar voren die niet langer ontkend kunnen worden, al zijn ze vaak in een poëtische jas gestoken, verbeeld en keer op keer herhaald. Ik neem niemand dit kwalijk; het is het begin, maar het blijft slechts moedermelk voor kinderen. We moeten eindelijk volwassen worden en de zaken serieus nemen vanuit een historisch oogpunt, zonder vooroordelen, wrok, passie en egoïsme. Plaatsen, mensen, namen en omstandigheden zouden altijd moeten worden ondersteund door feiten, zodat alles zo accuraat mogelijk wordt vastgelegd. Uiteindelijk is alleen de geschiedenis het naslagwerk van ons goede en slechte.

Deze kwestie kent echter haar grenzen. Als men een ingeburgerd religieus vooroordeel ter discussie durft te stellen, wordt men al snel als goddeloos beschouwd. Als men een politiek vooroordeel verder uitdiept en corruptie aan de kaak stelt, wordt men direct bestempeld als onruststoker en schurk. Wie de stempel heeft, slaat de munt. Wie hoop of vrees koestert voor zichzelf, moet zich niet te veel blootstellen. Men moet nooit beweren dat prinsen of hun ministers slecht zijn, zoals zo vaak wordt gehoord en gelezen. Het is eerder zo dat deze prins onrechtvaardig, wreed of inconsistent **handelt**, en deze minister zich **gedraagt** als een van de wereld vervreemde plunderaar en kwelgeest van het volk.

Zulke persoonlijkheden zijn echter noodzakelijke en heilzame ondernemingen voor de mensheid, zelfs als ze door alle regeringen als paskwil[4] worden gebrandmerkt. Alles draait om individuen, zowel

3Es ist eine sehr alte Bemerkung, daß fast jeder Schriftsteller in seinen Büchern nur sein Ich schreibt. Das kann nicht anders sein, und soll wohl nicht anders sein; wenn sich nur jeder vorher in gutes Licht und reine Stimmung setzt. Ich bin mir bewußt, daß ich lieber das Gute sehe und mich darüber freue, als das Böse finde und darüber zürne: aber die Freude bleibt still, und der Zorn wird laut.

4paskwil znw. o. sedert Kiliaen, die ook pasquin vermeldt. In 1501 liet kardinaal Caraffa voor zijn paleis in Rome het fragment van een marmeren beeldengroep, die half onder de straat gelegen had, opstellen (zij werd eerst in de 19de eeuw herkend als Menelaos die de dode Patroklos uit de strijd wegsleept). De Romeinen der 16de eeuw noemden de beeldengroep naar een daartegenover wonende schoenmaker Pasquino en plachten elk jaar op de feestdag van S. Marcus daarop epigrammen op gebeurtenissen van de dag te bevestigen; bij die gelegenheden werden — vaak satirische — gedichten gemaakt. Deze werden daarom ook

goede als slechte. Slaven hebben tirannen geschapen, dwaasheid en eigenbelang hebben privileges in stand gehouden, en zwakheid en passie hebben beide versterkt. Pas wanneer koningen de moed hebben om op te staan voor universele rechtvaardigheid, zullen ze hun eigen onafhankelijkheid bevestigen en het geluk van hun volk verzekeren door vrijheid. Maar dit vergt meer dan alleen het winnen van veldslagen. Tot die tijd heeft en moet elke oprecht rechtvaardige man met verstand en vastberadenheid blijven geloven en zeggen dat oud zuurdesem oud zuurdesem blijft.

Je zou het vreemd kunnen vinden dat een man die tweemaal tegen vrijheid heeft gevochten[5] zo'n toon aanslaat. Het is niet moeilijk om dit te verklaren. Het lot heeft me gedwongen. Ik ben niet koppig genoeg om mijn eigen mening krachtig te verdedigen tegenover miljoenen: maar ik ben wel onafhankelijkheid genoeg om die niet te ontkennen tegenover miljoenen en hun leiders.

Sommige mannen, wier namen de natie met respect noemt, hebben me gevraagd om in het openbaar iets te zeggen over mijn leven en mijn opeenvolgende opleidingen: maar ik kan dat niet doen.[6] In mijn jeugd

---

pasquino of als verkleinwoord pasquillo genoemd. Het woord werd echter in West-Europa vooral bekend nadat een Duitse humanist in 1518 een vlugschrift met de titel *Pasquillus exul* uitgaf. Ook: pasquille. etymologiebank.nl

5Zie biografie. Volgende voetnoot korte samenvatting.

6*Mijn leven* is de titel van de autobiografie van de Duitse schrijver Johann Gottfried Seume (1763-1810). Het onvoltooide werk beschrijft de eerste twintig jaar van zijn leven en werd voor het eerst gepubliceerd in 1813 met een vervolg door Georg Joachim Göschen en Christian August Heinrich Clodius. *Mein Leben* is een van de beroemdste autobiografieën uit de Duitse literatuur.

Seume bracht zijn jeugd door in Poserna en Knautkleeberg (nu Leipzig) en ging na de vroege dood van zijn vader naar de Latijnse school in Borna, waar hij aankwam als "halve Huron" (wilde) maar al snel de beste van zijn klas werd. Dankzij de steun van graaf Friedrich Wilhelm von Hohenthal zu Städteln kon de begaafde jongen naar de Nikolaischule in Leipzig en in de herfst van 1780 begon hij theologie te studeren om dominee te worden volgens de wensen van zijn sponsor. De achttienjarige werd echter al snel geplaagd door twijfels over zijn geloof: "Het begon vreselijk te gisten in mij. Ik besefte dat ik als eerlijk mens niet op de ingeslagen weg verder kon gaan." Seume besloot Duitsland te verlaten om naar de artillerieschool in Metz (Frankrijk) te gaan. Seume zou worden verhuurd aan Groot-Brittannië als soldaat voor de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog en werd eerst naar het Ziegenhain fort gebracht, het verzamelpunt voor de rekruten, en vervolgens naar Bremerlehe in het voorjaar van 1782.

was het de worsteling van een jongeman met zijn omstandigheden en zijn inconsistenties; toen ik een man werd, waren mijn verwikkelingen soms zo vreemd dat ik niet altijd met plezier aan ze terugdenk. Wie vertelt er graag dat hij ooit dwaas was, om mogelijk enkele al lang bekende waarheden te verduidelijken door zijn eigen voorbeeld?

Toen ik als achttienjarige voortijdig van de academie wegliep om als theologiestudent de wereld in te trekken, bleek bij onderzoek dat ik geen schoolvriend had neergestoken, geen meisje had gedood en geen schulden had achtergelaten. Ik had zelfs de paar daalders die ik verschuldigd was de dag voordat ik vertrok betaald. Ze konden echter de reden van mijn vertrek niet achterhalen en vermoedden dat ik

---

Na een overtocht van tweeëntwintig weken in de krappe ruimten van een Engels transportschip, "ingelegd en gezouten als haringen", kwamen de Hessische soldaten aan in Halifax, waar ze gelegerd bleven en niet langer in de oorlog werden ingezet. Naast zijn militaire plichten moest Seume aanvankelijk werken "in het juk als schrijversknecht", maar hij kreeg ook de gelegenheid om te jagen en te vissen in zijn vrije tijd. Zijn tochten door de Canadese wildernis brachten hem in nauw contact met de (Huron) Indianen, "door en door vriendelijke mensen", die hij met veel sympathie beschrijft.

De klassieke opleiding en het poëtische talent van de boerenzoon Seume maakten indruk op de vier jaar oudere officier Karl Ludwig August Heino von Münchhausen. Er ontstond een vriendschap tussen de twee, waardoor Seume acceptatie vond in een kleine kring van officieren. Nadat in september 1783 de Vrede van Parijs was ondertekend, werden de troepen teruggevoerd naar Europa en Seume gebruikte zijn aankomst in Bremen om te proberen te ontsnappen. 'En nu –' op dit punt breekt het manuscript af.

Twee vrienden van Seume, de uitgever Georg Joachim Göschen (1752–1828) en de universiteitsprofessor en dichter Christian August Heinrich Clodius (1772–1836) in Leipzig, schreven een vervolg. Göschen beschrijft hoe Seume ontsnapte uit het Hessische leger en vervolgens in handen viel van Pruisische rekruteurs, twee mislukte ontsnappingspogingen deed, na twaalf keer spitsroeden lopen, uiteindelijk terugkeerde naar Leipzig, studeerde, in Russische dienst ging en als een soldaat de opstand in Warschau overleefde. Officier in april 1794, keerde na zeven maanden gevangenschap terug naar huis, ondernam zijn wandeling naar Syracuse in 1801/02 en een Noordse reis door Polen, Rusland en Scandinavië in 1805.

Het door Clodius geschreven supplement beschrijft Seume's laatste levensdagen in Töplitz (Teplice), waar de terminaal zieke man had gehoopt op verlichting van zijn ondragelijke pijn. Alleen 'de plicht om het goede voorbeeld te geven' weerhield hem ervan zijn eigen leven te beëindigen 'ter wille van de zwakken en dwazen'. Seume stierf op 13 juni 1810, op zevenenveertigjarige leeftijd. Duitse wikipedia. Het boek is te vinden op Projekt Gutenberg-Vertaling. *Mijn leven*. 2024. TVp.

droef te moede en verward was, en plaatsten daarom zo voorzichtig mogelijk opsporingsberichten in de kranten om dit te onderzoeken. Het betalen van mijn schulden op de dag voordat ik vertrok leek een sterk bewijs van mijn waanzin te zijn. Ik laat de overweging van deze conclusie, die een zeer slechte mening over de moraal van onze jeugd verraadt, over aan de weldoeners.

Het raadsel zal aan de psycholoog worden verklaard als ik hem vertel dat de gevoelens die ik sindsdien hier en daar heb geuit, en vooral in het volgende verhaal, allemaal in mijn ziel leefden toen ik op weg ging met negen daalders en Tacitus[7] op zak. Wat moest een dorpspastoor met deze ontboezemingen?[8] Bij een kosmopoliet, met een stevig fundament van moraliteit, kunnen ze nog steeds een goed effect hebben. De storm steekt echter bij mij nooit zo hoog op dat hij me van de sokkel blaast waarop ik als redelijk, weldenkend mens sta. De meeste van mijn lotsbestemmingen lagen in de omstandigheden van mijn leven; en de laatste reis naar Sicilië was misschien wel de eerste volledig vrije beslissing van enig belang.

Ik kreeg kritiek omdat ik onvoorspelbaar en wispelturig was: ze deden me onrecht aan. De omstandigheden dreven me en geen hogere verplichting weerhield me. Dat ik enkele jaren heb toegekeken bij het uitgeven van Klopstocks[9] *Oden* en de *Messiasaden* is waarschijnlijk niet de zaak van een voorvluchtige.

Men verwijt mij dat ik geen baan heb gezocht. Ik voel me ongeschikt voor veel functies; en het is een van mijn principes, die niet gebaseerd zijn op ridicule hooghartigheid, dat ik geloof dat de staat mannen voor de functies moet zoeken. Ik ontleen plezier aan de wetenschap dat ik genoeg verstand heb om te denken dat er in mijn vaderland dertigduizend bekwamere en betere mannen zijn dan ik. Als ik minister was, zou ik hoogstwaarschijnlijk zelden een baan geven aan

7Pullius Cornelius Tacitus (ca. 56 - 117) was een Romeins consul, historicus, schrijver en redenaar. Hij wordt vaak gezien als de grootste historicus van Rome, of zelfs van het Romeinse Rijk.

8Seume heeft weinig vertrouwen in een dorpspastoor (biechtvader) als geschikte psycholoog.

9Friedrich Gottlieb Klopstock (Quedlinburg, 2 juli 1724 — Hamburg, 14 maart 1803) was een Duits dichter uit de Verlichting. Klopstock werd beroemd met zijn epos, *Der Messias*, dat in afleveringen gepubliceerd werd, de eerste drie banden in het tijdschrift *Bremer Beiträge,* en door Milton geïnspireerd was. *Oden* (gedichten) 1771.

een man die er zelf om vroeg. Velen zullen denken dat dat vreemd is; ik niet. Als ik, een alleenstaande man, niet strikt volgens mijn principes handel, wie doet dat dan wel?

Ze keurden het af dat ik de Russische dienst verliet. Ik kwam er per toeval en vertrok per toeval. Ik werd slecht beloond; dat is waarschijnlijk ook toeval: en ik ben nog te gezond van lichaam en geest om er mijn soep door te laten bederven. Tijdens de belangrijkste periode, de crisis met Polen,[10] verzorgde ik de Duitse en Franse diplomatieke correspondentie tussen generaal Igelström, Pototzky, Möllendorf[11] en de andere Pruissische en Russische generaals in Grodno en Warschau, omdat er geen andere officier op het hoofdkwartier was die zoveel met een pen kon doen. - Je bent nog niet officieel beëdigd, zei Igelström tegen me toen hij me de eerste brief van Möllendorf gaf, je hebt nog niet de eed afgelegd. De eerlijke man, antwoordde ik, kent en doet zijn plicht zonder eed, en de schurk wordt er niet door weerhouden. –

Ze ontnamen oude stafofficieren zaken van groot strategisch belang en droegen ze aan mij over toen Möllendorf nog steeds de Pilitsa[12] als de grens wilde hebben en toen later op de Russische manier Dietines[13] in Polen volgens zijn eigen (die van Möllendorf) regels werden ingedeeld en aangestuurd. Gedurende enige tijd waren Igelström, Friesel en ik de enigen die op de hoogte waren van het hele plan. Ik werkte dag en nacht tot op het laatst het eerste kanonschot onder mijn raam viel: en het lijkt me dat ik zelfs als soldaat mijn plicht niet verzaakte, ook al zat ik soms in een nis in de muur naast de grenadiers en bladerde ik tijdens het langdurige geschiet in mijn boek over werk van Homerus. De generaal had tientallen mensen voor het Russische gedeelte; voor het Duitse en Franse gedeelte, dat gezien de situatie niet onbelangrijk kon zijn, had hij niemand behalve ik: Igelström zelf, Apraxin, Pistor, Bauer en anderen zullen dat bevestigen. Toen de Fransman Sion aankwam, waren de belangrijkste zaken al gedaan.

Echter, af en toe kreeg een violist die iets voor een van de Subows[14]

10 Met de Poolse Delingen (1772, 1793 en 1795) verdeelden Rusland, Oostenrijk en Pruisen onderling in drie stappen het sterk verzwakte Pools-Litouws Gemenebest, dat daardoor in 1795 van de Europese kaart verdween.

11 Wichard Joachim Heinrich von Möllendorf 1724-1816, Veldmaarschalk in het Pruissisch leger, Goeverneur van Berlijn. Igelstrom was in Russische dienst.

12 Piliza; zijrivier Weichsel/Wisla in Polen, bij Poolse deling een grensrivier.

13 Dietine = parlementsleden, verkozenen; *Erste Theilung Polens*. Adolf Beer.1873

14 Platon Alexandrowitsch Zubow * 4 november / 15 november 1767 Greg.; †

had gespeeld de voorkeur boven mij. Dit is elders waarschijnlijk niet ongewoon. Ik had het ongeluk om opgepakt te worden. Nadat het hele verhaal voorbij was, stuurde generaal Igelström me naar Italië met een zwaargewonde jongeman die mijn vriend was en van wie de vader ook de vriend van Igelström was, zodat de zieke man gebruik kon maken van de baden in Pisa. We konden niet naar Italië omdat de Fransen alles bezet hadden.[15]

De keizerin[16] stierf; het was onmogelijk voor mij om op mijn plek terug te zijn op de dag die Paulus (Igelström?) had aangewezen in zijn oekaze,[17] en ik werd ontslagen uit de dienst. In Rusland is er weinig aangename menselijkheid als je naar het vlakke land kijkt. Ik was al eerder half van plan om niet terug te gaan, en nu was ik dat helemaal. Na mijn zeer openhartige uiteenzetting, gaf de keizer me uiteindelijk een formeel eervol afscheid, dat generaal Pahlen me toestuurde, omdat ik geen fout had gemaakt tijdens mijn dienst. Het is gebruikelijk in Rusland om officieren die enige diensten hebben bewezen hun soldij te laten uitbetalen; ik kreeg niets. Dat was misschien de geest van die tijd en het zou zwak van me zijn om daar boos over te zijn. Als ik nu iets zou willen aankaarten, zou de zaak als verouderd worden beschouwd en de strekking van het resultaat zou zijn: Wij leeuwen hebben gejaagd.[18] Ik zal mezelf het vervolg besparen. Als ik niet over

---

26 maart. / 7 april 1822 gr. bij kasteel Ruhenthal in Koerland was een Russische politicus. Als luitenant bij de cavaleriewacht werd hij in 1789 de favoriet van keizerin Catharina II. Zubow werd beschouwd als een man met een lage morele integriteit en grote ambitie. Vanwege zijn bevoorrechte positie aan het hof van de tsarina gebruikte hij zijn invloed in het binnen- en buitenlands beleid herhaaldelijk in zijn eigen voordeel. Hij was een van de samenzweerders rond Peter Ludwig von der Pahlen en was direct betrokken bij de moord op Paul I in 1801.

15De Italiaanse Veldtocht (27 maart 1796 – 17 oktober 1797) was de eerste grote buitenlandse veldtocht van Napoleon Bonaparte. Frans – Italiaanse oorlog. De Franse revolutionaire en napoleontische oorlogen, samen ook wel Coalitieoorlogen of Franse oorlogen genoemd, waren zeven grote en enkele kleinere oorlogen die de Europese mogendheden van 1792 tot 1815 voerden tegen het revolutionaire Frankrijk en na 1799.

16Catharina II Aleksejevna (Stettin, 2 mei1729 – Tsarskoje Selo, 17 november 1796), bijgenaamd Catharina de Grote was van 1762 tot 1796 tsarina van Rusland.

17Oekaze was in het Russische Rijk een proclamatie van de tsaar, de overheid of een religieuze leider die de status had van een wet. Een voorbeeld is de "Ems oekaze" die een verbod instelde op het publieke gebruik van Oekraïens. Bevelschrift, verordening.

18Wij hebben gewonnen.

enige kennis, levensfilosofie en zuinigheid beschikte, zou ik voor een stuk brood de (wapen)rok van de keizer door het Duitse vaderland kunnen dragen.

Ik heb me nooit in mijn leven verwaardigd om iets te vragen wat ik niet verdiende; noch zal ik altijd vragen om wat ik verdien. Er zijn veel manieren in de wereld om eerlijk te leven: en als er geen over zijn, zijn er manieren om niet langer te leven. Hij die zijn plicht met oprechte overtuiging heeft gedaan, moet zich niet schamen om op het einde ontslag te nemen, wanneer zijn kracht hem in de steek laat.[19] Je hoeft niet te rekenen op de goedkeuring van mensen. Vandaag kunnen ze je op een voetstuk plaatsen en morgen kunnen ze je aan de schandpaal nagelen voor dezelfde daden.

Als ik misschien nog veertig jaar leef en dan niets meer te doen vind, is er misschien nog een kleine uitwijkmogelijkheid om de hoeken van mijn geheugen af te stoffen en mijn verhaal op te zoeken voor de zelfverbetering van mijn lezers. Nu zal ik leven, een goed en rustig leven, zo goed en rustig als iemand kan leven zonder een cent aan voorzieningen. Het zal zeker gaan zoals het tot nu toe is gegaan, want ik heb geen aanspraken, geen angst en geen hoop.

U, beste lezer, weet al wat ik hier in mijn reisverslag vertel. Ik sta voor alles wat ik zelf heb gezien, voor zover ik mijn meningen en inzichten kan vertrouwen: en ik heb niets gezegd dat ik niet door zeer geloofwaardige mensen heb horen herhalen. Als ik enigszins openhartig en betrokken ben geweest over politieke zaken, dan geloof ik dat een dergelijke openhartigheid en betrokkenheid een man betaamt; het kan sommigen behagen of niet. Overigens ben ik misschien de meest bedaarde burger die je in het district Meissen[20] zult vinden. Sommige dingen zijn vooruitgegaan, zoals te verwachten was, zonder verbeterd te zijn. Als ik nu de balans zou opmaken, zou ik waarschijnlijk meer te zeggen hebben en bewijs kunnen leveren voor mijn eerdere meningen.

---

19 Seume overwoog aan het eind van zijn leven euthanasie/zelfdoding, maar zag er vanaf vanwege zijn sociale omgeving. Zie zijn biografie.
20 Meißen is een gemeente en plaats 25 km ten noordwesten van Dresden, in de Duitse deelstaat Saksen. Bekend door porselein.

Natuurlijk had ik graag een boek gemaakt dat ook esthetische waarde had; maar karakterisering en waarheid zouden te veel lijden onder angstvallig gladstrijken. Niemand kan de dingen en zichzelf beter weergeven dan beide zijn. Ik voel heel goed aan dat deze bladzijden niet gelezen kunnen worden als toilet-lectuur. Veel zou eruit gehaald moeten worden en veel zou anders moeten. Maar als hier en daar een goede, onbevooroordeelde, rechtgeaarde, vastbesloten man uit dit boek een paar gedachten voor zichzelf en anderen kan gebruiken, zal ik dat resultaat met plezier onthouden.

Leipzig 1803. Seume

[Voorwoord bij de 2e editie].

Na rijp beraad heb ik in deze tweede editie niets kunnen vinden om te veranderen. In feite waren de dingen zoals ik ze vertel; en in alle andere opzichten zijn mijn overtuigingen niet van gisteren of eergisteren. Waarheid en rechtvaardigheid zullen altijd mijn enige toevluchtsoorden zijn. Waarom zou ik proberen ze te verdraaien? Ik heb niets te hopen en niets te vrezen. Natuurlijk zullen de critici heel wat commentaar hebben over de presentatie en stijl, en ik wil niet koppig tegen hun juistheid ingaan. Maar het was voor mij onmogelijk om het geheel om te smelten; de levendige eigenheid zou meer verloren hebben dan gewonnen in de uiteindelijke vormgeving. Ik presenteer dit niet als een compleet tafereel, maar als een eerlijke bijdrage aan de karakterisering van onze periode onder onze tijdgenoten, en ik ben tevreden als ik enkel aanspraak maak op het stempel van een waarheidlievend, open, onbevooroordeeld, onafhankelijk, rechtvaardig mens. Het individu kan niet tegen de stroom van de tijd in zwemmen, maar zij die sterk zijn houden stand en laten zich er niet door meeslepen. Ik geef de hoop niet op dat er ooit waarachtige gerechtigheid zal komen, ook al kunnen de ongelukkige pogingen nog vele platonische[21] jaren duren. Laat iedereen alleen maar moedig werken, want zijn dag zal komen.

21 Plato zag een onlichamelijke liefde, vrij van erotische begeerte, als de ideale vorm van het gevoelen. In de middeleeuwen stond het begrip platonische liefde voor een affectie voor God, maar vandaag de dag gaat het over innige relaties waar geen seks aan te pas komt. Hier: afstandelijke/beschouwende jaren.

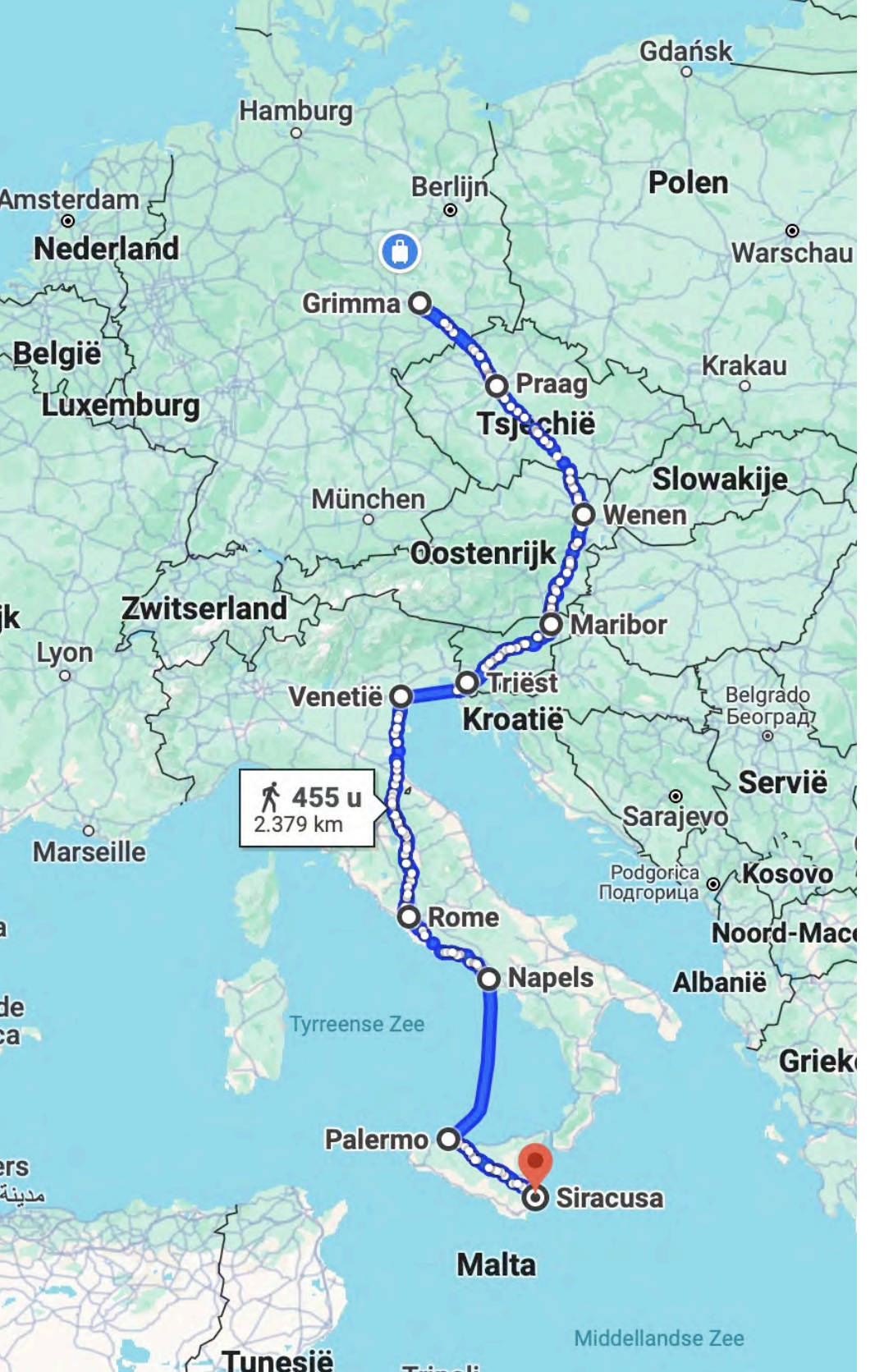
Gdańsk
Hamburg
Amsterdam
Berlijn
Polen
Nederland
Warschau
Grimma
België
Krakau
Praag
Luxemburg
Tsjechië
Slowakije
München
Wenen
Oostenrijk
Zwitserland
Maribor
Lyon
Triëst
Venetië
Kroatië
Belgrado
Београд
Servië
455 u
2.379 km
Sarajevo
Marseille
Podgorica
Подгорица
Kosovo
Rome
Noord-Mace
Napels
Albanië
Tyrreense Zee
Griek
Palermo
Siracusa
Malta
Middellandse Zee
Tunesië

Eerste deel

van Grimma (Leipzig) naar Syracuse

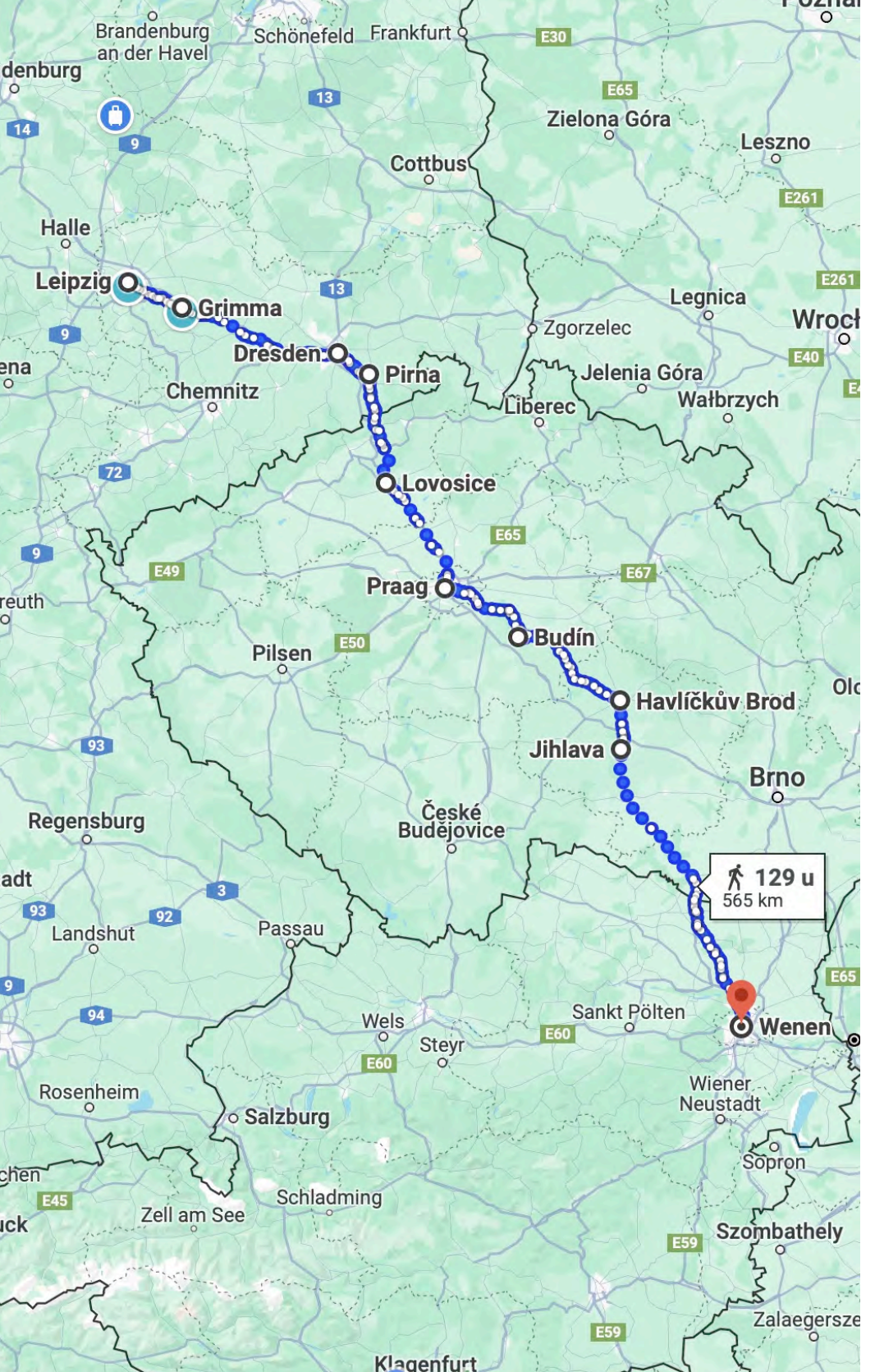
Brandenburg an der Havel
Schönefeld
Frankfurt
E30
E65
Zielona Góra
Leszno
Cottbus
E261
Halle
Leipzig
Grimma
Legnica
Zgorzelec
Dresden
Pirna
Jelenia Góra
Chemnitz
Liberec
Wałbrzych
E40
Lovosice
E65
E49
Praag
E67
Budín
Pilsen
E50
Havlíčkův Brod
Jihlava
Brno
Regensburg
České Budějovice
129 u
565 km
Landshut
Passau
Sankt Pölten
Wels
Steyr
E60
Wenen
Rosenheim
Salzburg
Wiener Neustadt
Sopron
Schladming
Zell am See
Szombathely
E59
Zalaegersze
Klagenfurt

1

Grimme – Leipzig –Hohenstäd – Dresden

Dresden, 9 december 1801

In Grimme[22] gespte ik mijn tornister[23] op en we gingen op weg. Een stoet van goede, joviale mensen begeleidde ons over de bergen van het dal van de Mulde, en mijn vriend Großmann en mijn vriend Schnorr[24] spraken veel over het heiligdom van hun godin,[25] waar ik, een

22 Plaats bij Leipzig. Grimma.

23 rugzak.

24 Veit Hanns Friedrich Schnorr von Carolsfeld (geboren 11 mei 1764 in Schneeberg; † 30 april 1841 in Leipzig) was een Duitse schilder en etser.
Schnorr's vader was raadslid en accijnsinspecteur in Schneeberg en hij was de achtste van zestien kinderen. De familie zou oorspronkelijk uit Zweden of IJsland komen, maar al eeuwenlang in Schneeberg gevestigd zijn. Schnorr's overgrootvader was de ondernemer en hamerman Veit Hans Schnorr von Carolsfeld. Schnorr studeerde vanaf 1784 rechten in Leipzig, maar stapte in 1788 over op de kunst. Hij ging naar Königsberg en eind 1789 naar Maagdenburg voordat hij in 1790 terugkeerde naar Leipzig en studeerde bij Adam Friedrich Oeser. Hij schilderde schilderijen, illustreerde de werken van Wieland en Klopstock (Oden) voor uitgeverij Göschen en was theaterschilder.
Schnorr behoorde tot de vriendenkring van de dichter Johann Gottfried Seume en vergezelde hem op zijn reis naar Syracuse in 1801 (beschreven in *Spaziergang nach Syrakus*), maar scheidde van hem in Wenen. Seume beschreef de redenen voor zijn zwerftocht door Italië zonder begeleiding door te zeggen dat het voor een vader van een gezin roekeloos zou zijn geweest. Schnorr keerde in 1802 via Wenen, Parijs en Straatsburg terug naar Leipzig.
In 1803 werd hij onderleraar aan de kunstacademie van Leipzig. Na de dood van Johann Friedrich August Tischbein werd hij in 1816 directeur van de Academie van Leipzig en bekleedde deze functie tot aan zijn dood in 1841.
Schnorr was een belangrijke portretschilder; hij maakte onder meer: Portretten van Seume (in het Gleimhaus in Halberstadt, ook de titel gegraveerd door AW Böhm van de 3e editie van Seume's gedichten is gebaseerd op zijn origineel), Immanuel Kant (tekening, Dresden Kupferstichkabinett) en Friedrich Rochlitz. Andere schilderijen waren gebaseerd op hedendaagse poëzie. Er waren veel etsen van hem, hij leverde ook sjablonen voor sculpturen, sneed en boetseerde zelf en schreef over kunsteducatie. Een geschilderd zelfportret uit een privécollectie was te zien op de Dresdner Jahrhundertausstellung in 1906.

25 thuis bij hun wederhelft.

goddeloze man,[26] maar weinig van begreep. Ongemerkt zocht ik een paar minuten voor mezelf, ging boven op de berg zitten tegenover de grote windmolen/windwijzer van Sint-Joris[27] en bad mijn reisgebed; dat de hemel me schappelijke, vriendelijke herbergiers en hoffelijke poortwachters zou geven van Leipzig tot Syracuse, en terug naar mijn land via de andere route; dat Hij me uit de handen zou houden van de monarchale en demagogische volksmenners, die met dezelfde tirannie hun systeem in de neus van ons eenvoudige mensen proppen als de Samojeed[28] de ring in de neuzen van zijn dieren stouwt.

Nu keek ik terug naar de prachtige streek, die Melanchthon[29] al zo mooi had gevonden dat hij er graag wilde wonen, en in gedachten liet ik snel alle gelukkige dagen de revue passeren die ik daar had doorgebracht: inspanning en teleurstelling zijn snel vergeten. Daar bevond zich Hohenstädt met zijn prachtige bossen, en op de heuvel Göschen's wonderbaarlijke stookplaats,[30] waar we zo vaak hebben gegraven en geplant en onkruid gewied en gekletst en geoogst, en aardappelen en perziken gegeten: op de bergen lagen de vriendelijke dorpjes rondom, en door de bergkloven kronkelde de rivier zijn kromme weg naar beneden, waar geen pad en geen eik mij onbekend waren.

De zon scheen warm als in de lente, en we namen dankbaar afscheid van onze metgezellen helemaal gerust op een goed weerzien. Ik keek nog eens naar links in de richting van de nieuwe molen op de grootste heuvel, die in het tuinhuis in Hohenstädt zo vaak had gediend als de grens van ons uitzicht over de valleien, en we liepen rustig de weg af naar Hubertsburg. In Altmügeln[31] werden we met vaderlijke hartelijkheid ontvangen, vermaakt met de vriendschap uit onze jeugd en de volgende ochtend met een prachtige melodie van Goethes lied[32]

26 Seume is vrijgezel.

27 drakendoder, beschermheilige kruisvaarders, waarschijnlijk een fictieve heilige naar Arthurromans.

28 Russisch volk. Nu: wit hondenras.

29 Philip Melanchthon (geboren als Philipp Schwartzerdt; Baden, 16 februari 1497 - 19 april 1560) was een Duitse lutherse hervormer, medewerker van Maarten Luther, de eerste systematische theoloog van de protestantse reformatie, intellectueel leider van de lutherse reformatie en invloedrijk ontwerper van onderwijssystemen. Naast Luther en Johannes Calvijn een hervormer, theoloog en vormgever van het protestantisme.

30 tussen Leipzig en Dresden.

31 halverwege Leipzig en Dresden.

32 Mignon (*Kennst du das Land, wo die Zitronen blühn?*) gedicht van Johann Wolfgang

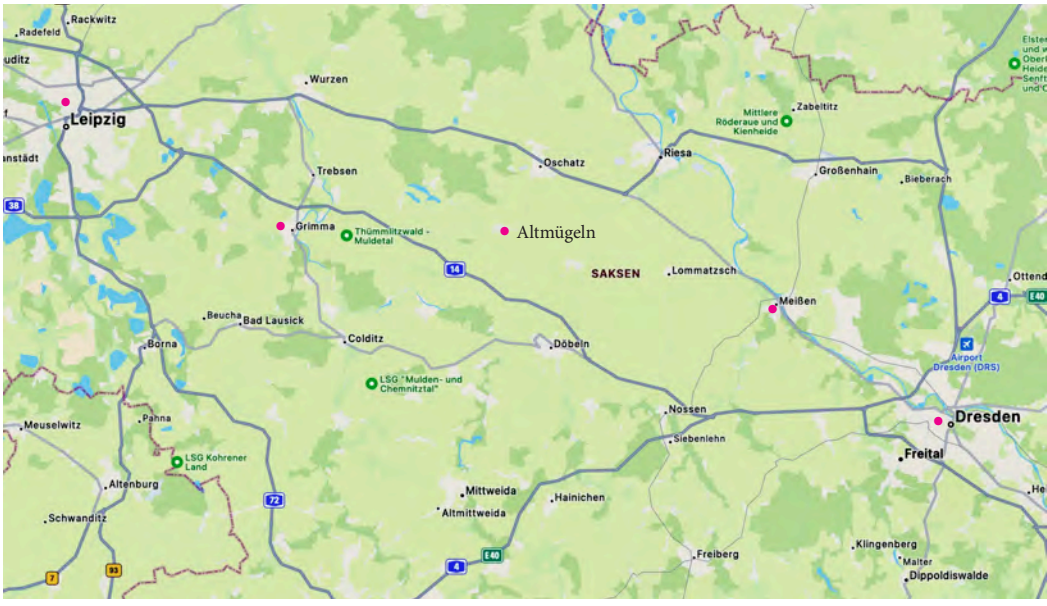

- Kennst du das Land? –

Kennst du das Land, wo die Zitronen blühn,
Im dunkeln Laub die Goldorangen glühn,
Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht,
Kennst du es wohl?
Dahin! Dahin
Möcht' ich mit dir, o mein Geliebter, ziehn!

Kennst du das Haus? auf Säulen ruht sein Dach,
Es glänzt der Saal, es schimmert das Gemach,
Und Marmorbilder stehn und sehn mich an:
Was hat man dir, du armes Kind, getan?
Kennst du es wohl?

---

von Goethe, voor het eerst werd gepubliceerd in het theaterprogramma van Wilhelm Meister en later in Goethes *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. Een van de beroemdste gedichten in de Duitse taal bezingt het verlangen naar Italië onder Duitsers. Zelfs tijdens Goethes leven inspireerden de pakkende en mooie verzen tot herschrijvingen, toespelingen en parodieën en werden ze vele malen op muziek gezet.

Dahin! Dahin
Möcht' ich mit dir, o mein Beschützer, ziehn.
Kennst du den Berg und seinen Wolkensteg?
Das Maultier sucht im Nebel seinen Weg,
In Höhlen wohnt der Drachen alte Brut,
Es stürzt der Fels und über ihn die Flut:
Kennst du ihn wohl?
Dahin! Dahin
Geht unser Weg; o Vater, laß uns ziehn!

- Ken jij het land? –

Kent je het land waar de citroenen bloeien,
De gouden sinaasappels gloeien in de donkere bladeren,
Een zachte wind waait uit de blauwe lucht,
De mirte stil en de laurier staat hoog,
Ken jij het?
Daar! Daar
Ik zou graag met je mee willen gaan, o mijn geliefde!
Ken jij het huis? het dak rust op pilaren,
De hal glanst, de kamer glinstert,
En marmeren beelden staan en kijken naar mij:
Wat hebben ze je aangedaan, arm kind?
Ken jij het?
Daar! Daar
Ik zou graag met je mee willen gaan, o mijn hoeder.

Kent je de berg en zijn wolkenbrug?
De muilezel zoekt zijn weg in de mist,
Het oude drakengebroed leeft in grotten,
De rots valt en de vloed eroverheen:
Ken je hem ook?
Daar! Daar
Laten we gaan; O vader, laten we gaan!

met de hartelijkste wensen uitgezwaaid naar Meissen, waar we op dezelfde wijze warm werden onthaald. Konden we deze aardige vrienden maar aan de zuidkust van Sicilië verwelkomen!

De Elbe stroomde majestueus langs de bergen van Dresden. De hoogten glansden alsof de knoppen op het punt stonden weer uit te barsten en de mist steeg van de rivier romantisch op naar de oude Scharfenberg.[33] Het weer was zo broeierig op de achtste december dat het zeer weldadig was voor ons gevoel toen we uit de zon in de schaduw van het bos stapten.

Ik had Dresden al twaalf jaar niet gezien, dat was nadat ik vanuit Leipzig op zoek ging naar delen uit de *Mémoires militaires de Guischard*,[34] die ik daar niet kon vinden. Ik kon ze ook niet in Dresden vinden, omdat ze naar een generaal in Lausitz[35] waren gestuurd. Bij mijn terugkeer ontmoette ik de avonturier Quintus Icilius[36] bij de theoloog Morus,[37] en ik vond niets in hem dat bij mijn doel paste. Op deze manier wordt menig mars in de wereld, net als in de oorlog, voor niets gemaakt.
Een koude, dikke, zeer onvriendelijke lucht blies vaak over me heen als ik in de buurt van een residentie kwam; en ik kan niet zeggen dat Dresden deze keer een uitzondering was, hoe aangenaam het weer in Meissen ook was geweest. Je komt zoveel sombere, ongelukkige,

33 nu onderdeel van Dresden.

34 https://archive.org/details/mmoirescritique00guisgoog
Charles Guischardt *Mémoires militaires, sur les Grecs et les Romains...* ; t. 2 / par Charles Guischardt 1758. Militaire memoires over de Grieken en Romeinen: met een proefschrift over de aanval en verdediging van de plaatsen van de Ouden; de vertaling van Onosander en de tactieken van Arrianus, en de analyse van de campagne van Julius Caesar in Afrika (2 delen).

35 De Lausitz is een regio tussen de rivieren Bóbr, Kwisa en Elbe op de grenzen van Duitsland, Polen en Tsjechië. De naam is afgeleid van een Sorbisch woord voor zompig weideland. In Lausitz wonen Sorben, een Slavische minderheid die een eigen taal spreekt, het Sorbisch. De streek is ingedeeld in Neder-Lausitz en Opper-Lausitz.

36 Karl Theophil Guichard, adellijk als Quintus Icilius, (* 1724 in Maagdenburg; † 1775 in Potsdam) was een Pruissische officier en militair schrijver uit de Fredericische tijd. Karl Theophil Guichard kwam uit een hugenotenfamilie die in Maagdenburg woonde. Zijn vader had een porseleinfabriek. Guichard studeerde theologie en oude talen (Latijn, Grieks, Syrisch en Chaldeeuws). Hij werd mentor van de kinderen van de stadhouder van Holland en hoopte te worden benoemd tot hoogleraar in Leiden. Toen deze verwachting niet uitkwam, werd hij in 1747 soldaat en vocht als Nederlands officier in de Oostenrijkse Successieoorlog in Nederland. Guichard verhuisde vervolgens naar Engeland, waar hij zijn studie over de oorlogsvoering van de Grieken en Romeinen voortzette en zich richtte op de tactiek van de Romeinse veldslagen tegen de Carthagers.

37 theoloog en dichter Alexander Morus, Wallerant Vaillant, 1658 - 1677.

ontmenselijkte gezichten tegen, dat je om de vijf minuten een gezicht ziet dat een openbare kastijding lijkt te hebben verdiend, of er klaar voor is om die te geven: je kunt je voorstellen dat beide geen prettig gezicht zijn. Velen lijken op de een of andere manier bij het hof te horen of de lagere functionarissen van de academies te zijn, die zich aan de leiband van ellende vastklampen, en met grofheid het uiteinde van het touw uithalen naar iedereen die te dicht bij hun ellende komt. Het is algemeen bekend dat onbeleefdheid en onbeschaamdheid zich het meest thuis voelen bij de lakeien van de groten, die vaak proberen de slechte behandeling die ze van hun meesters hebben gekregen te compenseren. Hoffelijkheid zou van het hof moeten komen; maar het woord zegt, net als veel andere woorden in het leven, het tegenovergestelde van wat de betekenis is,[38] en het hof betekent vaak alleen maar een plaats waar men geen hoffelijkheid meer vindt; net zoals de wet vaak de antithese van rechtvaardigheid is. Wee de man die veroordeeld is tot de antichambre;[39] het is een groot geluk als zijn geest niet slaafs of despotisch wordt; en het vereist meer dan gewone manlijke kracht om zichzelf in de juiste positie van menselijke waardigheid te houden.

Ik kom net uit het theater, waar ze *De oude zes schalen* van Großmann[40] voorschotelden.

Je kent het gezelschap. Over het geheel genomen was het niet slecht. Het stuk zelf was ingekort, en ik verwachtte, zoals gebruikelijk, een uitgebalanceerde combinatie, maar ontdekte, bij nadere vergelijking, dat de auteur een groot aantal losse flodders en gemeenplaatsen

38 Stokpaardje.

39 Italiaanse *anticamera*, voorkamer. Een soort vestibule die onmiddellijk voorafgaat aan een grote studeerkamer of ontvangstkamer. In de adellijke huizen van de zestiende en zeventiende eeuw was de antichambre een grote multifunctionele kamer die voorafging aan de dans/theaterzaal.

40 Gustav Friedrich Wilhelm Großmann (* 30 november 1746 in Berlijn; † 20 mei 1796 in Hannover) was een Duits acteur, schrijver en theaterregisseur tijdens het tijdperk van de Verlichting.
Zijn toneelstuk *Nicht mehr als sechs Schüsseln* (*Niet meer dan zes schalen*) werd in verschillende talen vertaald en wordt vandaag de dag nog steeds beschouwd als Duitslands eerste maatschappijkritische stuk. De literatuurhistoricus Karl Heinrich Jördens beschreef dit stuk als een voorbeeld voor meer recente familiespelen. Veel van zijn toneelstukken zijn van zijn hand, sommige heeft hij aangepast aan zijn eigen smaak.

had weggelaten, waarvan de verwijdering nuttig was. Verschillende overdreven opzichtige kenmerken, die er misschien niet waren toen het boek zo'n vijfentwintig jaar geleden voor het eerst verscheen, waren geschrapt. Maar sommige dingen waren ook weggelaten met de gebruikelijke Dresdense bekrompenheid die er beter in had kunnen blijven voor de eer van de liberale tolerantie. Ik zie niet in waarom de prins in een koning werd veranderd. De willekeurige kroning gaf het geheel zo'n starre beklemming dat het in verschillende scènes erg opviel. Als koningen in koningssteden veranderd zouden worden in louter vorsten, zou dit dan iets verbeteren? Zijn beide niet onderhevig aan dwaling? Waren ze bang om elkaar hier te zullen treffen? De angst was zeer onterecht, en het karakter van de werkelijk voortreffelijke keurvorst moet eerder beledigd worden door zulke kunstgrepen. In zijn hele leven werd hij beschuldigd van misschien maar één of twee overhaaste vergrijpen, en geen daarvan wordt in dit toneelstuk aangestipt.

Er is een morele en esthetische reden om de grofheid van de afgelopen twintig jaar[41] weg te poetsen: maar ik zie niet in waarom de nog steeds in het oog springende dwaasheden en zwakheden van de aristocratische kaste niet met openhartigheid zouden moeten worden uitgesproken, berispt en gekastijd met de gesel van de spot. Als het niet langer van toepassing is, is het niet langer nodig; maar dat het nog steeds nodig is, blijkt uit de angstige voorzichtigheid waarmee men vermijdt de belachelijkheid van de jongste kamerheer aan te kaarten.

Christ, als raadsman van het hof, sprak heel vastberaden en correct, en zijn optreden was precies, afgemeten, zonder dat het zo leek. Je kent zijn fijne tact. Mevrouw Hartwig speelde zijn dochter met haar gebruikelijke theatrale gratie en op sommige plaatsen met ongewone, zeer gelukkige artisticiteit. Mevrouw Ochsenheimer begint een goede soubrette[42] te worden en belooft veel goeds in haar vak op de school van haar man. Ochsenheimer kwam niet tot zijn recht in de rol van Herr von Wilsdorf. U kent Thering en Bösenberg: beiden, de eerste als Philipp, de laatste als Wunderlich, hadden een redelijk dankbaar

41 Napoleontische en andere oorlogen.

42 Een soubrette is een sopraantype in de opera. Een soubrette zingt vaak de rol van een vrolijk, soms ondeugend dienstmeisje. De term is ontleend aan de commedia dell'arte. De soubrette werd veel aangetroffen in het Franse vaudevilletheater van de 18e eeuw.

spel. Thering speelde met zijn gebruikelijke barokke eigenzinnigheid en moest behagen; maar Bösenberg maakte een beledigende blunder die hem misschien maar half kan worden verweten. Wunderlich wilde *stande bene*[43] betaald worden voor de koets die hij had afgeleverd: en denk nu aan Bösenbergs[44] Opper-Saksische uitspraak, die er zo op gesteld is om het zachte hard te maken en het harde zacht, en die hier ook heel nadrukkelijk aanwezig leek te zijn. Het semi-Latijnse deel[45] van het publiek lachte verontwaardigd, en dat leek mij een onbeschoftheid van de eerste orde

De andere rollen waren redelijk goed neergezet. Drewitz acteerde Fritz ook niet slecht, want hij vertolkte hem als slechterik. Maar Henke was een majoor als een stalknecht, en werkte, of liever gezegd verknoeide zijn rol, tot groot vermaak van alle militairen die in de zaal om me heen zaten. De fout lag niet bij hemzelf, noch bij het directoraat dat hem majoor had gemaakt. *Non omnia possumus omnes*;[46] hij speelt de bakker Ehlers heel goed in een Iffland[47] toneelstuk.

We waren bang gemaakt dat we moeilijkheden zouden krijgen vanwege Oostenrijkse paspoorten, maar ik moet de beleefdheid van de ambassade prijzen. De heer von Büel, als secretaris, ontving ons heel vriendelijk, en toen hij hoorde van onze wens om snel te vertrekken, maakte hij ze zelf klaar met grote vriendelijkheid; en binnen een paar uur ontvingen we de papieren, ondertekend door graaf Metternich; permissie doorheen alle keizerlijke landen.

Je weet hoe onvoorzichtig en slordig ik ben in zaken van geleerdheid en kunst. Wat moest ik, een leek, doen in het heiligdom?[48] Ik heb de kunstgalerij niet gezien omdat ik dan weer schoenen had moeten aantrekken; ik heb de oudheidkamer niet gezien omdat ik de inspecteur de eerste keer niet tegenkwam, en de rest heb ik niet gezien omdat ik te gemakzuchtig was. Je mist niets; iemand anders zal je alles wel mooier vertellen en beschrijven.

43 Goed staan. Direct. Ter plekke.
44 toneelspeler.
45 gestudeerde.
46 Wij kunnen niet allemaal/alles.
47 Iffland, August Wilhelm-, 1759-1814, toneelschrijver en -speler, schouwburg-directeur te Mannheim en Berlijn. Hij schreef moralistische toneelstukken.
48 Museum, galerie.

Ik bezocht de heer Grassi,[49] meer omdat ik in gezelschap van Schnorr was en omdat ik hem eerder in Warschau had gezien, dan omdat ik me gedwongen voelde om zijn werk te zien; en toch beschouw ik hem als de beste schilder die ik tot nu toe heb gekend. Hij heeft een gloedvolle en toch zeer delicate inkleuring, met een echte, interessante tekening. Het lijkt mij dat hij iets van de strenge ernst van de oude, echte school heeft verloren en zijn eigen bloeiende, onuitsprekelijk charmante gratie heeft tentoongespreid. Hij heeft met meer geluk gedaan wat Oeser[50] op zijn laatste manier wilde doen, waardoor hij, zoals de kunstcritici heel goed weten, onder de nebulisten[51] viel. Beiden vleien; maar Grassi vleit nog steeds de kenner, en Oeser vleide alleen de kenner. Grassi vertelde me veel dingen over Warschau, waar we beiden raakvlakken hadden tijdens de grote crisis van de laatste revolutie. Hij had een verlies van vijfduizend dukaten geleden door de val van Tepper en moest tijdens het beleg het bevel voeren over tien man als korporaal van

49 Josef Mathias Grassi (* 22 april 1757 in Wenen; † 7 januari 1838 in Dresden; ook Giuseppe Grassi) was een Oostenrijkse geschiedenis- en portretschilder. Josef Mathias Grassi was de jongere broer van de beeldhouwer Anton Matthias Grassi, wiens vader de goudsmid Ottilio Grassi uit Udine (tussen Triëst en Venetië) was. Josef studeerde aan de Academie voor Schone Kunsten in Wenen. Omdat hij vond dat hij daar oneerlijk werd behandeld (hij werd verslagen door Heinrich Friedrich Füger voor een reisbeurs), ging hij naar Warschau. Daar schilderde hij met succes talrijke portretten. Tijdens de Poolse opstand kon hij het strijdtoneel verlaten door bemiddeling van de revolutionaire leider Tadeusz Kościuszko. In 1799 werd Grassi benoemd tot professor aan de Academie van Dresden. Van 1816 tot 1821 reisde hij naar Rome in de hoedanigheid van directeur van studies voor de koninklijke Saksische gepensioneerden. Grassi ontving het Ridderkruis van de Orde van Verdienste van Koning Frederik Augustus I van Saksen en werd benoemd tot Privy Legation Councillor door Hertog Augustus van Saksen-Gotha. Hij was ook lid van verschillende academies. Grassi schilderde voornamelijk portretten van leden van de adel en historiestukken. Verschillende schilderijen waren gebaseerd op gedichten van hertog Augustus van Saksen-Gotha. Qua stijl kan hij worden gecategoriseerd als een academisch classicus. Zijn gevoelige portretten van vrouwen werden vooral gewaardeerd om hun sierlijkheid. Hij was in zijn tijd erg populair als portrettist, maar is tegenwoordig grotendeels vergeten. Zijn portret van koningin Louise van Pruisen is vandaag de dag nog steeds het bekendst.

50 Adam Friedrich Oeser (geboren 17 februari 1717 in Pressburg (Koninkrijk Hongarije); † 18 maart 1799 in Leipzig) was een Duitse schilder, beeldhouwer en boekillustrator die voornamelijk in Dresden en Leipzig werkte.

51 die in vage omtrekken schildert, Wolkenschilder.

het burgerkorps. Stel je de zachtaardige kunstenaar voor op een batterij met een korps wilde Polen, waar kogels die komen geen enkele bevel opvolgen.

Kosciusko's vriendschap en creativiteit brachten de goede man uiteindelijk in veiligheid. De generaal gaf hem paspoorten om hem van het vreselijke toneel weg te halen en gaf hem voldoende escorte totdat hij niets meer te vrezen had. Je kunt je voorstellen dat onze vriend Schnorr zich enthousiast bij de man voegde; en de hartelijkheid waarmee beiden zich voor elkaar open stelden, deed beiden eer aan.

Vanochtend werd ik gewekt door het gedonder van kanonnen, en toen ik opstond hoorde ik dat er een prins was geboren in het huis. Misschien zal de heer in zijn leven niet zoveel lawaai maken als toen hij op onze planeet arriveerde. Gelukkig voor hun landen zijn de vorsten van dit huis meestal al meer dan een eeuw kinderen van de vrede. Dit zal hun waardigheid zeker vergroten en hun moed zal niet langer twijfelachtig zijn, alsof ze veldslagen aan het winnen zijn.

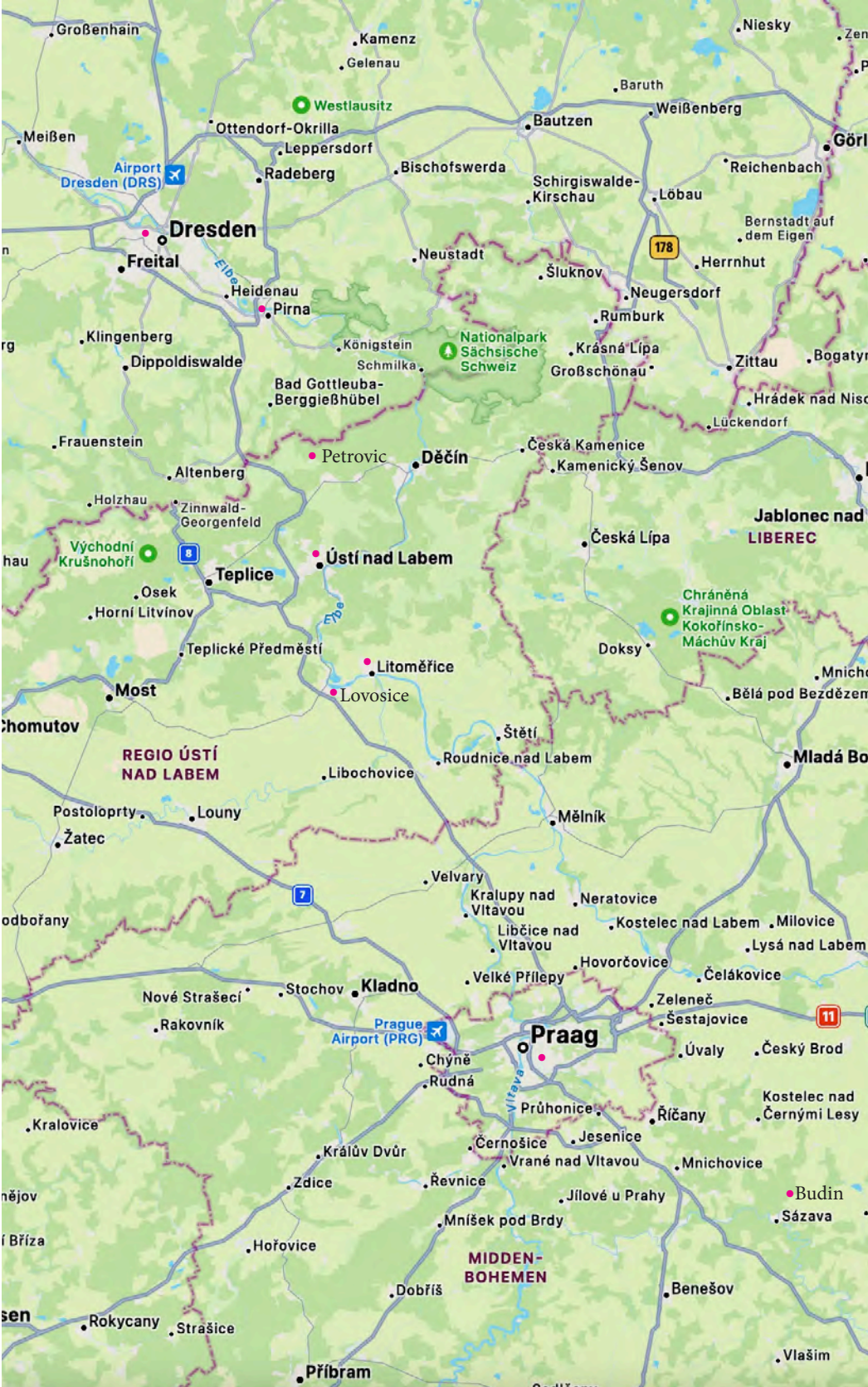
Großenhain
Kamenz
Gelenau
Niesky
Baruth
Westlausitz
Weißenberg
Bautzen
Meißen
Ottendorf-Okrilla
Leppersdorf
Görl
Airport Dresden (DRS)
Radeberg
Bischofswerda
Reichenbach
Schirgiswalde-Kirschau
Löbau
Dresden
Bernstadt auf dem Eigen
Freital
Elbe
Neustadt
178
Šluknov
Herrnhut
Heidenau
Pirna
Neugersdorf
Rumburk
Klingenberg
Königstein
Nationalpark Sächsische Schweiz
Krásná Lípa
Zittau
Bogatyn
Dippoldiswalde
Schmilka
Großschönau
Bad Gottleuba-Berggießhübel
Hrádek nad Nisc
Lückendorf
Frauenstein
Petrovic
Děčín
Česká Kamenice
Altenberg
Kamenický Šenov
Holzhau
Zinnwald-Georgenfeld
Jablonec nad
LIBEREC
Východní Krušnohoří
8
Ústí nad Labem
Česká Lípa
Teplice
Osek
Horní Litvínov
Elbe
Chráněná Krajinná Oblast Kokořínsko-Máchův Kraj
Teplické Předměstí
Doksy
Litoměřice
Most
Lovosice
Mnicho
Bělá pod Bezdězem
Štětí
REGIO ÚSTÍ NAD LABEM
Roudnice nad Labem
Mladá Bo
Libochovice
Postoloprty
Louny
Mělník
Žatec
Velvary
7
Kralupy nad Vltavou
Neratovice
Kostelec nad Labem
Milovice
Libčice nad Vltavou
Lysá nad Labem
Hovorčovice
Velké Přílepy
Čelákovice
Nové Strašecí
Stochov
Kladno
Zeleneč
Rakovník
Prague Airport (PRG)
Praag
Šestajovice
11
Úvaly
Český Brod
Chýně
Rudná
Vltava
Průhonice
Kostelec nad Černými Lesy
Říčany
Kralovice
Černošice
Jesenice
Králův Dvůr
Vrané nad Vltavou
Mnichovice
Zdice
Řevnice
Jílové u Prahy
Budin
Mníšek pod Brdy
Sázava
Hořovice
MIDDEN-BOHEMEN
Dobříš
Benešov
Rokycany
Strašice
Vlašim
Příbram

2

Dresden – Pirna – Peterswalde – Budin

Budin

Je weet dat schrijversgeluk niet mijn erfzonde is, en voor je eigen bestwil zul je het me vergeven als ik niet te veel maar te weinig vertel. Als ik veel had willen schrijven, had ik net zo goed thuis in mijn leunstoel kunnen blijven zitten. Dus neem genoegen met fragmenten, die uiteindelijk ons hele leven vormen.

In Dresden vond ik het erg vervelend dat de straten en steegjes op de hoeken nog niet van een naambord waren voorzien voor het gemak van nieuwkomers en vreemden; een zaak van de politie.[52]

De laatste middag dat ik er was, zag ik de Mengs collectie[53] van gipsafgietsels. Schnorr zal je beter vertellen hoe waardevol die is, en voor zover ik weet heeft Küttner[54] dat in zijn boeken al heel goed gedaan.

52(voetnoot van Seume): Tijdens mijn laatste bezoek aan Dresden was ik blij te zien dat de straten en steegjes op de hoeken nu wel van een passende naam waren voorzien. In het algemeen lijken de mensen beter op te letten, en de gezichten lijken ook positiever en liberaler te worden. Wat tien jaar geleden al in kleine provinciesteden werd bedacht, zelfs in Polen, en wat de plaatsbepaling veel gemakkelijker maakt: en de plaatsbepaling maakt het zakendoen weer gemakkelijker.

53De Mengs afgietsel collectie is een verzameling beeldhouwwerken die Anton Raphael Mengs (1728-1779) bijeenbracht tijdens een van zijn verblijven in Rome. Mengs verbleef opnieuw in Rome van 1766 tot 1772. In deze periode maakte hij gipsen afgietsels van oude beelden uit de pauselijke musea in opdracht van Karel III en met toestemming van paus Clemens XIII. Na deze opdracht maakte hij nog meer gipsen afgietsels van antieke beelden voor zichzelf, evenals afgietsels van moderne antieke beelden.

Hij concentreerde zich op afgietsels van beroemde antiquiteiten uit Rome en Florence, maar ook op renaissance- en barokwerken van Donatello, Michelangelo en Bernini. De collectie grootformaat afgietsels en miniatuurbeeldhouwwerken diende als modellen voor kunstenaars om te gebruiken bij het bestuderen van de oudheid. Vandaag de dag maakt het deel uit van de beeldencollectie van de Skulpturensammlung der Staatlichen Kunstsammlungen Dresden.

54Carl Gottlob Küttner (geboren 15 februari 1755 in Wiedemar, keurvorstendom Saksen; † 14 februari 1805 in Leipzig) was een Duitse leraar en schrijver van reisverhalen.

Je weet dat ik in dit opzicht nogal gestoord ben en het heiligdom van de godin[55] niet durf te betreden; hoewel ik zo mijn eigen gedachten heb over sommige kunstwerken, bijvoorbeeld over de Medici, die een oudheidkundige met zijn opvatting over schoonheid nauwelijks uit mij zal kunnen verdrijven. Ik kijk nu al uit naar het moment dat ik het origineel zie in Palermo, waar het volgens mij nu is. Hier was ik het meest geïnteresseerd in een aantal hoofden, waarvan ik dacht dat de meeste Romeins waren. De wens van Küttner kwam bij me naar boven dat de keurvorst deze collectie zou moeten completeren ten faveure van de kunst. De periode van bezichtiging is ook te beperkt, omdat het in de zomer maar twee dagen per week open is voor het publiek en in de winter helemaal niet. Sommige verordeningen met betrekking tot kunst leken me al barok genoeg.

Geen enkele kunstenaar mag bijvoorbeeld een volledig voltooid werk in de galerie kopiëren, zo is mij verzekerd. Dit getuigt van een zeer kleinzielige jaloezie. Het zou de school in Dresden sieren als daar kopieën van grote meesters vandaan zouden komen die voor de originelen zouden worden gehouden. Bovendien mag geen enkele schilder er langer dan twee uur achter elkaar werken, een tijd waarin

---

Carl Gottlob Küttner was de oudste zoon van de gelijknamige plaatselijke voorganger uit Wiedemar en zijn vrouw Johanna Regina Börsch. In 1765 ging hij naar Annaberg naar school. Van Pasen 1771 tot maart 1776 studeerde hij aan de Universiteit van Leipzig. Vervolgens kreeg hij een functie als hofmeester in Bazel. Elke week stuurde hij zijn school- en universiteitsvriend Schenk in Leipzig een dagboek waarin hij drie reizen beschreef die hem door heel Zwitserland voerden. Dit resulteerde in de driedelige *Brieven van een Saks uit Zwitserland aan zijn vriend in Leipzig* met een kritisch overzicht van alle literatuur die tot dan toe over Zwitserland was verschenen. Hij creëerde een soortgelijke beschrijving van Engeland, waar hij vanaf 1782 als privéleraar werkte. Er verschenen 16 boekjes onder de titel *Bijdragen aan de kennis van het binnenland van Engeland en zijn inwoners* waarmee hij algemene erkenning verwierf onder schrijvers. Ook schreef hij brieven over Ierland, Frankrijk en Nederland en vertaalde hij Cumberlands komedie *The Natural Son*. In 1792 keerde hij terug naar Saksen. Zijn laatste werk in vier delen was *Reis door Duitsland, Denemarken, Zweden, Noorwegen en een deel van Italië, in de jaren 1797, 1798, 1799*, gepubliceerd in 1801.

55 Museum van schone kunsten. De negen muzen waren in de Griekse mythologie de godinnen van kunst en wetenschap. Zij waren het symbool van de inspiratie. Het begrip muze, dat tegenwoordig nog steeds wordt gebruikt in de betekenis van inspiratiebron, is hiervan afgeleid. Een tempel ter ere van de muzen heette in het Grieks mouseion. Daar is museum van afgeleid, maar ook muziek komt van de muzen.

door de kopiisten in olieverf bijna niets gedaan kan worden. Maar het kunstenaarsvolk kan zijn baldadigheid soms tot het punt van het onbetamelijke doorvoeren; en er wordt gezegd dat een bekende schilder uit ons Duitse vaderland, om de kleuren uit te proberen, onlangs zijn penselen afveegde aan een van de mooiste originelen. Dat zou onwillekeurig mijn gebalde vuist hebben veroorzaakt.

De laatste avond zag ik een opera, die met veel pracht en praal werd opgevoerd. Mijn geheugen is als een teems,[56] maar ik geloof dat het *De Gravin van Amalfi*[57] was.

56 Zeefdoek. Voorheen om melk te filteren.

57 *De hertogin van Malfi* (ook: De hertogin van Amalfi) is een tragedie geschreven in blanke versen van de Engelse toneelschrijver John Webster. Het wordt beschouwd als een van de meesterwerken van het Engelse drama uit de tijd van Shakespeare. Het stuk werd voor het eerst opgevoerd rond 1613/1614 en werd voor het eerst gepubliceerd in 1623 onder de titel *The Tragedy of the Dutchesse of Malfy*.

Het stuk speelt zich af aan het hof van Malfi tussen 1504 en 1510. De weduwe van de hertogin van Malfi trouwt in het geheim met haar kamerheer Antonio zonder dat haar broers het weten - haar tweelingbroer is hertog Ferdinand van Calabrië, de oudere broer is kardinaal. Het is geen huwelijk dat bij haar status past, want Antonio staat ver onder haar in de sociale hiërarchie. De broers vrezen ook dat een huwelijk zou kunnen resulteren in een kind voor hun zus, wat hen zou beroven van de rijke erfenis waarop ze hadden gehoopt.

De hertogin slaagt erin de geboorte van het eerste kind te verbergen.

Na de geboorte van het tweede kind bereiken de broers echter geruchten. Ze sturen Bosola, een voormalige dienaar van de kardinaal die net een gevangenisstraf voor moord heeft uitgezeten, naar het hof van hun zus om de vader van de kinderen te achterhalen. Antonio vlucht vervolgens met de oudste zoon naar Ancona. De hertogin, die opnieuw zwanger is, volgt hem en brengt haar gevolg op de hoogte van haar huwelijk met Antonio. De broers nemen haar gevangen, ze wordt gemarteld en uiteindelijk samen met haar twee kinderen vermoord.

Antonio kan met zijn zoon naar Milaan vluchten en doet een vergeefse poging om zich met de kardinaal te verzoenen. Hij kan zich echter niet redden in het gedegenereerde en verdorven milieu van de broers: de kardinaal is een corrupte en meedogenloze politicus die net zijn geliefde heeft laten vergiftigen. Ferdinand, de tweelingbroer met incestueuze verlangens naar zijn zus, spint zijn eigen intriges, is betrokken bij een moordcomplot tegen Antonio, verliest zijn verstand en denkt dat hij een weerwolf is.

De tragedie komt tot een bloedig einde in de laatste drie scènes van de vijfde akte. De kardinaal verbiedt degenen die voor de gek geworden Ferdinand hebben gezorgd om voor hem te zorgen en bedreigt hen met de dood als ze het bevel niet opvolgen. Antonio, die een dialoog met de kardinaal zoekt, komt ongemerkt de kamer binnen, waar het inmiddels donker is geworden. Als Bosola aankomt,

De muziek is, als ik me niet vergis, erg eclectisch. Er was geen enkele slechte zanger of acteur bij de voorstelling, maar volgens mij ook geen enkele uitmuntende, hoezeer ze dat in Dresden ook zeiden. Het kan ook aan mij hebben gelegen, want ik herinnerde me onwillekeurig een beter stuk in bijna elke categorie.

In Pirna[58] zagen we Siegfried een uurtje, die jullie kennen als de auteur van Siama en Galmori,[59] en die ons met een paar kennissen naar de grens bracht. Nu gingen we omhoog; en zo zacht als het beneden bij de rivier was geweest, zo ruw was het daarboven, en binnen een paar uur hadden we al sneeuw. Dit nam toe tot een paar uur na Peterswalde,[60] nam toen geleidelijk weer af en stopte helemaal bij Außig.[61]

Ik had vreemde ideeën gekregen over de opvallende verschijnselen van het Boheemse katholicisme. Ik merkte er niets van. Integendeel, ik moet zeggen dat ik alles heel leuk vond. Onze kroeg in Peterswalde was zo goed als je je maar kunt wensen. De douanebeambte die het paspoort certificeerde was vriendelijk. De maaltijd was niet slecht en de serveerster was erg lief en goedgemanierd. Lach maar om deze opmerking van mij brompot.

Je moet wel een heel ontevreden, onesthetische ziel hebben als je niet liever een jong, mooi, vriendelijk gezicht ziet dan een oud, lelijk, chagrijnig gezicht. In onze kamer bracht het meisje haar zilveren kapje in orde voor een spiegel die tussen twee Mariabeelden hing, zo charmant en onbevangen alsof ze maar al te graag vergiffenis wilde krijgen voor een beetje slordigheid in haar uiterlijk. De ketter Schnorr keek het orthodoxe schepsel kort enthousiast in de ogen alsof hij

hoort hij hoe de kardinaal een bediende beveelt hem te doden. Bosola heeft nu spijt dat hij betrokken is geraakt bij het complot van de broers en probeert de kardinaal neer te steken, maar raakt per ongeluk Antonio in de duisternis en doodt vervolgens een andere bediende. De kardinaal schreeuwt tevergeefs om hulp en zijn gevolg houdt zich doof. Ferdinand probeert zijn broer te hulp te schieten, en in het daaropvolgende tumult vallen Bosola en de twee broers dood op de grond. De hoveling Delio komt het toneel op met Antonio's zoon, de enige overlevende van de familie. Beiden betreuren het onheil dat hier is gebeurd.

58 Pirna - ZO van Dresden - is een gemeente en plaats in de Duitse deelstaat Saksen. Het is de hoofdstad van de Landkreis Sächsische Schweiz-Osterzgebirge.

59 *Gedicht in zwey Gesängen* Johann Samuel Siegfried 1775-1840.

60 op grens met Tsjechie: Petrovice.

61 Ústí nad Labem-město, Tsjechië.

zich tot haar wilde bekeren of haar op zijn minst als voorbeeld wilde nemen. Bovendien is het Boheems-Duitse dialect tot Lowositz[62] heel aangenaam en klinkt het niet half zo dik en hard als het bergdialect in Saksen.

De weg van Peterswalde naar Außig is ruw maar mooi; vanaf Außig, waar je weer bij de Elbe uitkomt, romantisch wild, hoge bergen met kloven, rotswanden en toppen links en rechts van de rivier. Hier klonk in mijn oren de klacht over de ongedisciplineerdheid van onze Saksische landgenoten, die hier tijdens de Beierse Successieoorlog[63] alle wijnstaken verbrandden voor beter uitzicht bij de beschietingen. Ze hoefden maar een paar honderd passen hoger te klimmen, en hadden daarmee hele bossen gehad. Dat doet me plaatsvervangend pijn in de ziel van anderen. Als de oosterlingen het net zo slecht doen, maakt dat ons niet beter. Wanneer zal onze menselijkheid tenminste deze schandvlekken wegvegen? De bergen houden geleidelijk op bij Lowositz, en van daar tot Eger en naar beneden naar Leutmeritz[64] is prachtig, prachtig, vruchtbaar land, dat nu twee uur na Budin[65] helemaal vlak wordt.

In Budin, een plaats waar algemene desolaatheid lijkt te heersen, vond ik een kleine verzameling goede boeken bij de jood Lasar Tausig en omdat hij Lessing's *Nathan*[66] aan een vriend had uitgeleend, liet ik hem mij Kant's *Beweisgrund zur einzig möglichen Demonstration über das Dasein Gottes* voor de avond geven.

62 Lovosice is een Tsjechische stad in de regio Ústí nad Labem, en maakt deel uit van het district Litoměřice.

63 De Beierse Successieoorlog (1778-1779) was een oorlog tussen Pruisen en Oostenrijk waarin Frederik II van Pruisen voorkwam dat Oostenrijk een deel van Beieren in handen kreeg. De oorlog wordt geringschattend ook Aardappeloorlog (Kartoffelkrieg) genoemd vanwege de lange tijd die de Pruisische en Oostenrijkse troepen besteedden aan manoeuvres in Bohemen om de voedselbevoorrading te winnen of te versperren.

64 Litoměřice is een stad in de Tsjechische regio Ústí nad Labem. De stad ligt op de plaats waar de rivier Eger uitmondt in de Elbe. Slechts enkele km van Theresienstadt.

65 ca. 30 km ZO van Praag.

66 *Nathan de Wijze*. Lessing de eerste verlichte moderne schrijver in de Duitse literatuur.

3

Budin – Grodschin – Lowositz – Praag

Praag

Het is volgens de almanak zeven mijl van Budin naar hier, en die hebben we op ons gemak afgelegd van half acht 's ochtends tot half zes 's avonds, en 's middags hebben we nog ruim een uur in een herberg gezeten, waar we moesten vasten[67] met een pannenkoek en er vijftig kreuzer voor moesten betalen; wat volgens mij best veel geld is voor een pannenkoek in Bohemen. In Peterswalde was het relatief goedkoper en beter. De herbergier in de Gouden Roos in Budin had een goed huis van buiten en een slecht van binnen. Koolsoep, oud, droog rundvlees en een zeer taai, leerachtig gebraad van een gans die een redder van het Capitool[68] had kunnen zijn; de bedden waren nog slechter: maar het ergste was de prijs. De slechte dingen waren immens duur, waarvan ik van tevoren op de hoogte was gesteld. Maar *Moeten is een spijker aan de doodskist*,[69] zoals het gezegde luidt: hij is de enige in Budin, en het lijkt me dat Küttner[70] zijn lof al heeft gezongen. Overigens laat ik me niet veel gelegen liggen aan de kwaliteit van de kroegen. Het beste is niet goed genoeg voor me, en met het slechtste weet ik wel raad. Ik denk dat het lang niet zo erg is als op een Engels transportschip, waar we als Zweedse haringen werden gepekeld, of in een tent, of op de uitkijk, waar ik een steen als kussen nam, lekker sliep en het onweer rustig over me heen liet gaan.

In de woonkamer van Budin was er een *quodlibet*[71] van mensen die elkaar hun lotgevallen vertelden en waarschijnlijk hier en

67 Von Budin bis hierher stehen im Kalender sieben Meilen, und diese tornisterten wir von halb acht Uhr früh bis halb sechs Uhr abends sehr bequem ab, und saßen doch noch über eine Stunde zu Mittage in einem Wirtshause, wo wir bei einem Eierkuchen durchaus mit **fasten** und dafür fünfzig Kreuzer bezahlen mußten; welches ich für einen Eierkuchen in Böhmen eine stattliche Handvoll Geld finde.

68 Ganzen als wachters 386 of 387 v. Chr.

69 Muß ist ein Brettnagel.

70 Reiziger en beschrijver van Noordwest-Europa; www.delpher.nl Ook eerdere noot.

71 wat dan ook. Allegaar.

daar een beetje logen om ze te verfraaien. Enkele Oostenrijkse soldaten, veehoeders en voormalige stalknechten, die allemaal in Franse gevangenschap hadden gezeten, en enkele Saksen van het troepencontingent vormden een opwekkende groep en praatten uitvoerig met hun buren over het lijden dat ze hadden doorstaan. Eén van de soldaten in het bijzonder gaf zo'n gruwelijke beschrijving van de luizen in het veld en in gevangenschap dat de rest van ons er bijna phthisis[72] van had kunnen krijgen. Voor mij was het nu slechts een koddige herinnering aan mijn eerste zeereis naar Amerika, waar de Engelsen ons zo ellendig schoon hielden en waar we, van de kapitein tot de tamboer, zoveel van die kleine beestjes kregen dat ze dreigden de tuigage weg te vreten. Een voerman vertelde ons toen, onder andere, hoe hij en zijn kameraden in Iglau[73] onlangs een paar soldaten vreselijk in elkaar hadden geslagen tijdens een ruzie over de meisjes. *Where there is a quarrel, there is always a lady in the case*,[74] dacht ik, en dat geldt ook voor het Oostenrijkse erfgoed.

Een soldaat zei dat de voermannen iets heel ongelukkigs en ongepasts hadden gedaan door de verdedigers van het vaderland aan te vallen; het verhaal zou bitter voor hen eindigen. Wel, antwoordde de wagenmenner, het waren maar legionairs. Dat is iets anders, antwoordde de soldaat geruststellend; het waren slechts studenten en koopmansjongens die als hoeren huilden om de derde mars;[75] ze konden worden ingewijd met een goed pak slaag om de kriebels[76] te verdrijven.

In Praag registreerde een soort portier ons naar behoren, gaf ons inkwartieringsbewijzen en stuurde onze paspoorten naar de politie voor geldigverklaring. De heren van de politie waren, in tegenstelling tot de gewoonte van de betreffende klasse in andere landen, zelf hoffelijk; de volgende ochtend was alles in tien minuten geregeld en hadden we onze papieren tot aan Wenen. Onze kennissen waren erg verbaasd over ons geluk, omdat ze kort daarvoor nog veel moeilijkheden hadden gemaakt voor buitenlanders met diplomatieke paspoorten.

---

72 tbc.

73 Jihlava is een Tsjechische stad in de regio Vysočina, en maakt deel uit van het district Jihlava. Zuidoosten van Praag.

74 Waar ruzie is, is altijd een dame in het spel.

75 Uitputting na drie marsen.

76 geilheid.

Het theater is hier op een politie-achtige manier gebouwd en niet zonder smaak. Het stuk dat werd gebracht was slecht, het gezelschap speelde niet goed, en het ballet was niet veel beter. Het onderwerp van het ballet, *het wilde meisje*, was erg goed uitgevoerd door de componist; en het was jammer dat karakter noch metrum overeind bleven in de uitvoering. Guardasoni is de manager van de twee afdelingen van het theater, zowel de Duitse als de Italiaanse. Ik vond de Duitse afdeling zeer middelmatig, en de Italiaanse is naar verluidt enkele graden slechter, maar we vonden hem in Leipzig verder zeer goed geregisseerd en goed georganiseerd. Vandaag werd Hamlet opgevoerd, en je kunt je voorstellen dat ik geen zin had om een van mijn favorieten mishandeld te zien worden.

De bibliotheek was gesloten omdat er nog brandgevaar was en de schade werd hersteld; en dat zal langer duren dan ik bereid ben te wachten. De bibliothecaris, raadslid Unger, die veel verdiensten heeft op het gebied van Literatuur en Verlichting en erg vriendelijk is tegen buitenlanders, zou ongetwijfeld zo vriendelijk zijn geweest om ons de geleerde schatten te laten zien als we hem in de bibliotheek hadden aangetroffen. Het is bekend hoezeer het geplunderd werd door de Zweden tijdens de Dertigjarige Oorlog,[77] die zelfs, in samenwerking met hun bazen, de ondergrondse gewelven wisten te vinden om de verborgen rijkdommen eruit te halen. Hoewel de afschaffing van de kloosters onder Jozef II[78] de bibliotheek enorm heeft verbeterd, lopen de verzamelde boeken en geschriften een groter risico voor behoud van de literatuur, juist omdat ze zich allemaal op één plek bevinden. Het laatste incident heeft de bezorgdheid bevestigd en vergroot. Het was een geluk dat meer dan veertig mensen boven aan het lezen waren op het moment dat de gloeiende sintels doorbraken door de nalatigheid van een kunstenaar die met het vuur bezig was. Dus het royale gebruik van het instituut, waarvan de inrichting tot de meest voorbeeldige behoort, was de redding.

771618-1648 De Dertigjarige Oorlog begon toen Spanje en Oostenrijk het gereformeerde noorden van het Heilige Roomse Rijk veroverden. Zweden zond in 1630 een leger naar het huidige Duitsland om dit ongedaan te maken.

78Jozef II was van 1765 tot 1790 keizer van het Heilige Roomse Rijk en van 1780 tot 1790 heerser van de Habsburgse monarchie. Hij was de oudste zoon van keizerin Maria Theresia en keizer Frans I Stefan en was een broer van Marie Antoinette. Hij was als zodanig de eerste heerser in de Oostenrijkse heerschappij van het huis Habsburg-Lotharingen.

Op Grodschin was het weer onvriendelijk en somber, en ik keek alleen door sneeuwvlagen naar het gebied waar Frederik toesloeg en Schwerin viel. De kathedraal heeft veel curiosa voor geschiedenisliefhebbers. De begrafenissen van de oude hertogen van Bohemen bieden, als je tijd hebt, een soort van plezier op zich; en het zilveren monument van een aartsbisschop is misschien interessant voor de kunstenaar. Terwijl Schnorr ernaar keek, stond ik voor de graven van de keizers Wenceslas en Karel de Vierde, en ontdekte dat de tijden van de Gouden Bul[79] slechts goud waren voor een paar prinsen, en loodzwaar voor de rest van de mensheid. De graftombe van Schlick de Minister, net achter de steen van de keizer, is een verderfelijke gotische bombast zonder smaak of waardigheid. Een piramide in de kerk lijkt mij alsof men de Blocksberg[80] in een slaapmutsje wil stoppen.

De goede Nepomuck[81] op de brug met zijn eerbare gezelschap biedt nog steeds veel troost aan vrome zielen. Er lijkt nog steeds veel troost te zijn onder vrome zielen in Praag. Er schijnen in Praag nog steeds een groot aantal fanatiekelingen te zijn, zowel onder de katholieken als onder de protestanten, maar niet onder de hogere klassen, die zelf in dit opzicht tolerant zijn.

Ik was verheugd toen ik op de vlakten achter Lowositz in Bohemen kwam en hoopte een aanzienlijke mate van welvaart en cultuur aan te treffen, aangezien de grond er buitengewoon vruchtbaar leek te zijn. Maar mijn verwachtingen werden helaas teleurgesteld. De dorpen waren verspreid en arm, nog meer dan in de bergen. Er werd gedorst op veel dorsvloeren (?), en de boerderijen waren leeg en vervallen; de inwoners sjokten zo neerslachtig rond alsof ze nog steeds onder het zwaarste juk van de slavernij gebukt gingen.[82] Het lijkt mij dat ze weinig

79 De Gouden Bul van 1356 was een document dat in 1356 door keizer Karel IV werd uitgevaardigd om het kiezen van de Duitse koning of keizer van het Heilige Roomse Rijk te regelen. Het document wordt "Gouden Bul" genoemd, omdat het zegel van deze oorkonde van goud vervaardigd was.

80 Tegenwoordig is Blocksberg vooral een andere naam voor de Brocken in het Harzgebergte. Ook andere hooggelegen gebieden in Europa dragen of droegen deze naam. Hij wordt bijna uitsluitend gebruikt in verband met heksen (vooral Brockenheksen) en de heksenvervolging.

81 Nepomuk, West-Bohemen, rond 1350 – Praag, 20 maart 1393, was een priester en martelaar en is een rooms-katholieke heilige met standbeeld op de brug.

82 Die Dörfer lagen dünn, und waren arm; noch mehr als in dem Gebirge. Man drosch in den Herrenhöfen auf vielen Tennen und die Bauernhäuser waren leer

verbeterd zijn door de welwillende bedoelingen van (vorst) Jozef, en waarschijnlijk zijn ze hier nog depressiever dan ergens anders. Waar slavernij ingeburgerd is, leggen de steden vaak beslag op de grote en kleine adel en laten ze die delen in de buit. Dat leek hier het geval te zijn. Iedereen was bang toen de Fransen naderden: alleen de boeren juichten luid en zeiden dat ze hen met vreugde zouden opwachten en dan hun onderdrukkers zouden terugbetalen. Of de landsman gelijk had over de Fransen is een andere vraag: maar er was een groot gevoel in zijn vreugde over de verschrikkelijke ramp van het vaderland, die het verdiende om ter harte genomen te worden, en die misschien de vrede meer bespoedigde dan de verloren veldslagen.

Onze goede vrienden hier maken ons bang dat er rovers en moordenaars in de buurt rondlopen. Onze goede vrienden zouden dat onderwerp nu met rust kunnen laten, want we moeten weg. Er zouden er meer dan honderd struikrovers zijn in Leutmeritz, en niet veel minder in Praag. De ontbinding van militaire korpsen gaat altijd gepaard met dergelijke misstanden, zoals gebruikelijk bij ons. Ik ga vol vertrouwen vooruit, enigszins vertrouwend op een goede, zwaar uitgeruste knotsige stok, waarmee ik hard kan meppen en toch een paar duim[83] in de ribben kan slaan. Mijn vriend Schnorr draagt ook zijn steentje bij, dus het moeten wel drie goed bewapende, vastberaden kerels zijn die ons willen aanvallen. We zien er niet uit alsof we veel bij ons hebben, en we zien er niet uit alsof we het weinige dat we bij ons hebben zo gemakkelijk opgeven.

---

und verfallen; die Einwohner schlichen so niedergedrückt herum, als ob sie noch an dem härtesten Joche der Sklaverei zögen.

83 Sinds 1959 wordt de inch (of duim) gedefinieerd en internationaal aanvaard als gelijkwaardig aan 25,4 mm (millimeter).

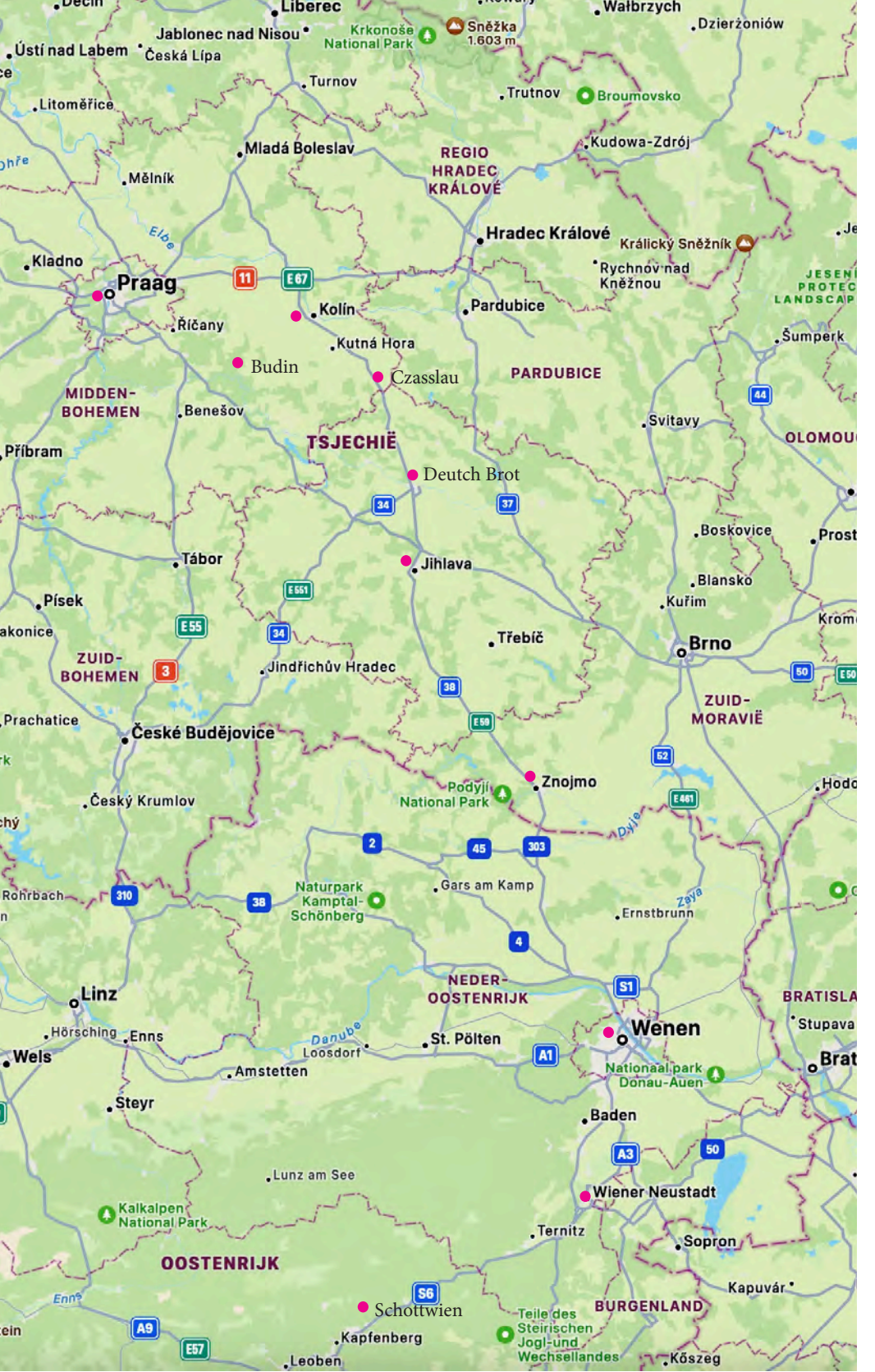
Liberec
Jablonec nad Nisou
Ústí nad Labem
Česká Lípa
Krkonoše National Park
Sněžka 1.603 m
Wałbrzych
Dzierżoniów
Turnov
Trutnov
Broumovsko
Litoměřice
Mladá Boleslav
Kudowa-Zdrój
Mělník
REGIO HRADEC KRÁLOVÉ
Elbe
Hradec Králové
Králický Sněžník
Kladno
Praag
11
E67
Rychnov nad Kněžnou
Kolín
Pardubice
Říčany
Kutná Hora
Šumperk
Budin
Czasslau
PARDUBICE
MIDDEN-BOHEMEN
Benešov
Svitavy
Příbram
TSJECHIË
Deutch Brot
34
37
44
Boskovice
Tábor
Jihlava
Blansko
Písek
E551
Kuřim
E55
34
Třebíč
Brno
ZUID-BOHEMEN
3
Jindřichův Hradec
38
50
E50
ZUID-MORAVIË
Prachatice
České Budějovice
E59
52
Znojmo
Český Krumlov
Podyjí National Park
E461
Dyje
2
45
303
Rohrbach
310
38
Naturpark Kamptal-Schönberg
Gars am Kamp
Ernstbrunn
Zaya
4
NEDER-OOSTENRIJK
S1
Linz
BRATISLA
Hörsching
Enns
Danube
Loosdorf
St. Pölten
Wenen
Stupava
Wels
A1
Amstetten
Nationaal park Donau-Auen
Steyr
Baden
A3
50
Lunz am See
Wiener Neustadt
Kalkalpen National Park
Ternitz
Sopron
OOSTENRIJK
Kapuvár
S6
Schottwien
BURGENLAND
Enns
A9
Teile des Steirischen Jogl-und Wechsellandes
E57
Kapfenberg
Leoben
Kőszeg

4

Praag – Kolin – Czasslau – Znojmo – Wenen

Znojmo

We namen de zegen van onze vrienden mee en reisden verder vanuit Praag. Waar ik niets heb gezien, kan ik je natuurlijk ook niets vertellen. Nachtkampen zijn nachtkampen; en of we nu ham of worst aten of allebei tegelijk, dat kan je vrij onverschillig laten.

Het was een mooie, glorievolle, frisse ochtend toen we door Kolin en de buurt van het slagveld liepen. Daun[84] wist al zijn veldslagen met grote vaardigheid om te zetten in positiegevechten, en Frederick ervoer meer dan eens de enorme genialiteit van deze nieuwe artillerist. Als hij niet gewond was geraakt bij Torgau, was het waarschijnlijk een tweede editie van Kolin geworden.[85]

Het gebied van Kolin tot Czaßlau leek me erg mooi; vooral de dorpjes aan de rechterkant van het dal zijn een prachtig gezicht. De voorlaatste heuvel voor Czaßlau biedt een prachtig uitzicht naar rechts en links, naar voren en naar achteren, over een vruchtbaar gebied bezaaid met dorpen en steden. Het lijkt me dat dit een van de beste militaire posities zou zijn, zo gemakkelijk en goed kan men alle buurten overzien: en het zou me zeer verbazen als deze plek niet ergens in de geschiedenis van de oorlog zou staan.[86]

Niet ver van Kolin lunchte ik in een herberg langs de weg, zonder me veel aan te trekken van de maaltijd. Mijn ziel was van zichzelf, niet zonder enige melancholie, in een zeer gemengde stemming tussen de verschrikkelijke scènes van het verleden; toen kwam er een vage, trillende, gewoon magische muziek tot me vanuit een hoek van de grote donkere kamer. Ik beken mijn zwakte, een geluid kan soms mijn ziel doen smelten en me als een jongen doen voelen. Een oude Boheemse vrouw zat bij een lichter raam tegenover ons haar ogen te

84 Leopold Joseph Graf von Daun, Prins van Teano, (geboren 24 september 1705 in Wenen; † 5 februari 1766 aldaar) was een keizerlijke en Oostenrijkse veldmaarschalk en generaal in de Zevenjarige Oorlog.
85 Een vergelijkbaar strijdtoneel.
86 Seume refereert vaak aan zijn oorlogservaringen.

drogen en een jong, mooi meisje, waarschijnlijk van haar dochter, leek haar zachtjes te kalmeren met fluisteringen en woorden. Af en toe, van afstand, begreep ik een paar dingen door de gelijkenis met het Russisch; dat ik, zoals je weet, ooit gedwongen was te leren. Ik voel me zelden zo, tenzij ik overweldigd word door medemenselijkheid. Ik help waar ik kan; kon ik het maar vaker doen. Het geluid van het oude instrument, dat een goudharige jongeman in de andere donkere hoek bespeelde, had misschien een sterker effect op de ziel van de vrouwen en maakte hun eigenaardige stemming levendiger. Het was geen harp, geen luit, geen citer; ze konden me de juiste naam niet vertellen; het leek nog het meest op de Russische balalaika.

Het lijkt me dat anderen al hebben opgemerkt dat de weg van Praag naar Wenen misschien wel de drukste van heel Europa is. We kwamen oneindig veel wagens tegen met Hongaarse wijn, wol en katoen, maar de meesten vervoerden meel naar de pakhuizen bij Czaßlau en verder naar de grens.

De Boheemse herbergen worden niet als de meest voortreffelijke beschouwd, en tussen Dresden en Praag hadden we al enigszins besmuikt moeten eten, drinken en liggen. We troostten ons met de gedachte dat we in Deutschbrot[87] een heel goede herberg zouden vinden; maar nog nooit was zo'n goede hoop zo slecht uitgekomen. We gingen twee herbergen binnen die er niet erg goed uitzagen, en konden geen kamer krijgen: de officieren, zo werd gezegd, hadden alles bezet tijdens de doortocht. Misschien was dat ook wel zo, want alles van het leger ging naar huis, vandaar de gevaarlijke wegen. In de derde herberg zette ik meteen mijn rugzak op tafel en en ging zitten zonder een woord te zeggen. De huisbaas was een flapdrol en noemde zichzelf schilder, en zijn moeder een toonbeeld van een oude, lelijke, zeurderige vrouw, die na veertig jaar van de zesde aanzoek in de zevende was gestapt. Na ons verscheen een menigte Joden, (drink-) glashandelaren, marskramers[88] en allerlei soorten handelslui,[89] van wie er één deed alsof hij over de Jenisey[90] handel dreef tot in Siberië. Het gezelschap dronk, zong en ruziede heel heftig, zonder zich ook

87 Het Deutschbrod-district was een politiek district in het koninkrijk Bohemen. Nu Tsjechië
88 tabuletkrämer.
89 Kastenträger met handelswaar in een 'rugkast'.
90 Russische rivier.

maar iets aan te trekken van mijn esthetiek:[91] en 's nachts werden we zo dicht opeengestapeld op het stro met de Hebreeërs[92] dat ik het nauwelijks benauwder had op het Britse transport[93] naar Colombia. Met zulke avonden en nachten moest rekening[94] worden gehouden toen we de tornister[95] thuis dichtbonden.

Toen ik door Iglau[96] liep, zag ik niets anders dan de grote, mooie, schone markt, waarvan de huizen er in de verte veel beter uitzien dan van dichtbij, zoals bijna alles in de wereld dat geacht wordt prachtig te zijn zonder enige kracht te hebben. Helemaal in het midden van de markt staat een prachtige Drie-eenheid, van Leopold de Eerste[97] en Jozef de Eerste,[98] zo christelijk als maar mogelijk is, maar triest als van barbaarsheid. Sommige mooie onderdelen waren gescheurd en bevlekt, maar het *conceptio immaculata* en *de sponsa spiritus sancti*[99] stonden nog stevig en goed bewaard onder het *Ave Maria*[100] voor de troost van de gelovigen. Er wordt gezegd dat er vrij goede wijn wordt geproduceerd in de buurt van Iglau, maar dat hoeft niet overvloedig te zijn, want ik heb niet veel wijngaarden in de omgeving gezien.

Een half uur aan deze kant van Iglau staan twee piramides op de

91 Esthetica of esthetiek is de leer van de zintuiglijke waarneming, in meer specifieke zin de tak van de filosofie die zich bezighoudt met schoonheid en kunst.
92 Joden.
93 als soldaat.
94 o.a. diefstal.
95 Reistas, rugzak.
96 Het Iglau-taaleiland of Jihlava-taaleiland (Duits: Iglauer Sprachinsel, Tsjechisch: Jihlavský jazykový ostrov) was een Duitstalig eiland (Insel) in het huidige Tsjechië, gelegen op de grens tussen Bohemen en Moravië.
97 Leopold I (Leopold Ignatius Joseph Balthasar Felician; Hongaars: I. Lipót) (Wenen, 9 juni 1640 – aldaar, 5 mei 1705), was bijna een halve eeuw heerser als Rooms-Duitse keizer, koning van Hongarije en koning van Bohemen.
98 Jozef II was van 1765 tot 1790 keizer van het Heilige Roomse Rijk en van 1780 tot 1790 heerser van de Habsburgse monarchie. Hij was de oudste zoon van keizerin Maria Theresia en keizer Frans I Stefan en was een broer van Marie Antoinette. ((Frans) Jozef I is van latere datum. Wellicht verschrijving van Seume. Volgend pagina wel Jozef II)
99 de onbevlekte ontvangenis en de bruid van de Heilige Geest. De Heilige Geest bevruchtte de Maagd Maria middels een duif.
100 Het Weesgegroet (Latijn: Ave Maria) is een gebed gericht aan de Heilige Maagd Maria, de moeder van Jezus Christus. Het neemt een belangrijke plaats in binnen het rozenkransgebed. Ave Maria: de annunciatie. (25 maart, 9 maanden tot kerst.)

grens, niet ver van elkaar, die in 1750 onder Maria Theresia werden opgericht door de Boheemse en Moravische vorsten. De inscripties zijn echt neo-diplomatiek Latijn en zijn al behoorlijk verouderd, zodat het over honderd jaar nauwelijks mogelijk zal zijn om er nog iets van te lezen: en toch zijn ze, zoals gewoonlijk, voor altijd in het geheugen gegrift. Moravië lijkt me nog vrijzinniger en hartelijker dan Bohemen.

Er moeten aanzienlijke wolverwerkende fabrieken zijn in het stadje Stannern, want alle ramen zijn behangen met deze producten en er worden heel veel mutsen, kousen, handschoenen en dergelijke tegen buitengewoon lage prijzen te koop aangeboden. Een goede, comfortabele herberg, de eerste die we tegenkwamen sinds we Praag verlieten, maakte de plek meteen geschikt voor ons voor. Als je niet met de postkoets reist, maar uitdagend te voet verder trekt, moet je het vaak heel huronisch[101] doen. Mijn grootste angst is echter voor de ietwat walgelijke huisvesting van bepaalde witte dieren met zwarte zadels,[102] die uitstekend gedijen in Polen en naar verluidt ook niet ongewoon zijn in Italië: Overigens maakt het mij weinig uit of ik me nu op een dekbed of op bonenstro laat rollen. *Sed quam misere ista animalcula excruciare possint, apud nautas expertus sum*;[103] dat is waarschijnlijk waarom de Grieken ze de verderfelijke naam[104] gaven.

Hier in Znojmo moest ik voor het eerst wijn drinken, want de drank van de Germaanse goden[105] was niet meer te vinden in Walhalla. De wijn was erg goed, voor de prijs van vierentwintig kreuzer, zoals Schnorr me verzekerde; want ik heb er geen verstand van, en drink de beste Bourgogne met water net als de slechtste uit Potsdam. Ik zou hier wel willen wonen, de hele buurt is zo mooi en vriendelijk, zelfs onder de sneeuw. Aan de ene kant grenst de stad aan een flink aantal heuvels, en aan de andere kant, vooral naar het oosten toe, is de buurt erg pittoresk door de vele wijngaarden, die allemaal op glooiende hellingen liggen. De twee kloosters aan beide uiteinden van de stad

101 Huronisch beschrijft iets dat gebroken, stil en helder is. Het woord Huronian is afgeleid van het Latijnse woord voor vers/fris en is via het Sumerisch in het Duits terechtgekomen. Ook: Huron kan verwijzen naar: Huron (volk), een inheems-Amerikaans volk. Seume was bij de Indianen.

102 Luizen.

103 Maar hoe ellendig deze diertjes gemarteld kunnen worden, heb ik met de matrozen ervaren. (Troepentransport naar Canada.)

104 ψείρα pseíra

105 Bier.

zijn, zoals de meeste kloosterresidenties, prachtige plekken. Het klooster aan de Oostenrijkse kant werd onder andere gebouwd door Jozef de Tweede. De gebouwen zijn zo statig dat je niet zou denken dat ze de residentie van een kleine vorst zijn. Tijdens de oorlog werden ze voor verschillende doeleinden gebruikt; soms als pakhuizen, soms als gevangenenverblijven: nu zijn ze allemaal leeg.

De Romeinse ruïnes die hier te zien zijn, liggen op twee uur van de stad, rechtsaf in een prachtige omgeving. Maar omdat ik geen Romeinse ruïnes in Moravië wil bestuderen, ben ik verder gegaan. Ik heb gehoord dat een plaatselijke kanunnik ze heeft beschreven, naar wie ik u met uw nieuwsgierigheid verwijs. Te oordelen naar de vele mooie wijngaarden in de buurt, en nu te vernemen dat de ruïne is beschreven door een kanunnik, zou ik bijna blindelings geloven dat het moet hebben verwezen naar de Dionysia.[106] De grond, met zijn grote, uitgestrekte wijngaarden, zou beter gebruikt kunnen worden dan voor wijnbouw, want die lijkt overal erg goed te zijn. De armen moeten goedkoper brood hebben dan de rijken wijn; en abten en kanunniken hebben in deze kwestie niets in te brengen.

Aan de grens van Moravië naar Oostenrijk heb ik geen enkel bord gevonden; alleen zijn de wegen er meteen merkbaar slechter dan in Bohemen en Moravië, en met de wijngaarden lijkt me veel goede grond te zijn bedorven. Ik vat de zaak op als filantroop[107] en niet als dronkaard en drinkebroer.[108] Slechte bestrating, die lange tijd niet verbeterd is, geldt voor Chaussee.

Ik zal je twee voorbeelden geven van hoe gewoon goede munten en vooral goud hier zijn. Gisteren betaalde ik voor mijn middagmaal in goede tientjes, die in Saksen niet bijzonder goed zijn; een tabakswinkelier zag dit, maakte me erop attent hoeveel ik verloor, en toen ik hem verzekerde dat ik er niets aan kon doen en het kleine verlies niet erg vond, nam hij haastig de goede tientjes weg en gaf de

106 De Dionysia was een groot festival in het oude Athene ter ere van de god Dionysus, met als centrale gebeurtenissen de theatervoorstellingen van dramatische tragedies en, vanaf 487 voor Christus, komedies. Het was het op één na belangrijkste festival na de Panathenaia.

107 Filantropie betekent etymologisch liefde voor de mensheid; in de zin van 'het zorgen voor', 'het voeden van', 'het verbeteren van' of 'het vergroten van' de levenskwaliteit of het ontwikkelingspotentieel van mensen. Wereldverbeteraar.

108 nicht als Trinker und Prozentist.

herbergier, die op dat moment niet aanwezig was, in ruil daarvoor nieuwe slechte twaalfjes. Een andere keer, in een herberg waar netheid, welvaart en zelfs overvloed heersten en waar we goed te eten hadden gekregen, vroeg ik hoeveel de dukaten waren. Het ontbrak me aan een klein beetje kleingeld. De herbergier antwoordde heel eerlijk: "Dat kan ik u echt niet zeggen, want ik heb al vier jaar geen goud meer gezien; alleen maar slecht geld en papier; en ik wil u niet bedriegen met de oude belasting." De man was trouwens heel tevreden met slecht geld en papier, en was tevreden zonder zich zorgen te maken over dukaten.[109]

109Er waren heel veel soorten geld in omloop.

5

Wenen

Wenen

We kwamen hier in Wenen aan op tweede kerstdag (1801), nadat we de avond ervoor in echte Weense stijl hadden gegeten en geslapen in Stockerau.[110] Bij de slagboom werden we tegengehouden door een autoriteit en doorverwezen naar een andere voor een inspectie. Ik, de arme drommel, werd beschouwd als een Hebreeër op de best mogelijke manier, die waarschijnlijk juwelen of (Vlaams) Brabantse kant had kunnen stelen. Over de fysionomen![111] Maar men moest het *casum in terminis*[112] hebben. Mijn hele rugzak werd uitgepakt, mijn witte en zwarte goed[113] doorzocht, mijn Homerus bekeken, mijn Theocritus in de rondte gegooid en mijn Vergilius onderzocht om te zien of er niet een of ander Frans contrabande[114] in zat; mijn zakken werden bevoeld en zelfs mijn broek werd tot op het heilige been[115] doorzocht: allemaal heel beleefd; zoveel beleefdheid als er bij zo'n beproeving te vinden is. *I must needs have the face of a smuggler*.[116]

Mijn brieven werden uit mijn zakboekje gehaald en ik moest een gouden dukaat neerleggen als mogelijke boete, want ik had gezondigd tegen een wet waarvan ik het bestaan niet kende en niet verplicht ben te kennen. "Gij zult geen verzegeld blad in uw zakboek hebben." De beul kan zo'n gebod zoeken in de *Decaloog*[117] of in de *Pandecten*.[118]

110 Stockerau is een gemeente in de Oostenrijkse deelstaat Neder-Oostenrijk, gelegen in het district Korneuburg. In het oosten.

111 Ook Lavatar meende dat aan het gezicht het karakter was of te lezen. Register.

112 een voorbeeld.

113 boven- en onderkleding; wit katoen en zwart katoen.

114 smokkelwaar.

115 staartbotje.

116 Ik moet het gezicht van een smokkelaar hebben.

117 Met de tien geboden of dekaloog worden de leefregels aangeduid die in de Hebreeuwse Bijbel volgens het jodendom en christendom door God via Mozes aan de mensen gegeven zijn.

118 Met digesten of digesta, ook pandekten of pandectae, wordt in de juridische wetenschap gedoeld op een bloemlezing van de geschriften van de meest

Uit bijzondere vriendelijkheid, en omdat men uiteindelijk inzag dat ik noch in Brusselse kant[119] handelde, noch het postkantoor probeerde op te lichten, kreeg ik de brieven na drie dagen terug, zonder verdere straf dan dat ik nieuwe tinnen twaalfkruisstukken kreeg voor de mooie, allesbepalende dukaat, volgens de keizerlijke belasting, waarvan geen koopman in de residentie meer weet. Overigens was iedereen vriendelijk en beleefd bij de slagboom, op het postkantoor en op het politiebureau. Tegen alle vermoedens in, spraken ze met geen woord tegen ons, behalve dat ze onze paspoorten daar bewaarden en zeiden dat we ze bij vertrek weer moesten ophalen. Zodra ik mijn aanbevelingsbrieven van het postkantoor had ontvangen, ging ik langs om ze af te geven en mezelf voor te stellen. De heren waren allemaal erg vriendelijk en behandelden de briefjes met oprechte interesse. Ik zou verschillende goede mannen van onze natie kunnen noemen bij wie ik niet onwelkom was, en die ik hier voor het eerst zag; maar jullie kennen hun waarde en menselijkheid al beter dan ik.

Gisteren was ik bij Füger[120] en ik had een heerlijk uur van waar genot. De man interesseerde me erg door zijn karakter en zijn manier van zakendoen. Hij had zaken te regelen, en ik kon zijn openhartige ongedwongenheid des te beter opmerken, omdat hij die net zo gemakkelijk onderhield als wanneer hij alleen was geweest, zonder ons te veronachtzamen. Er is geen redden aan als je lang in de vertrekken van zo'n man verblijft. Hij was net klaar met zijn Achilles op het lijk van Patroklos, dat nu getekend en in koper gegraveerd gaat worden. Ik had de passage pas een paar dagen eerder in mijn Homerus gelezen; dus je kunt je voorstellen hoe gretig ik me aan het stuk vastklampte. Het is een betoverende afbeelding. De jonge held, levensgroot, met de dode man zichtbaar tot aan zijn borst, lijkt net te zijn bijgekomen van zijn diepste pijn en heeft besloten om wraak te

---

belangwekkende Romeinse en Byzantijnse rechtsgeleerden uit de periode van circa 100 voor Chr.

119Brusselse kant: dit kantsoort verscheen halfweg de 17e eeuw, was van zeer hoge kwaliteit te danken aan zijn fijnheid, stevigheid en soepelheid. Ze hadden een techniek om grote stukken te maken met motieven verbonden door ronde en zeshoekige mazen en vlechtjes in picots afgewerkt met fijne reliëfboordjes.

120Füger - (Friedrich Heinrich), Duitsch-Oostenrijksch schilder, geb. te Heilbronn in 1751, overl. te Weenen in 1818. F. hield reeds als kind zich met het schilderen van miniaturen bezig, maar studeerde toch in de rechten.

nemen. De figuur is volledig naakt en lijkt me een meesterwerk van tekening en inkleuring; maar het hoofd is goddelijk. Je weet dat ik geen liefhebber ben, maar ik kon er nauwelijks genoeg van krijgen om ernaar te kijken. Als mijn stem ook maar ergens voor zou tellen, zou ik niet helemaal tevreden zijn met de hemelse, jeugdige schoonheid van het gezicht. De held die hier wordt voorgesteld is niet langer de jongeling die Odysseus zocht tussen de dochters van Lycomed; het is de Pelide die al heeft gevochten en geraasd, die al de schrik van de Trojanen was. Het hoofd lijkt me nog te veel van het gynaecium[121] te hebben om dit te zijn. Het lijkt me dat de man iets meer voldragen zou moeten zijn: de periode zelf is maar heel kort voor zijn eigen dood. Ik ben graag bescheiden en laat dit over aan de ingewijden van de kunst. Achter hem staat een slaaf, wiens gezicht verbazing en angst vertoont.

Zijn Messiadekamer[122] was voor mij belangrijker dan wat dan ook. Hier hangt een meestertekening voor bijna elk lied, waaraan zijn geest met liefde en toewijding heeft gewerkt. Hij vertelde me dat hij wekenlang zo bang was geweest dat hij niet kon beslissen wat hij met het gedicht zou doen, totdat de hele reeks scènes zich plotseling aan hem voordeed. Het zijn er twintig, en Göschen[123] ontving de gravures van slechts vier ervan voor zijn prachtige uitgave. Het zou de moeite waard zijn dat Göschen, met zijn gebruikelijke enthousiasme voor waarheid en schoonheid in de kunst, met dappere kunstenaars zou besluiten om ze allemaal aan het publiek bekend te maken: maar de onderneming zou geen geringe inspanning vergen als Füger er op geen enkele manier onder mocht lijden. Figuren en groepen zijn uitstekend, de apostolische gezichten betoverend, en Judas met Satan

121 een vrouwenverblijf, vergelijkbaar met de Zuid-Aziatische antahpura en de islamitische Zuid-Aziatische zenana. Het gynaeceum is de tegenhanger van de andrōn, of mannelijke vertrekken. De getrouwde vrouw van het huishouden voegde zich vaak 's nachts bij de ongehuwde vrouwen en de slavinnen als zij zich niet bij hem voegde. In biologie: bloemonderdelen voor voortplanting. Hier: vrouwelijke uitdrukking.

122 Friedrich Gottlieb Klopstock (Quedlinburg, 2 juli 1724 — Hamburg, 14 maart 1803) was een Duits dichter uit de Verlichting. Klopstock werd beroemd met zijn epos, *Der Messias*, dat in afleveringen gepubliceerd werd, de eerste drie banden in het tijdschrift *Bremer Beiträge,* en door Milton geïnspireerd was. *Oden* (gedichten) 1771.

123 Georg Joachim Göschen (22 april 1752 - 5 april 1828) was een Duitse uitgever en boekhandelaar in Leipzig, Koninkrijk Saksen, bekend om zijn typografie en zijn publicaties over muziek en filosofie.

gruwelijk karakteristiek, zonder karikaturaal te zijn. Ik was vooral ontroerd door de gravure waar de apostel de doornenkroon naar de vrouwen brengt na de dood van de geliefde leraar.[124] De passage is een meesterwerk van pathos in het gedicht; de artiest voelde dit aan en ademde zijn gevoel met heel zijn ziel in de groep. De gretigheid van Kajafas[125] is een vurige stroom en de aanvoerder van de Romeinen lijkt op iemand die in zijn doodsangst nog laat zien dat hij bij het oude Capitool hoort. Porcia is een goddelijke vrouw. De eerste en laatste pagina's bevielen me het minst, omdat ik niet overweg kan met de personificatie van goddelijkheid. Hoe hoog je het ideaal ook legt, het enige wat je krijgt is een Jupiter Olympius: en dat wil ik niet; dat is niet genoeg voor mij. Christus is het meest sublieme ideaal van de christelijke kunst. Zelfs volgens de meest orthodoxe leer is hij nog steeds onze broeder. Onze spiritualiteit kan zich tot hem verheffen, maar niet verder. Onze apostelen en heiligen zijn de goden en helden van de oude mythe. Geen enkele Griekse kunstenaar heeft het aangedurfd om zo ver te gaan als Plato's enige echte wezen. De Olympische Jupiter is de Homerische. Ik wou dat Klopstock en Wieland[126] hier slechts één uur in deze kamer waren: zij zouden hun werk gewaardeerd zien en Füger het zijne.

Ik moet u iets vertellen over twee stukken van Füger die ik tegenkwam in de vertrekken van graaf Fries[127] en die u misschien nog niet kent.

124Kruisdood van Jezus.

125Kajafas was hogepriester in de Joodse tempel in Jeruzalem van 18 tot 36 na Chr. Kajafas is vooral bekend geworden omdat hij volgens het Nieuwe Testament samenspande om Jezus te doden; volgens dit verhaal was Kajafas voorzitter van het Sanhedrin tijdens het proces tegen Jezus.

126Christoph Martin Wieland (Oberholzheim, 5 september 1733 - Weimar, 20 januari 1813) was een Duits schrijver uit het rococo. Hij vertegenwoordigt, als enige Duitse auteur van betekenis, een stroming die men humoristisch classicisme noemt.

127Moritz von Fries was de jongste zoon van graaf Johann von Fries en Anne d'Escherny. Zijn jong gestorven broer Joseph Johann von Fries (1765–1788), kende Goethe waarschijnlijk uit Karlsbad en ontmoette hem vaak op zijn Italiaanse reis naar Rome en Napels. Zijn zus Ursula Viktoria Gräfin von Fries was getrouwd met Johann Hilmar Reichsgraf von Schönfeld.
Van 1794 tot 1797 studeerde Moritz in Leipzig, onder leiding van galeriedirecteur Lerse, Goethe's jeugdvriend. Hij breidde de kunstcollectie van zijn broer Josef uit tot meer dan 300 meesterwerken (waaronder werken van Raphael, van Dyck, Rembrandt, Reni, Dürer), bezat een uitgebreide collectie handtekeningen,

De graaf herinnerde me met welwillendheid aan de Academie, en zijn vriendelijkheid en hoffelijkheid tegenover vreemden, evenals zijn enthousiasme voor kunst en wetenschap, waarin hij zijn grootste plezier beleeft, zijn algemeen bekend. De twee schilderijen zijn vrij recent, want het eerste is pas twee jaar oud en het tweede nog jonger. Het eerste is Brutus de Oude, die zijn zonen vervloekt; en het moment is het verschrikkelijke: *Expedi secures*![128] Je moet in staat zijn om het geheel met één blik in je op te nemen om de omvang van het effect dat de kunstenaar teweegbrengt te beseffen. Elke beschrijving doet afbreuk aan het geheel. Het tafereel is rijk aan figuren, maar geen enkele is nutteloos: ze horen allemaal bij de catastrofe of nemen er deel aan. Alles heeft een echt, eigen karakter, van de consul tot de lictor.[129] Alles is echt Romeins, en mooi en groots. Ik moet het niet aandurven om het te beschrijven; het moet gezien worden. Ik werd in het bijzonder geraakt door een zeer gelukkige episode, die, voor zover ik me herinner, de oude historicus niet heeft: of als hij dat wel heeft, lijkt het hier krachtiger in het beeld dan in zijn verhaal.

Een tamelijk oude man staat met zijn twee jongens op een afstand en wijst met een vurige vaderlandslievende blik in de richting van de rechter en de rechtbank, alsof hij wil zeggen: Bij de goden, ik zou tegen jullie zijn als jullie zo zouden zijn! Vader en zonen vind ik onbeschrijfelijk mooi.

Het tweede stuk is Virginius, die net zijn dochter heeft geofferd, het mes toont aan het volk en de Decemvir,[130] en daar even staat als een verschrikkelijke profeet van toekomstige momenten. Dit moment was uniek voor de kunstenaar. De twee hoofdfiguren, Virginius en Appius

---

kopergravures, sculpturen, munten en mineralen, evenals een uitgebreide bibliotheek.

Fries behoorde tot de vriendenkring van Ludwig van Beethoven, die hij ook financieel ondersteunde. De componist droeg de Vioolsonate in A klein op. 23 (1801), de Vioolsonate in F groot op. 24 ("Lentesonate", 1802), het Strijkkwintet in C groot op. 29 (1801) en de 7e symfonie op. in A tot Fries, Major op.92 (1812). Fries was ook een genereuze beschermheer van Franz Schubert.

128 Haast je! Breng je in veiligheid.

129 Lictor. Een lictor was een dienaar die de hoogste Romeinse ambtenaren vergezelde. Lictoren droegen fasces (roedenbundels waarin een bijl zat), symbool van de rechtsmacht van de ambtenaren. De lictor vormde een erewacht voor aanzienlijke personen.

130 Decemviri vormden een college van tien (decem) mannen (viri) die in Rome diverse bestuurlijke functies waarnamen.

VIRGINIA
De Romeinen gaven de magt, om hen te besturen en wetten voor te schrijven, in handen van Tien Overheidspersonen, die voor één jaar gekozen werden, met den naam van Decemviri. Appius Claudius Crassinus, de eerste onder hen, matigde zich het Oppergezag aan ; hij wilde zelfs zijne magt misbruiken, om eene hartstogt bot te vieren, welke hij voor Virginia, een jong, even schoon als deugdzaam meisje uit den volkstand, had opgevat. Daar hij haar niet kon verleiden, meende hij ze te mogen laten schaken door Claudius, een' zijner vertrouwelingen, die beweerde, dat zij de dochter van een' zijner slaven was. Appius velde in dien zin een vonnis, en Virginius, geene mogelijkheid meer ziende, om zijne dochter van de onteering te bevrijden, nadert haar, grijpt een mes, en stoot het haar in ' t hart; zich vervolgens tot de regtbank wendende, roept hij uit : "Bij dit onschuldig bloed, Appius! wijd ik uw hoofd aan de Helsche Goden!" - Dadelijk baant hij zich een doortogt door de menigte en bereikt de stadspoort. Numitorius, de oom van Virginia, en Icilius haar bruidegom, rigtten het slagtoffer op, dat in de armen harer voedster lag neergezonken. Ziedaar het tafereel, voorgesteld door Fuger, een bekwaam schilder uit Weenen. De compositie is edel en regelmatig.
Dit stuk bevindt zich in het kabinet van den Graaf Frieze, te Weenen.
Breed 2 voet, 6 duim ; hoog 2 voet. (1027 x 800)

Europeesch museum van schilderen beeldhouwkunst, voorstellende de beroemste schilderstukken en beelden uit de eerste kabinetten van europa. vierde deel. (gewijde geschiedenis.) te Breda, bij F. P. Sterk. 1842. Delpher.nl Foto van web.

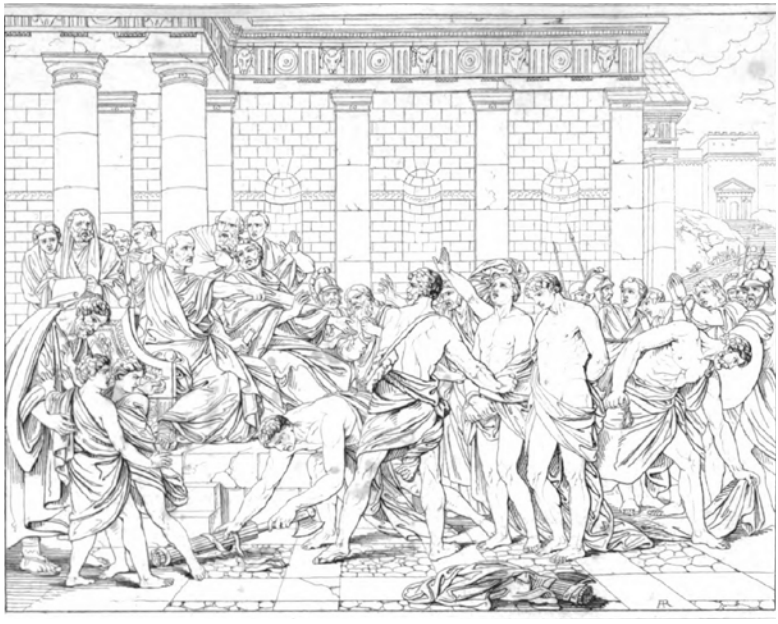

BRUTUS
Hoewel Fuger eene schilderij van kleinen omvang maakte, heeft hij nogthans al de personaadjen willen voorstellen, die aan dit tooneel deel namen; hij heeft zich minder onledig gehouden met Brutus, dan met de twee rampzalige veroordeelden, welke hij bijkans naakt, met den blos der jeugd op 't gelaat en uitmuntend schoon heeft afgebeeld; doch, niets kan den onverzettelijken Consul doen wankelen!
"De schilderij van Fuger werd in 1800, voor den Graaf von Fries, vervaardigd; thans bevindt zij zich in de galerij van het Belvedere, te Weenen."
Breed 2 voet, 10 duim; hoog 2 voet, 2 duim.
(Tekening uit boek 1842).

Klopstock, Messiade *Zehnter Gesang.*

Claudius, zijn uitstekend op hun manier: maar de groep vrouwen die het stervende meisje vasthouden is onbeschrijflijk mooi, ontroerend en door de Gratiën zelf bezield. Ze maken zich niet druk om de vader, om de tirannieke rechter, om het volk, om alles wat er om hen heen gebeurt; ze zijn volledig in beslag genomen door het geliefde lijk. Zo'n charmante verstrengeling is zelden in de geest van een dichter geweest: voeg daar nu de perfectie en fijnzinnigheid van de figuren en de zieleroerselen van het moment aan toe. Het is een van de mooiste composities uit de ziel van een kunstenaar geïnspireerd door het genie van hoge en mooie menselijkheid. Ik zou knielen en aanbidden als ik de Romeinen niet beter kende. Maar je kent mijn ietwat ketterse manier van denken al. Als liefhebber zou ik liever in Rusland leven, onder de keten van zijn slavernij, dan onder het palladium[131] van de Romeinse vrijheid. Beschuldig me niet te snel van een paradox. Wee de nieuwe Galliërs als ze de oude Romeinse vrijheid willen opleggen aan hun natie of zelfs aan hun buren, of, zoals Klopstock zegt, aan hen! Maar waar ga ik eigenlijk naartoe?[132]

Fügers nieuwste werk, waar hij nu aan werkt voor hertog Albert van Saksen-Teschen, is een Jupiter die aan Phidias verschijnt om hem te inspireren zijn beeld van de Olympus te maken. Omdat het hoog moet zijn, is de installatie enigszins kolossaal. Het idee is gedurfd, heel gedurfd: maar Füger is misschien gemaakt om zulke gedachten te verwezenlijken. Met beminnelijke openhartigheid bekent de grote kunstenaar dat hij enkele van zijn wonderbaarlijkste composities heeft ontleend aan de *Aristipp* van Vader Wieland. Nu wil ik ook een paar uur net zo dicht bij David zijn als ik bij Füger was; en ik hoop dat het me lukt.

Tijdens de veertien dagen dat ik hier verbleef, waren er maar een paar uren helder, maar nooit een hele dag; en de Weners klagen dat dit bijna altijd het geval is.

Dus liep ik soms alleen in het donker over de Walle en etymologiseerde. *Vindobona, quia dat vinum bonum; Danubius, quia dat nubes*;[133] en dergelijke: wie weet of de Romeinen niet aan zulke dingen dachten in hun naamgeving. Zonder Harrach, Füger, Retzer, Ratschky, Miller en

131 Recht van eigendom in het burgerlijk recht. www.delpher.nl

132 Mijn gedachten gaan met me op de loop.

133 Vindobona, omdat het goede wijn geeft; Donau, omdat het wolken geeft.

een paar anderen[134] die me soms een kwartiertje gaven, had ik voor de derde dag uit angst voor verveling mijn rugzak weer moeten pakken.

Ik kan niet veel opbouwends vertellen over het Weense theater. Het gezelschap van het Nationale Theater is afwisselend in het kasteel en bij de Karinthische Poort en speelt zo goed als het kan. De mannelijke personage is niet zo armoedig als de vrouwelijke, maar Brockmann staat daar zo geïsoleerd en torent zo hoog boven de anderen uit dat hij de harmonie merkbaar verstoort door zijn overwicht. De anderen, hoewel er een paar goede tussen zitten, kunnen hem niet volgen en dus keert hij vaak naar hen terug, vooral nu zijn mooie periode voorbij is. De tragedie Regulus[135] is zojuist opgevoerd. Ik moet u bekennen dat ik er buitengewoon van genoten heb, misschien omdat het over een van mijn favoriete onderwerpen in de geschiedenis ging. Ik vind dat het stuk goed in elkaar zit, voor zover ik dat kan beoordelen op basis van één voorstelling, waarvan ik onbewust meer heb genoten dan misschien nodig was om kritiek te leveren. Er zijn echter een aantal kleine vertekeningen in de personages; maar het geheel heeft een zeer stevige, serieuze en niet on-Romeins aandoende vaart: de taal is meestal puur en nobel, en ik was tevreden. Natuurlijk mist het nog veel dingen om een meesterwerk te worden; maar als Apollo ons maar meerdere van zulke toneelstukken geeft, kunnen we hopen die ook te krijgen. Het zal me nog lang plezier doen om Brockmann in de rol van Regulus te hebben gezien. Het vrouwelijke deel van het gezelschap, dat in de meeste theaters een beetje arm is, is hier uitstekend; en men is gedwongen om de rol van de eerste minnares te geven aan iemand die met alle eer abdis[136] zou kunnen worden in Quedlinburg[137] of Gandersheim.[138] De dame is goed, ook een goede actrice, maar niet meer voor dit beroep.

134 Kunstenaars.

135 Regulus is een tragedie uit 1692 van de Engelse schrijver John Crowne. Het portretteert de carrière van Marcus Atilius Regulus, een Romeinse consul ten tijde van de Eerste Punische Oorlog. Een apart toneelstuk met dezelfde titel werd in 1744 geschreven door William Harvard.

136 Een abt indien mannelijk of abdis indien vrouwelijk is de leider, het hoofd, van een abdij.

137 Duitse stad, gelegen ten noorden van de Harz, in de Landkreis Harz. Met klooster.

138 Op de westflank van de Harz ligt Bad Gandersheim. Deze kleine stad, een beroemd om zijn heilzame zoutwaterbronnen, werd in 852 als kloosterstaat gesticht. Met klooster.

De Italianen zijn verhoudingsgewijs geen haar beter. Ze trillen veel en zingen weinig. De castraat,[139] Marchesi, verbrandt een held zo meedogenloos in zijn eigen geschonden wezen dat het jammer is voor de oren van de man; en ik begrijp niet hoe zulke trieste blunders in de esthetiek met zo'n onmenselijkheid gemaakt konden worden. Laat de Italianen, net als veel andere onzinnigheden, zich onderwerpen aan het gezond verstand, als ze dat kunnen.

Ich, meines Teils, will keine Helden,
Die uns, entmannt und kaum noch mädchenhaft,
Sogleich den Mangel ihrer Kraft
Im ersten Tone quiekend melden,
Und ihre lächerliche Wut
Im Schwindel durch die Fistelhöhen
Von ihrem Brett herunterkrähen,
Wie Meister Hahns gekappte Brut.
Wenn ich des Hämmlings Singsang nicht
Wie die Taranteltänze hasse,
So setze mich des Himmels Strafgericht
Mit ihm in Eine Klasse.

Wat mij betreft, ik wil geen helden,
Die, ontmand en nauwelijks meisjesachtig,
Het gebrek aan hun kracht
Piepend melden met de eerste toon
En haar belachelijke woede
Bij duizeligheid door de fistelhoogten
Kraaiend vanaf hun zitstok,
Zoals de kapoen van meester Haan.
Als ik het lied van de Hammling niet haatte
Net als de dans van de tarantula,
Plaats mij voor het oordeel voor het hemelse gerecht
Met hem in dezelfde beklaagdenbank.

139Castraten waren in Europa volwassen mannelijke zangers die in hun jeugd gecastreerd werden om hun hogestem te kunnen behouden. Eufemistische termen voor castraat waren musico en evirato ('ontmande'). Veel jongens overleden als gevolg van de castratie door het destijds ontbreken van hygiëne of antibiotica. Ook kreeg niet iedere castraat als volwassene een fraaie stem. De als zanger mislukte castraten waren dubbel te beklagen.

6

Wenen

Schikaneder[140] woont in een buitenwijk van Wenen, waar hij een statig huis[141] heeft gebouwd dat menig theaterregisseur zou kunnen en moeten bezoeken. De man kent zijn publiek en weet ze te geven wat ze willen. Zijn grote troef is zijn plaatsgebondenheid, die hij vaak gebruikt met een onbevangenheid die hemzelf en de Weense tolerantie eer aandoet. In zijn theater heb ik dingen horen zeggen over de nationale dwaasheden van de Weense rijken en hovelingen die je in Dresden niet zou mogen zeggen zonder een strenge berisping wegens aanmatigendheid van hogerhand te krijgen. Hij lijkt een aantal van zijn toneelstukken alleen voor zichzelf geschreven te hebben, in de ware zin van het woord; en ik moet bekennen dat zijn barokke persoonlijkheid als Tiroler Worst[142] me enorm veel plezier deed. Het valt de Weners met een goede toon en smaak helemaal niet kwalijk te nemen dat ze af en toe naar hem en Kasperle[143] gaan kijken en het Nationale Theater en de Italianen met lege handen laten zitten.

Zijn mensen zingen veel beter voor de burgers dan voor het kasteel. De kleding in Wenen is meestal netter en smaakvoller dan de misplaatste pracht en praal aan het hof, waar de laarzen van het gevolg van de helden soms nog een heel armoedige indruk maken. Zolang Schikaneder kluchten, blijspelen en zijn eigen grote operettes opvoert, waarbij het Weense dialect en de sfeer van de plaats geen onaangename

140 Emanuel Schikaneder, eigenlijk Johann Joseph Schikaneder (1 september 1751 - Wenen, 21 september 1812), was een veelzijdige Duitse artistieke figuur, die vooral bekendheid geniet door zijn libretto van Die Zauberflöte, de opera van Wolfgang Amadeus Mozart. Schikaneder kwam uit een arm gezin. Hij richtte in 1799 het bekende Theater an der Wien op. Hij overleed in armoede in Wenen. Bioscopen en theater in Wenen dragen zijn naam.

141 theater.

142 Der Tyroler Wastel. Komische Oper in 3 Aufz. Emanuel Schikaneder. Geers, 1798.

143 Kasperle, meest prominente poppenspelerkarakter in Duitsland en Oostenrijk, waar Kasperltheater synoniem werd met poppentheater. Het personage ontwikkelde zich eind 17e-eeuws Oostenrijk uit Hanswurst, de sluwe boerendienaar van het Weense volkstheater. Analoog Jan Klaassen.

rol spelen, kan hij ook mensen met een ontwikkelde smaak een paar keer vermaken: maar als hij zich waagt aan serieuze toneelstukken, die een hogere studie en zeker een hogere graad van Bildung vereisen, moet de poging altijd heel slecht aflopen. Maar hier zal hij misschien zeggen: ik werk voor mijn huis: daar is niets op tegen. Maar dan wil ik niet bij zijn huis[144] horen. Maar hij wil waarschijnlijk beschouwd worden als niets meer dan een middel tussen Kasperle en de perfectie van de mimische kunst in het Nationale Theater. De heren Kasperle en Schikaneder mogen dan wel hun lagere doelen hebben bereikt, maar het Nationale Theater, zoals ik het zag, is nog ver verwijderd van lof voor de eerste plaats van ons vaderland en de residentie van een grote vorst door zijn verdiensten.

Ik hoor dat de heer Kasperle uit Leopoldstadt baron is geworden door toedoen van de keizer; en het lijkt me dat de heer zijn waardigheid net zo goed heeft verdiend als de meeste mensen die daartoe zijn verheven. Bovendien schijnt hij de essentiële verdienste te hebben een zeer goede rentmeester te zijn.

In Wenen wordt er bijna niets gezegd over openbare kwesties, en je kunt maandenlang naar openbare drankgelegenheden gaan voordat je ook maar één woord hoort over politiek; zo streng is de oude orthodoxie, zowel in de staat als in de kerk. Overal in de koffiehuizen heerst zo'n devote stilte, alsof er een hoogmis wordt gehouden, waar iedereen nauwelijks durft te ademen. Omdat ik gewend ben om niet hardop te spreken, maar in mezelf murmel op een ontspannen, onbevangen manier, kreeg ik een paar vriendelijke instructies van kennissen die me waarschuwden voor de onzichbare.[145] In hoeverre ze gelijk hadden weet ik niet; maar dit is wat ik beweer, dat de heren die de verraders nodig hebben het erg mis hebben. Op een keer heeft mijn onbevangen zorgeloosheid me bijna in het nauw gebracht. Je weet dat ik helemaal geen revolutionair ben, want dat maakt het slechte meestal alleen maar erger: maar ik heb de gewoonte om het effect van wat ik goed vind soms wat luider te roepen dan misschien goed is. Zo vond ik de Marseillaise[146] een goed muziekstuk, en het overkomt me dat ik, zonder aan iets in het bijzonder te denken, onwillekeurig een paar

144theater.
145spion.
146Frans volkslied (van de bezetter).

maten tussen mijn tanden neurie, net als bij elk ander muziekstuk. Dit gebeurde ook eens, blijkbaar op een zeer ongepaste plaats, in Wenen, en had natuurlijk een dempend effect op de stemming van de aanwezigen. Ik maakte me meer zorgen om de aardige mensen dan om mezelf, want ik had geen andere gedachte dan dat ik van de muziek van de kroegen hield, en zelfs maar met mate.

Ik herinnerde me een koddige, half-serieuze, half-komische voorstelling in een herberg, die refereerde aan de buitensporige angst in de Residentie. Een oude, eerlijke, niet erg politieke luitenant-kolonel had tijdens de oorlog in Italië in het leger gezeten en was eraan gewend geraakt om daar joviaal grappig te zijn. Zijn werk had hem naar de residentie gebracht, en hij trof overal in de openbare ruimtes een kloosterachtige stilte aan. Dit maakte hem erg ongemakkelijk. Hij verdroeg het een paar dagen, maar toen, tijdens een glas wijn, barstte hij uit in een echte soldatenmanier en zei, met een nogal koddige onbevangenheid: "Wat is er in hemelsnaam aan de hand met dat verdomde vrome gedrag in Wenen? Kun je hier niet spreken? Of is de hele residentie één groot bordeel? Je loopt hier het gevaar te vergeten hoe je moet praten... Of mag je hier niet praten? Ik heb horen zeggen dat mensen overal op de loer liggen: is dat waar? Haal de beul voor de mummies! Ik kan er niet tegen; ik wil luid praten en vrolijk zijn." Je had de gezichten van het gezelschap moeten zien bij deze ophef! Sommigen waren ernstig, anderen bang; anderen glimlachten, anderen knikten zelfgenoegzaam en veelbetekenend bij de voorstelling: maar niemand deed mee met de oude houwdegen. Ik zorg ervoor, zei de laatste, dat ik me weer bij het leger kan voegen; ik hou niet van het dode gespuis.

Toen de Fransen waren opgerukt tot in de buurt van Wenen, zou niemand, met uitzondering van de magistraten en hun onderdanen, bang zijn geweest voor de vijand: maar des te groter was de algemene vrees voor de wanorde van het teruggedrongen leger. Op dat moment begon Bonaparte net zijn individuele vooruitzichten wat concreter uit te werken, en bespaarde zo, door toeval, de Oostenrijkers grote angst en grote verwarring.

Dokter Gall[147] heeft net een kabinetsbevel gekregen om niet langer

147 Franz Joseph Gall (1758-1828). Volgens de Weense arts Franz Joseph Gall kon men door aan de schedel te voelen moordzucht, agressie en andere eigenschappen lokaliseren. Deze wetenschap werd later bekend onder de naam frenologie.

naar de schedels van mensen te kijken om te zien wat erin zit. De reden hiervoor zou zijn dat deze wetenschap leidt tot materialisme.

Zelfs hier in de residentie zie je alleen maar papier en slecht geld. Het koorddansen met slecht geld is bekend; je berijdt het zo lang als je kunt. Het kassapapier[148] is nog steeds het meest onschuldige middel om armoede te dekken zolang het krediet strekt. Maar naar mijn mening is niets schadelijker voor de staat, en niets onrechtvaardiger in de staat, dan feitelijke staatsobligaties, zoals onze staten nu georganiseerd zijn. Inclusief onze privileges en onschendbaarheden, die natuurlijk in tegenspraak zijn met het publieke recht, betalen de armere mensen bijna vijf zesde van de behoeften van de staat. De houders van staatsobligaties – ze mogen de namen hebben die ze willen – behoren meestal tot de rijken, of waarschijnlijk zelfs tot de bevoorrechten. De rente wordt weer betaald uit de staatsinkomsten, die meestal door de armen worden betaald. Een populaire schrijver probeerde onlangs de charitas van de staatsschuld in Saksen te bewijzen door te zeggen dat het een zeer goede manier was om geld in te zamelen. Volgens deze conclusie zijn ziekten een groot goed voor de mensheid omdat artsen, chirurgen en apothekers zich ermee voeden. Dit is een aparte gedachtegang, die natuurlijk gevolgd kan worden door mensen die veel geld veilig willen stellen zonder enige betrokkenheid bij de publieke zaak. Het resultaat is echter, zonder veel nadenken, dat de armen door de staatsschuld gedwongen worden om niet alleen de oude lasten te betalen, maar ook de belangen van de rijken te financieren, of ze dat nu leuk vinden of niet. Toegegeven, de dingen zouden anders zijn met een belastingsysteem gebaseerd op universele rechtvaardigheid. Maar nu hebben de rijken de belastingstrookjes en betalen de armen de belastingen. Deze logica kan alleen worden toegepast op een doos vol belastingobligaties. Waarom zou de staat de verplichting hebben om de rijken rente op hun kapitaal te betalen ten koste van de armen? En dat is uiteindelijk de ondergrens van elke staatsschuld. Elke staatsschuld is een kruk, en krukken zijn alleen voor kreupelen. De kwestie is te belangrijk om hier verder te bespreken. Ik verwijs je in het bijzonder naar het boek van Hume,[149] als het beste dat ik over dit

148obligaties/waardepapieren (later waardeloos).

149David Hume (Edinburgh, 7 mei 1711 (26 april volgens de juliaanse kalender) – aldaar, 25 augustus 1776) was een Schotse filosoof en geschiedschrijver uit de tijd van de Verlichting. Hij was een van de belangrijkste empiristische filosofen en zijn ideeën zijn van grote invloed geweest op Immanuel Kant.

onderwerp ken.

Het was vreemd dat ze in het laatste jaar van de oorlog, op het hoogtepunt van de crisis, Wenen in een wapenarsenaal wilden veranderen; het ergste wat de regering voor haar zaak kon doen.[150] Als de Fransen op dat moment niet evenveel behoefte hadden aan vrede als de Duitsers, of als Bonaparte andere bedoelingen had dan hij later liet blijken, dan was het ongeluk voor de Oostenrijkse staten ontstellend geweest. Wat kon men verwachten van de voorwendselen? Het was algemeen bekend dat Wenen geen acht dagen stand had kunnen houden; en wat zouden de gevolgen zijn geweest als het met geweld in handen van de vijand was gevallen? De Weners waren er zeker van dat het zover niet zou komen; maar juist daarom waren de voorzorgsmaatregelen helemaal verkeerd. Men had de stelregel van de minister vastberaden kunnen volgen, maar ik wil de rest van zijn aanpak niet verdedigen. Hier had hij helemaal gelijk, als de krachten maar anders waren geweest: De residentie is niet de monarchie; en het is niets minder dan weldadig voor menig staat dat de hoofdstad zoveel invloed heeft op het geheel.

Zoals u weet, ben ik zelden in een vrolijke bui als het gaat om zaken van kunst en wetenschap; ik zal u er dus niets meer over vertellen, vooral omdat het kennis- en kunstterrein hier te groot is: u kunt het Schnorr laten vertellen, die waarschijnlijk eerder terug zal komen dan ik.

Ik kan er prat op gaan dat ik in Wenen overal werd behandeld met een bonhomie en hoffelijkheid die misschien niet zo gebruikelijk is in residenties. Zelfs het knullige visitatiebezoek bij de slagboom werd met hoffelijkheid gedaan. De enige Boeotiaanse,[151] maar ook echt Boeotiaanse, ervaring die ik had was op de laatste dag op de Italiaanse kanselarij. De politie stuurde me hierheen met mijn oude paspoort om een nieuwe aan te vragen. In de ontvangstkamer waren ze beleefd

---

Velen beschouwen David Hume als een van de eerste filosofen van het conservatisme, naast de founding fathers van het conservatisme, Edmund Burke en Alexis de Tocqueville. In *A Treatise of Human Nature* verklaart Hume dat we ook zelf het onderzoeksobject zijn van onze rede, en dat de menswetenschap de enige solide basis is voor elke overige wetenschap. Onderzoek naar de kracht en kwaliteit van de geest moet door middel van zorgvuldige, exacte experimenten.

150 Verwoesting zou bij een aanval het gevolg zijn.

151 naar Grieks volk met veel onderlinge strijd.

en omdat ik haast had, meldden ze me meteen bij de president, een soort minister die ik niet ken. Hij had mijn paspoort uit Dresden al in zijn hand toen ik binnenkwam.

"Van wie bin ie der iene?" vroeg hij me met een bullebakgezicht in het dikste Weense braadworstdialect. Ik eer het idioom van elke provincie zolang dat taalorgaan de stem van de mensheid is; en de goedmoedige Weners met hun goedmoedigheid hebben slechts zelden in mij het gevoel aangewakkerd dat hun uitspraak een beetje beter zou moeten zijn. Ik deed een schietgebed tot de heilige menselijkheid om me een beetje geduld te geven, en zei mijn naam terwijl ik naar het paspoort wees.

"Waor wul ie hen?"

In het paspoort staat: naar Italië.

"Groetnis uut Italië."

Om te beginnen naar Venetië, en dan verder.

"Zukke lu holt heur merakel veul met zoks liederlijk gesodomieter gaangs."

Welnu, vriend, wat moesten we hier doen? De man antwoorden zoals hij verdiende? Hij zou gemakkelijk manieren en middelen hebben gevonden om me minstens acht dagen vast te houden als hij me al niet had teruggestuurd, want hij was een beetje een dominee. Dus probeerde ik een oude militaire reactie met geweld te onderdrukken. Graaf Metternich[152] in Dresden moet weten wat hij doet en aan wie hij zijn paspoorten geeft: hij is er verantwoordelijk voor! zei ik zo stellig als ik kon. De man gluurde naar me, van de afgeknipte haardos langs de Poolse rok tot de shariwari[153] die om een paar ruwe laarzen van koeienhuid was geknoopt.

"Waor wul ie wieder nog hen?"

Naar Sicilië.

Hij staarde weer en vroeg:

"Wat heb ie daor te zuken?"

Als ik hem de waarheid had verteld, dat ik alleen maar wilde gaan wandelen om mijn middenrif te strekken, dat ik een beetje had

152Klemens Wenzel Lothar von Metternich (Koblenz, 15 mei 1773 - Wenen, 11 juni 1859), graaf, sinds 1813 vorst van Metternich-Winneburg en sinds 1818 hertog van Portella, was een Oostenrijks staatsman en een van de belangrijkste diplomaten van zijn tijd.

153zilveren sieradenketting.

samengeknepen na inspanning bij Klopstocks *Oden*,[154] zou de man hoogstwaarschijnlijk helemaal niets hebben gemerkt en hebben gedacht dat ik uit een of ander gekkenhuis was ontsnapt.

Ik wil daar de Theocritus bestuderen, zei ik.

De hemel weet wat hij dacht; hij keek naar mij, keek naar het paspoort, keek weer naar mij, en schreef toen iets op het paspoort dat, zoals ik later zag, de opdracht was om een nieuwe te maken.

"Maor ie meugt niet in Venetië blieven."

Ik wil dat ook niet, antwoordde ik met al het gemopper van een sombere bui, en ik heb er ook geen zin in. Hij staarde me weer aan, gaf me mijn paspoort en ik vertrok.

Ik kreeg de naam van de man te horen en er werd me verteld dat dit helemaal zijn karakter was en dat hij bovenmate de gunst en het vertrouwen van de keizer had. Des te erger voor de keizer en voor hem en de Weners en allen die met hem te maken hebben. Zijn gezicht had de afdruk van zijn ziel, dat kon ik op het eerste gezicht zien zonder ooit een lesuur bijgewoond te hebben Gall.[155] Ik ben opzettelijk zijn naam vergeten, maar ik herinner me dat hij een Duitser was, hoewel President van de Italiaanse kanselarij, niet tot eer van onze natie. Is dit het voorproefje van Italië, dacht ik, het begint opbouwend.

Van hieruit ging ik met het paspoort naar de kanselarij, waar het werd opgemaakt; en hier was de keerzijde van mijn belevenis, een heel andere toon. Ik werd zo vaak uitgescholden met, *Edelachtbare*, dat mijn bescheidenheid van geen ophouden wist. Ik kreeg meteen een groot vel papier vol Latijn in heel goede stijl, waarin ik in naam van de Keizer sterk werd aanbevolen bij alle hogere en lagere officieren van de Keizer. Had de president het maar wat beleefder gedaan; het had voor hem en mij aangenamer kunnen zijn met dezelfde of veel minder moeite. De nieuwe pas was gratis en er werd me twee florijnen gevraagd, die ik, ondanks de eigenaardige interpretatie van het woord gratis, meteen betaalde en blij was dat ik tegelijkertijd aan de overdaad aan onbeleefdheid en beleefdheid ontsnapte.

---

154 Friedrich Gottlieb Klopstock, geboren op 2 juli 1724 in Quedlinburg; † 14 maart 1803 in Hamburg, was een Duitse dichter. Hij wordt beschouwd als een belangrijke vertegenwoordiger van sentimentaliteit. *Oden*: gedichten.

155 Franz Joseph Gall (1758-1828). Volgens de Weense arts Franz Joseph Gall kon men door aan de schedel te voelen moordzucht, agressie en andere eigenschappen lokaliseren. Deze wetenschap werd later bekend onder de naam frenologie.

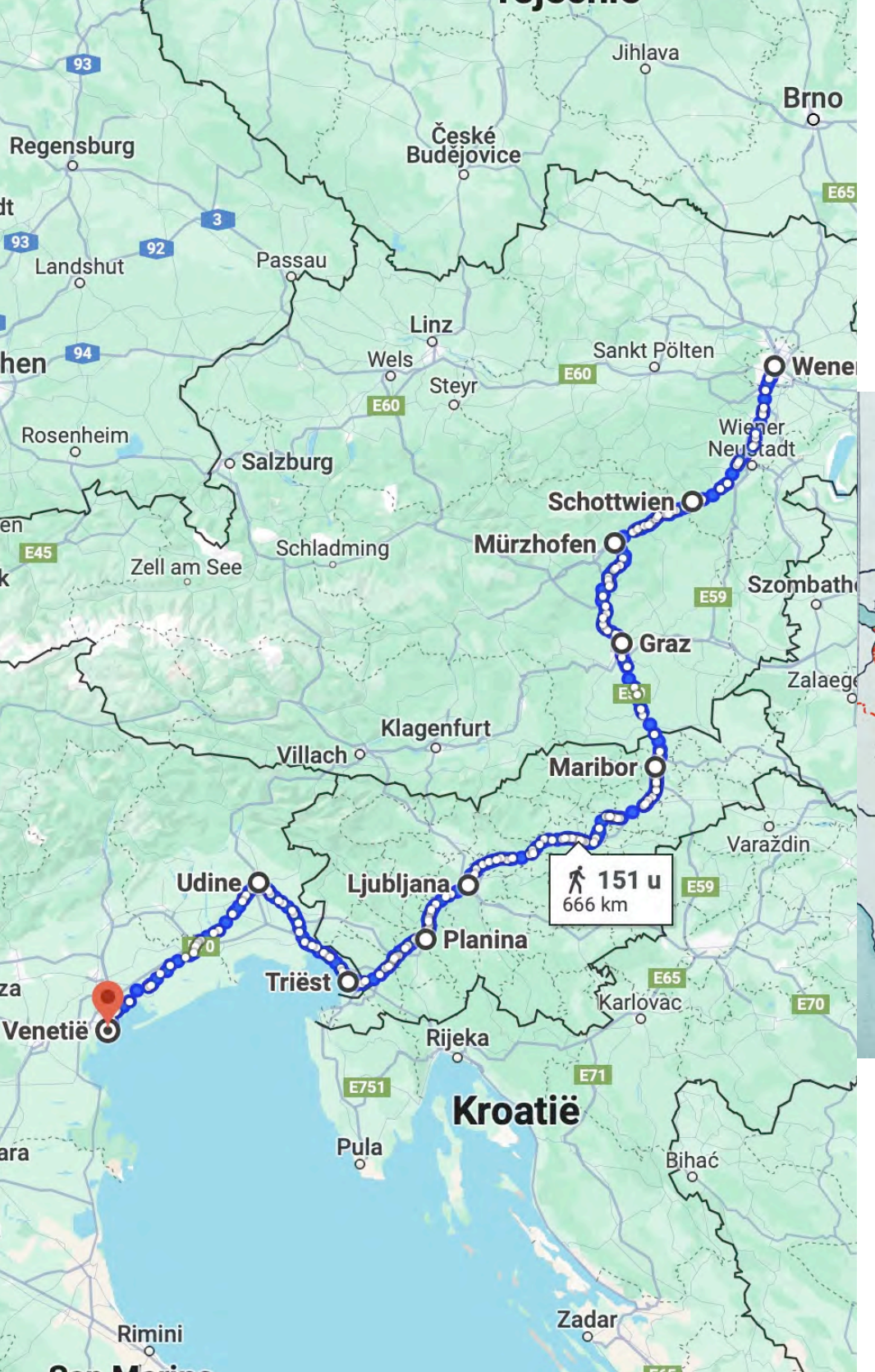
Jihlava
Brno
Regensburg
České Budějovice
Landshut
Passau
Linz
Wels
Steyr
Sankt Pölten
Wiener Neustadt
Rosenheim
Salzburg
Schottwien
Mürzhofen
Schladming
Zell am See
Graz
Klagenfurt
Villach
Maribor
Varaždin
151 u
666 km
Udine
Ljubljana
Planina
Triëst
Venetië
Karlovac
Rijeka
Kroatië
Pula
Bihać
Zadar
Rimini
93
92
3
94
E60
E65
E45
E59
E70
E751
E71

DUITS-
LAND
POLEN
SOWJET-UNIE
ITALIË
BOELGARI
Erts Geb.
Sudeten
Bohemer Would
Elbe
Oder
Weichsel
Kr
Br
K
Pilsen
Praag
I
BOHEMEN
Moldau
Brünn
(Brno)
MORAVIË
Tatra
Karpaten
Schemnitz
Donau
Dnjestr
Inn
Linz
Steyr
Wenen
Bratislava
Kleine
Tokaj
Boden Mr.
M
W
Grote
Hongaarse
Laagvlakte
Boedapest
Debreczin
Tisza
Salzburg
Innsbruck
Alpen
Graz
Hongaarse
II
Laagvlakte
Balaton
(Platten Mr.)
TRANSSYLVANIË
Szeged
Maros
H(S)
Brasov
(Kroonstad)
S
(M.T.)
Drau
Zagreb
Triëst
Fiume
SLAVONIË
Sau
Transsylvanische Alpen
Boekar
Ijzeren Poort
Beograd
(Belgrado)
BOSNIË
III
WALACHIJE
SERVIË
Morawa
Adriatische Ze
MONTENEGRO
5 DONAULANI
I TSJECHO-SLOW

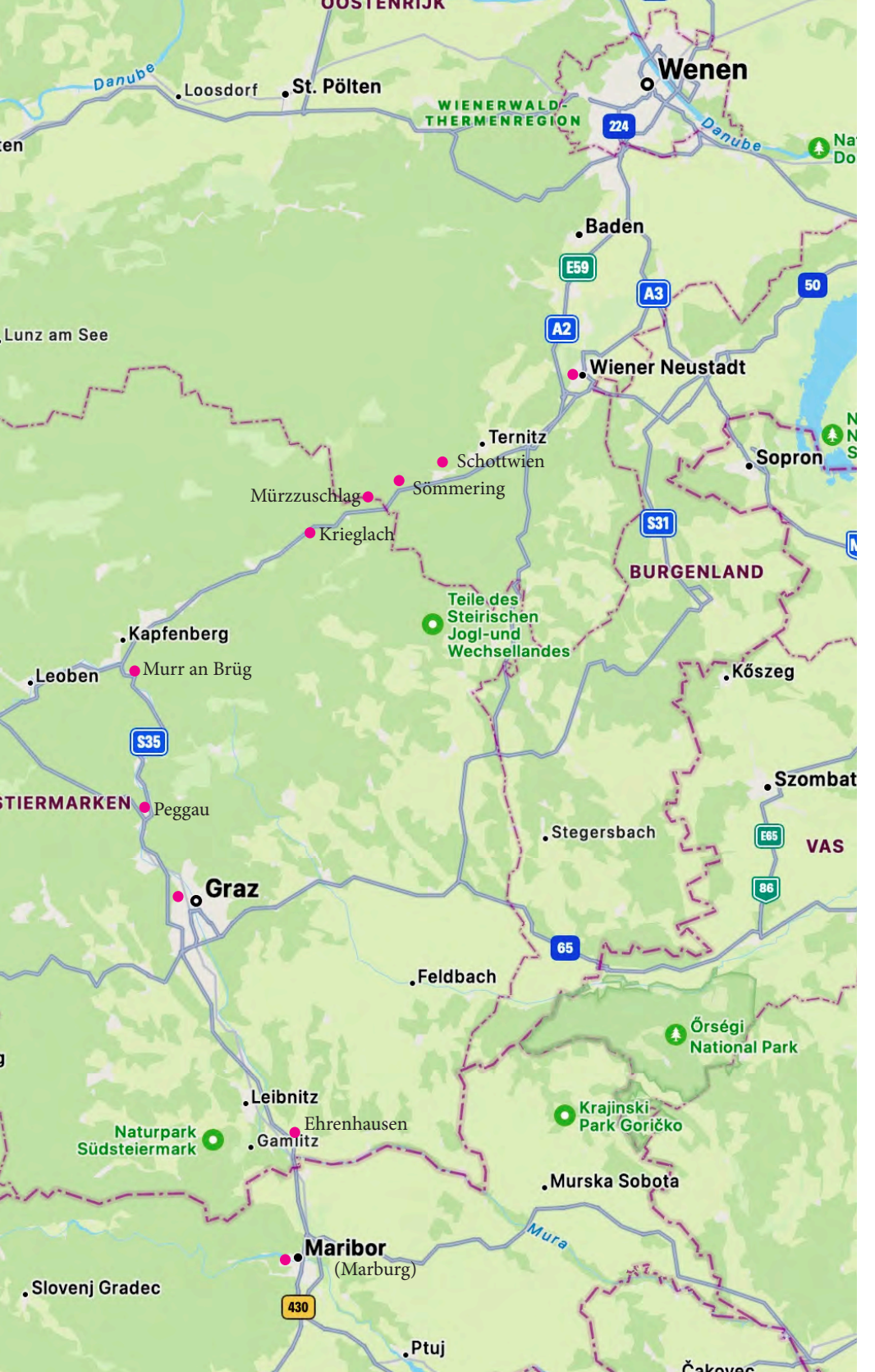
OOSTENRIJK
Danube
Loosdorf
St. Pölten
Wenen
WIENERWALD-
THERMENREGION
224
Danube
Baden
E59
A3
50
A2
Lunz am See
Wiener Neustadt
Ternitz
Schottwien
Sopron
Mürzzuschlag
Sömmering
S31
Krieglach
BURGENLAND
Teile des
Steirischen
Jogl-und
Wechsellandes
Kapfenberg
Leoben
Murr an Brüg
Kőszeg
S35
Szombat
TIERMARKEN
Peggau
Stegersbach
E65
VAS
Graz
86
65
Feldbach
Őrségi
National Park
Leibnitz
Krajinski
Park Goričko
Naturpark
Südsteiermark
Ehrenhausen
Gamlitz
Murska Sobota
Mura
Maribor
(Marburg)
Slovenj Gradec
430
Ptuj

7

Schottwien

Schottwien

Nu nam ik afscheid van mijn oude en nieuwe kennissen in de keizerstad, pakte mijn spullen in en liep, met mijn nieuwe keizerlijke oorkonde, de volgende dag opgewekt over de weg naar Stiermarken.[156] Schnorr had er als huisvader redelijk zijn bedenkingen bij gehad om met mij de reis naar Hesperia[157] voort te zetten. Het gevaar, dat waarschijnlijk al groot was, was van alle kanten nog groter geworden; en wat ik, als een alleenstaand mensenkind, in alle rust durfde te doen, zou voor een vader van een gezin overmoedig zijn geweest. Als ik zou sterven, zou de rekening gesloten zijn en daarmee de kous af zijn: maar met hem zou de zaak niet zo gemakkelijk afgedaan zijn. Op tien januari, op een mooie, heldere, koude ochtend, begeleidde hij me een uur naar een oud gotisch monument en droeg me over aan mijn goede genie. Onze scheiding was niet zonder pijn, maar het was snel, en hoopvol om elkaar weer terug te vinden in Parijs.

Ik liep nu langs de bergen, die aan de rechterkant steeds groter werden, dacht zo min mogelijk na, want te veel nadenken is erg ongemakkelijk, vooral in zo'n stemming en bij zo'n onderneming, en liep in een rustig tempo verder, de ene voet voor de andere.

Toen de avond viel, stopte ik in een dorp tussen Günselsdorf[158] en Neustadt. Toen ik de grote eetzaal binnenging, zag ik dat deze vol zat

156 Stiermarken (Duits: Steiermark, Sloveens: Štajerska, Stiermarks dialect: Steiamoak of Steiamårk) is een deelstaat (Bundesland) van Oostenrijk. De hoofdstad is Graz, tevens de grootste stad van de deelstaat.

157 Hesperia is een mythisch land uit de Griekse mythologie, waar de tuin van Hera te vinden is. Hier groeit de boom met gouden appels (die de eter ervan onsterfelijk maken). De boom wordt bewaakt door de Hesperiden, de dochters van Nyx. Omdat Hera hen niet volledig vertrouwde, plaatste ze ook de honderdkoppige draak Ladon in Hesperia.

158 Günselsdorf is een gemeente in de Oostenrijkse deelstaat Neder-Oostenrijk, gelegen in het district Baden (BN). Het ligt in het noordoosten van het land, in de buurt van de hoofdstad Wenen.

met soldaten die hun bacchanalen hielden. De herinneringen aan de wachtlokalen, waar ik ooit gedwongen was om elke derde nacht onder tabaksdamp en kleine biergrapjes te leven, weerhielden me ervan om meteen terug te gaan. Ik installeerde mezelf in een hoekje bij de kachel en liet een dertigtal wildelingen hun kattenkwaad om me heen uithalen, zo gek dat mijn oren suisden. Sommigen speelden kaart, anderen zongen, weer anderen discussieerden met mond en hand en voet in alle talen van de Pinksterwereld.[159] Er ontstond al snel een serieuze discussie, en degenen die de sterkste handen hadden leken op het punt te staan om de *argumenta ad hominem*[160] met hun vuisten op elkaar toe te passen; toen begon een oude vent op een soort doedelzak te blazen in de hoek van de grote gewelfde salon, en iedereen werd meteen rustig en lachte. Bij de derde en vierde maat viel er een stilte; bij de zesde greep een paar grenadiers elkaars armen en begonnen te walsen. Het bal werd groter alsof er op de hoorn van Hüon[161] werd geblazen; de meisjes en zelfs de oude dikke waardin werden gegrepen en alle geruzie was vergeten. Toen verschenen er solodansers en dansten Stiermarks, dan Kozakken, en dan de meest onstuimige, ondeugende Kordax,[162] zodat de meisjes wegliepen en

159 Verwijzing talenverwarring onder apostelen tijdens de afdaling van de Heilige Geest. Volgens het Nieuwe Testament begonnen de apostelen en andere gelovigen daarbij in vreemde talen of in tongen te spreken. Johannes 16.

160 op de mens gespeeld.

161 *De Elfenkoning, Oberon*, oorspronkelijk bekend als Huon en Amanda, is een romantisch zangspel in vijf bedrijven van Friederike Sophie Seyler, geïnspireerd op het gedicht *Oberon* van Christoph Martin Wieland, dat zelf gebaseerd was op de epische romance *Huon van Bordeaux*, een Frans middeleeuws verhaal.

162 Eerst onder Perikles (499 429 v. Chr.), na de zege der demokratie, werden de theaters, die tot nu toe slechts voor de voornamere tragedie beschikbaar geweest waren, ook voor de komedie toegankelijk. Uiterlijk onderscheidde deze zich van haar ernstige zuster door den lagen schoen (lat.: soccus), het grooter aantal choreuten (vierentwintig), den obscenen dans, den kordax, die zóówel door het koor als door de spelers bij hun phallische liederen werd uitgevoerd, en door de parabasen van het koor; ernstiger, gedeklameerde tusschenspelen, waarin de dichter bij monde van den koorleider zijn medeburgers bittere waarheden zegt. *Geschiedenis van drama en theater in Europa*. Drs J.W. van Cittert

Verstoktheid is een brute onverschilligheid ten aanzien van onteerende daden en woorden, en de verstokte is zoo iemand, die er een eed op doet, dat men hem te gauw heeft verguisd, ofschoon men hem kan uitmaken om zijn karakter voor een slampamper, een smeerlap en een fielt. Vast en zeker is hij evengoed in staat om

zelfs de doedelzakspeler stopte. Toen begon de voorstelling opnieuw. Ze speelden en dronken en vloekten en maakten ruzie en dreigden elkaar te slaan tot de doedelzakspeler weer begon. De man was hier meer dan een vrederechter, hij was een echte Orpheus.[163] De wijn, die uit grote glazen kannen werd gedronken, had uiteindelijk zijn effect; alles werd een vol, groot, vreselijk bacchanaal koor. Hier nam ik de riem van mijn tornister[164] op mijn linkerschouder, mijn geknoopte stok in mijn rechterhand, en verplaatste me naar mijn slaapkamer, waar ik een prachtig troonbed vond, en ik zou zeker hebben geslapen als een voerman, als ik niet was gewekt door een formeel bataille van de grenadiers. De eerlijke herbergier werd het slachtoffer, overal de meest zekere positie in het militaire bestuur, en zou zijn oorlogszuchtige gasten graag hun slagschepen hebben gegeven als ze hem maar met rust hadden gelaten. Een officier, zoals ik afleidde uit de toon waarop hij sprak, nam uiteindelijk om twee uur zijn dienst op en alles was rustig.

De volgende ochtend trof ik een respectabele oude man aan die bij zijn wijn zat en zijn hoofd schudde over het verhaal van de avond over de oorlogsbodems. Hij vertelde me iets over de inkwartiering en klaagde stilletjes dat het een grote last was voor de buurt. De soldaten waren aan het werk aan het kanaal dat ik gisteren had gekruist en dat, zoals de oude man me met grote aarzeling vertelde, helemaal naar Triëst zou worden gegraven. Voorlopig zal het alleen de kolen van Neustadt naar Wenen vervoeren.

Het water uit de bergen bij Neustadt en Neukirchen was zo mooi en helder dat ik me er in januari wel in had kunnen storten. Mooi water is een van mijn grootste liefdes en overal waar de gelegenheid zich voordeed, ging ik heen om te putten en te drinken. Je moet weten dat ik nog niet zo diogeen[165] ben dat ik uit de holte van mijn hand drink,

nuchter den kordax te dansen als met een masker voor in een komische reidans (noot) De anovevorjiévos behoeft niet de sanctie eener officiëele komedie-opvoering voor het dansen van den onbehoorlijken kordax.)
Theophrastus - *Zedeprenten* www.delpher.nl

163 Orpheus is een muzikant, dichter en profeet uit de Griekse mythologie. Volgens de overlevering leefde hij in Thracië. De overlevering vertelt dat hij bomen en dieren kon doen dansen met zijn muziek.

164 rugzak.

165 Het syndroom van Diogenes (ook Diogenes-syndroom en diogenessyndroom) is een psychische aandoening, vernoemd naar de Oud-Griekse wijsgeer Diogenes van Sinope. De naam voor dit syndroom werd voor het eerst naar voren gebracht

maar op mijn zwerftochten een fles Resine[166] gebruik, die schoon is, stevig vasthoudt en in alle vormen past.

Een uur van Schottwien begint het gebied er prachtig uit te zien; een klooster rechts op een heuvel vormt een heel romantisch tafereel. Het geheel is vergelijkbaar met de kloven tussen Außig en Lowositz; alleen is de vallei smaller en de rivier kleiner; maar de bergtoppen zijn niet onaanzienlijk en zeer schilderachtig gegroepeerd. Het stadje Schottwien ligt aan het riviertje Wien[167] tussen verschrikkelijk hoge bergen en heeft bijna één enkele weg. De rotsformaties bij de in- en uitgang zijn bijzonder mooi.

Het heeft twee dagen behoorlijk gevroren en begon vandaag rond het middaguur merkbaar te dooien; en nu slaat de regen op mijn ramen en stroomt het water van de bergen naar beneden en stroomt het riviertje krachtig door de kloof. Ik hou van Horace en de goede maaltijd achter de warme kachel van mijn kleine kamer. Ik houd van Horatius, dat wil zeggen, van veel van zijn verzen; want de mens zelf, met zijn vleierij, staat me tegen. Juvenal is een heel andere man, naast wie de Octavianus staat als een jongen. Het is misschien moeilijk om te beslissen welke van de twee gunstiger is voor fatsoen en goede manieren, de *Canidia*[168] van Horatius[169] of de *Fulvia*[170] van Juvenal;[171] maar er is een aanzienlijk verschil tussen de twee, in het voordeel

---

in het medisch tijdschrift *The Lancet* in 1975. Het syndroom wordt gekenmerkt door: Een verregaande veronachtzaming van de persoonlijke hygiëne; stelselmatige zelfverwaarlozing, van de hygiëne in en rondom de eigen woning; stelselmatige woningvervuiling, enz.

166 Hars. Gummi. Tegenwoordig: epoxyhars, synthetisch polymeer.

167 De Wien is een rivier in het westelijke deel van het Wienerwald. Zij ontspringt bij het plaatsje Rekawinkel en mondt bij Wenen uit in het Donaukanaal. De rivier heeft een lengte van 34 km.

168 Canidia is een tovenaar en een heks uit het oude Rome, die voorkomt in de *Satires en Epodes* van Horatius. Canidia rijdt op Horace.

169 Horatius kwam op 8 december 65 v.Chr. ter wereld in de plaats Venusia. Hij was de zoon van een vrijgelaten slaaf die Flaccus heette. De Romein hield zich hoofdzakelijk bezig met dichten, specifiek het aanbrengen van verbeteringen in de Latijnse poëzie.

170 Fulvia Flacca Bambula (ca. 83 v. Chr. - 40 v. Chr.), meestal aangeduid als Fulvia, was een aristocratische vrouw ten tijde van de late Romeinse Republiek. Ze was getrouwd met zeer invloedrijke Romeinen: Publius Clodius Pulcher, Gaius Scribonius Curio en Marcus Antonius.

171 Decimus Junius Juvenalis (l. c. 55-138 CE), Juvenal schreef 16 satires variërend in lengte van 60 regels tot 660.

van de laatste. Waar Horatius dubbelzinnige grappen maakt of zelfs walgelijk vuil wordt, kun je overal zien dat hij zich op zijn gemak voelt om zulke dingen te zeggen; hij vindt het leuk; bij Juvenal is het echter pure, diepe, morele woede. Hij beledigt de moraal meer dan Horatius doet; maar bij Juvenal is er meer moraal. Horatius noemt het nog fijner en kietelt zichzelf; Juvenal noemt het wat het is; maar woede en boosheid hebben het vers gemaakt.

Een stuk rots hangt dreigend boven het huis waar ik logeer. Hier begint het gebied dat, zoals ik me herinner, door anderen al vergeleken is met het mooiste van Zwitserland. Maar hoe zal het zijn op de Stiermarkse paden, waar zelfs inwoners van Wenen me bang voor wilden maken? Niets kan nu nog helpen; houd moed, je komt er wel doorheen, zelfs in de hel. Tussen Neustadt en Neukirchen, een lange, lange vlakte tussen de bergen, die geleidelijk samenkomen achter de laatste stad, kwam ik een groot detachement gevangenen tegen. Het waren er waarschijnlijk enkele tientallen; geen prettig vooruitzicht. Sommigen zaten vastgebonden en rammelden uitdagend met hun kettingen. De meesten waren mensen die de straten onveilig hadden gemaakt. Maar zoveel te beter, dacht ik; er lopen minder schurken rond en ze zullen zeker niet zo snel weer losgelaten worden. In Wenen en hier onderweg werd overal verteld dat de postkoets van Bratislava was overvallen, geplunderd en dat de postillion en begeleider waren doodgeslagen. Hetzelfde was ook gebeurd in de buurt van Pegau, niet ver van Gräz. Dit waren echter wel mensen die eerder goed hadden verkend dat de postkoets aanzienlijke bedragen vervoerde, naar verluidt in totaal meer dan honderddertigduizend gulden. In mijn geval valt er niet veel te verkennen; mijn Homerus en mijn gummifles zullen niet veel rovers in de verleiding brengen.

8

Schottwien – Mürzhofen

Van Schottwien naar hier vandaag, midden januari, was er een grote verandering. De Sömmering is geen molshoop;[172] het had de tweede helft van de nacht vreselijk gesneeuwd; de sneeuw lag tot aan mijn kuiten; ik wist de weg niet en er was helemaal geen spoor. Verschillende keren liep ik 's ochtends in het donker te ver naar links het dal in, en moest ik door gaten in de diepe sneeuw weer op zoek naar de grote weg. Nu liep ik twee uur bergopwaarts, en langzamerhand kwamen er een paar karren van de Sömmering af, die me tenminste lieten zien dat ik moest gaan waar zij vandaan kwamen. Links en rechts waren hoge bergen, begroeid met donkere bossen en bedekt met sneeuw, en je kon door de sneeuwvlaag nauwelijks twintig passen zien. Bovenaan de berghellingen kwam ik een paar wagens tegen die niet weg konden komen op de slechte weg. De vorst hield nog aan en bovendien waren de sporen vreselijk uitgesleten. Heren en bedienden waren afgestapt en hielpen vloekend en tierend de postiljon de lege koets stap voor stap omhoog. Ik wisselde de ravijnen van boven naar beneden en draafde langs de Engelse koets tot grote afgunst van de dikharige heren. Op andere momenten rolden ze voor me langs terwijl ik langzaam verder ging. Zo gaat dat in de wereld: zij gingen sneller, ik veiliger. Aan deze kant van de Sömmering komt de rivier de Wien uit verschillende ravijnen naar beneden; en op de tweede helft van het traject, na Mürzzuschlag, nadat je naar de top van de berg bent geklommen, komt de Mürz er op dezelfde manier uit, en is na een uur al een heel mooi stroompje. Bij Mürzzuschlag drijft hij bijna om de honderd stappen molens en hamermolens aan tot Krieglach, waar hij groter wordt, een aanzienlijke rivier vormt en alleen met grote inspanning bevaarbaar is. Het is aangenaam om te zien met welke bedrijvigheid men de kleine waterloop weet te sturen en te gebruiken voor eigen doeleinden; en de kleine dalen langs de rivier zijn buitengewoon mooi en vormen ook een prachtig winterbeeld onder de sneeuw met hun bedrijvige groepen.

172 Berg van 2096 m. in Oostenrijk.

De woorden Mürzzuschlag en Krieglach[173] klonken mij, na de Weense moordverhalen, heel erg in de oren als *nomina male ominata*,[174] waarvan ik de etymologie graag uitgelegd had gekregen als ik niet te lui was geweest om een dominee te zoeken: en ik was hartstikke blij toen ik tegen de avond zo'n beetje uit de avontuurlijke buurt was.

Het is heel gewoon om een gast een goede reis te wensen als hij zijn rekening heeft betaald en vertrekt, en je denkt er niet veel meer bij na: maar je kunt je niet voorstellen hoe fijn het is als je dat in zo'n situatie doet, in januari, als de storm de sneeuw tegen de rotsen jaagt, met de instemming van een aardig, mooi meisje, vooral als je hoofd vol rovers en struikrovers zit.

173 Moordtoeslag en Oorlogslach.
174 onheilspellende namen.

9

Gräz

Ik wil hier een paar dagen blijven om uit te rusten: de stad en de mensen bevallen me. Je weet dat de plaats aan beide kanten van de Murr zeer aangenaam gelegen is; en het geheel heeft hier overal een uitstraling van bonhomie[175] en welvaart, die heel gezellig is. Vanuit Schottwien heb ik de eerste dag, met veel moeite, slechts vijf mijl afgelegd; en de tweede dag, met veel gemak, zeven; maar de eerste dag ben ik de Wien[176] opgeklommen in de meest vreselijke sneeuwstorm; en de tweede dag ben ik de Mürz[177] afgegaan in redelijk goed weer. Het is een genot op zich om de beken bij hun bron te zien en ze te volgen tot ze rivieren worden. De Mürz is een prachtig water en heeft de eerste kilometer vast prachtige forellen. Ik ben gewaarschuwd om 's nachts niet te wandelen, en het lijkt me dat ik dat beloofd heb: maar ik heb al twee keer gezondigd, en heb 's nachts meer dan een uur gelopen. Maar wie wil er nu de nacht doorbrengen in een slechte kroeg, als hem verteld wordt dat hij een kilometer verderop een goede herberg kan vinden?

Op een van deze dagen werd ik heerlijk vermaakt voor de lunch in een klein stadje, en ik betaalde niet meer dan achttien kreuzer. Dit deed mijn filantropie[178] een groot plezier, want je weet dat ik net zo weinig geef om kreuzers als om kruizen. Mijn gedachtengang leidde me op natuurlijke wijze naar de prachtige deugd van rechtvaardigheid, en naar de onvervulde eis dat alle rechters die als rechters zouden moeten hebben. Rechtvaardigheid is het afstand doen van het eigen gelijk: en nu vraag ik je of een rechter daar iets mee te maken heeft? Alleen de partijen kunnen en moeten rechtvaardig zijn. Met goedkope rechters zou de gerechtigheid op het spel staan. Met deze gedachten ging ik in de volgende herberg zitten en stopte het resultaat ervan in mijn zakboekje over rechtvaardigheid.

---

175 vrolijke vriendelijkheid, wellevend. Bon homme; goede mens.

176 Berg, oorsprong van rivier Wien.

177 De Mürz is een grotere linker zijrivier van de Mur in Oostenrijk, ongeveer 98 km lang. De naam komt van Muorica, het Slavische woord voor "kleine Mur".

178 wereldburgerschap, gulheid.

Verdammt den Richter nicht; er darf nicht billig sein:
Für ihn ist das Gesetz von Eisen,
Und seine Pflichten sind von Stein,
Ihn taub und kalt nur auf das Recht zu weisen.
Nur das, was mir gehört, geb' ich mit Bruderhand
Dem Bruder für die kleine Spende,
Und schlinge freundlicher das Band,
Das beide knüpft, und schüttle froh die Hände.
Hier ist der Übergang zu der Erhabenheit
Der göttergleichen Heldentugend,
Die sich der Welt zum Opfer weiht;
Der erste Blick von unsrer Geistesjugend.
Die strenge Pflicht, die der Vertrag erzwingt,
Bleibt ewig Grund zu dem Gebäude;
Doch Milde nur und Güte bringt
Ins leere Haus den Harrenden die Freude.
Mit seinem Eisenstab befriedige das Recht
Den großen Troß gemeiner Seelen;
Mit dem olympischen Geschlecht
Soll uns schon hier die Göttliche vermählen.

Veroordeel de rechter niet; hij mag niet goedkoop zijn:
Voor hem is de wet van ijzer,
En zijn plichten zijn van steen,
Om hem doof en koud alleen op het recht te wijzen.
Alleen wat van mij is geef ik met broederlijke hand
Aan de broeder voor de kleine gift,
En bind vriendelijker de band,
Die hen beiden bindt, en schud graag de hand.
Hier is de overgang naar de sublimiteit
De goddelijke heldhaftige deugd,
Die zichzelf toewijdt aan de wereld;
De eerste glimp van onze spirituele jeugd.
De strenge plicht die het verdrag afdwingt,
Blijft eeuwige basis voor het gebouw;
Maar alleen mildheid en vriendelijkheid brengt
Vreugde in het lege huis voor degenen die wachten.
Met zijn ijzeren staaf handhaaft hij gerechtigheid

De grote menigte van gewone zielen;
Met het Olympisch geslacht
Laat het goddelijke hier met ons trouwen.

Iedereen **moet** eerlijk zijn tegenover zichzelf; dat is menselijk, dat is mooi: maar iedereen **moet** ook eerlijk zijn tegenover iedereen; dat is noodzakelijk, anders kan het geheel niet standhouden. Een goedkope rechter is een slechte rechter, of zijn wetten zijn buitengewoon gebrekkig. De eerlijkheid van de rechter zou een ingreep in de rechtvaardigheid zijn. Een man kan en moet gedwongen worden om rechtvaardig te zijn, maar niet om eerlijk te zijn: dat ligt in de aard der dingen. Als de partijen eerlijk willen zijn, handelt de rechter niet als rechter, maar als scheidsrechter. Rechtvaardigheid is de eerste grote goddelijke kardinale deugd die de mensheid vooruit kan helpen. Niet de rechtvaardigheid die in de twaalftafelenwet[179] staat geschreven en die Justinianus[180] later heeft onderwezen. Elke onbevooroordeelde historicus weet wat de Tien Mannen[181] waren, wat hun doelen waren en hoe ze te werk gingen, en hoeveel onzin Papinianus[182] moest

179 De Twaalftafelenwet, of Wet der twaalf Tafelen, vermoedelijk uitgevaardigd in 451-450 v.Chr., was het oudste geschreven recht van het Romeinse Rijk

180 Justinianus I de Grote was de laatste Romeinse keizer die het oude Romeinse Rijk herstelde na de val van Rome in 476. Hij bouwde de Hagia Sophia, het Corpus Juris Civilis, en voerde de wetten voor meer bescherming van prostituees en het tegengaan van verkrachtingen in.

181 Eratosthenes was een politicus in het oude Athene. Na de Peloponnesische Oorlog (431-404 v.Chr.) was hij een van de dertig tirannen die vanaf augustus 404 v.Chr. de stad regeerden tot maart 403 voor Christus. Met goedkeuring en steun van de Spartanen, die daar later ook een bezettingsmacht hadden, vestigden zij een terreurbewind gebaseerd op oligarchische principes. Zijn exacte levensdata zijn niet bekend.
De meeste radicale Dertig Mannen, de vertegenwoordigers van een compromisloze linie, vluchtten naar de versterkte naburige stad Eleusis. Eratosthenes daarentegen, die moet worden gerekend tot de vleugel van de oligarchische groep die bereid is compromissen te sluiten, bleef in Athene. Daar werd hij samen met zijn tirannieke collega Pheidon verkozen tot lid van het nog steeds oligarchische tienkoppige college, de Dekadouchoi.

182 Aemilius Papinianus (ca. 150 - 212) was een vooraanstaand Romeinse rechtsgeleerde uit de 2de-3de eeuw na Christus. Van alle Romeinse rechtsgeleerden werd zijn mening vaak het meest gewaardeerd. Hij was een tijdgenoot van Paulus en Ulpianus, twee andere belangrijke juristen.

accepteren van de toilettafel[183] van de heilige Theodora.[184] Niet de

183 Putztisch der heiligen Theodora. Toilettafel, kaptafel.
... Lucianus tenminste vindt het noodig wanneer hij de bekoorlijkheden van een bekende hetaere kritisch beschouwt, op te merken: "Kijk nu eens goed naar haar slapen, daar alleen draagt zij haar eigen haar, de rest zit diep onder valsche vlechten". Hoe noodzakelijk het is, dat dergelijke pijnlijke geheimen niet in onbescheiden handen geraken, blijkt uit het volgende epigram van Martialis, waarin hij meedoogenloos den inventaris van de toilettafel eener eenigszins bouwvallige schoone opmaakt :
"Galla, dich flickt dein Putztisch aus hundert Lügen zusammen:
Während in Rom du lebst, rötet dein Haar sich am Rhein,
Wie dein seidenes Kleed, so hebst du am Abend den Zahn auf
Und zwei Drittel von dir liegen in Schachteln verpackt.
Wangen und Augenbrauen, womit du Erhörung uns zuwinkst,
Mahlte des Madchens Kunst, die dich am Morgen geschmuckt,
Darum kann kein Mann zu dir: "Ich liebe dich", sagen,
Was er liebt, bist nicht du. Was du bist, liebet kein Mann".
Het weelderige kapsel, waarmede de portretbusten van Romeinsche vrouwen prijken, behoeft dus volstrekt niet als bewijs te dienen voor het niet voorkomen van kaalhoofdigheid of haargebrek bij het vrouwelijke geslacht uit dien tijd, tegen een natuurgetrouwe wedergave van een dergelijk hinderlijk gebrek moet haar natuurlijke neiging te behagen zich terecht verzet hebben.
...
Behalve de inheemsche reukwerken, uit crocus, myrrhe, rozen en cypressen bereid, werden allerlei uit het Oosten aangevoerde parfums gebruikt, waarvan vooral de nardus-olie bij voorkeur in poeders en reukwateren werd gemengd. Niet alleen het lichaam en de haren maar ook de kleeren en het waschwater werden daarmee bedeeld, zoodat ook op dit gebied herhaaldelijk de maat werd overschreden en Martialis een zijner vrouwelijke kennissen toevoegt:

"Kommst du, so schrent der Salenkramer Kosmus zu kommen,
Und ein zerbrechliches Glas Zimmtöl verschuttet zu sein.
Fremder köstlicher Tand, o Gallia, macht dich nicht reizend,
Will ich es haben, so riecht eben so köstlich mein Hund".

Nederlandsche vereeniging van dermatologen. *Feestbundel ter gelegenheid van het vijf en twintigjarig bestaan*, 1896 25 october - 1921. Delpher.nl
De Romeinse schrijver Marcus Valerius Martialis (ca.40-104 na Chr.) is een Romeinse schrijver die in Noord- Spanje leefde en werkte. Martialis schreef honderden epigrammen - korte gedichten of moppen met daarin een woordspeling of grappige pointe - en is vooral daarom bekend geworden.
184 Theodora (alias Theodorus) van Alexandrië, Egypte; boetelinge alias Theodorus; † 491. Te Alexandrië: de heilige Theodora. Door gebrek aan zorg viel zij in zonde. Maar ze had intens berouw over haar daad.

rechtvaardigheid van onze vorsten, die vaak een paar duizend boeren met zwepen van de ploeg wegjagen, zodat ze op een varken konden jagen, zodat dat een jager een varken kon doden voor een proefschot.

Een paar jaar geleden verscheen er een dageraad aan de Seine,[185] die hen beloofde vrij te maken. Maar de dageraad verdween, gevolgd door onweer, dikke wolken en uiteindelijk mistige dagen. Het was een spookbeeld. Als je gerechtigheid zoekt in wetten, vergis je je schromelijk; wetten worden verondersteld voort te komen uit gerechtigheid, maar zijn er vaak de antithese van.[186] Je kunt hier concluderen, zoals in veel van onze instellingen, dat hoe meer wetten, hoe minder rechtvaardigheid; hoe meer theologie, hoe minder religie; hoe langere preken, hoe minder rationele moraliteit. Met onze burgerlijke rechtspraak is het nog redelijk goed gesteld; want de machthebbers begrijpen heel goed dat zonder die rechtspraak niets kan bestaan, dat ze zonder die rechtspraak zichzelf oplossen: maar des te slechter is het gesteld met de openbare rechtspraak; en het lijkt me dat we nog een paar Platoonse[187] jaren zullen moeten wachten voordat het echt beter wordt, hoe vaak het ook verandert. De opvoeding van het menselijk ras wordt daarvoor nog te weinig gedaan, en degenen die geacht worden het te doen hebben er te veel belang bij het niet te doen, of het verkeerd te doen. Zodra er rechtvaardigheid is, zal er vrede en geluk zijn: het is de enige deugd die we missen. We hebben rechtvaardigheid, grootmoedigheid, liefdadigheid, barmhartigheid en mededogen genoeg in het individu, alleen maar omdat we geen rechtvaardigheid in het algemeen hebben.

Barmhartigheid corrumpeert alles, in de staat en in de kerk. We willen geen barmhartigheid, we willen rechtvaardigheid; barmhartigheid behoort alleen toe aan misdadigers; en meestal zijn koningen onrechtvaardig waar ze barmhartig zijn. Hij die als eerste het concept van barmhartigheid naar het burgerlijke leven en naar de zetels van prinsen bracht, zou veroordeeld moeten worden om van louter barmhartigheid te leven: vermoedelijk was hij een man die niets met rechtvaardigheid

185De Franse Revolutie (1789-1799) was een invloedrijke politieke omwenteling waarbij de absolute monarchie die Frankrijk ongeveer twee eeuwen had geregeerd werd afgeschaft en de Eerste Franse Republiek ontstond.

186Stokpaardje.

187Het platonisme heeft in de eerste plaats te maken met de filosofie van Plato en zijn invloed op latere filosofen. De term kan ook betrekking hebben op de betekenis die er later aan gegeven werd, namelijk het platonistisch realistisch standpunt ten overstaan van het bestaan van de universaliën. Beschouwend.

kon eisen. Geen enkele goede, rechtvaardige, redelijke man zou gered willen worden door genade, zelfs als een dozijn evangelisten dat zouden zeggen. Het is een tegenstrijdigheid; je lastert de Godheid als je haar met zulke dingen wilt belasten. Maar, beste vriend, waar ga ik heen met mijn ijver in grijs?[188]

Met deze en soortgelijke gedachten, die ik hier niet voor je kan opschrijven, liep ik de Mürz af, kwam bij de Murr in Brüg en maakte een pelgrimstocht langs de rivier. Al in Neukirchen kwam ik veel wagens tegen die leeg leken en toch loodzwaar waren. Op de Sömmering kwam ik er nog meer tegen, en nu ontdekte ik dat ze kanonnen vervoerden die ze hoogstwaarschijnlijk uit Gräz en nog verder uit het Italiaanse leger hadden meegenomen, en waarvan het beslag waarschijnlijk versleten was. Er zaten vaak zestien paarden voor de ene wagen en meer dan honderd voor de andere. Voor mij hadden ze het voordeel dat ik goed kon opschieten. Hier en daar was er ook dekking; en als reiziger vind ik het altijd prettig om soldaten met geweren te zien: want over het algemeen kun je ervan uitgaan dat het eerlijke mannen zijn; de slechte worden in de garnizoenen vastgehouden en mogen niet met geweren door het land zwerven.

De tiende om negen uur vanuit Wenen, en de veertiende rond de middag in Gräz, betekent altijd fijn wandelen in januari. De dalen langs de rivier zijn bijna allemaal romantisch mooi, de bergen zijn behoorlijk hoog. Nog een kilometer van Brüg, direct aan de oever van de Mürz, staat een prachtig landhuis; aan de ene kant zie je Pomona[189] met haar hele gevolg afgebeeld in zeer groteske beelden op de tuinmuur, en aan de andere kant de muziek[190] met de meeste instrumenten achter elkaar, nog grotesker en bijna grenzend aan karikatuur. Het geheel is snedig genoeg: en heeft een komisch aangenaam effect. De vrouw[191]

188 Met mijn eindeloze associaties en preken. In de mist.

189 Pomona was de Romeinse godin van de boomvruchten. Hoewel Pomona door de jaren – zelfs al in de klassieke oudheid – op de achtergrond raakte, kende ze een heropleving bij schrijvers en dichters van de vroege keizertijd, zoals Ovidius in zijn Metamorfosen.

190 Misschien: Euterpe is een van de negen muzen uit de Griekse mythologie. Haar naam betekent 'verblijdende' en ze is de muze van het fluitspel en de lyrische poëzie. Haar attributen zijn de aulos, de dubbele fluit of nog een ander muziekinstrument.

191 De Romeinen associeerden vooral hun godin Fortuna met de Hoorn des overvloeds, maar ook de godinnen van de Hoop (Spes) en de Eendracht

die de hoorn des overvloeds[192] droeg miste haar hoofd, en omdat het hele gezelschap behoorlijk besneeuwd was, was het onmogelijk om te zien of het was afgehakt of dat ze opzettelijk onthoofd was gelaten. De dorpen in de omgeving hebben allemaal een reputatie van rijkdom.

In de buurt van Rötelstein klaagde een landgenoot met wie ik een kilometer liep over de schade die werd aangericht door de wolven en lynxen die uit de bergen kwamen. De sneeuw was zwaar en de kou was snijdend, en ik haastte me naar Pegau,[193] gewoon omdat de plaats een patriottische naam voor me had. Maar het onderkomen was triester dan ik het op de hele reis ooit had gevonden. Ik werd opgesloten bij een kandidaat die vanuit de provincie naar Gräz reisde om zijn examens af te leggen, en die de slechte herberg goedmaakte met zijn amusante beschrijvingen van het openbare leven in Stiermarken. Hij had een grote voorliefde voor de Tirolers, ook al was hij een Stiermarker, en prees Klagenfurt de hemel in. Ik ben helemaal met hem meegegaan.

Gräz is een van de mooiste grote regio's die ik ooit heb gezien; de bergen eromheen bieden de meest prachtige uitzichten en in het mooie seizoen van het jaar moet het een schitterend effect geven.

Het kasteel, dat op een vrij hoge berg staat, is van een grote afstand te zien en van daaruit heb je uitzicht op het prachtig gecultiveerde landschap rondom, dat fraai gegroepeerd is door rivieren en bergen en een aantal dorpen. Toen ik de poort van het kasteel binnenging, stond daar een korporaal die vol overgave een van de beste stukken uit de opera floot: de Krakauer,[194] die de laatste aanleiding was voor het

(Concordia) werden afgebeeld met de Cornucopia.

192De Cornucopia heet in het Nederlands de Hoorn des overvloeds. Dit legendarische voorwerp, dat overvloed schonk, stamt oorspronkelijk uit de Griekse mythologie. Volgens de mythe is de Cornucopia de hoorn van de geit Amalthea, die Zeus zoogde op Kreta.

193Pegau is een gemeente en plaats in de Duitse deelstaat Saksen. Landkreis Leipzig. Waarschijnlijk bedoeld: Pongau, ligt dichterbij Graz. Peggau.

194stand ein Korporal dort und pfiff mit großer Andacht eines der besten Stücke aus der Oper: die Krakauer, welche die letzte Veranlassung zum Ausbruch der Revolution in Warschau war. Via Delpher: Krakauer Oper: Adalbert Boguslawski[1]) (1760-1829), directeur van het Nationaal Theater van Warschau, aangezien hij naast zijn talrijke originele werken, waaronder de komedies, ook de geschiedenis van de Poolse theater (werken, deel I.) en schreef de eerste dramaturgische instructies voor acteurs. Zijn meest populaire drama is getiteld "Die Krakauers und Goralen". *Geschichte der Poesie Europas und der bedeutendsten*

uitbreken van de revolutie in Warschau. Omdat ik daar van de opera had genoten en zelf had deelgenomen aan de daaropvolgende tragedie, kun je je voorstellen dat deze muziek een heel speciaal effect op mij had hier in Gräz. Deze melodie had me vaak zo beziggehouden dat ik soms in de verleiding kwam om er mijn eigen tekst op te schrijven, omdat ik niet zo goed Pools versta.

De gevangenissen van het kasteel zitten nu vol met criminelen die met hun kettingen naar mij rammelen. Het hospitaal, iets lager op de kasteelheuvel, is een statig gebouw van Jozef de Tweede; en het nieuwe, zeer smaakvolle theater, met een korte, echte Latijnse inscriptie op de gevel.[195] De heer Küttner is erg te spreken over het plaatselijke theater en ik heb gemerkt dat zijn oordeel helemaal juist is. Er werd een nieuwe bewerking van het oude toneelstuk der *Teufel ist los*[196] opgevoerd. De tekst is natuurlijk, zoals in de meeste opera's, niet voor kritiek vatbaar.[197] Het is jammer dat men niet is doorgegaan op de toon die Weiße had aangeslagen. Veel overdreven platte taal had geschrapt moeten worden. De muziek was eclectisch en deed me nadenken, maar was erg aangenaam, en meer Italiaans dan Duits. De zang was beter dan ik ooit ergens heb gehoord sinds Guardasoni's mooie periode. De bezetting is vrij goed, en vooral de vrouwelijke rollen zijn niet zo slecht als in Dresden en Wenen. Het enige waar ik een hekel aan had waren de Furiën[198] en Duivels, die zeker leken op de kolenbranders uit de Blocksberg.

In een prolepsis[199] moet ik u vertellen, niet geheel tot eer van onze

außereuropäischen Länder vom Anfang des sechzehnten Jahrhunderts bis auf die neueste Zeit von Dr. Johann Georg Theodor Grüße. 1848. p. 1032.

195 echt lateinischen Inschrift, von den Ständen. Welicht randen van balkons.

196 *Die verwandelten Weiber*, oder *Der Teufel ist los*, eerste deel is een Duitse komische opera in drie bedrijven van de Duitse componist Johann Adam Hiller, waarin 14 muzieknummers zijn verwerkt uit de populaire farce *Der Teufel ist los* van Johann Georg Standfuß. Het libretto was van Christian Felix Weiße (1726–1804), gebaseerd op de ballade-opera *The Devil to Pay*, or *The Wives Metamorphos'd* van Charles Coffey (1731), en een opéra comique-tekst van Michel-Jean Sedaine.

197 Tekst is van ondergeschikt belang.

198 De Erinyen zijn figuren uit de Griekse mythologie. Ze zijn wraakgodinnen; de Erinyen woonden in de onderwereld en kwamen op aarde als er een misdadiger met hun wraak gestraft moest worden. In het Latijn werden ze Furiae — of Dirae — genoemd (de verschrikkelijken), en in het Nederlands Furiën. Ook hadden de Erinyen de taak om de Tartaros te bewaken. Het woord 'furieus' (kwaad, razend) stamt af van de Nederlandse benaming voor de Erinyen, de Furiën.

199 Prolepsis, ook vooropstelling of voorafname is een stijlfiguur waarbij

medeburgers, dat ik in al mijn omzwervingen nog nooit zo'n slecht theater heb gezien als in Leipzig. Hier in Oostenrijk en in heel Italië, en ook in Frankrijk, zijn er overal comfortabele vestibules bij de ingang, en de meeste hebben koffieschenkerijen op verschillende plekken, waar men allerlei verfrissingen kan krijgen. In ons land wordt het publiek nogal slecht bediend vanuit een slechte hoek, en er worden geen voorzieningen getroffen voor het comfort en plezier van degenen die deze specifieke scène of act niet willen zien. Er lijkt ook niet te zijn nagedacht over het gevaar van brand, en het publiek zit opgesloten in barmhartigheid en schande zonder redding of ontsnapping.

De Gräzer zijn een goed, gezellig, joviaal volk; ze spreken gemiddeld iets beter Duits dan de Weners. Van de adel wordt gezegd dat ze veel oude trots hebben. Dit is hun mentaliteit overal, wat grover of fijner; behalve misschien in de grote steden en de grotere residenties, waar de mensen elkaar wat meer beschaven en gladstrijken.

Langs de rivieren Mürz en Murr staan links en rechts nog een paar oude kastelen, maar godzijdank vervallen ze steeds meer tot ruïnes. De aanblik ervan draagt alleen maar bij aan de romantiek. Over Iffland,[200] die hier vorig jaar was, wordt zowel hier als in Wenen nog steeds met enthousiasme gesproken. Aan de tafel van de herbergier spraken enkele gasten van het platteland veel over de berenjacht en de avonturen die daarmee gepaard gaan. Ik dacht altijd dat dit soort bontwerk alleen nog in Polen en thuis in Duitsland werd gedaan, maar vorig jaar zijn er hier in de buurt twaalf geschoten, en dit jaar nog een paar meer. Een paar jaar geleden werd een vrouwtjesbeer, ze had jongen, doodgeschoten en naar een boerderij gebracht. Korte tijd later volgden de jongen de geur van de dode moeder en gingen op een oude lindeboom voor de boerderij zitten, waar ze uiteindelijk toch gemakkelijk werden gevangen. De tuinen en de lindeheuvel waren bedekt met sneeuw, zodat ik deze plaatsen van vermaak alleen van een afstand kon zien.

---

het zinsdeel dat de aandacht moet krijgen als eerste wordt genoteerd. Het wetenschappelijk bestuderen van prolepsen wordt proleptologie genoemd
Bijv: Die man, die wil ik nooit meer zien! Vis, dat wil ik wel iedere dag eten.

200Iffland, August Wilhelm-, 1759-1814, toneelschrijver en -speler, schouwburg-directeur te Mannheim en Berlijn. Zijn moralistische toneelstukken worden door Multatuli bespot in het naschrift bij *De Bruid daarboven*, waarin hij over het toneel sprekend, schrijft dat de planken (het toneel) 'volgens Iffland, de wereld betekenen'. Enkele pagina's verder schrijft hij door o.a. Iffland beïnvloed te zijn geweest bij het schrijven van *De Bruid daarboven*. www.dbnl.org

10

Graz – Ehrenhausen – Marburg – Ljubljana

Als je het niet erg vindt, neem ik hier nog een pauze om mijn kleren te laten wassen en mijn laarzen te laten zolen.

Het was erg koud vanaf Gräz en het werd steeds kouder. De eerste nacht verbleef ik in Ehrenhausen,[201] een mooi stadje dat zijn naam eer aandoet, waar ik afscheid nam van mijn lieve Murr. De kachel brandde, maar de kamer was niet warm. De weg van Ehrenhausen naar Marburg is een echte tuin, met links en rechts fruitboomgaarden en wijngaarden. Marburg[202] is ook een heel mooi plaatsje aan de Drawa, en de bergen langs de rivier liggen vol met de mooiste wijngaarden. Ik vond het prachtig, goedkope muziek, dat de mensen hier overal links en rechts op planken dorsvloeren aan het dorsen waren. Je kunt je geen opbeurender lawaai voorstellen. Het Duits hield nu op onder het gewone volk, en het Italiaans begon niet: in plaats daarvan hoorde ik het Carniolische[203] Rotwelsch,[204] waarvan ik alleen hier en daar

201 Het gebied rond Ehrenhausen wordt al sinds de bronstijd bewoond. De graven van Sponheim bouwden waarschijnlijk in de 11e eeuw een verdedigingswerk bij de oversteek over de Mur op de grens met de Hongaren. Tegelijkertijd moest het kasteel de handelsroute op de Murvlakte naar het Drautal en de toegangen tot het Gamlitztal en het Leutschachertal veiligstellen. Onder de bescherming van het kasteel werd al vroeg een nederzetting gesticht. Stiermarken, Oostenrijk.

202 Maribor (Marburg) in Slovenië ligt aan de Drau, op de plaats waar deze rivier de Alpen verlaat. Maribor is de tweede stad van Slovenië en van het historische Stiermarken, dat grotendeels in Oostenrijk ligt.

203 Carniola, westelijke regio van Slovenië was in de 19e eeuw een centrum van Sloveense nationalistische en onafhankelijkheidsactiviteiten binnen het Oostenrijkse rijk en Oostenrijk-Hongarije. In de oudheid deel van de Romeinse provincie Pannonië en in de 6e eeuw na Christus bezet door de Slovenen.

204 Het Rotwelsch is een Duitse geheimtaal die in de Middeleeuwen door reizenden werd gesproken. Veel Rotwelsche woorden zijn inmiddels gemeenzaam geworden. De enigen die tegenwoordig nog Rotwelsch spreken, zijn de Jenische woonwagenbewoners in Zwitserland, de Elzas en Zwaben. De taal is een mengelmoes van Jiddisch, Duits en Romani. Rotwelsch kan gezien worden als anti-taal. Voorbeelden: Schokelmei = Kaffee; schenigeln = arbeiten; Krauter = Chef eines Handwerkbetriebes; Kreuzspanne = Weste; Wolkenschieber = Frisör, Barbier; Stenz = Wanderstock des Handwerksburschen; fechten = betteln; Platte machen = Unterkunft suchen; Puhler = Polizist.

iets begreep naar analogie van het Russisch. De Russen zijn er trots op dat ze zo ver van Rusland in hun moedertaal worden begrepen, en daarom noemen ze zichzelf de Slaven, de beroemde, net zoals de Galliërs zichzelf tegenwoordig de grote natie noemen. Tot Triëst en Gorizia[205] werden ze overal begrepen. De Polen spraken meteen gemakkelijk en verstaanbaar met hen en de Bojaren hadden geen grote problemen. Zelf herinner ik me, toen ik enkele jaren geleden uit Rusland terugkeerde en een oude Russische grenadier als knecht bij me had, dat hij in Lausitz in de regio Lübben tegen me zei: "Maar, mijn God, we zijn hier nog helemaal in Rusland; ze spreken hier nog goed Russisch." Zo vergelijkbaar zijn de Slavische dialecten, van Russisch tot Wendisch[206] en Carniolaans.

Vanaf Gannewitz is er een hoge, verschrikkelijk steile berg, veel steiler dan de Sömmering; zodat vierendertig ossen en zes paarden een wagen trokken, die op gewone wegen paarden met hun zessen trokken. De bergen zijn hier meestal begroeid met prachtige beukenbomen, zoals ze langs de Murr bijna helemaal begroeid zijn met donker bos.

Ik kwam vrij laat aan in Cilli[207] en dronk een heel goed biertje, dat nu vrij zeldzaam begint te worden. Uit wanhoop moest ik wijn drinken, en

205Gorizia is gelegen aan de Isonzo die vanuit de Sloveense Alpen naar de Adriatische Zee stroomt. Het is een multiculturele plaats, een smeltkroes van Italiaanse, Sloveense en Germaanse invloeden. De stad behoorde onder de naam Görz nog tot 1918 toe aan Oostenrijk-Hongarije .

206De Wendische stedenbond ontstond in 1259 tussen de Hanzesteden: Lübeck, Stralsund, Wismar, Rostock, Kiel, Hamburg, Lüneburg, Greifswald, Stettin en Anklam. Het doel was de beveiliging van de handelswegen te land en ter zee. Wendisch verwijst naar de Wenden, een andere naam voor de Slavische stam van de Sorben.

Wenden is een verouderde benaming voor Slaven in het Duitse spraakgebied (Germania Slavica). De volksbenaming, die sinds de 12e eeuw in gebruik is, gaat terug op Oudhoogduitse voorlopers en werd gebruikt om zich te onderscheiden van 'de anderen'. Naast de Slavische bewoners van gebieden langs en ten oosten van de Elbe ("Elbe-Slaven") werden ook de Slaven ten noorden van de Donau, in de Oberpfalz en in Oberfranken (Bavaria Slavica) en in de oostelijke Alpen met Wenden aangeduid. In Niederlausitz wordt de term vandaag de dag nog steeds gebruikt voor de Sorben. De inwoners van Stiermarken en Karinthië noemen hun Sloveense en Kroatische buren nog steeds Windische. Bovendien is de term in een groot aantal toponiemen bewaard gebleven, zoals Wendland.

207Celje (Duits: Cilli of Zilli; Italiaans: Cilli of Celie) is de op twee na grootste stad van Slovenië. De rivier de Savinja stroomt langs de oude stad van Celje.

veel ook, want anders zou ik zonder pardon naar een strobed worden gestuurd, hoe vaak ik ook aan de bel trok met geld. Er werd zoveel geschoten en geschreeuwd toen ik laat aankwam, dat ik dacht dat er een revolutie in het land was. Toen ik dichterbij kwam, hoorde ik dat het sleetochten waren. In Cilli zou ik spoedig mijn aardse loopbaan hebben afgesloten: ik at goed en veel, zoals gewoonlijk, in de herberg, en had een goede kamer besteld om goed warm te maken, want het was vreselijk koud: want de winters in Stiermarken en Carniola zijn van goede komaf, en de huidige is bijzonder streng.

Na de maaltijd ging ik naar mijn kamer, kleedde me uit, stond een paar minuten bij de kachel en ging naar bed. Je weet dat ik heel gezond ben, elke dag goed eet en elke nacht goed slaap. Dat was hier ook zo. Maar het kan ongeveer vier uur 's nachts zijn geweest toen ik werd gewekt door een vreselijke angst en nauwelijks mijn hoofd kon optillen. Ik had nog zoveel bewustzijn over dat ik me realiseerde dat ik in een pas gewitte kamer sliep, die op mijn verzoek was verwarmd. Toen ik probeerde op te staan om het raam te openen, viel ik zwak en duf terug op het kussen en verloor het bewustzijn. Toen het licht werd, werd ik weer wakker, verzamelde genoeg kracht om het raam te openen, kleedde me aan, verliet haastig de kamer, wankelde naar beneden en bestelde wat wijn en brood. Hier kwam de tweede beroerte; ik zakte aan tafel weg in een naamloze toestand, alsof ik in een lichtloze afgrond terechtkwam waar de duisternis zich achter me sloot. Zoveel weet ik nog; ik dacht dat het de dood was en was kalm: ze zullen me netjes begraven.

Korte tijd later werd ik weer wakker in het meest afschuwelijke zweet, dat me met elk voorbijgaand moment gemakkelijker weer tot leven bracht. Mijn hele lichaam was nat, mijn haar zat als doorweekt en er zaten grote druppels op mijn handen tot aan de voorkant van mijn nagels. Er was niemand in de kamer; het zweet gaf me een gevoel van onuitsprekelijke troost na de zwaarte van de dood. Een beetje duizeligheid kwam terug; nu probeerde ik bij te komen en nam wat wijn en brood. De lucht, dacht ik, is het beste medicijn, en in elk geval is het beter om in de open lucht te sterven dan in een benauwde hut. Dus nam ik met veel moeite mijn knapzak op mijn schouder en liep, of beter gezegd wankelde, weg; maar met elke stap werd ik lichter en sterker, en na een half uur voelde ik niets meer van mijn ongemak, hoewel mijn kleren, hoed, haar, baard en hele gezicht hard bevroren waren, en de

hele mens leek op een slecht stuk geschoten zilverwerk; want er viel een vreselijke koude mist. Na twee uur ontbeet ik weer met de beste eetlust die ik ooit had gehad. Zie je, beste vriend, die verdomde kalk had me bijna iets eerder dan nodig uit de wereld geholpen. Maar misschien leek het me alleen zo gevaarlijk omdat ik niet gewend ben aan zulke ziekteverschijnselen, flauwvallen enzovoort. Het maakte me echter wel wat voorzichtiger voor de toekomst en ik inspecteerde nu altijd de muren van een verwarmde kamer voordat ik me er rustig installeerde.

Tussen Franz en St Oswald,[208] aan de rechterkant van de heuvel, staat een piramide met een zwartmarmeren sokkel waarop de akte van onderwerping van de Carniolen aan Karel de Zesde[209] is gegraveerd: *Se substraverunt*,[210] staat er met klassieke diplomatieke nederigheid. Een kwartiertje verder, aan de linkerkant, staat nog een recenter monument, zo leek het me, ter ere van een minister die de weg had laten aanleggen. Het was erg koud; het schrift was al behoorlijk onleesbaar en het pad was weer in slechte staat, hoewel beide hooguit van Karel de Zesde waren.

's Avonds kwam ik met veel moeite aan in St Oswald, ook al had ik goed geluncht, want het toeval had me misschien wat verzwakt. De herbergier aan wie ik werd doorverwezen was een toonbeeld van onbeschoftheid en had de eer de enige van zijn soort te zijn op mijn hele reis, want alle anderen waren redelijk fatsoenlijk. Ik ging naar binnen en zette mijn rugzak neer. Het schemerde, tussen hond en wolf. "Wat wil meneer?" vroeg een nogal dikke, stevige kerel, die de kamerbediende van de president van de Italiaanse kanselarij in Wenen leek te zijn geweest, omdat hij zijn taal en dialect zo perfect sprak.

208 Sveti Ožbolt; Duits: Sankt Oswald is een nederzetting in de gemeente Škofja Loka in de regio Opper-Carniola in Slovenië. De naam werd in 1955 veranderd van Sveti Ožbolt ('Saint Oswald') in Ožbolt nad Zmincem ('Oswald boven Zminec'). op basis van de wet op de namen van nederzettingen en de aanduiding van pleinen, straten en gebouwen uit 1948 als onderdeel van de inspanningen van de naoorlogse communistische regering van Slovenië om religieuze elementen uit toponiemen te verwijderen. De naam Sveti Ožbolt werd in 1997 hersteld. Vroeger was de Duitse naam Sankt Oswald.

209 Karel VI (Wenen, 1 oktober 1685 - aldaar, 20 oktober 1740) was de jongste zoon van keizer Leopold I. In 1711 volgde hij zijn oudere broer, Jozef I, op als Rooms-Duitse keizer (Karel VI), als koning van Bohemen (Karel II), als koning van Hongarije en Kroatië (Karel III) en als aartshertog van Oostenrijk.

210 Ze legden zich neer.

Je weet dat een minister vaak het talent heeft om onbeschoftheid door de hele provincie te verspreiden door zijn krachtige voorbeeld. "Wat wil meneer?" Ik stapte wat dichter naar hem toe en zei: Eten, drinken en slapen. "Het eerste kan, maar niet het tweede." Waarom niet? Is hier geen herberg? "Niet voor jou." Voor wie anders? "Voor andere eerlijke mensen." Ik hoop dat ik ook een eerlijk mens ben. "Dat zijn mijn zaken niet." Maar het is avond, ik kan niet verder en zal waarschijnlijk hier moeten blijven, zei ik enigszins stellig. De dikke man werd woedend en balde zijn vuisten alsof hij een half dozijn knoestige stokken wilde breken zoals degene die ik bij me had. "Maak het de baas niet moeilijk, en pak je spullen; of ik roep mijn knechten, en het zal snel afgelopen zijn." Hij wees grimmig naar de deur en ging zelf naar buiten. Toen hij buiten was, wendde ik me tot een jongeman die de zoon des huizes leek te zijn, en vroeg hem heel zachtjes naar de oorzaak van zo'n behandeling. Hij gaf me geen antwoord. Ik zei dat als ze me niet vertrouwden, ze mijn spullen in bewaring zouden nemen, en ook mijn portemonnee en horloge en paspoort en zakboekje. Toen vertelde hij me angstig dat de meneer van streek was en dat wat hij had gezegd waarschijnlijk zou blijven gelden. Daar kwam de dikke meneer zelf weer. "Is meneer nog niet weg?" Maar beste mensen, het is al de nacht, ik ben erg moe en het is erg koud. "Dat zijn mijn zaken niet." Er is geen andere herberg in de buurt. "Ik vind er wel een." Nog zo een? "Gewoon geen ruzie maken en doorlopen!" Hier is mijn paspoort van de Weense Rijkskanselarij. "Nou, wat!" riep hij, grimmig boos en zonder respect, "ik sch ..... op de Quark!"[211] Wat moest ik doen? Ik kon het niet op een gevecht laten aankomen, want dan zou ik, ondanks mijn zwaar geknoopte stok, klappen hebben gekregen voor vriendelijkheid, *quantum satis*,[212] en nog iets meer. De man leek wel keizer en paus in Sint-Oswald in één persoon. Ik pakte rustig mijn reistas op en ging de deur uit. Was dat geen stichtelijke, esthetische dialoog?

Voor zover ik kon zien, was er in heel Sankt Oswald niets anders dan deze tamelijk respectabele herberg, het postkantoor, ik denk de pastorie, en een paar kleine daglonershutjes. In heel Duitsland heb ik niet het beste vertrouwen in het postvolk als het gaat om menselijkheid en beleefdheid: dat is een gevolg van mijn ervaringen

211, »ich sch..... auf den Quark!« Ik schijt op de .... Kanselarij.
212net ver genoeg. Voldoende.

toen ik met de extra post[213] reisde; stel je nu eens voor dat er iemand met de postzak zou komen! Hij zou graag veel dukaten op zak hebben en leven als een rijke erfgenaam; dat zou tegen de politie en de eer van het huis zijn. Ik had naar de pastoor moeten gaan, bedacht ik achteraf, om mijn biecht te doen. Maar het onheil ergerde me te veel; ik gaf in gedachten de heiligen drie flinke klappen op zijn neus omdat hij zijn mensen zo slecht in het gareel had gehouden en liep dapper de berg af door het ravijn de nacht in. De diepe schemering, toen er nog steeds geen licht in de kamer was, en mijn half-Poolse pak hebben me misschien wel een streek geleverd, want ik geloof bijna dat als we elkaar in de ogen hadden kunnen kijken, de dingen iets vlotter zouden zijn gegaan. De buurt was nu vol rovers en wolven, zoals me was verteld, dus ik marcheerde op goed geluk. Ongeveer een half uur van de beschermheilige van de slechte gastvrijheid kwam ik een andere herberg tegen, klein en armzalig genoeg in het maanlicht. Erg moe en enigszins verkleumd ging ik weer naar binnen en gooide de benen weer los.

Drie meisjes zaten daar, maar geen van hen sprak een woord Duits, en bij een klein lampje zongen ze een mooi Carniolaans slaapliedje voor hun kleine zusje om haar in slaap te krijgen. Eindelijk kwam de huisbaas, die een beetje Duits sprak: hij gaf me vriendelijk brood, worst en wijn, en een kussen op het stro. Ik was erg blij dat ik geen bed aangeboden kreeg, want mijn bed was onbetwist het beste in het huis. Ik was blij om bij deze gelegenheid een gewone Carniolische herberg te zien, die er niet slecht uitzag, maar toch niet veel beter leek dan die van de Letten en Esten in Koerland[214] en Livonië.[215]

213postkoets.

214Koerland is een historische regio in Letland, gelegen tussen de Oostzee, de Golf van Riga en de Westelijke Dvina. Het gebied is genoemd naar de oorspronkelijke bewoners, het Baltische volk der Koeren, dat in de Letten is opgegaan. Zij werden in de dertiende eeuw onderworpen door de Duitse Zwaardbroeders. In 1561 werd Koerland met het naburige Semgallen een hertogdom onder Pools leenheerschap. Het werd in 1795 een Russisch gouvernement en is sinds 1918 een deel van Letland.

215Lijfland, is een historisch gebied in de Baltische landen. Oorspronkelijk omvatte het ruwweg het gebied van de huidige staten Estland en Letland, later het gebied ten oosten van de Golf van Riga, bestaande uit het noordelijk deel van Letland en het zuiden van Estland, thans in engere zin als Letse historische landstreek Vidzeme en Latgale (Letgallen) en als Estse historische landstreek

Dezelfde oorzaken[216] hebben dezelfde gevolgen.

Bij Popetsch, rechts van het postkantoor op de top van de heuvel, staat een statig huis en daarachter strekt zich een prachtige rij eikenbomen uit langs de helling. Dit waren de eerste mooie bomen van dit soort die ik zag sinds mijn laatste wandeling in park Rosentale van Leipzig. In het Prater in Wenen zijn ze niet talrijk; daar in de Donauregio zijn de populieren en wilgen uitstekend.

Niet ver van Ljubljana komen de rivieren Sava en Ljubljana samen en er is een grote houten brug over de Sava. De ligging van het kasteel van Ljubljana lijkt van een afstand erg op die van Gräz; en de stad is ook erg aangenaam gelegen aan beide zijden van de rivier, net als Gräz aan de Murr. De bruggen zijn hier, net als in Gräz, de beste marktplaatsen, omdat ze aan beide kanten zeer comfortabel bezet zijn met winkels van kooplieden, een groot gemak voor vreemdelingen. Het Komödienhaus is niet zo goed als in Gräz, maar altijd heel fatsoenlijk; en ook hier zijn er links en rechts van de ingang koffie- en biljartruimtes.

Schantroch, de plaatselijke ondernemer, die afwisselend hier, in Gorizia, in Klagenfurt en soms ook in Triëst is, speelde de *Bayard* van Kotzebue.[217] Hijzelf speelde in een nogal slecht dialect, en zijn hele gezelschap is niet te vergelijken met de Domaratiussian[218] in Gräz. Er werd hier gesproken over een stuk in Knittelversen[219] dat alles

Liivimaa. Lijfland is genoemd naar de Lijven, die een met het Estisch verwante taal spraken en het gebied oorspronkelijk bewoonden. De Lijven zijn in Lijfland al vroeg gaandeweg opgegaan in de Letten. Hun taal, het Lijfs, is nu vrijwel uitgestorven maar heeft zich het langst kunnen handhaven aan de kusten. Het laatst werd zij gesproken aan de Lijfse kust van het naburige Koerland.

216armoede.

217August Friedrich Ferdinand von Kotzebue (Weimar, 3 mei 1761 - Mannheim, 23 maart 1819) was een Duitse toneelschrijver en diplomaat. Kotzebue was de meest gespeelde auteur van zijn tijd en door het volkse karakter van zijn werk was hij veel populairder dan Schiller en Goethe. Kotzebue wordt beschouwd als de grootste criticus van Goethe en Schiller.

Kotzebue schreef 211 toneelwerken, die grotendeels in de vergetelheid zijn geraakt. Mensenhaat en berouw, Armoede en grootheid en De onechte zoon zijn familiedrama's met veel onverwachte wendingen en ontknopingen.

218Zoon van de meesterwol- en zijdewever Johann Samuel Domaratius en zijn tweede vrouw Maria Sophie, geboren Häberlein; 1787-1788 podiumdebuut; 1789 onder Joseph Bellomo in het Weimar Theater, daar tot 1793 (dit was het moment waarop de naam werd veranderd in Carl F.D.); vervolgens in Regensburg.

219Een knittelvers is een gedicht dat nagenoeg geen enkel regelmatig metrum

wat Schiller[220] en Lessing[221] schreven achter zich zou laten. De heer Schantroch, die met mij aan dezelfde herbergierstafel dineerde, leek een even oppervlakkige criticus als een middelmatige acteur. Maar zijn gezelschap is niet geheel zonder verdienste, en heeft een aantal deelnemers die hun dialect helemaal hebben afgeleerd: en meneer Schantroch, als schoolhoofd, zou alles moeten doen wat in zijn macht ligt om ze goed te houden. De orde van de dag op de stedelijke sociale bijeenkomsten waren de bal cafés, waar een officier in het bijzonder werd gezegd dat hij zich had onderscheiden door zijn onfatsoenlijke, bruuske gedrag: en te oordelen naar zijn achternaam, was hij helaas onze landgenoot. De koffiehuizen in Gräz en hier zijn veel beter dan in Wenen; en het Zwitserse koffiehuis hier is heel fatsoenlijk en relatief fatsoenlijker dan de beroemde Milanosche in de Residenz, waar je zit alsof je veroordeeld bent tot een leven in duisternis. Je ziet dat voor de laatste uithoek van ons Duitse vaderland je hier heel comfortabel woont en ons nog steeds genoeg eer aandoet.

Enkele baronnen uit de provincie, die in mijn herberg dineerden, spraken over de openbare rechtsverhoudingen hier tussen overheid en onderdanen, of liever tussen de erfadel en de lijfeigenen; want het eerste is slechts een eufemisme: en toen werd het mij, de stille toehoorder, duidelijk dat alles nog steeds een grote, grove, verwarde chaos is, een mengeling van wettelijke onderdrukking en oude slavernij.

Wat Küttner zei over het slechte gedrag van de Fransen in sommige andere grensregio's zal hier niet het geval zijn geweest. Alle inheemsen

---

bezit. Het volgende knittelvers is een gedicht van De Schoolmeester, pseudoniem van: Gerrit van de Linde, een bekende knittelverzenschrijver.
Een hond is iemand die van zijn baas bijzonder veel houdt,
die hij, om zo te spreken, als zijn derde vader beschouwt,
en die hem dikwijls een hele boerenwoning toevertrouwt,
waar hij door zijn blaffen bedelaars en dieven vandaan weet te jagen,
en de post van portier waarneemt zonder er ooit geld voor te vragen.
Een kreupelrijm is een gedicht, waarbij daarentegen de rijm ontbreekt.

220Johann Christoph Friedrich Schiller (Marbach am Neckar, 10 november 1759 - Weimar, 9 mei 1805) was een Duits toneelschrijver, filosoof en dichter. Hij geldt als een van de grotere literatoren in de Duitse geschiedenis. In 1792 werd hij tot ereburger in Frankrijk benoemd.

221Gotthold Ephraim Lessing (Kamenz, 22 januari 1729 - Brunswijk, 15 februari 1781) was een Duits schrijver en dichter uit de Verlichting. Hij wordt ook wel als de eerste moderne schrijver in de Duitse literatuur beschouwd.

met wie ik heb gesproken, spreken met respect over hen en zeggen dat ze veel meer hebben geleden van hun eigen volk. Maar ook zij verdienen meer excuses dan men hen zou willen geven. Het leger werd namelijk ontbonden. Stel je de verschrikkelijke situatie van zulke mensen voor wanneer ze in kleine groepen worden teruggeworpen. De vijand is achter hen of al in hun flanken; ze weten niet waar hun leiders zijn, ze hebben geen geld meer, geen voorraden: nu vechten ze voor hun leven waar ze ook maar proviand tegenkomen. Ze krijgen vrijwillig weinig of niets; en de noden van velen zijn groot. Natuurlijk zijn de halfgeschoolden niet altijd in staat om binnen de grenzen van de omzichtigheid te blijven. Sommigen willen niets geven, anderen nemen meer dan ze nodig hebben. Het succes bewijst dat dit zo ongeveer het geval was. Enkele honderden werden hier gevangen genomen en in het kasteel van Ljubljana geplaatst. Nu waren ze ordelijk en kalm en zeiden: "We willen niets anders dan eten, we willen niet verhongeren.

De aardbeving,[222] waarover vreselijke dingen werden gezegd in Gräz en die Ljubljana volledig zou hebben verwoest, was niet erg merkbaar en deed alleen een paar oude muren instorten. In Fiume, Triëst en Gorizia zou hij sterker gevoeld zijn, maar zelfs daar richtte hij weinig schade aan. Het verkeer is hier vrij druk; ladingen komen over de Sava vanuit Hongarije naar het stadsgebied en worden over land vervoerd. Er worden nu vooral voorraden naar Venetië gestuurd voor de troepen daar en ook naar Tirol, dat nog niet hersteld is van de oorlog.

Tussen de Sava en de Ljubljana, waar de twee rivieren samenvloeien, ligt naar verluidt een grote strook moerasland in de bergachtige gebieden, waarnaar de regering al grote sommen geld heeft gestuurd zonder succes. Een aantal Nederlanders, die waarschijnlijk het meest betrouwbaar zijn in dit soort ondernemingen, hebben aangeboden om het water te bedwingen en het gebied bruikbaar te maken, op voorwaarde dat ze voor een bepaalde tijd vrij blijven van belastingen. Maar de regering is tot nu toe onbewogen gebleven; om welke redenen, is niet goed te begrijpen: en dus blijft het land kaal en leeg, en richt het water steeds meer schade aan.

222Ljubljana heeft twee keer een aardbeving meegemaakt: de eerste in 1511 en de tweede in 1895, toen de stad zwaar beschadigd werd. Reconstructie gaf de stad toen een eigentijds imago, en art-nouveau -meesterwerken vulden de oudere barokke architectuur aan.

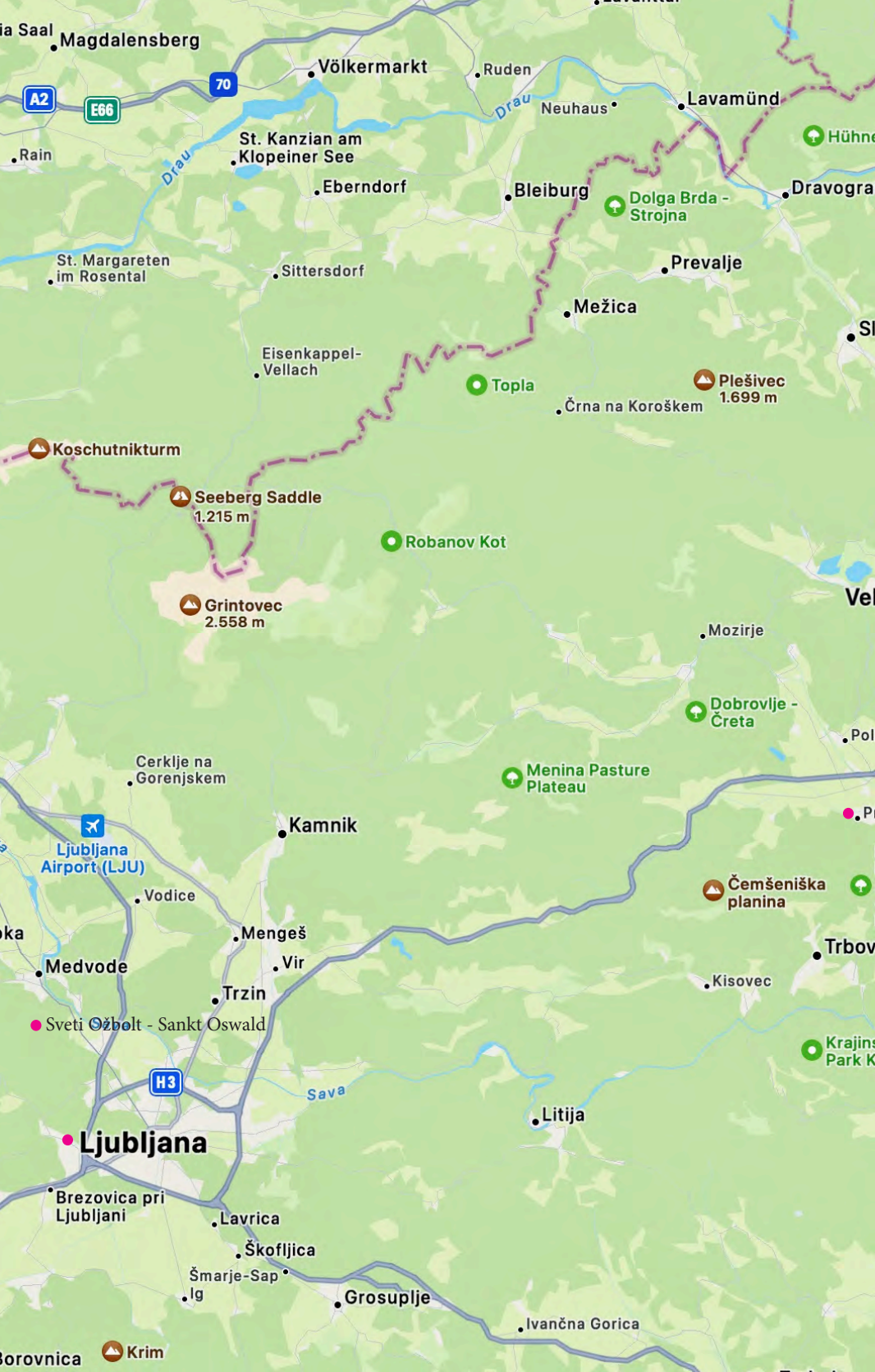
Magdalensberg
Völkermarkt
Ruden
A2
E66
70
Drau
Neuhaus
Lavamünd
Rain
St. Kanzian am
Klopeiner See
Eberndorf
Bleiburg
Dolga Brda -
Strojna
St. Margareten
im Rosental
Sittersdorf
Prevalje
Mežica
Eisenkappel-
Vellach
Topla
Plešivec
1.699 m
Črna na Koroškem
Koschutnikturm
Seeberg Saddle
1.215 m
Robanov Kot
Grintovec
2.558 m
Mozirje
Dobrovlje -
Creta
Cerklje na
Gorenjskem
Menina Pasture
Plateau
Kamnik
Ljubljana
Airport (LJU)
Vodice
Čemšeniška
planina
Mengeš
Medvode
Vir
Trzin
Kisovec
Sveti Ožbolt - Sankt Oswald
H3
Sava
Litija
Ljubljana
Brezovica pri
Ljubljani
Lavrica
Škofljica
Šmarje-Sap
Ig
Grosuplje
Ivančna Gorica
Krim

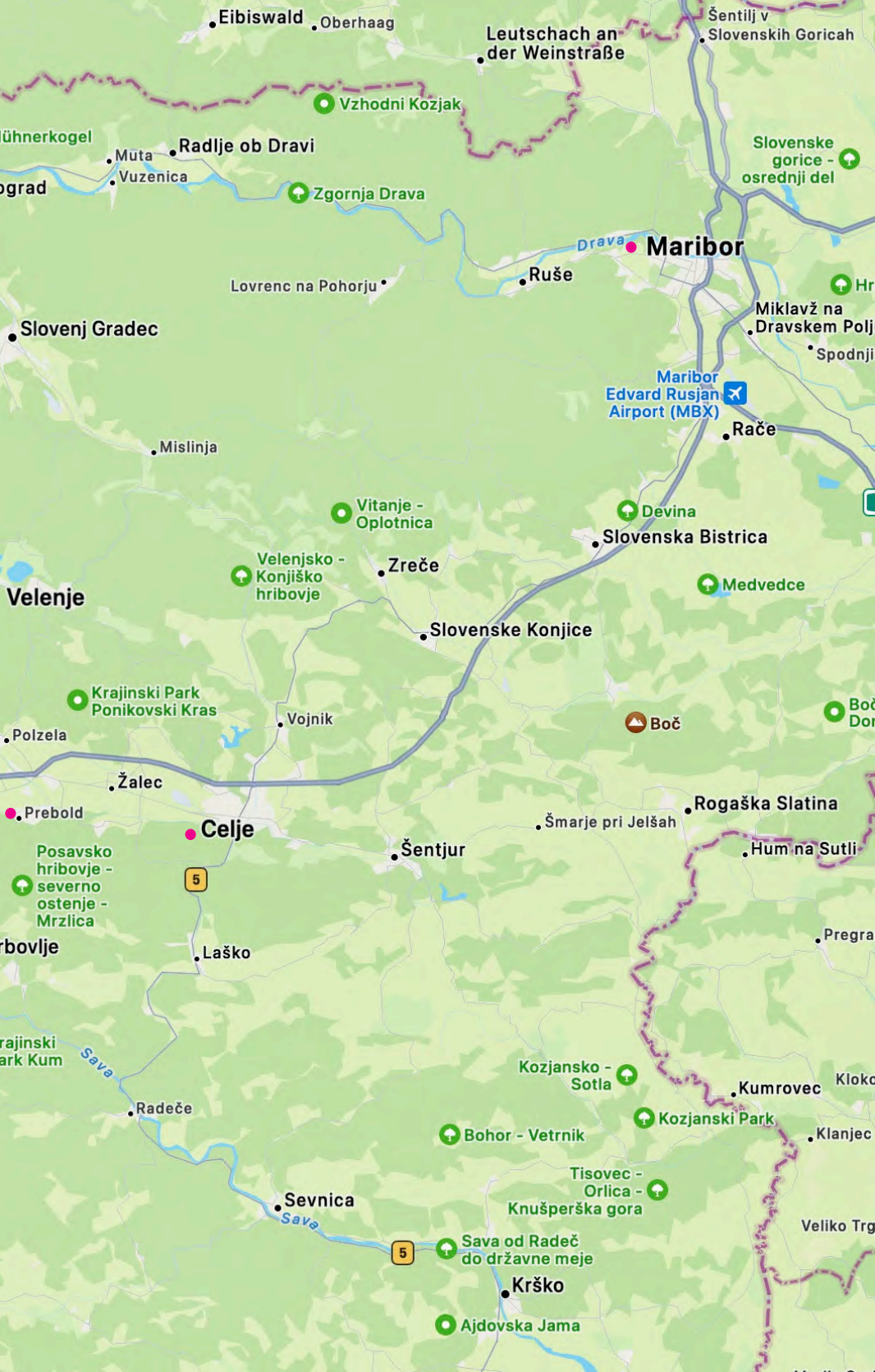
Eibiswald
Oberhaag
Leutschach an der Weinstraße
Šentilj v Slovenskih Goricah
Vzhodni Kozjak
Radlje ob Dravi
Muta
Vuzenica
Zgornja Drava
Slovenske gorice - osrednji del
Drava
Maribor
Ruše
Lovrenc na Pohorju
Miklavž na Dravskem Polju
Slovenj Gradec
Spodnji
Maribor Edvard Rusjan Airport (MBX)
Rače
Mislinja
Vitanje - Oplotnica
Devina
Slovenska Bistrica
Velenjsko - Konjiško hribovje
Zreče
Velenje
Medvedce
Slovenske Konjice
Krajinski Park Ponikovski Kras
Vojnik
Boč
Polzela
Žalec
Prebold
Celje
Šmarje pri Jelšah
Rogaška Slatina
Šentjur
Hum na Sutli
Posavsko hribovje - severno ostenje - Mrzlica
5
Laško
Pregra
Sava
Kozjansko - Sotla
Kumrovec
Radeče
Kozjanski Park
Bohor - Vetrnik
Klanjec
Tisovec - Orlica - Knušperška gora
Sevnica
Sava
Veliko Trg
Sava od Radeč do državne meje
5
Krško
Ajdovska Jama

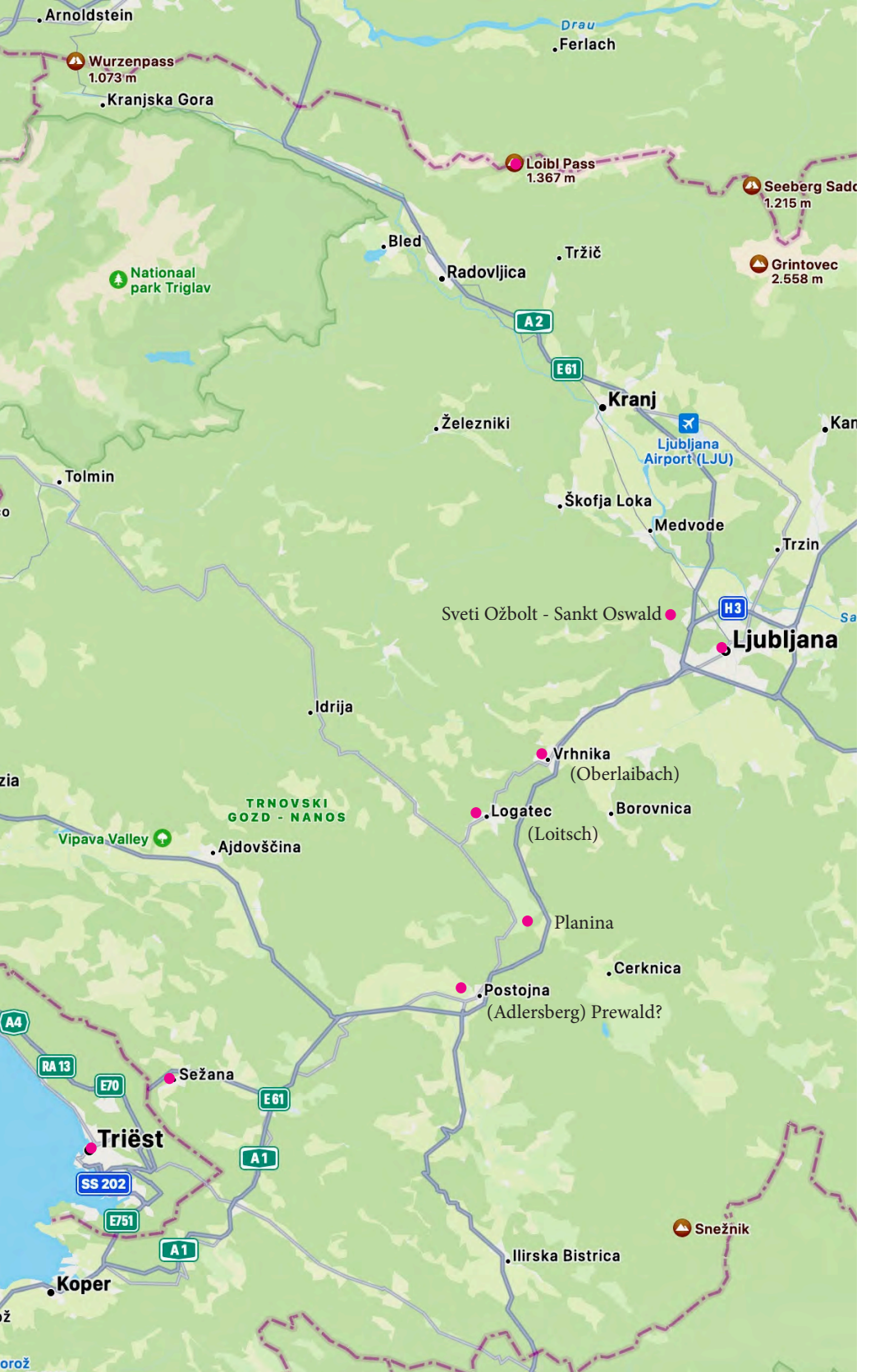
Arnoldstein
Drau
Ferlach
Wurzenpass
1.073 m
Kranjska Gora
Loibl Pass
1.367 m
Seeberg Sadd
1.215 m
Bled
Tržič
Radovljica
Grintovec
2.558 m
Nationaal
park Triglav
A2
E61
Kranj
Železniki
Ljubljana
Airport (LJU)
Tolmin
Škofja Loka
Medvode
Trzin
Sveti Ožbolt - Sankt Oswald
H3
Ljubljana
Idrija
Vrhnika
(Oberlaibach)
TRNOVSKI
GOZD - NANOS
Logatec
Borovnica
(Loitsch)
Vipava Valley
Ajdovščina
Planina
Cerknica
Postojna
(Adlersberg) Prewald?
A4
RA 13
E70
Sežana
E61
Triëst
A1
SS 202
E751
A1
Snežnik
Ilirska Bistrica
Koper

11

Ljubljana –Planina – Prewald

Vanaf Ljubljana gaat de route geleidelijk omhoog en heb je rechts achter je de hoge bergtop van de Loibel.[223] Bij Oberlaibach, een vrij klein stadje, komt de Ljubljana uit de bergen, met voertuigen van zestig honderd centenaar[224] op slechts een paar honderd passen van de plaats van vertrek. Vanaf hier gaat het hoger en hoger naar Loitsch en zo verder naar Planina,[225] dat, zoals de naam al aangeeft, in een kleine vlakte vrij laag ligt tussen de bergen die rondom oprijzen. De landerijen langs de weg van Ljubljana naar Boven-Ljubljana zijn nog steeds behoorlijk in cultuur gebracht, maar vanaf daar wordt het wild en ruig, en behalve de stopplaatsen tot aan Adlersberg zijn er weinig huizen. Hier in Planina heeft het water weer voor onheil gezorgd. Het sijpelt overal uit de bergen en heeft de hele mooie vallei tot een uitzonderlijke hoogte onder water gezet, zodat de eikenbomen tot aan hun takken in het water staan. Het water was nog niet helemaal bevroren en verschillende boten maakten voortdurend de oversteek naar Planina. Dit is geen zeldzaam verschijnsel in deze tijd van het jaar, maar deze keer was het water uitzonderlijk hoog. De helft van Planina aan de andere kant van de vallei stond onder water. Er wordt ook gezegd dat de watersnood werd versterkt door de sroom van de Adlersberg, die vlakbij de kasteelgrot naar onder stort, kilometers onder de grond stroomt en hier in een kloof weer tevoorschijn komt.

223 De Loiblpass ligt net op de Oostenrijks-Sloveense grens op 1.367 meter boven de Adriatische Zee, ten oosten van het Stolmassief. De bergweg, een van de steilste in de oostelijke Alpen, slingert vanuit de brede Drava-vallei in talrijke haarspeldbochten omhoog naar de top van de pas, parallel aan de Loiblbach-beek en de pittoreske Tscheppa (Čepa)-kloof met verschillende watervallen.

224 Centenaar is een oude gewichtsmaat. De naam komt van het Middeleeuws-Latijnse woord centenarius (centum: honderd; -arius: vormend). Oorspronkelijk was het een gewicht van honderd pond (50 kg.), waarbij de grootte van een pond kon verschillen van plaats tot plaats.

225 Planina is een dorp in de gemeente Postojna in de regio Binnen-Carniola in Slovenië. De Sloveense naam van de nederzetting is afgeleid van planina 'boomloze berg'; bergweide', verwijzend naar de lokale geografie en semantisch overeenkomend met Middelhoogduits albe.

Vanaf Planina slingert de weg zich in een lang slakkenspoor de grote berg op, en er zijn op verschillende plaatsen erg mooie stukken, zoals de heer Küttner al heeft opgemerkt, als ik me niet vergis. Het lijkt mij dat men zonder veel moeite in een redelijk rechte lijn omhoog had kunnen lopen, en dat het zelfs met de juiste treden niet moeilijk zou zijn geweest. Eerlijke Carniolanen hadden het hier en daar al gedaan met hun kleine karren, en te voet kon men overal met gemak doorheen. De Heerschappij van Adlersberg ligt op de top van de hoogste heuvel en wordt alleen omringd door nog hogere bergtoppen.

De Schloßberg is bij lange na niet de hoogste, maar wel de hoogste in de vlakte waaruit het gebied bestaat. Het water verzamelt zich van alle kanten en vormt een behoorlijke rivier, die zich in de rotsen stort bij de grot op de Schloßberg, vlakbij de molen, zoals hierboven vermeld. Ik wilde de grot zien, zoals je je kunt voorstellen, en het was moeilijk voor me om iemand te vinden die me wilde vergezellen. Uiteindelijk ging een man van het tolhuis met me mee, kocht een fakkel en een lamp, en leidde me ver, ver buiten de plaats, door de diepste sneeuw, steeds het bos in. Dit ging een goed half uur door zonder spoor, en de man wist toen niet meer waar hij was en probeerde zich te oriënteren aan de hand van de rotspieken en ravijnen. We ploeterden nog een half uur door de hoge sneeuw, in het dikste sparrenbos, en geen grot. Je zult begrijpen dat ik me een beetje ongemakkelijk voelde om alleen in de ravijnen rond te kruipen met een vreemdeling die zo sterk was als een boom en op zoek was naar een grot in Carniola, maar ik was gerustgesteld door het feit dat ik met hem het openbare koffiehuis in de stad had verlaten in het volle zicht van iedereen.

Ik vertelde hem dat, zoals ik had gehoord, de grot dicht bij de stad op de kasteelheuvel moest zijn, en hij antwoordde dat ik de grot dicht bij de stad op de terugweg moest zien, maar dat de grot verder weg het meest opmerkelijk was. Uiteindelijk, na veel omzwervingen en zoeken, kwamen we na een half uur aan bij de ingang van de grot. Dit is echt romantisch, wild en griezelig, in een diepe ketel, omgeven door grote stukken rots en begroeid met het dikste donkere bos.[226] Hier ontstaken we de fakkel in het gewelf, half in het daglicht, en liepen de grot in, ongeveer een kwartier over verschillende rotspartijen, heel steil naar beneden. Terwijl we afdaalden, hoorde ik een beekje naar links stromen op een immense diepte, wat waarschijnlijk het water

226Duits: zwarte woud.

is dat in de rotsen valt in de buurt van de stad en er weer uitkomt bij Planina. We daalden verder af, niet zonder gevaar, gedurende een paar honderd stappen over enorme ingestorte rotsen, en mijn gids vertelde me dat hij niet verder zou gaan, dat hij de weg niet wist en dat de fakkel de weg terug anders niet zou volhouden. Hij was waarschijnlijk niet de beste gids. Maar de toorts brandde echt met moeite in de grote diepte en waarschijnlijk in de buurt van de gassen; dus we klommen er weer uit en kwamen al snel boven. Nu vond mijn metgezel heel gemakkelijk de weg terug naar de stad. Onderweg vertelde hij me over alle edele en grote mensen die de grotten hadden gezien. Deze verder weg gelegen grotten waren slechts door enkelen gezien; en onder deze enkelen noemde hij Prins Constantijn van Rusland in het bijzonder.

Mijn gids had de kortste weg willen nemen en had me ongemerkt naar de hoge rotsen boven de grot bij het kasteel gebracht, waar we nu als gemzen hingen en op eigen risico naar beneden moesten klimmen als we geen omweg van een half uur wilden maken. Enkele mensen beneden riepen ons en wezen ons de paden waarlangs we naar beneden konden. Nu waren we bij de ingang van de andere grot, waar de rivier in de rots stort. De rivier gaat dan een beetje naar links; het pad in de grot gaat tamelijk rechtdoor naar rechts. Op enige afstand van de ingang wordt het gewelf breder, het wordt erg hoog en breed, je kunt de rivier weer horen ruisen aan de linkerkant, en al snel kom je bij een natuurlijke rotsbrug erover in het midden van het gewelf. Hier heeft de vlam van de fakkels een verschrikkelijk mooi effect. Je hoort het water onder je en ziet boven en om je heen de nacht van het hoge, brede gewelf. Hier hebben de gidsen de gewoonte om een paar bundels stro aan te steken op de rotswanden van de brug, en deze keer hadden ze er genoeg. De magische verlichting van het hele gebied van de ondergrondse brug met het griezelige rotsgewelf, de groteske rotswanden en de rivier die beneden in de afgrond stroomt, zorgt voor een van de mooiste bezienswaardigheden die ik ken.

Als de bos stro bijna op is, wordt het van de brug in de beek gegooid en zo kun je het een paar momenten zien gloeien in de diepte onder je op de waterstroom. De plotselinge grote helderheid van de vlammen en de snel terugkerende duisternis, waarin je alleen een paar stappen vooruit kunt zien door het zwakke fakkellicht, vormen een verrassend contrast. Enkele gewone Carniolanen hadden zich bij ons gevoegd,

blij om van de gelegenheid gebruik te maken om het prachtige schouwspel in de grot weer te zien, hun verhalen te vertellen en nog een paar centen te verdienen. De Fransen zijn tot hier gekomen, zeiden ze toen we op de brug stonden, maar ze durfden niet verder te gaan. Waarom niet, vroeg ik. De kerels trokken een belangrijk gezicht bij het fakkellicht en probeerden de moed van de Fransen verdacht te maken. De Fransen hadden waarschijnlijk andere redenen. Ze waren waarschijnlijk niet talrijk genoeg, hadden buiten niet de juiste maatregelen genomen en waren bezig met een onderaards avontuur van oorlogszuchtige aard in de grote diepte van de grot. Bovendien is er niets te vrezen.

Ik ging nu linksaf langs de rivier aan de andere kant van de brug voor nog een paar honderd passen of zo, maar toen moesten we met gevaar voor eigen leven over de rotsen aan de waterkant klimmen. Mijn gids zei dat het onmogelijk was om verder te komen. Ik geloofde dat niet, maar het was moeilijk en gevaarlijk; ik wilde vandaag toch verder over het pad in het zonlicht, en we kropen en liepen terug. De Bielshöhle bij Elbingerode is afwisselender en de naburige Baumannshöhle heeft enkele stukken die misschien net zo groot zijn; maar ze hebben niks gemeen, zoals de verschrikkelijke helse tocht in de eerste en de rivier en brug in de tweede. De stalactieten zijn in de grotten van de Harz veel talrijker, grotesker en mooier dan hier. Als bewijs dat deze rivier het water was dat bij Planina weer naar buiten stroomde, werd mij verteld dat er enige tijd geleden ongeveer een meterslange kurk in de grot was gegooid toen deze instortte, en dat deze weer tevoorschijn was gekomen in de bergkloof.

Hier zit ik in Prewald,[227] tegenover een zeer hoge bergtop, te bibberen van de vorst totdat mijn kamer wordt verwarmd. Ik heb de grot in Lueg, een van de landgoederen van graaf Kobenzl, niet gezien. Het spijt me; die is, zoals je weet, fantastisch. Mijn huisbaas in Adlersberg vertelde me er spannende dingen over. Men zegt dat het ooit vier uur van daar naar Wippach heeft kunnen reizen, maar dat het nu erg bedolven is door een aardbeving. Küttner heeft het gezien en de ingang

227 Prebold is een nederzetting in centraal Slovenië. Niet van toepassing. Wellicht: Postojna (vroeger, in het Duits, Adelsberg genoemd) is een plaats in Slovenië en maakt deel uit van de gemeente Postojna in de regio Notranjskokraška.
Bij het dorpje liggen de beroemde grotten van Postojna. Negen kilometer naar het noorden ligt de Predjamaburcht.

in kaart gebracht. Het omringende landschap zit vol met soortgelijke grotten en zou waarschijnlijk een bezoek van een geoloog waard zijn. Enkele jaren geleden plantte een boer tarwe op een prachtig veld op de helling van een berg en oogstte een overvloedige oogst; toen hij het volgende jaar wilde gaan verbouwen, zakte het hele veld tot een diepte van ongeveer tien vademen en ontdekte men dat er een ondergrondse rivier onderdoor was gestroomd die de grond zo had weggespoeld dat deze was ingestort. In een meer niet ver van Adlersberg zou ook een tot nu toe onbekende hagedissensoort leven, waarvan pas onlangs enkele exemplaren naar natuuronderzoekers zijn gestuurd. Een paar jaar geleden zou een boer zelfs een krokodil hebben geschoten. Dit alles laat ik echter over aan de heer Merk in Ljubljana, die mij een zeer waarheidsgetrouwe en goed geïnformeerde man lijkt.

12

Prewald – Sessana – Triëst

Aangezien ik geen koopman ben en volgens mijn vrienden helemaal geen koopmansgeest heb, zult u waarschijnlijk niet veel van mij kunnen horen over Triëst,[228] waar alles des koopmans is. In Prewald logeerde ik bij de drie zussen die de heer Küttner, als ik me niet vergis, al heeft genoemd. De meisjes runnen een heel vrolijk bedrijf en ik voelde me op mijn gemak bij hen. In het begin waren ze een beetje stug en behandelden ze me zoals je een gewone man met een knapzak zou behandelen. Maar toen ze een gouden horloge zagen en het gerinkel van de klinkende munt hoorden, werden ze heel beleefd en zelfs heel vriendelijk.

In de avond kreeg ik gezelschap van een katholieke veldprediker die uit Triëst kwam, die een tijdje met de Oostenrijkers in Udine[229] had doorgebracht en nu hier in zijn eentje met de meisjes leek te vertoeven. Een van de zusters was nog steeds een mooi stukje erfzonde, en had een eerlijke kerel kunnen doen denken aan de zesde gebod.[230]

Mijn eerst kennismaking met de drie personages - ik zou ze graag Gratiën[231] willen noemen, als ik niet al te historisch correct was - in de keuken, waar ze alledrie op stoelen rond de grote haard met een nogal hevig vuur zaten, en met de man Gods[232] achter in de verste

228 Triëst is een stad in Italië, ten oosten van Venetië, aan de grens met Slovenië. Triëst was de hoofdstad van de voormalige gelijknamige provincie Triëst.

229 Udine is hoofdstad van de gelijknamige provincie Udine en ligt in de autonome regio Friuli-Venezia Giulia in Italië. De stad ligt op de taalgrens tussen enerzijds Friulanen en Italianen en anderzijds Slovenen. In 1230 werd de zetel van de patriarch van Aquileia verplaatst naar Udine, waar zijn in de 16e eeuw vernieuwde residentie staat. Sinds 1420 maakte Udine deel uit van Venetië.

230 Het zesde gebod verbiedt overspel en alle ontucht. Het verbiedt oneerbare blikken en aanrakingen. Het verbiedt ons te kijken naar onzedige boeken en afbeeldingen.

231 De Gratiën, Chariten of de trits der Bevalligheden, waren drie zusters uit de Griekse en Romeinse mythologie. In de Griekse mythologie een drietal godinnen, die de lieflijkheid, de schoonheid en de charme van de natuur uitbeelden. Met de Muzen dienen ze als bronnen van inspiratie voor dichtkunst en beeldende kunst. Hun namen waren Eufrosyne (vreugde), Thalia (overvloed) en Agaia (glans).

232 Priester.

hoek van de muur, die Hanswurstiades[233] op hen losliet, zo grappig dat ze alledrie de longen uit hun lijf lachten. Nu was dit een jargon, Duits, Italiaans en Carniolaans, met de esthetische kwintessens van elk van deze talen, zoals je je kunt voorstellen, en ik begreep er maar bitter weinig van. Ondertussen stond ik zo dicht mogelijk bij het vuur, zodat ik mijn deel van het vuur kon hebben, zo niet van het vermaak, dan toch van de warmte van de haard. Aanvankelijk werd er geen aandacht aan mij geschonken, maar men werd langzaamaan een beetje nieuwsgierig en zocht contact om mij te leren kennen. De geestelijke wist me al snel voor zich te winnen en sprak eerst in zuiver Italiaans, toen in krakkemikkig Duits en tenslotte in het beste monnikenlatijn. Aangezien het om dit contact ging, kun je begrijpen, dat ik niet het onderste uit de kan haalde[234] met mijn eruditie. De man kreeg al snel een hevige bewondering voor me toen ik gelukkig genoeg enkele dingen uit het Grieks aanroerde, die hij maar half begreep. Nu beval hij me ten zeerste aan bij de mooie gastvrouwen, en ik had de eer om met hen te dineren. De meisjes verwonderden zich over onze eruditie en hadden gemakkelijk te veel achting kunnen krijgen als de man niet af en toe met veel omhaal er een fraai potje van gemaakt had. Natuurlijk bezorgde de lof die hij me toebracht hem een nieuwe reputatie in dit huis: wie anderen zo luid en grondig de maat neemt, moet er wel ver bovenstaan.

Als ik niet uit de trofonische grot[235] was gekomen, niet erg moe was geweest en de volgende ochtend niet vrij vroeg had willen vertrekken,

233 Hansworst, grappenmaker.

234 nicht den Filz machte. Niet het vilt maakte.

235 De Grot van Trophonius, ook wel bekend als 'De Grot der Nachtmerries', was een diepe kloof waar het orakel Trophonius woonde. Om de grot van het orakel binnen te gaan, moet men eerst drinken uit de twee fonteinen van herinnering en vergetelheid. Samen met de geest van Trophonius zelf bevat de grot ook donkere spookachtige bijen, zijn heilige dier en watermocassins omdat slangen profetische wijsheid uit de diepte van de aarde vertegenwoordigen.
De grot van Trophonius werd pas opnieuw ontdekt toen de Lebadaeërs aan een plaag (de pest?) leden en het Delphisch Orakel raadpleegden. De Pythia vertelde hen dat een naamloze held boos was omdat hij verwaarloosd werd, en dat ze zijn graf moesten vinden en hem onmiddellijk moesten aanbidden. Verschillende mislukte zoektochten volgden, en de plaag bleef onverminderd voortduren totdat een herdersjongen een spoor van bijen volgde in een gat in de grond. In plaats van honing vond hij een daimon, en Lebadaea verloor de plaag terwijl hij een populair orakel kreeg.

had ik misschien niet eens zoveel hekel gehad aan de amusante conversatie van de geestelijke harlekijn. Maar ik haastte me om te gaan slapen en liet de mensen luidkeels hun gang gaan. Toen ik de volgende ochtend opstond en weg wilde gaan, vond ik geen levende ziel in het hele, grote, niet slecht ingerichte huis. De deuren waren alleen van binnenuit op slot en dus voor mij te openen; maar zelfs als ik brutaal genoeg was om zulke slechte dingen te doen, kon ik geen misbruik maken van het vertrouwen van zulke goedhartige mensen. Ik stampte een paar keer door de hal op mijn zware laarzen; niemand kwam, nergens beweging.

Ik klopte op verschillende kamers; geen antwoord. Uiteindelijk kwam ik bij een kamer die niet op slot was. Ik ging naar binnen, en zie, het mooie stukje erfzonde stapte juist op dat moment uit bed en verontschuldigde zich vriendelijk dat er nog niemand wakker was in huis. De hemel weet of ik niet erg in verlegenheid zou zijn gebracht als ze niet net de mantel om haar schouders had geslagen die de geestelijk herder gisteravond om zijn eigen schouders had geslagen. De mantel gaf me meteen een goede dosis stoïcisme; ik betaalde mijn rekening en sjokte naar de tempel.

Je moet weten dat ik of helemaal niet ontbijt, of pas nadat ik een paar uur buiten ben geweest, natuurlijk, als ik op dat moment iets kan bemachtigen. Sinds die dag heb ik er een gewoonte van gemaakt om mijn rekening de avond van tevoren te betalen, zodat ik 's ochtends geen vertraging oploop. In Prewald kreeg ik eerst wat Görzer-wijn, die een bijzonder goede reputatie heeft in het gebied en dat ook verdient. Het is een van de weinige wijnen die ik zonder water heb gedronken, een eer die zelfs de Bourgogne niet te beurt valt. Maar een sukkel als ik kan hier geen vakkundige stem in hebben. Het is vijf mijl van Prewald naar Triëst. Ik had die ochtend niets gegeten, vond onderweg geen enkel uitnodigende herberg; en, mijn vriend, die vijf mijl heb ik in januari, nuchter, heel goed kunnen doen. In Sessana[236] zag de eerste herberg die ik tegenkwam er helemaal niet goed uit, en er stopte een enorme meute voerlieden voor. De plaats is niet erg klein, dacht ik, er zal wel een andere betere zijn. Er was niets te vinden, ik was te lui om terug te gaan naar de eerste, dus ik ging verder; en nu was er

236Cesena is een stad en gemeente in de regio Emilia-Romagna in Italië; en is - samen met Forlì - de hoofdstad van de provincie Forlì-Cesena.

niets te vinden van Sessana tot aan de douane van Triëst. Het is een en al rots en er was geen druppel goed water te vinden: dat was het vervelendste voor een dorstige voetganger. Als ik niet af en toe een stuk ijs had gevonden om mijn dorst te lessen, was ik er slecht aan toe geweest. Ik kon de top van de berg vanuit Prewald zien tot aan Triëst, en het leek me altijd zo dichtbij alsof je er een salvo overheen had kunnen afschieten. Van Schottwien tot Prewald had ik afwisselend veel sneeuw; bij Sessana hield het geleidelijk op, en hier ligt het alleen in een paar donkere geulen en ravijnen. In Prewald zat ik nog te bibberen van de vrieskou bij de kachel, en hier aan deze kant van de berg aan zee zweet ik al. Vandaag, op drieëntwintig januari, is het zo warm dat overal deuren en ramen openstaan.

De eerste aanblik van de stad Triëst van bovenaf is verrassend, de weg naar beneden is aangenaam, het verblijf voor enige tijd moet veel voldoening geven, maar ik zou hier niet lang willen blijven. De ligging van de stad is bekend en begint nu een amfitheater aan de golf te vormen. De bergen zijn te hoog en te kaal om aangenaam te zijn; en over land is Triëst afgesneden van alle goede verbindingen. Over het water is alles gemakkelijker. De haven is vrij ondiep, en alleen voor kleine vaartuigen: de grotere en alle oorlogsschepen moeten op een aanzienlijke afstand op de rede blijven, die niet helemaal veilig lijkt te zijn. De zee is hier geduldig en er kan nog veel uit worden gebaggerd als je vanaf de bergen naar beneden werkt, waardoor de haven misschien geleidelijk toegankelijk wordt voor grote schepen.

De omliggende heuvels zijn terrasvormig aangelegd, waardoor er prachtige wijngaarden zijn ontstaan. De inwoners van Triëst zijn erg dol op hun wijn; ik kan er niet over oordelen en in mijn herberg schenken ze meestal alleen buitenlandse wijn. Het iets hoger gelegen oude centrum bij het kasteel is smal en somber. De nieuwe stad is bijna helemaal op de zee heroverd. Of het oude Tergeste[237] hier echt heeft gestaan is aan de oudheidkundigen om te beslissen. Ik logeer in de zogenaamde grote herberg, een huis van enorme afmetingen en hetzelfde waarin Winckelmann[238] werd vermoord door zijn

237 Triëst.

238 Johann Joachim Winckelmann (Stendal, 9 december 1717 – Triëst, 8 juni 1768) was een Duits archeoloog en kunsttheoreticus, de beroemdste kunsttheoreticus van zijn tijd. Hij wordt wel beschouwd als de grondlegger of vader van de (klassieke) archeologie vanwege zijn studies over klassieke kunst (m.n. over de ontdekkingen te Herculaneum).

moordzuchtige bediende. Ik heb een prachtig uitzicht op de haven en

---

In april 1768 vertrok Winckelmann op reis met de beeldhouwer Bartolomeo Cavaceppi die hem naar oude en nieuwe vrienden in zijn thuisland zou brengen. Hij wilde onder meer naar Leipzig, Dessau en Berlijn; ook Hannover en Göttingen waren bestemmingen. Een ziekte en de moeilijkheden van de reis leidden tot een aanval van melancholie, waardoor hij de reis in Regensburg afbrak. Op de terugweg bezocht hij Wenen en werd ontvangen door keizerin Maria Theresa. Na nog een koorts vervolgde hij zijn terugreis. In Triëst stopte hij bij Hotel Locanda Grande en ontmoette daar de veroordeelde chef-kok Francesco Arcangeli, die zijn kamergenoot was.

In de dagen die volgden ontmoetten de twee mannen elkaar meerdere keren. Winckelmann liet Arcangeli onbevangen zijn vier gouden en zilveren medailles zien die hij van Maria Theresa had ontvangen voor zijn wetenschappelijke prestaties. Bij een van deze gelegenheden, op de ochtend van 8 juni, probeerde Arcangeli Winckelmann met een touw te wurgen en van de munten te beroven. Toen dit niet lukte, stak hij hem met een mes. Het verzet van Winckelmann was echter zo hevig dat beide handen gewond raakten toen hij het mes ter verdediging pakte. Vijf van de zeven steekwonden die het lichaam van Winckelmann troffen, waren levensbedreigend. Winckelmann bloedde dood, maar was nog urenlang aanspreekbaar en kon de autoriteiten nauwkeurige informatie geven over wat er was gebeurd. Bij ondervraging verwees hij naar de dader en noemde hebzucht als motief. Hij stierf ongeveer zes uur na de aanval. De moordenaar werd betrapt met alle spullen die verband hielden met de moord.

De procesdossiers van het onderzoek naar het misdrijf, dat voor die tijd zeer nauwgezet werd uitgevoerd, zijn ook in Duitse vertaling beschikbaar. Volgens de bekentenis van de dader was het motief voor de moord het verwerven van de aanzienlijke reisportfolio van Winckelmann. Mogelijke achtergronden van het misdrijf, zoals erotische, konden nooit onomstotelijk worden opgehelderd. Arcangeli werd ter dood veroordeeld (geradbraakt) nadat hij schuldig was bevonden aan moord.

Winckelmann werd begraven in het gemeenschappelijke graf van een broederschap op de begraafplaats van de kathedraal van San Giusto in Triëst. Zijn graf werd aanvankelijk vergeten. In 1802, ten tijde van de reis van Johann Gottfried Seume naar Italië, waarover de *Wandeling naar Syracuse* bericht, was het graf vrijwel onbekend. De stoffelijke resten werden later overgebracht naar een algemeen ossuarium.

Ongeveer veertig jaar na de gebeurtenis was Domenico Rossetti de eerste die probeerde de gebeurtenissen van het misdrijf zo gedetailleerd mogelijk weer te geven op basis van de procesdossiers. Op zijn initiatief werd bijna 60 jaar na zijn dood in Triëst een grafmonument voor Winckelmann gebouwd.

Een andere, nauwelijks geaccepteerde theorie werd in 1998 naar voren gebracht door Hein van Dolen. Dienovereenkomstig stierf Winckelmann in mei 1768 in Wenen tijdens zijn verblijf in het ziekenhuis daar; Een onbekende persoon stal van hem en nam zijn identiteit aan.

misschien is dit wel de kamer waar het onheil plaatsvond. Het verhaal is hier helemaal vergeten.

Ik vond hier de filoloog Abraham Penzel,[239] die in Triëst de taalmeester is voor de Italianen in het Duits en voor de Duitsers in het Italiaans. Het lot van deze vreemde man zou voor leerzaam, aangenaam vertier zorgen als het goed verteld zou worden. Van Leipzig en Halle naar Polen, van Polen naar Wenen, van Wenen naar Ljubljana, van Ljubljana naar Triëst, en overal in ingenieuze samenhangen. Zijn onfortuinlijke voorliefde voor wijn speelde hem vaak parten en dwong hem uiteindelijk zijn post op te geven in Ljubljana, waar hij professor poëzie was aan het gymnasium. Door zijn veelvuldige, met elkaar verweven lotgevallen verwierf hij een zeker barok talent voor vermaak, dat de man niet onberoerd laat. *Per varios casus, per tot discrimina rerum tendimus Tergestum*,[240] zei hij met veel grappigheid, zodat hier, net als Winckelmann, de duivel ons te pakken zou krijgen. We gingen samen op pad, maar konden Winckelmanns graf niet vinden. Niemand wist er iets van.

Het huis[241] van een Griek, als ik me niet vergis heet hij Garciatti, is het beste van de stad en echt prachtig, gloednieuw en in een goede stijl gebouwd. Een nogal trieste klacht van de inwoners van Triëst gaat over vrede. Met hun christelijke mentaliteit trekken ze zich niets aan van de rest van de wereld en haar beproevingen en wensen ze alleen maar dat de hemel hen nog tien jaar zo'n voorspoedige oorlog gunt; dan zou hun Triëst een stad worden die zich kan meten met de besten. De goede koopmanszielen hebben daar niets op tegen; doodt uzelf, maar betaal eerst voor onze ansjovis en Turkse sjaals.[242] Het nieuwe theater is het beste dat ik tot nu toe onderweg heb gezien. Gisteren voerden ze *Theodoro Re di Corsica*[243] op, wat een

239 Abraham Jakob Penzel. Duitse filoloog en wiskundige (1749-1819).

240 Door verschillende avonturen, door zoveel crises, neigen we naar Tergestus. Tergeste of Tergestum venetische, later romeinse nederzetting in het noorden van het schiereiland Istria, gelegen ca. 35 km ten zuidoosten van Aquileia; thans Trieste.

241 Theater.

242 Dabei haben die guten kaufmännischen Seelen gar nichts Arges; schlagt euch tot, nur bezahlt vorher unsere Sardellen und türkischen Tücher.

243 Theodore I van Corsica (25 augustus 1694 - 11 december 1756), geboren Freiherr Theodor Stephan von Neuhoff, was een Duitse avonturier die korte tijd koning van Corsica was. Theodore is het onderwerp van een opera van Giovanni

favoriet schijnt te zijn onder de mensen van Triëst. De aankleding, vooral het deel van Rialto in Venetië,[244] was erg goed. Maar het zou ook onvergeeflijk zijn als de rijke buren, die rijk zijn ten koste van de heren van San Marco,[245] zoiets voortreffelijks niet wilden. De zang was heel goed, en zeker beter dan in Wenen. De dochter van de landheer en de kamerheer van Theodor blonken uit in zang en spel. De loges zijn allemaal gekocht met aandelen van de kooplieden, en een vreemdeling moet vertrouwen op hun beleefdheid, die niet altijd even aangenaam is. De heren hebben de loges gekocht, maar betalen nog altijd de entree; een eigenaardig soort geldtrots. Vaderlandsliefde zou waarschijnlijk een menswaardigere manier kunnen vinden om de kunst te steunen. De buitenlander, die soms reden heeft om zich in het publiek te afzonderen, krijgt maar weinig aandacht. Hier hoorde ik voor het eerst het oorverdovende lawaai in Italiaanse theaters. Het theater wordt gebruikt voor ontmoetingen, gesprekken, de beurs en wie weet wat nog meer? Alleen naar de lievelingsaria's wordt in stilte geluisterd; een vrome Thalia kan trouwens niet veel plezier beleven; en de acteurs nemen met hun slordig spel vaak wraak op het gebrek aan aandacht van het publiek. Iets eigenaardigs in het huis was dat de parterre overal verschrikkelijk naar kabeljauw rook; ik kon gaan en staan waar ik wilde.

Paisiello, Il re Teodoro in Venezia (1784, Wenen), en een van de zes koningen in Venetië in Voltaire's *Candide*.

244De Rialtobrug is een brug in de Italiaanse stad Venetië over het Canal Grande, de levensader van Venetië. Het is de oudste en bekendste van de vier bruggen over het Canal Grande.

245De Patriarchale Kathedrale Basiliek van San Marco is de kathedraal en de grootste kerk van Venetië. Zij ligt aan het San Marcoplein, naast het Dogepaleis.

ITALIË
(9 × Nederland)
ZWITSERLAND
OOSTENRIJK
Midden S.G. Alpen
Oost Alpen
Brennerpas
L. Maggiore
M. Blanc
4810
M. Cenis
L. di Como
L. di Garda
Milaan
Ticino
Adda
Po
Adige
V
Venetië
P
Golf v. Venetië
Triëst
Fiume
JOEGO-SLAVIË
Turijn
West Alpen
FRANKRIJK
Genua
Rivièra
Golf van Genua
N
C
B
Pi
Florence
Arno
Livorno
Tiber
Elba
Corsica
(Fr.)
Str. v. Bonifacio
2900
Abruzzen
Rome
Napels
Vesuvius
Brindisi
Adriatische Zee
Apennijn

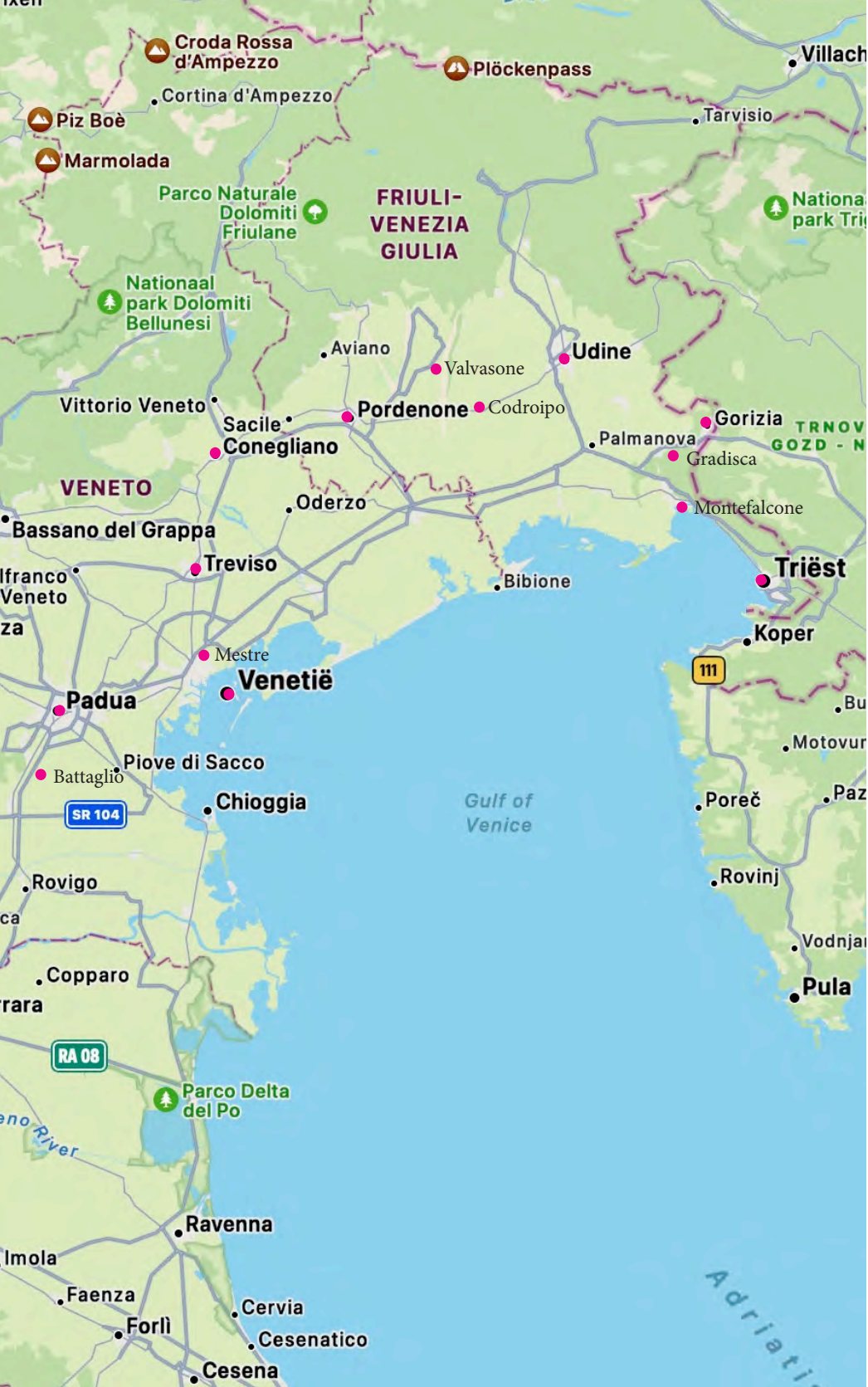
Croda Rossa d'Ampezzo
Plöckenpass
Villach
Cortina d'Ampezzo
Tarvisio
Piz Boè
Marmolada
Parco Naturale Dolomiti Friulane
FRIULI-VENEZIA GIULIA
Nationaal park Dolomiti Bellunesi
Aviano
Valvasone
Udine
Vittorio Veneto
Sacile
Pordenone
Codroipo
Gorizia
Conegliano
Palmanova
Gradisca
VENETO
Oderzo
Montefalcone
Bassano del Grappa
Treviso
Bibione
Triëst
Koper
Mestre
Venetië
111
Padua
Piove di Sacco
Battaglio
Chioggia
SR 104
Gulf of Venice
Poreč
Rovigo
Rovinj
Copparo
Pula
RA 08
Parco Delta del Po
Ravenna
Imola
Faenza
Cervia
Forlì
Cesenatico
Cesena

13

Triëst – Timavus – Gorizia – Undine – Venetië

De mensen hier vonden me weer niet slim toen ze hoorden dat ik te voet van Triëst over de bergen naar Venetië ging en zeiden dat ik waarschijnlijk in elkaar zou worden geslagen: maar ik liet me niet van de wijs brengen en liep de berg weer op; niet over de zojuist genoemde grote weg, maar na ongeveer twee uur langs de kust en door de wijngaarden te hebben gezworven, kwam ik weer op de legerweg[246] uit. Ik heb de grotten van Korneale niet bezocht omdat het hele gebied er verdacht uitzag en ik wilde mezelf, helemaal alleen en wildvreemd, in de wildernis niet in handen van mensen laten vallen. De bergen, die van nature erg ruig en enigszins dor zijn, waren overigens zo onveilig omdat ze, net als de Genuezen, het toevluchtsoord waren van al het gespuis van de naburige staten. Maar nu heel Venetië in Oostenrijkse handen is, is het makkelijker voor de oplettende gendarme om de orde en veiligheid te handhaven. In dit opzicht kan men het voordeel van de veranderingen al voelen.

Aan de rand van de bergen ontspringt een prachtige rivier die vermoedelijk ook grotten vormt. Hier zijn, volgens alle bronnen, zeker Vergilius' rotsen van Timavus;[247] te vinden en ik keek dan ook met enige trots om me heen dat ik me nu definitief op klassieke grond begaf. De insnijding tussen de bergen, of de vallei tussen Santa Croce[248] en Montefalcone,[249] doet nog steeds eer aan de beschrijving van de Ouden.[250] Rechts beneden bij de zee stond waarschijnlijk de tempel van de helden in het bos, en iets verderop aan de linkerkant bij de uitmonding van de Timavus was de haven. Hier sloeg ik rechtsaf van de

246 Heerweg, Heereweg, weg van de Heer. Heer = leger.

247 De Timavo-rivier, in het Sloveens Timava of Timav, is een twee kilometer lange stroom in de provincie Triëst, met vier bronnen in de buurt van San Giovanni bij Duino en stroomt uit in de Golf van Panzano, 3 kilometer ten zuidoosten van Montefalcone, Italië.

248 Santa Croce: Italiaans voor Heilig Kruis. Deze term komt terug in diverse namen.

249 Monfalcone is een stad in de Noord-Italiaanse regio Friuli-Venezia Giulia in de provincie Gorizia. De stad ligt in het noordelijkste puntje van de Adriatische Zee, ook wel Golf van Panzano genoemd.

250 Oude Romeinen.

rechtdoorgaande weg naar Venetië en over de bergen naar Gorizia, dat ruim zes mijl[251] van Triëst ligt. Eenmaal over de bergen, die weliswaar een beetje kaal zijn, heb je de mooiste wijnvalleien. De wijnstokken zijn hier al op Italiaanse wijze gecultiveerd, hangend aan iepen of wilgen en, waar de omgeving een beetje helpt, prachtige groepjes vormend.

Van Gorizia naar Gradiska zijn de bergen aan de linkerkant vrij glooiend, en je hebt de indrukwekkende hoogten op een aanzienlijke afstand aan de rechterkant: en als je over Gradiska naar Palma Nuova komt, ben je helemaal in de prachtige uitgestrektheid van het voormalige Venetiaanse Friuli,[252] met aan de linkerkant bijna niets anders dan vlakte tot aan de zee, en alleen aan de rechterkant de vrij hoge Friuliaanse Alpen. Van Gorizia naar Udine is volgens de kalender vijf mijl, maar Oostenrijkse officieren verzekerden me dat het ruim zeven mijl was, en ik vond reden om hen te geloven. Palma Nuova was een Venetiaans grensfort en nu verblijven de keizers hier. Ze waren aan het oefenen op het grote plein voor de poort. De plek is militair niet te versmaden als hij goed verdedigd wordt. Je kunt het aan alle kanten uitstekend beschermen en het kan vanaf geen enkele heuvel in de buurt worden aangevallen.

In Udine vierde ik mijn verjaardag op negenentwintig januari, en luister hoe. Natuurlijk had ik de dag ervoor al besloten om het in stijl te vieren en vooral om hier een rustdag te houden. De naam Udine klonk me zo mooi in de oren, ik kende het uit de kunstgeschiedenis, en het was ook de geboorteplaats van onze goede Grassi[253] in Dresden en Wenen. Het grote plechtige geluid van de avondklok meldde me vanuit de donkere verte, want het was al nacht toen ik aankwam, dat Udine een aanzienlijke stad was. Ik was Campo Formio in het donker gepasseerd. Bij de poort naar Udine stond een Oostenrijkse wacht die me inspecteerde. Ik vroeg om een grenadier die me naar een goede herberg kon brengen. Toegestaan. Maar er was geen goede herberg te

251 Engelse mijl (internationale mijl) 1,609344 kilometer: Amerikaanse mijl: 1,609347219 kilometer: Romeinse mijl: 1,479 kilometer: Schotse mijl: 1,81 kilometer: Ierse mijl: 2,048 kilometer: Italiaanse mijl: 1,820 kilometer: Vlaamse mijl: 3,789 kilometer: Franse mijl: 4,4522 kilometer, enz. enige variatie.

252 regio-aanduiding.

253 Josef Mathias Grassi (* 22 april 1757 in Wenen; † 7 januari 1838 in Dresden; ook Giuseppe Grassi) was een Oostenrijkse geschiedenis- en portretschilder. Zie ook eerdere uitgebreide voetnoot in hoofdstuk 1. Geboorteplaats? Udine?

vinden. Overal waar ik kwam, zaten, stonden en lagen gemene kerels op een bacchanale manier voor gigantische vaten wijn, alsof ze met Bürger[254] voor de tap wilden sterven.[255] Het leek me alsof Bürger hier zijn vertaling moest hebben gemaakt; want de Latijnse tekst van de oude Engelse bisschop heeft dit tafereel niet.

Cantilena Potatoria.

Mihi est propositum in taberna mori.
Vinum sit appolitum morientis ori:
Ut dicant, cum vencrint, angelorum chori:
Deus sit propitius huic potatori!

Poculis accenditur animi lucerna,
Cor imbutum nectare volat ad superna,
Mihi sapit dulcius vinum in taberna,
Quam quod aqua miscuit praesulis pincerna.

Suum cuique proprium dat natura munus
Ego numquam potui scribere jejunus:
Me jejunum vincere posset puer unus:
Situm et jejunium odi tanquam funus.

Tales versus sacio, quale vinum bibo:
Neque possum scribere nisi sumto cibo:
Nihil valet penitus quod jejunus scribo:
Nasonem post calices carmine pracibo.

Mihi nunquam spiritus prophetiae datur,
Non nisi cum fuerit venter bene satur.
Cum in arce cerebri Bacchus dominatur,
In me Phoebus irruit, ac miranda fatur.

gualterus de mapes. Archidiaconus Oxon. Saec. XI.

254Gottfried August Bürger (geboren 31 december 1747 in Molmerswende; † 8 juni 1794 in Göttingen) was een Duitse dichter tijdens de Verlichting, die wordt toegeschreven aan de Sturm und Drang. Bekend van zijn balladen en de avonturen van de Baron van Munchausen.
255als ob sie mit Bürger bei Ja und Nein vor dem Zapfen sterben wollten.

Drinkers liedje

Het is mijn bedoeling om in de herberg te sterven.
Laat wijn aan de mond van de stervende worden geserveerd:
Zoals ze tegen het engelenkoor zeggen als ze overwinnen:
Moge God barmhartiger zijn voor deze drinker!

De lamp van de ziel wordt aangestoken met kopjes,
Een hart doordrenkt met nectar vliegt naar de hemel,
De wijn in de herberg is zoeter voor mij,
De ober van de prinsen mengde het met water.

De natuur geeft aan ieder zijn eigen functie
Ik zou nooit vasten kunnen schrijven:
Eén jongen zou mij snel kunnen winnen.
Ik haat het om te zitten en te vasten als een begrafenis.

Ik ben tevreden met verzen als wat voor soort wijn ik zal drinken:
Ik kan ook niet schrijven tenzij ik voedsel neem:
Het heeft helemaal geen zin dat ik op een lege maag schrijf.
Ik bid de neus achter de kopjes met een lied.

Mij is nooit de geest van profetie gegeven
Niet behalve als de buik goed gevoed is.
Wanneer Bacchus regeert in de citadel van de hersenen,
Phoebus stormt op mij af en doet iets geweldigs.

Walter van de kaarten.
Aartsdiaken Oxon.[256]
Eeuw XI.

256Oxon kan verwijzen naar: Een afkorting voor de Engelse stad Oxford, of het Engelse graafschap Oxfordshire, of de Universiteit van Oxford (van Oxonia, Latijn voor Oxford) Het postnominale achtervoegsel dat een diploma van de Universiteit van Oxford aangeeft (Latijnse naam Universitas Oxoniensis).
Vertaling translate google + mijn Kerklatijn.

Zechlied.[257]

Im September 1777.

Ich wil einst, bei Ja und Nein!
Vor dem Zapfen sterben.
Alles, meinen Wein nur nicht,
Lass' ich frohen Erben.
Nach der lezten Oelung sol
Hefen noch mich färben.
Dann zertrümre mein Pokal
In zehntausend Scherben!

Jederman hat von Natur
Seine sondre Weise.
Mir gelinget jedes Werk
Nur nach Trank und Speise.
Speis' und Trank erhalten mich
In dem rechten Gleise.
Wer gut schmiert, der fährt auch gut,
Auf der Lebensreise.

Ich bin gar ein armer Wicht,
Bin die feigste Memme,
Halten Durst und Hungerqual
Mich in Angst und Klemme.
Schon ein Knäbchen schüttelt mich,
Was ich auch mich stemme.
Einem Riesen halt' ich Stand,
Wann ich zech' und schlemme.

Aechter Wein ist ächtes Oel
Zur Verstandeslampe;
Giebt der Seele Kraft und Schwung
Bis zum Sternenkampe.
Wiz und Weisheit dunsten auf
Aus gefülter Wampe.

257 Slemplied (niet in boek van Seume; hier toegevoegd. Vooraf Latijnse brontekst)

Bas glükt Harfenspiel und Sang,
Wann ich brav schlampampe.

Nüchtern bin ich immerdar
Nur ein Harfenstümper.
Mir erlamen Hand und Grif,
Welken Haupt und Wimper.
Wann der Wein in Himmelsklang
Wandelt mein Geklimper,
Sind Homer und Ossian
Gegen mich nur Stümper.

Nimmer hat durch meinen Mund
Hoher Geist gesungen,
Bis ich meinen lieben Bauch
Weidlich volgeschlungen.
Wann mein Kapitolium
Bacchus Kraft erschwungen,
Sing' und red' ich wundersam
Gar in fremden Zungen.

Drum wil ich, bei Ja und Nein!
Vor dem Zapfen sterben.
Nach der lezten Oelung sol
Hefen noch mich färben.
Engelchöre weihen dann
Mich zum Nektarerben:
„Diesen Trinker gnade Gott!
Lass' ihn nicht verderben!"

Slemplied

September 1777

Ik wil op een dag, ja en nee!
Sterven vóór de tap.
Alles, behalve mijn wijn
Laat ik je na als een gelukkige erfgenaam.
Na de laatste zalving, zullen
Gisten mij nog steeds kleuren.
Dan sla ik mijn drinkbeker stuk
In tienduizend scherven!

Iedereen heeft van nature
Zijn bijzondere manier.
Ik slaag in elk werk
Alleen na drinken en eten.
Eten en drinken houden mij
Op het goede spoor.
Als je goed smeert, loop je ook goed,
Op de reis van het leven.

Ik ben een arme stakker,
Ik ben de laffe lafaard,
Houd dorst en hongergevoel mij
Bang en in de problemen.
Reeds als een knaapje mij heen en weer schudt,
Wat ik ook doe.
Ik kan een reus weerstaan,
Als ik slemp en feest.

Echte wijn is echte olie
Voor de geestverlichting;
Geeft de ziel kracht en momentum
Tot aan de sterrenhemel.
Witz en wijsheid verdampen
Met een gevulde buik.
Lukt harpgetokkel en zang,
Als ik braaf slampamper.

Nuchter ben ik altijd
Gewoon een harpspeler.
Mijn hand en greep zijn zwak,
Verdord mijn hoofd en wimpers.
Als de wijn mijn getokkel
In hemelse klanken verandert,
Zijn Homerus en Ossian
Vergeleken met mij maar knoeiers.

Nooit heeft mijn mond een
Hogere geest gezongen,
Tot ik mijn lieve buik
Grondig vol heb verzwolgen.
Als mijn Capitolium
Bacchus kracht heeft bedwongen,
Zing en spreek ik wonderbaarlijk
Zelfs in vreemde talen.

Dat is wat ik wil, ja en nee!
Sterven vóór de tap.
Na de laatste zalving, zullen
Gisten mij nog steeds kleuren.
Engelenkoren wijden mij vervolgens
In als nectar-erfgenaam:
'God heb medelijden met deze dronkaard!
Laat hem niet verloren gaan!"

In de eerste en de tweede van deze herbergen wilde ik niet overnachten; in de derde wilden ze me niet hebben. Rustig maar, dacht ik; ga jij maar op wacht staan: morgen komt het wel goed. De sergeant gaf me graag onderdak, want ik wilde de wacht een goede fooi geven voor zijn hoffelijkheid. Nu haalden ze brood en wijn voor me.

Zodra ze gearriveerd waren, kwam er een vreemde patrouille van een paar kilometer verderop die hun intrek nam in het bewakersverblijf. Nu zei de sergeant heel beleefd dat er geen plaats meer was. Ik had dat zelf ook door. Hij maakte ook moeilijkheden met de dienst, wat ik als oud-soldaat al snel doorhad. Ik liet het brood en de wijn bij de bode achter en eiste dat ik naar het hoofdwachtlokaal gebracht zou

worden. Dit gebeurde. Daar trof ik verschillende officieren aan. Ik vertelde de officier die de leiding had over de wacht van mijn geval en besloot met de mening dat ik onderdak moest hebben en dat dat in het hoofdwachthuis moest zijn. De heren maakten lawaai, vloekten en lachten en zeiden dat het bij hen hetzelfde was; de Welsch[258] eisten van de Duitsers bankbiljetten waar ze maar konden. Ik werd naar de pleinmajoor gestuurd. Goed. Hij eiste mijn paspoort op, vond het correct, herzag het, beval me me de volgende ochtend bij de politie te melden, die het ook zou moeten ondertekenen, en maakte een paar opmerkingen over de noodzaak van goede orde, waar ik helemaal niet aan twijfelde. Dat is allemaal goed en wel, zei ik, maar ik kan geen onderdak vinden. Oh, dat zal niet ontbreken, zei hij: maar het ontbreekt, zei ik. De oude heer zette bedachtzaam zijn glas neer, keek naar zijn Donna,[259] wreef over zijn wenkbrauwen en stuurde de korporaal met mij en mijn knapzak *alla nave*.[260]

De soldaat liet me het schip binnen en vertrok. Toen ik binnenkwam, werd me verteld dat er helemaal geen lege kamers waren; alles was bezet. Ik maakte me groot en bood veel geld, maar het had geen zin. U zou het voor een kwart van uw aanbod moeten hebben, antwoordde een oude, tamelijk welgestelde vrouw me, maar er is geen plaats. Ik kan niet gaan, het is laat, ik ben moe en het is koud buiten. De Italiaanse vrouw deed net als de man uit St Oswald, alleen heel beleefd. Ik ga niet, zei ik, tenzij ze me iemand geven die me terugbrengt naar de hoofdwacht. Dat deed ze. Nu was ik terug bij het wachthuisje, vertelde wat er gebeurd was en eiste onderdak. Er was weer lawaai, gevloek en gelach. Ik verzekerde hen nu dat ik hier zou blijven. Een man een man een woord een woord, ongelogen. Een van de heren zei lachend: "Wacht, misschien weet ik iets en kan ik een verblijfplaats voor je regelen. Het is een vervloekt verhaal; het overkomt ons vaak als we niet met een legerkaravaan reizen, maar ik heb hier wat kennissen." De officier bracht me naar een huis een paar honderd passen verderop, gaf me een preek en ik kreeg heel beleefd onderdak. De kamer en het bed waren geweldig. Nu wilde ik eten, maar er was niets te krijgen. *Ma signore*, zei de waardin, *questa casa non è locanda; non si mangia*

258 Het Rotwelsch is een Duitse (geheim)taal die in de Middeleeuwen door reizenden werd gesproken. Zie voetnoot hoofdstuk 12.
259 vrouw.
260 naar het schip.

qui.[261] Ik had zeven mijl afgelegd in januari, en had nog een uur op de stoep rondgedraafd; dus ik kon niet besluiten om laat in de duisternis nog naar buiten te gaan. De officier was weg. Ik zag er ellendig uit, en ze wenste me *felicissima notte*[262] zonder avondeten: ik ging boos naar bed en sliep heerlijk. De volgende ochtend, mijn verjaardag, zou ik naar het politiebureau gaan. De locatie was in veertien dagen vier keer veranderd: ze wezen me van het kastje naar de muur, en ik kon ze nergens vinden.

Der Henker hol' Euch mit der Polizei!
Es ist doch alles lauter Hudelei.

De beul haalt je met de politie!
Het is allemaal een hoop drukte.[263]

Aldus dacht ik in mijn boosheid, kocht een broodje en stak een paar appels in mijn zak, ging naar huis, betaalde de zeer goedkope prijs voor mijn kwartier,[264] stopte mijn paspoort terug in mijn portefeuille zonder de politie te bezoeken en ging de poort uit. Dat was mijn verjaardag in de ochtend. Maar omdat ik 's avonds geen fatsoenlijke herberg kon vinden om warm te eten en noodgedwongen aan het vasten was, bracht ik heel wat tijd door om bij te komen in Codroipo.[265] Een lieftallige Piemontese vrouw, wier man een Duitser was en sergeant in een keizerlijk regiment, kwam te voet vanuit Livorno met haar zoontje van ongeveer twee jaar oud en ging naar Gräz. Je weet dat ik buitengewoon van mooie, keurige kinderen op die leeftijd houd, en het jongetje begon net iets van zijn vaders taal te stamelen en iets van die van zijn moeder, en had grote belangstelling voor mij en voor mijn knapzak. De huisbaas bracht ons polenta, pannenkoeken en twee soorten vis uit de Tagliamento, gekookt en gebakken. Zoals je ziet was er geen vlees: dat was dus vasten op mijn verjaardag en volgens de voorschriften van de kerk.

261 Mijnheer, dit huis is geen herberg; Je eet hier niet.
262 goede nacht.
263 Vertaling kan beter; haal je de duivel...
264 verblijf.
265 Codroipo is een gemeente in de Italiaanse regio Friuli-Venezia Giulia, ongeveer 70 kilometer ten noordwesten van Triëst en ongeveer 20 kilometer ten zuidwesten van Udine.

De route tussen Triëst en Venetië is buitengewoon rijk aan water; vele grote en kleine rivieren komen uit de bergen aan de rechterkant naar beneden, waarvan de Tagliamento en de Piave de meest opvallende zijn. Tussen Codroipo en Valvasone stak ik de Tagliamento in vier etappes over, op de rug van een grote, eervolle Charon,[266] die zijn lange visserslaarzen tot zijn middel trok. De rivier was nu vrij smal; en dit is de methode om voetgangers op zo'n moment over te zetten. De bedding is meer dan een kwartier[267] breed en laat zien hoe wild het water moet zijn als het langs de berg naar beneden stroomt. Als de stromen groot, breed en sterk zijn, kan het hachelijk zijn om hier te reizen, want je kunt aan de beddingen zien welke immense hoeveelheid water er dan overal naar beneden stroomt. Nu zijn alle wateren zo schoon en helder dat ik overal van drink, want voor mij gaat er niets boven schoon water. Om de goedheid en waarde ervan te voelen, moet je de Engelsen je een keer mee laten nemen naar Amerika, waar je vingerdikke vezels vuil in het stinkende water vindt, je je neus moet dichthouden als je het door een doek wilt drinken, en toch blij bent als je alleen het cocytische[268] drankje krijgt om je brandende dorst te lessen. Zo voelden we ons toen we naar de Amerikaanse oorlog

266 Charon, zoon van Nyx en Erebos, is een figuur uit de Griekse mythologie. De Oude Grieken geloofden dat overledenen als schimmen in het onderaardse dodenrijk van Hades voortleefden. Hermes begeleidde de doden tot de mythische rivier de Styx, waar ze met een veerboot naar het aan de overkant liggende dodenrijk werden gebracht. Charon was de veerman.

267 te voet.

268 De vijf rivieren zijn Styx, Lethe, Archeron, Phlegethon en Cocytus. Elk van de vijf rivieren had een unieke functie in de onderwereld.

De Styx de belangrijkste rivier van Hades is, die zeven keer om de onderwereld cirkelt en deze zo scheidt van het land van de levenden. Styx betekent haten of verafschuwen.

Lethe is de rivier van vergetelheid of vergeetachtigheid. Bij het betreden van de onderwereld moeten de doden de wateren van Lethe drinken om hun aardse bestaan te vergeten.

De Acheron is de rivier van wee of de rivier van ellende. De veerman zet Charon de doden over de Acheron om ze van de boven- naar de onderwereld te vervoeren.

Phlegethon is de Rivier van Vuur die naar de diepten van de onderwereld reist, waar het land gevuld is met vuur. (Hel.)

Cocytus (of Kokytos) is de rivier van het gejammer, een rivier van geschreeuw en weeklacht. Voor de zielen die Charon weigerde over te zetten omdat ze geen behoorlijke begrafenis hadden gekregen. De oever van de rivier Cocytus is hun dwaalgebied.

gingen, waar ik de eer had de koning te helpen de dertien provincies te verliezen.

In Pordenone[269] trof ik voor het eerst een openbare straatmaskerade,[270] moest ik weer vasten met ellendige vis, en zou het slecht met me zijn gegaan als een schattig klein meisje van het huis[271] me niet met kastanjes had gevoed.

Er zijn hier een paar mooie votiefschilderijen in de San Marco-kerk, die aangenaam zijn om een half uur mee door te brengen. Van Udine tot Pordenone is er veel braak land, maar er zijn ook prachtige wijngaarden. De Duitsers, zoals je hebt gezien in de geschiedenis van Udine, staan niet op beste voet hier in de buurt, en het is geen straf voor mij dat ik meestal voor een Fransman wordt aangezien, omdat er vaak een Franse uitdrukking in mijn spraak sluipt. Zelfs als ik zeg en herhaal dat ik een Duitser ben, willen de mensen het niet geloven. In de veronderstelling dat ik een Franse officier ben die door het land reist, word ik vaak goed ontvangen. Zulke wandelingen door Fransen moeten toch niet zo ongewoon zijn. *Signore è Francese, ma non volete dirlo; Fate bene, fate bene:*[272] werd me met een heel vriendelijk gezicht verteld. Het hangt natuurlijk allemaal af van de feestvreugde, die hier net zo sterk is als elders. Veel mensen klagen over de Fransen, maar de meesten lijken het niet leuk te vinden dat ze hier niet meer zijn.

In Conegliano trof ik een paar jonge kooplieden die uit Venetië waren gekomen en de reis naar Triëst te voet wilden maken die ik net had afgelegd. Hun harten werden heel licht toen ik zei dat het goed met me ging en dat ik geen gevaar liep, want ook deze heren hadden hun hersenen gevuld met verschrikkingen van de andere kant. Toen kwam er een grote filosoof, een Hongaarse sergeant huzaar, die een politieke spion leek te zijn, want hij stelde zich voor aan het gezelschap. Hij donderde heftig over de revolutie en uitte insinuaties en indirecte bedreigingen tegen mijn persoon als verdachte van deze misdaad.[273]

269 Pordenone is een stad en gemeente in de Italiaanse regio Friuli-Venezia Giulia, de hoofdstad van de regionale decentralisatie-entiteit Pordenone. De naam komt van het Latijnse Portus Naonis 'haven aan de rivier de Noncello'.

270 Mummerei von Gassenmaskerade.

271 herberg.

272 Meneer, hij is Fransman, maar u wilt het niet zeggen; Doe het goed, doe het goed:

273 de revolutie.

De waard heeft het recht om mijn paspoort te vragen, meneer, zei ik, toen de woorden te sterk en te Duits voor me werden: maar als u denkt dat het nodig is, breng me dan naar de autoriteiten voor onderzoek. Trouwens, ik vraag om wat menselijkheid in uw filosofie. Dat werkte: de man begon nu een half dozijn talen te spreken, en vooral Italiaans en Hongaars met afschuwelijke volabiliteit.[274] Zodra we elkaar alleen nog maar in het Latijn ontmoetten, waren we vrienden, en hij was meteen overtuigd van mijn politieke orthodoxie: en toen ik hem eervol uitnodigde voor wijn met paté, behoorden we definitief tot dezelfde sekte. Hij bleef bij de wijn, ik bij de pasteitjes, en alle Coneglianen, Trevisanen en Venetianen verwonderden zich over de stroom eruditie die de man uit zijn schatkist liet vloeien.

Van Conegliano naar Treviso had ik mijn hiel gekneusd aan een neergevallen steen, en dus gaf ik voor het eerst toe aan de verzoeken van een vetturino[275] die me voor zes lire naar Mestre wilde brengen. Op voorwaarde dat ik meteen zou vertrekken, stemde ik toe, want ik wilde die avond in Mestre zijn om de volgende ochtend vroeg over te steken naar Venetië. Zes lire was een onbegrijpelijk lage prijs voor een volle koets met twee goede paarden, die hij me voor de herberg als mijn koets liet zien, zodat ik niet wist wat ik ervan moest denken. Maar net buiten de stad stopte hij en pikte een Venetiaanse koopman en een Tiroolse vrouw op die als kamermeisje haar gravin achterna reisde; en nu begreep ik het. Vanaf Conegliano is de weg al heel druk, en de landhuizen worden steeds talrijker en mooier; en vanaf Treviso zijn het bijna allemaal prachtige tuinen bezaaid met villa's. De Tiroolse vrouw praatte er onophoudelijk sentimenteel over in het Duits en Italiaans; de Italiaan was een heel goede kerel, en de twee mensen raakten al snel op een toon van de lieflijkste dubbelzinnigheden, waarvoor de Duitse taal, althans de mijne, helemaal niet geschikt is: en toch kan ik niet zeggen dat ze ontaardden in regelrechte onfatsoenlijkheid. Ik had alleen een hekel aan de onzuivere nasale toon van de Tiroolse; en nadat ik, toen ik per ongeluk haar sjaal optilde, enkele aanzienlijke littekens in het onderste deel van haar kin zag, was ik erg blij dat ik de Venetiaanse met overdreven vriendelijkheid de ereplaats naast hem achterin had gegeven. Ik hoorde vanwege mijn buitensporige

274 draaibaarheid / wendbaarheid.
275 koetsier.

bescheidenheid en zwijgzaamheid een deel van hun grappen en behoedde mezelf waarschijnlijk alleen voor het etiket van een sukkel door mijn gebrekkige kennis van de Italiaanse taal en een paar sarcasmen, die ik er heel droogjes uitgooide. In Mestre wilde de dame me uit vriendelijkheid naar haar hotel brengen en zei dat ik morgen met haar en de gravin de oversteek naar het mooie Venetië kon maken: maar ik vond een gezelschap Venetianen dat die avond de oversteek wilde maken en sloot me bij hen aan. We roeiden het kanaal over.

De anderen waren allemaal plaatselijke bewoners en hoefden niets meer te zeggen dan dat ze naar Venetië gingen; maar ik, een buitenlander, moest enige tijd wachten op het politiebureau totdat de beambte mijn paspoort naar behoren had geregistreerd. Hij hield het paspoort en gaf me een pas, volgens Oostenrijks gebruik, met instructies om me te melden bij de politie in Venetië. Dit duurde even, want de meneer was een beetje bijziend en geen tachygraaf;[276] en mijn metgezellen werden een beetje chagrijnig over mijn aanwezigheid. Maar dat ging snel voorbij. Toen ik terugkwam, vroegen ze me met veel vriendelijkheid en belangstelling wie ik was, waar ik heen ging en dergelijke; en ze waren zeer verbaasd toen ze hoorden dat ik alleen van Leipzig naar Syracuse zou lopen. De avond was mooi, en voor we het wisten kwamen we aan bij de Rialto,[277] waarvan ik nu natuurlijk niets anders zag dan de magische verschijning. Een jongeman uit Conegliano, met wie ik tijdens de hele overtocht veel had gekletst, begeleidde me door een groot aantal smalle straatjes naar The Queen of England Inn; en omdat alles hier vol was, naar de Golden Star, niet ver van het San Marcoplein, waar ik een heel goed onderkomen en goede gastvrijheid vond voor een zachte prijs.

276 Ook brachygrafie, van het Griekse brachys (kort), en tachygrafie, van het Griekse tachys (snel, snel). Er bestaan vele vormen van steno.
277 Beroemde brug.

14

Venetië

Op drie februari, als ik me niet vergis, kwam ik aan in Venetië, en meteen de volgende ochtend wandelde ik door de stad met een oude, afgezwaaide schipper, die de hele kust kende van Lissabon tot Constantinopel en terug aan de Afrikaanse kant, en die nu het werk van een bediende moest doen; ik zag meer dan twintig kerken in een paar uur, van de San Marco-kathedraal tot het kleinste kapelletje van de voormalige heerser van de Adriatische Zee. Als ik een kunstenaar of gewoon een kenner was, zou ik je veel kunnen vertellen over wat er is en wat er was. Maar dit alles is je waarschijnlijk al bekend uit boeken; en misschien zou ik mezelf niet veel eer aandoen door het op te sommen of te beoordelen. Het Paleis van de Republiek ziet er nu erg verlaten uit en de Rialto is bezaaid met kanonnen. Aan het einde van het San Marcoplein, in de richting van de haven, hebben de Oostenrijkers ook zes kanonnen, en aan de overkant, op San Giorgio,[278] hadden de Fransen al een batterij aangelegd, die de keizers natuurlijk onderhouden en uitbreiden. Het deel van de Rialto voldeed niet aan mijn verwachtingen, maar het San Marcoplein, zelfs zoals het nu is, heeft ze overtroffen.

Er zijn hier nu misschien drie regimenten, een heel klein aantal voor ernstige incidenten. Zoals de omstandigheden nu zijn, zou Venetië kunnen worden ingenomen en behouden met tienduizend man, als men in het begin energiek was en daarna voorzichtig en humaan. De militairen en de bevolking in het algemeen zijn meestal alleen te zien op het San Marcoplein, de haven, de Rialto en het Arsenaal; de andere delen van de stad zijn vrij leeg. Als je deze delen eenmaal hebt gezien en een paar keer het grote kanaal op en neer bent gereisd, heeft Venetië misschien niet veel meer dat de moeite waard is; je zou de kerken moeten bezoeken, die hier echt heel mooi zijn.

Het meest trieste in Venetië is de armoede en het bedelen. Je kunt geen tien passen lopen zonder in de meest schrijnende bewoordingen om medelijden te worden gesmeekt; en het zien van ellende maakt het roepen van ellende alleen maar erger. Ik zou in geen geval de

278 St George's. Sint Joris. Sankt George.

heerser van Venetië willen zijn; ik zou bezwijken onder het gewicht van mijn gevoelens. Küttner heeft al veel voorbeelden gegeven en ik heb daar elk uur bevestiging van gezien. De meest deprimerende ervaring voor mij was om vrouwen van goede komaf te zien knielen voor de kerkdeuren in diepe, zwarte, ondoordringbare sluiers, met hun handen gevouwen op hun borst en een klein houten vaatje voor zich, waarin de voorbijgangers een paar soldi gooien. Als ik langer in Venetië zou blijven, zou ik noodzakelijkerwijs failliet moeten gaan met mijn portemonnee of met mijn gevoeligheid.

Op het San Marcoplein en in de haven zijn de improvisatoren en declamatoren heel gewoon. Ze sluiten een kring om zich heen en laten voor een habbekrats een beroemde passage de revue passeren, of ze spreken zelfs vanaf de toog over een bepaald onderwerp, deels in proza, deels in versvorm, met zo'n vuur dat je ze echt meerdere keren met veel plezier hoort.

Je kunt je voorstellen hoe klein het bedrag en hoe vernederend het ambacht moet zijn. Een menigte mensen van alle kalibers, haveloos en goed gekleed, zat op stoelen en op de grond rondom, te wachten op het begin, en een soort bonte bediende, die het geld voor zijn hoofdmeester verzamelde, riep en herhaalde met luide stem: *Manca ancora cinque soldi; ancora cinque soldi!*[279] Iedereen gooide zijn soldo neer, en de ogen werden groot toen ik een paar keer met een slecht twaalf-kruisstuk een einde maakte aan de aanmaning en het werk bespoedigde. Wat een afstand tussen deze improvisatoren en de Romeinse voordrachtkunstenaars waarover we soms lezen in onze Duitse kranten!

Op de Giudekka is het, waar mogelijk, nog armer dan in de stad; maar dat is precies waarom er niet zoveel bedelaars zijn, omdat misschien niemand kan hopen daar slechts een redelijke opbrengst te vergaren. De kerk van de Verlosser is de beste daar, en de kapucijnen zijn de enigen die nog genieten van wat mooie natuur in Venetië. In de kerk staat een oranjerie[280] en ze hebben een prachtige wijngaard bij

279 Vijf sous ontbreekt nog; nog vijf sous!

280 Een oranjerie, orangerie of wintertuin is een gebouw waar men 's winters de kuipplanten bewaart, die 's zomers buiten staan. Een oranjerie werd gebouwd om te kunnen pronken met de dure en exotische bomen die uit verre landen en kolonies werden overgebracht. Vanwege het klimaat is het in Noord-Europa niet mogelijk buitenshuis tropische of subtropische planten en bomen te houden.

hun klooster, met uitzicht op zee. Dit zijn, samen met enkele oleasters in de buurt van het armenhuis, de enige bomen die ik in Venetië heb gezien. Van het eiland Sint-Joris is bekend dat het de kerk en het kapittel huisvest waar de huidige paus werd gekozen en waar zich nog steeds zijn beeltenis bevindt, die door de Venetianen van het gewone volk met buitengewone verering wordt bejegend. De schilder heeft zijn best gedaan om de draperie[281] heel mooi te maken. De kerk zelf is een imposant gebouw en, zoals ik al zei, omringd door geschut.

Overigens zijn de Venetianen over het algemeen beleefde, aardige en gemoedelijke mensen en ik heb van veel van hen vriendelijkheid mogen ontvangen die ik in mijn eigen land niet hartelijker had kunnen verwachten. Een paar dagen geleden had ik een ietwat luchthartige ontmoeting op het San Marcoplein. Men had mij voortdurend zien rondlopen op de openbare plaatsen van de stad in dezelfde reiskleding (de reden was dat ik geen andere had, omdat ik geen andere in mijn rugzak wilde meenemen), en toch zag men mij lopen met een gehuurde bediende en lire's uitgeven. Ik betaalde de bediende elke avond zijn geld als ik hem niet meer nodig had; dit gebeurde deze avond, toen het nog licht was, op het San Marcoplein.

Een paar meisjes van Aphrodite Pandemos[282] hebben misschien gemerkt dat ik een handvol zilveren lira's uit mijn zak had gehaald toen ik de man betaalde, en toen de bediende weg was en ik in een rustig tempo alleen naar huis wandelde, leunden ze heel vriendelijk en gedienstig op mijn arm. Ik stopte en zij deden hetzelfde. Ze kwamen om me heen staan en ik vroeg hen beleefd geen moeite te doen om mij in te palmen. Ze gingen door met hun beleefde familiariteit en ik werd serieus. Ze waren allebei best mooie zondaressen en gedroegen zich best schattig en fatsoenlijk met verfijnde klasse. In mijn gebroken Italiaans liet ik zo goed mogelijk merken dat ze me met rust moesten laten. Het hielp niet; toeschouwers op afstand glimlachten en sommigen lachten zelfs. Wij zouden voor hen grappig genoeg kunnen zijn. Een van de twee nimfen kroop uiteindelijk zo gezellig mogelijk tegen me aan. Toen kreeg ik het warm en begon op mijn

281 geplooide stof ter versiering van een wand, ingang, bed of raam.

282 Aphrodite Pandemos komt voor als een epitheton – lovend attribuut, een erenaam – van de Griekse godin Aphrodite. Dit epitheton kan op verschillende manieren worden geïnterpreteerd. In Plato's Symposium beschrijft Pausanias van Athene Aphrodite Pandemos als de godin van sensuele genoegens, in tegenstelling tot Aphrodite Urania, of "de hemelse Aphrodite".

sterkste bastoon in goed Russisch te vloeken, er iets als *impudenza en senza vergogna*[283] doorheen te mengen, en met mijn geknotste stok zo nadrukkelijk op de stoep te stampen dat het gezelschap zich schuchter verspreidde en de bange wezentjes hun weg gingen.

Een ander, iets ernstiger incident hield me bijna een half uur bezig. Die avond doe ik mijn kamer op slot en ga naar bed. Toen ik 's morgens opstond, vond ik mijn kleren naast me op een ander bed, helemaal wanordelijk, en mijn hoed naar beneden gegooid. Ik wist heel goed in welke volgorde ik ze had gelegd. Het slot van de deur was onaangeroerd en er ontbrak niets. Ik dacht lang na en kon nergens aan denken, en veel vreemde gedachten aan de oude Venetiaanse politie spookten al door mijn hoofd, zodat ik, zodra ik me had aangekleed, naar de ober ging en hem vertelde wat er was gebeurd. Het huis was groot en vol. Ik was gerustgesteld toen ik hoorde dat er vannacht vreemden waren aangekomen die een andere matras nodig hadden en die met gebruik van de lopersleutel uit het bed naast me hadden gehaald. Als ik het hele verhaal niet had gehoord, wie weet wat ik me dan had voorgesteld.

Nu is mijn ziel vol van één enkel object, Canova's[284] Hebe.[285] Ik weet niet of je de beminnelijke godin van deze kunstenaar al kent; ze zal me nog lang, misschien wel voor altijd, beheersen. Ik geloof bijna dat het nieuwe het oude heeft bereikt. Er wordt gezegd dat ze een van de meest recente werken van de man is, de eeuwige jeugd. Het staat in het huis van Alberici, en de eigenaar lijkt de echte waarde van de schat te beseffen. Hij heeft de godin een van de beste plaatsen gegeven, een mooie, lichte kamer met uitzicht op het grote kanaal. Ik zal me niet wagen aan een beschrijving, maar ik voorspel dat ze de favoriet van de kunstenaars en hun bedevaartgangers zal worden. Ik heb de Medici[286]

283onbeschaamd en zonder schaamte

284Antonio Canova was een Italiaans beeldhouwer en kunstschilder. Hij was leerling van Toretti in Venetië, in 1773 opende hij zijn eigen atelier. Hij stierf in 1822 en ligt begraven in zijn eigen versie van het Pantheon. Canova's werk is neoclassicistisch, een stijl waarbij goed gekeken werd naar de klassieken.

285Hebe, in de oude Griekse religie en mythologie, vaak de bijnaam Ganymeda gegeven, is de godin van de jeugd of van de bloei van het leven. Ze fungeerde als schenker voor de goden en godinnen van de berg Olympus en serveerde hun nectar en ambrozijn.

286Het geslacht De Medici was een machtige en invloedrijke familie, die in Florence als grondlegger van het internationale bankwezen gedurende de 15e

nog niet gezien; maar te oordelen naar alle goede afgietsels van haar, is er hier meer voor mij dan alle *veneres cupidinesque*.[287]

Ich stand von süßem Rausche trunken,
Wie in ein Meer von Seligkeit versunken,
Mit Ehrfurcht vor der Göttin da,
Die hold auf mich herunter sah,
Und meine Seele war in Funken:
Hier thronte mehr als Amathusia.
Ich war der Sterblichkeit entflogen,
Und meine Feuerblicke sogen
Aus ihrem Blick Ambrosia
Und Nektar in dem Göttersaale;
Ich wußte nicht, wie mir geschah:
Und stände Zeus mit seinem Blitze nah,
Vermessen griff ich nach der Schale,
Mit welcher sie die Gottheit reicht,
Und wagte taumelnd jetzt vielleicht
Selbst dem Alciden Hohn zu sagen,
Und mit dem Gott um seinen Lohn zu schlagen.

Ik stond dronken van zoete bedwelming,
Als verzonken in een zee van gelukzaligheid,
vol ontzag voor de godin,
Die met welgevallen op me neerkeek,
En mijn ziel was in vonken:
Meer dan Amathusia[288] troonde hier.
Ik was de sterfelijkheid ontvlucht,
En mijn ogen van vuur zogen
Uit haar blik ambrosia[289]

---

eeuw op het gebied van kunst een toonaangevende rol speelde. De leden van de familie De Medici hadden invloed op de kunst en de architectuur vooral in Florence. Zij bezaten onder andere het Palazzo Pitti met de Boboli-tuinen. Ook begonnen zij het museum in de Uffizi.

287 liefde en verlangen.

288 Amathusia of Amathuntia was in de Griekse mythologie een toponymische bijnaam van de godin Aphrodite, die is afgeleid van de stad Amathus op Cyprus, een van de oudste zetels van haar aanbidding.

289 Ambrosia is een geslacht uit de composietenfamilie. Het geslacht bestaat uit eenjarigen, meerjarige planten en struiken. De naam verwijst naar het klassieke

En nectar in de hal van de goden;
Ik wist niet wat mij overkwam:
En stond bij Zeus met zijn bliksem,
Aanmatigend greep ik de beker,
Waarmee de godheid hem reikte,
En, nu trillend, durfde ik misschien
Om minachting te spreken zelfs tegen de Alcide,[290]
En om met de god te vechten voor zijn beloning.

Je zult wel denken dat ik een beetje buiten mezelf ben met het marmeren meisje; en zo kan het ook zijn. De Italiaan bekeek mijn toewijding net zo aandachtig als ik zijn godin. Dit ene kwartiertje heeft mijn reis dubbel en dwars de moeite waard gemaakt; ik ben nu eenmaal soms zo'n bevlogen mens. Het is de zuiverste schoonheid die ik ooit in de natuur en in de kunst heb gezien; en ik betwijfel zelfs met mijn ideaal hoger te kunnen komen. Ik moet Canova's handen kussen als ik in Rome kom, waar hij, naar ik hoor, nu woont. De gouden schaal, de gouden kom en de gouden hoofdband hebben mij zeker niet om de tuin geleid; ik heb slechts de godin aanbeden op wier gezicht alles wat mooi is in de vrouwelijke hemel is uitgestort. Ik zal niet ingaan op de ode aan de vorm en de ledematen en het gewaad; laat dat maar aan de ingewijden over. Alles lijkt me het geheel meer dan waardig.

In hetzelfde huis staat ook een prachtig gipsafgietsel van de Psyche[291] van de kunstenaar. Zij is ook een prachtig werk, maar mijn ziel is te vol van Hebe om zich tot dit kleine zieltje te wenden. In de kamer waar het afgietsel van Psyche staat, zijn rondom de muren gipsen reliëfs te zien van andere werken van Canova.[292] Een begrafenis van Socrates

Ambrosia of Ambrozijn.

290 Alcide is een andere naam voor Herakles of Hercules. Alkides is de kleinzoon van Alkeus. Het achtervoegsel -ides betekent "kleinzoon van". Alcide is de verfranste vorm van Alkides.

291 Psyche is een vrouwelijke persoon uit de Griekse mythologie. Psyche was een koningsdochter en had twee zusters. Zij was de geliefde van Eros, de zoon van Aphrodite.

292 *Oeuvre de Canova, Recueil de gravures d'après ses statues et ses bas - reliefs*, Exécutées Par m. Réveil; Accompagné d'un texte explicatif de chacune de ses compositions, et d'un essai sur sa vie et ses ouvrages; Par m. H. De latouche. Arts Paris, Audot, libraire - éditeur, Rue des Maçons - Sorbonne , n° 11. Imprimerie de firmin Didot,Rue Jacob, n° 24. 1825. Delpher.nl

PSYCHÉ ENFANT.

Chi vide il sen nascente, e il giovinetto
Omero, e la non bene ancor fiorita
Faccia pensosa sull'alato insetto,
Che il vol delle immortali alme t'addita;

Vo', dice, riveder sì caro oggetto,
Quando più rigogliosa e calda vita
Scorra nel fianco pien, nel colmo petto:
Così vera gli par la Dea scolpita!

Ed Amor batte intorno ad essa i vanni,
Lieto nel vagheggiar nel nascer loro
Le cagion dolci de ' suoi lunghi affani.

Casto, come l'immago, è il gran lavoro:
Nè di Pericle, e Augusto invidia gli anni
Il Secol nostro, che per esso è d'oro,

M. Hippolyte Pindemonte

door zijn vrienden. De scène waarin de veroordeelde de beker neemt. Het afscheid van zijn familie. De dood van Priam volgens Vergilius. De dans van de Phaeaciërs in het bijzijn van Odysseus, waarbij de twee dansende figuren uitblinken: en de offerende Trojaanse vrouwen voor Minerva, geleid door Hecuba. Alles is een groot en wijs kunstenaar waardig; maar Hebe heeft bezit genomen van mijn geest en niets overgelaten voor de rest. Als, zoals wordt aangenomen, de kunstenaar naar model heeft gewerkt, wil ik het origineel niet zien voor mijn gemoedsrust. Maar zelfs als dat zo is, zal zijn ziel het zeker verheven hebben tot het ideaal dat nu alle toeschouwers inspireert.

Omdat mijn kamer hier vlakbij het San Marcoplein ligt, heb ik bijna elk uur de gelegenheid om de plekken te zien waar de beroemde paarden[293] stonden, die naar ik hoor nu het consulaire paleis van de Galliërs bewaken. Vreemd; als ik me niet vergis hebben de Venetianen, in gezelschap van de Fransen, deze paarden samen met vele andere gemeenschappelijke schatten buitgemaakt. De Venetianen lieten de schatten aan hun bondgenoten en hielden de paarden; en nu komen de heren de paarden halen. Waar is de bruidegom van de bruid die zijn jaarlijkse feest aan de Adriatische Zee vierde? De Engelsen behandelen zijn geliefde schoonheid al een hele tijd enigszins naar willekeur en onbehoorlijk; en nu is hij zelf gestorven aan een hersenbloeding, en een vreemdeling neemt nauwelijks de moeite om naar zijn bucentaur[294] te kijken. Venetië zal nu geleidelijk moeten veranderen van de hoofdstad van haar eigen staat in het gouvernement van een vreemd rijk; en des te beter voor de plaats als dit aan de ene kant behoedzaam en aan de andere kant met gepaste gelatenheid gebeurt.

Gisteren ging ik mijn paspoort halen, dat op het politiebureau had gelegen en daar getekend moest worden. Ik ben helemaal geen grote Welschman[295] en ik ben helemaal niet bekend met het sissende dialect van de Venetianen. Ik kon dus niet goed overweg met de bediende

293 De prachtige, vergulde bronzen paarden die op de voorgevel van de San Marco werden geplaatst? Gewoon in 1204 gestolen tijdens een kruistocht, waarbij Venetië niet zozeer deelnam uit overtuiging, maar omdat ze het plan hadden opgevat om Constantinopel te plunderen.

294 De bucentaurus of in Italiaans bucintoro: het paradeschip (13e eeuw - 1722) van de doge van de republiek Venetië. Er bestonden verschillende exemplaren in de loop der eeuwen. De eerste dateerde van 1289.

295 Spreker van Welsch (dialect)

in het kantoor, en ik werd naar een andere kamer gebracht waar een andere meneer zat die verondersteld werd vreemde talen te spreken. In de veronderstelling dat hij Duits zou spreken onder een Duitse monarch, sprak ik Duits. *Non son asino ferino*,[296] antwoordde de goede man, *per ruggire tedesco*.[297] Ik denk dat dit zijn woorden waren, die natuurlijk een flagrante uitzondering waren op de Venetiaanse beleefdheid. De aanwezigen lachten om de grap en ik, om te laten zien dat ik, in tegenstelling tot zijn vermoedens, tenminste zijn galantheid had begrepen, zei nogal nors: *Mais pourtant, Monsieur, il est à croire qu'il y a quelqu'un ici, qui sache la langue de votre Souverain*.[298] Dit bracht de heer enigszins in verwarring; hij bleef beleefd in het Frans vragen, vertelde me dat mijn paspoort was opgemaakt en in drie minuten was ik weer op weg. Ik vertel je dit alleen maar als het zoveelste bewijs dat de mensen hier bevooroordeeld zijn tegen onze natie. Dit gevoel is vrij algemeen en de oosterlingen schijnen geen bijzondere moeite te doen om het door hun gedrag te verbeteren.

Morgen wil ik via Padua de Adriatische Zee aflopen en zo dicht mogelijk bij de zee blijven tot ik tot aan de hak van de laars kom en naar de Etna kan worden overvaren. Dat is geen gemakkelijke opgave. Want de postweg eindigt onder Ancona bij Loretto; en door Abbruzzo en Calabrië is het misschien helemaal niet gemakkelijk en goedkoop: *sed non sine dis animosus infans*.[299] Ik weet dat uw vriendelijke wensen mij vergezellen, net zoals u ervan overtuigd zult zijn dat mijn ziel vaak bij mijn vrienden is en dus ook bij u.

296 Ik ben geen wilde ezel.
297 Duits te brullen.
298 Maar toch, mijnheer, wordt aangenomen dat er hier iemand is die de taal van uw Soeverein kent. Namelijk Duits.
299 maar niet zonder een energiek kind te stimuleren.

ITALIË
(9 × Nederland)
ZWITSERLAND
OOSTENRIJK
Midden sG Alpen
Oost Alpen
Brennerpas
FRANKRIJK
West Alpen
L. Maggiore
M. Blanc 4810
Milaan
L. di Como
L. di Garda
Venetië
Triest
Golf v. Venetië
Fiume
JOEGO-SLAVIË
M. Cenis
Turijn
Genua
Riviera
Golf van Genua
Florence
Livorno
Elba
Adriatische Zee
Corsica (Fr.)
Str. v. Bonifacio
Rome
2900
Abruzzen
Napels
Vesuvius
Brindisi
Golf van Tarente
Sardinië
Tyrrheense Zee
Stromboli
Palermo
Messina
Etna
Catania
Sicilië
Ionische Zee
Str. v. Sicilië
MIDDELLANDSE ZEE
Tunis
AFRIKA
Malta (Br.)

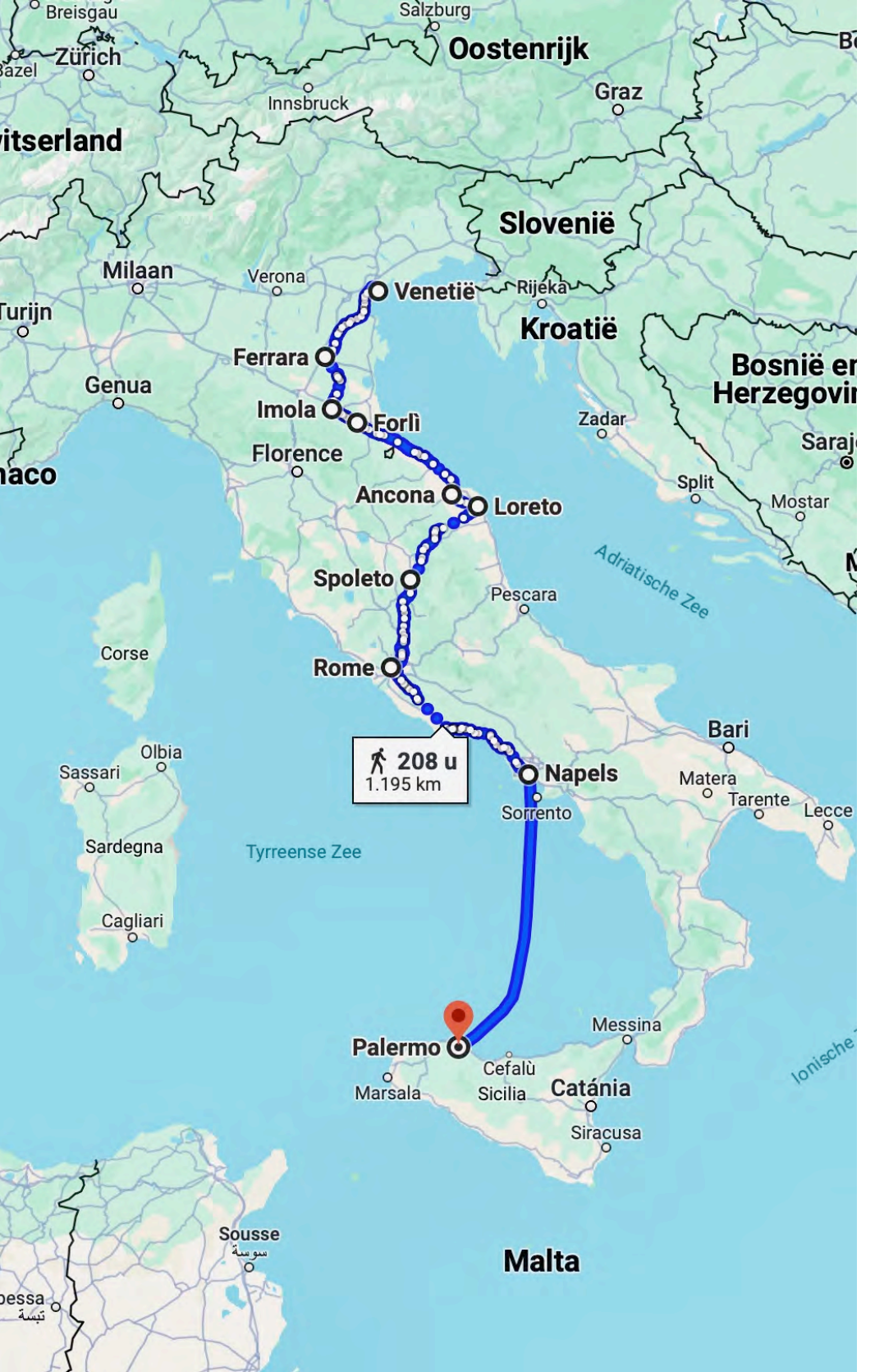
Breisgau
Salzburg
Zürich
Oostenrijk
Innsbruck
Graz
Slovenië
Milaan
Verona
Venetië
Rijeka
Turijn
Kroatië
Ferrara
Genua
Imola
Forlì
Zadar
Florence
Split
Ancona
Loreto
Mostar
Spoleto
Adriatische Zee
Pescara
Corse
Rome
Bari
Olbia
Sassari
208 u
1.195 km
Napels
Matera
Tarente
Lecce
Sorrento
Sardegna
Tyrreense Zee
Cagliari
Messina
Palermo
Cefalù
Marsala
Sicilia
Catánia
Siracusa
Sousse
سوسة
Malta
تبسة

15

Venetië – Padua – Roviga – Ferrara

Ik heb negen dagen door Venetië gezworven. Ik kwam die avond aan en vertrok die avond weer met de corriere.[300] Er was behoorlijk veel gezelschap en we zaten als een Trojaans paard bij elkaar. Het weer was niet erg gunstig, dus reisden we van Venetië naar Padua (25 km) van acht uur 's avonds tot de volgende dag twaalf uur 's middags. De weg over de Brenta schijnt erg aangenaam te zijn, maar het water had, zoals bekend, zo'n vreselijke modderpoel gemaakt van de wegen door heel Boven-Italië dat het een triest gezicht was; en ik vond het niet erg jammer dat ik er vanwege het stormachtige weer weinig van kon zien tijdens mijn reis. Zodra we in Padua aankwamen, werd het mooi weer. Het gesprek in het vaartuig was net zo kleurrijk en rumoerig als het gezelschap; maar er werd helemaal niets gezegd dat op politiek betrekking had. De enige opmerking die ik zal weglaten werd gemaakt door een oude, nogal serieuze man: het was te hopen dat we over dertig of veertig jaar te voet naar Venetië zouden kunnen gaan. Hij liet alleen kort door de bocht doorschemeren dat de oude regering er belang bij had gehad om de stad als eiland te behouden en veel geld had uitgegeven om de lagunes schoon te maken; de nieuwe regering zou het tegenovergestelde belang hebben en niet veel geld wilde uitgeven om de weg van Mestre naar Venetië begaanbaar te maken. Ik laat de hypothese buiten beschouwing.

Toen ik mijn maaltijd in Padua op had, pakte ik mijn knapzak en bracht een bezoek aan de heilige Antonius voordat ik vertrok. Er was meteen een Cicerone[301] die me de weg wees en zei dat ik, zo, bepakt met mijn tornister als ik was, gemakkelijk overal kon rondlopen. Ik had daar geen moeite mee en dwaalde rond in de gotische kathedraal in deze ietwat groteske kleding, met alle devotie die hoort bij het oude volksgeloof. In de kerk drongen twee andere Cicerones zich een weg naar me toe en lieten zich niet met kracht wegsturen; ze waren veel beter gekleed dan ik en toonden me al hun wonderen met veel verve; en ik had de eer om drie van hen te betalen. Daarna

300 koerier. Met de boot.
301 Gids.

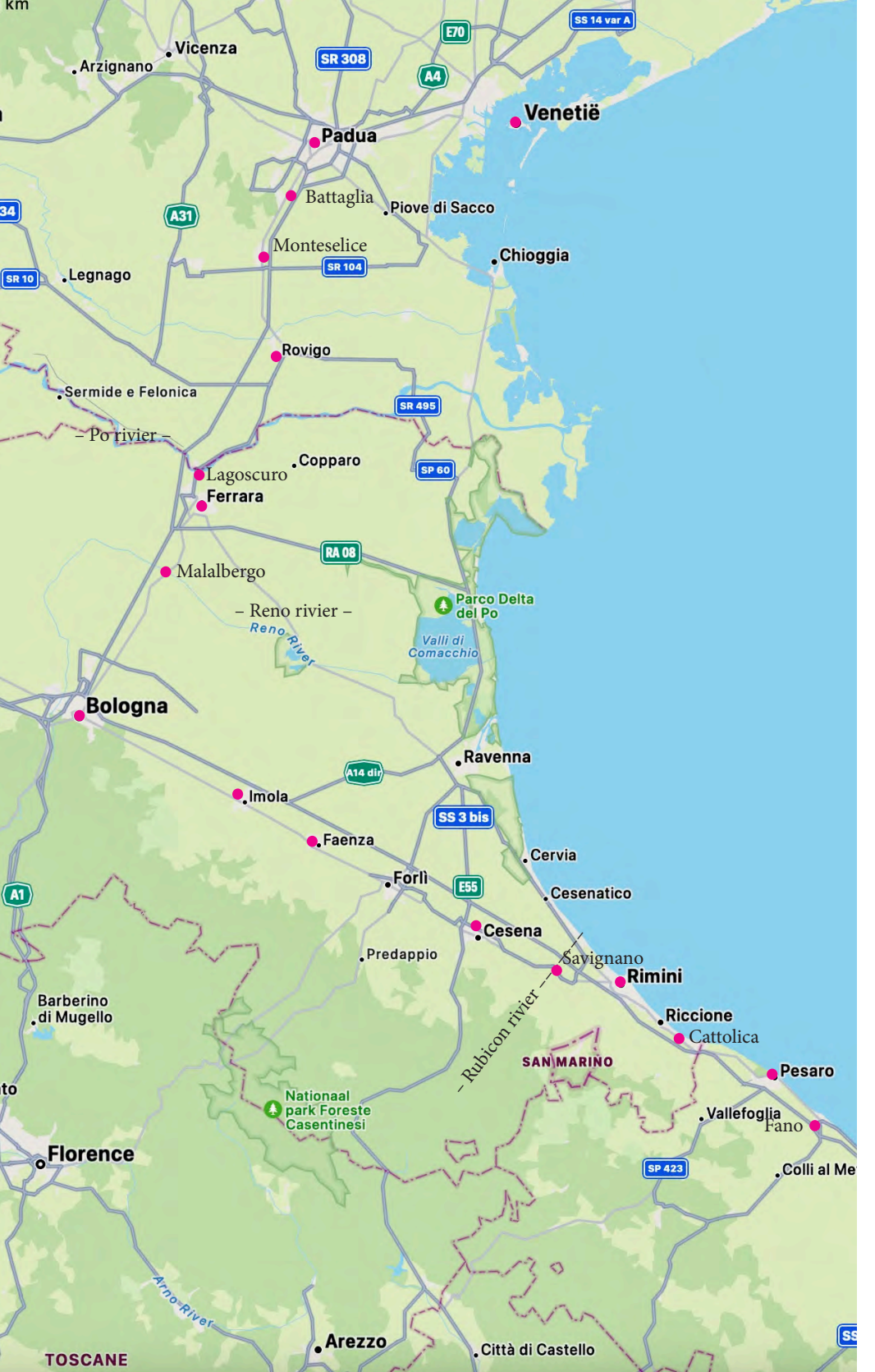
km
Vicenza
Arzignano
SR 308
E70
SS 14 var A
A4
Venetië
Padua
Battaglia
Piove di Sacco
A31
Monteselice
Chioggia
SR 104
SR 10
Legnago
Rovigo
Sermide e Felonica
SR 495
– Po rivier –
Copparo
SP 60
Lagoscuro
Ferrara
RA 08
Malalbergo
Parco Delta del Po
– Reno rivier –
Reno River
Valli di Comacchio
Bologna
Ravenna
A14 dir
Imola
SS 3 bis
Faenza
Cervia
Forlì
E55
Cesenatico
A1
Cesena
Predappio
Savignano
Rimini
Barberino di Mugello
Riccione
Cattolica
– Rubicon rivier –
SAN MARINO
Pesaro
Nationaal park Foreste Casentinesi
Vallefoglia
Fano
Florence
SP 423
Colli al Me
Arno River
Arezzo
Città di Castello
TOSCANE

ging ik het monument van Livius[302] bekijken, waar mijn drie gidsen niets van wisten. Hij moet nu niet zo buitengewoon beroemd zijn in zijn geboortestad: want drie knap geklede mannen, die ik om de beurt aansprak, konden me niets vertellen over Livius of over zijn monument; en toch spraken twee van hen vloeiend genoeg Frans. Uiteindelijk werd ik door een oud grijs hoofd naar het stadshuis geleid, waar het zich bevond. Ik dwaalde nieuwsgierig rond in de immense hal van het stadshuis en richtte me in het Latijn tot een man met een nogal literair gezicht. Hij antwoordde me in het Italiaans dat hij ooit wat Latijn had geleerd, maar het nu helemaal was vergeten; en dat het mijne te oud voor hem was, dat hij het helemaal niet kon begrijpen. Hij wees me toen naar een andere man die met een boek in een hoek zat. Die stond op en liet me met veel invoeling de oude steen boven de ingang van een ontdekkingstocht zien. Je kent hem ongetwijfeld met de inscriptie, die niets meer zegt dan dat de Paduanen dit gedenkteken hier hebben opgericht voor hun medeburger Livius. Ik heb het prachtige nieuwe monument dat de voormalige Venetiaanse senaat en de Paduanen voor hem hebben opgericht niet gezien, omdat het te ver weg was en ik die avond naar Battaglia wilde gaan. Toen ik wegging, zei de Paduaan heel vriendelijk tegen me: *Gratias tibi habemus pro tua in nostrum popularem observantia. Eris nobis cum multis aliis testimonio, quantopere noster Livius apud exteros merito colatur. Valeas, nostrumque civem ames ac nobis faveas.*[303] De man zei dit met een hartelijkheid en een zekere klassieke voornaamheid die hem goed pasten.

Van Livius ging ik rechtdoor, met Livius in mijn hoofd, door de stad van zijn oude Trojaanse vader naar het klassieke land dat ooit zulke grote mannen voortbracht. Je weet dat ik niet zo'n letterkundige ben, maar je weet ook dat ik er van school af aan nog steeds veel plezier in heb om af en toe een oude knakker in zijn eigen taal te lezen. Livius

302 Titus Livius. Historicus uit Oude Rome (59 v. Chr. 17) Geboren in Padua. Titus Livius was een beroemd Romeins geschiedschrijver uit de tijd van Augustus. Hij schreef een algemene geschiedenis van Rome vanaf haar veronderstelde stichting in 753 v.Chr. onder de titel *Ab Urbe Condita.*

303 Wij danken u voor uw interesse in onze populaire geschiedenis. Jij zult voor ons, samen met vele anderen, een getuigenis zijn van de mate waarin onze Livius terecht wordt vereerd onder buitenlanders. Vaarwel, en moge u onze burger liefhebben en ons begunstigen.

is altijd een van mijn favorieten geweest, hoewel ik Thucydides[304] nog leuker vind. Ik herhaal dus waarschijnlijk voor de tienduizendste keer de klacht dat we hem niet meer in zijn geheel bezitten, en ik vind het overhaaste, ietwat rodomontadische[305] geluid dat enige tijd geleden her en der werd gemaakt over zijn herstel zeer vergeeflijk. De ene gedachte volgde op de andere; en toen realiseerde ik me dat we bijna niet meer de hele Livius zullen hebben. Natuurlijk is dit te betreuren; want het zijn de belangrijkste tijdperken van de Romeinse geschiedenis voor het publiek recht en de studie van de mensheid, en de plek waar het genie en de openhartigheid van Livius onbetwistbaar in hun geheel werden getoond, de slavenoorlogen en de triumviraten, zijn verloren gegaan: maar wat kan weeklagen helpen? Ik verklaar het verlies als volgt. Ik geloof helemaal niet dat het door toeval of verwaarlozing kwam. Livius was een uitgesproken, moedig, vastberaden man, een warm patriot en bewonderaar van de vrijheid, zoals al zijn medeburgers, die dat actief genoeg hadden getoond tijdens de laatste onlusten in Rome onder het triumviraat;[306] hij was een uitgesproken vijand van despotisme.[307] Augustus zelf, aan wie de Romeinse vleierij op schandelijke wijze zo'n mooie naam gaf, noemde hem, met een zeer fijne tirannieke gematigdheid, slechts een Pompejaan.

De familie Caesar was nu heer en meester; we kennen de opeenvolging van stichtelijke onderdanen van hen, die slecht genoeg waren als ze half zo slecht waren als in de geschiedenis werd vermeld. Je kunt goed begrijpen dat Caesar niet opzettelijk een werk als de geschiedenis van Livius aan het licht heeft gebracht. Uit sommige passages in Tacitus lijkt het me zelfs zeer waarschijnlijk dat ze er alles aan deden om het te onderdrukken; in ieder geval die passages waar de aristocratische Romeinse geest in het algemeen en de

304 Thucydides ca. 460 - 400 v.Chr. was een Atheens legeraanvoerder en geschiedschrijver van de Peloponnesische Oorlog tussen Athene en Sparta.

305 van een bluffer.

306 Het eerste triumviraat (drietal) was een politiek bondgenootschap, in 59 v. Chr. gesloten door Gaius Julius Caesar, Gnaeus Pompeius Magnus en Marcus Licinius Crassus, ondanks het onderlinge wantrouwen. Wat hen verenigde was de wens om de invloed van de senaat aan banden te leggen.

307 Het despotisme is een regeringsvorm waarbij één persoon of een kleine groep personen absolute macht heeft, die naar willekeur kan worden toegepast. Het gaat hierbij dus om een autocratie, oligarchie, tirannie of dictatuur. Er is geen mogelijkheid voor discussie, er is geen volksvertegenwoordiging en er zijn geen politieke partijen; kritiek en verzet worden afgestraft.

tirannie van de Caesariaanse familie in het bijzonder in zeer heldere kleuren geschilderd moeten zijn. Dit waren vooral de slavenoorlog en het einde van de burgeroorlogen. Het was over het algemeen een groot werk en niet iedereen was in staat om het te laten kopiëren. Daarom dachten ze allemaal dat het waarschijnlijk genoeg was voor hun veiligheid en belang om niet de passages bij zich te hebben die gemakkelijk de bloedigste straf over hen zouden kunnen brengen door de achterdocht en wreedheid van hun heersers.

Op deze manier is het meest waardevolle deel van Livius in de ware zin van het woord niet verloren gegaan, maar vernietigd: en toen ze het in het Arabisch begonnen te vertalen, was het waarschijnlijk al net zo verminkt als wij het nu hebben. Zo zie ik het. En stel dat de belangrijke fragmenten nog ergens te vinden zouden zijn in een zeldzame kopie onder een hoop as van de vulkaan, dan kun je er vrij zeker van zijn, door de analogie van de nieuwe heersers met de oude, dat we de schatten toch niet zullen krijgen; vooral met het hernieuwde en toegenomen wantrouwen dat al enkele decennia heerst tussen de heersers en de geregeerden. Als ik me vergis, zal ik daar blij om zijn: ik was namelijk van plan om drie reizen te voet te maken van de Elbe naar de Liris, om Spartacus van Livius te lezen, die ik als een van de grootste en beste Romeinse generaals dreig te beschouwen.

Onder deze overwegingen, waarvan ik de gevolgen aan jou overlaat, vervolgde ik de weg naar Rovigo. Deze kant van Venetië is niet half zo mooi als de andere kant van Treviso naar Mestre: de overstromingen met het zoveelste regenwater hadden de wegen jammerlijk ontwricht, en ik reisde met veel moeite verder door de rijke grond van Italië. Overal was de zegen van de hemel uitgestort over het gebied met verwoesting, en overal in de hutten was de ellendigste armoede. Vermoedelijk was dit nog een gevolg van de oorlog. Niet ver van Monteselice stopte ik voor de lunch langs de weg in een herberg die er niet slecht uitzag, en vond niets, helemaal niets, behalve wat wijn. Ik wachtte een half uur en wilde veel betalen als ze me maar wat brood uit de naburige huizen konden bezorgen. Maar dat was onmogelijk; uit goedmoedigheid gaven ze me nog een paar happen slechte polenta en daar moest ik het mee doen, samen met mijn slokje wijn.

Voor Rovigo stak ik de Adige over en ging de Cisalpine in. De keizerlijke officier aan de overkant van de rivier, die mijn paspoort

uitvoerig bestudeerde met de logheid van een oude bokkenlaars, deed me vrezen dat ik aan deze kant moeilijkheden zou krijgen met de Franse commandant. Toen ik bij hem kwam, was juist het tegenovergestelde het geval. Het was een vriendelijke, joviale man die, na een vluchtige blik op mij en op het paspoort, het aan mij teruggaf zonder het te ondertekenen. Ik merkte hem op dat hij het niet had ondertekend. *Vous n'en avez pas besoin*, zei hij: *Vous venez de l'autre coté? - Je viens de Vienne, et je m'en vais par Ferrare à Ancone. - N'importe,* antwoordde hij, *allez toujours*.[308] Goede reis! De beleefdheid van de Fransman, die ik afzette tegen het gebrek aan beleefdheid van de president in Wenen en de politiechef in Venetië, deed me veel goed. Rovigo was voor mij de eerste echte Italiaanse stad, want Triëst en Venetië en de andere plaatsen hadden nog zoiets noordelijks dat het nauwelijks tot me doordrong dat ik al in Italië was. Noch hier, noch in Lagoscuro, noch in Ferrara stelde iemand me nog vragen over pasjes, hoewel ik overal sterke Franse garnizoenen aantrof. Voor mijn raam in Rovigo stond een grote vrijheidsboom met een kap op de top, en er tegenover, in het grote koffiehuis, was een grote menigte Italianen en Fransen, die zich overgaven aan de feestelijke uitbarsting van onafhankelijkheid. Maar alles was heel fatsoenlijk en zonder lawaai.

Ik moet je bekennen dat dit vrolijke, moedige karakter me erg beviel in tegenstelling tot de stille, angstige angst van Wenen en Venetië, en dat ik zelf ook wat vrijer begon te ademen, ook al zou ik deze vrijheid niet voor mezelf willen houden en ook niet wensen voor de mensenkinderen in het algemeen.

Het water had hier overal buitengewone schade aangericht, zoals je ongetwijfeld uit de kranten hebt vernomen; vooral de zogenaamde *canale bianco*[309] was door zijn dammen gebroken en richtte aan beide

308 Je hebt het niet nodig, zei hij: Kom je van de andere kant? - Ik kom uit Wenen en ga via Ferrara naar Ancona. - Maakt niet uit, zei hij, ga altijd.

309 Tartaro-Canalbianco-Po di Levante (Latijn: Tartarus) is een rivier in het noordoosten van Italië. Het is de enige rivier waarvan de loop tussen de rivier de Adige en de Po loopt en uitmondt in de Adriatische Zee.
Het eerste deel van de route, waarvan de lengte 52 kilometer bedraagt van de bron tot Torretta, stroomt in de provincie Verona en in de provincie Mantua en staat bekend onder de naam Tartaro. Het tweede deel van de route, waarvan de lengte 78 kilometer bedraagt van Torretta naar Volta Grimana, stroomt in de provincie Rovigo en staat bekend onder de naam Canalbianco of Canal Bianco (wat Wit Kanaal betekent in zowel het Italiaans als het Venetiaans). Het derde en laatste

kanten grote verwoestingen aan. Er werkten vaak enkele honderden mannen aan de dammen en ze zullen jaren moeten werken voordat ze alles in de oude staat kunnen herstellen. Hier zag je schandalige uitingen van armoede in een tamelijk gezegend gebied; en ik schrijf dit ook toe aan de rampspoed die de rivieren en grote kanalen hier vaak veroorzaken. Omdat de weg afschuwelijk was, liet ik mezelf de Po op roeien tot aan de Ponte di Lagoscuro, en betaalde vijf roeiers het kleine bedrag van tien lira's voor een tocht van drie uur. De Po is hier een groot, mooi, majestueus water, en de heldere, vrolijke avondzon vergulde de golven, en links en rechts de oevers in de verre, verre verte. Het was alsof er een oceaan naar beneden rolde, en de Grieken noemden het heel terecht Eridanus,[310] de Brenger van Geschenken, of de Golfdraaier, tenminste, nu je de verklaring wilt geven. Eridanus en Rhodanus[311] lijken mij precies dezelfde naam; en de twee rivieren lijken ontegenzeggelijk veel op elkaar.

deel van de route, waarvan de lengte 17 kilometer bedraagt van Volta Grimana tot de monding, stroomt in de provincie Rovigo en staat bekend onder de naam Po di Levante (wat Oostelijke Po betekent).

310 De Eridanos (Latijn Eridanus, vroeger in het Nederlands Eridaan) was bij de oude Grieken een legendarische rivier. In de monding van deze rivier lagen de Barnsteen-eilanden. Oude schrijvers situeerden de rivier ergens in het hoge noorden (bij de Oostzee?).

311 De Rhône (Latijn: Rhodanus) is een rivier in Zwitserland en Frankrijk. De Rhône heeft op de Nijl na het grootste debiet van alle rivieren die in de Middellandse Zee uitmonden.

16

Ferrara – Bologna

Na een paar uur op het water op een heldere, koude avond begin februari zijn een goede, warme kamer, soep en een vers gebraden kapoen[312] een zeer aangenaam onthaal. Ik vond dit in Ponte di Lagoscuro en de volgende ochtend reisde ik de korte afstand naar Ferrara in de vreselijkste regen. Hier verbleef ik en bracht de middag door met rondslenteren door de stad. De architectuur van de stad is erg goed, de straten zijn lang en breed en helder. De hele stad mist maar één klein ding, namelijk mensen. Er waren overal genoeg Franse soldaten, maar des te minder inwoners. De openbare gebouwen, tuinen en pleinen zijn niet zonder schoonheid. Ik heb enkele uren doorgebracht in de kathedraal en het universiteitsgebouw. Bij de ingang hier, net als in Wenen bij de bibliotheek, zijn veel oude Latijnse inscripties ingemetseld, waarvan de meeste grafstenen zijn en weinig interessant voor mij. De bibliotheek is echter heel respectabel en er werd me verschillende keren met nadruk gezegd dat geen enkele prins er iets aan had bijgedragen, maar dat alles was verworven door bijdragen van het publiek en particulieren gedurende ongeveer vijftig jaar. In de bibliotheek bevindt zich nu ook Ariosto's graf[313] en monument, dat eerder bij de Benedictijnen stond, volgens de nieuwe Latijnse inscriptie. Ik kreeg een aantal originele brieven van Tasso[314] te zien, een origineel manuscript van Ariosto en zijn prachtig bewerkte metalen inktpot, waar de ganzenveer nog aan zat. Zonder de authenticiteit heel kritisch te onderzoeken, zou ik geïnspireerd zijn geweest om odes en dithyrammen[315] te schrijven als ik iets meer in

312 Gecastreerde haan. Sinterklaas kapoentje.

313 Ludovico Ariosto was een Italiaans dichter, toneelschrijver en hoveling aan het hertogelijk hof van Ferrara. Zijn epos *Orlando Furioso* uit 1516 wordt beschouwd als een van de hoogtepunten uit de literatuur van de Italiaanse renaissance. Geb. 8 september 1474, Reggio Emilia Overleden 6 juli 1533, Ferrara.

314 Torquato Tasso (1544-1595) was een Italiaanse dichter uit de 16e eeuw, bekend van zijn gedicht *Gerusalemme liberata* uit 1591, waarin hij een zeer fantasierijke versie weergeeft van de gevechten tussen christenen en moslims aan het einde van de Eerste Kruistocht, tijdens het beleg van Jeruzalem van 1099.

315 dithyrambe. Aanduiding voor een lofdicht, aanvankelijk op de wijngod, in

staat was tot geïnspireerd raken. Ik moet zeggen dat de bibliotheek de meeste die ik heb gezien in de schaduw stelt.

In de herberg hebben ze me die avond goed te eten gegeven met soep, rundvlees, worst, beignets, kapoen, fruit, druiven en kaas uit Parma. Je ziet hieruit dat ik gewoonlijk niet vast, zoals op mijn verjaardag in Udine, en dat de aubergisten[316] van Leipzig misschien een voorbeeld kunnen nemen aan de Opper-Italianen hier. Het weer was vreselijk. Ik had gelezen over de grote gevaarlijke moerassen tussen Ferrara en Bologna, en de verhalen bevestigden het, en zeiden wijselijk nog meer; zodat ik niet onwelwillend stond tegenover een vetturino, die zich heel beleefd aan mij opdrong op de manier van een bekwame vakman. De koets was goed, de paarden waren slecht, en de weg was nog slechter. Al in Padua had ik daar een idee van, want veel cabrioletiers[317] wilden me naar Verona en Mantua brengen; maar toen ik zei dat ik naar Bologna wilde, zei geen van hen een woord, behalve dat ze allemaal iets mompelden tussen hun tanden over de duivelsweg. Mijn reisgenoten waren een Cisalpijnse krijgscommissaris en een dame uit Cento, die haar man in de revolutie had verloren. We betaalden goed en reisden slecht, en we zouden nog slechter hebben gereisd als we niet af en toe een van de slechtste stukken hadden gelopen. Vanaf Ferrara reisden we een paar uur redelijk, maar toen verzonk de wagen tot op de as.

De vetturino wilde ossen gebruiken, maar de 'goedkope' boeren eisten voor twee ossen niet minder dan achtentwintig lire voor twee uur, ongeveer zes gulden keizergeld. De arme duivel van een wagenmenner klaagde bij mij, en ik adviseerde hem om helemaal niet in te gaan op de schandalige eis. De Gaule[318] werkte een half uur lang met de grootste krachtsinspanning, maar toen ging het niet meer. We stapten uit en baanden ons een weg te voet, en het werd steeds erger met de lege wagen. Eerst viel het ene paard, en toen het weer was opgestaan, het andere, en een paar honderd passen verder vielen ze allebei en rolden uitgeput door de modderige, kleiachtige grond.

---

de vorm van een beurtzang (zang - tegenzang). In later tijd worden ook andere goden en helden bezongen, zodat het verschil met de hymne vervaagt.

316herbergiers.

317koetsiers.

318Oud aftands paard. Oude knol. Het paard / de knol aan / bij de staart / van achteren in toom houden: met iemand te praten als een ziek paard/zieke knol.

Hier in Italië hadden we de hele Duitse Salzmanniaanse[319] menselijke ellende in concreto. De paarden hielpen zichzelf uiteindelijk weer overeind, maar de koets zat vast. Stel je nu de volledig verknipte persoonlijkheid van je vriend voor, hoe ik met alle kracht van mijn fysieke wezen mijn schouder onder de achteras van de wagen zette en hielp tillen en duwen zodat de dame en de oorlogscommissaris en de vetturino verbaasd waren. Het werkte en na drie pogingen kreeg ik de koets weer in beweging. Maar van weer in de koets gaan was geen sprake. Nu had ik de taak om de dame en de commissaris door de smalle, moeilijke paden te loodsen, en ik deed dat met zo'n kracht en zo'n behendig evenwicht op de smalle loopbruggen en zijsporen en langs de geulen, dat ik hen een geweldige indruk gaf van mijn kracht en behendigheid.

Nadat we de Italiaanse Rijn, een behoorlijk respectabele rivier, te voet waren overgestoken, hadden we al onze intrek genomen in een zeer fatsoenlijke herberg in Malalbergho en hadden we ons in de pantoffels van de waard gestoken toen onze koetsier arriveerde en ons nog acht Italiaanse mijlen wilde brengen. Ik had er niets op tegen en de anderen waren overtroefd. De route zou vanaf hier beter moeten zijn. Dus we stapten weer in de wagen en gingen weer op weg. Nu sloeg een andere angst toe; de dame en de krijgscommissaris, grappig genoeg voor Italianen, waren bang voor geesten. De oorlogscommissaris leek met zijn moed niet veel te hebben bijgedragen aan de bevrijding van zijn vaderland. Ik voelde me ook een beetje bang, niet voor spoken, maar voor struikrovers, voor wie deze weg tussen diepe, brede kanalen

319Christian Gotthilf Salzmann, geboren op 1 juni 1744 in Sömmerda. † 31 oktober 1811 in Schnepfenthal (Waltershausen), was een protestantse predikant en pedagoog. In 1784 richtte hij de filantropische onderwijsinstelling Schnepfenthal nabij Gotha op. Salzmann studeerde theologie in Jena en werd predikant in 1768. Met Conrad Kiefer werd hij bekend als de Duitse Jean-Jacques Rousseau. Salzmann presenteerde hier zijn romantische ideeën over onderwijs, vergelijkbaar met Rousseau's *Émile*.
Zijn strijd was gericht tegen de menselijke ellende: in een optimistische, reële visie beloofde hij zijn lezers '*de hemel op aarde*' (1797), '*de verlossing van de mens van de ellende door Jezus*' (1789/90) en fascineerde hij hen met zijn geweldige zesdelige roman "*Carl von Carlsberg of over menselijke ellende*" (1783/1788).
Andere romans, gemotiveerd door volkseducatie, volgden. Bovenal hield Salzmann zich bezig met het opleiden van mensen tot een goddelijke houding.

heel geschikt leek; maar als een goede predestinaris[320] raap ik in zulke gevallen moed bij elkaar en ga ik vol vertrouwen verder.

Tegen middernacht kwamen we eindelijk gelukkig aan bij ons reisdoel, een afgelegen, tamelijk grote en goede herberg, die, als ik me niet vergis, Althee heette, en waarover ik u niets meer kan vertellen dan dat ik een wijn kreeg die op champagne leek, en die daarom mijn goedkeuring wegdroeg. Met deze wijn en een goede maaltijd vergat de krijgscommissaris alle problemen van de dag en de avond en leek hij in zijn element: dat is hem natuurlijk niet kwalijk te nemen, want ik voelde me ook erg op mijn gemak na zo'n reis.

De volgende middag kwamen we hier aan in de oude pauselijke stad Bologna, waar ze eerst weer om mijn paspoort vroegen. Ze waren niet zo streng voor mij, een vreemdeling, als voor mijn kameraad de commissaris, die uit de regio Parma kwam en een formeel onderzoek moest ondergaan. Op het politiebureau, waar ik mijn paspoort moest laten ondertekenen, waren ze net zo beleefd en hoffelijk als bij de grensrivier. Hier in Bologna trof ik overal een voorbeeldige onreinheid aan die grensde aan smerigheid: en als de huiselijke aard van de Italianen al niet geprezen kan worden, dan hebben de mensen van Bologna de grootste smerigheid om te laten zien.

Naast hun trots op hun oude rots, beweren de inwoners van Bologna dat hun stad net zo groot is als Rome. Toegegeven, ze overdrijven dit een beetje, maar als je de toren beklimt en om je heen kijkt, vind je de ruimte groot genoeg om in de verleiding te komen, vooral als je een beetje patriottisch bent. Het centrale plein, met de kathedraal ernaast, en het gemeenschapscentrum rechts en de grote, mooie koopmanshallen links, maakt geen slechte indruk. Het standbeeld van Neptunus[321] in het midden van het plein, van Jean de Bologna,[322] heeft zijn verdiensten; het is alleen jammer dat de arme god hier zo weinig van zijn element heeft dat hij zijn buren honderd passen

320 Gelooft in voorbeschikking. Hier waarschijnlijk ironisch bedoeld.

321 Oorspronkelijk een god van de golven en van alle stromend water; later meer bepaald een god van de zee, zoals blijkt uit het feit dat men hem Salacia, een personificatie van de zilte baren, tot gemalin gaf.

322 Jean Bologne of Jean de Bologne, is een maniëristische beeldhouwer van Vlaamse afkomst, geboren in Douai, in Vlaanderen in de Nederlanden van de Habsburgers van Oostenrijk, in 1529, en stierf in Florence op 14 augustus 1608.

rondom nauwelijks iets te drinken[323] kan geven. De ingang van het gemeenschapscentrum wordt bezet door Fransen en de burgerwacht staat er nederig naast in een zeer filistijnse houding. Boven het portaal hangt een niet onaardige afbeelding van de vrijheid met in grote letters het opschrift: Republica Italiana; deze was pas een paar weken geleden opgehangen, sinds de Cisalpijnen in deze nomenclatuur waren gemetamorfoseerd.

Ik was gewaarschuwd voor het Nationaal Theater, omdat ze altijd de laagste Hanswurstiades[324] opvoeren en honden laten dansen op kattenmuziek als intermezzo. Als ik meer tijd had gehad, had ik naar de poesspinnende fluitjes gekeken. Maar in plaats daarvan ging ik naar het kleine theater Da Ruffi en ik vond het geweldig voor zo'n kleine onderneming. Ik kan niet begrijpen hoe mensen uit de kosten kunnen komen met zo'n bescheiden toegangsprijs en de kleine ruimte van het theater. Er was een toneelstuk uit de oude Franse geschiedenis, *De slaven van Syrië*,[325] waarin natuurlijk veel werd gezegd over vrijheid

323 H_2O

324 Hansworst. Grollenmaker.

325 *Esclaves de Syrie*. Dit boek is niet bekend bij de Bibliothèque Nationale de France. Ik ben heel verguld met hun grondig onderzoek.

Bonjour Monsieur,

Nos collègues du CCFr nous ont transmis votre demande.

D'après nos recherches, ce spectacle n'a jamais été donné en France, ce qui explique que nous n'en trouvons pas traces dans notre documentation ou dans la presse.

La référence à laquelle vous avez fait allusion dans votre mail concerne une représentation vue au cours d'un voyage en Italie, une soirée au théâtre Taruffi à Bologne. La note de bas de page de l'article que vous avez lu rapproche le spectacle de *L'Esclave de Syrie* du texte de *Zélida* conte moral mis en action, Londres-Paris, 1770. Nous conservons une édition de cet ouvrage à la bibliothèque de l'Arsenal sous la cote: GD-19371; texte qui sera transformé ultérieurement en ballet par Bartholomin en 1854. Nous conservons également une édition de ce livret au département des Littératures et Art sur le site François Mitterrand sous la cote: 8 YTH-19464

Au cours de la même période, en France, est repris un opéra en un acte, salle Favart, *Gulnare ou l'esclave persane* (ou persanne) - créé en 1797 et rejoué entre 1801 et 1830. Un personnage du même nom apparaît dans un spectacle du Cirque impérial, en 1860 - les Massacres de Syrie. Toujours pour la même période, il existe également un opéra : *Adrien*, qui se passe en Syrie.

Enfin, nos recherches avec les titres *Esclaves de Syrie* ou *L'Esclave de Syrie* dans les pièces soumises à la censure entre 1800-1830 sont restées infructueuses

En espérant vous avoir donné quelques pistes qui pourront vous être utiles.

Cordialement,

en patriottisme, maar ook weer met veel verwijzingen naar vorstelijke waardigheid en vorstelijke rechten, wat vorig jaar misschien niet had gekund. De Donna en de held waren goed. Het dialect was duidelijk en aangenaam voor mij; de meeste acteurs waren, zoals mij verteld werd, Romeinen, en slechts één sprak Venetiaans. Na het stuk speelden ze het populaire spel tombola, waarvan ik van tevoren geen idee had en nog steeds niet heb, omdat ik geen enkele vorm van goklust heb. Het is een soort geïmproviseerde loterij die na het toneelstuk enthousiast voor het publiek in het theater wordt gespeeld met algemene deelname. De afspraken waren heel plechtig; er stonden gemeenteambtenaren op wacht bij het theater, de lootjes werden van tevoren afgeroepen, allemaal getoond en in een jongen zijn zak gegooid. Ook al speelden ze maar voor een paar scudi, je zou denken dat het voor de schatten van Golkonda[326] was, zo geestdriftig waren alle deelnemers. Ik zou nog lang van het spel hebben genoten, zoals van al dit soort risicospelletjes, als de fysionomie[327] van de spelers er niet was geweest. Mijn Cicerone was een zeer geleerde kerel, en praatte en redeneerde over scholen en meesters en schilderijen alsof hij dialectiek had gestudeerd en een professor in de esthetica was; en hij kon niet begrijpen dat ik hier niet minstens veertien dagen wilde blijven om de rijkdommen van de kunst te bewonderen. Hij vond me half een barbaar en half een arme drommel; en ik laat het aan jou over om te beoordelen in hoeverre hij in beide opzichten gelijk heeft. Ik ging de volgende ochtend de poort uit, ondanks zijn protesten en vermaningen.

326 Golkonda is een oude ruïnestad in de Indiase deelstaat Telangana. De stad ligt op een 120 meter hoge heuvel, bestaand uit graniet, niet ver van de stad Haiderabad. Diamantwinning.
327 Gezichten. (zie Lavatar).

17

Bologna – Imola – Forli – Pesaro – Ancona

Vanaf Bologna volgt de route de oude Emiliaanse Weg[328] bergafwaarts door een zeer waterrijk gebied naar Rimini. Alleen al van Bologna naar Imola steek je vijf of zes rivieren over. Aan de rechterkant had ik de Apennijnen, die nog bedekt waren met sneeuw; de grond is overal erg rijk en vruchtbaar. In Imola[329] maakte ik een ietwat barokke entree. Ik was net aangekomen bij de harlekijnades van carnavalsmaskers, waarvan ik in Pordenone al een voorproefje had gezien. De hele stad was in rep en roer en zwierf in kleurrijke groepen door de straten. Slechts hier en daar stonden een paar serieuze mannen en matrons ongemaskerd naar het dartelen te kijken. Mijn verschijning was misschien een beetje excentriek voor de mensen; een stevige Poolse outfit, een zeehondentas met een dassengezicht op de rug, een grote, zware geknoopte stok in mijn hand. De maskerade bevatte alle karakters van de mensheid, vertaald in het groteske.

Plotseling werd ik omringd door een groep die allerlei belachelijke sprongen om me heen maakte. De serieuze mensen zonder masker lachten, en ik lachte met hen mee; zo'n aparte uitdossing als de mijne kun je natuurlijk niet hebben op de Leipziger Messe. Plotseling, met de meest komische houdingen, stapte een groot gemaskerd gezicht voor me en hield een kappersbak onder mijn neus, die Don Quichot

328De Via Aemilia is een Romeinse weg, gebouwd door de consul Marcus Aemilius Lepidus. De weg verbond de steden Arimini (het huidige Rimini) en Placentia (het huidige Piacenza) met elkaar. De weg doorkruiste in een rechte lijn de huidige regio Emilia-Romagna, die tevens haar naam aan de weg te danken heeft. De weg was een voortzetting van de Via Flaminia, die van Rome naar Arimini voerde. Vanaf Arimini doorkruiste de weg verschillende belangrijke steden, waaronder Forum Livii (het huidige Forlì), Caesena (het huidige Cesena), Forum Cornelii (het huidige Imola), Bononia (het huidige Bologna), Mutina (het huidige Modena) en Parma.

329De stad Imola is gelegen in de Noord-Italiaanse regio Emilia-Romagna, in de provincie Bologna. Imola ligt op de grens tussen de streken Emilia en Romagna, zelf hoort ze bij de laatste. De stad ligt op de linkeroever van de river de Santerno en langs de historische Via Emilia.

heel goed als helm had kunnen gebruiken; en een ander geitengezicht ging achter me zitten om gebruik te maken van zijn attribuut: de klysma-spuit.[330] Stel je het daverende gelach van half Imola voor toen ik helemaal om de klysma-spuit-man heen rende, komisch met mijn geknoopte stok naar hem zwaaide en mijn persoonlijkheid uit de menigte tevoorschijn haalde. Helaas moet ik je vertellen dat mijn baard echt meer dan drie dagen lang was en dat ik een soort hardlijvigheid had van de plaatselijke rode wijn, waar ik niet aan gewend was. De menigte ging lachend uiteen en een nogal goed geklede man zonder masker, aan wie ik een herberg vroeg, bracht me door een paar straten naar de Hel, Nummer Vijf. Dat was natuurlijk geen stichtelijke naam, maar ik was behoorlijk moe en had geen zin om in mijn pontificale kleding weer door de drukte te lopen om een betere herberg te zoeken, dus bleef ik in Nummer Vijf in de Hel. Nadat ik mijn rugzak had neergelegd, liep ik terug naar de menigte; en nu moet ik de kluchtspelers recht doen door te zeggen dat ze zich heel behoorlijk en fatsoenlijk gedroegen, voor zover hun karakter dat toeliet. Een vreselijk opdringerige cicerone, die me in drie verschillende talen aansprak, Duits, Frans en Italiaans, liet me niet met zijn opdringerigheid met rust totdat een paar Franse officieren me van hem redden en met me naar een nabijgelegen koffiehuis gingen.

De straat voor dit huis was het beste trefpunt voor de gemaskerde mensen, die op en neer renden in honderd lachwekkende parades en groeperingen met en zonder muziek. Een gloeiend fanatieke politieke Imolaïet voegde zich bij me, en al snel leidde hij het gesprek via verschillende onderwerpen naar de politiek en vroeg hij hoe het in Wenen was. Ik antwoordde heel natuurlijk en kalm, in overeenstemming met de waarheid. *On les a bien forcé à coups de bayonnettes à être en repos;* zei hij. *Apparemment*; zei ik. *C'est toujours la meilleure manière de disposer les gens à se conformer à la raison. - Mais oui,* antwoordde ik, *après en avoir essayé les autres. Pourvù toute fois, qu'il y ait de la raison et de la justice au fond de l'affaire. - Est-ce que vous en doutes pour la notre? – On ne peut pas repondre à cela en deux mots.*[331] Nu wilde hij een discussie beginnen en raakte behoorlijk

330 Klisteerspuit; gereedschap om vloeistof in de anus te brengen.

331 Ze werden met bajonetten gedwongen zich kalm te houden; zei hij. Blijkbaar; zei ik. Dit is altijd de beste manier om mensen ertoe te brengen zich aan de rede te conformeren. - Maar ja, antwoordde ik, na het proberen van de anderen. Op voorwaarde echter dat er redelijkheid en rechtvaardigheid aan de basis van de

verhit. Ik verontschuldigde me met mijn oude formule: *Quand on commence, il faut toujours commencer par le commencement*;[332] dan zou de oude *Iliacos intra muros peccatur et extra*[333] de kop opsteken. De avond riep me op om te eten en te rusten, en we gingen heel vriendschappelijk uit elkaar, waarbij hij zei dat als het op ons tweeën was neergekomen, er waarschijnlijk geen oorlog zou zijn geweest. Ik geloofde dat, tenminste voor mezelf, en ging heel devoot naar hel nummer vijf, waar ik rustig sliep tot zonsopgang. Is Imola geen plaats waar een bisschop zichzelf paus kan laten wijden?

Ik zag de eerste parade van de Franse garde in Faenza en niets in Forli. Niet alsof er niets te zien was: antiquaren en kunstenaars vinden er genoeg vertier voor hun favoriete onderwerpen. Maar ik dacht niet aan oude of nieuwe oorlogen en ging meteen naar de herberg, het Hotel de Naples. Ze waren niet erg beleefd tegen mijn Italiaans, waarschijnlijk omdat het niet erg goed was. *Ne pourrai je pas parler au maître de la maison?*[334] vroeg ik enigszins uitdagend, terwijl ik mijn rugzak neergooide.

Opeens was iedereen vriendelijk en alles was beschikbaar. Het is vreemd hoe sommige woorden soms de ene of de andere kant op kunnen vallen, afhankelijk van waar je ze zegt. In Ferrara moet ik met mijn reistas wel een beetje grappig overgekomen zijn bij enkele heren, en ze leken achter mijn rug geamuseerd door mijn luide gelach. *Qu'est ce qu'il y a là, Messieurs*,[335] vroeg ik met een rasperige stem. *Niente, signore*,[336] was het antwoord; en alles viel stil op een bescheiden afstand. In Spoleto zou de vraag voor mij een stiletto zijn geweest. In het Hotel de Naples trof ik twee kooplieden en drie schippers; de ober was een joviale man; ze begroetten me tien keer in een minuut met de titel van cittadino,[337] gaven me de ereplaats en voedden me *à qui mieux*[338] met de beste gerechten. Het maakte geen verschil toen ze

zaak liggen. - Heeft u twijfels over de onze? – Wij kunnen dit niet in twee woorden beantwoorden.

332 Als je begint, moet je altijd bij het begin beginnen;

333 Tegen het heiligbeen/staartbeen/ het slot wordt zowel binnen als buiten de muren gezondigd.

334 Kan ik (niet met) de heer des huizes spreken?

335 Wat is er, heren?

336 Niets, mijnheer.

337 inwoner.

338 beter dan wie ook.

hoorden dat ik een Duitser was; zozeer bepaalt het eerste moment de toekomstige behandeling. Omdat de avond erg ruw en stormachtig was, installeerden we ons rond de open haard, maakten een gezellige, vriendelijke familiekring en vertoefden met een kleine, lieve jongen die van de knieën van de een naar de knieën van de ander ging als een toast voor het gezelschap.

Tussen Forli en Cesena[339] liggen de overblijfselen van het oude Forum Pompilii,[340] en de ruïnes van een brug, die ook oud lijkt te zijn. Ik heb weinig gezien vanwege het vreselijke weer. De brug net voor Cesena over de Savio is een bouwwerk dat de Italianen erg mooi vinden, maar dat kan alleen in dit gebied het geval zijn. Het vreselijke slechte weer hield me in Cesena, want ik kwam net uit Forli en had dus niet meer dan vier uur gereisd. Hier werd ik ontvangen door de waard met een zekere kille beleefdheid, die erg opviel, en werd me een nogal armoedige kamer aan de achterkant gewezen. Ik had er verder niets op tegen. Maar nadat we een uur met elkaar hadden gekletst, en ik tijdens een regenpauze even naar buiten was gegaan om de stad te bekijken en een koffiehuis te bezoeken, en weer terugkwam, merkte ik dat mijn spullen waren verplaatst en dat ik was overgebracht naar een vrij mooie kamer aan de voorkant. De hospita legde me uit dat ik voor een Fransman was aangezien die door de gemeente was ondergebracht, en dat de gemeente al heel lang de gewoonte had om helemaal niets te betalen voor gasten die naar haar werden gestuurd, dus het kon niet als slecht worden opgevat dat ze op deze manier zo goedkoop

339 Forlì-Cesena is een provincie in de Noord-Italiaanse regio Emilia-Romagna. Ze grenst in het noorden aan de provincie Ravenna, in het oosten aan de republiek San Marino en de provincie Rimini en in het zuidwesten aan de Toscaanse provincies Arezzo en Florence.
Forlì-Cesena heeft twee hoofdsteden. Deze situatie is ontstaan in 1992 toen de oorspronkelijke provincie Forlì werd opgesplitst in de provincies Rimini en Forlì-Cesena. De stad Forlì ligt aan de belangrijke Via Emilia. Ze is waarschijnlijk gesticht door de Romeinen in 181 voor Christus die het Forum Livii noemden. Belangrijkste monument is de 12e-eeuwse basiliek San Mercuriale met zijn 75 meter hoge bakstenen toren. Ten zuiden van de stad ligt Predappio, vooral bekend vanwege het feit dat Benito Mussolini er zowel geboren als begraven is.
Cesena is de andere hoofdstad. De belangrijkste attractie vormt hier de Biblioteca Malatestiana, een bewaard gebleven kloosterbibliotheek uit de Renaissance. Aan de kust ligt de badplaats Cesenatico met haar oude centrum langs de haven. Het is een van de belangrijkste vissershavens van de Adriatische Zee.

340 Forlimpopoli ligt in de buurt van Ravenna, Faenza en Rimini, net landinwaarts van de Adriatische Zee in Emilia Romagna.

mogelijk probeerde rond te komen. Maar een galantuomo[341] als ik moest met fatsoen bediend worden. Dat vond ik echt. De meisjes van het huis waren best knap en zo beleefd en vriendelijk als je maar naar eer en geweten van ze kon verlangen. Een volgende scheepskapitein kwam me gezelschap houden en vertelde me veel verhalen over zijn reizen in de Middellandse Zee. Hij vond het jammer dat het vrede was en dat de clandestiene handel niet meer zoveel opbracht, want dat zei hij, zonder zich erg verbloemd uit te drukken. De rekening was buitengewoon laag voor de zeer goede gastvrijheid. Cesena is trouwens een oude, zeer vervallen stad, en de vrijheidsboom die er was geplant sloeg een treurig figuur tussen de half vervallen huizen van de bijna lege markt. Pius de Zesde[342] heeft vast niet veel gedaan voor zijn geboortestad: het zou veel lovenswaardiger voor hem zijn dan het vervallen paleis dat zijn onverdienstelijke nepneef naliet.

Ik stak de Rubicon[343] over voor Savignano, niet zoals Caesar. Het was waarschijnlijk hier, of iets verderop bij de zee, dat de kaalhoofdige heerser van de wereld de eerste beslissende stap zette om de wonderlijke vrijheid van zijn vaderland te verbrijzelen toen hij terugkeerde als despoot van het pas veroverde Gallië.[344] Een geheel eigen karakter,

341 galante man.

342 Paus Pius VI, geboren als Giovanni Angelo Braschi, sinds 1759 graaf di Falcino (Cesena, 25 december 1717 – Valence, 29 augustus 1799) was paus van 15 februari 1775 tot aan zijn dood in 1799.
Hij is vooral bekend als de paus die zich verzette tegen de Franse Revolutie, wat leidde tot zijn afzetting als werelds monarch en zijn gevangenneming en deportatie naar Frankrijk.

343 De Rubicon is een riviertje van 80 kilometer lang in de Italiaanse regio Emilia-Romagna, uitmondend in de Adriatische Zee bij Ravenna.
Ten tijde van de Romeinse Republiek was de Rubicon een grensrivier tussen Latium, dat door de Senaat werd bestuurd, en de Romeinse provincie Gallia Cisalpina. Het was in de Romeinse wet vastgelegd dat een generaal met een staand leger de Rubicon niet mocht oversteken.
Het riviertje is bekend doordat Julius Caesar en zijn legioenen in 49 v.Chr. de rivier zuidwaarts overstaken na de verovering van wat Gallia Transalpina zou gaan heten, waarmee de breuk met de Senaat een feit was. Een staatsgreep werd daardoor onvermijdelijk. Caesar sprak bij deze oversteek de illustere woorden Alea iacta est (Latijn: de teerling is geworpen). De kogel is door de kerk.
Hieruit groeide de zegswijze: "De Rubicon oversteken" waarmee men bedoelt een betwistbare daad stellen die men niet kan tenietdoen of waarop men onmogelijk kan terugkomen.

344 Gallië is de vernederlandste naam van de Latijnse benaming (Gallia) voor

Julius Caesar.[345] Het is moeilijk om te bepalen of sommige mensen meer liefde of haat verdienen. Ik herinner me dat ik in zo'n morele strijd ooit over mijn lippen kreeg dat Caesar de meest beminnelijke schurk was die de geschiedenis te bieden had. De opmerking ontlokte bijna het verwijt van de gekrenkte majesteit van alle vorsten. Aan de andere kant probeerde iemand me onlangs te bewijzen dat Brutus eigenlijk de schurk was en Caesar een en al beminnelijkheid. Wel, wel; *bien vous fasse!*[346] Je bent het waard om Caesar met zijn hele clan en beminnelijke nakomelingen als heersers te hebben; hoewel ik het niet op me zou nemen om Junius Brutus[347] te verdedigen. Dus hier zijn we allebei de Rubicon overgestoken, Caesar en ik: maar overigens hebben we niets gemeen behalve dat we naar Rimini zijn gegaan.

Er was een markt in Savignano;[348] op het plein wemelde het van de mensen die leken te feesten ter ere van de nieuwe vlag. Ik vroeg een goedgeklede man naar een plek om te eten. Hij keek me achterdochtig aan, inspecteerde mijn hoed en omdat hij nergens een vaandel zag, werd zijn uitdrukking wat grimmig en stuurde hij me op weg met de beleefde zin: *Andate al diavolo!*[349] Dat was de andere kant van Cesena. Zo gaat dat in revolutionaire tijden: voor hetzelfde word je hier verzorgd, daar beledigd; blij als het niet verder gaat.

In Rimini heb ik in ieder geval vrediger geslapen dan de machtige Julius na zijn passage en de gegooide dobbelstenen.[350] Er zijn prachtige uitzichten buiten de stad. Op het Piazza della Fontana staat St. Gaudentius[351] in brons, die een behoorlijk statig figuur slaat. Paus Paulus,

---

het westelijke gebied van Europa, dat overeenkomt met het moderne Frankrijk, België, het westen van Zwitserland, en delen van Nederland en Duitsland ten westen van de Rijn.

345 Gaius Julius Caesar; Romeins politicus, generaal en schrijver. (ca. 100 - 44 v.Chr.)

346 goed gedaan!

347 Marcus Junius Brutus (85 - 42 v.Chr.), vaak kortweg aangeduid als Brutus, was een Romeins senator en stoïcijn. Hij is vooral bekend als een van de samenzweerders die op 15 maart 44 v.Chr. een dodelijke aanslag op Julius Caesar pleegden.

348 Savignano sul Rubicone is een gemeente in de Italiaanse provincie Forlì-Cesena.

349 Loop naar de hel.

350 Alea iacta est (Latijn: de teerling is geworpen).

351 Gaudentius van Brescia († 410) was bisschop van Brescia en opvolger van zijn leermeester Filastrius van Brescia.

ik weet niet welke, heeft hier ook een monument voor een waterleiding die hij liet aanleggen voor de inwoners van Rimini. Ik beschouw een waterleiding als een van de belangrijkste werken en een van de grootste weldaden overal; en hier in Italië is het dubbel zo. Als een paus een mooi, liefdadig aquaduct bouwt, kun je hem bijna vergeven dat hij paus is. Op het andere plein stond de boom met de muts en de inscriptie: L'Union des François et des Cisalpins.[352] Maar wat een unie! De heilige Bartholomeus in Milaan zou het kunnen zeggen.

Nu, als ik een echte, planmatige reiziger was geweest, zou ik van Rimini rechtsaf de bergen in zijn gegaan om de gezegende Republiek Saint Marino[353] te bezoeken; vooral omdat ik een beetje van republieken houd, zelfs als ze maar redelijk verstandig zijn. Maar ik vertrok net naar Catholica en Pesaro. De Arianen[354] hadden, zoals men zegt, de baas gespeeld op het Concilie van Rimini: daarom gingen de orthodoxe bisschoppen onder protest naar Catholica en vereeuwigden hun moedige vlucht met de naam van de plaats. Ook staat, zoals ik zelf heb gelezen, het hele verhaal op een grote marmeren plaat boven het portaal van de kerk van Catholika: maar ik neem zelden de moeite om iets over te schrijven, zeker niet zulke orthodoxe dingen. In Pesaro, waar ik terloops het eerste handjevol pauselijke soldaten tegenkwam, vroeg ik de eerste de beste die ik tegenkwam, omdat ik moe was, waar ik kon overnachten? Bij mij, antwoordde hij. Heel goed, zei ik, en volgde. De man had een voorschoot aan en leek, in Shakespeariaanse termen, een chirurg voor oude schoenen. Nu vroeg hij me wat ik wilde eten? Dat liet ik geheel aan zijn wijsheid over en hij deed zijn best om me tevreden te stellen, ging naar buiten en bracht levensmiddelen mee, kookte zelf en haalde twee soorten wijn. Vanaf dat moment kwam het vaak voor dat de huisbaas opstond en de aartsvaderlijke maaltijd voor me bereidde en ik hem een handje hielp. Hij klaagde heel stilletjes tegen

352De Unie van Franciscus en Cisalpins.

353San Marino, officieel de Republiek San Marino, is een staat gesitueerd op het Apennijns Schiereiland aan de oostelijke kant van de Apennijnen. Het is een enclave omringd door Italië.

354Het arianisme is een christologische dwaalleer die op de eerste oecumenische concilies werd veroordeeld. Het is genoemd naar de Alexandrijnse priester Arius (256-336). In het arianisme wordt het dogma van de drie-eenheid niet geaccepteerd. Jezus is hierbij alleen ondergeschikt aan God, terwijl de Heilige Geest ondergeschikt is aan zowel Jezus als God. Arius zei dat de uit God de Vader voortgekomen Zoon niet eeuwig was.

me dat de goddeloze Fransen hier vier van de mooiste schilderijen hadden meegenomen.

De volgende ochtend, toen ik in het koffiehuis mijn ontbijt zat te eten, lieten de vele vetturini me niet met rust totdat ik een van hen als gids naar Fano had genomen. Deze vetturino was een echte orthodoxe, die voor elk kruisbeeld aan de weg zijn kruis maakte, zijn gebedje zei, zijn heilige mis mompelde en, tussendoor, vloekte als een dragonder.[355] Bovenal was zijn zang karakteristiek. Ik heb nog nooit zo'n ontstellende uiting van stomme toewijding aan dom geloof gehoord. Als ik nog langer veroordeeld zou zijn om zulke geluiden aan te horen, zou ik materialisme en vernietiging al snel het meest consequent vinden: want zulke zielen kunnen niet verder leven.

355 Een dragonder was een infanterist die zich per paard verplaatste en te voet vocht. De oorspronkelijke bedoeling was eenvoudigweg om infanterie te hebben die zich snel kon verplaatsen.

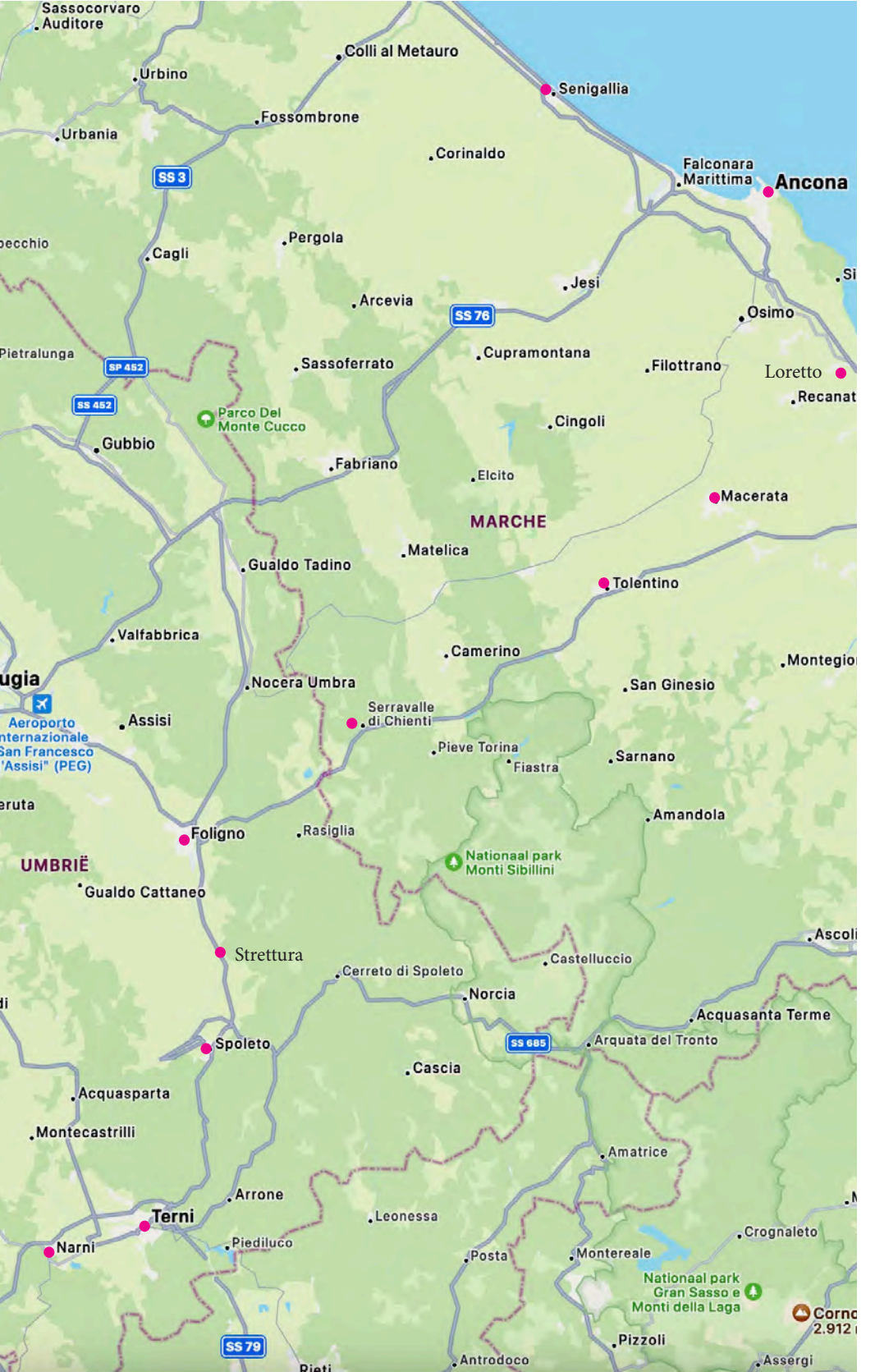
Sassocorvaro
Auditore
Colli al Metauro
Urbino
Senigallia
Fossombrone
Urbania
Corinaldo
Falconara
Marittima
Ancona
SS 3
Pergola
Cagli
Jesi
Arcevia
SS 76
Osimo
Pietralunga
SP 452
Sassoferrato
Cupramontana
Filottrano
Loretto
SS 452
Parco Del
Monte Cucco
Cingoli
Gubbio
Fabriano
Elcito
Macerata
MARCHE
Matelica
Gualdo Tadino
Tolentino
Valfabbrica
Camerino
Nocera Umbra
San Ginesio
Aeroporto
Internazionale
San Francesco
"Assisi" (PEG)
Assisi
Serravalle
di Chienti
Pieve Torina
Fiastra
Sarnano
Amandola
Foligno
Rasiglia
UMBRIË
Nationaal park
Monti Sibillini
Gualdo Cattaneo
Strettura
Castelluccio
Cerreto di Spoleto
Norcia
Acquasanta Terme
Spoleto
SS 685
Arquata del Tronto
Cascia
Acquasparta
Montecastrilli
Amatrice
Arrone
Terni
Leonessa
Crognaleto
Narni
Piediluco
Posta
Montereale
Nationaal park
Gran Sasso e
Monti della Laga
SS 79
Pizzoli
Antrodoco
Assergi

18

Pesaro – Sinigaglia – Loreto –

Voor Pesaro en nog meer in de buurt van Fano wordt het gebied behoorlijk bergachtig, vol kloven en ravijnen in de bergen, en het is gemakkelijk te begrijpen hoe de vreemde Carthagers[356] hier de weg kwijtraakten en het de Romeinen gemakkelijk maakten. De Metaurus is, net als bijna alle rivieren die uit de Apennijnen komen, een erg vieze rivier en heeft, net als de Rubicon, geen klassieke reputatie meer. Ze wilden me de berg tussen Fano en Sinigaglia laten zien waar Hasdrubal zou zijn verslagen. Ik kan er niets over zeggen, want ik kende het verhaal van de slag niet van de oude schrijvers. Zoveel is zeker, dat het hier in de buurt en bij de rivier plaatsvond; en met Polybius en Livy[357] in de hand is het misschien niet moeilijk om de exacte plek te vinden. Maar omdat ik waarschijnlijk niet het bevel zou voeren in Italië, was ik niet erg begaan met de legerplaats. De hemel zegene Hasdrubal[358] en de Romeinse consuls!

Sinigaglia is een aangename plaats vanwege de ligging: de weelderige, begroeide tuinen op het platteland geven de stad een vrolijke uitstraling.

356 De Carthagers waren een Fenicisch volk dat afkomstig was uit Carthago, maar zich in de loop der tijden zou gaan verspreiden over het hele Westelijk Middellandse Zeegebied. Hannibal Barkas was een briljant generaal van de Carthagers. Het kleine aantal Carthagers dat na nederlagen in legerdienst bleef, opereerde vermoedelijk in 311 v.Chr. voor het laatst buiten Carthago.

357 Historische schrijvers.

358 Hannibal Barkas (Carthago, 247 v.Chr. - Libyssa, 183 v.Chr.-181 v.Chr.) was een Carthaags generaal en politicus. Hij was de zoon van Hamilcar Barkas, eveneens een Carthaags legeraanvoerder.

Hannibal is bekend geworden als briljant generaal en grote tegenstander van de Romeinen in de Tweede Punische Oorlog. Tijdens de Tweede Punische Oorlog trok hij met zijn leger vanuit Iberia (Spanje) naar Italië over de Pyreneeën, de Rhône en de Alpen. In Italië behaalde hij veel overwinningen, maar wilde hij Rome zelf niet belegeren. Na 16 jaar omzwervingen in Zuid-Italië werd hij onverrichter zake teruggeroepen naar Carthago en werd hij in de Slag bij Zama Regia verslagen.

Na de oorlog was Hannibal korte tijd als burgerlijk bestuurder werkzaam in Carthago. Omdat Rome zijn uitlevering verlangde, moest hij vluchten naar Syrië. Uiteindelijk maakte Hannibal een eind aan zijn leven om niet aan Rome te worden uitgeleverd.

Voor het eerst had ik het genoegen om een Italiaans stierengevecht te zien, waar de honden vrij hoog werden opgegooid en bloederig wegkwamen, en waar de helft van Sinigaglia veel plezier aan leek te beleven. Het prototype van de domheid, mijn vetturino, leidde me verder naar Ancona, nadat ik eenmaal lekker was gaan zitten. De zee stond hoog en de branding was prachtig; rechts had ik fraaie heuvels versierd met jonge tarwe en olijfbomen. Voor Ancona stonden op 19 februari bonen en erwten in bloei. De valleien en bergen aan de rechterkant worden afgewisseld met wijngaarden en fruit en olie en graan en leveren een schitterend uitzicht op. De haven van Ancona mag dan uitzonderlijk goed zijn geweest voor de ouden, voor de modernen is dat niet meer zo: en als de Molo niet veel verder was doorgetrokken, zou hij van weinig nut zijn. Slechts een paar grote schepen kunnen er veilig in liggen. Aan het begin van de oude Molo staat de zogenaamde Triomfboog van Trajanus[359] van wit marmer, die bekend is uit de oudheidkundige boeken. Het schrift begint nu behoorlijk te verweren en je moet veel ontcijferen als je er iets van wilt begrijpen. Ik moet de enige zijn geweest die niet geoefend is in het lezen van stenen geschriften. De nieuwe boog van Vittellii, verderop, staat heel nederig tegen de oude aan. Helemaal aan het einde van de Molo staat een wachttoren, en ervoor staan een paar stukken geschut die de haven in de Molo bestrijken. De andere stukken dekken of verdedigen alleen de ingang vanaf de kant van Loretto. Er was een Franse wacht bij de toren, waarvan er niet veel waren in de hele stad, hoewel het garnizoen vrij sterk is. *Est-ce qu'il est permis de monter la tour pour voir la contrée?*[360] vroeg ik. Nee, was het antwoord: dus ik moest terug en de bergen rondom beklimmen als ik een deel van het uitzicht wilde hebben dat ik hier had kunnen hebben. Het kan natuurlijk het gunstigste militaire uitkijkpunt zijn, zodat je redelijkerwijs kunt aarzelen om er iemand rond te laten kijken.

Het marinehospitaal aan de andere kant van de haven, net naast de weg tussen Loretto en Sinigaglia, is een erg mooi gebouw, gelegen in zee, met een brug ernaartoe. Het heeft veel mooie, comfortabele kamers eromheen, een kapel in het midden van de binnenplaats, vers water via pijpen uit de bergen en een redelijk groot magazijn. Het militaire ziekenhuis op het platteland is ook een mooi, ruim gebouw. De schepen

359 Marcus Ulpius Nerva Traianus Augustus;, was Romeins keizer van 98 tot 117.
360 Is het toegestaan om de toren te beklimmen om de omgeving te bekijken?

zijn voornamelijk buitenlands en de handel gaat maar heel langzaam vooruit als gevolg van het besluit van het Romeinse hof om Ancona tot vrije haven te verklaren. Aan de zuidkant van de stad staat de oude kathedrale kerk, waar naast de onsterfelijke heilige Cyriacus[361] verschillende andere hoofdheiligen begraven liggen, waarvan de namen me ontschoten zijn. Er staat een prachtig, schitterend, gloednieuw opschrift dat Pius de Zesde bij zijn terugkeer uit Duitsland, waar hij de Weners had gezegend, de onsterfelijkheid van de heilige daar had geïnspecteerd, bewonderd en opnieuw gedocumenteerd. Dit monument van wonderbaarlijk geloof werd voor de paus opgericht op kosten van het volk en de landgoederen van de markgraaf van Ancona in de glanzende marmeren crypte van de heilige. O sancta!

De Beurs is een grote, mooie gewelfde hal in het centrum van de stad, met interessante, goed bewerkte schilderijen en beelden die morele en burgerlijke deugden uitbeelden. De eerste zouden van Perugino zijn, zo werd mij verteld; ik had niet gedacht dat ze zo oud waren.

In het theater was de oude klucht, *De Vrolijke Schoenmaker*,[362] helemaal niet slecht; en het Italiaanse talent voor burlesk met zijn fijne gevoel voor betamelijkheid en fatsoen kwam hier goed tot zijn recht. Ik kan niet verder zonder een paar woorden te zeggen over onze Duitse landgenoten op het podium. Het zou goed zijn om te wensen dat ze iets van de fijngevoeligheid van de Welsch hadden of leerden. Bij ons is het een voortdurend kussen en zelfs smakken op de planken bij elke gelegenheid. Als je denkt dat dit een mooi esthetisch effect heeft, vergis je je waarschijnlijk; ik moet in ieder geval bekennen dat ik niets vervelender en genanter vind dan zo'n scène van tederheid. Een kus is alles en een kus is niets; en hier is het minder dan niets als het zijn betekenis verliest. Het is zeker een van de geheimen van tederheid, zowel in vriendschap als in liefde, en wordt ontheiligd wanneer het voor de ogen van de heidenen wordt opgevoerd. Ik ken de bezwaren, maar ik ga hier geen verhandeling schrijven om ze allemaal te beantwoorden. De Italiaan weet meer indruk te maken met de subtiele nuances van de omhelzing dan wij met onze kussen. Het spreekt voor zich dat er zeldzame uitzonderingen zijn.

361 Dom van Ancona. Cyriacus van Jeruzalem (ca. 300, in Italië - Ancona, 362) is een heilige die zowel in de Katholieke Kerk als in de Orthodoxe Kerk wordt vereerd. Cyriacus van Jeruzalem en het Heilig Kruis.

362 *Der lustige Schuster*, of: *Die verwandelten Weiber*. Een komisch muziekstuk in twee bedrijven, uit het Italiaans. De muziek is van kapelmeester Fernandino Paer.

Een ander onderwerp dat we iets te letterlijk behandelen is eten en drinken en tabak roken op het toneel. Dit alles is van zeer weinig esthetisch belang en zou moeten worden weggelaten. Het is alsof we onze kracht willen tonen om het belang van onze magen te bewijzen: en het gebruik van de theepot en het servet is, naar mijn mening, helemaal geen goed onderdeel van het theater; vooral niet wanneer men een theepot meeneemt naar het theater, die nauwelijks vormlozer en onreiner is dan die in de eerste de beste dorpstaveerne. Ook zie je soms een mand, die elegantie zou moeten uitstralen, alsof een boer er net kippenmest mee naar het plantenbed heeft gebracht. Neem geen aanstoot aan mijn dramaturgische overdrijvingen: het is onaangenaam om decorum en fatsoen te verwaarlozen.

Van Leipzig tot hier heb ik geen enkele plaats gevonden waar het zo duur was als in Ancona; zelfs niet het dure Triëst.

Ik moest hier in de herberg een keizerlijke dukaat per dag betalen, en voor dat geld werd ik slecht verzorgd. Alles wordt nog steeds toegeschreven aan de oorlog en de belegering; dat kan heel gunstig zijn voor de aubergisten. Alles zat vol onbeschoftheid. Ik betaalde de knecht zes paoli per dag; daarvoor wilde hij vroeg komen om negen uur en vertrekken bij zonsondergang; en stelde enorme extra eisen toen hij tot na de komedie moest blijven, omdat ik het niet gemakkelijk vond om 's nachts mijn auberge te vinden in de bochtige stad. Hij plantte zich naast me op de begane grond en vermaakte me met zijn onbeschaamdheden; en daarvoor moest ik hem het entreegeld betalen en twee paoli extra voor de nacht.

De barbiers nemen altijd een knecht mee, een soort leerling, die het bekken draagt en de kunst van het baardscheren leert van de grote meester. Nu is het bassin inderdaad zo ruim dat je er gemakkelijk een paar biggetjes in zou kunnen braden, en je bent niet meer zo verbaasd dat de verhitte verbeelding van Don Quichotte[363] zoiets als een helm zag. Als je de heer goed hebt betaald, komt de jongen die het servet

363Don Quichot (Spaans: Don Quijote of Quixote), voluit *De vernuftige edelman Don Quichot van La Mancha*, is een door Miguel de Cervantes geschreven roman in twee delen. Het eerste deel werd gepubliceerd in 1605, het tweede in 1615.
Het boek is een van de eerste geschreven romans in een moderne Europese taal. Het vertelt de komische reisavonturen van een oude edelman die denkt dat hij een dolende ridder is. Deze hoofdpersoon, Don Quichot, is een dwaze held die zich met zijn goede bedoelingen maar onpraktische daden belachelijk maakt.

en het zeepdoekje in orde heeft gemaakt iets *della bona mano, della bona grazia*[364] eisen en trekt niet bepaald een vriendelijk gezicht bij een habbekrats. Mijn baard heeft me al heel wat gekost bij die mensen, en als ik hier nog langer zou blijven, zou ik het gemak van de Capucijners[365] opzoeken.

De mensen klaagden over ontberingen en hielden op klaarlichte dag kermis door de hele stad, zo erg zelfs dat de Fransen de politiemacht moesten verdubbelen om ervoor te zorgen dat de mensen elkaar niet doodtrapten; zo druk waren de straten. Er waren optredens die net zo komisch waren als die in Imola. Het zag er bijzonder kneuterig uit toen een heel mooi gezelschap in de allerfijnste maskeradekleding voorbij kwam, een echte ossenboer met zijn langhoornige beesten die wijnvaten vervoerden zich een weg naar binnen had gebaand en een groepje sierlijke abten achter de vaten langs rolde, er niet langs kon, ongeduldig hun blikken naar de dames stuurde, uiteindelijk er doorheen wipte en ernstig in elleboogbotsing kwam met de stoere voerlieden. Dit bracht leven en lawaai in de opeengepakte toeschouwers links en rechts. De arme mensen, die klaagden van de honger, gooiden allerlei soorten snoep naar elkaar; maar de meest amicale, liefdevolle kanonnades werden gemaakt met een enorme hoeveelheid maïs, die in manden werd vervoerd voor de verkoop als kogels voor dit gekibbel. Ik heb het idee dat ze daarna wel tien schepels[366] hadden kunnen verzamelen. Natuurlijk raapten de armen de volgende dag op wat niet vertrapt en vermalen was in de mest en dat werd gebruikt als excuus voor het kattenkwaad. Het is een vreemde, erg dwaze en humoristische manier om aalmoezen uit te delen.

De koffiehuizen hier zijn zeer goed uitgerust en je ontmoet er altijd een aangenaam, onderhoudend gezelschap van buitenlanders en plaatselijke bewoners. Het beleg van de stad in de laatste oorlog moet een vreemde aanblik hebben gegeven, toen bijna alle naties van Europa, oosterlingen, Engelsen, Russen, Italianen en Turken vochten tegen de nieuwe Galliërs, die ondanks alle inspanningen van

364 van goede hand, van goede genade.

365 Kloosterorde. Mannen met baarden.

366 Schepel (inhoudsmaat) Een schepel is een oud-Nederlandse eenheid voor het aangeven van de inhoud van droge waren. Onder het in 1816 ingevoerde Nederlands metriek stelsel was een schepel gelijk aan 10 liter, maar voor die tijd was de waarde van het schepel per gewest verschillend.

de aanvallende legers uiteindelijk stand hielden in de stad, en die er nu alleen uit worden verdreven door de machtige vroomheid van hun heerser. Ancona is zeker in elk opzicht een van de interessantste militaire posten aan deze kant, en naast Tarentum[367] de belangrijkste aan de hele Adriatische Zee. Mijn paspoort uit Wenen was geldig tot Ancona, omdat de hoffelijke voorzitter van de Italiaanse kanselarij het niet verder wilde sturen. Maar hier deden ze geen enkele moeite om me een paspoort te geven waar ik ook maar om vroeg. Ze waren alleen bezorgd dat ik op het randje van de dood zat. Daar was natuurlijk geen wiskundig bewijs voor, maar ik maakte de goede, vriendelijke mensen duidelijk dat mijn manier van reizen waarschijnlijk toch de veiligste was. Wie zou er nu op zoek gaan naar rijkdom in mijn reistas? Mijn uitrusting was niet veelbelovend; en je slaat nergens mensen voor niets dood.

367 Tarentum was een kolonie gesticht door Sparta in de 8e eeuw voor Christus aan de zuidkust van Italië. Het was een belangrijk commercieel en militair centrum in Magna Graecia en vocht tegen Rome in de Pyrrus- en Tweede Punische oorlogen.

19

Ancona – Rome

Rome, 2 maart

Tegen mijn bedoeling in ben ik nu hier. De mensen in Ancona hebben me zo nadrukkelijk te verstaan gegeven dat het dwaasheid zou zijn om van daaruit langs de Adriatische Zee door Abruzzen en Calabrië te gaan, zoals ik van plan was. Hun beschrijvingen waren afschuwelijk en in de herberg baden ze bij voorbaat voor mijn arme ziel, die mijn lichaam spoedig zou ontstijgen, vanwege mijn ogenschijnlijke halsstarrigheid. *Vous avez bien l'air d'être un peu François; et tout François est perdû sans ressource en Abruzzo. Ce sont des sauvages sans entrailles;*[368] vertelden ze me. Dat klonk natuurlijk niet erg vrolijk, want ik denk dat ik in mijn vaderland nog menig eerlijk aardappelgerecht kan eten. *On Vous prendra pour François, et on Vous coupera la gorge sans pitié*;[369] zeiden ze. *Fort bien*,[370] zei ik; *ou plûtot bien fort*.[371] Wat moest ik doen? Ik bracht een bezoek aan de treurende dame van Loretto,[372] liet de koster mijn wandelstok met knotsen naar het Allerheiligste altaar dragen voor de wijding, bekeek de votiefoffers en het enorme aantal biechtstoelen, liet een half dozijn gewijde rozenkransen voor een paar paoli aan mij bevestigen, om enkele trouwe zondaars in mijn vaderland gelukkig te maken, en liep vol vertrouwen door de Apennijnen in de richting van de Tiber.

368 Je lijkt een beetje op een Fransman; en elke Fransman is hopeloos verloren in Abruzzo. Het zijn wilden zonder kloten.

369 Ze zullen U voor Fransman aanzien, en ze zullen U zonder genade de keel doorsnijden.

370 Erg goed.

371 of liever gezegd heel heel erg goed.

372 Heilige Maria van Loretto. Het huis van de Heilige Maagd Maria in Nazareth zou bedreigd worden door de Turken. In 1291 brachten engelen het Heilig Huis, waar Jezus in opgroeide, op een wolk naar Dalmatië. Aldaar deden zich volgens bronnen verscheidende mirakels voor, en mensen kwamen er vroom bidden tot de Heilige Moeder Gods. In 1294 brachten de Heilige Engelen het naar een woud nabij Recanati, deze plek wordt Loreto genoemd. Sindsdien stromen bedevaarders naar het Heilig Huis om Maria te vereren. Het geboortehuisje van Jezus, staat in de basiliek.

Natuurlijk ontbrak het ook hier niet aan moordverhalen, en in sommige bergravijnen werden de armen en benen van de geëxecuteerden vaak genoeg her en der aan de iepen gehangen als gedenkteken en de vreselijkste waarschuwing: maar ik heb de gave om soms wat dommer en armer te lijken dan ik in werkelijkheid ben; en zo kwam ik zonder kleerscheuren aan bij het Capitool.

Het gebied van Ancona naar Loretto is prachtig, afwisselend met valleien en heuvels, allemaal begroeid met prachtige graan-, fruit- en olijfbomen; des te slechter de weg. Er was nog steeds sprake van strenge vorst, een verschijnsel dat ik midden februari in Ancona had opgemerkt; en toen de zon tevoorschijn kwam, maakte de warmte de weg ondraaglijk lastig.

Ik was sinds Venetië overal zo geplaagd door bedelaars dat ik de derde persoon op de weg altijd voor een bedelaar aanzag. Ik was des te meer verrast door een klein foutje net buiten Loretto, waar het wemelt van de arme mensen. Een oudere, armoedig geklede man stond bij een brug op de weg voor de stad, nam met veel eerbied zijn oude hoed af en zei iets heel zachts, wat ik, die eraan gewend was, voor een gewoon verzoek aanzag. Ik wierp hem een blik toe en omdat ik aan zijn kleding en gezicht kon zien dat hij betere dagen had gekend, overhandigde ik hem een klein zilverstuk. Dit bracht hem in grote verlegenheid; zijn gezicht begon te blozen, zijn tong te stamelen: hij had me alleen maar een goedemorgen en een goede reis gewenst. Nu bekeek ik de man van dichtbij en vond zoveel fijne bonhommie in zijn hele manier van doen dat ik me aan mijn haast stoorde. Waarschijnlijk dachten we allebei dat we elkaar armer vonden dan we waren. Je zult het met me eens zijn dat zulke verschijningen, afgezien van het lichte ongemak van het kortstondige gevoel, zeer gunstig moeten zijn voor onze medemenselijkheid.

De omgeving van Loretto is een paradijs van vruchtbaarheid, en de engelen moeten wel heel slimme mensen zijn geweest, want ze konden niet beweren dat ze het huisje in het beloofde land door de lucht hadden meegenomen vanuit Dalmatië.[373] Het is hier waarschijnlijk een beetje beter dan het daar zou zijn geweest, waar het bij wijze van spreken nog in de klauwen van de ongelovigen[374] was. Het leek wel

373 Dalmatië (Kroatisch: Dalmacija) is een regio in Kroatië, gelegen in het zuiden van het land. Dalmatië is een relatief smalle kuststrook lopend van het eiland Rab in het noorden tot de baai van Kotor in het zuiden.

374 Islam?

alsof het ongeloof ook hier de overhand wilde krijgen en een derde transport noodzakelijk zou maken; want de afschuwelijke Fransen, die anders de meest christelijke natie waren, hadden zich niet gewaagd om openlijk geweld te doen aan de Heilige Maagd, waarover de plaatselijke vromen grote klaagzangen en verwensingen zingen: maar de nieuwe zalving van de grote demagoog[375] geeft de zaak plotseling een andere wending voor de vroomheid. De zwelgpartijen beginnen weer, er worden allerlei soorten spektakels opgevoerd, zoals ik zelf heb gezien hoe het afgodsbeeld van Bacchus[376] op een enorme ton voor het heilige huis paradeerde voor het carnaval; en er worden weer aflaten verkocht[377] bij de puntentelling voor allerlei soorten schurkenstreken. Er zit helemaal niet veel ratio in de vergeving van zonden; maar hij die dit soort vergeving heeft uitgevonden, blijft een vloek voor de mensheid totdat het spoor van zijn doctrine is uitgewist.

Met deze en soortgelijke gedachten liep ik op en neer over de lange laan van Loretto,[378] door de prachtige valleien en altijd in de richting van Macerata.[379] Aan de linkerkant hebben mensen een prachtig aquaduct gebouwd dat water van Recanati naar Loretto brengt. Als ik zo'n cultuur overal zou kunnen vinden, van Ancona tot Macerata en Tolentino, zou ik de monniken bijna hun monnikendom vergeven. In Macerata begroette een pauselijke korporaal me bij de poort en nam de

375 Napoleon tot keizer.

376 Bacchus is in de Romeinse godsdienst de god van de wijn, en van de roes en de dronkenschap. Hij is de zoon van Jupiter en Semele, de dochter van Kadmos; toen zijn moeder zwanger van hem was, werd zij door Jupiters bliksem gedood. Het ongeboren kind werd vervolgens in Jupiters dij genaaid en kwam drie maanden later ter wereld.

377 Het fenomeen 'aflaat' was een manier om tijdelijke straffen voor zonden af te kopen. Het ging hierbij om zonden die in de biecht waren beleden. Met aflaten kon de tijd in het vagevuur – waar men na de dood kwam – verkort worden.
Een aflaat (in het Latijn: *indulgentia*) kon verdiend worden door veel bidden, door goede werken of door deze voor geld te kopen. In de loop van de Late Middeleeuwen nam de verkoop van aflaten steeds grotere vormen aan. Bekend is bijvoorbeeld de omvangrijke handel in aflaatbrieven door aflaathandelaar Johann Tetzel (1465-1519). De handel in aflaat zou een van de redenen vormen voor het ontstaan van de Reformatie in de vroege zestiende eeuw, die begon met de 95 stellingen van Maarten Luther in 1517.

378 Loreto is een gemeente in de Italiaanse provincie Ancona.

379 Macerata is een stad in de Italiaanse regio Marche. De stad ligt 15 kilometer landinwaarts op een heuveltop tussen de twee belangrijkste dalen van de gelijknamige provincie: het Valle del Chieti en Valle del Potenza.

vrijheid om mijn paspoort te inspecteren als een politieagent. De man was overigens heel beleefd en braaf en stuurde me naar een herberg niet ver van de poort, waar ik zo vriendelijk en welwillend werd behandeld dat de mensen met hun enorm sterke geloof buitengewoon waardevol voor me werden door hun goede aard.

Ik maakte een goed vuur van iepenhout en druivenstruiken, las een rapsodie uit Homerus en sliep net zo vredig als in de buurt van het Paulinum in Leipzig.[380] Het was mijn gewoonte om 's ochtends zonder ontbijt de buurt uit te gaan en te pauzeren bij de eerste de beste herberg op de weg. De omgeving was aan beide kanten een paradijs, maar er was niets te eten. Na Macerata slaat de weg linksaf richting Abruzzo, en ik was erg geneigd om door te lopen naar Fermo en Bari. Alleen mijn belofte in Ancona hield me tegen. Ik smeekte de goede broodbeesten om vergiffenis voor mijn wantrouwen en ongeloof, en liep verder. Mijn honger begon me wat ongemakkelijk te maken toen ik een nogal smerig bord aan de rechterkant van de weg zag en om ontbijt verzocht. Er werd alleen maar geklaagd over het gebrek aan brood. Uiteindelijk, omdat ik veel vroeg en veel aanbood, kwam er toch wijn en brood. Het brood was slecht, maar de wijn was des te beter.

Ik was nuchter, had al een lange reis achter de rug, had het warm en dronk het geschenk van de wijnstok in grote slokken, die glinsterden als het geschenk uit het Gallische Campanië[381] en naar beneden gleden als nectar. Ik dronk overvloedig, want ik had dorst; en toen ik de Caupone verliet, was het alsof ik wegzweefde, en alsof de geest

380 Op de plaats van het huidige Paulinum stonden tot 1830 de kloostergebouwen van het Dominicaanse klooster St. Pauli, gebouwd aan het begin van de 13e eeuw. De kloosterkerk werd in 1240 ingewijd. Individuele gebouwen werden in de 15e eeuw vervangen. Op dat moment diende de Paulinerkirche de Universiteit van Leipzig als maximum auditorium, een plaats voor doctoraatsstudies, een plaats voor kerkdiensten en een begraafplaats voor universiteitsprofessoren.
Het herbouwde Paulinum - auditorium en universiteitskerk van St. Pauli is een gebouw van de Universiteit van Leipzig aan de Augustusplatz. Het gebouw werd tussen 2007 en 2017 gebouwd naar plannen van de Nederlandse architect Erick van Egeraat op de plek waar op 30 mei 1968 de Pauluskerk werd opgeblazen. Als universiteitsgebouw verenigt het Paulinum zowel wetenschappelijke instituten als de universiteitskerk onder zijn dak. De zaal kan hiervan worden gescheiden door een transparante roomdivider (glazen wand).

381 Franse platteland.

van de god zelfs mijn hielen was binnengedrongen. Zoveel herinner ik me, ik maakte verzen die me heel goed leken in mijn gelukzaligheid. Het is jammer dat ik niet de tijd en de stemming had om ze op te schrijven; dan zou je tenminste zien hoe Lyaeus[382] me helpt bij het schrijven, want de rest van mijn werk is heel sober. De arbeiders keken me aandachtig na terwijl ik over het pad zwierde; en ik denk dat ik de verzen van me af danste. Toen vroeg een ezeldrijver me heel verdrietig en zielig: *Volete andare a Cavallo, Signore*?[383] Ik keek naar zijn cavalerie, wreef twijfelend in mijn ogen en dacht: "Meestal verandert wijn ezels in paarden: heeft het hier de paarden in ezels veranderd? Maar ik kon wrijven en kijken zoveel ik wilde, en ik kon een grappige bril op mijn neus zetten; de verschijningen bleven ezels; en ik gaf het dictatoriale antwoord op het herhaalde verzoek van de man om eer: *Io sono pedone e non voglio andare a cavallo sul asino*.[384] De mensen keken naar mij, en naar de ezeldrijver met mij, en grinnikten om mijn manier van lopen en mijn taal; maar ze waren zo goedaardig en lachten niet. Het waren stadskinderen; ik denk bijna dat de Duitsers in hetzelfde geval wel zouden hebben gelachen.

Het ging goed in Tolentino, en ik liet me overhalen om vanaf hier een koets te nemen door de Apennijnen, die niet als goed worden afgeschilderd,[385] gewoon om niet helemaal alleen te zijn. Hier komt de Chiente de berg af en is een mooie rivier voor Italië, die ook wat beter water heeft dan de andere rivieren. Je loopt nu een paar dagen tussen de bergen door, waarbij je de rivier steeds volgt tot aan de bron bij Colfiorito, waar hij uitkomt in een meer waarin het water zich verzamelt van de hoogste toppen van de Apennijnen rondom. Ik had een wagen gehuurd, maar de herbergier, die ook rijtuigen verhuurde, kwam met het excuus dat er momenteel geen te vinden was en dat ik twee uur zou moeten wachten. Dat was niet prettig. Maar ergernis zou me alleen maar meer vertraging opleveren; dus ik had geduld en

382 In de oude Griekse religie en mythe is Dionysus de god van de wijnbereiding, boomgaarden en fruit, vegetatie, vruchtbaarheid, feestelijkheden, waanzin, rituele waanzin, religieuze extase en theater. Hij stond bij de Grieken ook bekend als Bacchus vanwege een waanzin die hij zou opwekken, genaamd baccheia. Bij Romeinen: Lyaeus.

383 "Wilt u paardrijden, meneer?"

384 Ik ben een voetganger en wil niet op een ezel rijden.

385 gevaarlijk door struikrovers.

liet mezelf en mijn rugzak op een muilezel zetten; mijn gids zat op het zadel toen we de stad uit waren en zo draafden we op z'n Italiaans de bergkloven tegemoet. Deze werden al snel erg smal en woest, en de menselijke botten die hier en daar hingen zorgden niet voor de beste idylle.

Ik verbleef op een plaats, waarvan ik de naam vergeten ben, niet ver van het oudeCamerinum,[386] dat Livius met grote eer vermeldt in de Punische oorlog.[387] Hier werd ik zeer gastvrij ontvangen en kreeg ik de koets naar Foligno die ik had besteld. Serrevalle is een groot, lang dorp in een smalle, verschrikkelijke bergkloof bij de rivier, niet ver van de hoogste top van de Apennijnen; en ik was verrast hier zulk goed en goedkoop eten te vinden. Vanaf het meer bij Colfiorito, een bekken in de hoogste bergwanden, daalt het al snel aan de andere kant, en het pad slingert heel wild en romantisch langs een rotsachtige kronkelslak naar beneden. Case Nuove is een arm dorpje op de helling van de berg, bijna net zo tussen de rotsen als Serrevalle aan de andere kant. De mensen hier weten zich goed te bedruipen door te profiteren van de sympathie van de reiziger. Ze rekenen de reiziger niet te veel, maar wenden zich, als het op betalen aankomt, met ontroerende toewijding tot hun vrijgevigheid. Als je nu eens een blik werpt op de hoge, verschrikkelijke, kale rotsen om je heen; je zou geen ziel moeten hebben als je niet wat dieper in je buidel tastte en de goedmoedige mensen hielp om te leven.

Van Case Nuove naar Foligno[388] is een route die misschien wel de mooiste en meest romantische van Italië is. Je klimt weer naar een flinke hoogte in de Apennijnen en hebt een van de mooiste uitzichten over een zeer rijk gebied. Rechtsonder, diep in de kloof, liggen de papiermolens van de Paus, waarvan gezegd wordt dat ze tot de beste van Italië behoren, in een geleidelijk breder wordende vallei. Bovenaan zijn de bergen kaal, dan verschijnen er geleidelijk struiken,

386De Slag bij Camerinum in 298 v.Chr. was de eerste veldslag in de Derde Samnitische Oorlog. In het gevecht versloegen de Samnieten de Romeinen, die werden geleid door Lucius Cornelius Scipio Barbatus.

387 De Punische oorlogen, door de Romeinen Bella Punica genoemd, waren de oorlogen tussen Carthago en de Romeinse Republiek. Deze mogendheden kwamen met elkaar in conflict omdat hun invloedssferen zich beide uitbreidden in de westelijke helft van de Middellandse Zee.

388Foligno ligt in de Midden-Italiaanse regio Umbrië in de provincie Perugia.

dan olijfbomen en aan de voet liggen weelderige wijngaarden. Hier zag ik denk ik voor het eerst de vaste eik, die in Rome een van de eerste ornamenten van de Borghese[389] tuin is. Bovenaan het pad kun je, als het helder weer is, over de oude Thrasymen[390] tot Assisi en Perugia kijken. Ik had niet zoveel geluk; het was nogal bewolkt, maar het was een prachtig gezicht, zelfs zoals het was. Had ik maar iets fatsoenlijks geleerd![391] Hier ben ik al in het land waar geen steen zonder naam is. Het oude, donkere Foligno, waar de zegen van Hesperia[392] rust, ligt in de vallei beneden, bedekt met magische wolken. Rechts en links liggen heuvels bezaaid met gebouwen, die in de oudheid allemaal opmerkelijk moeten zijn geweest. Aan de linkerkant graasden ooit de stieren, witgekleurd door de Clitumnus,[393] die de heersers van de wereld naar de hoofdstad brachten voor hun offers; en diep, diep verder naar beneden, in een bergkloof, ligt het oude Spoleto,[394] voor de poorten waarvan Hannibals leger, zegevierend op de Thrasymen, voor het eerst vreselijk werd afgeslagen door een stad. Er is niet veel artistieks te zien in en bij Foligno nadat de nieuwe Galliërs[395] het prachtige beeld van de Madonna hebben meegenomen. De kathedrale kerk wordt nu gerepareerd en ik heb er zin in.

Ik was ingekwartierd in het postkantoor, waar ik redelijk goed verzorgd werd, maar enorm moest betalen. Een gastvrijheid waarvoor ik de vorige avond op het postkantoor in de Apennijnen zeven paoli had betaald, moest ik hier in het land van de zegeningen zestien betalen. Bovendien moest ik onder dwang per koets vervoerd

389 Borghese is een Italiaanse familie met een pauselijke achtergrond. Hun adeldom ontlenen zij aan de Bul Urbem Romam.

390 Trasimène was een departement van de Romeinse Republiek en later van het Franse Keizerrijk van Napoleon. Trasimène was vernoemd naar het Trasimeense Meer. Het departement lag in de regio Umbrië in Centraal-Italië, in de huidige provincies Perugia, Terni en Viterbo.

391 Wer nur ein Kerl wäre, der etwas ordentliches gelernt hätte!

392 Hesperia is een mythisch land uit de Griekse mythologie, waar de tuin van Hera te vinden is. Hier groeit de boom met gouden appels (die de eter ervan onsterfelijk maken). De boom wordt bewaakt door de Hesperiden, de dochters van Nyx. Omdat Hera hen niet volledig vertrouwde, plaatste ze ook de honderdkoppige draak Ladon in Hesperia.

393 In de Romeinse mythologie was Clitumnus een zoon van Oceanus en Tethys. Hij was de god van de rivier de Clitunno in Umbrië.

394 Spoleto is een stad in de Italiaanse regio Umbrië en in de provincie Perugia.

395 Fransen onder Napoleon.

worden, en omdat ik daar niet mee instemde, kreeg ik tenminste een aanbevelingsbrief van mijn vriendelijke gastheer naar Spoleto, naar een van zijn goede vrienden. Natuurlijk bedankte ik hem daarvoor, want hij had zijn goede vrienden nog niet eerder bij mij aanbevolen. Zodra de ochtend aanbrak, pakte ik mijn knapzak en wandelde door de vallei naar Hannibals kopstoot. Hier kwam ik langs de beroemde bronnen van Clitumnus, die nu gewetenloos worden ontheiligd door ezeldrijvers en wasvrouwen, ook al zijn ze nog net zo mooi als toen Plinius er zo enthousiast over sprak.

Natuurlijk zijn er hier geen grote bosschages of veel tempels meer, maar de omgeving is erg mooi en ik daalde ijverig af en dronk dorstig met grote teugen uit de krachtigste bron, alsof het Hippocrene[396] was geweest. Hier en daar stonden nog vrij hoge cipressen, die beroemd zouden zijn geweest in dit gebied. Het leek alsof Athena en Lyaeus hier hun geschenken hadden neergelegd in hun heiligdom. Er zouden ruïnes van oude tempels in de wijngaarden liggen, maar die heb ik niet bezocht. Toen ik op het jonge grasveld lag te luieren, kwam er een knap geklede jager bij me zitten, die het gesprek al snel op politiek richtte, een paar kranten uit zijn zak haalde en van me wilde weten hoe de definitieve regeling na de vrede zou worden getroffen, en hoe er in het bijzonder rekening moest worden gehouden met de heilige stoel[397] en de geestelijke kiezers. Ik had daar nog helemaal niet over nagedacht en zei hem heel eerlijk dat ik dat zou overlaten aan *quorum interesset*.[398]

Ik houd er niet van om betrokken te zijn bij dergelijke vereffeningsprojecten, omdat er bijna altijd iets schandaligs mee gemoeid is. Ik zal u een voorbeeld geven. Je kunt niets bedenken dat aanmatigender, brutaler, bespottelijker en onbeschaamder is dan de Russische nationale geest; niet die van het volk, maar van de hoopvolle nakomelingen van de grote families die in de rij staan voor burgerlijke en militaire ambten. Een van deze heren, die slechts iets voor lag op

396De Hippocrene (paardenbron) was een bron op de Helikon in Boeotië (Boeotië is een gebied in Midden-Griekenland dat is vernoemd naar de stam de Boeoten) die evenals de andere bronnen daar, de Aganippe en de Pirene, heilig was voor de Muzen en Apollon. Deze bron bracht hen en dichters in het algemeen in dichterlijke vervoering en is daarom de bron van dichterlijke inspiratie. Hippo = nijlpaard.

397De paus.

398de geïnteresseerden.

zijn kameraden, zei publiekelijk in de voorkamer in Warschau dat hij hoopte Russisch gouverneur in Dresden te worden en te blijven. De vraag was hoe Oostenrijk tevreden te stellen over de tweede verdeling van Polen. De neef van de gezant, die majoor was in het leger en dus geen soldaat, zei heel naïef en onpartijdig dat er nog genoeg keurvorsten en prinsen waren om te paaien. Je vriend stond bij de Excellenties, van wie sommigen de morele tegenpool van hun titel waren, wendde zich droogjes af en zei: "Dat is tenminste de juiste uitdrukking: zo gaat het hier en daar."

20

Rome – Spoleto – Terni –

De jager verliet me na een half uur gezellige praat, en ik verliet de Clitumnus. In Spoleto ging ik zonder moeite door de poort, waar Hannibal volgens de berichten niet doorheen kon. Ik had bijna spijt dat ik de aanbevelingsbrief van de goedkope man in Foligno niet had aangenomen, want ik dwaalde een half uur door het dorp voordat ik een fatsoenlijke herberg vond. Uiteindelijk werd ik er een binnengelaten, waar ik voor het derde deel van de rekening van gisteren net zo goed werd vermaakt. Spoleto is een groot, oud, donker, lelijk, ellendig gat; ik zou liever koster Klimm[399] in Bergen in Noorwegen zijn dan aartsbisschop van Spoleto. De mensen die ik hier zag, leken allemaal een slecht geweten te hebben, en alleen mijn huisbaas en zijn familie leken een uitzondering te zijn. Daarom gaf ik niets om hun oudheden, waarvan er hier nog heel wat zouden moeten

399Nicolaas Klim(m) schreef boeken over onderaardse reizen. Vandaar dat lelijk, ellendig gat. Via Delpher.nl is een dodenlijst (1742) van de koster van de Kruiskerk in Bergen te vinden, levensbeschrijvingen van gestorvenen.
"Onder de boekverzameling van mynen vader heb ik het afſchrift gevonden, 't welk ik thans myn leezers mededeel. Onze beroemde Klim heeft het geſchreeven: zyn hand is my bekend, en niemand zal twyfelen dat het zyn' eigen arbeid is, wanneer hy zich te binnen brengt dat hy een man was, die, door zyn onderäardſche reizen, de gemoederen der menſchen grondig had leeren kennen. Als koster bezat hy nog dezelfde bekwaamheden, die hem als keizer in Zuama aanzienelyk en bemind gemaakt hadden. Ik beroep my op zyne onderäardſche reisbeſchryving, waarin men de duidelykſte kenteekenen zal vinden, dat hy als een philoſooph gedacht heeft.
Een proeve:
Fugo Alricus; een bekwaam Geneesmeester. Wie onder zyn handen ſtierf, ſtierf naar de regels. Hy kon uit het urinaal beter waarzeggen dan een heiden uit de hand. Wanneer hy iemand de pols voelde was 't een zeker teeken van een' naderenden dood. Hy was huisärts van alle de geenen die met oude gierige weduwen getrouwd waren, of zulke vrouwen hadden in welken het leeven verroest ſcheen; en hy nam zyn ampt als een rechtſchapen man waar. Alle zyn lyders genas hy volgens de Griekſche manier. Naar myne rekening, zyn binnen drie jaaren meer dan vierhonderd menſchen door Hippocrates geſtorven. Men kan ligt denken dat de geestelykheid, ik de koster, en andere doodgraavers deezen vlytigen man veel hadden te danken.
Een dooden lyst van Nicolaas Klim; koster der kruiskerke te Bergen, in Noorwegen.

zijn. Maar het zijn allemaal ruïnes; en ruïnes in het algemeen, en zeker in Spoleto, en bovendien in zulk vreselijk mistig weer, zorgen niet voor aangenaam vermaak. Boven de poort die Hannibals poort wordt genoemd staan de woorden in het marmer geschreven:

HANNIBAL
CAESIS AD THRASYMENUM ROMANIS
INFESTO AGMINE URBEM ROMAN PETENS
AD SPOLETUM MAGNA STRAGE SUORUM REPULSUS,
INSIGNE PORTAE NOMEN FECIT.[400]

Dat is de koptekst. Ik weet niet of dit de woorden van Livius zijn: het lijkt me dat de laatste iets anders leest. Maar volgens de oude schrijvers klopt het wel; maar ik weet niet of het precies deze poort is: want hoeveel veranderingen heeft de stad niet ondergaan sinds de Punische oorlogen! Maar het is wel de poort waar de weg vanuit Perugia doorheen loopt. Het marmer lijkt vrij nieuw te zijn. Het zou nu moeilijk zijn om een Frans bataljon tegen te houden.

Toen ik in Foligno aankwam, dacht ik, idioot als ik ben,[401] dat ik de Apennijnen was overgestoken: maar de hele vallei van de Clitumnus, met de steden Foligno en Spoleto, ligt in de bergen; van Spoleto naar Terni is het verschrikkelijkste deel ervan; en ook hier was ik weer helemaal alleen te voet. Op de ochtend dat ik Spoleto verliet, kon ik nog steeds het oude gotische kasteel zien op de rotspartij aan de linkerkant, waar dappere kerels zich misschien nog wel gedurende een paar uur een weg door de stad zouden kunnen vechten. Overal waar ik stopte, werd ik vermaakt met verhalen over rovers en moorddadige daden om me over te halen een muilezel met gids te nemen; maar ik was koppig en liep uitdagend alleen mijn weg vooruit. Jupiter Summanus[402] zou

400 HANNIBAL
Slachting van de Romeinen in Thrasymena
Aanval van de Romeinse stad
Een grote slachting van hen werd afgeslagen in Spoleto,
Zijn naam staat op deze poort.

401 Ich Idiot glaubte, als ich in Foligno angekommen war, ich sei nun den Apennin durchwandelt:

402 Summanus was de god van de nachtelijke donder in de oude Romeinse religie, in tegenstelling tot Jupiter, de god van de donder overdag. Zijn precieze aard was zelfs voor Ovidius onduidelijk. Plinius dacht dat hij van Etruskische afkomst was en een van de negen dondergoden.

een tempel op de top van de berg hebben gehad. Het is waarschijnlijk de hoogste berg alleen vanaf Rome tot Umbrië; daarbuiten zijn er veel hogere delen in de keten.

De weg omhoog vanuit Spoleto is niet zo wild en angstaanjagend als de weg omlaag en verder naar Terni. Het dal naar beneden is soms nauwelijks honderd passen breed, met hoge rotsachtige bergen rechts en links, waartussen de hele dag weinig zonlicht valt, afgewisseld met ravijnen en bosbeekjes. Er liggen geen dorpen langs de weg, behalve een paar huizen op de top van de berg en een half dozijn in Strettura,[403] waarvan de naam al duidt op een smalle pas. Hier en daar staan een paar afgelegen woningen, die er niet vriendelijk uitzien, en veel oude, verlaten gebouwen, die er eerder uitzien als roversholen. Er is bijna niets bebouwd. De meeste bergen zijn tot op grote hoogte begroeid met donkere, wilde laurierstruiken, die een dappere bende nodig zou kunnen hebben als teken van overwinning.[404] Ik moet bekennen dat ik me heel goed voelde toen, een paar Italiaanse mijlen van Terni, de vallei zich weer verbreedde en ik mezelf weer enigszins naar de oppervlakte gestuwd zag en onder me prachtige, vredige olijfgaarden zag waaronder het jonge graan groen werd. De vallei van de Nera opende zich en er lag weer een paradijs voor me. Hoge cipressen rezen hier en daar op in de tuinen op de rotsachtige kliffen, en de lente leek met weldadige kracht te werken op de eerste planten van het jaar.

Eergisteren kwam ik aan in Terni op mijn reis hiernaartoe. Mijn huisbaas, een Tiroler en trots op de eer een Duitser te zijn, gaf me op z'n Oostenrijks behoorlijk te eten en serveerde me uiteindelijk een schotel inktvis, die ik misschien lekkerder had gevonden om te mee beginnen. Misschien zag hij me aan voor een schilder en dacht hij dat dit bij de inwijding hoorde. Naar het oordeel van mijn gehemelte kan ik inktvis niet aanbevelen als toetje of delicatesse; de zwartbruine kleur alleen al is niet esthetisch aantrekkelijk in het gerecht. Nadat ik had gegeten, een glas wijn had gedronken en mijn reistas in orde had gemaakt, sjokte ik naar de Tempel van de Zon, de huidige kleine kerk van de Heilige Redder. De kerk was op slot, maar ik liet me niet wegsturen en ging naar de koster, die zich verder niets van me aantrok; hij zat onbeweeglijk bij zijn kom en zijn boek en liet een oude

403 Bekrompenheid.
404 Lauwerkrans, laurierkrans.

Sarah[405] me de kerk binnenleiden. De man had gelijk met zijn eigen gedachten, want hij dacht ongetwijfeld dat ik noch hem, noch zijn kerk eerde, maar slechts mijn complimenten gaf aan de heidense zon. Dat klopt. Zoals je weet heeft men de tempel als een ware verduisteraar behandeld en ervoor gezorgd dat de zon er niet meer in kan schijnen. Alle ingangen zijn dichtgemetseld en er zijn nissen van gemaakt, met op elke nis een heilige die voor Italië slecht genoeg is geschilderd; en boven het altaar staat een Sint Salvator,[406] die zijn maker ook niet uit het vagevuur zal verlossen.

Hoewel ik die dag al vier mijl Apennijnen had overgestoken vanuit Spoleto, klom ik nog een Duitse mijl over het hoge stenen pad naar de waterval van de Velino. Dat was mijn beloning. Het was een prachtige dag; er waren geen wolken en er waaide een zachte wind, die alleen in het gebied van de waterval een beetje fris was. De zon stond al een beetje laag en vormde een hele heldere, prachtig gloeiende lichtboog vanuit de verschrikkelijke kloof van de Nera hoog in de atmosfeer en een grotere donkergekleurde lichtboog in de nevel van de waterval. Ik zat op de rots aan de overkant en vergat voor een paar minuten al het andere dat de wereld te bieden had dat groots en mooi was. Er is nauwelijks iets groters en mooiers door mensenhanden voortgebracht dan deze schepping van de natuur. Het volgende was half gedachte, half gevoel toen ik weer bij mezelf was.

Hier hat vielleicht der große Mann gesessen
Und dem Entwurfe nachgedacht,
Der seinen Namen ewig macht;
Hat hier das Riesenwerk gemessen,
Das größte, welches je des Menschen Geist vollbracht.
Es war ein göttlicher Gedanke,
Und staunend steht die kleine Nachwelt da
An ihres Wirkens enger Schranke
Und glaubet kaum, daß es geschah.
Wie schwebte mit dem Regenbogen,
Als durch die tiefe Marmorkluft

405 Sara is de vrouw van Abraham en een van de stammoeders van Israël. Ze is een knappe vrouw. Als ze negentig jaar oud is, krijgt ze een zoon: Isaak.
406 Salvator betekent Verlosser. Met Sint-Salvator wordt dus Jezus Christus bedoeld en Redder van de wereld (Salvator Mundi) is een titel van Jezus.

Hinab die ersten Donnerwogen
Wild schäumend in den Abgrund flogen,
Des Mannes Seele durch die Luft!
So eine selige Minute
Wiegt einen ganzen Lebenslauf
Alltäglichen Genusses auf;
Sie knüpft das Große an das Gute.
Es schlachte nun der zürnende Pelide
Die Opfer um des Freundes Grab;
Es zehre sich der Philippide,
Sein Afterbild, vor Schelsucht ab!
Es weine Cäsar, stolz und eitel,
Um einen Lorbeerkranz um seine kahle Scheitel;
Es mache sich Oktavian,
Das Muster schleichender Tyrannen,
Die je für Sklaverei auf schöne Namen sannen,
Mit Schlangenlist den Erdball untertan:
Die Motten zehren an dem Rufe,
Den ihre Ohnmacht sich erwarb,
Und jedes Sekulum verdarb
An ihrem Tempel eine Stufe.
Hier steigt die Glorie im Streit der Elemente,
Und segnend färbt der Sonnenstrahl
Des Mannes Monument im Tal,
Wo sanft der Ölbaum nickt, und hoch am Firmamente.
Das Feuer glüht mir durch das Rückenmark,
Und hoch schlägts links mir in der Seite stark:
Wer so ein Schöpfer werden könnte!

Misschien zat de grote man hier
Toen hij nadacht over het ontwerp,
Dat zijn naam eeuwig maakt;
Mat hier het gigantische werk,
Het grootste dat ooit de geest van de mens volbracht.
Het was een goddelijke gedachte,
En weinig nageslacht staat daar verbaasd
Er is een krappe grens aan hun werk
En gelooft nauwelijks dat het gebeurd is.

Zoals het zweefde met de regenboog,
Als door de diepe marmeren kloof
Langs de eerste dondergolven
Wild vliegend schuimend de afgrond in,
De ziel van de man door de lucht!
Wat een gelukzalige minuut
Weegt een heel de levensloop
alledaags genot;
Het verbindt het grote met het goede.
Laat de boze Pelide nu slachten
De offers rond het graf van zijn vriend;
De Philippide voedt zichzelf,
Zijn nabeeld, met kwaadaardigheid verminderen!
Laat Caesar, trots en ijdel, huilen,
Voor een lauwerkrans om zijn kale kruin;
Laat Octavianus zichzelf maken,
tot het model van kruipende tirannen,
Die ooit voor slavernij mooie namen verzonnen,
Met slangen sluwheid de wereld onderwerpen:
De motten voeden zich met de reputatie,
Die hun onmacht verdiende,
En elk seculum bedier
In haar tempel een trede.
Hier stijgt de glorie in de strijd van de elementen,
En gezegend kleurt de zonnestraal
Het monument van de man in de vallei,
Waar de olijfboom zachtjes knikt, hoog aan het firmament.
Het vuur brandt door mijn ruggenmerg,
En het klopt krachtig in mijn linkerkant:
Wie zo'n schepper kan worden!

Bovenaan de vallei rond de rotsachtige bedding, tussen de hoge bergen op ongeveer een uur rijden, ligt een prachtige vlakte vol onaangeroerde olijfbomen en wijnranken. Ik stond op het punt de pausen te vervloeken voor hun heiligschennis van de natuur toen ik hoorde dat dit een Napolitaans kamp was geweest tijdens de laatste oorlog. Ze versloegen de Fransen hier in het begin via het oude rotspad en ik begrijp niet hoe ze hen met gezond verstand verder hebben

durven achtervolgen. Ze gingen de manoeuvre aan en betaalden daar beneden duur voor hun kortzichtigheid. Het is triest voor de mensheid dat men met tijgerwoede vecht, zelfs tussen de takken van de vreedzame olijfboom. Hoezeer ik soms ook beschuldigd word van hardvochtigheid, een olijfboom en een tarweveld zouden voor mij altijd een toevluchtsoord zijn; en ik kan net zo goed de cartouche[407] opnemen tegen hem die een van beide vernietigt. De zon ging onder toen ik de prachtige olijfgaard afdaalde, en ik kon nog net een paar viooltjes en hyacinten plukken tussen de wijnranken, die daar zorgeloos bloeien.

Het was te laat om de restanten van het theater in de tuinen van de bisschop te zien, en de volgende ochtend liep ik naar Narni. Het gebied vanaf Narni langs de Nera is verschrikkelijk mooi. De brug bij Borghetto over de Tiber is een heel behoorlijk stuk werk, maar als monument voor drie pausen is het altijd erg klein, als je het afzet tegen de overblijfselen van de oude *ponte rotto*[408] bij Narni over de Nera. Dit zijn nog steeds zinvolle triomfbogen, deze brug en de Trajaanse bij Ancona. De mooiste is waarschijnlijk de waterval van Velino, die al meer dan tweeduizend jaar een zegen is voor het hele gebied van Rieti omdat het beschermt tegen overstromingen. Ik moet bekennen dat ik niet zo van doelloze pracht en praal houd, zelfs niet als het gigantisch zou zijn.

407 Kartätsche. Cartridge, kogel.
408 kapotte brug.

21

Narni – Nepi – Rome

Op een half uur van Narni verlaten we de Nera aan de rechterkant en het pad gaat links verder de heuvel op, nog steeds wild genoeg, maar niet meer zo grijs als tussen Spoleto en Terni. De Interamner vallei, die hier bij Narni in zijn geheel over de Nera uitkijkt, stond in hoog aanzien bij de Ouden en is nog steeds een erg mooie lijn tussen de Ciminus en de Apennijnen, ondanks alle verwaarlozing van cultuur. In Otrikoli, een oude vieze plaats niet ver van de Tiber, waar ik tegen de avond aankwam, werd ik beleefd uitgenodigd in een herberg net buiten de poort, en ik aarzelde niet om mijn buidel af te werpen en bij het vuur te gaan zitten met de mensen. Natuurlijk was het niet zo'n goede herberg, maar ik had het risico kunnen lopen om in de stad zelf een slechtere of helemaal geen herberg te vinden en terug te gaan, waar ik niet zo welkom zou zijn geweest.

Ik had daar nauwelijks een paar minuten in stilte gezeten toen er een zeer goed geklede man naast me kwam zitten en probeerde me aan het praten te krijgen door wat algemene vragen te stellen. Hij was een sterke, temperamentvolle politicus en, zoals logisch was, niet bijzonder tevreden met de stand van zaken, en vooral niet met de meest recente veranderingen, en hij dacht wijselijk dat de dingen niet konden blijven zoals ze waren. Zijn reputatie beloofde niet veel goeds, maar toch was hij een van de wijste, meest deskundige mannen van zijn land die ik tijdens mijn reizen in Italië heb gezien. Orthodoxie in kerk en staat leek niet zijn vak te zijn; en hij moet enig vertrouwen in mijn opvattingen hebben gekregen om mij zonder terughoudendheid zo diep in zijn ziel te laten kijken. Hij was ongewoon goed op de hoogte van de huidige staatszaken en was goed thuis in de oude geschiedenis. De oude Romeinse trots leek nog diep in hem te zitten. Hij sprak sceptisch over de paus en slecht over de Fransen; zijn haat was bijzonder intens jegens generaal Murat,[409] over wiens

409 Joachim Murat (Labastide-Fortunière, Frankrijk, 25 maart 1767 – Pizzo, Calabrië, 13 oktober 1815) was een zwager van Napoleon Bonaparte en van 1808 tot 1815 koning van Napels.
Hij was de zoon van een herbergier. In 1789 begon hij zijn militaire carrière. In

schaamteloze afpersingen hij met tegenzin sprak, en die al alle krediet bij hem had verloren door zijn Mamelukse[410] naam. Deze Otrikolan[411] was de eerste man sinds lange tijd die mijn wandeling goed begreep en geloofde dat zijn vaderland hem nog steeds verdiende, hoe laag het ook gezonken was. We schudden elkaar vriendschappelijk de hand en ik liep met de volgende dageraad de heuvel af, langs de ruïnes van de oude stad, in de richting van de Tiber.

Tot nu toe was het een genoegen geweest om door de Pauselijke Staten te reizen. Achter de bergen voor en achter Ancona, bij Foligno en Spoleto en Terni en Narni, was de cultuur nog rijk en mooi, en in de bergen waren de taferelen romantisch groots en soms subliem en

---

1795 sloeg hij samen met Napoleon de Opstand van 13 Vendémiaire neer en in 1796 nam hij als adjudant deel aan Napoleons Italiaanse Veldtocht van 1796-1797. Hij was succesvol bij de Expeditie van Napoleon naar Egypte en werd in 1799 tot divisiegeneraal benoemd. In november van datzelfde jaar steunde hij Napoleon bij de val van het Directoire. Het jaar daarop huwde hij Carolina Bonaparte, Napoleons jongste zuster.

In Napels werd de nieuwe koning, nu bekend als "Joachim Napoleon", goed ontvangen door de bevolking, die zijn knap uiterlijk, zijn optimistisch karakter, zijn fysieke moed, zijn liefde voor amusement en enkele pogingen om de armoede te bestrijden op prijs stelde, maar anderzijds werd hij verafschuwd door de geestelijkheid. Eén van zijn eerste regeringsdaden was het verlenen van gratie aan deserteurs, het toekennen van premies aan gepensioneerde soldaten, vergoedingen voor arbeidsongeschiktheid of verwondingen van militairen en hulp aan de weduwen en wezen van gesneuvelden.

Hij trok met zijn leger naar de Po en proclameerde in maart 1815 een onafhankelijk Italië met zichzelf als koning.

In de Slag bij Tolentino van 2 en 3 mei 1815 werd hij echter door de Oostenrijkers en de oude Napolitaanse koning Ferdinand IV verslagen. Op 18 juni 1815 verloor Napoleon de Slag bij Waterloo en Murat vluchtte naar Corsica. Van daaruit viel hij in september zijn oude koninkrijk binnen, maar hij werd bij zijn landing in Calabrië gevangen genomen door troepen van Ferdinand IV.

Joachim Murat werd ter dood veroordeeld en op 13 oktober 1815 te Pizzo (Calabrië) gefusilleerd. Hij bleef kalm, wenste niet geblinddoekt te worden en sprak terwijl hij fier rechtop stond de woorden:

"Soldaten! Doe uw plicht! Recht op het hart maar spaar het gezicht. Vuur!"

410 Mammelukken of mamlukken waren van de negende tot de negentiende eeuw niet-Arabische slaaf-soldaten, van origine merendeels Turks, Kaukasisch, Oost- en Zuidoost Europees, die opgeleid werden voor militaire of bestuurlijke dienst onder de regerende Arabische dynastieën.

411 Bewoner uit Otrikoli.

verschrikkelijk. Het was gemakkelijk om het gevaar te vergeten. Vanaf de Tiber en Borghetto wordt alles desolaat en dor. De bevolking wordt schaarser en schaarser en de cultuur wordt met elke stap meer en meer verwaarloosd. Civita Castellana wordt beschouwd als de oude Falerii van de Faliscanen, waar de schurk van Schulmeister[412] zijn leerlingen het vijandelijke kamp in leidde en door Camill zo braaf onder de slagen van de jongensroeden werd teruggestuurd. Het is aangenaam om, na een denkbeeldige militaire topografie, de werkelijk prachtige veldtocht hier als aanwezig voor te stellen. De situatie komt volledig overeen met het beeld dat de geschiedenis ervan geeft. De plek is bijna volledig omgeven door rotsen die van nature ontoegankelijk zijn. De aanblik boezemde me meteen respect in en zonder aan Cluver[413] te denken, die het, geloof ik, heel zeker had bewezen, plaatste ik de oude vesting hier meteen op eigen gezag. Een oude brug leidt van Borghetto over een wilde, romantische rotsachtige kloof, en richting Nepi en Rome heeft Pius de Zesde een nieuwe brug gebouwd, die de beste is die ik tot nu toe van hem heb gezien.

412 Charles Louis Schulmeister (Karl Ludwig Schulmeister), geboren op 5 augustus 1770 in Neufreistett (tegenwoordig een district van Rheinau) in Baden en stierf op 8 mei 1853 in Straatsburg-Meinau, bleef beroemd om zijn carrière als spion in dienst van Napoleon I.

413 Philipp Clüver (ook geschreven als Klüwer, Cluwer of Cluvier, en verlatijnst tot Philippus Cluverius; Danzig, 1580 – Leiden, 31 december 1622) was een geograaf en historicus uit de vroegmoderne tijd.

Clüver was kenner van de oude literatuur, en kreeg in Leiden een bijzondere aanstelling als geograaf en als verantwoordelijke voor de universiteitsbibliotheek. Zijn levenswerk zou echter liggen, zo bleek steeds meer, in het beschrijven van de geografie ten tijde van de klassieke oudheid. Hij baseerde zich daarbij niet enkel op literaire bronnen uit de Oudheid, maar ook op de aantekeningen die hij maakte tijdens zijn reizen en werkbezoeken. Hierin ligt zijn eigen specifieke bijdrage, een bijdrage die hem feitelijk maakte tot de grondlegger van de historische geografie. Clüvers eerste werk werd in 1611 gepubliceerd en ging over het gebied van de Nederrijn en de stammen die dit gebied bewoonden ten tijde van de Romeinen. Dit boek, *Commentarius de tribus Rheni alveis, et ostiis; item. De Quinque populis quondam accolis; scilicet de Toxandris, Batavis, Caninefatibus, Frisiis, ac Marsacis*, raakte in de Republiek der Zeven Provinciën een gevoelige snaar, omdat ten tijde van het Twaalfjarig Bestand het een bron was waaruit nationale trots kon worden geput. Clüvers volgende werk, *Germaniae antiquae libri tres* (Leiden, 1616), leunt sterk op Tacitus en andere Latijnse schrijvers. Weer een ander boek, over de overblijfselen van de klassieke oudheid op Sicilië, met aantekeningen ook over Sardinië en Corsica, zag het licht in 1619 bij uitgever Lodewijk Elsevier en is een nuttig overzichtswerk.

Overigens is het heel stichtelijk om de pompeuze stijl te zien waarin deze dingen in inscripties worden verteld: zulke *ampullae et sesquipedalia verba*[414] lijken helemaal in de ziel van de hedendaagse Romeinen te zitten. De oude Romeinen deden en lieten praten, en deze praten en laten doen. Op weg hierheen vanuit Ancona vond ik veel belangrijke erebogen, die in gezwollen taal niets meer zeiden dan dat Pius de Zesde hier was geweest en misschien had ontbeten. Deze bogen verdienden zo'n heerser. Vanaf Civita Castellana splitst de weg zich; de oude Flaminiaanse gaat naar de stad via Rignano, Malborghetto en Primaporta, en de nieuwe van Pius de Zesde via Nepi en Monterosi, waar hij aansluit op de weg naar Florence. Ik dacht aan het oude gezegde: Nu gaan alle wegen naar Rome;[415] en half onwillekeurig hield ik rechts in de richting van de nieuwe paus. De oude weg kon niet veel slechter zijn dan ik de nieuwe vond. Maar ik moet niet over wegen spreken tegen mijn landgenoten; ze worden zelden slechter en gewetenlozer verwaarloosd in enig ander land dan bij ons in Saksen.

Sta me toe een kleine, misschien niet overbodige, opmerking te maken over de wegen in het algemeen. Het is schandalig als de reiziger gevraagd wordt om begeleiding en weggeld en zich nauwelijks uit de stront kan wurmen om dit geld te betalen. De wegen horen bij een van de eerste wetten waar je bijna overal als laatste aan denkt. Leges en tolgelden en postverordeningen hebben geen enkel nut als ze geen verplichting voor de vorst met zich meebrengen om voor de wegen te zorgen; en de onderdanen zijn alleen verplicht om bij te dragen als deze inkomsten ontoereikend zijn. Want de staat heeft ongetwijfeld de macht om de aard en het belang en het wettig gebruik van alle toebehoren te onderzoeken, indien nodig, en om aan te dringen op het wettig gebruik ervan. Dit blijkt duidelijk uit het concept van de burgermaatschappij, ook al staat er niets over in de Wet van Justinianus, die als *jus publicum*[416] het treurigste is dat de logica kon bedenken, hoezeer het ook een meesterwerk van het burgerlijk recht mag zijn. In het geval van de wegen is er nog steeds één belangrijke

414flesjes en sesquipedaliaanse woorden - halve pedalen (zolen) woorden.

415Het spreekwoord vindt zijn herkomst uit de glorietijden van het oude Rome. Toen men de stad probeerde te veroveren waren er meerdere manieren om de stad binnen te komen.

416publiekrecht, burgerlijk recht.

nalatigheid, zonder de remedie waarvan men zelfs met grote sommen geld en voortdurende arbeid niet gelukkig zal zijn. Ik denk niet dat we schadelijk wagensporengebruik met strengheid te voorkomen. Het is net alsof er geen regels voor zijn, zo weinig aandacht wordt er aan besteed. Het kan wiskundig bewezen worden dat de gewoonte om in wagensporen te rijden, vooral met zware voertuigen, de beste, stevigste rijbaan in korte tijd verpest. Als de wagensporen eenmaal is gemaakt, kun je repareren en opvullen en kloppen en rammen zoveel je wilt, maar je zult nooit meer de vroegere stevigheid terugkrijgen; de eerste wagens zullen het spoor weer uitrijden en het probleem verergeren. Als je een tweede spoor begint te maken, zal het al snel net zo versleten zijn; en zo gaat het stukje bij beetje door totdat de hele weg zo maar verpest is. Als de weg echter maar een beetje in orde is en geen enkele wagen het spoor van de vorige houdt, kan er geen spoor en geen insnijding worden gemaakt; maar elk wiel neemt als het ware de plaats in van een stamper en helpt de weg te verbeteren door voortdurend de druk te veranderen. Je zou de weg net zo ruïneren als je met de stamper steeds op dezelfde plek klopt zonder te stoppen. Ook de paarden veranderen voortdurend van voet door niet te wagensporen, en voor de hoeven van de dieren geldt hetzelfde als voor de wielen van de koets. Ik heb bijna overal het kwaad van deze slechte gewoonte gezien, en alleen in Hannover zijn er, voor zover ik me herinner, strenge maatregelen genomen om het te voorkomen. Maar ik moet op weg naar Rome.

De Italianen moeten af en toe wel een heel scherp oog hebben. Ik kwam in de buurt van Nepi twee wat statiger wandelaars tegen dan ikzelf met hun grote knoestige stokken, vermoedelijk om hun velden te inspecteren, waar niet veel werk was. *Signore è tedesco e va a Roma*,[417] vertelde een van de heren me heel vriendelijk. De Duitsers moeten vaak deze weg nemen, want ik had nog geen lettergreep gesproken om mezelf te verraden met mijn accent. Ze adviseerden me om niet in Nepi te blijven, maar naar Monterosi te gaan, waar ik het naar mijn zin zou hebben. Ik bedankte hen en beloofde het. Het is erg prettig om je in een vreemd gebied te kunnen oriënteren als je het voor het eerst ziet. Volgens mijn berekeningen moest de berg links van mij zeker de Soracte zijn, ook al lag er geen sneeuw op; en dat bleek ook zo te zijn.

417 Meneer is Duits en gaat naar Rome.

Hij behoort nu toe aan Sint Sylvester, wiens naam hij draagt; maar de oude naam is nog niet verloren gegaan, want hij wordt hier en daar nog steeds Soratte[418] genoemd. Nu stoorde het me dat ik niet links van de oude Flaminiaanse weg was gebleven; dan had ik meneer Soratte, die er van een afstandje best knap uitziet, wat dichterbij gezien en was ik altijd langs de Tiber naar beneden gelopen. De berg ligt vrij geïsoleerd aan deze kant; ik wist dit van enkele opmerkingen over Horatius,[419] en daarom herkende ik hem meteen, omdat ik me bewust was van de afstand tot Rome. Aan de achterkant is hij verbonden met de Apennijnen door een keten van heuvels. Hoewel de berg vrij hoog is, is hij slechts een dwerg vergeleken met de Apennijnen zelf erachter. Ik wil mezelf een nogal schoolmeesterachtig, hermeneutisch voorkomen geven en een pragmatische opmerking aan jullie maken. Misschien weet je het al: doe niets, iets goeds kan twee keer gehoord worden. Je moet de hoogte van de berg niet afleiden uit de hoge sneeuw van Horatius. De Sorakte heeft, omdat hij vergeleken met de grote bergketen van de Apennijnen niet buitengewoon hoog is en lager in de vlakte ligt, maar zelden sneeuw; en Horatius wilde met zijn sneeuw de nogal strenge winter aangeven, waarin het goed zou zijn om kastanjes te roosteren en bij de open haard en het haardvuur te blijven. Ik vind dat heel redelijk. Misschien was hij op dat moment in Tibur, waar hij van Mäcen's landgoed alleen de top van de besneeuwde Sorakte kon zien, heel schilderachtig bij elkaar gegroepeerd voor zijn neus. Trouwens, ik bewijs Horatius geen kleine eer door zo lang stil te staan bij een van zijn verzen; want hij is helemaal niet mijn man door zijn manier van denken, en het is jammer dat de Muzen zoveel aan hem verspild hebben.

Nepi zou een prachtige plaats kunnen zijn als de mensen hier wat ijveriger zouden zijn: maar hoe dichter je bij Rome komt, hoe duidelijker je de gevolgen van de pauselijke zegen voelt, die beslist op

418 Monte Soratte is een bergrug in de provincie Rome, in Italië. Het is een smalle, geïsoleerde rug van kalksteen met een lengte van 5,5 km. De rug telt in totaal zes pieken. Gelegen op ongeveer 10 km ten zuidoosten van Civita Castellana en 45 km ten noorden van Rome, vormt hij de enige merkbare rug in de Tibervallei. Het dichtstbijzijnde dorp is Sant'Oreste. 691m.

419 Horatius kwam op 8 december 65 v.Chr. ter wereld in de plaats Venusia. Hij was de zoon van een vrijgelaten slaaf die Flaccus heette. De Romein hield zich hoofdzakelijk bezig met dichten, specifiek het aanbrengen van verbeteringen in de Latijnse poëzie.

een vloek lijken. Achter Monterosi greep een vetturino, die uit Viterbo kwam en op weg was naar Rome, me zo onstuimig aan dat ik in zijn koets moest gaan zitten, waar ik een knap geklede heer aantrof met een dode geit en een mand met andere levensmiddelen naast zich. De geit werd ingepakt en de mand opzij gezet; ik legde mijn knapzak netjes aan mijn voeten en plantte me barbaars naast de bevallige Romein. Hij boog naar me en ik naar hem; na een paar minuten begon het gesprek en ik kletste zo goed als ik kon in de nieuwe Romeinse taal. Helaas was het eeuwige onderwerp weer moordverhalen, en de heer keek om de minuut of hij geen pistoolholsters kon zien.

Natuurlijk, zoals ik achteraf leerde, is het niet helemaal een grap, maar zo'n angst is erg grappig en belachelijk. Deze angst heeft de man volgehouden totdat we bij de Gierenbrug van Rome kwamen, waar hij geleidelijk aan weer opknapte. Bij de volkspoort, want daar kwamen we doorheen, vroegen de pauselijke beschermheren naar mijn paspoort en gaven het meteen terug met het verzoek: *Qualche cosa della bona grazia pella guardia*.[420] Dat is dus een goed begin: ik heb vast een paar paoli moeten afgeven. We stopten voor de grote obelisk en ik vroeg me af welke van de drie grote straten ik willekeurig in moest slaan. Ik had net mijn standpunt ingenomen over het centrum door de Corso en stond op het punt uit te stappen toen mijn metgezel me vroeg waar ik verbleef? Ik weet het niet, zei ik, ik moet op zoek naar een herberg. Hij bood aan me mee te nemen naar zijn huis. Hij had geen herberg, maar ik zou het met hem kunnen vinden. Ik bekeek de man van dichtbij en las er in ieder geval geen schurkenstreek in, vond het hier en daar allemaal hetzelfde, ging weer zitten en liet me meenemen. Ik werd meegenomen, tegenover Franciscus met de stigmata, naar het Strozzi-paleis, waar mijn gastheer een soort rentmeester schijnt te zijn.

420 Iets van goede genade voor de bewaker.

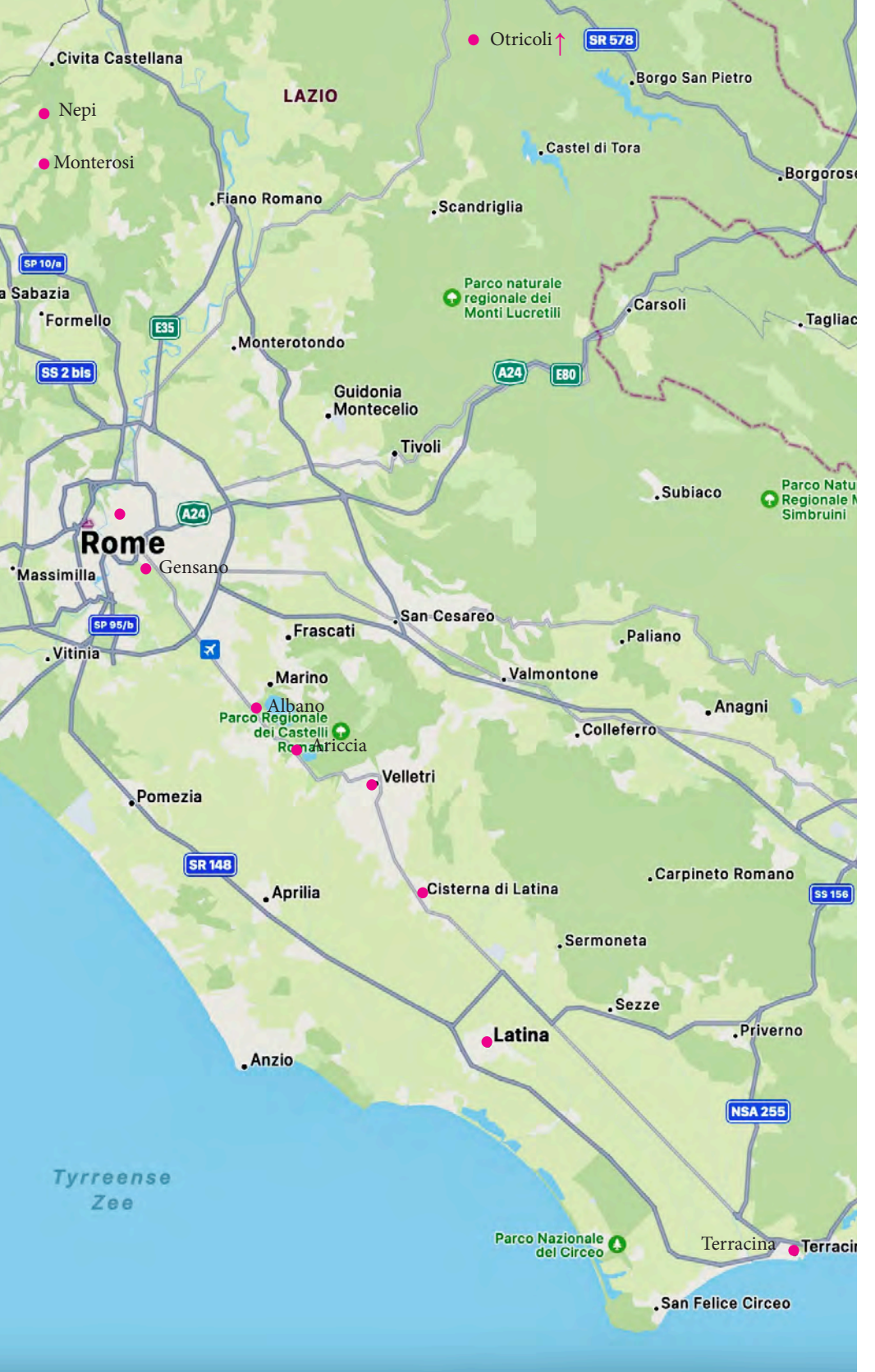
Otricoli
SR 578
Civita Castellana
LAZIO
Borgo San Pietro
Nepi
Monterosi
Castel di Tora
Borgoros
Fiano Romano
Scandriglia
SP 10/a
Sabazia
Parco naturale regionale dei Monti Lucretili
Carsoli
Tagliac
Formello
E35
Monterotondo
SS 2 bis
A24
E80
Guidonia Montecelio
Tivoli
Subiaco
Parco Natu Regionale Simbruini
A24
Rome
Gensano
Massimilla
SP 95/b
San Cesareo
Frascati
Paliano
Vitinia
Marino
Valmontone
Albano
Parco Regionale dei Castelli Ro
Ariccia
Anagni
Colleferro
Velletri
Pomezia
SR 148
Carpineto Romano
SS 156
Aprilia
Cisterna di Latina
Sermoneta
Sezze
Latina
Priverno
Anzio
NSA 255
Tyrreense Zee
Parco Nazionale del Circeo
Terracina
Terracin
San Felice Circeo

22

Rome

Ik ben hier dus aan de gele[421] Tiber, en niet in een van de minste huizen. Er is veel beleefdheid voor mij hier in huis, en meer aandacht dan ik zou willen: want ik merk dat ik hier veel duurder zal leven dan in welke herberg dan ook; zoals mijn landgenoten, die de Romeinse Rommel een beetje begrijpen, me al hebben verteld. Ik heb mijn adressen opgezocht. Uhden[422] en Fernow[423] ontvingen me met menselijkheid

421 geel door slib.

422 Johann Daniel Wilhelm Otto Uhden (geboren 23 augustus 1763 in Berlijn; † 21 januari 1835 aldaar) was een Pruisische ambtenaar en diplomaat, gezant bij het Vaticaan, archeoloog en medeoprichter van de Universiteit van Berlijn.
De jaren in Rome (1790-1802)
Wilhelm Uhden leefde van 1790 tot 1795 als privégeleerde in Rome. Dit was mogelijk dankzij de erfenis van zijn grootvader. Gedurende deze tijd hield hij zich uitgebreid bezig met archeologie, reisde door heel Italië, bezocht belangrijke opgravingen en verwierf allerlei kunstschatten. Ook sloot hij al snel vriendschap met een grotere kring van intellectuelen en kunstenaars (voornamelijk Duitsers en Denen). In deze kring ontmoette Uhden ook de Deense archeoloog en consul-generaal in het Vaticaan Georg Zoëga en ontmoette in zijn huishouden de aantrekkelijke, pittige, maar minder opgeleide en gecultiveerde Anna Maria Magnani (1772–1846), op wie hij verliefd werd.
In 1795 werd Wilhelm Uhden plaatsvervangend Pruisisch manager bij het Vaticaan en trouwde op 6 maart met Anna Maria (waarvoor hij zich bekeerde tot het katholieke geloof). Op 24 december van hetzelfde jaar kregen ze hun eerste dochter, Carlotta Vincenza. Hun tweede dochter Friederike Wilhelmina Franziska werd geboren op 1 januari 1798. Uhden volgde paus Pius VI. Hij ging van 1798 tot 1799 in ballingschap in Florence en scheidde zich in 1799 van Anna Maria, die al ongeveer twee jaar een liefdesrelatie had gehad met de Deense beeldhouwer Bertel Thorvaldsen (1770–1844). Pas op 30 september 1802 stemde Anna Maria schriftelijk in met de definitieve scheiding. Tegen die tijd was Uhden al teruggekeerd naar Berlijn. Hij had zijn dochter Carlotta Vincenca meegenomen - Friederike Wilhelmina Franziska was op 1 augustus 1800 overleden.
Wilhelm Uhden werd in 1798 benoemd tot de eerste Pruisische inwoner van het Vaticaan. Hij nam dit ambt over na het overlijden van de Italiaanse abt Matthieu Ciofanie en bleef op de post totdat Wilhelm von Humboldt op 27 november 1802 de residentie overnam; In december 1802 verliet Uhden Rome om terug te keren naar Berlijn.

423 Carl Ludwig Fernow (geboren 19 november 1763 in Blumenhagen; † 4 december 1808 in Weimar) was een Duitse kunsttheoreticus, romanist en bibliothecaris in

en vriendelijke warmte. Je kent de mannen van hun oeuvre, dat goed is; maar zijzelf zijn nog beter, wat niet altijd het geval is met literaire mannen. Ik ben dus niet langer een vreemde in het Capitool. Ik zag ook de onafhankelijke, originele en enigszins barokke Reinhart op de tweede dag, en verschillende andere Duitse kunstenaars. Gmelin[424] is een levendige, joviale man die de wereld niet voor niets heeft gezien, en die een speciale gave heeft om verhalen in het Duits en Frans te vertellen met de meest levendige gezichtsuitdrukkingen.

Kardinaal Borgia,[425] aan wie ik een brief schreef, ontving me met veel

Weimar. Fernow was de jongste zoon van de boerenknecht Christoph Fernow († 1794) en zijn vrouw Dorothea Agnes, geboren Bentz († 1771). In 1776 ging hij naar de wetenschappelijke school in Neubrandenburg, waar hij gebruik maakte van de bibliotheek van Johann Gottlieb Pistorius en met kinderlijk enthousiasme gravures uit zijn boeken knipte. Na een stage als apotheker in Anklam te hebben afgerond, ging hij werken in de gemeentelijke apotheek in Lübeck. Hier ontmoette hij de schilder Asmus Carstens, die de artistieke neigingen van Fernow steunde. In Ratzeburg, waar hij les gaf aan Ludwig Nauwerck, en Ludwigslust, verdiende Fernow de kost met tekenlessen en portrettekenen, maar schreef hij ook gedichten en korte teksten voor het theater. Hij kwam naar Jena en Weimar en hoorde de lezingen van de filosoof Carl Leonhard Reinhold, die Fernow resoluut steunde en ervoor zorgde dat hij de schrijver Jens Immanuel Baggesen kon vergezellen op een reis naar Zwitserland en Italië. Eind 1794 ging Fernow naar Rome, waar hij in 1795 een leesgenootschap oprichtte voor de in Rome werkzame Duitse kunstenaars en kunstwetenschappers, die hier in groten getale bijeenkwamen en vervolgens in contact kwamen met onder meer Friedrich Weinbrenner, Johann Gottfried Seume en Wilhelm von Humboldt. Fernow verbleef van 1794 tot de zomer van 1803 in Italië, vooral in Rome, en voorzag gedurende deze periode het toonaangevende culturele tijdschrift van die tijd, de *Neue Teutscher Merkur*, van talrijke, veelgeprezen artikelen over kunstgeschiedenis en literatuurgeschiedenis. Tijdens de Repubblica Romana-periode 1798–1799 rapporteerde hij ook anoniem vanuit het revolutionaire Rome in de *Neue Weltkunde*, uitgegeven door Ernst Ludwig Posselt, de voorloper van de latere *Allgemeine Zeitung*. Ook zijn kritische studie uit 1806 over de beeldhouwer Antonio Canova, die destijds de Romeinse kunstscène domineerde, zorgde voor opschudding.

424Waarschijnlijk landschapsschilder Carl Christian Gmelin 1762-1837. Er is een veilingsite met zijn werk. Italiaanse landschappen.
https://www.lempertz.com/de/kataloge/kuenstlerverzeichnis/detail/gmelin-johann-georg.html

425Stefano Borgia (geboren op 3 december 1731 in Velletri, Italië, † 23 november 1804 in Lyon) was een kardinaal van de Roomse Kerk.
Stefano Borgia werd niet zozeer door zijn kerkelijke ambten een bekend figuur in heel Europa, maar eerder als geleerde en verzamelaar die talloze studies

vriendelijkheid. Een ander zou zeggen dat zijn stijl neerbuigend is; ik vind dat geen enkele man neerbuigend is als hij met mensen spreekt: en als een zogenaamd groot man nog neerbuigendheid in zijn karakter nodig heeft, is hij nog lang niet op het juiste punt.

Ik was genoodzaakt mijn begroeting in het Frans te doen, omdat ik mezelf niet voldoende in het Italiaans vertrouwde om een samenhangend gesprek met zo'n man te voeren. Hij antwoordde me in dezelfde taal, maar zodra hij hoorde dat ik Latijn kende, ging hij verder, koddig genoeg voor een kardinaal, in het Latijn met het prijzen van die taal waardoor de naties zo stevig verenigd zijn. *Haec est illa lingua*,[426] voegde hij eraan toe, *quae nobis peperit Livios atque Virgilios. Et Tiberios et Nerones,*[427] mompelde ik bijna onwillekeurig tussen mijn tanden. Van het ene woord kwam het andere, ik moest hem iets vertellen over mijn oorlogsreis naar Amerika en over mijn leven in Polen, en de oude heer viel me met veel goedmoedigheid om de nek en in een uitbarsting van jovialiteit greep hij me niet alleen bij het hoofd, maar zelfs bij de oren. Een oude militaire generaal van Zijne Heiligheid stond erbij en er ontstond een hartelijk drietal lachsalvo's, waarbij ik me zo bescheiden mogelijk aansloot. Je zult al weten dat er in Rome meer monnik-generaals zijn dan oorlogsgeneraals. Beiden spelen met kanonnen, en het zou niet moeilijk zijn om te beslissen wie het beste weet hoe ze die van hen moeten gebruiken.

Ik kreeg toestemming om altijd onbeperkt naar de kardinaal te komen,

---

stimuleerde en ondersteunde. Een essentiële basis hiervoor was Borgia's uitgebreide wetenschappelijke correspondentie, waarmee hij niet alleen ideeën uitwisselde over zijn eigen onderzoeksprojecten en die van zijn correspondenten, maar ook om het Borgianum Museum in zijn ouderlijk huis in Velletri uit te breiden.

Dit museum is voortgekomen uit een kleine collectie van de familie Borgia, waarin vooral oude vondsten uit de omgeving en munten zaten. De grootvader van Stefano Borgia, Clemente Erminio Borgia, wordt beschouwd als de grondlegger. Maar pas op instigatie van de kleinzoon, die ook wereldwijde contacten had als secretaris van de missionarissencongregatie, ontwikkelde het zich in de jaren 1780 tot het in heel Europa bekende Borgianum Museum, een etnisch-antiquarisch privémuseum dat, in tegenstelling tot vele anderen uit die tijd stonden open voor geïnteresseerde wetenschappers en... waren gemakkelijk toegankelijk voor bezoekers.

426 Dit is die taal.

427 waaruit voor ons Livius en Vergilius zich meldden. En Tiberius en Nero.

wat geen kleinigheid is voor een pelgrim zoals ik. Hij was verbaasd toen hij hoorde dat ik overmorgen mijn bundel wilde pakken en mijn weg wilde vervolgen, maar hij keurde mijn redenen goed toen ik hem vertelde dat ik mijn wandeling naar Syracuse wilde afmaken voordat het hete seizoen aanbrak en hier langer wilde blijven als ik terugkwam. Hij raadde me Veletri niet aan om vrij toegang te krijgen tot de familiekabinet[428] daar, waar ik nogal verbaasd over was. Maar er zijn moeilijkheden geweest met de Fransen en sommigen vreesden zelfs dat de Fransen de hele collectie zouden laten verwijderen. Er is mij verteld dat dit nu niet gebeurt, maar het is begrijpelijk dat dit voor wat onrust en desorganisatie heeft gezorgd. Overigens ben ik niet naar Italië gegaan om vooral de kabinetten en galerieën te zien, en ik kan me goed troosten met mijn lekenfilosofie.

Ik heb net Canova[429] gezien en onze vrienden Reinhart en Fernow. Het is overal charmerend als gelijkgestemden elkaar ontmoeten; maar als ze elkaar vinden op zulke klassieke grond, krijgt het gevoel zijn eigen magie van prachtige menselijkheid. Canova heeft een tweede Hebe voor de Parijzenaars gemaakt, maar met de wijzigingen die hij heeft aangebracht, die hij zeker als verbeteringen moet beschouwen, vind ik het lang niet zo mooi als het Venetiaanse. Je kent mijn enthousiasme voor de Venetiaan. Het lijkt mij het oordeel en de smaak van de Fransen te vleien, die ik liever volg in de bouw van een batterij[430] dan in de kritiek op pure vrouwelijkheid. Iets van het karakter van het oude Palais Royal is nog steeds aanwezig in al haar mooie vrouwen. Hij

428 met kunst.

429 Antonio Canova (geboren op 1 november 1757 in Possagno, † 13 oktober 1822 in Venetië) was een Italiaanse beeldhouwer. Hij wordt beschouwd als de belangrijkste vertegenwoordiger van het Italiaanse classicisme.
In 1779 verhuisde Canova naar Rome, waar hij als gast van de Venetiaanse ambassadeur woonde. De succesvolle kunstenaar keerde na de bezetting van Rome door Franse troepen in 1798 terug naar zijn vaderland. In 1802 werd Canova toegelaten als buitenlands lid van de Académie des Beaux-Arts en in 1808 tot de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Als toezichthouder op de kunstschatten van de Pauselijke Staten (sinds 1802) was hij verantwoordelijk voor de repatriëring van de in 1815 door Napoleon gestolen kunstwerken. Voor de succesvolle restitutie werd Canova geëerd door Italiaanse tijdgenoten buiten de pauselijke staten. Zijn studenten zijn onder meer Franz Pettrich en Peter Kaufmann.

430 van het leger.

heeft ook twee vechters gemaakt naar het voorbeeld van Pausanias,[431] die na lange vermoeidheid elkaar de vrije hand geven om te beslissen. Een van hen heeft net de meest verschrikkelijke klap op het voorhoofd gekregen - dit is het moment - en rukt dan met afschuwelijke woede de ingewanden van zijn tegenstander uit met zijn vuist in één greep. Ze worden beschouwd als patronen van anatomie en expressie. Omdat ze niet in de buurt komen van pure, mooie menselijkheid, zouden ze me niet zo kunnen boeien: want angst en toorn zijn passies waar ik me graag van afkeer. De passage uit Pausanias is niet aanwezig voor mij; ik verwijs je ernaar. Demoxenus,[432] geloof ik, is de naam van die ene vechter.

Over een paar dagen ga ik via de Pontines naar Terracina en dan verder naar het zuiden, zodat ik voor het zeer warme seizoen kan terugkeren, als ik slaag. Als ik niet slaag, want ze spreken zo vreemd, hebben de barbaren me misschien op hun geweten. Ik laat me niet bang maken door angst, dat is geen goede metgezel in de ziel! Aan het einde van het jaar hoop ik je weer te zien *post varios casus*.[433]

431 Pausanias (Lydië, ca. 115 - Rome, 180) was een vermaard Grieks periegetes, aardrijkskundige en schrijver. Hij leefde ten tijde van Hadrianus, Antoninus Pius en Marcus Aurelius. Er zijn meerdere beroemdheden met deze naam.
432 Zie volgende pagina's: door mij toegevoegd, niet van Seume.
433 na diverse incidenten.

Damoxenes en Creugas

Deze twee namen van atleten worden in het bijzonder herinnerd, samen met een groot aantal vechters die de spelen van het oude Griekenland illustreerden. Ze danken deze roem aan de gruwel die kleeft aan de herinnering aan het gevecht dat een einde maakte aan de dagen van een van hen. Het gevecht is niet alleen belachelijk, het is afschuwelijk.

Damoxenes en Creugas, die streden om de titel op de Nemeïsche spelen, vochten al sinds zonsopgang maar zonder de overwinning uit te roepen. Toen ze zagen dat de nacht naderde, spraken ze af dat ze elkaar om de beurt een klap zouden geven en dat de kracht van de laatste klap de doorslag zou geven voor de overwinning. Creugas sloeg als eerste zijn rivaal; hij raakte hem op het hoofd en leek hem versuft te hebben, maar Damoxenes kwam weer bij zinnen en bereidde zich voor om de klap die hij had geïncasseerd te beantwoorden. Hij spoorde zijn tegenstander op ironische wijze aan om zijn voorhoofd met zijn linkerarm te verdedigen, waarna hij al zijn kracht verzamelde en met geweld de vingers van zijn rechterhand omklemde, en zo'n vreselijke klap op zijn flanken uitdeelde dat de ijzeren nagels van de ceste (boksbeugel) helemaal tot zijn ingewanden doordrongen, en Damoxenes trok ze met zijn zegevierende hand eruit. Een kreet van afschuw steeg op uit de amfitheaters. Creugas was op slag dood. De Grieken, die al een wet hadden aangenomen die elke overwinnaar in een bokswedstrijd wiens tegenstander was gedood de trofee ontnam, veroordeelden Damoxenes tot verbanning, kroonden het lijk van zijn rivaal en richtten een standbeeld van hem op dat in de tempel van Jupiter de leerling werd geplaatst. Late spijt, verschrikkelijk gevecht!

De moderne naties, die zo slaafs de Grieken hebben gekopieerd, hebben tenminste dit detail van hun gewoonten niet geïmiteerd. Welk beschaafd volk, met uitzondering van de Engelsen, zou zo'n gevecht vandaag de dag niet verafschuwen en verachten? En het waren de Grieken die het uitvonden en eerden! De Grieken, geboren onder zo'n milde hemel, in zo'n genereus klimaat, te midden van zo'n heldere natuur!

Als de vernederde volkeren van het Noorden, de Sarmaten en de Tartaren, gehoorzaam waren aan de strengheid van een vaderland dat

hen allen vijandig omringde, of aan de brutale inspiratie van gegiste dranken, zou het voorstelbaar zijn; maar de nuchtere inwoners van Attica, de gelukkige herders die zich ontspanden in de warme golven van de Ionische zee, deze wreedheid is een weerzinwekkend contrast met de vriendschap van de Voorzienigheid jegens hen.

Toch getuigt de geschiedenis meer dan eens van deze tegengestelde verhoudingen, in meer dan één land en in meer dan één eeuw. De barbaarsheid van het noorden wordt maar al te vaak vergeleken met de onbezonnenheid van het zuiden. Gematigde streken zijn beschermd tegen deze vreselijke voorbeelden, maar Napels kent de woede van Moskou en ons eigen Marseille heeft de excessen die Rusland angst aanjoegen gereproduceerd.

Canova heeft het moment gekozen waarop Creugas, nadat hij als eerste heeft toegeslagen en het wapen waarmee hij gewapend was heeft neergelegd, zijn hoofd bedekt met zijn linkerarm en zo de flank aan zijn tegenstander laat zien. De natuur, die niets lijkt te verbergen voor onze beeldhouwer, onthulde hem het spierenpalet dat de onfortuinlijke man op dit moment moet hebben getoond. Deze krachtige spanning is juist de oorzaak van zijn dood, want het is onwaarschijnlijk dat de klap fataal zou zijn geweest voor een soepel, onverzettelijk lichaam.

Creugas heeft vormen van bijzondere schoonheid die de atleet lijken te karakteriseren. Het half gesluierde gezicht van het masker is regelmatig streng. De sterk golvende plooien van het voorhoofd en de convergentie van de wenkbrauwen geven perfect de staat van de ziel aan. Dit hoofd drukt ook het verlangen uit om te winnen.

Damoxenes, met een superieure kracht en een lichaamshouding die gratie uitsluit en wreedheid uitstraalt, vouwt zich in zichzelf om de dodelijke slag te vergroten. Zijn voorhoofd heeft niets heroïsch; zijn houding heeft geen andere adel dan die van een kracht die vreemd is aan de ziel: hij gaat zegevieren in een menselijk gevecht zoals een monster zou zegevieren dat de woede van de tijger verenigt met de blinde kracht van de stier.

Oeuvre de Canova, Recueil de gravures d'après ses statues et ses bas - reliefs, Exécutées Par m. Réveil; Accompagné d'un texte explicatif de chacune de ses compositions, et d'un essai sur sa vie et ses ouvrages; Par m. H. De latouche. Arts Paris, Audot, libraire - éditeur, Rue des Maçons - Sorbonne , n° 11. Imprimerie de firmin Didot,Rue Jacob, n° 24. 1825. Delpher.nl

CREUGAS.

Planche 2

DAMOXENES.

Planche 2

DAMOXENES.

CREUGAS.

23

Rome – Aricia – Albano – Terracina

Je ziet dat ik uit het moeras ben. De voorspelling van mijn vrienden in Rome is uitgekomen. De kamerheer in het Strozzi-paleis, tegenover Franciscus met de stigmata,[434] heeft het aan mijn grootmoedigheid overgelaten om de zijne te belonen. Dat wil zeggen, de meeste mensen werden op de verkeerde plek aangeraakt. Ondertussen pakte ik zoveel aan als ik kon en gaf twee keizerlijke dukaten voor drie dagen logies en drie maaltijden, de rest had ik buitenshuis genuttigd, wat ik nogal eervol vond. De man trok een Vlaams gezicht[435] in Rome, maar maakte verder geen opmerkingen. Hij begeleidde me gedienstig tot aan het Sint-Jan Lateraan, waar hij me bij de poort zijn adres gaf, zodat ik hem bij terugkomst kon vinden. Hij moet hebben uitgerekend dat ik nog een hele maand geld zou kunnen betalen. Maar dat kwam mij niet goed uit; mijn portemonnee liet zich niet zo lang zo royaal behandelen. Er waren meerdere uitgaven. Ik liep nu door de uitgestrekte, half verwoeste tuinen van het stadje en door het volledig verlaten gebied ervoor naar Albano.

Een paar kilometer van de stad dwaalde een man met een boek eenzaam aan de linkerkant onder de ruïnes van de oude aquaducten die van de berg naar beneden kwamen, in een poging zijn weg te vinden, en hij voegde zich bij me toen ik naderde. Het was een Fransman die al lang in Veletri woonde, in de stad was geweest en nu naar huis terugkeerde. Ik vond zijn gezelschap heel aangenaam, want hij was goed op de hoogte van de geschiedenis en de oorlogsincidenten en hij legde me uit hoe het er allemaal uitzag. Aan de linkerkant, in de richting van de heuvels van de Albanerberg, hadden de Fransen en de opstandelingen een hardnekkige strijd geleverd. De opstandelingen

434In de religieuze betekenis zijn stigmata (stigma: merk of brandmerk) rode plekken, zweren of al dan niet bloedende wonden die optreden bij christelijke gelovigen en wel op die plekken van het lichaam waar, volgens de Bijbel en de iconografie, verwondingen werden toegebracht aan het lichaam van Jezus voor en tijdens zijn kruisiging. Het "ontvangen" van de stigmata wordt stigmatisatie genoemd, soms 'kruiswonden' of 'de wond(er)tekenen Gods'.
435zuinig.

waren eerst in het voordeel en begonnen daarom wreed op te treden zoals de revolutionairen dat doen, maar de Fransen dreven hen, met hun gebruikelijke energie, al snel in het nauw; en nu was er geen gebrek aan geweld van allerlei aard. Een paar kilometer van Albano, aan de rechterkant van de weg, is een gebied dat zwavelbronnen moet bevatten, want de geur is afschuwelijk en moet bijna ondraaglijk zijn in het hete zomerseizoen. Daarom groeit er in een straal van enkele honderden passen geen gras, hoewel de strook niet kaal is.

De Albanezen verbeelden zich dat hun stad het oude Alba Longa[436] is en zelfs nu vertellen ze dit te goeder trouw aan elke vreemdeling die het wil horen. Oudheidkundigen hebben aangetoond dat dit niet waar kan zijn en dat de oude stad volgens de geschiedenis aan de andere kant van het meer aan de voet van de berg moet hebben gelegen: maar drie of vier millennia, denken de Albanezen, maken geen groot verschil; en er is in ieder geval niemand in de buurt die meer recht heeft op Alba Longa dan zij. Laten we ze dus in hun rustige bezit laten. De huidige stad lijkt ten tijde van de eerste Caesars te zijn ontstaan uit een aantal villa's, waarvan die van Pompeius de meest prominente was. Dit maakt natuurlijk dat het monument van de Curiae,[437] dat aan de weg naar Aricia[438] staat en dat volgens mij een

436 Alba Longa (Albalonga) was een oude Latijnse stad in Midden-Italië, in de buurt van het Albano-meer in de Alban Bergen. De oude Romeinen geloofden dat het de grondlegger en het hoofd was van de Latijnse Liga, voordat het rond het midden van de 7e eeuw voor Christus door het Romeinse koninkrijk werd vernietigd en de inwoners gedwongen werden zich in Rome te vestigen. In de legende waren Romulus en Remus, stichters van Rome, afkomstig uit de koninklijke dynastie van Alba Longa, die in Vergilius' *Aeneis* de bloedlijn was geweest van Aeneas, een zoon van Venus. 19 km ten zuidoosten van Rome.

437 Een curia was een bestuurslaag in Rome. In het oudste Rome waren er oorspronkelijk drie patricische stammen of tribus, die samen de oude stadstaat Rome vormden, de Tities, de Ramnes en de Luceres. Elk van deze etnische tribus was onderverdeeld in tien curiae: de eerste civitas Romana telde er aldus dertig. De curia was in de eerste plaats een religieuze vereniging, met een eigen vergaderlokaal (de curia), eigen religieuze plechtigheden en een eigen priester (de curio). Daarnaast had de curia ook politieke betekenis, want het volk kwam in de *comitia curiata* bijeen *curiatim*, d.i. per curia, om wetten aan te nemen en de oude Senaat te kiezen. Elke curia had daarbij één stem. Ook het leger was op deze basis samengesteld.

438 Ariccia (Latijn: Aricia) ligt 25 kilometer ten zuidoosten van Rome. Het ligt in de Alban-heuvels van de regio Lazio (Latium), een van de zuidoostelijke buitenwijken van Rome. Ariccia was buitengewoon belangrijk in de Romeinse en

nogal gotisch uiterlijk heeft, er nogal miserabel uitziet. Volgens de geschiedenis liggen ze allemaal, de drie Curiatii en de twee Horatii, begraven onder de stad Rome, waar de slag plaatsvond en waar ook hun monumenten stonden: je kunt je echter goed voorstellen dat de nieuwe Albanezen hier uit oud patriottisme een nieuw monument voor hun goede landgenoten hebben opgericht, toen de oude beneden in puin waren gevallen. Het is in ieder geval moeilijk te zien waarvoor het ding met de drie torenspitsen anders werd opgericht. Een fort ter verdediging van de weg zou het enige zijn waarvoor het gebruikt zou kunnen worden, maar daar heeft het de vorm niet voor.

In Albano vond mijn Fransman kennissen met wie hij een hapje ging eten en ik liet me naar het postkantoor brengen, de beste herberg. Zodra ik was uitgestapt, kwam er een aardige jongeman uit de buurt mijn kamer binnen en maakte een goedmoedig praatje met me. Ik zwierf een tijdje met hem heen en weer in de prachtige omgeving, vooral naar het monument, hoewel hij niet erg overtuigd was van de oudheid ervan. Oudheden schenen niet zijn ding te zijn, maar hij was des te meer vertrouwd met de Nieuwe Wereld. Hij sprak vloeiend Frans en Engels, omdat hij enige tijd in beide landen had doorgebracht, een niet alledaags verschijnsel onder Italianen. *Je m'appelle Prince, zei hij, mais je ne le suis pas*:[439] toch hadden de Fransen hem, volgens hem, prinselijk genoeg behandeld, al zijn olijfbomen omgehakt en hem lange tijd een jaarlijks verlies van tweeduizend piasters bezorgd. De waarheid hiervan laat ik aan hem over. De jongeman toonde veel openhartigheid, handigheid en menselijkheid in zijn karakter. Vervolgens leidde hij me een paar honderd passen naar een oude eik op de weg naar Aricia, niet ver van de ingang van het park en de tuinen van prins Chigi.[440] De eik zou van zeldzame schoonheid moeten zijn,

pre-Romeinse mythologie en religie vanwege de godin Diana en de God Virbius en als tijdelijke begraafplaats van de Griekse held Orestes. Ariccia was als leider van de Latijnse Liga een concurrent van Rome tijdens de begindagen van de Romeinse Republiek.

439Mijn naam is Prins, maar ik ben het niet.

440De familie Chigi is een Romeinse adellijke familie afkomstig uit Siena. De familie Chigi werd voor het eerst in 13e-eeuwse documenten genoemd.

Fabio Chigi werd de eerste en laatste paus van de familie Chigi. Fabio werd in 1655 gekozen tot paus Alexander VII, bekend als de opdrachtgever voor de bouw van het Sint-Pietersplein. Alexander VII zorgde ervoor dat zijn neef Agostino in 1659 trouwde met Maria Virgina Borghese, waardoor de familie landgoederen kreeg in Campagnana en Ariccia, waar zich nu nog een paleis bevindt dat de Chigi naam

en hij is echt heel knap en schilderachtig: maar we hebben grotere en mooiere exemplaren op veel plaatsen in Duitsland.

Ik kende Prins Chigi uit beschrijvingen van Rome en had zijn bezittingen graag van dichtbij willen bekijken. Hijzelf is in de stad bekend als dichter en declamator, en er wordt gezegd dat hij veel verdienstelijks heeft onder deze twee noemers. Hij moet echter wel een bijzondere bucolische[441] en idyllische dichter zijn, want in zijn park heeft hij het mooiste en wonderlijkste eikenbos laten kappen en in de resterende stukken laat hij de varkens zo wild rondrennen alsof hij zich alleen met hun vetmesten wil bezighouden. Vooral de schilders en tekenaars zijn hier zo verontwaardigd over dat ze de man letterlijk hebben verdoemd, en ik weet niet hoe hij er onder uit denkt te komen. Desondanks is de regio nog steeds een van de mooiste van Italië en de romantische mix van woestheid en cultuur, die op voet van oorlog met elkaar lijken te staan, maakt een vreemd heilzame indruk als je uit de woestenij van Rome komt. De mensen in dit gebied hebben de reputatie uitstekende bandieten te zijn.

Van Albano ging ik de volgende ochtend via deze Aricia, die Horatius in zijn brief noemt, op reis van Rome naar Brindisi, naar Gensano en Veletri en altijd naar de Pontijnen.[442] De mensen van Gensano hebben op mij de indruk gewekt dat ze de ijverigste en meest bezadigde van alle Pauselijke Staten zijn, en ze hebben hun kleine stukje land zo goed bewerkt dat ze de gulheid van de natuur eer aan doen. De ligging is erg mooi; bergen en valleien liggen rondom in de mooiste verscheidenheid, en het kleine meer van Nemi, onder de naam van de Spiegel van Diana,[443] geeft de regio het mythologische

---

draagt. In 1712 werd de familie tot bewakers van het conclaaf uitgeroepen. Door het huwelijk van een andere Agostino Chigi (1710–1769) met Giulia Albani, lid van de aristocratische familie Albani, werd de achternaam Albani bij de naam Chigi gevoegd, waardoor de Chigi's nu bekend kwamen te staan onder Chigi-Albani.

441 Bucolisch; betrekking hebbend op het landleven of het platteland, of meestal op een idyllische, verheerlijkende, rustieke voorstelling daarvan. De bucolische poëzie is in oorsprong een literair genre uit de klassieke oudheid. Het vormt net als het herdersspel en de herdersroman een van de vormen van bucolische literatuur.

442 Aan de kust van Campanië in Italië, liggen de Pontijnse eilanden, dicht bij het eiland Ischia; zes eilanden, allen voortgekomen uit vulkanische activiteit. De zes eilanden zijn Ponza, Palmarola, Zannone, Gavi, Ventotene en Santo Stefano.

443 Het Meer van Nemi (it: Lago di Nemi la:Nemorensis lacum), ook wel Speculum

belang van de geschiedenis.
Voor Veletri[444] haalde een Fransman me in, niet degene met wie ik gisteren was, maar een andere die in de oorlog had gevochten met het Condeaanse leger, nu uit Rome kwam en naar Napels ging naar Akton met aanbevelingen van de oude generaal Suvorov,[445] bij wie hij hoopte in dienst te komen. In twee minuten hadden we kennis gemaakt en de legers in heel Europa bijeengeroepen. Volgens zijn documenten

---

Dianae (Spiegel van Diana), is een volgelopen vulkaankrater nabij Nemi, ten zuiden van Rome in de Albaanse Heuvels. Het meer beslaat een oppervlak van ca. 1.67 km² en is ongeveer 33 meter diep.
Vermoedelijk al in de Romeinse tijd werd een ontwateringstunnel gegraven om het peil van het kratermeer te doen dalen en water voor de landbouw in de omgeving te verkrijgen. Deze tunnel, met een lengte van ruim 1653 meter en een verval van 12.63 (m) (0.8%), is een technisch meesterwerk. Het bouwwerk werd aanvankelijk met houten, later met marmeren bezinkbakken uitgerust om verstoppingen te voorkomen. Bij de lokale bevolking waren de verhalen over zeer grote antieke schepen op de bodem van het meer reeds lang bekend en al in 1446 werd de eerste poging ondernomen om de schepen, die op een diepte van 18 meter lagen, te lichten. Uiteindelijk konden deze pas door een grootschalig project in de jaren dertig worden geborgen. De goed geconserveerde schepen werden daarop tentoongesteld in een grote hal. De schepen stamden uit de tijd van keizer Caligula, die ze gebruikte als drijvend paleis. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vatte de tentoonstellingshal vuur bij gevechten tussen Amerikaanse en Duitse troepen, waarbij de schepen verloren gingen.

444 Velletri (in de Romeinse oudheid Velitrae), 40 km ten zuidoosten Rome. Velletri is vermoedelijk gesticht door de Volsci, waarna de stad rond 338 v.Chr. een Romeinse stad werd. Velletri werd door de Visigoten verwoest in de 5e eeuw. Vervolgens werd de stad veroverd door de Byzantijnen en uiteindelijk kreeg de Kerkelijke Staat de macht in de 13e eeuw.

445 Aleksandr Vasiljevitsj Soevorov, prins van Italië, graaf van het Heilige Roomse Rijk (Moskou, 24 november 1729 - Sint-Petersburg, 18 mei 1800) was een Russisch generaal, die in Rusland beroemdheid vergaarde omdat hij nooit een veldslag verloor. In 1799 kreeg hij de opdracht om de leiding te nemen over het Russische leger dat in Italië vocht tegen de Fransen. In eerste instantie verliep de campagne voorspoedig met overwinningen in Trebbia en Novi. De Fransen hadden alleen nog maar een bruggenhoofd in de Alpen en rond Genua. De koning van Sardinië gaf Soevorov de titel van prins van het huis Savoye. Later dat jaar werd de achterhoede van het Russische leger onder generaal Aleksandr Rimski-Korsakov verslagen door André Masséna bij Zürich. Soevorov, in het nauw omdat de Oostenrijkers hem verraden hadden, moest met zijn leger de Alpen oversteken om zich in Vorarlberg te kunnen hergroeperen. Voor dit sinds Hannibal ongehoorde staaltje tactiek kreeg Soevorov de nog nooit eerder toegekende rang generalissimo.

moet hij een zeer goede officier zijn geweest, die zelf het bevel voerde over een detachement bij Perugia; en ik leerde hem kennen als een eerlijk man. We dineerden samen in Veletri en wandelden daarna vrolijk de bergen af naar de moerassen, die een paar uur voorbij de stad beginnen. We wilden de nacht doorbrengen in Cisterne,[446] maar de herberg had de slechtste bui van de wereld en de pauselijke dragonders maakten een enorme herrie.

Overigens herinnerde ik me dat dit waarschijnlijk de plek was waar Horatius zo erg door vlooien werd gebeten en andere trieste avonturen beleefde; dat de apostel Paulus hier ook zou hebben geslapen voordat hij werd opgesloten in de kerkers van het Capitool in Rome. Dat was allemaal een slecht voorteken. Dus besloten we, vooral omdat het nog vroeg op de dag was, nog één eind te lopen, tot *Torre di tre ponti.*[447] Hier kwamen we van de regen in de drup. Het was een groot, leeg huis; de huisbaas was naar Parijs gereisd om, indien mogelijk, zijn bezittingen terug te krijgen die tijdens de bezetting van hem gestolen waren. Eerst plunderen de Napolitanen, dan de Fransen, dan weer de Napolitanen, en de strijdmachten van de heilige vader als gezelschap: dat is de Romeinse economie. Er was geen bed in het hele huis, en de mensen zagen er niet erg vriendelijk uit. De huisbaas was afwezig; er waren veel vreemdelingen, die niet veel vertrouwen uitstralen in de Pontijnse moerassen, waar zelfs de uitwerpselen van Rome naartoe vluchten. De oude goedmoedige huishoudster gaf ons ondertussen een grote deken; we barricadeerden onze deur met tafel en stoelen, zodat er tenminste niemand binnen kon komen zonder lawaai te maken, legden ons beiden, de Franse luitenant-kolonel en ik, in het brede bed gevuld met hooi, legden onze stokken ernaast, dekten onszelf toe en sliepen zo goed als de kou, de vlooien en de kwakende kikkers ons lieten slapen. De volgende ochtend was het weer vreselijk en maakte de onaangename reis nog vervelender: de Fransman vervloekte *tous les diables*[448] in de oude stijl, met alle kracht die Yorick[449] had gegeven. Niets hielp echter;

446 Cisternino. In de provincie Brindisi - in de regio Puglia.
447 Drie Bruggen Toren.
448 alle duivels.
449 Yorick is een onzichtbaar personage in het toneelstuk Hamlet van William Shakespeare. Hij is de dode hofnar wiens schedel wordt opgegraven door de Eerste Doodgraver in Act 5, Scène 1, van het stuk. De aanblik van de schedel van Yorick roept bij prins Hamlet een herinnering op aan de man, die blijkbaar een rol speelde tijdens de opvoeding van Hamlet: Ach, arme Yorick! Alas, poor Yorick.

ik Hyperboreaan[450] ging door als een beer; maar de Fransman schuilde in een oud leeg bruggebouw over het kanaal en wilde de storm laten voorbijtrekken. Als je nat bent, moet je lopen; ik liet hem met rust en beloofde hier in Terracina[451] in de herberg op hem te wachten.

De laatste stop voor Terracina was de meest avontuurlijke voor mij. De oude Appiaweg gaat een eindje naar links de bergen in, wat een behoorlijke omleiding is: maar de nieuwkomers[452] wilden slimmer zijn ondanks de weersomstandigheden en namen hem rechtdoor zonder na te denken. Het ziet er best mooi uit, was het maar goed. Het water was breed, ik had de omweg naar links over een oude brug niet opgemerkt, en ging verder langs de rechte lijn. Na een half uur stond ik voor water dat aan de rechterkant uit zee was gekomen en aan de linkerkant ver omhoog ging tussen de begroeiing. Ik ging snel door de eerste geul, maar er kwam een tweede en een derde nog grotere. Het was een vreselijke regenbui en ik kon nog geen twintig passen zien. Ik liep bijna een kwartier over de weg tot ik voorbij de broekriem in het water stond, en wist niet wat me te wachten stond. Verschillende keren waren er kale plekken links en rechts; en daar stond ik in de geul als in de zee. Alleen de bomen, die ik door de regenval in het donker zag, gaven me moed om door te gaan. Uiteindelijk liep ik vrolijk door de pauselijke zetel,[453] en trok een parallel tussen het oude en het nieuwe, die niet in de goede aarde viel bij mijn tijdgenoten. Toen ik weer op het pad kwam, klaarde de lucht op en zag ik rechts van me de berg van de goddelijke Circe[454] schitteren in de avondzon en links van me de rotsen van Terracina. Het was echt alsof de oude heksengeneraal een rechtszitting hield, en ik had geluk dat ik er met een beetje vuil vanaf was gekomen. Nadat ik mijn intrek had genomen in de Locanda Reale, een groot, statig huis aan de militaire weg buiten de stad, ging ik naar boven om de plek op de witte rots te verkennen, zoals Horatius het noemt, waar je een prachtig uitzicht hebt naar rechts en links van

450In de Griekse mythologie waren de Hyperboreanen een mythisch volk dat in het uiterste noorden van de bekende wereld leefde. Ondanks hun locatie in een verder ijskoud deel van de wereld, werd aangenomen dat de Hyperboreanen in een zonnig, gematigd en goddelijk gezegend land woonden.

451Terracina. 56 km zuidoost van Rome.

452Seume.

453Land onder bestuur Vaticaan.

454Circe of Kirke, dochter van de zonnegod, is in de Griekse mythologie een tovenares die leefde op het eiland Aeaea, dat volgens de Grieks-Romeinse traditie gelegen was in de buurt van Italië. Haar verblijfplaats zou de berg Circeo zijn.

het voorgebergte van Circean tot aan de Cajetan en over de eilanden.

Ik besteedde weinig aandacht aan de ruïnes van de oude Tempel van Jupiter en het nieuwe paleis van de paus, maar genoot van de prachtige omgeving onder me, de prachtige sinaasappelboomgaarden, die ik voor het eerst in de vrije natuur bijzonder mooi vond, en de weelderige vegetatie van allerlei soorten. Ik kwam hier ook verscheidene palmbomen tegen, want er is er maar één te zien in Rome, een rariteit niet ver van het Colosseum. Vanaf het laatste halte leidt een prachtige laan met de mooiste en grootste abrikozenbomen de stad in.

Mijn Fransman arriveerde en het bleek dat de arme drommel aan de drank was met zijn beurs. Ik moest hem dus toch helpen om hem naar Napels te loodsen. s Avonds ontmoette ik in de herberg een stel tamelijk rijke Milanezen, die met een mooie equipage uit Napels waren gekomen, en we hebben samen gegeten. De heren waren nogal verbaasd toen ze hoorden dat ik van Leipzig naar Agrigento[455] reisde om langs de zuidkust van Sicilië te wandelen en wat jonge amandelen en verse sinaasappels te eten. Het gesprek was erg levendig en aangenaam, en de Noord-Italianen leken te hebben genoten van het prachtige Napels *quovis modo*,[456] literair, esthetisch en fysiek. Morgen gaan we naar het Rijk, want zo noemen ze het Napolitaanse hier.

455 Akragas, oftewel Agrigento, was één van de belangrijkste Griekse steden op Sicilië. Het was tijdens deze periode (5e eeuw voor Christus) dat de stad een snelle groei kende en veel van de imposante tempels werden gebouwd.
456 In elk geval.

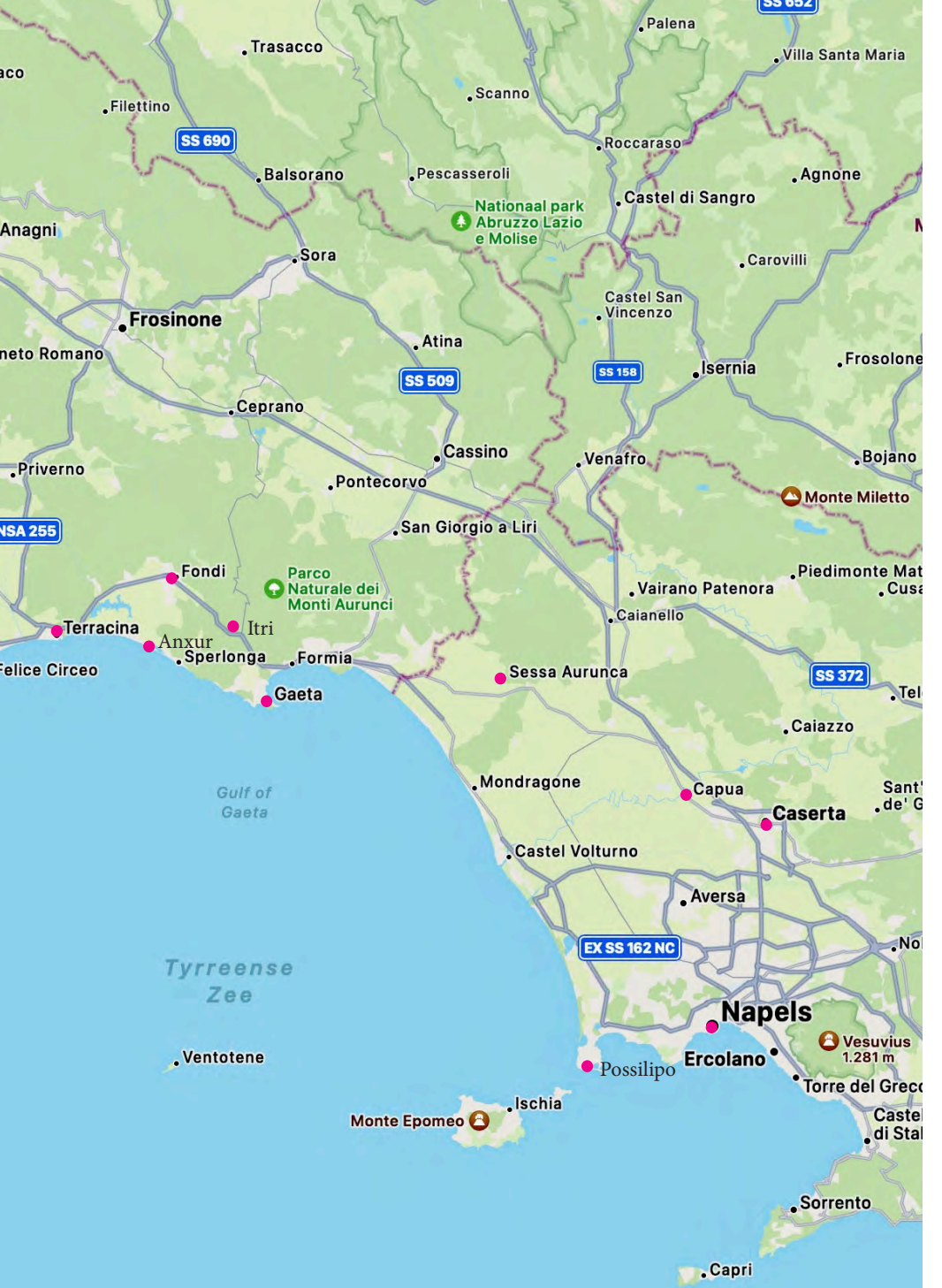
Palena
Villa Santa Maria
Trasacco
Scanno
Filettino
SS 690
Roccaraso
Balsorano
Pescasseroli
Agnone
Castel di Sangro
Nationaal park Abruzzo Lazio e Molise
Anagni
Sora
Carovilli
Castel San Vincenzo
Frosinone
Atina
Isernia
Frosolone
SS 509
SS 158
Ceprano
Cassino
Venafro
Bojano
Priverno
Pontecorvo
Monte Miletto
San Giorgio a Liri
Fondi
Parco Naturale dei Monti Aurunci
Piedimonte Mat
Vairano Patenora
Terracina
Itri
Anxur
Caianello
Sperlonga
Formia
Sessa Aurunca
SS 372
Gaeta
Caiazzo
Mondragone
Capua
Caserta
Gulf of Gaeta
Castel Volturno
Aversa
EX SS 162 NC
Tyrreense Zee
Napels
Vesuvius 1.281 m
Ventotene
Possilipo
Ercolano
Torre del Greco
Ischia
Monte Epomeo
Sorrento
Capri

24

Terracina – Fondi – Itri – Napels

De ochtend was fris en mooi toen we Anxur verlieten, de wind hard en de branding hoog, zodat ik op het strand nat werd voordat ik er erg in had. De golven sloegen majestueus tegen de steile kliffen. Bij de ingang van het koninkrijk kreeg mijn Franse reisgenoot ruzie met de bewakers, die hem niet wilden laten passeren. Mijn paspoort van kardinaal Ruffo werd slechts gecontroleerd, mijn naam werd genoteerd en ik mocht door. De Fransman pakte zijn hele portefeuille uit, sprak hoogdravend, noemde Suvorov, deed een beroep op de minister en dwong met een lichte impertinentie de bewaker respect te tonen, die van hun kant misschien iets verder ging dan de voorschriften. In Fondi, waar we lunchten, ontmoetten we veel militairen, waaronder een aantal Duitsers. Het stadje zelf ligt, zoals de naam al aangeeft, in een van de mooiste valleien, niet ver van de zee. De weg van Terracina ernaartoe is afwisselend vruchtbaar en grauw, door hoge rotsen en vruchtbare velden. Niet ver van Fondi geloof ik dat de overblijfselen van de Ville des Nerva[457] nog te zien zijn aan de linkerkant van de bergen; maar ik bleef bij de sinaasappelgaarden en vergat de keizer, de oude stadsmuren, het meer, Heilige Thomas[458] en alle andere bezienswaardigheden. Een paar kilometer voorbij Itri is het gebied tussen de bergen een waar paradijs. Halverwege, in een smalle rotsachtige pas, stond een batterij uit de vorige oorlog, waar de Fransen waren teruggeslagen. Ze zochten echter een andere weg over de hoge bergen, een benadering waar de Napolitanen nooit aan hadden gedacht. Dat was een beetje te veel goedmoedig vertrouwen; het is beter om te geloven dat de vijand allemaal gemzenjagers zijn, en op een afstand van zes Duitse mijlen is het nooit onmogelijk dat

457 Marcus Cocceius Nerva was keizer van Rome van 96 tot 98 AD, en zijn regering bracht stabiliteit na de turbulente opvolging van zijn voorgangers. Bovendien hielp Nerva mee aan het leggen van de fundamenten voor een nieuwe gouden eeuw voor Rome, die zijn opvolger Trajanus tot bloei zou brengen.

458 Thomas van Aquino, Aquinas of Thomas Aquinas (Roccasecca, ± 1225 - Priverno, abdij Fossanova, 7 maart 1274) was een Italiaanse filosoof en theoloog, die tot de scholastici gerekend wordt. Hij is de meest invloedrijke systematische denker op theologisch en wijsgerig gebied uit de middeleeuwen.

ze 's nachts nog komen. De Napolitanen zagen de vijand in hun achterhoede aanvallen en vluchtten hals over kop naar Kajeta.[459]

Itri was zwaar beschadigd door de Fransen. De kerken waren vernield en veranderd in paardenstallen. Dat is natuurlijk niet erg humaan; om over religiositeit maar te zwijgen. Het dorp ligt diep weggestopt in een bergkloof. Er waren hier maar een paar soldaten als politie, waarvan de commandant een voormalige Oostenrijkse sergeant was, nu een Napolitaanse vaandrig, die ons de eer bewees een paar uur wijn met ons te drinken. Mijn Fransman had geen schoenen meer, dus ik moest schoenen voor hem laten maken. De volgende ochtend kon hij niet weg omdat zijn voeten niet meer in goede conditie waren, en ik wilde niet blijven. Bovendien probeerde hij me over te halen om vanuit Kajeta met hem mee te gaan naar zee, omdat hij de reis over land niet aankon. Dat was voor mij niet acceptabel, want ik wilde de Liris afzakken naar Capua[460] en Caserta. Dus gaf ik hem een keizerlijke dukaat bovenop de dukaat die ik had neergelegd, schreef in gedachten een kwitantie uit, legde hem en mezelf in de handen van de hemel en liep alleen weg.

Ik vergat je bijna een ietwat serieus verhaal te vertellen over Itri, serieus voor mij. Itri is een nest; de herberg was slecht. Onze waardin was een tamelijk oude Maritorne,[461] die haar man in de revolutie had verloren en een jonge kerel had genomen om het huishouden en de rest te doen. Ik ging naar bed in een kamer boven, en mijn kameraad dronk beneden wat met de vaandrig-commandant, die was teruggekeerd, en volgde mij toen. Hij was een beetje boven zijn theewater en viel meteen in slaap; ik was nog steeds topsytorvy[462] aan het filosoferen. Toen hoorde ik beneden de ene wildeman na de andere binnenkomen en heel luidruchtig worden. Het aantal moet zijn opgelopen tot tien of twaalf. Nu hoorde ik dat onze arme

459Gaeta is een stad in de provincie Latina, in Lazio, Zuid-Italië. Het ligt op een voorgebergte dat zich uitstrekt richting de Golf van Gaeta, op 120 kilometer van Rome en 80 kilometer van Napels

460Capua: 25 km ten noorden van Napels. Caserta 36 km ten noorden van Napels.

461Maritornes, een halfblind dienstmeisje in de herberg waar Don Quichote verbleef. Ze raakt onbewust midden in de nacht verwikkeld in een vechtpartij als gevolg van een complexe reeks misverstanden. *De man van La Mancha* boek van Miguel de Cervantes

462verward, niet goed georganiseerd, of belang hechten aan onverwachte dingen.

persoonlijkheden onderwerp van gesprek waren en dat ze een nogal vreselijke nachtelijke inquisitie over ons hielden. *Sono cattive gente*,[463] werd op hoge toon in herhaling geroepen; en meer dan eens werd er voorgesteld om ons op de Napolitaanse revolutionaire manier aan te pakken. Mijn Fransman snurkte. Je kunt je voorstellen dat ik daar niet erg vrolijk van werd. Om mee te beginnen worden mensen hier gewoon doodgeslagen, en daarna – volgt er geen proces.

De oude dame, onze hospita, zorgde voorbeeldig voor ons, sprak en schreeuwde wat ze kon en beweerde dat we eerlijke mensen waren; de commandant had onze paspoorten gezien. Nu leek de commandant zelfs in de politiek, helaas niet te vertrouwen. De hemel weet hoe het had kunnen aflopen. Ik trok heel rustig mijn mantel en laarzen aan, verzamelde al mijn Kontenanz[464] en al mijn beetje kennis van het Italiaans, en *machte Miene*[465] terwijl ik de trap af ging om me onder hen te begeven. "Heren," zei ik, zo vastberaden en stellig als ik kon, "ik ben een buitenlandse reiziger; ik dacht dat ik om middernacht rust kon verwachten in de herberg waarvoor ik betaal. Ik hoor dat jullie mij verdacht vinden; neem me maar mee naar de autoriteiten waar u maar wilt, maar regel de zaak eernsachtig en kalm, en als een goed en fatsoenlijk mens." Het werd stiller; de waardin en een paar van hen vroegen me boven te blijven, wat ik natuurlijk graag deed; en een voor een glipten ze allemaal weg. Het is niet helemaal een grap, want je gaat er zelden heen zonder een pistool en een mes, en iedereen is klaar voor de executie.

De volgende ochtend liep ik aldus in mijn eentje tussen de olijfgaarden door naar Mola di Gaeta. De Verpleegster is bijna bekender geworden door *dieses Etablissement*[466] met haar naam[467] dan om haar vrome *Milchson*.[468] Waarom was ik hier gisteren niet helemaal naartoe gelopen? Hier vond ik een grote, mooie, tamelijk goedkope herberg, waar ik een uitstekend ontbijt kreeg met verse eieren en verse vis, die niet ver van mij uit zee werden gehaald, en vers, heerlijk fruit.

463 Het zijn slechte mensen.
464 Kalmte. Contenance.
465 Trok met mijn gezicht. Gekke uitdrukkingen.
466 deze plek.
467 Mola: In de geneeskunde: een blaasjes- of vlezige massa die zich tijdens de zwangerschap in de baarmoeder of de eileider kan ontwikkelen. Ook molensteen.
468 melkmuil.

Onder me lag een prachtige citrustuin vol fruit en links en rechts keek ik uit over de baai vanaf de top van het voorgebergte tot aan Ischia en Procida.[469] Op een afstand van honderden kilometers is het een heerlijk dessert als we weer contact kunnen maken met onze vrienden door de herinnering aan een klein voorval. Enkele jaren geleden zat Friedrich Schulz[470] hier op dezelfde plek vis en fruit te eten en vroeg me aan hem te denken als ik vanuit Mola het klassieke land rond zou kijken. Nu is hij niet langer het geliefd onderwerp van zijn vrienden en de Gratiën, hij, die de vreugde in zijn hart wisten te bewaren en het aan iedereen – Fittigen - om hem heen kon schenken. Waar zijn as ook moge rusten, een *Biederer*[471] moet er naartoe gaan en de as zegenen. Geen van zijn zwakheden zou herinnerd worden; hij maakte met zijn hart goed wat zijn hoofd had verzaakt.

Nu wandelde ik vrolijk en opgewekt door de prachtige magische streek, tot waar, volgens de berichten, ooit Cicero's Formia stond, tot aan de Liris. Langzaam wandelde ik verder; het leek alsof ik de schaduwen van de redenaar en de generaal, van Tullius en Marius, langs me zag bewegen. Hier stak de patriot zijn hoofd uit de draagstoel en nam resoluut de beloning voor zijn filippica[472] in ontvangst van de kapitein wiens leven hij had gered. Dit is voor mij het meest eervolle moment in het leven van Cicero; misschien wel het enige waarin hij echt puur als een onafhankelijk man handelde. Toen hij tegen Verres sprak, was het misschien eerzucht om vanaf het oratorische podium te schitteren; er was geen enkel gevaar bij: toen hij tegen Katilina[473] tekeer ging, stond

469Eilanden.

470Schulz: Joachim Christoph Friedrich S., Schrijver enz..., Geb. 1. Januar 1762 Maagdenburg. Regelmatig terugkerende ziekte dwong hem (bij de universiteit waar hij doceerde) een vakantie aan te vragen om zijn verloren gezondheid terug te krijgen onder de warmere Italiaanse hemel (1793-1794).
Zijn fysieke lijden greep hem steeds sterker aan en ontaardde uiteindelijk in zwakzinnigheid en geestelijke stoornissen. Hij overleed op 27 september a. St. (9 oktober n. St.) 1798.
Schulz, Friedrich: Neue Reise durch Italien. Bd. 1, H. 1. Berlin, 1797.
Brümmer, Franz, "Schulz, Friedrich" in: Allgemeine Deutsche Biographie 32 (1891), S. 742-744 [Online-Version]; URL: https://www.deutsche-biographie.de/pnd100316875.html#adbcontent

471bourgeois.

472Een filippica is een hevige strafrede, gericht tegen iets of iemand. De term verwijst naar de redevoeringen die Demosthenes uitsprak tegen Philippus II van Macedonië tussen 351 en 341 voor Christus: Philippica 1, 2 en 3.

473Lucius Sergius Catilina (108 v.Chr. – 62 v.Chr.) was een Romeins staatsman,

zijn bestaan op het spel en had hij geen andere keuze dan te handelen of samen met hem ten onder te gaan; toen hij tegen Antonius tekeer ging, werd hij waarschijnlijk gedreven door haat en partijdigheid. *Im Glück prahlte er, im Unglück jammerte er: er zeigte in seinem ganzen Leben oft viel Ehrlichkeit und Wohlwollen; aber nur im Tode den Mut, der dem Manne ziemt. Sein Tod hat mich in gewisser Rücksicht mit seinem Leben ausgesöhnt; so wie es Männer in der Geschichte gibt, deren Tod fast das Verdienst ihres Lebens auslöscht.*[474] Daar lag Minturnä; daar, stel ik me voor, stond het huis waar de Cimbriër[475] met zijn zwaard kwam, als een openbare beul om de veroveraar van zijn natie te doden, en waar hij deze gevangen veroveraar doodsangst in zijn ledematen aanjoeg

die door de klassieke schrijvers Cicero en Sallustius als rebel en bendeleider wordt beschreven. Hij zou twee pogingen tot staatsgreep hebben gedaan. Aan het einde van 64 v.Chr. stelde Catilina zich opnieuw kandidaat als consul voor het jaar 63 v.Chr. Om bij de consulverkiezingen meer kans van slagen te hebben, kwam Catilina deze keer met een ambitieus, maar populistisch sociaal programma in dienst van de gewone man. Achter de schermen bleef hij - althans volgens Cicero - echter een staatsgreep voorbereiden, des te verbetener nadat hij vrij onverwacht door Cicero en Gaius Antonius Hybrida was verslagen bij de verkiezingen.
In de nacht van de 21ste oktober lekten de (vermeende) plannen voor een komende staatsgreep uit, gepland voor de 27ste oktober. Cicero, voorzien van weinig solide bewijsmateriaal, hem door vrienden en infiltranten verstrekt, daagde – in zijn hoedanigheid van consul – Catilina uit zich ten overstaan van de Senaat te rechtvaardigen voor zijn (vermeende) subversieve activiteiten, hetgeen deze weigerde uit vrees voor zijn leven. Cicero ontving daarop het senatus consultum ultimum van de Senaat, het dictatorschap.
Maar Catilina zelf was nog steeds in leven. Het regeringsleger werd nu, onder de leiding van de andere consul Gaius Antonius Hybrida, naar Etrurië (Toscane) uitgestuurd om de opstandelingen te bestrijden. In het begin van het jaar 62 kwam het in de buurt van Pistoia tot een "veldslag", waarbij de opstandelingen werden verslagen en Catilina sneuvelde als een held (zelfs zijn aartsvijand Cicero moest toegeven dat hij vocht als een leeuw). In het ouderwetse Latijn van Sallustius lezen we over de verslagenen de woorden adversis vulneribus, wat wil zeggen dat ze niet op de vlucht waren geslagen en recht in de vijandelijke zwaarden waren gelopen.
474In geluk schepte hij op, in tegenspoed treurde hij: tijdens zijn hele leven toonde hij vaak veel eerlijkheid en welwillendheid; maar alleen in de dood toonde hij de moed die een man betaamt. Zijn dood heeft me in sommige opzichten verzoend met zijn leven; net zoals er mannen in de geschiedenis zijn van wie de dood bijna de verdienste van hun leven tenietdoet.
475De Cimbren (ook: Kimbren) waren volgens overleveringen van Romeinse historici een Germaanse stam uit Jutland (Denemarken). Ergens in de tweede helft van de tweede eeuw voor Christus zou een groot aantal Cimbren vanuit hun thuisland naar het zuiden zijn getrokken.

met een paar woorden. “Man, durf jij Caius Marius[476] te vermoorden?” Verderop aan de rechterkant is het moerassige gebied waar de eerste man van de eerste stad ter wereld[477] zich na de ontsnapping in het riet verborg totdat hij zich naar Afrika kon redden. Met deze gedachten stak ik de Garigliano over en realiseerde me nauwelijks dat ik aan die andere kant werd omringd door een menigte muilezeldrijvers, die me allemaal hun dieren aanboden.

Er was niks aan te doen, ze maakten de kleinigheid van de vraagprijs nog kleiner en dwongen me half op een lastdragend stuk,[478] bonden mijn reistas vast en zo trok ik verder met de mooie karavaan. In Mola had een Calabriër me gevraagd of hij met me mee mocht, en daar had ik niets op tegen. Een jongen van een jaar of dertien had zich een paar kilometer verderop bij me gevoegd, die zijn geluk in de residentie wilde beproeven omdat zijn stiefmoeder thuis iets te streng was in het opeisen van de eer van haar naam. Beiden liepen naast me. Ze werden al snel ondervraagd over van alles en nog wat en de jongen vertelde wat stuntelig zijn verhaal. Nu begon mijn oude ezeldrijver met echt vaderlijke warmte de jongeman te vertellen over het gevaar dat hij liep. Hij deed dit met een tederheid, een kracht en tegelijkertijd met een zachtheid van spreken waardoor ik de oude man zeer waardeerde. Als ik sultan was geweest, had ik van de ezeldrijver een moefti gemaakt, en dat zou zeker goed zijn gegaan. Deze mooie, bedachtzame liefdadigheid zou wenselijk zijn voor veel van onze moralisten. Hij scheen ook nogal een reputatie te hebben onder het eerzame gezelschap vanwege zijn intellect en vrolijke ernst. Kort voor Sessa gingen we uit elkaar: ik stapte van de ezel ging weer op mijn eigen voeten staan. Hij gaf de jongeman wat geld bovenop zijn ritprijs; en ik stak voor de oude man en de jongen natuurlijk wat dieper in mijn zak dan gewoonlijk. Mijn Calabrese vergezelde me, of ik het leuk vond of niet, naar het postkantoor, als de beste herberg. De jongen ging verder.

476 Toen Glaucia als kandidaat voor het consulaat in 99 zijn tegenstanders liet vermoorden, verklaarde de senaat de staat in gevaar. Marius moest de orde herstellen. Hij deed dat op een kalme manier en sloot Saturninus, Glaucia en hun voornaamste aanhangers op in een openbaar gebouw.
477 Hannibal?
478 ezel.

25

Sessa – Capua – Caserta – Napels

Omdat het nog steeds midden op de dag was, liep ik naar Sessa,[479] dat, naar men mij vertelde, veel oude bezienswaardigheden heeft en ooit een hoofdstad van de Volsker[480] was. De weg naar beneden vanaf het postkantoor en omhoog de stad in is aangenaam genoeg; en de ligging van de plaats is geweldig met de mooiste uitzichten, naar rechts richting Kajeta en naar links over de verlaging richting de Gaurus. Terwijl ik in de kerk van de kathedraal stond te kijken naar een onthoofde Johannes,[481] en evenveel aandacht schonk aan de toewijding van een paar mooie jonge vrouwen die de knappe man op de afbeelding met hun ogen vasthielden, kwam mijn oude ezeldrijver, die van de andere kant was gekomen, me begroeten. Hij had misschien een zwak voor me vanwege een paar opmerkingen die ik had gemaakt, en had waarschijnlijk de zilverlingen gezien die ik de jongen had gegeven; en toen we uit de kerk kwamen, leidde hij me in de kring van zijn gildeleden, en stelde me met de vriendelijkste bewoordingen voor aan zo'n vijftig ezeldrijvers uit Sessa en omgeving. Het lijkt me dat als de mensen hier een verkiezingsdag hadden gehad, ze me unaniem hun afgevaardigde in het parlement zouden hebben gemaakt, zelfs

479 Sessa Aurunca is een stad en gemeente in de provincie Caserta, Campania, Zuid-Italië. Het ligt op de zuidwestelijke helling van de uitgedoofde vulkaan Roccamonfina, 40 kilometer ten westen ten noordwesten van Caserta en 30 kilometer ten oosten van Formia.
Het is gelegen op de plek van het oude Suessa Aurunca, vlakbij de rivier Garigliano. De heuvel waarop Sessa ligt is vulkanische tufsteen.

480 De Volsken (ook wel Volsci genoemd) waren een Italiaans volk uit de Oudheid, bekend van oorlogen met Rome van de 7e - 4e eeuw v.Chr.. Zij bewoonden een groot deel van het zuidoosten van de huidige Italiaanse regio Lazio, een gebied dat deels heuvelachtig, deels moerassig was (Pontijnse moerassen) en stichtten onder meer Velletri, waar de familie van de Romeinse keizer Augustus vandaan kwam. De Volsken spraken een taal van de Oskisch-Umbrische of Umbro-Sabellische groep, nauw verwant met het Umbrisch en Samnitisch en iets minder nauw met het Latijn. Ze bewoonden onder meer Satricum.

481 De onthoofding van Johannes de Doper is een olieverfschilderij van de Italiaanse barokschilder Caravaggio. Het schilderij, in 1608 voltooid, wordt door veel kunstkenners als zijn belangrijkste werk beschouwd.

tegen de zin van de minister; zozeer getuigden ze allemaal van hun welwillendheid voor mij: en ik kan je niet ontkennen dat het me net zo overkwam toen, in Warschau, de oude bevelvoerende excellentie me bij de arm nam, me door de kamer leidde en in mijn oor, in een volle kring, het ontwerp van een ambtelijk bericht fluisterde.

Uit deze groep ezeldrijvers kwamen enkele zeer goede jonge mensen naar me, die me verder rondleidden en me vooral naar de Augustijnen[482] leidden, die hier de meest comfortabele rustplaats voor hun buiken hadden uitgekozen, met het mooiste uitzicht naar alle kanten. Het enige bewijs dat deze mensen nog enige klassieke smaak hebben, is dat ze uitkijken over de bergen van Falernia.[483] Hun gebouw is godslasterlijk voor de gelofte van armoede. Maar daar ben ik al aan gewend; je hoeft de Liris niet over te steken om zulke extravagante pracht en praal, zulke zinloze verspilling te zien. Bij de oversteek over de Garigliano of Liris zie je nog de onderbouw van een oude brug, en niet ver daarachter de resten van een waterleiding. De rivier zelf, die niet erg breed is, moet, ondanks de kalmte die Horatius eraan toeschrijft, soms gevaarlijk zijn om te passeren: want hij is vrij diep en in het voorjaar erg snel; en ik heb me laten vertellen dat toen de Fransen ongeveer twee uur stroomopwaarts probeerden er doorheen te komen met hun cavalerie, velen van hen omkwamen. Grote kuddes buffels grazen op de oevers van de rivier.

Toen ik weer terug van de berg naar beneden kwam, kreeg ik ook Falernische wijn geserveerd, maar ik sta niet in voor de echtheid ervan. Het is gewoon klassieke nieuwsgierigheid om hem gedronken te hebben, want hij heeft zijn oude krediet allang verloren. Hoogstwaarschijnlijk is de oorzaak van de degeneratie verwaarlozing, zoals bij de meeste Italiaanse wijnen, die beter zouden houden als ze beter bewaard werden. Toen we die ochtend vertrokken, was mijn Calabrese doodsbang; hij beweerde dat het volgende grote dorp vol zat met rovers en moordenaars die van de passage van de Montagne Spaccate hun uitvalsbasis maakten. Elke windvlaag door het struikgewas joeg hem angst aan en toen we een paar tot de tanden

482De augustijnen zijn een kloosterorde die ontstond in de 13e eeuw in Italië en zich baseert op de Regel van Augustinus. Ze zijn bekend om hun theologie, onderwijs, armenwerk en volkspastoraat.

483Falerna, het oudste gedeelte, ligt bovenop een reeks kliffen. Falerna Marina ligt aan de kust

verdorde hoofden zagen die in ijzeren kooien aan de rots waren vastgemaakt, stond hij op het punt uit elkaar te spatten, ook al had hij als koninklijk schutter aan de oorlog deelgenomen en was hij een kerel als een beer. Hij sprak over allerlei soorten Mariohlen, zoals hij ze noemde, die geacht werden vreselijke mensen te zijn en over wie hij vreselijke dingen vertelde. Toen ik hem vroeg om ze te beschrijven, zei hij dat we niet wisten waar ze vandaan kwamen of waar ze naartoe gingen, maar alleen wat ze deden; ze plunderden en beroofden en sloegen mensen dood waar ze maar konden; ze gingen bewapend per dozijn en verschenen en verdwenen zonder zich ergens iets van aan te trekken. Volgens hem kwamen ze meestal uit de bergen van de Abruzzen. Tot schande van de regering heb ik nu ontdekt dat de man helemaal gelijk heeft. Hij was er echter zo vol van dat ik hem zei me met rust te laten met zijn ellendige litanieën; als ik doodgeslagen zou worden, wilde ik me van tevoren in ieder geval geen zorgen meer maken. Dat leek hem erg goddeloos en zijn klaagzangen leken me erg dwaas. Hij drong altijd aan, alleen maar om me door de beruchte rotsachtige oversteek te loodsen; en dankte alle heiligen vurig als we uit de omgeving zouden zijn. Hij zegende mijn besluit toen ik onderweg door een vetturino werd overgehaald om in de koets te stappen en me door hem naar Capua te laten brengen. Toen we in Capua aankwamen, was de gouverneur naar Caserta gereisd en ze wilden dat ik op zijn terugkeer wachtte zodat hij mijn paspoort kon bekrachtigen. Uiteindelijk spoorde ik de kapitein van de dag zo aan dat hij me mijn paspoort teruggaf zonder het te controleren en de officier bij de poort opdracht gaf me te laten gaan; hij zou zelf de verantwoordelijkheid dragen voor de uitzondering.

Nu wilde ik via Oud-Capua naar Caserta; maar mijn Calabrese was daar niet toe te brengen: hij dacht dat dat een zekere dood zou betekenen; het wemelde daar van de Mariohlen. Ik gaf de schurk een paar carlins, Napolitaanse naar ik begreep; liet hem rechtsaf naar Aversa rijden, om daar op de juiste plaats zijn Attellaanse fabels te vertellen, en begaf me linksaf naar Oud-Capua. Enkele geachte burgers van het fort van Nieuw-Capua, die ik tegenkwam en aan wie ik de belachelijke angsten van de mensen vertelde, zeiden dat er enig gevaar was, maar dat het altijd overdreven was en dat er al weken niets was gehoord. De heren leken een patriottische belangstelling te hebben voor hun regio. Waar

vroeger Capua lag, ligt nu, geloof ik, het dorp Sankt Martin, ongeveer een uur van de nieuwe stad, dat een betere militaire positie heeft bij de Vulturnus. Sankt Martin is nog steeds een aangename plek voor de inwoners van de nieuwe stad, zo groot is de faam van de oude plaats. Het is bekend dat de overblijfselen van een oud amfitheater nog overeind staan, daterend uit de Romeinse tijd en dus relatief nieuw. Ik liep door de ruïnes van een poort, waarschijnlijk dezelfde waardoor Hannibal zijn glorie naar binnen droeg en niet weer naar buiten, liet het theater links liggen na een korte verkenning en vervolgde mijn pelgrimstocht naar Caserta. Op de weg naar links en rechts, niet ver van elkaar, staan twee monumenten die waarschijnlijk Romeinse graven zijn en waarvan er in ieder geval één in zeer goede stijl lijkt te zijn gebouwd.

Het zou overbodig zijn om te beginnen met een beschrijving van het kasteel in Caserta, dat je zeker hier en daar veel preciezer en beter kunt vinden. De eerste aanblik is groot en echt indrukwekkend. De tuin aan de linkerkant, de prachtige beplanting aan de rechterkant, het prachtige kasteelplein en de gebouwen rondom, alles is aangelegd. Het oog wordt vooral gegrepen door het uitzicht door de grote poort, die door het hele kasteel en de tuinen leidt naar de bergen ver daarachter, waarover de beroemde aquaduct is aangelegd. Deze prachtige, rijke waterval van kunst vormt de afsluiting van het onderste deel van het complex. Zoiets magisch vind je zelden ergens. Je weet dat de Franken hier ook iets eigenzinnigs hebben gebouwd: nu zijn de kroonprins en zijn Sardijnse majesteit hier.

Op het postkantoor werd ik met veel vriendelijkheid ontvangen, ook al was ik een voetganger, en al snel had ik een groep nieuwsgierige mensen om me heen, die me ondervroegen van Adam tot Pontius Pilatus; en ze verwonderden zich er allemaal over dat ik nog niet in de handen van de rovers was gevallen. Het huis werd boven vele andere gekenmerkt door menselijke betrokkenheid en eerlijkheid. Ik had maar een paar uur om de stad te zien, maar dit was genoeg om een echte algemene indruk te krijgen. De volgende ochtend, toen ik op het punt stond te vertrekken, hield een vetturino me weer tegen op de hoek van de markt: *Volete andare in carozza, Signore? - Ma si, si*, zei ik, *se partite presto presto. - Questo momento; favorisca montare.*[484] Ik

484 Wilt u in een koets rijden, meneer? - Ja, ja, ik, zei ik, als je snel vertrekt. - Dit moment; stapt u in.

stapte in en ging naast een knappe, dikke heer zitten; meteen kwamen er twee anderen en we reden de poort uit.

Dit is dus het mooie, rijke, gezegende Campanië dat, sinds het zo bekend is geworden, is verheven tot een paradijs waarvoor de Romeinse soldaten hun Capitool wilden vergeten. Het is waar dat de lijn tussen Aversa, Capua, Caserta, Nola en Napels, tussen de Vesuvius, Gaurus en de hoge Apennijnen, of de zogenaamde Campaniaanse vallei, de mooiste plek is van alles wat ik in de oude en nieuwe wereld heb gezien, waar de natuur al haar gaven tot het uiterste heeft uitgestort. Elke voetstap druipt van de zegeningen. Je plant een boom, en in korte tijd groeit hij weelderig breed en hoog; je hangt er een wijnstok aan, en hij groeit sterk als een stam, en zijn ranken reiken ver door de kruin van de iep. De olijfboom staat met bescheiden schoonheid op de helling van de beschermende bergen; de vijg zwelt weelderig onder het grote blad aan de gezegende tak; aan de overkant gloeit de sinaasappel in de zonnige vallei, en onder het woud van vruchten golft de tarwe, buigt de boon, in een rijke, lieflijke mengeling. De arbeider oogst drievoudig op dezelfde grond in overvloed, fruit en wijn en tarwe; en alles is weelderige, eeuwig jeugdige kracht. Te midden van deze magische veranderingen kwamen we na een paar uur aan in Parthenope.[485] De knappe, dikke heer, mijn buurman, leek een voorliefde te hebben voor de Duitsers, had vroeger enkele maanden in Wenen en Praag doorgebracht, kende enkele tientallen woorden van onze taal en was een plezier om te ontmoeten.

Hij was van de koninklijke familie, en ik was daarom wat meer verbaasd over zijn beleefdheid, want beleefdheid is over het algemeen niet een van de meest voorname deugden van de huisofficieren van de groten. In Napels bracht hij me in zijn eigen koets naar het huis van een van zijn kennissen aan het einde van de Toledo, totdat ik de heer Heigelin had bezocht, aan wie mijn aanbeveling uit Wenen was gericht. Het is echt een grote zegen als je, als je voor het eerst in een plaats als Napels komt, als volslagen vreemdeling zo'n vriendelijke hand vindt om je de weg te wijzen totdat je je eigen weg kunt vinden.

485 Parthenope (*Maagdengelaat*) was één der Sirenen uit de Griekse Mythologie. Na de doortocht van Odysseus, waarbij de Sirenen voor altijd hun magische kracht verloren, veranderden zij in rotsblokken. Alleen Parthenope stortte zich in zee en verdronk. Parthenope (Napels), naar haar vernoemde stad Parthenope of Palaeopolis of Oude Stad van Napels of Parthenopeïsche Republiek: omverwerping van het koninkrijk Napels in 1799.

26

Napels

Je hoeft en zult niet verwachten dat ik je een actuele, nauwkeurige, literaire of alomvattendebeschrijving geef van de steden waar ik enige tijd doorbreng. Daar is mijn verblijf te kort voor; dat kun je zeker beter krijgen van reizigers van beroep of van de leerstof van speciale wetenschappen. Ik zal je gewoon op een vriendelijke manier vertellen wat ik zie, wat me misschien bezighoudt en hoe het met me gaat. Mijn thuishaven is hier op de Mont Oliveto.[486] Ik weet niet hoe de plaats aan de naam Mont Oliveto is gekomen, maar het is een van de beste straten van de stad, niet ver van Toledo,[487] waarmee het bovenaan samenkomt. De eigenaresse van het huis is een Française die al enkele jaren voor haar veiligheid in Marseille verblijft vanwege de lokale revolutie. Ik heb reden om tevreden te zijn; het is goed en goedkoop. Het gezelschap bestaat voornamelijk uit buitenlanders, Engelsen, Duitsers en Fransen; de laatsten vormen hier nu het grootste aantal.

Al een paar dagen loop ik door de stad met een oude Genuees die half Europa kent en hier de werker is en een beetje als cicerone optreedt. De

486De fontein van Monteoliveto (Fontana di Monteoliveto) is een laat-barokke monumentale fontein in het centrum van Napels, Italië. Het wordt ook wel de fontein van Karel II of van de Kleine Koning (del Re Piccolo) genoemd.
Veel architecten en steenhouwers hadden aan het eerste aquaduct gewerkt, die rond 1660 stroomde. Het centrale beeldencomplex werd gebouwd in opdracht van de onderkoning Pedro Antonio de Aragón en voltooid in 1699 op basis van ontwerpen van de architect Cosimo Fanzago. Bovenop staat een bronzen beeld van Karel II van Spanje. De fontein bevindt zich op Piazza Monteoliveto, ook wel piazzetta Trinità Maggiore genoemd, met uitzicht op de kerk van Sant'Anna dei Lombardi (die verbonden was aan het Olivetan-klooster van Monte Oliveto. Aan de overkant van de straat staat het renaissancepaleis van Orsini di Gravina. Aan de straatkant van de fontein, kijkend naar het noordwesten, kan men de sculpturale Guglia dell'Immacolata (torenspits van de Onbevlekte Ontvangenis) zien op het Piazza van de Gesù Nuovo en het klooster van Santa Chiara. Een andere hedendaagse fontein in Napels is de Fontein van Neptunus (Italiaans: Fontana del Nettuno) momenteel een paar blokken ten zuiden gelegen in de Via Medina, in Napels, Italië.
487Buitenwijk van Napels, nu metrostation.

oude kerel heeft veel verstand en de juiste tact voor het goede en zelfs voor het mooie. Hij gaf me een lange preek over de landhuizen van de kooplieden in de hele buurt en merkte met venijnige strengheid op dat ze de ondergang van veel gezinnen waren. Het was de gewoonte om met elkaar te wedijveren over wie het mooiste landhuis en de beste uitrusting had, wie van de meest uitgelezen genoegens in zijn Casino genoot, en vaak wedijverden ze met elkaar tot vergetelheid en uiteindelijk tot ongeluk. Gewoonten en eer en fortuin worden verspild. De koopman heeft nog maar net een klein etablissement in de stad of hij denkt al aan een op het platteland; en het tweede kost vaak meer dan het eerste. Het gokken en de galanterie van vrouwen en de vervloekte, vaak afwisselende cicisbeat[488] zijn de belangrijkste uitgavenposten; en toch is de cicisbeat hier nog niet zo wijdverbreid als in Rome. Als u tegenwerpt dat dit verteld wordt door een ingehuurde bediende, antwoord ik: iedereen heeft zijn woord in zijn vak; en hier is de oude kerel in het zijne. Zijn collega's in Leipzig en Berlijn kunnen zeker veel beter nieuws geven over bepaalde onderwerpen dan ambtenaren op het stadhuis. Ieder heeft zijn domein, de minister van Financiën en de poortklerk.

Ik heb de kerk van St. Januarius[489] in de stad gezien; Napels zou een

488 In het Italië van de 18e en 19e eeuw was de cicisbeo of cavalier servente (Frans: chevalierdienaar) de man die de zogenaamde galant of minnaar was van een vrouw die met iemand anders getrouwd was. Met medeweten en toestemming van de echtgenoot bezocht de cicisbeo zijn minnares bij openbare amusementsgelegenheden, kerkdiensten en andere gelegenheden, en had hij bevoorrechte toegang tot deze vrouw. Het arrangement is vergelijkbaar met de Spaanse cortejo of estrecho en, in mindere mate, met de Franse petit-maître. De exacte etymologie van het woord is onbekend; Er zijn aanwijzingen dat het oorspronkelijk "fluisterend" betekende (misschien een onomatopisch woord). Andere verhalen suggereren dat het een omkering is van bel cece, wat "mooi kuiken (erwt)" betekent. Volgens de Oxford English Dictionary werd het eerste geregistreerde gebruik van de term in het Engels gevonden in een brief van Lady Mary Wortley Montagu uit 1718. De term komt in het Italiaans voor in Giovanni Maria Muti's Quaresimale Del Padre Maestro Fra Giovanni Maria Muti De Predicatori uit 1708 (pag. 734).

489 De Kathedraal van Napels is een katholieke kathedraal. Het is de belangrijkste kerk van Napels, Zuid-Italië en de zetel van de Aartsbisschop van Napels. In de volksmond is de kathedraal bekend als "Cattedrale di San Gennaro", naar Januarius van Benevento, de beschermheilige van de stad. De huidige kathedraal werd in opdracht van Karel van Anjou, de toenmalige koning van Napels, gebouwd.

betere kathedraal moeten hebben. Het meest opvallende zijn een paar merkwaardige grafstenen en de kapel van de heilige. Maar dit is niet de plek waar St. Januarius meestal moet zweten; dat gebeurt buiten de stad in het lazeret[490] bij de catacomben. Ik kroop meer dan een uur rond in de catacomben, keek naar de onderaardse wezens en luisterde naar de eruditie van de cicerone, van wie ik aanneem dat hij de beiaardier van de ziekenboeg was.

Boven de tombes is een deel van de tuin van Capo di monte.[491] De gids vertelde me veel over wonderen die de heiligen Januarius[492] en Severus[493] hier zeker hadden verricht, en ondertussen was ik bezig

490 ziekenboeg, eenvoudig ziekenhuis.

491 Het porselein van Capodimonte was een product van de Koninklijke Manufactuur (Italiaans: Real Fabbrica) Capodimonte in de stad Napels, in het koninkrijk Napels. De Koninklijke Manufactuur heeft bestaan in de 18e en 19e eeuw. Zij bevond zich in het gelijknamige park Capodimonte. Zeer groot park met museum. Pozzuoli is ook grondstof voor porselein.

492 Januarius van Benevento (gestorven 304, Pozzuoli) was waarschijnlijk de eerste bisschop van Benevento in Campanië. Hij werd tijdens de christenvervolging door Diocletianus gedood. Er is sprake van een Januarius, die samen met vijf andere christenen, onder meer Sosius van Misene in het jaar 305 werd onthoofd. Volgens katholieken is hij een martelaar. Zijn gedachtenis wordt gevierd op 19 september.
Een tiental jaren na de gewelddadige dood van Januarius werden zijn overblijfselen overgebracht naar Napels. Vanwege zijn bijzetting in de catacomben in de huidige Napolitaanse wijk Capodimonte verkregen deze de naam "catacomben van Januarius". Hier werd later ook de heilige Quodvultdeus bijgezet. Sinds de 17e eeuw ligt Januarius in de dom van Napels, waarvan hij patroonheilige is. Tweemaal jaarlijks vindt hier het "bloedwonder" van de heilige Januarius plaats. Het korrelige, eeuwenoude bloed wordt in aanwezigheid van de Aartsbisschop van Napels in twee verzegelde en afgesloten fiolen in de handen van een priester weer vloeibaar. Wanneer dit gebeurt heerst in Napels grote vreugde maar het uitblijven doet de gelovige inwoners rampen verwachten. De in 1738 ingestelde Orde van Sint-Januarius herinnert aan de heilige en het wonder.

493 De heilige Severus (Ravenna - Classe, Ravenna, 1 februari, medio 4e eeuw) was wolwever van beroep. Toen hij werd voorgesteld als bisschop, streek een duif drie keer neer op hem en werd hij bisschop van Ravenna. Severus nam deel aan het concilie van Sardica in 343. Severus is de patroon van de wevers, de spinners, politiemannen en schoen-, handschoen- en kousenmakers.
Niet ongewoon voor deze periode was Severus getrouwd. Zijn vrouw heette Vincentia en hij had ook een dochter, Innocentia. Zijn dochter en vrouw deden bij zijn bestijging tot het bisschopsambt een sluier aan. De dochter om haar maagdelijkheid aan te duiden en de moeder haar weduwschap. Dit is om aan te duiden dat hij vanaf dit punt celibatair zal leven.

met mijn vermoedens over de oorsprong van deze graftombes. Hier en daar in de sleuven van de grafnissen lagen nog skeletten, en soms hele grote stapels botten, zoals ze zeiden, uit de tijd van de grote pest.

Ik heb de Romeinse catacomben niet gezien, noch in de buurt van de stad, noch in Rignano, omdat mensen met verstand van zaken en kenners me verzekerden dat daar heel weinig te zien was en dat het nu wel duidelijk was dat het allemaal niet meer waren dan puzzolengroeves[494] die geleidelijk zo diep en zo groot werden. Dit is begrijpelijk en het meest waarschijnlijk.

St Clare heeft het rijkste nonnenklooster[495] van de stad en een werkelijk prachtige kerk, waar de kinderen van het koninklijk huis begraven liggen. De nonnen zijn allemaal van de nobelste families; en ze hebben geprobeerd om hun dwaasheid en ellende zo schitterend mogelijk te maken. Mijn oude Genuees, die een groot hermeneut is op het gebied van kerkelijke geschiedenis, vertelde me bij deze gelegenheid een verhaaltje dat zijn exegetische talenten geen eer aandoet en waarvan ik de beoordeling aan de kenners overlaat. De heilige Clara[496] was een tijdgenote van de heilige Franciscus en de

494 Pozzuoli ligt in de Campi Flegrei ten noorden van Napels en heeft drie vulkanen op zijn grondgebied.
Pozzolana is een natuurlijke rots van vulkanische basaltachtige oorsprong met een kleur die varieert van zwart tot rood door grijs en het heeft een honingraatstructuur. Afkomstig uit Pozzuoli, gelegen bij Napels in Italië. Tijdens de Romeinse periode werd dit materiaal gebruikt om een kalkmortier pozzolaan te maken.
Met puin of grind, wordt het gebruikt om een bekisting te verfraaien met stucwerk, marmer of baksteen. Zelfs vandaag wordt pozzolaan gebruikt voor de vervaardiging van cement met langzame uitharding.

495 Santa Chiara is een religieus complex in Napels, Italië, dat de kerk van Santa Chiara, een klooster, graven en een archeologisch museum omvat.

496 Clara van Assisi (Assisi, Umbrië, 1193/1194 — San Damiano, Assisi, 11 augustus 1253), Santa Chiara in het Italiaans, gaf onder invloed van Franciscus van Assisi haar maatschappelijke positie op en stichtte de orde van de clarissen. Reeds in de middeleeuwen was haar naam in de Nederlandstalige gebieden als doopnaam zeer verbreid. Na verbastering van Klarisse tot *Klaar Is Ze* is de naam in onbruik geraakt. Haar kerkelijke feestdag is 11 augustus.
Onder invloed van Franciscus van Assisi en met zijn hulp verliet zij het ouderlijk huis en legde zich toe op de navolging van Christus in radicale armoede. Samen met Franciscus stichtte zij de Arme Vrouwen van San Damiano.
Op 18 maart 1212 legde Clara in Portiuncula haar geloften af in de handen van Franciscus. Zestien dagen later werd zij gevolgd door haar zuster Agnes.
De laatste kleine dertig jaar van haar leven was ze ziek, maar kon ze in de

heilige Dominicus;[497] en haar wordt verweten dat ze hen beiden heeft doen geloven dat ze zich exclusief aan elk van hen toewijdde met een zeer vurige christelijke liefde. Dit doet haar verder geen kwaad in haar heiligheid. Elk van de twee heiligen geloofde het voor zichzelf en werd gezegend, zoals dat zelfs zonder heiligheid nog wel eens het geval is.

Dominicus was een lange, sterke, energieke kerel, zoals de Mozes van Michel Angelo[498] in Rome, en zijn rivaal Franciscus was meer een etherische, sentimentele dandy die ook wist hoe hij zijn talenten moest gebruiken. Nu wordt zelfs van de heilige dames gezegd dat ze op verschillende momenten van verschillende kwaliteiten hielden. *Der handfeste Dominikus traf einmal den brünstigen Franziskus mit der heiligen Klara in einer geistlichen Ekstase, die seiner Eifersucht etwas zu körperlich vorkam*;[499] in zijn woede greep hij het dichtstbijzijnde wapen, een braadspit, en stak het zo fel naar de onbevoegde hemelse leider dat hij de arme, zwakke Franciscus bijna voortijdig de dood injoeg. De toegetakelde Franciscus ontsnapte echter en uit deze prachtige kastijding kwamen de stigmata voort, die nog steeds met universele devotie worden vereerd in het christelijke katholicisme. Zoals ik al zei, woonde ik tegenover hem in Rome en zag ze daar voldoende gedocumenteerd in marmer. Mijn Genuees fluisterde me de heilige anekdote vertrouwelijk in mijn oor, en wilde er, overigens als een goede orthodox, verder geen commentaar op geven dan half onwillekeurig te zeggen: *Quelles betises on nous donne à digerer! Chacun les prend à sa façon*.[500]

Kerstnacht van 1252 vanuit haar ziekbed de nachtmis helder volgen die drie kilometer verderop plaatsvond. Dit wonder leidde ertoe dat Clara in 1958 tot patroonheilige van de televisie werd verklaard. Twee jaar na haar dood werd zij door paus Alexander IV heilig verklaard. Op grond van haar visioenen werd zij in 1958 door paus Pius XII tot patrones van de televisie benoemd

497Sint-Dominicus, geboren als Domingo de Guzmán, was de stichter van de dominicanen. Hij wordt ook Dominicus Guzmán of Dominicus van Osma genoemd. Hij studeerde in Palencia en werd rond 1195 kanunnik van de kathedraal van Osma.

498Michelangelo's Mozes is een marmeren beeldhouwwerk dat tussen 1513 en 1516 door Michelangelo Buonarroti is gemaakt. Het is een voorstelling van de Bijbelse persoon Mozes in de basiliek San Pietro in Vincoli in Rome.

499De stoere Dominicus ontmoette eens de vurige Franciscus met de heilige Clara in een spirituele extase die iets te fysiek leek voor zijn jaloezie:

500Welke volksdevotionele misverstanden worden ons te verteren gegeven! Iedereen vat het op zijn eigen manier op.

Vandaag heb ik ook het graf van Vergilius[501] bezocht. Ik zal de ingewikkelde beschrijving aan iemand anders overlaten. Het is een romantische, idyllische plek; en ik ben geneigd te geloven dat de dichter hier begraven is, de urn kan zijn gegaan waarheen hij wilde. Het gebouwtje is waarschijnlijk slechts een graftombee, niet ver van de ingang van de Grotta Posilippo,[502] en een van de mooiste plekjes in dit prachtige gebied. Ik weet niet waarom men nu alles in het werk stelt om de man aan de andere kant van de stad te begraven, waar hij niet half zo mooi ligt, zelfs als de Vesuvius niet zijn buurman was. Ik ben geen oudheidkundige, maar de hele bewering dat hij daar aan die kant ligt, is waarschijnlijk alleen gebaseerd op het verhaal dat hij op de Vesuvius begraven is. Maar dat is hij wel, als hij hier ligt; want de berg ligt er precies tegenover: hij was er binnen een paar uur als hij over land liep, en als hij in een boot stapte, ging het nog sneller. De afstand van zo'n buurman, zoals de Vesuvius, wordt niet als dusdanig beschouwd. Als hij daar lag, bracht de berg hem zeker halverwege naar Tartarus.[503] Maar alle andere omstandigheden zijn in het voordeel van deze kant van de stad. Hier is de rijkste, mooiste streek; hier waren de meest uitstekende nederzettingen van de Romeinse groten, vooral op de top van Posilippo[504] de tuinen van Pollio, die een vriend was

501 Publius Vergilius Maro was een Romeins dichter. Zijn bekendste werk is de *Aeneis*, het grote heldendicht waarin de grootheid, de oorsprong en het verleden van Rome worden bezongen. Dit werk moest even beroemd worden als de *Ilias* en de *Odyssee* van Homerus. 70-19 v. Chr.

502 De grot van Posillipo bij Napels is een natuurlijke tunnel van 700 meter lang en zes meter hoog. De grot was een vaste attractie voor kunstenaars en toeristen in Italië.

503. De Tartaros of Tartarus (gelatiniseerd) is de "hel" in de Griekse mythologie.

504 Posillipo is een rotsachtig schiereiland van ongeveer 6 km lang, omgeven door kliffen met enkele kleine baaien met golfbrekers aan de westkant van de baai van Napels. Posillipo wordt genoemd in oude Griekse en Romeinse bronnen. Als onderdeel van Magna Graecia noemden de oude Grieken het eerst Pausílypon, wat 'uitstel van zorgen' betekent. De Franse Homerische geleerde Victor Bérard identificeerde Posillipo als het land van de Cyclopen van Homerus.
Van het oude Pausilypon zijn de meest zichtbare ruïnes die van de beruchte villa van Vedius Pollio, die later een keizerlijke villa zou worden. De villa werd door de dichter Ovidius omschreven als "als een stad". Het meest berucht was dat hij een poel prikken bewaarde waarin slaven die zijn ongenoegen opriepen als voedsel zouden worden gegooid, een bijzonder onaangename dood, aangezien de lamprei "zijn mond op het slachtoffer klemt en een getande tong in het vlees boort om bloed op te nemen". Toen keizer Augustus echter Pollio bezocht en getuige was

van de Romeinse alleenheerser en een vriend van de dichter; achter deze streek lagen Puteoli en Baiae en Cumä, de Avernus en Misene, de favoriete onderwerpen van zijn gedichten; deze streek was over het algemeen de speelplaats van zijn dierbare verbeeldingskracht. Waarschijnlijk heeft hij hier gewoond en is hij hier begraven.

Donat,[505] die, als ik me niet vergis, het als eerste vertelt, kan ongetwijfeld meer geweten hebben, kan er ooggetuige van zijn geweest dat het monument nog heel en goed bewaard was; hij had geen enkele reden om deze plek te verkiezen boven de andere, en dit is de plek van zijn bewering; twee stenen voor de stad, op de weg naar Puteoli, niet ver van de ingang van de grot. Ik wil voor één keer geloven; men heeft veel slechtere redenen voor sommige opvattingen: en dus geloof ik dat dit het graf van Maro is. Je zoekt nu tevergeefs naar de laurier; de perverse bewonderaars van het hiernamaals hebben hem zo lang geplukt dat er geen blaadje meer van te zien is. Ik nam de moeite om naar boven te klimmen en vond niets anders dan een paar wild verstrengelde kruiden. De tuinman klaagde dat de goddeloze Vandaalse Fransen hem van het allerlaatste takje van de heilige laurier hadden beroofd. Aan de dichters zal het niet gelegen hebben, want er zou zeker iets van in de wereld rondgegaan zijn, namelijk dat de laurier onlangs van de Latijnen overgegaan was naar een Galliër.[506] Misschien zal de laurier opnieuw uitkomen voor de gelovigen bij het graf van de Mantuaan.[507] Men zou op zijn minst moeten bijdragen aan de instandhouding van de mooie fabel; dat heb ik de tuinman aangeraden.

---

van de veroordeling van een slaf, ondernam hij actie tegen Pollio en redde de slaf, een incident dat uitgebreid werd gedocumenteerd in geschriften uit die tijd.

505Donatus (letterlijk begiftigd, begenadigd) is een veelgebruikte Latijnse eigennaam. De naam kan verwijzen naar:
Donatianus van Reims, de zevende bisschop van Reims (4e eeuw)
Donatus van Münstereifel, heilig verklaarde Romeinse soldaat (2e eeuw?)
Donatus van Arezzo, heilige (? - 362?)
Aelius Donatus, Romeins grammaticus (4e eeuw)
Tiberius Claudius Donatus, Romeins filoloog en tekstcriticus (4e eeuw)
Donatus Magnus, ook: Donatus van Casae Negrae, bisschop van Carthago en naamgever van het Donatisme, een christelijk schisma in Noord-Afrika (4e / 5e eeuw)
Donatus van Besançon, heilige en bisschop van Besançon van 624 tot 660

506Napoleon draagt nu de lauwerkrans.

507Manua, plaats in Lombardije. Noord-Italië. Verwijzing naar een gestorven inwoner van Manua die in Napels ligt begraven.

Toen ik hier was en bij het graf van Sanazar,[508] niet ver hier vandaan in de Servietenkerk,[509] achtervolgde een treurige cicerone me zo vreselijk met zijn gretigheid om de oudheden aan mij uit te leggen dat hij niet van mijn zijde week totdat ik hem een paar kleine zilverlingen gaf, die hij heel beleefd en dankbaar aannam. Bij deze gelegenheid kon ik het niet laten om oprecht medelijden te hebben met de grote Cicero dat zijn naam hier zo miserabel wordt uitgedragen.[510] De Cicerones zijn de plaag van reizigers, en de een is altijd onwetender en avontuurlijker dan de ander. Ik ontmoette in Tivoli de verstandigste, die me op de ezelpromenade minstens een dozijn odes van Horatius voordroeg en ze op zijn eigen manier becommentarieerde.

508 Jacopo Sannazaro (Napels, 28 juli 1458 – Somma Vesuviana, 6 augustus 1530), ook bekend als Actius Sincerus Sannazarius, was een renaissancedichter die zowel in het Italiaans (Napolitaans) als in het Latijn schreef. Zijn bekendste werk is *Arcadia*.
Tussen 1504 en 1512 trok Sannazaro zich terug uit het openbare leven. Hij kreeg veel tegenslagen te verduren: in 1503 stierf Pontano, 1504 stierf Federigo en na 1513 kreeg hij last van zijn buik. In deze tijd ontmoette hij Cassandra Marchese met wie hij een hechte band kreeg. Hij had in 1524 geholpen bij de bouw van twee kapellen in Mergellina waarvan er een van St. Nazarius was. In 1529 beloofden de priesters hem een tombe in deze kapel te geven.
In 1527 werd hij door de pest uit Napels verdreven en ging naar Somma Vesuviana. Cassandra woonde daar vlakbij. 's Zomers verbleef hij in haar plattelandhuis waar hij Italiaanse sonnetten schreef. Hij stierf daar 6 augustus 1530 op 72-jarige leeftijd.
Na zijn dood verzamelden Sannazaro's vrienden zijn werk en gaven het uit. Later werd zijn werk in Venetië, Rome en Parijs uitgegeven. Er werden vele herdrukken, vertalingen en commentaren op Arcadia gemaakt. In de 16e eeuw had zijn faam en invloed zich door heel Italië en West-Europa verspreid wat bleek uit de vele imitaties van zijn werk.
509 De eerste christelijke kerken in Napels dateren van kort na Constantijns edict van tolerantie in Milaan in 313.
510 Door bedelaars (gidsen).

27

Napels

Ik probeerde langs het strand aan de voet van Posilippo tot aan de landtong te lopen, maar verder dan ongeveer een uur ging het niet: toen hield elk pad op en bestond de kust hier en daar uit steile rotsen. Hier, op een afstand van ongeveer een kwartier, staan twee oude gebouwen, waarvan wordt aangenomen dat het de kastelen van koningin Jeanne zijn, waar ze af en toe haar beruchte kattenkwaad zou hebben uitgehaald. Ze zijn heel geschikt voor zoiets, ze gaan ver de zee in en het zou heel gemakkelijk zijn om te laten zien waar dit en dat voor gebruikt had kunnen worden. Tussen deze twee oude lege gebouwen ligt het knusse casino[511] van ridder Hamilton,[512] waar hij de Vesuvius voortdurend voor zijn ogen had; en misschien doe je hem geen groot onrecht als je uit de plaats van zijn vermaak enige gelijkenis afleidt met de smaak van de mooie koningin, die door de boze geschiedenis waarschijnlijk iets erger is gemaakt dan ze was. Ik moest weer terug en niet ver van de Villa Reale[513] stond een menigte bootsmannen op me te wachten om me naar de voorkant te roeien. Het leek te laat voor de

511 huis, optrek.

512 William Douglas Hamilton (Henley-on-Thames, 13 december 1730 – Londen, 6 april 1803) was een Brits aristocraat en diplomaat. Hij was ambassadeur bij de koning van Napels en Sicilië van 1764 tot 1800. Dit gaf hem de gelegenheid onderzoek uit te voeren in de vulkanologie en archeologie.
Hamilton arriveerde op 17 november 1764 in Napels en zou tot 1800 ambassadeur blijven bij het hof van Ferdinand en Maria Carolina, hoewel hij vanaf november 1798 in Palermo was gevestigd en het hof naar Napels verhuisde toen het werd bedreigd door het Franse leger. Zijn officiële taken gaven hem voldoende tijd om zijn interesses in kunst, oudheden en muziek uit te leven, en om nieuwe interesses in vulkanen en aardbevingen te ontwikkelen. Catherine, die nooit een goede gezondheid had genoten, begon te herstellen in het milde klimaat van Napels. Hun hoofdverblijf was het Palazzo Sessa, waar ze officiële evenementen organiseerden en waar Hamilton zijn groeiende collectie schilderijen en antiquiteiten huisvestte; ze hadden ook een kleine villa aan de kust bij Posillipo (later zou het Villa Emma worden genoemd), een huis in Portici, Villa Angelica, vanwaar hij de Vesuvius kon bestuderen, en een huis in Caserta, vlakbij het Koninklijk Paleis.

513 In Tate Gallery is een tekening te zien van Joseph Mallord William Turner *Posillipo from the Villa Reale* 1819

ochtend, dus ik wilde niets horen. Maar ze vielen me op mijn zwakke kant aan; ze keken naar de zee, die heel hoog oprees, naar de lucht, waar een storm op komst was, en naar mij met een uitdrukking alsof ze wilden zeggen: je durft niet. Deze tactiek was niet te weerstaan; ik betaalde meteen voor het gevaar met een extra piaster, en stapte met mijn oude Genuees in een boot, die ik eerst zelf naar beneden hielp trekken. De Genuees had ook verschillende zeereizen gemaakt en had de moed van een dolfijn. Maar de reis werd wat hachelijk voor hem; de storm huilde hevig vanuit Surrent en Capri,[514] en de golven maakten een vreselijke golfslag aan de rechterkant; het water vulde de boot overvloedig, en binnen een uur had de Genuees last van zeeziekte tot en met de overgave. Ik had om het eilandje Nisida heen geroeid, maar dat was niet mogelijk; we moesten omkeren toen we de heremiet een paar honderd passen voorbij waren, en onze toevlucht zoeken in een eenzaam huis, waar je in het mooie seizoen soms vanuit de stad over het water naartoe gaat, maar waar het er nu troosteloos uitzag. Ondertussen gaf de herbergier ons macaroni met lekkere kaas.

Niet ver hiervandaan, vlakbij het eilandje Nisida, waar Brutus ook enige tijd doorbracht voor de ondergang van de Republiek, liggen de ruïnes van een oud gebouw dat uit het water steekt en dat gewoonlijk de school van Vergilius wordt genoemd. Ook al wordt de plek zeer ten onrechte Vergilius' school genoemd, het is zeer waarschijnlijk dat hij hier vaak werkte. Het is een van de aangenaamste klassieke, mythologische plekken die de verbeelding kan voortbrengen. De plek behoorde waarschijnlijk tot Pollio's tuinen. Hij had hier een groot deel van het theater van zijn Aeneis om zich heen, alle plaatsen die aan de baaien van Napels en Baiae liggen, van de Phlegraeïsche velden[515] tot Surrent.

Niet ver van de landtong en van de herberg waar ik verbleef, stond vroeger een oude tempel voor Fortuna, waarvan nog een paar zuilen en een paar muren te zien zijn. Nu is er een kleine christelijke kerk op deze plek gebouwd, gewijd aan de Madonna della Fortuna. Zoals bekend zijn veel dingen uit het heidendom overgebracht naar de christelijke ritus, de Saturnalia,[516] het wijwater en vele andere

514 Eilandjes voor de kust.

515 De Flegreïsche Velden zijn een dichtbevolkt gebied met hoge vulkanische activiteit in de Italiaanse regio Campanië, ongeveer 20 km ten westen van de Vesuvius.

516 De saturnaliën (Latijn: Saturnalia) was de naam die de Romeinen gaven aan een feestdag op 17 december ieder jaar.

dingen; maar het had niet beter veranderd kunnen worden: want er is waarschijnlijk geen andere vrouw op de hele aarde, in de waargebeurde geschiedenis en in de fabel, die zo'n rijkdom zou hebben verworven als deze Madonna.

Een beetje verder landinwaarts, in de tuinen, zijn nog steeds de gemetselde putten, die worden verondersteld de visbasins van Pollio te zijn, en deze zienswijze is op een groot marmeren tableau bij de deur aangebracht, waarop in het Latijn alle gruwelijkheden staan beschreven die de heidenen hier hebben begaan; waar, natuurlijk, de zachtmoedigheid van onze religie en onze regeringen werkelijk de hemel in wordt geprezen. Ik weet niet of men misschien niet met *dem britischen Klagemann*[517] *sagen sollte:*[518] *A bitter change, severer for severe!*[519] Er is nu bijna geen slaaf meer

---

Tijdens de late koningstijd werd in Rome een feest ingericht ter ere van de god Saturnus: de saturnaliën. De Romeinen hadden goede redenen om deze god te eren. De mythologische verhalen vertelden dat Saturnus ooit koning geweest was in Italië. Hij kwam per schip aan en zette voet aan wal in het koninkrijk van Janus. Van Janus werd verteld dat hij twee gezichten had, dat hij met de ene kant naar het verleden keek en met de andere kant naar de toekomst. Dit was een eigenschap die elke goede koning zou moeten bezitten, want men moet vooruitziend zijn, maar altijd rekening houden met het verleden. Janus werd ook de god van de doorgangen genoemd. Wanneer men zich in een gebed richtte tot om het even welke god, moest men eerst Janus aanroepen, want hij stond symbool voor de doorgang waarlangs alle andere goden te bereiken waren.

Er bestaan nog altijd twijfels over wanneer het feest voor de eerste keer gevierd werd en hoelang het duurde, maar toch behoorden de Saturnaliën tot de opmerkelijkste en populairste religieuze feesten die in het Romeinse Rijk hebben plaatsgevonden. Het hele sociale leven lag stil op die dag, want iedereen nam deel aan het feest ter ere van de god Saturnus, die landbouw en welvaart over hun land had gebracht. Slaven konden die dag op gelijke voet met hun meester feestvieren en werden zelf door hen bediend, dit kan op zijn minst opmerkelijk genoemd worden. De Saturnaliën werden later, toen het Romeinse Rijk het christendom als enige toegestane geloof accepteerden, door de christenen overgenomen. Analoog carnaval.

517 The Complaint: or *Night-Thoughts on Life, Death, & Immortality* by Edward Young. Zeer lang gedicht. Opgedragen aan de speaker. THE COMPLAINT.
NIGHT the FIRST. ON Life, Death, and Immortality. Humbly Inscribed To the Right Honourable Arthur Onslow, Esq; Speaker of the House of Commons.

518 de Britse zegsman moet zeggen: Een bittere verandering, strenger vervangt streng!

519 TIR'D Nature's sweet restorer, balmy Sleep!
He, like the World, his ready Visit pays
Where Fortune smiles; the Wretched he forsakes:

om door Pollio in de vijver te worden gegooid.

Mijn Genuees smeekte me met de grootste inspanning om hem niet mee terug te nemen in de boot. Ook ik vond het prima om via een andere route naar de stad terug te keren. Dus betaalde ik de bootsmannen en gingen we vanaf de Posilippo naar Napels. Je moet deze wandeltocht echt doen als je hier ooit komt; het is een van de mooiste die je in deze prachtige regio kunt vinden. Je kunt lange tijd rechts en links de twee baaien van Napels en Baiae zien en dan genieten van het prachtige uitzicht op het gebied aan de andere kant van de berg tot aan Puzzuoli, dat de Napolitanen met hun verdraaide tong alleen Cianura[520] of de vlakte noemen. Na ongeveer vier mijl over het mooiste pad in het gebied van de tombe van Vergilius, kom je weer terug bij de weg. De wandeling is natuurlijk een beetje ruig, maar des te mooier.

Ik heb me laten vertellen dat de regering een weg wil aanleggen rond de Posilippo aan de andere kant naar Puzzuoli, zodat je niet door de grot en het ietwat ongezonde gebied daarachter hoeft, maar altijd aan zee blijft. Dit zal na aanleg inderdaad een van de mooiste routes zijn; ongeveer een halfuur is voor die wandeling uitgetrokken; maar als de Napolitaanse regering eerst maar zou zorgen voor de nodige justitie, orde en politie; dan zouden de andere dingen geleidelijk voor zichzelf zorgen.

Swift on his downy Pinion flies from Woe,
And lights on Lids unsullied with a Tear.
From short (as usual) and disturb'd Repose,
I wake: how happy they, who wake no more!
Yet that were vain, if Dreams infest the Grave.
I wake, emerging from a Sea of Dreams
Tumultuous; where my wreck'd desponding Thought,
From Wave to Wave of fansy'd Misery,
At random drove, her Helm of Reason lost.
Tho' now restor'd, 'tis only Change of Pain,
(A bitter change!) severer for severe.
The Day too short for my Distress! and Night,
Ev'n in the Zenith of her dark Domain,
Is Sunshine, to the Colour of my Fate.

520 Chianura.

Het is algemeen bekend dat Fort St Elmo[521] met het Kartause[522] eronder wordt beschouwd als de mooiste plek om te bezoeken; en het is voor iedereen die niet verder wil gaan naar de Vesuvius of de Camaldolese. Het is een hele wandeling naar het Kartause, wat onze Silezische landgenoot, de heer Benkowitz, al als een grote onderneming beschouwt, waarvoor hij zich de dag van tevoren voorbereidt. Ik stopte de zak vol sinaasappels en kastanjes in mijn knapzak en liep heel gemakkelijk naar de ochtendmaaltijd. In de Kartause kun je bijna net zoveel zien, alleen heb je niet het genoegen om tien of twintig vadem hoger te staan. De koning heeft het Kartause leeggehaald en zich de meeste schatten toegeëigend. Er is nu nog maar één monnik die er de scepter zwaait. Er zijn nog een aantal mooie schilderijen in de kerk, vooral van Lanfranc[523] en een altaarstuk van Guido Reni[524] dat nog niet af is; de kloosterzaal heeft ook nog stukken van goede meesters.

Voor het beste uitzicht moet je omhoog klimmen naar de Camaldolese.[525] Deze heren werden enigszins gedecimeerd in de

521Het kasteel Sant'Elmo (14e eeuw; laatste versie 17e eeuw) bevindt zich in Napels. Het kasteel staat op de berg Vomero. Eeuwenlang was het een citadel ter verdediging van de stad en het koninkrijk Napels. Vanuit het kasteel Sant'Elmo is er een vergezicht mogelijk over de hele Baai van Napels, de Tyrreense Zee, de Vesuvius en de nabije omgeving van Campania.
Het kasteel is vernoemd naar de heilige Erasmus van Formiae. Deze wordt ook Sint-Elmus of Sant'Elmo genoemd. De naam in het Italiaans is Castel Sant'Elmo.

522De Orde der Kartuizers is in 1084 gesticht door de heilige Bruno van Keulen in het onherbergzame Chartreuse ten noorden van Grenoble. Het is een contemplatieve orde van kluizenaars die samenleven tussen afzondering in een kluis en enkel op zondag in gemeenschap.

523Misschien: Lanfranc Cigala (of Cicala) (Italiaans: Lanfranco, Occitaans: Lafranc; fl. 1235–1257) was een Genuese edelman, ridder, rechter en letterkundige uit het midden van de dertiende eeuw. Hij is een van de beroemdste troubadours van Lombardije. Tweeëndertig van zijn gedichten zijn bewaard gebleven en gaan over kruistochten, ketterij, pauselijke macht, vrede in het christendom en loyaliteit in de liefde. Lanfranc vertegenwoordigde een traditie van Italiaanse, Occitaanstalige trovatori die het pausdom uitschelden vanwege de wijze waarop zij de kruistochten hadden aangepakt.

524Guido Reni (Bologna, 4 november 1575 - aldaar, 18 augustus 1642) was een Italiaanse kunstschilder en graveur. Als kind was hij regelmatig te vinden in de studio van de Vlaamse schilder Denis Calvaert in Bologna.

525De Camaldolese Kluizenaars van de berg Corona (Latijn: Congregatio Eremitarum Camaldulensium Montis Coronae), gewoonlijk Camaldolese genoemd, is een kloosterorde van Pauselijk Recht voor mannen, opgericht door Sint Romuald. De naam is afgeleid van de Heilige Hermitage (Italiaans: Sacro

revolutie, maar ze voelden het verlies niet al te erg. Je gaat bergopwaarts door de buitenwijk Fraskati en een paar dorpjes en verliest jezelf in enigszins woeste gebieden. Omdat je niet op een ezel bergop kunt rijden, maken niet veel mensen de tocht. We verdwaalden, mijn Genuees en ik, in de vijgenboomgaarden en kastanjebossen, en ik moest de oude kerel helpen zijn weg te vinden met mijn topografie. Dat vond ik helemaal niet vervelend, want we kwamen aan alle kanten hele mooie stukken ruig gebied tegen. Er waren plekken waar je tot aan Gaeta kon kijken.

Omdat we laat waren, moesten we stoppen voor het ontbijt in een dorp op de hellingen van de berg en namen we een tweede gids mee. Hij bracht ons naar het klooster langs een van de mooiste paden op de berg boven de Agnano.[526] Er is daar niets anders om van te genieten dan het uitzicht; de kerk heeft niets bijzonders. Een lekenbroeder leidde me met grote hoffelijkheid door al zijn pracht en praal, en uiteindelijk naar een rotspunt die uitsteekt uit de tuin onder enkele overblijvende eiken, wat misschien wel het mooiste plekje van heel Italië is. Je kunt niet veel van Napels zien omdat het bijna helemaal achter de Posilippo ligt; alleen het hoge deel van Elmo, Belvedere en een paar andere delen zijn zichtbaar. Maar rondom ligt het hele prachtige, magische klassieke land onder één blik. Portici,[527] dat op de lava van de stad Hercules staat, de torenhoge Vesuvius met de Somma, Torre del Greco, Pompeii, Stabia, Surrent, Massa, Capri, de hele Posilippo, Nisida, Ischia, Procida, de hele baai van Baiae met de ruïnes van het gebied, Misene, de Thermen van Nero, het meer van Lucrino met daarachter verborgen de Avernus, de Solfatara, bij helder weer de bergen van Kumä, de Gaurus en verder de besneeuwde Apennijnen;

Eremo) van Camaldoli, hoog in de bergen van Midden-Italië, vlakbij de stad Arezzo. De leden voegen de nominale letters E.C.M.C. achter hun naam om hun lidmaatschap van de gemeente aan te geven. Naast de rooms-katholieke kloosters zijn er de laatste tijd ook oecumenische christelijke kluizenaarshuizen met een Camaldolese spiritualiteit ontstaan.

526 Agnano is een buitenwijk van Napels, Italië, gelegen ten zuidwesten van de stad in de regio Campi Flegrei. Het was populair onder zowel de oude Grieken als de Romeinen en stond bekend om zijn hete zwavelhoudende bronnen.
Het Agnano-meer ontstond in de middeleeuwen in de vulkanische krater, maar werd in 1870 drooggelegd om het bouwland te vergroten en het leefgebied van de Anopheles-mug, die de malariaparasiet overdraagt, te verkleinen.

527 Kleine havenstad 8 km zuidoost van Napels.

daaronder de Agnano met de Grot van de Honden,[528] waarvan de ingang alleen wordt bedekt door een uitstekende heuvel; de nieuwe berg achter de Solfatara; oude en nieuwe bergen, uitgedoofde en actieve vulkanen, oude en nieuwe steden, Elysium[529] en de hel: - Je vangt het allemaal op met je oog voordat je hier een regel leest. Diep, diep in de verte zie je Ponza en nog wat kleinere eilanden.

Ook daar hebben de monniken het beste gekozen. Vriend, als je ooit hoort dat ik onbegrijpelijk verdwenen ben, voeg dan aan je speculaties toe dat ik misschien wel de grootste *sottise*[530] heb gemaakt ter ere van de mooiste natuur, en dat ik hier tussen de Anachoretes[531] woon. Hier zijn Homerus en Vergilius, Thucydides, en iets van de Attische bij, afgewisseld met Aristophanes, Lucianus en Juvenal; zo zou je goed in de kastanjebossen kunnen wonen en het beetje verstand bij je houden: want het wordt nu overal tegengewerkt. Ga dus naar de Camaldolese, zelfs als je niet in de verleiding komt om bij hen te blijven.

Ik zal nu afsluiten en je waarschijnlijk meer schrijven over Napels als ik terugkom uit Trinacria,[532] want ik moet nu net naar Palermo varen.

528Die Hundsgrotte oder Hundehöhle. De Dog Grotto of Dog Cave, Italiaanse Grotta del Cane, is een lavagrot die behoort tot de Mofetta-groep in de Flegreïsche Velden, ten westen van Napels. De grot is ongeveer 8 tot 9 meter lang en 2 meter hoog en bij de ingang 1,1 meter breed. De vloer loopt schuin naar achteren zodat de ingang het hoogste punt van de grot is.
Vulkanische activiteit zorgt ervoor dat kooldioxide uit de bodem van de grot ontsnapt, dat zich vanwege de hogere dichtheid – Koolstofdioxide: 1,97 Lucht: 1,29 kg/m^3 –op de bodem verzamelt en niet kan wegvloeien vanwege de helling van de grot. De concentraties op de bodem van de grot bedragen ongeveer 67,1% tot 73,6% koolstofdioxide en 26,4% tot 21,1% stikstof. Deze hoge concentraties koolstofdioxide hebben een verstikkend effect, waardoor kleinere dieren zoals honden die zich dicht bij de grond bevinden, stikken. De naam van de grot is afgeleid van dit fenomeen.
529Hemel. Beethoven: Tochter aus Elysium.
530dwaasheid.
531(anachoretes), komt van (anachorein), wat 'terugtrekken' betekent. Een kluizenaar die zich terugtrekt uit de wereld om dichter bij God te zijn. De kluizenaars, evenals andere christelijke ascetische bewegingen, haalden hun inspiratie uit de evangeliefiguren van Johannes de Doper en Jezus Christus zelf, die beiden tijd in de woestijn hadden doorgebracht.
532De vlag van Sicilië vindt zijn oorsprong in de volksopstand Siciliaanse Vespers die in 1282 in Palermo plaatsvond. Deze wordt gesymboliseerd door het Siciliaanse symbool van de triskelion (trinacria) in het midden, dat zijn oorsprong vindt in een oud Keltisch zonnesymbool. De kleuren geel en rood zijn de kleuren

Trinacria; de vlag van Sicilië.

van respectievelijk Palermo en Corleone, de eerste twee steden die zich tegen de Plantagenets keerden.
Hoewel de symboliek van de vlag dus ruim zevenhonderd jaar oud is, is de vlag pas op 4 januari 2000 aangenomen.
Een dergelijk symbool komt ook voor in de vlag van Man.

Anxur

0 12,5 25 km
Tyrreense Zee
San Vito Lo Capo
Terrasini
Carini
Palermo
Bagheria
Castellammare del Golfo
Partinico
Trapani
Alcamo
Termini Imerese
Cefalù
A29 dir
Luchthaven Trapani-Birgi (TPS)
Calatafimi Segesta
Cerda
Parco Madonie
Rocca Busambra
Salemi
SS 624
Corleone
Caltavuturo
Marsala
Lercara Friddi
Valledolmo
Santa Margherita di Belice
Prizzi
Bisacquino
Castelvetrano
Mazara del Vallo
Sambuca di Sicilia
Santo Stefano Quisquina
SICILIË
Menfi
Tre Fontane
Mussomeli
Capo Granitola
Sciacca
Ribera
Capo San Marco
Cattolica Eraclea
SS 640
Eraclea Minoa
Raffadali
Canicattì
Agrigento
Ravanusa
Palma di Montechiaro
Licata

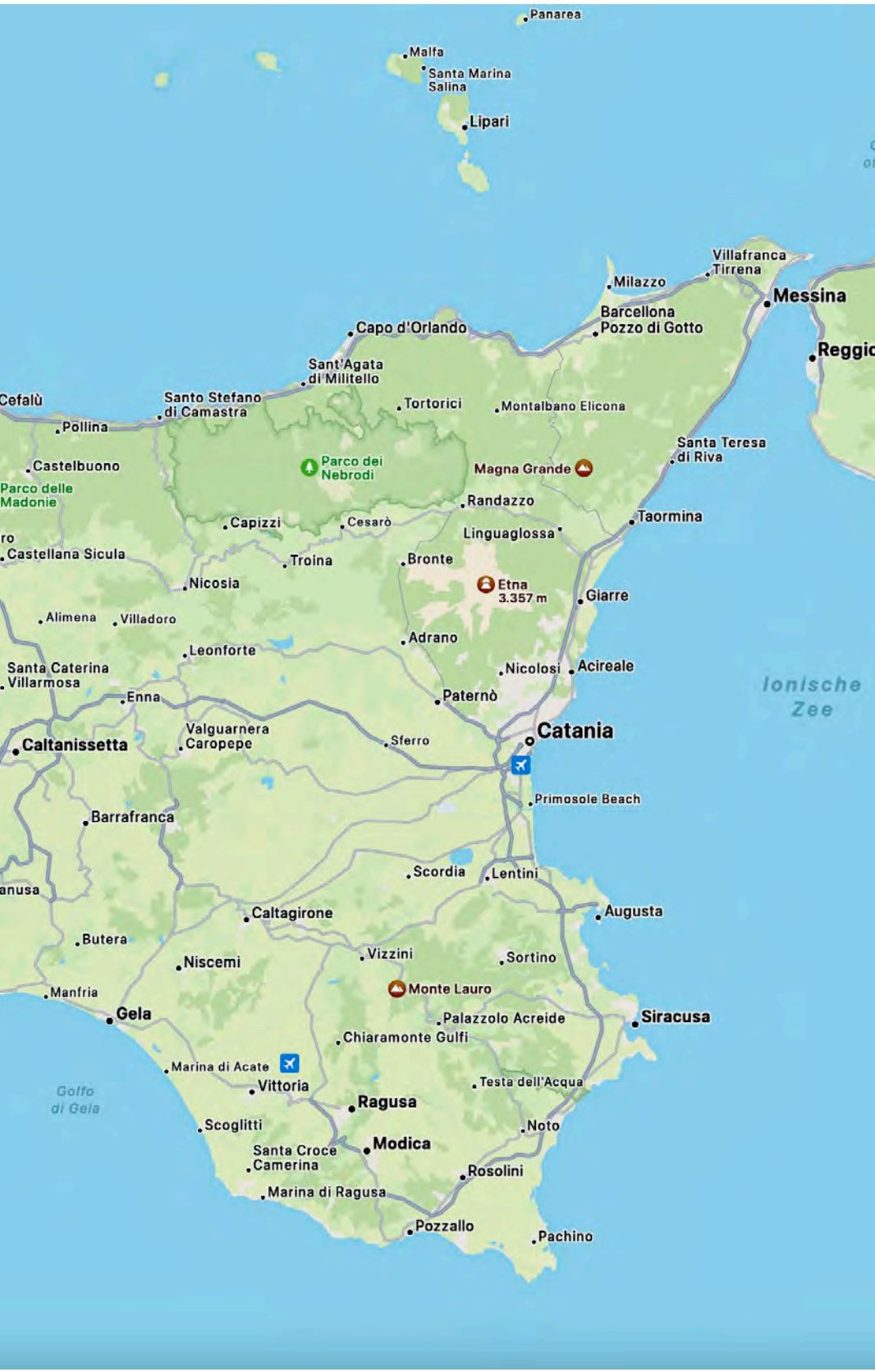
Panarea
Malfa
Santa Marina Salina
Lipari
Villafranca Tirrena
Milazzo
Messina
Barcellona Pozzo di Gotto
Capo d'Orlando
Reggio
Sant'Agata di Militello
Cefalù
Santo Stefano di Camastra
Tortorici
Montalbano Elicona
Pollina
Santa Teresa di Riva
Castelbuono
Parco dei Nebrodi
Magna Grande
Parco delle Madonie
Randazzo
Taormina
Capizzi
Cesarò
Linguaglossa
Castellana Sicula
Troina
Bronte
Nicosia
Etna 3.357 m
Giarre
Alimena
Villadoro
Adrano
Leonforte
Santa Caterina Villarmosa
Nicolosi
Acireale
Ionische Zee
Enna
Paternò
Valguarnera Caropepe
Sferro
Catania
Caltanissetta
Primosole Beach
Barrafranca
Scordia
Lentini
Caltagirone
Augusta
Butera
Vizzini
Sortino
Niscemi
Monte Lauro
Manfria
Gela
Palazzolo Acreide
Siracusa
Chiaramonte Gulfi
Marina di Acate
Testa dell'Acqua
Vittoria
Golfo di Gela
Ragusa
Noto
Scoglitti
Modica
Santa Croce Camerina
Rosolini
Marina di Ragusa
Pozzallo
Pachino

28

Palermo

We hadden een paar dagen gewacht op een mooie wind om uit te varen: eindelijk kwam er een sterke Tramontane[533] die ons uit de magische plaatsen wegdreef.[534] Het was tegen de avond, de ondergaande zon vergulde de toppen van de prachtige bergen rondom, de Somma schitterde, de Vesuvius wervelde rookwolken, en de prachtige koninklijke stad lag achter ons in de magische stralen van een groot, groot amfitheater. Rechts van ons lag Ischia en links Capri; de nacht daalde geleidelijk in en verhulde de verder weg gelegen objecten in diepere schaduwen. Ik kon alleen het stadje Capri duidelijk genoeg onderscheiden in de avondgloed. De Napolitanen en Sicilianen noemen het eiland Krap met een metathese[535] die bij hen heel gewoon is. Het is nu vrij kaal. Ik had er graag een tochtje over het water vanuit Napels naartoe gemaakt, om een paar uur in het theater rond te dwalen, waarvan, tot schande van het gezond verstand, een sybaritische libertijn het menselijk ras al een paar jaar slecht behandelt; maar ik kon geen goed gezelschap vinden, en voor mij alleen, na mijn andere uitgaven, zouden de kosten te hoog zijn geweest. Bovendien was het weer bijna altijd slecht. Ik had mezelf verhuurd aan een koopvaardijschip voor de overtocht, omdat ik niet op de pakjesboot wilde wachten.

Het waaide hard en de zee was hoog, maar ik sliep goed: daaraan en aan mijn stevige tred op het dek kon je zien dat ik al een oude zeeman moest zijn. Omdat het vasten was en de mensen niets anders aten

533De tramontana (etymologie: transmontanus (Latijn: "de overkant van de bergen") is een droge, koude en sterke wind, die vanuit het noordwesten waait in de Franse regio Occitanie, de Spaanse regio Alt Empordà, op het eiland Minorca en in de Italiaanse regio Friuli-Venezia Giulia. Hij versnelt, door het Venturi-effect (Wet van Bernoulli), tijdens zijn doorgang tussen de Pyreneeën, het zuiden van het Centraal Massief en de Karnische Alpen.

534Seume gaat met de boot naar Palermo.

535Metathese, beter bekend als metathesis (van het Grieks meta, na en tithenai, plaatsen) is een fonologisch proces waarbij er transpositie (verwisseling van plaats) van klanken (fonemen) of syllaben (lettergrepen) in woorden plaatsvindt. Capri wordt Krap.

dan olie, wilde de kapitein geen moeite doen om eten voor mij mee te nemen, dus liet ik voor acht dagen wijn, sinaasappels, brood, worst en ham aan boord brengen. De wind was de hele dag vrij sterk en goed, maar tegen de avond ging hij liggen en werd de zee hol. Maar tegen de ochtend waren we de haven van Palermo binnengevaren, in totaal zesendertig uur. Het was een vrij goede reis. Op de hoogten hadden we altijd de kanonnen geladen en ongeveer veertig grote musketons klaar om op de kapers te schieten als er een zou komen. Want je moet weten dat het onheil nu zo groot is, en de Napolitaanse marine nu zo slecht, dat ze soms tot Capri komen en zelfs tot in de stad om te zien of ze zaken kunnen doen, zoals de *Spielkaper*[536] in de Duitse baden zich ook uitdrukken. Natuurlijk is dit een schande voor de regering, maar de regering heeft meer van zulke schandalen.

We kwamen hier aan op een festival waarvan ik niet weet op welk, en er werd zoveel geschoten in de stad dat ik dacht dat het garnizoen minstens tienduizend man sterk was. Maar achteraf zag ik de manier van schieten. Het behoort tot de inheemse vroomheid en is koddig genoeg. Er is een immens aantal kleine mortieren, die in een rij achter elkaar worden geplaatst, geladen; met tussenpozen zijn er wat grotere, die donderen als artillerie. Ze staan allemaal zo opgesteld dat, als ze op de vleugel worden aangestoken, het vuur snel het hele front bestrijkt en aan het eind wordt afgesloten met een paar grote stukken. Van een afstand klinkt het als iets groots; en uiteindelijk doet een enkele oude, kreupele agent het. Onze kapitein van de Aurora[537] liet zich sterk horen met zijn geschut.

Ik werd met grote hoffelijkheid behandeld in de ziekenboeg, waar alle nieuw aangekomenen zonder onderscheid naartoe moeten, en ik mocht meteen gaan waar ik wilde, want de anderen, meestal Napolitanen, moesten nog wachten. Nadat ik onderdak had gevonden in een redelijk goede herberg, ging ik eerst naar de koninklijke bibliothecaris, pater Sterzinger,[538] aan wie ik brieven had gestuurd van

536 Het is voortdurend oorlog met ook piraten. Seume vergelijk de gok van de piraten – wel of niet door de marine tegengehouden – met de gokspelletjes in de Duitse kuuroorden.

537 Naam van het schip. Aurora: gouden zonsopkomst. Au symbool voor goud.

538 Sterzinger, Joseph C. P. M. * 1746 Innsbruck †1821 Palermo.
Het is opnieuw Bartels (zie register) – die alles behalve elegische tonen heeft over Palermo en de algemene toestand van de eilandcultuur – die Sterzinger beschrijft

de secretaris van de koningin in Wenen. Ik dank de vriendelijkheid van deze werkelijk zeer eerbare man voor mijn mooiste dagen op Sicilië. Hij gaf me aanbevelingen aan mannen van wetenschap en menselijkheid over het hele eiland, in Agrigento, Syracuse, Catania en Messina. Onder zijn leiding is de bibliotheekzaal prachtig ingericht en smaakvol gedecoreerd met alle Siciliaanse antiquiteiten, zodat je alles van uitmuntendheid in één oogopslag kunt zien. Er zijn veel waardevolle uitgaven in de plaatselijke bibliotheek en ik heb ontdekt dat deze rijker is aan klassiekers dan de San Marco in Venetië. Een zeldzaamheid is de Chinese Confucius met de Latijnse interlineaire versie, van de Jezuïeten, wier missie in China in die tijd goede vooruitzichten had. Ik heb hier niets anders gedaan dan sinaasappels eten, het theater van St. Cecilia[539] bezoeken, rond Flora en de haven wandelen en naar de oude Erkte of de Monte Pellegrino[540] gaan.

---

met nauwelijks verborgen trots en oprechte vriendschap: de bibliothecaris is een man met een melancholische uitdrukking, maar met een vuur en levendigheid in zijn hart, in zijn ogen die niet veel mensen hebben. Zijn eerlijkheid, onuitputtelijk in zijn wekzaamheden, vergemakkelijkten zijn intellectuele en menselijke kwaliteiten hun vriendschap. De bibliotheek, die hij in een erbarmelijke wanorde en armoede aantrof, werd door hem in korte tijd volledig gereorganiseerd; de verschillende onderwerpen zijn met precisie verdeeld en gecatalogiseerd, zozeer zelfs dat ze niet te vergelijken zijn met alle andere bibliotheken, die door de nalatigheid van de directeuren in een complete chaos terecht zouden komen. De Duitse reiziger Johann Gottfried Seume, die in 1802 op Sicilië aankwam, uitte niet alleen zijn waardering voor het ordelijke beheer van Sterzinger, maar merkte ook de schoonheid en het prestige op dat deze reis met zich meebracht. Een bibliotheek, naar zijn mening, "in termen van klassiekers, […] rijker dan de Marciana in Venetië."

Bron via academia.edu Nicola Cusumano *Joseph Sterzinger Aufklärer teatino tra Innsbruck e Palermo* (1746-1821)

Bartels merk ook nog op over Sterzinger: "Er war ein Deutscher und ein hellerer Kopf als die Uebrigen, das ware Bewegungsgründe genug, um den Neid der anderen rege zu machen." (J.H. Bartels, *Briefe über Kalabrien und Sizilien*, Göttingen, 1791, III, p. 608.

539Het Teatro Santa Cecilia of Real Teatro di Santa Cecilia is een theatergebouw in neoklassieke stijl gelegen aan het Piazza Teatro Santa Cecilia. Gebouwd 1692.

540De Monte Pellegrino (Pelgrimsberg) vier kilometer van het stadscentrum van Palermo. De maximale hoogte van de kalksteenberg bedraagt 606 meter.

In een aantal van de meer dan veertig grotten van de Monte Pellegrino zijn prehistorische rotstekeningen ontdekt, die aantonen dat de berg en zijn omgeving al duizenden jaren worden bewoond. In de derde eeuw v. Chr. belegerde Pyrrhus van Epirus de berg die werd verdedigd door de Carthagers. Vanaf 248 v. Chr.

Vanaf hier, zo is mij verteld, is het absoluut onmogelijk om het eiland rond te reizen zonder gids en muilezels. Zelfs de heren Bouge en Caillot, naar wie ik vanuit Wenen ben doorverwezen vanwege mijn vijf Dreier[541] hier, zeggen dat het niet mogelijk is. Ik heb geen zin om hier nog langer te blijven, ik laat mijn laarzen zolen en wil 's ochtends vertrekken naar het eiland. Omdat ik niet op blote voeten naar buiten kan en geen zin heb om nog iets te schrijven, ben ik op Sicilië een Siciliaan gaan lezen, namelijk Theocritus.[542] Cycloop[543] vond ik zo grappig dat ik mijn pen ter hand nam en het in het Duits opschreef. Ik zal je de vertaling geven zonder verontschuldigingen of opsmuk, en ik zal heel blij zijn als je het beter doet; want ik heb hier geen hulpmiddelen of geduld, en ik zou er nauwelijks bij zijn gekomen met de zolen van mijn laarzen. Het gaat als volgt:

---

bezette Hamilcar Barkas de berg totdat de Romeinen in 245 v. Chr. de berg en de omgeving veroverden.
Sinds de zeventiende eeuw is de Monte Pellegrino een belangrijk pelgrimsoord, omdat men in 1625 het intacte lichaam van de heilige Rosalia in een 25 meter diep hol vond. Op het moment dat het lichaam van de heilige Palermo binnen werd gedragen, eindigde een pestepidemie. Zodoende werd Rosalia de nieuwe beschermheilige van Palermo. Het hol bevindt zich op een hoogte van 458 meter. Voor de ingang ervan werd in 1625 een barokke kapel gebouwd. In de kapel ligt de glazen schrijn met de liggende gestalte van Rosalia.
Goethe beschreef de Monte Pellegrino in zijn *Italiaanse Reis* als het mooiste voorgebergte van de wereld.
541 Münze im Wert von drei Pfennigen figurativ das ist keinen Dreier(nichts) wert. Munt ter waarde van drie Pfennig figuurlijk is dat geen stuiver waard (niets). Welliccht ontving Seume zijn reisgeld via handelaren.
542 Theocritus (ca. 305-ca. 245 v.Chr.), Griekse (hellenistische) dichter, werkzaam in Alexandrië en op Syracuse. Geldt als de schepper van een nieuwe dichtsoort, de bucolische poëzie, het herdersdicht. Er zijn van hem in dit genre zo'n 30 'Idyllen' (kleinere gedichten, taferelen) bewaard gebleven, waarvan de meeste het eenvoudige, onbedorven herdersleven bezingen, met als impliciete tegenstelling de harde landarbeid en de corruptie en zorgen van hof en stad. Hij had grote invloed op Vergilius en op lateren sinds de Renaissance. Zijn editeur Heinsius (1604) noemde Idylle 7 'omnium eclogarum regina', de koningin van alle pastorale gedichten. www.dbnl.org
543 De cycloop, of minder gangbaar kykloop, is een figuur uit de Griekse mythologie. Cyclopen zijn woeste reuzen met maar één oog. Ze woonden bij elkaar op de hellingen van de vulkaan Etna op Sicilië, ver weg van de bewoonde wereld

Nicias, gegen die Liebe, so deucht mich, gibt es kein andres
Pflaster und keine andere Salbe als Musengesänge.
Lindernd und mild ist das Mittel, doch nicht so leicht es zu finden.
Dieses weißt Du, glaub' ich, sehr wohl, als Arzt und als Liebling,
Als vorzüglicher Liebling der helikonischen Schwestern.
Also lebte bei uns einst leidlich der alte Cyklope
Polyphemus, als heiß er in Galateen entbrannt war.
Nicht mit Versen liebt' er und Äpfeln und zierlichen Locken,
Sondern mit völliger Wut, und hielt alles andere für Tand nur.
Oft, oft kamen die Schafe von selbst zurück von der Weide
Zu der Hürd', und der Hirt saß einsam und sang Galateen
Bis zum Abend vom Morgen schmelzend im Riedgras am Ufer,
Mit der schmerzlichen schmerzlichen Wunde tief in dem Herzen,
Von der cyprischen Göttin, die ihm in die Leber den Pfeil warf.
Aber er fand das Mittel; er setzte sich hoch auf den Felsen,
Schaute hinaus in das Meer und hob zum Gesang die Stimme:
Ach Galatea, Du Schöne, warum verwirfst Du mein Flehen?
Weißer bist Du als frischer Käse und zarter als Lämmer,
Stolzer als Kälber, und herber als vor der Reife die Traube.
Also erscheinest Du mir, wenn der süße Schlaf mich beschleichet;
Also gehst Du von mir, wenn der süße Schlaf mich verlässet;
Fliehest vor mir, wie ein Schaf, das den Wolf den grauen erblickte.
Mädchen, die Liebe zu Dir schlich damals zuerst in das Herz mir,
Als mit meiner Mutter Du kamst Hyazinthen zu sammeln
Auf dem Hügel, und ich die blumigen Pfade Dich führte.
Seitdem schau ich immer Dich an, und kann es durchaus nun,
Kann es nicht lassen; doch kümmert es Dich beim Himmel, auch gar nichts.
Ach ich weiß wohl, liebliches Mädchen, warum Du mich fliehest:
Weil sich über die ganze Stirne mir zottig die Braue,
Von dem Ohre zum Ohre gespannt, die einzige lang zieht,
Nur ein Auge mir leuchtet und breit mir die Nase zum Mund hängt.
Aber doch so wie ich bin hab' ich tausend weidende Schafe,
Und ich trinke von ihnen die süßeste Milch, die ich melke:
Auch geht mir der Käse nicht aus im Sommer, im Herbst nicht,
Nicht im spätesten Winter; die Körbe über den Rand voll.

Auch kann ich pfeifen, so schön wie keiner der andern Cyklopen,
Wenn, Goldäpfelchen, Dich und mich, den Getreuen, ich singe
Oft in der Tiefe der Nacht. Ich füttre elf Hirsche mit Jungen,
Alle für Dich, und für Dich vier junge zierliche Bären.
Komm, ach komm nur zu mir; Du findest der Schätze viel mehr noch.
Laß Du die bläulichen Wogen nur rauschen am Felsengestade;
Süßer schläfst Du bei mir gewiß die Nacht in der Grotte.
Lorbeer hab' ich daselbst und schlanke, leichte Zypressen,
Dunkeln Epheu zur Laube und süß befruchteten Weinstock,
Frisches Wasser, das mir der dicht bewaldete Etna
Von dem weißesten Schnee zum Göttertranke herabschickt.
Sprich, wer wollte dagegen die Wogen des Meeres erwählen?
Und bin ich ja für Dich, mein liebliches Mädchen, zu zottig,
Ei so haben wir eichenes Holz und glühende Kohlen;
Und von Dir vertrag ich, daß Du die Seele mir ausbrennst,
Und, was am liebsten und wertsten mir ist, das einzige Auge,
Ach warum ward ich nicht ein Triton mit Flössen zum Schwimmen?
Und ich tauchte hinab, Dir das schöne Händchen zu küssen,
Wenn Du den Mund mir versagst, und brächte Dir Lilienkränze,
Oder den weichesten Mohn mit glühenden, klatschenden Blättern.
Aber jenes blühet im Sommer und dieses im Spätjahr,
Daß ich Dir nicht alles zugleich zu bringen vermöchte.
Aber ich lerne gewiß, ich lerne, o Mädchen noch schwimmen,
Kommt nur ein fremder Schiffer zu uns hierher mit dem Fahrzeug,
Daß ich doch sehe, wie lieblich es sich bei euch unten dort wohnet.
Komm, Galatea, herauf, und bist Du bei mir so vergiß dann,
Wie ich hier sitzend am Felsen, zurück nach Hause zu kehren:
Komm und wohne bei mir und hilf mir weiden und melken,
Hilf mir mit bitterem Lab die neuen Käse bereiten.
Ach die Mutter nur ist mein Unglück, und sie nur verklag' ich;
Denn sie redet bei Dir für mich kein freundliches Wörtchen,
Und sieht doch von Tage zu Tage mich magerer werden.
Sagen will ich ihr nun, wie Kopf und Füße mir beben,
Daß auch sie sich betrübe, da ich vor Schmerzen vergehe.
O Cyklope, Cyklope, wo ist Dein Verstand hingeflogen?
Gingst du doch hin und flechtest Dir Körbe und mähetest Gras Dir,
Deine Lämmer zu füttern, das wäre fürwahr doch gescheiter.
Melke das Schäfchen, das da ist; warum verfolgst Du den Flüchtling?

Und Du findst Galateen; auch wohl eine schönere Andre.
Mädchen die Menge rufen mir zu zum Scherze die Nacht durch;
Alle kichern mir nach; so will ich denn ihnen nur folgen:
Denn ich bin auf der Welt doch wohl auch wahrlich ein Kerl noch.
Also weidete Polyphemus und sang von der Liebe,
Und es ward ihm leichter als hätt' er Schätze vergeudet.

Nicias, tegen de liefde, lijkt me, is er geen andere pleister
En geen andere zalf dan de liederen van de Muzen.
De remedie is verzachtend en mild, maar niet zo gemakkelijk te vinden.
U weet dit heel goed, geloof ik, als arts en als geliefde,
Als de voornaamste lieveling van de zusters Heliconian.
Zo leefde de oude Cycloop eens bij ons in goede gezondheid.
Polyphemus, toen hij warm liep voor Galatea.
Hij hield niet van verzen en appels en sierlijke krullen,
Maar met uiterste drift, en dacht aan alles behalve onzin.
Vaak, vaak kwamen de schapen uit zichzelf terug van de weide
Naar de hut, en de herder zat alleen en zong galatas
Tot de avond van de ochtend, smeltend in het riet aan de oever,
Met de pijnlijke, pijnlijke wond diep in zijn hart,
Van de Cypriotische godin die de pijl in zijn lever wierp.
Maar hij vond de remedie, hij ging hoog op de rots zitten,
Keek uit over de zee en verhief zijn stem om te zingen:
Oh Galatea, schone, waarom verwerp je mijn smeekbede?
Je bent witter dan verse kaas en malser dan lammeren,
Trotser dan kalveren en wranger dan druiven voor het rijpen.
Zo verschijn je voor mij wanneer zoete slaap mij bekruipt;
Zo verlaat je mij wanneer de zoete slaap mij verlaat;
Je vlucht van mij als een schaap dat de grijze wolf ziet.
Meisje, liefde voor jou kroop voor het eerst in mijn hart,
Toen je met mijn moeder kwam om hyacinten te verzamelen
Op de heuvel, en ik leidde je langs de bloemrijke paden.
Sindsdien heb ik altijd naar je gekeken, en ik kan het nu doen,
Ik kan er niets aan doen, maar het kan je niets schelen.
Oh, ik weet goed, lieve meid, waarom je mij ontvlucht:
Want over mijn hele voorhoofd is mijn voorhoofd gegroefd,
Gestrekt van oor tot oor, de enige lange,
Slechts één oog schijnt voor mij en mijn neus hangt wijd voor mijn mond.
Maar zoals ik ben, heb ik duizend grazende schapen,
En ik drink van hen de zoetste melk die ik melk:
Noch kom ik kaas te kort in de zomer, noch in de herfst,
Niet in de late winter, mijn manden zijn vol tot de rand.

En ik kan mooier fluiten dan alle andere Cyclopen,
Wanneer, gouden appel, jij en ik, de getrouwen, ik zing
Vaak in het holst van de nacht. Ik voer elf herten met jongen,
Allemaal voor jou, en voor jou vier sierlijke jonge beren.
Kom, oh kom naar mij, je zult nog veel meer schatten vinden.
Laat de blauwe golven maar ruisen op de rotskust;
Je zult zeker zoeter slapen met mij 's nachts in de grot.
Ik heb daar laurier en slanke, lichte cipressen,
Donkere hedera als prieel en zoet bevruchte wijnstok,
Vers water, dat de dichtbeboste Etna
Van de witste sneeuw tot de godendrank.
Spreek, wie zou de golven van de zee kiezen?
En ben ik te ruig voor jou, mijn lief meisje?
Oh, dan hebben we eikenhout en gloeiende kolen;
En van jou verdraag ik dat je mijn ziel uitbrandt,
En, wat mij het dierbaarst is, mijn enige oog,
Oh waarom werd ik geen Triton met vlotten om op te zwemmen?
En ik dook naar beneden om je mooie hand te kussen,
Als je me je mond ontzegt, en je kransen van lelies brengt,
Of de zachtste klaproos met gloeiende, klappende bladeren.
Maar het ene bloeit in de zomer en het andere in het late voorjaar,
Dat kan ik je niet allemaal tegelijk brengen.
Maar ik zal het zeker leren, ik zal leren zwemmen, o meisje,
Als er maar een vreemde schipper met de boot naar ons toe komt,
Zodat ik kan zien hoe lief je daar beneden leeft.
Kom op, Galatea, en als je bij me bent, vergeet het,
Terwijl ik hier op de rots zit, om naar huis terug te keren:
Kom bij me wonen en help me weiden en melken,
Help me de nieuwe kaas te bereiden met bitter stremsel.
Mijn moeder alleen is mijn ongeluk, en zij alleen klaag ik aan;
Want zij spreekt geen vriendelijk woord voor mij,
En toch ziet ze me van dag tot dag magerder worden.
Ik zal haar nu vertellen hoe mijn hoofd en voeten beven,
Zodat ook zij bedrogen wordt, terwijl ik verga van de pijn.
O Cycloop, Cycloop, waarheen is uw geest gevlucht?
Ging gij uw manden weven en uw gras maaien?
Uw lammeren voeden, dat zou inderdaad verstandiger zijn.
Melk het lam dat daar is, waarom achtervolgt gij de vluchteling?

En je zult Galatea vinden; een mooiere andere ook.
Meisjes uit de menigte roepen me toe om grappen te maken door de nacht;
Ze giechelen allemaal achter me aan; dus ik zal ze alleen maar volgen:
Want ik ben inderdaad nog een kerel in de wereld.
Dus Polyphemus graasde en zong van de liefde,
En het was makkelijker voor hem dan wanneer hij schatten had verspild.

Is het niet jammer dat we de tedere liefdesbrief van de tiran Dionysius aan zijn geliefde Galatea[544] niet meer hebben? Het was, geloof ik, besteld door ene Triton. De Siciliaanse rotsen zien er van zichzelf al heel idyllisch uit; en als ik me voorstel dat een van Homerus of Vergilius' verrukte Cyclopen erop zit in smeltend geweeklaag, is het idee enorm potsierlijk.

Overigens, zonder mijn persoonlijke verdiensten te vergelijken met de werkelijkheid van Polyphemus,[545] geeft dit me ook mijn eigen, nu

544 Galatea is in Ovidius' *Metamorphoses* de naam van een nimf, die de verliefdheid wekt van de cycloop Polyphemus. Als de laatste haar minnaar Acis onder een rotsblok vermorzelt, verandert zij zijn bloed tot een stromende bergbeek. Later is haar naam ook verbonden aan het verhaal van Pygmalion, een ervaren beeldhouwer en de prins uit Cyprus.

545 Polyphemos of Polyphemus (Latijn) is een figuur uit de Griekse mythologie. Hij is een cycloop; zoon van de zeegod Poseidon en de zeenimf Thoosa. Polyphemos woont op een eiland in een grot, waar hij een kudde schapen houdt die hij dagelijks weidt. Wanneer de heros Odysseus en zijn bemanning voet aan wal zetten, worden ze in de grot, waarvan de toegang afgesloten wordt door een zware rots, gevangen gehouden. Iedere dag eet de cycloop een aantal mannen op. Odysseus heeft voor Polyphemos een gastgeschenk meegenomen: wijn. Als dank daarvoor belooft Polyphemos Odysseus als laatste op te eten.
Om aan de dood te ontkomen bedenkt Odysseus een list: hij stelt zich voor aan Polyphemos als "Niemand", en voert hem dronken met onversneden wijn. Zodra de cycloop slaapt nemen de mannen een groot stuk hout dat bij het vuur ligt en vormen het met hun zwaarden tot een scherpe spies; de punt wordt in het vuur gloeiend gemaakt. Odysseus en zijn mannen drijven de staak met kracht in het slapende oog van Polyphemos. De blinde cycloop ontwaakt brullend van de pijn en probeert tevergeefs zijn belagers te doden. De Grieken zijn echter nog niet gered, want de opening naar buiten wordt door een reusachtige rots versperd. Odysseus realiseert zich dat zij de rots nooit kunnen verplaatsen, en besluit te wachten totdat Polyphemos zijn kudde gaat weiden.
Polyphemos verplaatst op een gegeven moment de rots om de weg voor zijn schapen vrij te maken. Hijzelf zit bij de toegang en controleert op de tast of het wel alleen schapen zijn die de grot verlaten. Daarom binden de Grieken zich hangend onder de schapen vast. Odysseus hangt onder een ram. Wanneer de cycloop door

niet onaangename, herinneringen aan mijn uit de kluiten gewassen gelukzaligheid toen ik ooit mijn duur gekochte late roos aan het zusje van mijn Galatee kon geven, en toen ik mijn laatste gulden drie hyperboreaanse mijlen over een vreselijk pad in afschuwelijk weer naar het theater droeg om niet het stuk maar de godin vanuit het donkerste hoekje van de loge te zien. Ik was hetzelfde lot beschoren met mijn cycloop en gebruikte dezelfde middelen met aanzienlijk succes.[546]

Ik had juist de laatste verzen geschreven toen mijn laarzen tot mij werden gebracht; en het is aan deze omstandigheid te danken dat ik jou niet eveneens zijn *heks* of zijn *oogstfeest*[547] heb gebracht.

---

heeft dat ze zijn ontsnapt, roept hij hulp. De andere cyclopen vragen wie hem het oog heeft uitgestoken, waarop Polyphemos antwoordt: "Niemand heeft mij dit aangedaan!" (Anoloog een Western met "My name is Nobody.")
Nadat Odysseus en zijn mannen weer op het schip zijn, maakt hij een grote fout. Hij roept dat hij Odysseus van Ithaka is, en wordt daarbij tot twee keer toe bijna geraakt door de stenen die Polyphemos naar het schip gooit. Nu Polyphemos Odysseus' naam weet, vervloekt hij Odysseus, en roept zijn vader Poseidon aan. Deze zal Odysseus gedurende zijn omzwervingen over de zeeën tegenwerken.

546 Wellicht een verwijzing naar een niet beantwoorde lief.

547 Oogstfeest (Idylle 7) Theocritus (Vert. Wiebe Hogendoorn) www.dbnl.org

Een tijd geleden ging ik, met Eúkritos, de stad uit,
Amyntas was er ook bij, we wilden naar de Haleis,
naar 't oogstfeest voor Demeter, bereid door Phrasidamos
en door Antigenes, de twee zonen van Lykopeus,
die hun verheven afkomst van Klytia afleiden
en dus van Chalkon zelf, die, zijn knie op rotsen plantend,
door 't stampen van zijn voet de Bourina deed ontspringen,
waar populier en olm een gewijde ruimte weefden,
beschaduwd door groen lover als baldakijn erboven.

Nauwelijks halverwege en eer zich nog de tombe
van Brasilas vertoonde, deed ons de gunst der Muzen
een montere passant uit Cydonia ontmoeten.
Hij, Lycidas geheten, was geitenhoeder; ieder
zou hebben toegegeven: een echte geitenhoeder.

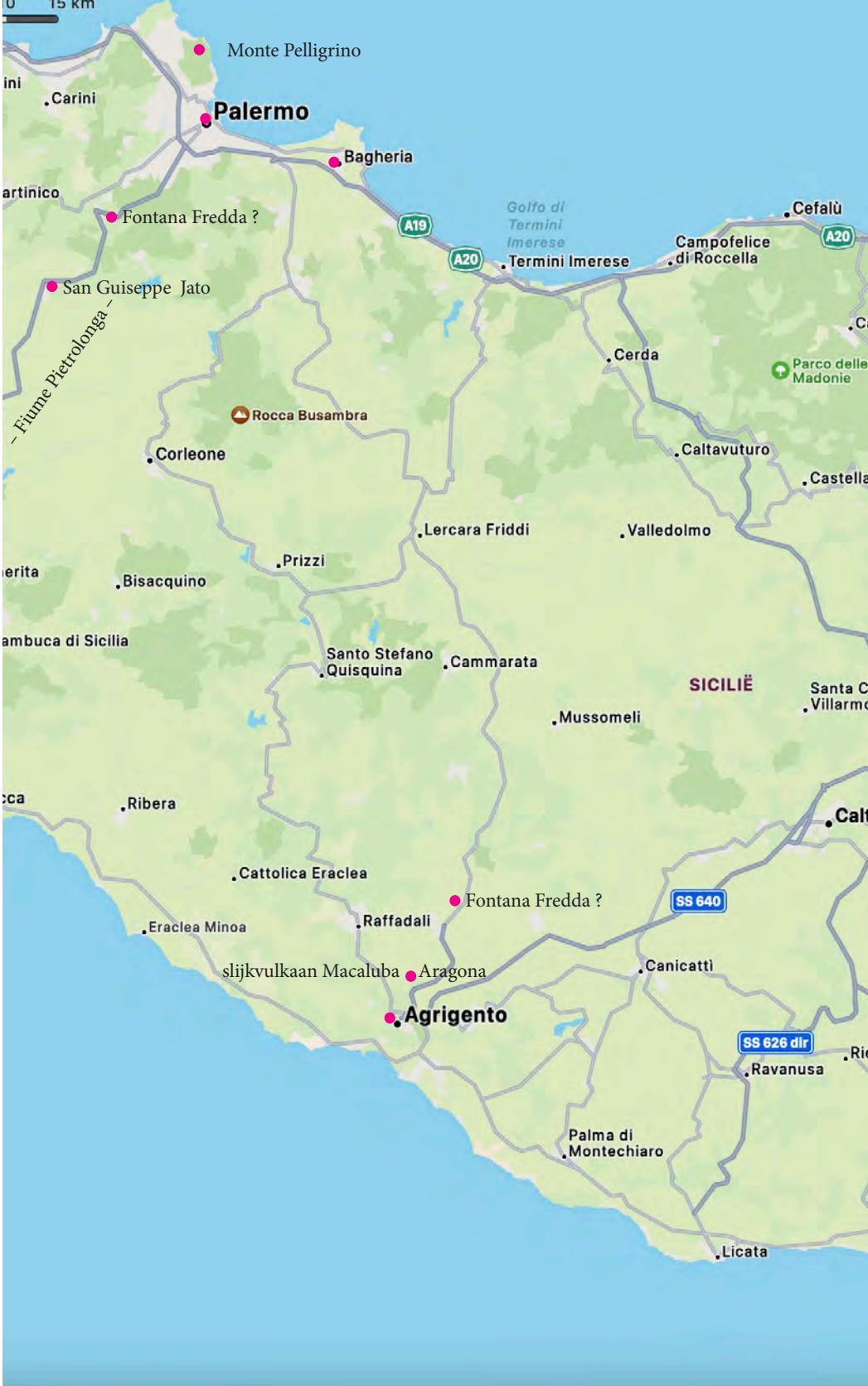
0 15 km
Monte Pelligrino
Carini
Palermo
Bagheria
Fontana Fredda ?
San Guiseppe Jato
Fiume Pietrolonga
Golfo di Termini Imerese
A19
A20
Termini Imerese
Campofelice di Roccella
Cefalù
Cerda
Parco delle Madonie
Rocca Busambra
Corleone
Caltavuturo
Lercara Friddi
Valledolmo
Prizzi
Bisacquino
Santo Stefano Quisquina
Cammarata
SICILIË
Mussomeli
Ribera
Cattolica Eraclea
Fontana Fredda ?
SS 640
Raffadali
Eraclea Minoa
slijkvulkaan Macaluba
Aragona
Canicattì
Agrigento
SS 626 dir
Ravanusa
Palma di Montechiaro
Licata

29

Agrigento

Je ziet, ik ben al zo ver gekomen en zal binnenkort aan het eind van mijn wandeling zijn, wat misschien niet iedereen aanspreekt. Van hier tot Syracuse zit er niets anders op dan langs de meest zuidelijke kust te reizen; dat kan in een paar dagen. Als ik een echte geleerde of zelfs een oudheidkundige was, zou ik me ergeren, want ik heb veel fouten gemaakt. Ik wilde van Palermo via Trapani, Alcamo en Sciakka naar de oudheden die er nog zijn in Segeste en Selinunte. Barthels[548] heeft ze ook niet gezien, als ik het me goed herinner; en de tempel in Segeste zou zo'n kleine omweg waard zijn.

Ik verbleef in Palermo bij een Napolitaanse officier, een heer Canella uit Girgenti, met wie ik een lang en uitgebreid gesprek had; en hij was zo vriendelijk om me een muilezelman uit zijn woonplaats als gids te geven. In mijn onvoorzichtigheid, denk ik er geen seconde over na en ik denk dat de kerel me rechtstreeks naar de Eryx[549] zal brengen. Ik

548Johann Heinrich Bartels (geboren 20 mei 1761 in Hamburg; † 1 februari 1850 aldaar) was een geleerde en was burgemeester van Hamburg van 1820 tot 1850.
De vader was Claes Bartels (1726–1806). Hij was banketbakker en koopman en was sinds 1797 senior. De moeder was Katharina Maria (née Seelandt). Bartels studeerde aanvankelijk theologie en oosterse talen in Göttingen. Oorspronkelijk bedoeld voor een carrière in de kerk, erkende hij uiteindelijk zijn gebrek aan roeping. In plaats daarvan maakte hij in 1785 een reis naar Italië. Via Neurenberg, Regensburg, Wenen en Triëst reisde hij naar Venetië. In december verloofde hij zich daar met Regina von Reck. Als onderdeel van de reis voerde Bartels archeologische, kunsthistorische, maar ook wetenschappelijke en statistische onderzoeken uit. Dit resulteerde later in zijn publicatie "*Brieven over Calabrië en Sicilië*".

549Eryx (of Erycus mons) was een oude stad op een berg in het westen van Sicilië op de plaats van het huidige Erice, waar in de oudheid een beroemde tempel voor de Romeinse godin Venus (of de Griekse Aphrodite) stond. Het was een stad van Magna Graecia. (Grote Griek).
De berg, nu Monte Erice genoemd, is een geheel geïsoleerde top, die oprijst in het midden van een laag golvend gebied, waardoor de hoogte ervan veel aanzienlijker lijkt dan hij in werkelijkheid is, zodat hij zowel in de oudheid als in de moderne tijd als een bergtop werd beschouwd. als de meest verheven top van het hele eiland naast de Etna, hoewel de werkelijke hoogte niet hoger is dan 666 meter. Daarom vinden we dat Eryx door Vergilius en andere Latijnse dichters wordt genoemd als een berg van de eerste orde van grootte, en geassocieerd met Athos,

stap op mijn rijdier en rijd zo'n twee uur vol overgave verder, terwijl ik mijn sinaasappels één voor één opeet, als ik me realiseer dat ik te ver naar links van de zee ga. Maar de ezeldrijver verzekerde me heel eerlijk dat dit de juiste en gebruikelijke weg naar Agrigento was.

Ik ben weer een paar mijlen gerustgesteld. Eindelijk komen we aan bij Bei Frati,[550] en ik bevind me te veel in het midden van het eiland.

Nu oriënteerde ik mij en verhelderde mijn gedachten, en toen kwam aan het licht dat de ezeldrijver zijn beul[551] ongerust had gemaakt over mijn tocht en dat hij daarom zojuist met mij langs de oude Romeinse route over het eiland had gereden.

Wat moest ik doen? Rechtsaf slaan? Er moest een hele wereld van bergen overgestoken worden en niemand wilde de weg weten: en het man-kind vroeg niet minder dan dan zes gouden Unzen om terug te gaan naar Palermo en de andere weg te nemen.

Dat was te veel voor mijn portemonnee: ik besloot, met een beetje chagrijn, verder te rijden en de Erycin-godin over te laten aan anderen die haar misschien ook beter op waarde kunnen schatten. We reden van Palermo bijna tot aan de Bagarie op weg naar Termini en sloegen toen rechtsaf. De streken zijn prettig en zouden nog leuker kunnen zijn als mensen wat ijveriger waren. Als je de hoofdstad verlaat, worden het land behoorlijk woest. We passeerden een aantal vrij onbeduidende plaatsen, en de neergang van de (landbouw)cultuur en de afname van uiterlijke rijkdom was behoorlijk opvallend. Alles was veel duurder dan in de hoofdstad, behalve de sinaasappels, waar ik mij aan laafde en ervoor zorgde dat mijn voorraad niet opraakte. Niet ver van Bei Frati, op de heuvel aan onze rechterkant, stond een oud kasteel genaamd Torre di Diana, waar de Saracenen[552] ooit veel wreedheden tegen de christenen zouden hebben begaan. Ik vond het nog te vroeg om bij de aardige broers te logeren, vooral omdat de herberg het omgekeerde van zijn naam was; Dus reden we zo'n

---

Etna, enz. Op de top stond een beroemde tempel van Venus of Aphrodite, gesticht volgens de huidige legende, door Aeneas, waaraan de godin de achternaam Venus Erycina ontleende, waarmee ze vaak wordt genoemd door Latijnse schrijvers.

550 Aardige Broeders.

551 Henker; opdrachtgever, patroon.

552 Saracenen en de term Sarakenoi werd door klassieke schrijvers in de 1e eeuw gebruikt voor een Noord-Arabisch volk dat zich lange tijd verzette tegen Oost-Romeinse keizers die het gebied waar het volk leefde en werkte met militair geweld wilden kolonialiseren en onder Romeinse heerschappij brengen.

vijf mijlen verder naar een andere herberg. Ook hier was nog geen stuk brood te krijgen, zelfs geen Makkaronen.[553] Dus reden we weer verder; Mijn ezeldrijver en een andere arme duivel die zich bij ons had aangesloten, begonnen bang te worden voor rovers, en ik was heel tevreden toen we eindelijk vrij laat in Sankt Joseph[554] aankwamen, niet ver van een rivier waarvan ik de naam ben vergeten.

Hier troffen we veel muilezeldrijvers uit alle delen van het eiland, en in ieder geval enkele Makkaronen. Voor de zekerheid had ik in Palermo brood voor mezelf gekocht, het beste en mooiste dat ik ooit heb gezien en gegeten. Hier was het voor mij een zegen en kon ik zelf weldoener worden. De mensen in het huis, onder wie een zieke, zegenden de vreemdeling zijn hulp omdat het weinige brood dat ze hadden erg slecht was. Is dit geen godslastering op Sicilië, dat ooit een graanschuur was voor de stad Rome? Ik kon mijn woede nauwelijks bedwingen.

Er was een grappig gevecht tijdens het nagerecht van Makkaronen. *Die Eseltreiber hatten mir abgelauert, daß ich wohl ihre Altertümer mit besuchen wollte, wie sich denn dieses in Sizilien einem Fremden sehr leicht abmerken läßt.*[555] Toen ontstond er een geschil onder de nobele Hippophorben[556] over de voordelen van hun geboortesteden met betrekking tot oudheden. De ezeldrijver van Agrigento telde zijn tempels en de wonderen en oudheid van zijn stad; de ezeldrijver van Syracuse zijn theater, zijn steengroeven en zijn oor;[557] de ezeldrijver uit Alcamo zijn Segeste[558] en de ezeldrijver uit Palermo luisterden vorstelijk

553gesuikerde bitterkoekjes. Droge, ronde cake met amandelspijs. Potentieel giftig door mygdaline dat een bron is van waterstofcyanide: HCN. Koken enroosteren verdrijft HCN (heet ook blauwzuurgas, ZyklonB)

554San Giuseppe. Het dorp ligt in een heuvelachtig gebied 31 kilometer in het achterland van Palermo.

555De ezeldrijvers hadden mij verteld dat ik hun oudheden wilde bekijken, zoals een vreemdeling op Sicilië gemakkelijk is af te zien. Het Duits kent auflauern (in hinderlaag lokken). Seume schrijft ablauern in harmonie met abmerken.

556ezeldrijvers. Hippo = (nijl)paard

557Oor verwijst naar een akoestisch effect in een tempel/kerk. Een akoestische reflector is een instrument om geluidsgolven te weerkaatsen en te concentreren. In de vorm van een paraboolmicrofoon wordt de techniek algemeen gebruikt om zachte of verafgelegen geluidsbronnen op te kunnen pikken. Fluisterschotels.

558Segesta is een oude Hellenistische stad in het noordwesten van Sicilië, in de provincie Trapani, niet ver van Alcamo en Gibellina.
Segesta (van de Griekse naam bestaan er drie spellingsvarianten: Égesta, Aígesta, of Ségesta) was een van de belangrijkste steden van de Elymiërs, een van de drie inheemse volkeren die de Grieken op Sicilië aantroffen.

en zeiden – niets. Je kunt jezelf ook groot maken, zei de drijver uit Catania tegen de drijver uit Alcamo, met je kleine tempeltje van St. Margaret, dat niet eens van jou is, en nu begon hij ook de oudheden van zijn geboortestad onder de aandacht te brengen, als de oudste universiteit op aarde, waarbij hij Alcibiades[559] niet vergat die er in hun theater had gesproken. Je moet weten dat de Sicilianen Margarethe een aardig, mooi meisje noemen: dat was geen bijzondere wierook voor de moeder van de eerbare echtgenote van Aeneis. Zonder dat ik mij dat voor de geest kan halen, zie je hieruit dat de Siciliaanse muilezeldrijvers zeer goede oudheidkundigen zijn, hoewel ze de zaak niet altijd uiterst precies weergeven: want de Agrigentijn rekende het naburige Makaluba tot de oudheden van zijn geboortestad, zonder dat zijn tegenstanders protesteerden; en als de discussie langer had geduurd, had de Cataniaan misschien ook Etna erbij kunnen betrekken. De volgende ochtend liepen we door de Jumarren, een desolaat pad, in heel slecht weer.

Ik heb nog nooit zoveel armoede gezien en ik had me nooit kunnen voorstellen dat het zo verschrikkelijk was. Het binnenland van het eiland ziet er verschrikkelijk uit. Hier en daar zijn een paar plekken in cultuur gebracht, maar het geheel is een woestijn, zoals ik die in Amerika nauwelijks heb gezien. Tussen de middag was er in de herberg geen brood te krijgen. De bedelaars kwamen in de meest miserabele gedaante, in vergelijking waarmee de Romeinse bedelaars op de trappen van het Spaanse plein nog steeds rijk zijn: ze bedelden niet, maar stonden voor de deur met het hele vertoon van hun ellende, smekend met hun ogen in stille verwachting. Eerst kusten ze het brood dat ik ze gaf en daarna mijn hand. Ik keek vloekend om me heen naar de rijke grond, en op dat moment had ik alle Siciliaanse baronnen en abten, met de ministers aan het hoofd, zonder genade aan de schandpaal willen nagelen. Het is hopeloos. Ik verbleef de avond in Fontana Fredda,[560] waar ik, afgaande op de naam, behoorlijk helder water zag opwellen.

De rivier zonder brug, waarover ik ongeveer vijftien keer had moeten oversteken over een strekking van ongeveer drie Duitse mijlen, omdat het pad telkens van de ene kant naar de andere loopt, was vanochtend

559 Alcibiades was een omstreden Atheens politicus en veldheer uit de tweede helft van de 5e eeuw v.Chr., die een sleutelrol speelde in de afloop van de Peloponnesische Oorlog. Alcibiades werd geboren rond 450 v.Chr. te Athene uit een zeer rijke en aanzienlijke familie.

560 Koude fontein. Bron.

behoorlijk breed en diep; bij de laatste oversteek kwamen er twee sterke Cycloop-mannen,[561] die me met kracht op hun schouders zetten. Ze kleedden zich uit tot op hun hemden, ontblootten hun armen door de mouwen op te stropen, droegen stokken als de ontwortelde dennenbomen van Polyphemus, en zochten de gevaarlijkste plekken om hun verdiensten groot te maken: ik zou er te voet recht doorheen zijn gegaan, en zou er niet slechter aan toe zijn geweest dan aan het eind van de Pontijnse moerassen voor Terracina.[562] Hun beloningseis was onbeschoft en de ezeldrijver zei heel rustig dat ik ze hun de beloning liever vrijwillig kon geven, zodat ze niet kwaadaardig zouden worden. Ze zouden zich niet schuldig voelen als ze iemand met een mes of de loop van een geweer, of zelfs met een knuppel, aan een andere wereld zouden uitleveren. Justitie onderzoekt zulke kleinigheden niet.

De rivier gaat nu aan de rechterkant dwars door de bergen naar zee. Ik heb de juiste naam niet onthouden; soms heette hij zus, dan weer zo, afhankelijk van de regio; meestal noemden de inwoners hem Fiume di San Pietro.[563] Vanaf dat punt was het gebied tot aan Agrigento afwisselend erg mooi en vruchtbaar, en ook nog redelijk gecultiveerd. Alleen rond de Makaluba, die ik rechts van het pad bezichtigde, is het een beetje magertjes.

Ik zal je vertellen hoe ik de berg, of beter gezegd het heuveltje, heb gevonden. De hoogte is onbeduidend en de hele omtrek ongeveer een kwartier wandelen. Er zijn vrij hoge bergen rondom op een afstand van enkele uren, zodat ik in eerste instantie het vulkanische uiterlijk aanzag voor bronwater uit de bergen. Deze kunnen eraan bijdragen, maar zijn waarschijnlijk niet de enige oorzaak. De hoogte van de plek is relatief hoog, en er zijn veel lagere gebieden rondom die daadwerkelijk water bevatten. Het minste wat verklaard kan worden is de periodieke uitbarsting. Waar ik omhoog klom, vond ik een enkele kegel van drie el hoog, bestaande uit klei en zand, waarvan de top een opening had waaruit de massa voortdurend naar buiten stroomde en naar beneden vloeide, waardoor de kegel groter werd. Op de top van de heuvel waren zes grotere openingen, waaruit dezelfde materie steeds naar buiten stroomde; hun kegels waren niet zo hoog omdat de massa

561 De cycloop, of minder gangbaar kykloop, is een figuur uit de Griekse mythologie. Cyclopen zijn woeste reuzen met maar één oog. Ze woonden bij elkaar op de hellingen van de vulkaan Etna op Sicilië, ver weg van de bewoonde wereld. Cyclopen zouden leven van de landbouw, veeteelt en hadden veel schapen

562 In een eerder hoofdstuk na Rome.

563 St. Petrus rivier. Wellicht Fiume Pietralunga.

vloeibaarder was. Ik stak mijn knotsstok recht in sommige van hen en trof geen bodem; maar zodra ik de zijkanten aanraakte, was de bodem hard. In het midden, en helemaal op het hoogste punt, was de grootste opening, maar ik kon er niet bij omdat de ondergrond niet stevig was en ik bang was om weg te zinken. Soms, als het aanhoudend erg warm en droog is, schijnt het heel gemakkelijk te zijn om bij deze trechter te komen. Ik zag overal openingen, groter en kleiner, een stuk of dertig. Sommige waren zo klein dat ze alleen maar hele kleine belletjes in kringetjes uitstootten, en ik kon mijn stok er alleen maar met moeite in duwen. De uitbarstingen en regenbuien veranderen het uiterlijk van Makaluba[564] voortdurend; het is daarom iets veranderlijker dan zijn grotere neven. Er tegenover, op een afstand van ongeveer twee uur, ligt op een flinke heuvel een stad die er van een afstand heel mooi uitziet en die, als ik me niet vergis, Ravonna (Raffadali) heet. Drie weken geleden waren de inwoners van dit stadje en enkele kleine dorpjes in de buurt doodsbang omdat de dwergberg van binnen begon te grommen en veel herrie te maken. Deze keer is het gebrom echter gestopt. Van de kleine vulkaan naar hier is het nog ongeveer acht mijl door een nogal ruig gebied over verschillende bergen.

564Aragona - stad in de provincie Girgenti op Sicilië, Italië, 10 K.M., van de stad Girgenti, in de nabijheid de slijkvulkaan Macaluba en rijke zwavelgroeven. Korte Befchrijving van den Berg Macaluba in Sicilie, die - Lucht uitblaast , en als eene merkwaardige Bijzonderheid in de natuur mag aangemerkt worden. Uit het Fransch van den Heer DEODAT DE DOLOMIEU. De Berg MACALUBA en de nabijgelegene landstreek, die door de landbefchrijvers ager Maybaruca, of in 't Italiaansch agro Maybaruco genaamd wordt, draagen deezen naam van het omwroeten en omwerpen der aarde. Deeze merkwaardige landftreek ligt kort achter Girgenti in het eiland Sicilie. De grond is kalkachtig met bergen en heuvelen van klei bedekt, welker kern een foort van pleisterfteen is. De berg Macaluba zelf is een kleiberg, en heeft eenen top, die een weinig vlak is, zoo dat hij aan eenen afgeknotten kegel enigzins gelijk is. Op de vlakte der kruin,welke omtrent eene Italiaanfche mijl in den omtrek heeft , ziet men eene menigte afgeknotte kegels van eene hoogte van etlijke lijnen, tot die van drie voet toe. Deeze allen hebben boven op hunne kruinen veele kleine openingen of crateres. De bodem, die volkomen onvruchtbaar is, beftaat uit grijzen, gedroogden kleigrond, die vol reeten is, zoo dat men groote platte brokken van vier of vijf duim dik opneemen kan. Wanneer men over deezen vloer heen gaat, bemerkt men uit de golfachtige beweegingen deezer losfe brokken, dat zij op eene half vloeibaare ftof ligt, die eenen onmeetlijken kolk aanvult; waar in men ieder oogenblik gevaar loopt van neer te ftorten.
Nieuwe Nederlandsche bibliotheek, waarin beoordelingen en berichten van verscheidene boeken en kleindere geschriften 1785 Delpher.nl: Macaluba.

30

Palermo – Agrigento

Mijn entree in de Lokanda[565] hier was een enorme klap in mijn gezicht. Het ging als volgt. Terwijl ik het huis bekeek om te zien of het me zou bevallen en of ik hier zou blijven, kwam er een zeer behulpzame cicerone aan, die me waarschijnlijk naar een van zijn kennissen wilde brengen. Voor ik het wist schoot er een sterke jonge kerel uit een soort keuken, liep voor me langs en greep de beleefde man met vreselijk geweld bij de keel, gooide hem op de grond en begon hem met al zijn kracht met zijn vuisten te bewerken. Ik sprak zo goed als ik kon voor vrede, en uiteindelijk liet hij de arme duivel los, die onmiddellijk wegliep. Ik zei tegen de held van de vuist, zo zachtjes als ik kon, dat ik dit soort welkom een beetje te gewelddadig vond; toen kwam hij heel vredig en zachtjes naar me toe en legde me uit dat de kerel zijn moeder had uitgescholden; dat kon en wilde hij niet pikken. Nu werd er een kamer voor me klaargemaakt; en hoe slecht het ook was, de mensen toonden alle goede wil: en daar is een eerlijke kerel tevreden mee.

Nu ging ik naar ridder Canella, de oom van mijn militaire vriend in Palermo, en kanunnik Raimondi. Beiden waren erg aardig en vriendelijk, en de ridder bezocht me zelfs in mijn gastenverblijf. Raimondi, die directeur is van de plaatselijke school, nam me mee naar de oude gotische kathedraal, waar ik de oude doopvont zag en de akoestische weergave[566] niet kon horen, omdat hij de sleutel van de vergrendelde plek was vergeten en het onbescheiden zou zijn geweest om hem weer lastig te vallen voor de kleinigheid. Je vindt het in veel kerken. Als je aan de ene kant heel zachtjes spreekt, gaat het geluid langs de bovenkant van de boog en is het aan de andere kant

565herberg.

566Een akoestische reflector is een instrument om geluidsgolven te weerkaatsen en te concentreren (focussen). In de vorm van een paraboolmicrofoon wordt de techniek algemeen gebruikt om zachte of verafgelegen geluidsbronnen op te kunnen pikken. Het instrument bevat in elk geval een parabool- of soortgelijke reflector en een microfoon in het brandpunt. Het geluid gaat dus niet via de bovenkant, zoals Seume schrijft.

heel duidelijk te verstaan. Tegenwoordig is de plek afgesloten omdat biechtvaders op deze manier afgeluisterd zouden kunnen worden. De oude doopvont met het verhaal van Hypolitus[567] is bekend genoeg bij reizigers en oudheidkundigen, en toen ik hem ter plekke vergeleek, ontdekte ik dat Dorville, die bij Raimondi was, hem bijna uitzonderlijk accuraat had getekend.

Canella gaf me een brief aan de markies Frangipani in Alikata. Mijn muilezelman kwam voortdurend, en leverde de knecht en cicerone. *Io saggio tutto, Signore, Jo conosco tutte le maraviglie*,[568] zei hij met een apodictische belangrijkheid waartegen even weinig bezwaar was als tegen de onfeilbaarheid van de paus. Omdat ik al het meeste wist van wat ik wilde zien, had ik geen bezwaar tegen de goedhartigheid van de kerel, die een jongen van ongeveer negentien was. Ik had de hele hoofdmoot van de oude stad al gezien vanuit de ramen van meneer Raimondi, dus de volgende ochtend stopte ik mijn ochtendbrood in mijn zak en daalde af naar de vroegere heerlijkheden van de oude Agragantijnen. Wat kan een rapsodie van de vergankelijkheid van alle wereldse grandeur helpen? Ik zag daar de puinhopen en steenmassa's van de tempel van Jupiter, en de immense blokken van de tempel van Hercules, zoals de oudheidkundigen geloven; want ik durf niets met zekerheid te zeggen. De ruïnes waren begroeid met olijfbomen

567 Hippolytus van Rome (Asia, omstreeks 170 – Sardinië, omstreeks 235) was een kerkleraar die zich waarschijnlijk in 217 afzette tegen de lakse houding van paus Calixtus I door zichzelf tot bisschop van Rome uit te roepen. Zo zou hij de eerste tegenpaus zijn geworden en tevens de enige tegenpaus die als heilige wordt vereerd.
Sinds 192 was Hippolytus priester te Rome. Hij was een leerling van Ireneüs van Lyon en wordt als een van de belangrijkste kerkleraren van zijn tijd beschouwd. Hij verzette zich openlijk tegen de pausen van zijn tijd, opeenvolgend Zephyrinus, Calixtus I en Pontianus over de geloofskwestie wat betreft de drie-eenheid. Toen Calixtus in 217 seksuele zonden catalogeerde tot zonden die met een boete ongedaan gemaakt konden worden, terwijl ze volgens Hippolytus een doodzonde waren, liet Hippolytus zich door zijn volgelingen uitroepen tot bisschop. Dit was het begin van het zogenoemde schisma van Hippolytus.
Rond het jaar 235 werd Hippolytus samen met de nieuwe paus Pontianus in het kader van de christenvervolging door de Romeinse keizer Maximinus Thrax naar Sardinië verbannen. De twee raakten daar bevriend en verzoenden zich. Beiden stierven daar, waarschijnlijk door de onmenselijke omstandigheden in de Sardijnse mijnen. Meerdere zoekresultaten bij Hippolytus.

568 Ik onderzoek alles, Heer, ik ken alle wonderen.

en enorme carrubo,[569] die ik elders zelden zo groot en mooi heb gezien. Daarna gingen we verder naar de bijna complete tempel van Concordia.[570] Het weer was fris en erg winderig. Ik klom omhoog door de grafkelder, waar mijn wijze gids me volgde, en liep met zo'n Noordse vastberadenheid heen en weer over de bovenkant van de stenen balken door de wind dat de Agrigentijn, die toch maar een muilezelman was, bleek werd van angst, stopte bij de grafkelder en ging zitten. Ik deed hetzelfde in het midden van de richel, trotseerde de wind, nam brood en gebraden vlees en sinaasappels uit mijn zak en at een ontbijt dat Scipio[571] zeker niet beter zou hebben gehad op de ruïnes van Carthago. Toch kon ik het niet helpen dat ik een akelig gevoel kreeg toen ik over het terrein keek van het oude, grote, rijke imperium, waar ooit slechts één burger onvoorbereid vierhonderd gasten ontving en ieder van hen het meest weelderige comfort bood. Daar kronkelt de kleine Akragas, die de stad haar naam gaf, zich een weg naar beneden in de zee; en daarboven op de berg, waar nu nauwelijks nog ruïnes over zijn, sloegen de Carthagers toe en het lot van de stad werd alleen afgewend door de moed van de burgers en de grootheidswaanzin van de vijandelijke commandant. Waar de stad nu staat, maakte waarschijnlijk ooit deel uit van de Akropolis. Nu ging ik iets verder omhoog naar de tempel van Juno Lucina[572] en de andere restanten, waartussen je meerdere dagen op een zeer epanorthotische[573] manier heen en weer kon dwalen. De routiniers

569 De johannesbroodboom (*Ceratonia siliqua*) (eng. *carob tree*) is een plant uit de vlinderbloemenfamilie (*Fabaceae*). De soort komt voornamelijk voor in het Middellandse Zeegebied. De plant staat bekend om de hoge voedingswaarde van de peulen; johannesbrood.

570 Concordia, in de Romeinse religie, een godin die de personificatie was van 'eendracht' of 'overeenkomst', vooral onder leden of klassen van de Romeinse staat. Ze had verschillende tempels in Rome; de oudste en belangrijkste bevond zich in het Forum aan het einde van de Via Sacra.

571 Publius Cornelius Scipio Africanus Maior was een Romeinse generaal en politicus die in de Tweede Punische Oorlog op jonge leeftijd oorlog voerde in Spanje en uiteindelijk Hannibal in Afrika versloeg. Hij was eenmaal censor, tweemaal consul en twaalfmaal princeps senatus.

572 Juno of Iuno was in de Romeinse mythologie de godin van het huwelijk en haar man Jupiter was de god van de hemelen. Zij was de moeder van Vulcanus en Mars.

573 Apologetisch-epanorthotisch-didactische apostrophe van Frantz Georg Christoph Rütz [...] aan Carel Philip Sander (Rütz, Frantz Georg Christoph, 1792) In zijn geheel te lezen Digitaal te doorzoeken Gratis toegankelijk Delpher.nl

kunnen je de rest vertellen; ik heb geen nieuwe ontdekkingen gedaan. De huidige koning heeft enkele stukken terug laten brengen naar de Tempel van Concord, en heeft in ruil daarvoor de prachtige oude façade ontsierd met de pompeuze inscriptie: *Ferdinandus IV Rex Restauravit*.[574] Ik had graag het fronton naar beneden gegooid waar de kleinzielige ijdelheid op stond.

De twee tempels, die redelijk goed bewaard zijn gebleven, staan niet ver van de oude muren. In de massieve rots zitten een aantal holtes waarvan de betekenis moeilijk te achterhalen is. Sommigen denken dat het graven zijn. Mij lijkt het waarschijnlijker dat het slaapplaatsen waren voor de wachters, een soort barakken; en ze stammen waarschijnlijk uit de recentere tijd van de Saracenen of Goten. Deze muren, hoe laag ze ook zijn in vergelijking met de hoge bergen eromheen, zijn niettemin aanzienlijk genoeg als kliffen dat de stad vanaf de zee de hoge Akragas zou kunnen noemen; en zelfs nu zouden onze vierentwintig-ponders er nog genoeg werk aan hebben om er een bres in te slaan. Het was waarschijnlijk niet zonder reden dat de mooiste tempels zo dicht bij de muur werden gebouwd. Zij vormden het heiligdom van de stad; hun nabijheid moet de aanval hebben aangevuurd, waarbij de burgers echt ogenschijnlijk *pro aris et focis*[575] toesloegen. De tempel van Hercules[576] moet ook niet ver van de muur hebben gestaan. Maar de muren daar waren niet zo hoog en sterk omdat de natuur daar niet zo meehielp; dat is waarschijnlijk de reden waarom de tempel van Hercules daar werd geplaatst, om de burgers aan de zwakke kant meer aan de strijd en het gevaar te herinneren: dat is waarschijnlijk de reden waarom de tempel en de muur daar in puin liggen, omdat de stad daar waarschijnlijk meerdere keren werd ingenomen. Ik weet niet wat ik van het zogenaamde graf van Hieron[577] moet denken; ik laat die gedachte samen met de

574 door Koning Ferdinand IV hersteld.

575 voor huis en haard.

576 Herakles of Hercules is een figuur uit de Griekse mythologie die ook voorkomt in andere oude geloven zoals het Berbers geloof. Hij was een Griekse heros, en werd beroemd om de twaalf moeilijke werken die hij uitvoerde in opdracht van koning Eurystheus.

577 Een heros is in de Griekse mythologie een dapper en geweldig man die als god werd vereerd en daarom een goddelijke vader of moeder werd toegedicht. Heroën werden opgewaardeerd tot halfgoden. De relikwieën van de heroën hadden eigen heiligdommen en werden bijzonder vereerd. Deze heiligdommen bestonden meestal uit een graf, een altaar en een heilig bos.

rest aan de geleerden over. Ik heb geen tijd om beleerd te worden. De kortste weg zou zijn om mijn muilezelman te volgen, die me met geloof en vastberadenheid vertelt: *Kischt' è il tempio di San Gregoli; Kischta Madonna è antica*:[578] en wie het niet wil geloven, *anathema sit*.[579] De goede man heeft zich voor me ingenomen en hij bedoelt het goed; in het bijzonder laat hij me gewetensvol alle kloosters zien en vertelt me hoe rijk ze zijn. Nu interesseren de kloosters en hun inwoners me alleen κατ' αντιφρασιν της καλοκαγαθιας;[580] dus zei ik vanmorgen tegen zo'n verslag, half onwillig mompelend in het idioom van mijn moeder: *Ich wollte, es wären Schweinsställe!*[581] De hemel weet wat de vrome kerel heeft begrepen; *Si si, Signore, dice bene*, zei hij trouw; *kischt' è la cosa*.[582] Hij nam het mij kwalijk dat hij Italiaans moest spreken en niet het dialect van zijn landgenoten kon gebruiken, waarmee ik volgens hem helemaal niet overweg kon; maar ik kon het met zijn landgenoten in hun jargon vrijwel zonder hem (mijn gids) rooien. Op de wandelroute van vandaag vertelde hij me over een stadje niet ver van hier, in de richting van Alcamo in de bergen, waar de mensen Grieks spraken, of zelfs Turks, zodat je ze helemaal niet kon verstaan, zoals vaak het geval was in Girgenti op de markt. Hier citeerde hij een aantal van hun woorden, die ik helaas weer vergeten ben. *Non sono cosi boni latini, come noi autri*,[583] zei hij. Zie je, deze mens heeft trots in zijn lijf.

Tot zover kan ik het muzikale talent en de muzikale neiging van de Italianen niet prijzen. Van Triëst tot hier, op het platteland en in de steden, heb ik geen enkele melodie gehoord die me boeide, wat in andere landen soms wel het geval was. De beste was nog mijn schoonheidsminnende cicerone uit Agrigento, die een soort liefdeslied zong en het nadrukkelijk en kitserig genoeg herhaalde: *Kischta nutte, kischta nutte iu verru, iu verru. (Questa notte io verro.)*[584]

Ik ben net naar de haven geweest, die vier Italiaanse mijlen van de stad ligt. De weg ernaartoe is erg mooi, met louter olijfbomen en

578Kitsch' is de tempel van San Gregorio; Kischta Madonna is oud
579Laat hem maar (zitten)
580in tegenstelling tot goedheid?
581Ik wou dat het varkensstallen waren!
582Ja ja, Heer, u zegt het goed, kitsch is het ding.
583Ze zijn niet zo goede Latijnen als wij anderen.
584Kishta nutte, kishta nutte u verru, iu verru. (Vanavond kom ik.)

amandelboomgaarden. Hier en daar zijn de wegen omzoomd met heggen van aloë's, die op Sicilië buitengewoon groot worden; maar nog vaker met Indiase vijgen, die pas in september rijpen en die nu zo zeldzaam zijn dat ik in de stad bijna een florijn moest betalen voor een exemplaar, omdat ik hun bijzonderheid wilde proeven. De johannesbroodbomen groeien hier in een omvang waar we bij ons geen idee van hebben. Ze komen zo veel voor dat in sommige delen van de zuidkust het vee wordt vetgemest met johannesbrood. De haven, zoals die er nu uitziet, is aangelegd door Karel de Vijfde.[585] Bonaparte

585 Keizer Karel V, vóór zijn mondigverklaring Karel van Luxemburg genoemd (Gent, 24 februari 1500 – Cuacos de Yuste, Spanje, 21 september 1558), was een telg uit het Huis Habsburg. Vanaf 1506 tot 1555 was hij de landsheer van uiteindelijk (sinds 1543) alle Nederlandse gewesten, van 1516 tot 1556 als Karel I koning van Spanje en van 1519 tot 1556 als Karel V Rooms-Duits keizer. In Vlaanderen staat hij algemeen bekend als keizer Karel, in Nederland als Karel V.
De landen waarover hij regeerde, het Spaanse Rijk, vormden tezamen het grootste Europese rijk sinds dat van Karel de Grote. Feitelijk was zijn gehele rijk, dus inclusief de Amerikaanse en Aziatische gebieden, zelfs groter dan het vroegere Romeinse Rijk en het kan met recht een van de eerste wereldrijken van de Nieuwe Tijd genoemd worden.
Toen Ferdinand II van Aragón op 23 januari 1516 overleed, was hij er nog niet toe gekomen om bij testament zijn kleinzoon Ferdinand ook formeel tot zijn opvolger te benoemen. Daardoor bleef Karel zijn rechtmatige erfgenaam en erfde hij nu al diens koninkrijken: Aragón, Navarra, Napels, Sicilië en Sardinië. Karel werd vervolgens op 13 en 14 maart 1516 in de Brusselse Sint Goedelekerk plechtig uitgeroepen tot koning van Spanje en ging over dat land regeren als koning Karel I (Carlos I).
Aan het Bourgondische hof was Frans de voertaal. Frans en Diets waren de eerste talen die hij leerde tijdens zijn jeugd in Gent en Mechelen. Tijdens zijn eerste reis naar Spanje leerde hij Spaans en later Italiaans. Naar het einde van zijn leven kon hij zich ook in het Latijn uitdrukken. Zijn polyglottisme werd alom opgemerkt en gewaardeerd. Er circuleerde een grap over, die voor het eerst is opgetekend in 1601 en die Karel liet zeggen dat hij Spaans sprak tegen God, Italiaans tegen vrienden, Frans om te verleiden en Nederduits om te dreigen (in latere versies: tegen zijn paard).
Karel V had net als sommige familieleden last van een erfelijke afwijking aan het kaakgewricht, die bekend kwam te staan als de Habsburgse kin. Zijn kin stond ver vooruit, al liet de ene portretschilder dat duidelijker naar voren komen dan de andere. Door deze kin en het labiele gebit kon hij slecht kauwen, wat leidde tot indigestieproblemen. Ook zorgde zijn kin voor spraakproblemen. Verder schijnt Karel een voorkeur voor excessief veel vlees en koud bier te hebben gehad. Dit zal mede hebben bijgedragen aan de jicht, waar Karel steeds meer onder gebukt ging naarmate hij ouder werd. Volgens het Bourgondische hofprotocol at hij meestal alleen.

lag hier enkele dagen op de rede voor hij naar Egypte ging: en in die tijd kwamen er ook enkele Fransen naar de stad, waar helemaal geen garnizoen is. Maar ze moeten zichzelf niet goed hebben aangeprezen, want de gewone man en burger spreken nog met afschuw over hen. De haven is ongeveer hetzelfde als in Ancona, en niet een van de beste. Niet ver er vandaan zijn veel ondergrondse graanopslagplaatsen, want er wordt veel geëxporteerd vanuit Agrigento. De politieke stemming op heel Sicilië is nogal eigenaardig, en ik behoud me het recht voor om daar op een andere plaats nog iets over te vertellen.

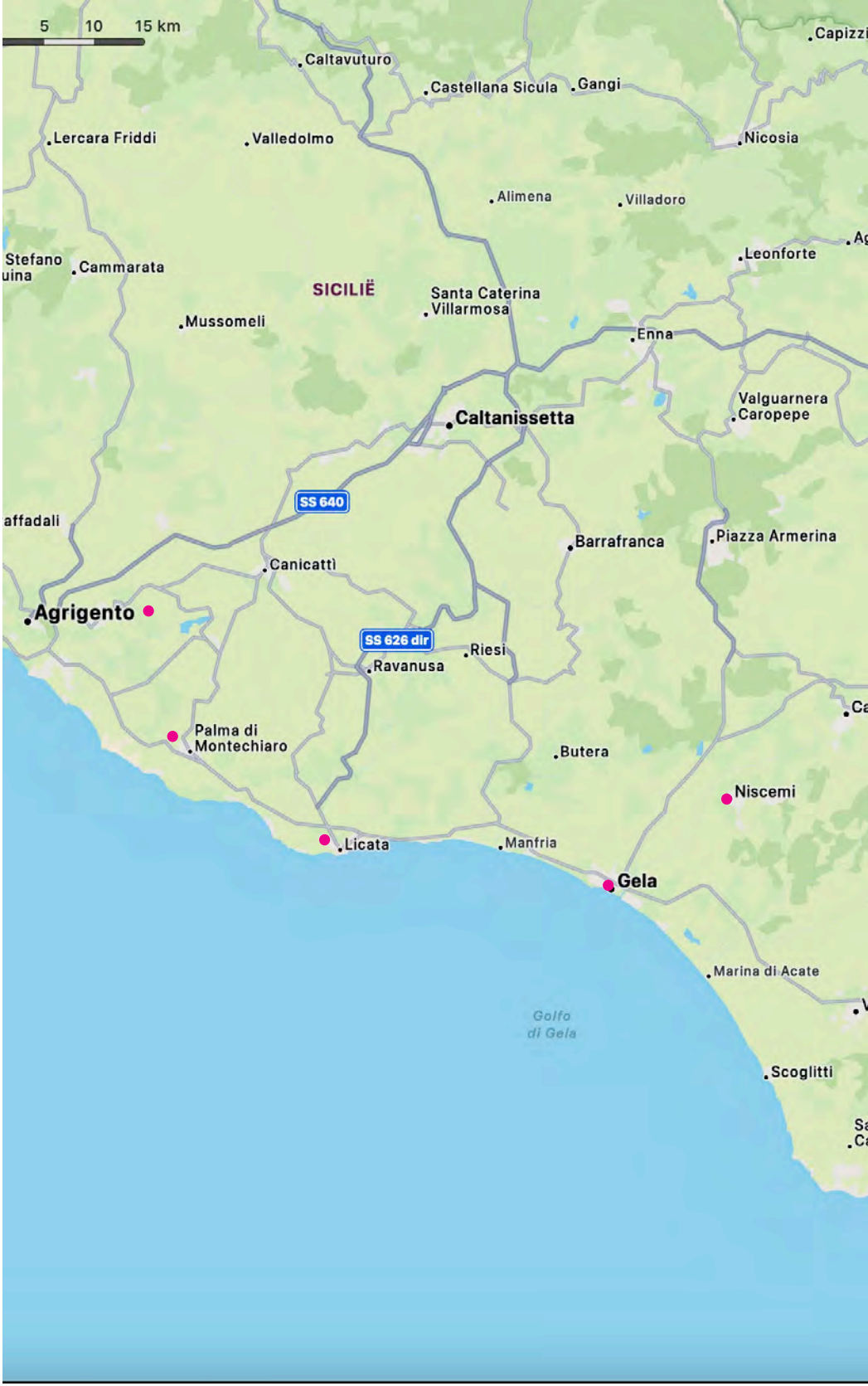
5
10
15 km
Capizzi
Caltavuturo
Castellana Sicula
Gangi
Lercara Friddi
Valledolmo
Nicosia
Alimena
Villadoro
Stefano
uina
Cammarata
Leonforte
SICILIË
Santa Caterina
Villarmosa
Mussomeli
Enna
Valguarnera
Caropepe
Caltanissetta
SS 640
affadali
Barrafranca
Piazza Armerina
Canicattì
Agrigento
SS 626 dir
Riesi
Ravanusa
Palma di
Montechiaro
Butera
Niscemi
Licata
Manfria
Gela
Marina di Acate
Golfo
di Gela
Scoglitti

31

Syracuse

Dit is dus het einde van mijn wandeling, en nu ga ik met een paar kleine omwegen weer naar huis.

Ik zal je zo kort mogelijk vertellen over mijn reis hierheen. Het reizen per muilezel was nogal duur naar mijn zin. Vanaf Agrigento rekenden ze niet minder dan een Unze[586] per dag voor een muilezel, iets meer dan een keizerlijke dukaat; of een pezzo als ik de muilezel zelf wilde voeren en de gids eten wilde geven. Dit was erg duur; en mijn eigen onderhoud, vooral op het platteland, kostte niet weinig. Dus onderhandelde ik met mijn muilezelman dat hij me op een rondtocht om het eiland te voet zou vergezellen; in ruil daarvoor zou hij op mijn kosten, zoals op Sicilië gangbaar is, eten en drinken, daarnaast wilde ik hem vijf carlins per dag geven, ongeveer een Duitse florijn: dan kon hij in korte tijd drie gouden Unzen verdienen. De afspraak was gemaakt; ik gaf hem twee Unzen op voorhand, zodat hij met één daarvan wat benodigdheden voor zijn reis kon kopen en ondertussen de andere aan zijn oude moeder kon geven. Hij kocht een rugzak voor me, zoiets als ze om muildieren hangen met hun voer, stopte mijn twee boeken, mijn hemd met de rest van de quinquailleria[587] en wat proviand erin, en droeg die op z'n borst of op z'n rug. Ik had mijn mooie knapzak verzegeld achtergelaten in Palermo, zowel om licht te zijn als uit voorzichtigheid, want hij werd overal zo gewaardeerd en gewild dat ik verschillende keren te horen kreeg dat ik alleen al vanwege mijn knapzak zou worden doodgeslagen.

Ik moet een kennismaking die ik in Agrigento heb gemaakt nog vermelden. Terwijl ik op mijn kamer zat te eten, kwam er een knap geklede man naar me toe en informeerde met belangstelling naar alle gebruikelijke dingen, naar mijn toestand, hoe het me beviel in zijn vaderland, enzovoort. De kennismaking was snel gemaakt; hij woonde in een kamer tegenover mij in dezelfde herberg, vroeg toestemming om zijn eten naar mijn tafel te brengen en we aten samen.

586 Muntsoort. Ons, ounce.

587 zonder cavalerie? Overige spullen voor onderweg.

Het bleek dat hij een soort belastinginspecteur uit Palermo was, op reis voor koninklijke zaken. De Sicilianen zijn een heel goedaardig, nieuwsgierig volk, dat een vreemdeling in het eerste kwartier alles weet te vragen. Ik had geen reden om verstoppertje te spelen en zo kwam de belastinginspecteur aan de andere kant van de tafel er tijdens het eten achter dat ik een ketter was. De dikke heer legde vol afschuw zijn mes en vork neer en keek me aan alsof ik al in de hel brandde; hij vroeg me naar ons geloofssysteem, waarover ik hem zo weinig mogelijk vertelde, zo omfloerst mogelijk. De man was getrouwd in de residentie, had drie kinderen thuis, en moest, na zijn openlijke biecht, als hij door het land reisde, zo mogelijk elke nacht zijn meisje hebben voor aangenaam verpozen, als hij over land reisde; hij vloekte en citeerde trouwens in het Latijn, en Italiaans, als een bootwerker:[588] maar hij kon helemaal niet begrijpen hoe men niet in de paus kon geloven en zonder monniken kon leven. Hij had heel wat Romeinse legenden bestudeerd. Hij besloot echter met me te blijven eten, maar bleef doorvragen. Het ontbrak hem niet aan goedmoedigheid en een schijn van redelijkheid, maar hij donderde half schertsend het laatste oordeel over ons allen uit: *Siete tutti minchioni, siete come le bestie*.[589]Dat is wat ik logica noem! Maar, beste vriend, er is nog veel van dit soort logica in de wereld, *in jure canonico, civili et publico*,[590] die ons voor een appel en een ei wordt verkocht. Trouwens, de man zorgde goed voor me, verbroederde met me en dacht dat ik in groot gevaar was. Dat kon niet anders. Toen ik wegging, drukte hij me hij me de diensten van de ezeldrijver op mijn hart, gaf mij zijn adres in Palermo en liet me, ketter, gaan onder de bescherming van alle heiligen.[591]

Dus daalde ik de berg af met mijn nieuwe Achates,[592] over het riviertje richting Monte Chiaro, richting Palma, dat de lokale bevolking Parma noemt. Een jongeman die zaken wilde doen in Syracuse voegde zich

588 Ook vloeken als een dragonder, vloeken als een ketellapper of vloeken als een bootwerker. In alle drie gevallen gaat het om een beroepsgroep uit lang vervlogen tijden, waarvan de dragonder wel het minst bekend is.
589 Jullie zijn allemaal idioten, jullie lijken op dieren.
590 in het kerkelijk recht, het burgerlijk recht en het publiekrecht.
591 Het is vaak onduidelijk hoe lang Seume in de pleisterplaatsen verblijft.
592 Achates is een figuur uit de Romeinse mythologie en een karakter in de Aeneis. Hij was de wapendrager en trouwe vriend van Aeneas op hun reis naar Italië.

bij ons met zijn ezel. Ik vond dit niet zo leuk, want ik had altijd de eer om voor alle ezeldrijvers op het hele eiland te betalen. In Palma ontmoette ik een paar van mijn kennissen, de oudheidkundigen van St Joseph, die aan het kibbelen waren over het tempeltje van St Margaret in Segeste. Deze heren waren verbaasd over mijn stoutmoedigheid om te voet te reizen. Hier had ik een tegenslag die me dwong mijn reis alleen voort te zetten. Mijn metgezel uit Agrigento was erg vroom, het was vasten; hij at zoveel pasta dat ik me verbaasde over zijn vermogen zoveel te verstouwen. Maar zo'n Siciliaan heeft zijn talenten, die we niet altijd kunnen beoordelen. Ik wilde niets zeggen; hij dacht misschien dat het vanwege het lage loon kwam. We gingen weg, maar we hadden nauwelijks een half uur gelopen toen de pasta begon te zwellen en de vrome man vreselijke gevoelens bezorgde. Ik begon hem uit te schelden waarom hij zoveel van de pasta had gegeten en niet liever iets van mijn eten.

Hier beroerde zijn geweten hem opnieuw en hij bekende me dat hij vreselijk bang was geweest omdat hij samen met mij een halve duif had gegeten tijdens het vasten op Fontana Fredda. Zijn biechtvader was er streng over geweest. Het werd steeds erger. Hij viel neer, rolde en schreeuwde het uit van de pijn en kon niet meer verder. Wat moest ik doen? Ik kon hier niet blijven. Nadat ik hem zo ruw en zacht als ik kon over zijn onredelijke eten had onderhouden, nam ik mijn zak van hem af, overhandigde die aan zijn vriend en landgenoot, liet hem aan zijn heiligen over en ging alleen verder. Ik was blij hem zo goed verzorgd te zien; ik had hem niet kunnen helpen, maar ik had medelijden met de arme stomme duivel. Achteraf hoorde ik dat hij hersteld was. Als hij was gestorven, dan was dat zeker op wonderbaarlijke wijze omdat hij tijdens het vasten met een ketter jonge duiven had gegeten, en niet omdat hij beestachtige pannekoeken had gegeten.

Ik heb verstandige artsen in Italië horen praten over het feit dat elk jaar in de vastentijd veel mensen zichzelf tot de dood toe volproppen met die vervloekte pasta, omdat de gewone man bijna niets anders heeft dan pasta met olie gedurende hele lange tijd.

Dus nu liep ik alleen langs de kust, soms met de zee in zicht, soms iets verder naar links het platteland in als het pad me bracht. Vlakbij Palma ligt een ander prachtig, schitterend gebied, met afwisselend heuvels en valleien, allemaal begroeid met olijfbomen

en sinaasappelboomgaarden. De sinaasappels die hier groeien zijn wat kleiner dan de andere op het eiland, maar ze zijn de lekkerste en smakelijkste die ik ooit heb gegeten, zelfs niet die uit Malta, waarvan er genoeg zijn in Napels. Tegen de avond kwam ik aan in Alikata,[593] waar ik buiten de stad twee zeer goed geklede wandelaars ontmoette, die me uitnodigden om op een grasbank te gaan zitten en me in tien minuten mijn hele verhaal hadden gevraagd. We gingen samen het stadje in; ik vind het na Palermo de mooiste die ik tot nu toe op het eiland heb gezien. De herberg die ik vond was heel goed, dus ik had geen reden om de markies Frangipani, bij wie ik aanbevolen was, lastig te vallen. Desondanks gaf ik mijn brief af en hij ontving me met veel vriendelijkheid in zijn vrij grote huis, waar ik een respectabel gezelschap aantrof. Ik moest een beetje Frans spreken met de dames en Latijn met de geestelijken, van wie er een paar aanwezig waren. Toen ze aan het spel begonnen - c'est partout comme chez nous[594] - en ik er niet aan mee wilde of kon doen, omdat ik nooit kaart, heb ik mezelf geëxcuseerd en vond ik mezelf heel comfortabel terug in de eenzaamheid van mijn herberg. In de mooie avondschemering maakte ik een wandeling langs het strand en keek naar de visvangst. De plaatselijke rede moet niet veel waard zijn voor de schepen, voor zover ik de situatie met een overzicht kan beoordelen.

Net voor Alikata, vanaf Palma, is er een berg die zich uitstrekt langs de zee, waarvan geleerden reden hebben om te geloven dat het de Eknomos van de Ouden is. Voorbij de Zoutrivier, of de zuidelijke Himera, want de noordelijke stroomt bij Termini, ligt een andere berg die, geloof ik, Phalarius heet: en deze twee bergen speelden een rol in de Carthaagse oorlogen. Volgens sommigen dankt de Eknomos zijn naam aan het feit dat de agrigentijnse tiran Phalaris[595] hier de

593 Licata.

594 het is overal als thuis.

595 Phalaris was de tiran van Akragas (nu Agrigento) op Sicilië in Magna Graecia, van ongeveer 570 tot 554 voor Christus.
Phalaris stond bekend om zijn buitensporige wreedheid. Een van zijn vermeende gruweldaden is kannibalisme: hij zou zuigelingen hebben opgegeten.
Een andere uiting van zijn sadistische brutaliteit is dat hij een beeldhouwer genaamd Perilaus opdracht zou hebben gegeven om een bronzen holle stier van hem te maken. De stier kon een man bevatten en werd gebruikt als executiemachine. De veroordeelde werd binnen geplaatst, waarna de stier werd gesloten en eronder een vuur werd aangestoken. Het beeld was zo gemaakt dat, terwijl de veroordeelden een vreselijke dood stierven in de oven, hun kreten

Perilliaanse stier zou hebben neergezet. Dit lijkt echter meer te passen bij Phalarius. Als ik een vermoeden mag hebben, neem ik aan dat de Eknomos zo genoemd is omdat hij helemaal alleen ligt, geïsoleerd, afgescheiden van de rest van het gebergte eromheen: de andere bergen hangen allemaal samen in een groot amfitheater. De Griekse naam zou volgens mij het volgende kunnen betekenen: εκ του νομου των αλλων ορων κειται γεωλοφος.[596] De berg is nu vrij goed in cultuur gebracht, bezet door prachtige olijventuinen en verschillende landhuizen, en geeft de buurt een zeer vriendelijke uitstraling. Aan de linkerkant, op de Himera, is een prachtige grote vlakte van tarwevelden; een van de beste die ik ooit heb gezien. Alikata is de eerste plaats op Sicilië waar ik gastvrij werd behandeld.

Overal werd ik gewaarschuwd voor slechte wegen en vooral hier in Alikata, waar ze zeiden dat de achttien mijl van hier naar Terra Nuova de slechtste van het hele eiland waren. *Sono cattive gente*,[597] zeiden ze; en *cattive* was het eeuwige eufemisme als ze geen rovers en bandieten wilden zeggen ter meerdere eer en glorie van hun land. Het was waarschijnlijk alleen mijn povere uiterlijk dat me hier heeft gered. Ik liep vol goede moed langs het strand, bekeek schelpen en

---

klonken als het gebrul van een stier.

Phalaris werd belast met de bouw van de tempel van Zeus Atabyrius in de citadel en profiteerde van zijn positie om zichzelf tot despoot te maken. Onder zijn bewind leek Agrigentum aanzienlijke welvaart te hebben bereikt. Hij voorzag de stad van water, versierde haar met mooie gebouwen en versterkte haar met muren. Aan de noordkust van het eiland kozen de mensen van Himera hem tot generaal met absolute macht, ondanks de waarschuwingen van de dichter Stesichorus. Volgens de Suda slaagde hij erin zichzelf meester te maken over het hele eiland.

Hij werd uiteindelijk omvergeworpen tijdens een algemene opstand onder leiding van Telemachus, de voorvader van Theron van Acragas (tiran ca. 488-472 v.Chr.), en verbrand in zijn eigen koperen stier.

Er was zeker een koperen stier in Agrigentum die door de Carthagers naar Carthago werd afgevoerd. Er wordt gezegd dat dit later door Scipio Africanus is ingenomen en rond 200 voor Christus in Agrigentum is hersteld. Het is echter waarschijnlijker dat het Scipio Aemilianus was die deze stier en andere gestolen kunstwerken teruggaf aan de oorspronkelijke Siciliaanse steden, na zijn totale verwoesting van Carthago rond 146 v.Chr., waarmee een einde kwam aan de Derde Punische Oorlog.

596Ik denk dat het apparaat niet goed werkt. OF: volgens de wet van de andere termen is het gek.

597Het zijn slechte mensen.

murmelde een liedje van Anacreon,[598] mijn gedachten dwaalden duizend keer rond en ik stopte bij het mooie idee dat ik waarschijnlijk de geloïsche[599] velden binnenkwam: toen zag ik in de verte drie ruiters te paard op me af draven. Op Sicilië zie ik altijd liever een muilezel of ezel dan een paard. Ik voelde me een beetje ongemakkelijk en besloot ze zo serieus mogelijk te negeren.

Maar daar hadden ze geen boodschap aan, ook al deden ze het behoorlijk serieus. Ze waren alle drie gewapend met jachtgeweren; de dolk spreekt voor zich. Ik begroette ze niet geheel zonder argwaan. Ze riepen dat ik moest stoppen en omdat ik deed alsof ik het niet meteen begreep, kwam een van hen woest op me af, greep me bij mijn kraag en rukte me zo hardhandig rond dat ik het litteken op mijn jas nog kon zien. Wie bent u? - Een reiziger. - Waar ga je heen? - Naar Syracuse. Waarom rijd je niet? - Het is te duur voor mij; ik heb niet genoeg geld. - Een van mijn vrienden in Rome tekende me in de toenmalige barokke stijl, zodat ik kon zeggen, zoals hij me vertelde, dat ik me in Rome had laten schilderen. Ik stuur je de tekening om je op te vrolijken en je zult mijn ijdelheid er tenminste niet van beschuldigen zichzelf in het beste daglicht te hebben gesteld. Ze scheurden mijn zak open en vonden daarin natuurlijk geen wonderlijke dingen, maar een hemd, twee boeken, een stuk hard brood, een stukje nog hardere kaas en wat sinaasappels. Ze bekeken me aandachtig van top tot teen. - Dus je hebt geen geld om paard te rijden? - Zoveel kan ik niet betalen. - Mijn uitdossing en de inhoud van mijn zak leken hen een identiek document. Ze namen het witte boekje waarin ik wat herinneringen had geschreven; ze vroegen wat het was, bladerden er nieuwsgierig in en een van hen, die wat meer aanzien leek te hebben dan de twee anderen, deed alsof hij het in zijn zak stopte. Ik zei enigszins geaffecteerd: Maar dit is mijn dagboek, met

598 "The Anacreontic Song", ook bekend onder de oorspronkelijke naam "To Anacreon in Heaven", was het officiële lied van de Anacreontic Society, een 18e-eeuwse herenclub van amateurmuzikanten in Londen. Het deuntje, gecomponeerd door John Stafford Smith, werd later door verschillende schrijvers gebruikt als decor voor hun patriottische teksten. Deze omvatten twee liedjes van Francis Scott Key, waarvan het bekendste zijn gedicht "Defence of Fort McHenry" is. De combinatie van Key's gedicht en Smith's compositie werd bekend als "The Star-Spangled Banner", dat in 1931 werd aangenomen als het volkslied van de Verenigde Staten van Amerika.

599 het Geloïsche gebied en Gela, genoemd naar de naam van de woeste rivier. Aeneis III.

een paar reisnotities voor mijn vrienden. De man keek me verlegen aan, dacht een paar tellen na, gaf me het boek terug en zei tegen de ander: Geef hem wat wijn! Ik vatte dit, terecht, op als een teken van gastvrijheid en veiligheid. Hoewel ik niet lang daarvoor overvloedig had gedronken uit een kleine rotsbeek, deed ik geen moeite om het eerzame gezelschap zo goed mogelijk te verwittigen en dronk uit de smalle fles die me werd aangeboden. Deze flessen met een smalle opening zijn, zoals je misschien al weet, erg geschikt voor het warme klimaat hier. Je wordt gedwongen om heel langzaam te drinken, want je kunt niet meer doorslikken dan er uitkomt. Nu werd me dit en dat gevraagd, waarop ik zo neutraal mogelijk antwoordde. - Aan wie ben je aanbevolen in Syracuse? - Aan de ridder Landolina.[600] - Ik ken hem, zei de een. - Dus je bent arm en je wilt de giro[601] doen en je gaat te voet? Ik antwoordde bevestigend. Toen werd me gevraagd: Begrijp je het spel? Ik begreep de vraag niet eens goed: maar omdat ik geen enkel spel begrijp, behalve een beetje schaken, kon ik met een gerust hart nee antwoorden.

Deze vraag is me al vaak gesteld op Sicilië, en de vraag is of mensen iets begrijpen van de lotto, die ook hier een algemene epidemie is, dankzij de slechte regering. De gewone mensen hier verkeren nog vaak in de waan dat de buitenlander, die een slimme vent is, moet kunnen berekenen of tevoorschijn toveren welke getallen zullen winnen. Ze wensten me een goede reis en reden weg. Wat moest ik van de mensen denken? Uit pure voorzichtigheid had ik mijn horloge beneden[602] opgeborgen, zodat het niet te zien was; mijn zakboekje, waarin ongeveer zevenentwintig Unzen goud zat, zat in een zak hoog onder mijn linkerarm en werd dus niet opgemerkt. De mensen hadden geen uniformen en geen tekenen dat ze van de politie waren: ze waren overigens heel netjes gekleed voor Sicilië. Iedereen in Laag-Italië draagt pistolen en dolken, tot schande van justitie en politie. Als ze eerlijk waren, deden ze er tenminste alles aan om niet zo te lijken: en dat is aan de zuidkust van Sicilië bijna net zo erg als wanneer een geraffineerde schurk precies het tegenovergestelde doet in onze fijne samenleving. Ik denk altijd dat mijn ogenschijnlijke armoede me gered heeft, en dat het horloge en de Unzen mijn nek hadden kunnen breken.

600 uit Noto.
601 tour, rondwandeling. Analoog Giro Italia.
602 ondergoed.

Voor Terra Nuova werd ik weer vriendelijk tegengehouden. Mensen haalden graan uit hun ondergrondse opslagplaatsen, waarschijnlijk om het te verschepen. Ik vroeg naar een herberg. Ze nodigden me uit om te gaan zitten en even uit te rusten; ik was echt moe en deed dat. Ik heb nooit nieuwsgierigere mensen gezien dan op Sicilië; en over het algemeen ontbreekt het ze niet aan goedhartigheid. Wat slecht is, is allemaal te wijten aan de regering en de religieuze wetgeving. Er werd me zelfs gevraagd of ik een horloge droeg, en weer begreep men niet hoe ik zo durfde te reizen. En toch ben ik ervan overtuigd dat het de veiligste manier was, omdat ik alleen was.

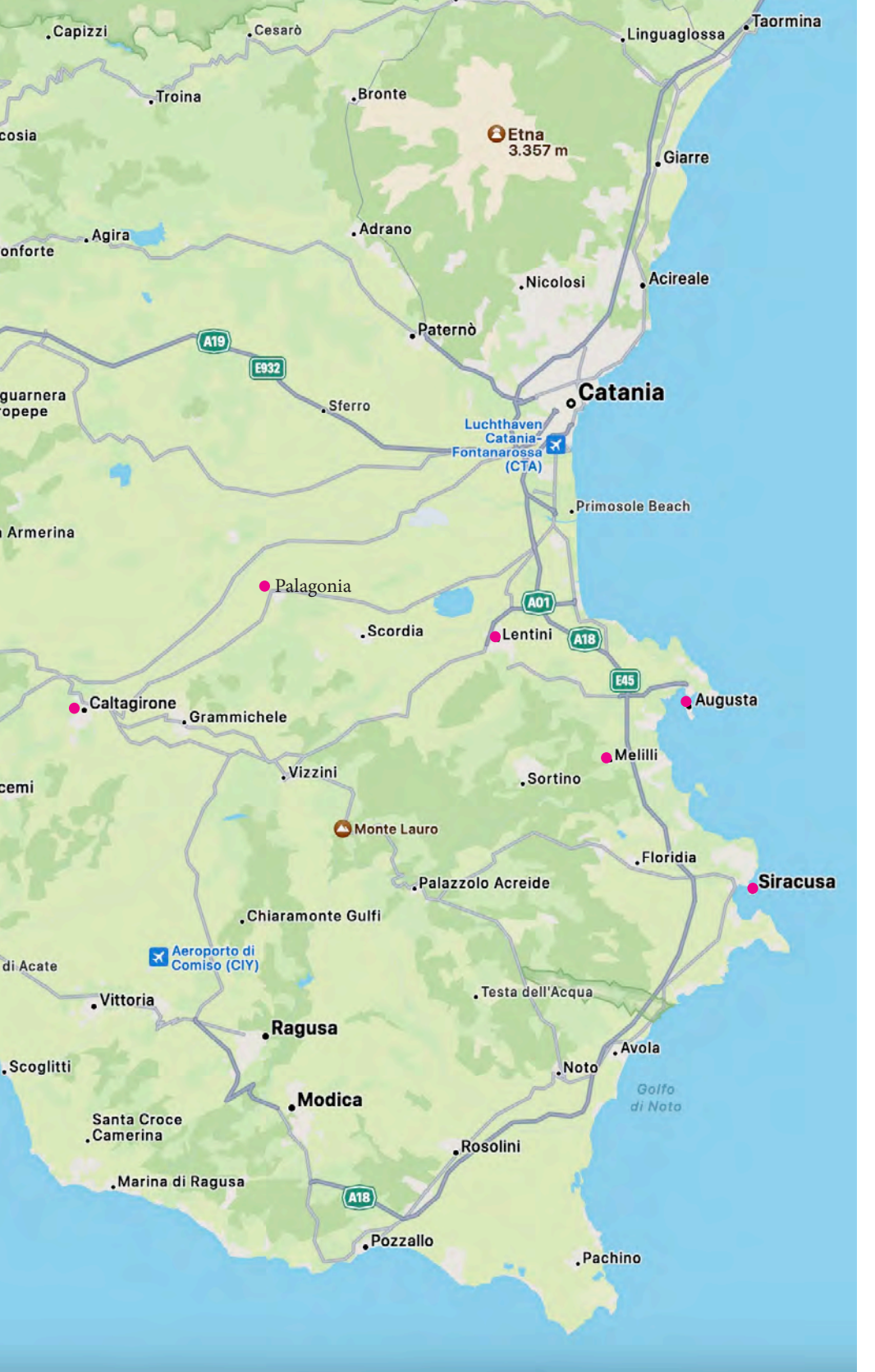
Capizzi
Cesarò
Taormina
Linguaglossa
Troina
Bronte
Etna
3.357 m
Giarre
Agira
Adrano
Nicolosi
Acireale
Paternò
A19
E932
Catania
Sferro
Luchthaven
Catania-
Fontanarossa
(CTA)
Primosole Beach
Palagonia
A01
Scordia
Lentini
A18
E45
Augusta
Caltagirone
Grammichele
Melilli
Vizzini
Sortino
Monte Lauro
Floridia
Palazzolo Acreide
Siracusa
Chiaramonte Gulfi
Aeroporto di
Comiso (CIY)
Testa dell'Acqua
Vittoria
Ragusa
Avola
Noto
Scoglitti
Modica
Golfo
di Noto
Santa Croce
Camerina
Rosolini
Marina di Ragusa
A18
Pozzallo
Pachino

32

Gela – Noto

In de herberg in de stad gaven ze me een kamer zonder bed, zonder tafel en zonder stoel en zeiden dat ik in de hele stad geen betere zou vinden. Ik wierp me neer op een hoopje kaf dat in een hoek was verzameld en viel in slaap. Ik sliep misschien wel een uur en het was tegen de avond toen ik wakker werd. Mijn kamer, als je het hol zo kunt noemen, zat vol met allerlei mensen, sommigen gekleed, anderen in vodden. Voor me stond een man in een matrozenpak, die een lange formele ondervraging bij me begon. Hij was heel beleefd, zoveel beleefdheid als je bij zo'n ondervraging kunt verwachten, stelde me eerst vragen in het Italiaans, sprak toen een beetje Tirools Duits, omdat hij gehoord had dat ik een Duitser was; toen Frans, toen Engels en ten slotte Latijn. De aanwezigen openden hun oren, monden en neuzen om zoveel mogelijk te verstaan. Ze waren geneigd me voor een Fransman aan te zien, vroegen of ik de Republiek gediend had, enzovoort: maar ze gaven niet de minste aanwijzing van hun eigen gevoelens tegenover de Fransen. De man in het matrozenuniform zei dat ik Fransman moest zijn omdat ik zo goed Frans sprak. Dat kon alleen maar zo lijken, want hij sprak het heel slecht. Op het laatst werd het onderzoek erg weerzinwekkend en vervelend voor me, om als een beer op de brandstapel te staan en me op deze manier te laten inspecteren en ondervragen; dus zei ik resoluut: Als ik een verdachte ben, meneer, breng me dan voor de autoriteiten, waar ik me zal legitimeren; of als u zelf van de politie bent, spreek dan openhartig, zodat ik me dienovereenkomstig kan gedragen. Geef me trouwens wat rust in een herberg waar ik betaal; het is warm en ik ben moe. Ik zei dit in het Italiaans, zo hard en zo goed als ik kon, zodat iedereen het zou begrijpen; een van de heren vroeg beleefd om mijn vergiffenis zonder verdere uitleg te geven; de nieuwsgierige mensen verdwenen en na een paar minuten lag ik weer alleen op mijn kaf.[603] Die avond, nadat ik goed had gesmuld van wat zeevis, werd er hooi gebracht; en een goedmoedige tabulethandelaar[604] uit Catania gaf me een grote

603 Bijna letterlijk in een eerder hoofdstuk. 13 en 24.
604 marskramer.

schapenvacht als deken, die ik liever had dan een bed dat niet te krijgen was.

De volgende ochtend stak ik de rivier Gela[605] over en ging door een prachtige vallei bergopwaarts naar Santa Maria di Niscemi. Deze vallei met de delen links en rechts van de rivier vormde waarschijnlijk de hoofdgroep van Gela-velden. Ook al lag Gela niet precies waar Terra Nuova zich nu bevindt, het was er zeker niet ver vandaan, en hoogstwaarschijnlijk slechts een klein stukje verder bergafwaarts richting de rivier, waar nog enkele oude overblijfselen van muren en zuilen te zien zijn. De vallei is nog steeds erg mooi, zelfs nu in zijn meest verwaarloosde staat, en het is gemakkelijk te begrijpen dat het een magische tuin kan zijn geweest in de tijd van de Griekse bedrijvigheid. Hier in Niscemi is waarschijnlijk de plek waar enkele jaren geleden een vreemde verzakking plaatsvond,[606] die Landolina beschreef.

Van hieruit wilde ik naar Noto, en van daaruit naar Syracuse. Maar als je Sicilië niet kent en zonder wegwijzers reist, blijf je, als je niet wordt doodgeslagen, altijd wel op het eiland, maar je komt niet altijd rechtstreeks op je plek van bestemming. Met uitzondering van een paar kilometer in de buurt van de hoofdstad kun je niet echt zeggen dat er wegen zijn op Sicilië. Het zijn slechts muilezelpaden, die vaak zo verloren gaan dat je de hoeven met alle aandacht moet volgen. De koning zelf kan in zijn koninkrijk niet verder gaan dan Montreale, Termini en een paar kilometer naar Agrigento in een koets: als hij verder wil, moet zijne majesteit het doen met het bestijgen van een paard of, nog zekerder, een muilezel. Dat doet hij niet en daarom is het elders, waar de vorsten zelden komen, nog een beetje erger dan gemiddeld. Ik kreeg het advies om van Santa Maria naar Caltagirone te lopen, wat ik als volslagen vreemdeling deed. Maar ik had nauwelijks een uur gelopen toen ik bij een vrij groot bos van overjarige eiken kwam, waar ik het spoor helemaal bijster raakte, enkele uren ronddoolde tussen rotsen en bergkloven, tot ik me uiteindelijk met moeite links weer oriënteerde door het uitzichtpunt te gebruiken in de richting van een hoge rotspiek. Hier vond ik prachtige weiden in de valleien en grote, talrijke kuddes. Rond Caltagirone is de landbouw nog op zijn slechtst;

605genoemd naar de naam van de woeste rivier uit Aeneis III.
606zinkgat.

het is nog niet goed te noemen. De stad, die op een niet onaanzienlijke hoogte ligt, heeft prachtige aangrenzende valleien rondom en er is hier nog een redelijke mate van welvaart voor Sicilië.

Plotseling was ik bijna terug in het midden van het eiland. In de stad was er veel lawaai van mensen op de markt; ze waren aan het eten en drinken, en aan het onderhandelen en ruziën, en praatten overal met heel hoge stemmen, toen ineens het heilige der heiligen voorbij werd gedragen; snel werd alles stil en viel iedereen ter aarde, en de hele markt, kooplieden en eters en vechtersbazen, vormde op dat moment een wonderlijke groep. Ik kon alles zien vanuit mijn raam, terwijl ik onopgemerkt op mijn gemak genoot van een maaltijd met gedroogde olijven, mijn lievelingsgerecht hier. Ik had hier niet zo'n goede herberg verwacht; kamer, bed, eten, alles was erg goed, en relatief erg goedkoop.

Van hieruit wilde ik naar Syracuse, en ik volgde steeds aandachtig de weg die me was gewezen, en voor ik het wist was ik in Palagonië, het voorouderlijk huis van de gezegende beschermheer van de monsters,[607] van barokke herinnering, door een zeer gevarieerde en kleurrijke streek. Als ik in zijn plaats was geweest, was ik hier gebleven; want ik vind Palagonië veel mooier dan de buurt van Palermo, waar hij het tabernakel van zijn esthetische gruwelen heeft opgezet. Wieland[608]

607 De Villa Palagonia is een patriciërsvilla in Bagheria, op 15 km van Palermo, op Sicilië, Zuid-Italië. De villa zelf, gebouwd vanaf 1715 door architect Tommaso Napoli met de hulp van Agatino Daidone, is een van de vroegste voorbeelden van Siciliaanse barok. Zijn populariteit komt echter vooral voort uit de standbeelden van monsters met menselijke gezichten die de tuin en de muur versieren, en die het de bijnaam "De Villa der Monsters" (Villa dei Mostri) opleverden.
Deze reeks grotesken, vanaf 1749 gemaakt door Francesco Ferdinando II Gravina, Prins van Palagonia, wekte de nieuwsgierigheid van de reizigers van de Grand Tour – reis van rijke en voorname jongelingen – tijdens de 18e en 19e eeuw, bijvoorbeeld Henry Swinburne, Patrick Brydone, John Soane, Goethe, de graaf de Borde, de kunstenaar Jean-Pierre Houël of Alexandre Dumas, voordat hij surrealisten als André Breton of hedendaagse auteurs als Giovanni Macchia en Dominique Fernandez, of de schilder Renato Guttuso fascineerde.

608 Christoph Martin Wieland (geboren op 5 september 1733 in Oberholzheim nabij Biberach an der Riß; † 20 januari 1813 in Weimar, Saksen-Weimar-Eisenach) was een Duitse dichter, vertaler en redacteur ten tijde van de Verlichting.
Wieland was een van de belangrijkste schrijvers van de Verlichting in het Duitstalige gebied en de oudste van het klassieke Weimar-viertal, waartoe onder meer Johann Gottfried Herder, Johann Wolfgang Goethe en Friedrich Schiller

laat de verstoten Diagoras in de buurt van Tempe, uit ergernis over goden en mensen, een soortgelijk spel spelen; maar de Griek doet het beter en ingenieuzer dan de Siciliaan.

Palagonia is prachtig gelegen in een bergachtige hoek van de Enna-vallei. Als je van Caltagirone komt, ga je door verschrikkelijke rotskloven en daal je een berg af alsof je naar de hel gaat; en je komt uit in een Elysium.[609] Het is jammer dat de voorbeeldige Siciliaanse luiheid het niet beter gebruikt en ervan geniet. De stad is bedroevend vies. Ik heb niets gehoord of gelezen over de naam van de stad, wat natuurlijk niet veel zegt, want ik hoor en lees heel weinig.[610] Ik wil aannemen dat het van Paliconia komt, want niet ver daarvandaan aan de rechterkant, hoog in de rotsen, ligt het Meer van Nafta, de Paliciër, waarover de fabels zoveel te vertellen hebben en de natuurgeschiedenis veel te verhalen heeft. Als ik niet alleen was geweest, of meer tijd had gehad, of niet zo'n krap budget had, zou ik het hebben opgezocht.

Van hieruit wilde ik naar Syracuse. Een van de meest verrassende uitzichten voor mij kwam toen ik Palagonia achter me liet. Voor me lag de hele, grote, prachtige Enna-vallei, die de roep helemaal recht doet. Rechts en links reikten de hoge rotsachtige bergketens die het omsluiten en scheiden van Noto en Mazzara; en in de vallei er tegenover stond de verschrikkelijke Etna met zijn besneeuwde kop, uit wiens schedel de eeuwige lichte rookkolom opsteeg in de zuivere lucht en zich langzaam naar het westen uitstrekte. Vanwege het donkere weer had ik de oude man nog niet gezien, noch op het land, noch op zee. Alleen aan de zuidkust in Agrigento, voor de poort van het schoolgebouw, was me de reus in de verre wolken getoond; maar mijn oog was niet scherp genoeg om hem duidelijk te herkennen. Nu stond hij heel dichtbij in al zijn verschrikkelijke afmetingen. Catania was door zijn heuvels verborgen, anders zou hij zichtbaar zijn geweest. Ik ging op de jonge wilde hyacinten onder een oude olijfboom zitten, die Athena Polias[611] eer zou hebben aangedaan en genoot een

behoorden. Zeer groot oeuvre; ook over de klassieken.

609hemel.

610zelfspot. Seume is heel belezen.

611Athena is in die zin bijzonder in de mythologie omdat ze niet is onstaan uit een natuurkracht. Athena Polias (polis betekent stad) was één van haar namen, beschermster van de staat maar ook van het gezin. Want het gezin was basis van

kwartier lang van een van de mooiste en wonderlijkste taferelen van de natuur. Dat was nog eens een beloning, en ik dacht niet meer aan de snappende hanen[612] en de beproeving bij Terra Nuova. Ik zou naar rechts de bergen in zijn geklommen, waar vele grotten van de oude Sicaner[613] inheemsen uit de rotsen zouden zijn gehouwen; maar ik kon niet zoveel tijd besteden aan oriëntatie en ijdele nieuwsgierigheid in een zeer woest gebied. Ik raakte weer de weg kwijt en belandde in Lentini in plaats van Syracuse. Ik was echter niet ontevreden toen ik de oude stad zag, die in de Griekse tijd een niet onbelangrijke rol speelde. Het is in diskrediet gebracht vanwege de slechte lucht, wat volgens mij de reden is waarom Karel de Vijfde Carlentini op een hogere heuvel heeft gebouwd.

Ik merkte niets van de slechte lucht, maar je kunt natuurlijk geen conclusies trekken uit eind maart tot eind juli. Het meer geeft de buurt een vrolijke, lachende uitstraling, en de lucht zou heel snel heel gezond worden als men maar wat ijveriger was. Alles rondom de stad is een echte sinaasappelboomgaard; en je kunt je voorstellen dat ik me niet helemaal heb onthouden van de prachtige Hesperiden,[614] aangezien ik er niet van kon dromen Syracuse-druiven te eten. Ik vond het fijn in Lentini; en als de mensen daar ziek worden, is dat waarschijnlijk hun eigen schuld, van wat ik ervan zie.

---

de staat. Ze beschermde de wetgeving, hield toezicht op de orde en rechtspraak.

612 Schnapphähne. Schnapphahn was in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd een veel voorkomende naam voor een bereden struikrover, of roofridder. Afgeleid van de 'trekker' (Hahn) van een geweer.

613 bewoners van Sicilië. Sicilianen.

614 De Hesperiden (Hesperides) staan in de Griekse mythologie bekend als de bewaaksters van de boom met gouden appels. Hun naam betekent 'van de avond'. Om die reden worden ze ook wel de 'dochters van de avond' genoemd.
De drie nimfen, ook wel eens omschreven als jonkvrouwen, heten Aegle, Erytheia en Hespre (Hesperethusa). In sommige klassieke vertellingen staat dat er mogelijk vier of zelfs zeven Hesperiden waren. Als mogelijke ouders worden onder meer Nyx, Ceto, Atlas en Hesperus genoemd. Witte vlnderbloemige.
De belangrijkste taak van de Hesperiden is het bewaken van de boom met gouden appels. Deze staat in het gebergte van Atlas in de 'Tuin der Hesperiden'. De appels waren een geschenk van moedergodin Gaea aan Hera. Ze kreeg deze bij haar bruiloft met oppergod Zeus. Het bijzondere aan de gouden vruchten is dat degene die er een hap uit neemt, onsterfelijk wordt. De nimfen worden hierbij geholpen door Ladon de draak, een slang met honderd hoofden.

Ik was nu twee keer verdwaald en daarom leek het me beter om een muilezelman te nemen. Hij verscheen en we maakten snel de overeenkomst, omdat ik niet veel handelstalent heb en meestal meteen een afspraak maak. Nu wilde de man het hele bedrag vooruit hebben, wat ik nogal vreemd vond, en ik zei dat als hij me niet vertrouwde, we het zouden moeten delen en dat ik hem de helft vooruit zou betalen. Hij was hier helemaal niet tevreden mee, maar zijn reden was nog koddiger. Hij zei dat als ik geplunderd of doodgeslagen zou worden, hoe zou hij dan aan zijn geld komen? Dat was te gek voor mij, ik stuurde hem boos weg en ging alleen weg met mijn rugzak.

Van hieruit wilde ik uiteindelijk naar Syracuse gaan; maar ik verdwaalde weer in de muilezelpaden van de bergkloven en hoogten en dalen, en in plaats van Syracuse kwam ik in Augusta. Het eerste uur van de reis was mooi en redelijk goed in cultuur gebracht, maar daarna was er een paar uur lang alleen maar wildernis, met overal om me heen oleasters, dikke asfodellen[615] en gouden regen. Een dik

615Asphodeline is een geslacht van vaste planten uit de affodilfamilie (*Asphodelaceae*). Er zijn waarschijnlijk ruim een dozijn soorten, die in het wild vooral in het Middellandse Zeegebied voorkomen, maar ook tot in de Kaukasus.

uur voor Augusta begon de bewerking weer, en hier is het misschien wel de beste van het hele eiland. De wijnstok die ik hier zag wordt elk jaar heel dicht bij de grond weggeknipt, en de enige wijnstok van het jaar geeft de oogst. Dat kan alleen hier op deze grond en onder deze hemel. Het is een genoegen op zich om de diversiteit van de wijnbouw van Meissen[616] tot Syracuse te zien; en als ik een man van de wijn was, had ik veel kunnen leren. Het voorgebergte waar Augusta op ligt, met de omgeving die er enkele uren omheen ligt, is een van de rijkste gebieden van het eiland. Voor de stad werd zout

In de Griekse mythologie waren de Asphodeline weiden of Asphodeline velden een deel van de oude Griekse onderwereld waar de meerderheid van de gewone zielen naartoe werd gestuurd om na de dood te leven. Het was een van de drie belangrijkste afdelingen van de onderwereld, samen met Elysium, waar rechtvaardige zielen een beloning kregen, en Tartarus, waar wrede zielen werden gestraft. In zijn Odyssee lokaliseert Homerus de Velden van Asphodeline dicht bij het Land van dromen. Hij noemt ze verder de woonplaats van de geesten van mensen die hun aardse werk hebben opgegeven. Vagevuur, hemel, hel.

De naam van het land, geïnspireerd door de plant Asphodeline, komt al in de Odyssee van Homerus voor in Odysseus' overzicht van de onderwereld. Veel oude Griekse dichters en homerische commentatoren zeggen dat het asphodelòs 'bloemrijk', 'geurig' of 'vruchtbaar' betekent. Volgens anderen werd de onaantrekkelijke plant door de Grieken gekozen vanwege de spookachtige grijze kleur die past bij de schimmige sfeer van de onderwereld.

Anderen leggen de naam van het land uit als 'asveld' en baseert het op sphodelos of spodelos, een alternatieve versie van de naam die verband zou kunnen houden met spodós ('as', 'sintels').

De (grazige) Asphodeline weiden zijn hoogstwaarschijnlijk de plek waar de zielen verblijven van mensen die een middelmatig leven hebben geleid.

Bij latere Griekse dichters veranderde de zeer oude pre-Homerische associatie van de affodilbloem met een positieve vorm van leven na de dood, evenals de grotere rol van Elysium toen het de bestemming werd van meer dan alleen een paar gelukkige helden, het karakter van de weilanden. Griekse dichters die na de tijd van Homerus schreven, beschrijven ze als onaangeroerd, lieflijk, zacht en heilig. Sommige afbeeldingen beschrijven het als een land van totale neutraliteit. Dat wil zeggen, als de inwoners in het leven noch goed noch slecht waren, worden ze in het hiernamaals middelmatig behandeld. Andere versies zeggen dat alle bewoners uit de rivier de Lethe drinken voordat ze de (eeuwige jacht)velden betreden, waardoor ze hun identiteit verliezen. Deze enigszins negatieve kijk op het hiernamaals werd misschien doorgegeven om het militarisme in de Griekse culturen aan te moedigen (in plaats van niets te doen). In feite werden degenen die de wapens opnamen en helden werden, beloond met eeuwige vreugde in de velden van Elysium.

616 Duitsland (aan begin van deze reis).

gewonnen uit zeewater, waarvoor een grote strook dorre aarde nodig was. Nergens heb ik zo'n weelderige vegetatie gezien als in dit gebied. De stad wordt omringd door de zee en enkel een vrij stevige brug leidt naar de overkant. De plaats is dus goed genoeg verdedigd vanaf de landkant en er zou een formele belegering voor nodig zijn om het in te nemen. Dit lijkt niet het geval te zijn vanaf de zeezijde. De paar verdedigingswerken aan de waterkant zeggen niet veel. De stad zelf is niet veel kleiner dan het eiland Ortygia of het moderne Syracuse. Ik werd naar de plaatselijke burgemeester gebracht, die mijn paspoort zag en het me onmiddellijk met grote hoffelijkheid teruggaf. Hier, op basis van mijn paspoort, werd ik gedoopt tot Don Juan, een naam die ik vervolgens – door verder vertellen onder alle muilezeldrijvers – behield gedurende de rest van mijn reis over het eiland. De gouverneur of kapitein van de stad, wat hij ook mocht zijn, want ik maakte me verder geen zorgen over zijn positie, trakteerde me op de beroemde Syracusaanse muskaatchampagne, waar deze heer goed in moet zijn geweest, en op Engelse ale en biscuit. Het bier was goed, en het koekje nog beter; en over de wijn heb ik geen oordeel. Hij was te sterk en te zoet voor mij. Een pruikenmaker, die in het huis van de burgemeester was, leidde me rechtstreeks naar zijn huis, onderhield me behoorlijk goed en liet me nog beter betalen. In ruil daarvoor werd ik echter geëerd alsof ik de eerste generaal van een religieuze orde was die al honderd jaar de grote pauselijke aflaat droeg. Er werd me verteld dat een paar maanden geleden een Duitser en zijn vrouw uit Malta door een storm gedwongen waren om hierheen te varen en dat hij, omdat hij geen paspoort had, hier twintig dagen moest blijven tot de burgemeester orders had gekregen uit Palermo. Zulke hachelijke situaties kunnen zich voordoen.

Om niet weer in de bergen rond te dwalen, nam ik uiteindelijk een muilezel met een gids naar Syracuse. Ik moest nog een heel eind terug langs de baai. Zolang ik in de buurt van Augusta was, was de landbouw goed; maar naarmate we Syracuse naderden, werd het steeds verlatener en leger. De Etna, die boven de andere bergen uittorende, rookte in de prachtige ochtendlucht. De patroon van de muilezelman had me een kleine jongen als gids gegeven, die, zodra we buiten waren, zichzelf op zijn zadel zette, me een kleine ijzeren spies als aansporing gaf en met mij en de muilezel over de rotsen draafde.

Deze dieren luisteren naar niets anders dan deze spies, die in hun nek wordt geplaatst in plaats van alle andere voortdrijvende middelen. Als het niet goed ging, riep de kleine Mephistopheles[617] achter me: *Pungite, Don Juan, sempre pungite*.[618] Zie je, zo kort en eenvoudig is de wijsheid van muilezeldrijvers en politici. Dat schijnt de sjibbolet[619] van alle ministers te zijn. Wat maakt het de meesters uit hoe de angel in de nek van de staat steekt? Als het maar werkt, of tenminste stiekem.[620] Mijn gidsje vertelde me hier en daar verhalen over moordaanslagen terwijl we langs de bergen reden. We verlieten de stad Melitta aan de rechterkant, die nog steeds een vrij aangename uitstraling heeft op een heuvel van de Hybla. Voor de rest is de berg behoorlijk kaal. Acht mijl van Syracuse heb ik ontbeten bij de vijgenbron, waar weinig vijgen stonden maar wel heel veel mooie olijfbomen, bijna tegenover het schiereiland Thapsus. Nu kom je hier en daar ruïnes tegen die, hoewel ze nog niet in de wijk van de oude stad zelf liggen, er toch dicht bij in de buurt zijn. Een paar kilometer verder reed ik het oude pad op door de muur van Dionysius en bevond me in de immense ruïnes, die nu een mengeling zijn van schaars beplante akkers, kale rotsen, hopen stenen en armzalige huizen. Toen ik het gebied van de oude Neapolis tussen de rotsgraven bereikte, liet ik mijn gids gaan en ging te voet verder. De kerel was slim genoeg om me een florijn te vragen boven de afspraak.

In Syracuse ging ik als wandelaar door alle drie de poorten van de vesting zonder dat ook maar een woord tegen mij werd gezegd: er werd mij ook niets gevraagd. Dat was een soort stilzwijgende erkenning van mijn kwaliteit. De wandelaar laat men zijn gang gaan.[621]

---

617 Mephistopheles (ook bekend onder de namen Mephisto, Mephistophilus, Mephistophilis, Mephostopheles en andere varianten) is een van de bekendste demonen uit de Europese literaire traditie. De naam wordt voornamelijk geassocieerd met de legende van Faust. (Goethe).

618 Steken, Don Juan, altijd steken.

619 wachtwoord. Herkenningswoord. De mensen uit Gilead (een plaats uit de Bijbel) gebruikten het woord sjibbolet, dat korenaar betekent. Het ging ze echter niet om de betekenis van het woord, maar om de klank. De Gileadieten lieten verdachte figuren 'sjibboleth', zoals het in hun tongval klonk, zeggen. Bûter, brea en griene tsiis, wa't dat net sizze kin is gjin oprjochte Fries.

620 Wenn es nur geht, oder wenigstens schleicht.

621 Den Spaziergänger läßt man gehen.

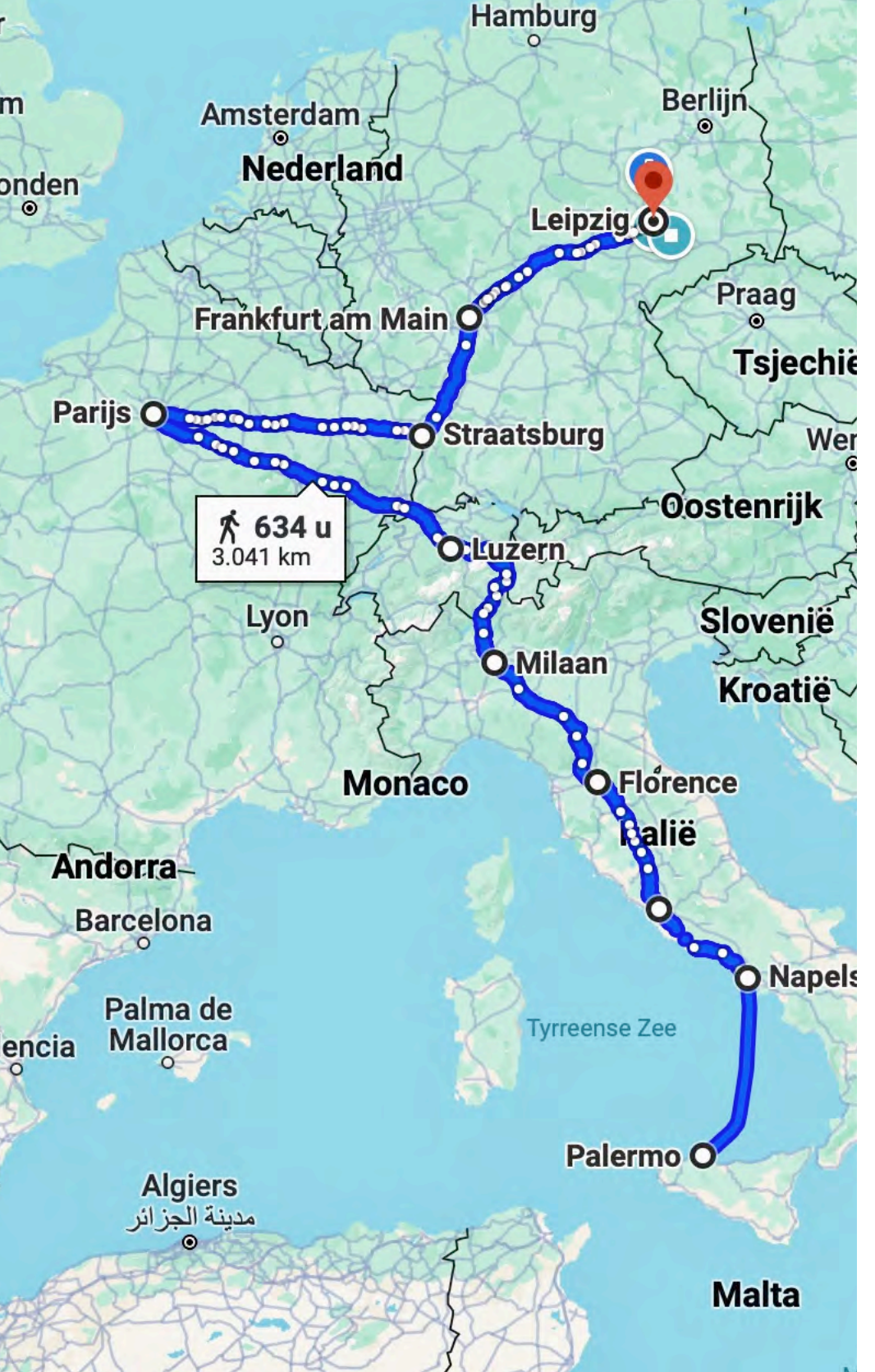
Hamburg
Amsterdam
Nederland
Berlijn
Leipzig
Praag
Frankfurt am Main
Tsjechië
Parijs
Straatsburg
Oostenrijk
634 u
3.041 km
Luzern
Lyon
Slovenië
Milaan
Kroatië
Monaco
Florence
Andorra
Barcelona
Napels
Palma de Mallorca
Tyrreense Zee
Palermo
Algiers
مدينة الجزائر
Malta

Deel twee

Van Syracuse naar Leipzig

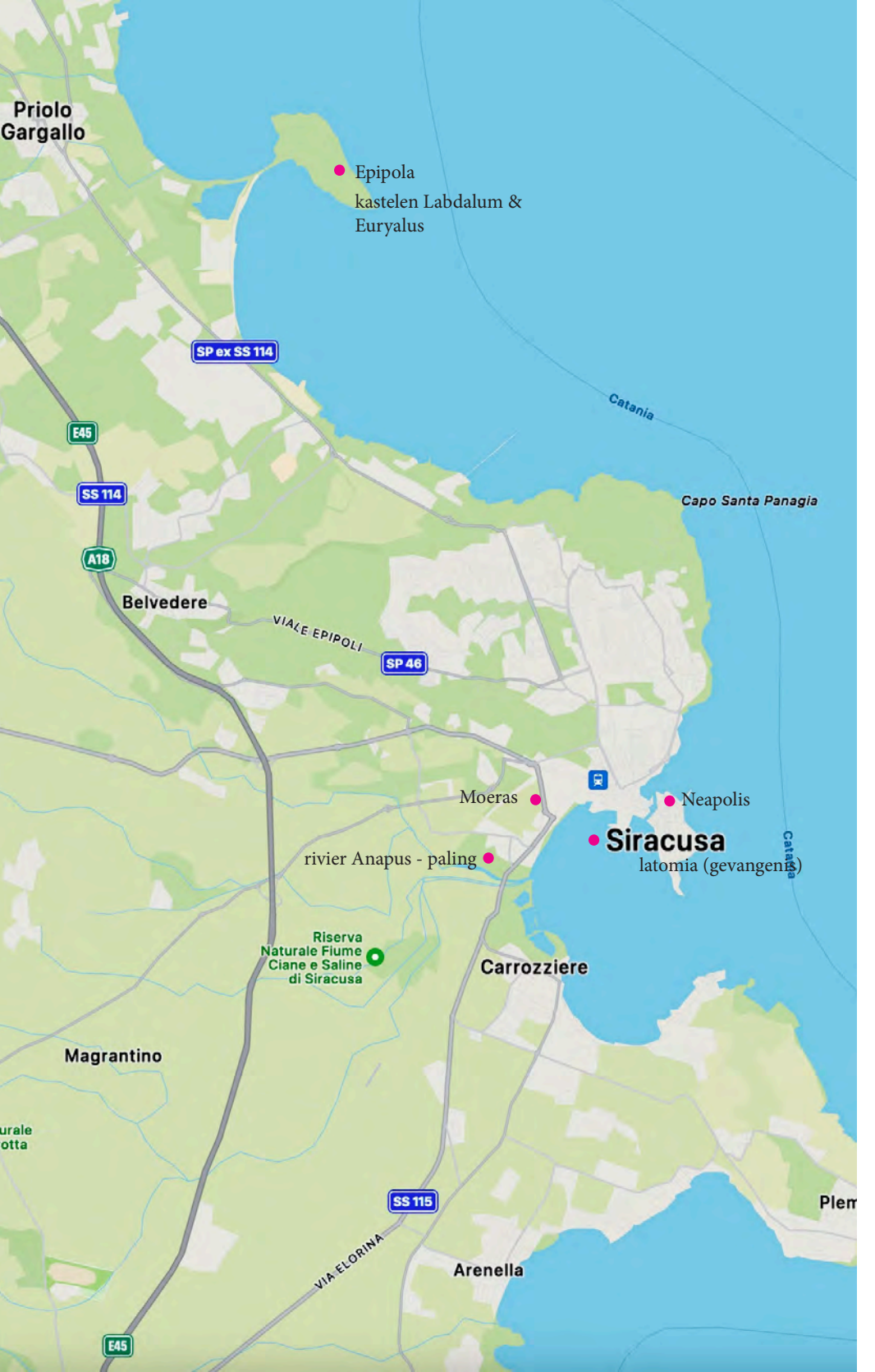
Priolo Gargallo
Epipola
kastelen Labdalum & Euryalus
SP ex SS 114
Catania
E45
SS 114
Capo Santa Panagia
A18
Belvedere
VIALE EPIPOLI
SP 46
Moeras
Neapolis
Siracusa
latomia (gevangenis)
rivier Anapus - paling
Catania
Riserva Naturale Fiume Ciane e Saline di Siracusa
Carrozziere
Magrantino
SS 115
VIA ELORINA
Arenella
E45

33

Syracuse

Heute will ich fröhlich, fröhlich sein,
Keine Weise, keine Sitte hören;
Will mich wälzen und vor Freude schrein:
Und der König soll mir das nicht wehren.

Vandaag wil ik vrolijk zijn, opgewekt,
Geen maniertje, geen gewoonte horen;
Ik zal dansen en juichen van vreugde:
En geen koning zal mij kere.

Asmus[622] zingt de eerste mei in Wandsbeck; dus ik kan vier weken

622 Matthias Claudius (pseudoniem Asmus, Reinfeld (Holstein), 15 augustus 1740 - Hamburg, 21 januari 1815) was een Duitse dichter en journalist, bekend als lyrisch dichter met volksliedachtige, zeer gevoelige verskunst.
1764/65 reisde Claudius als secretaris van graaf Ulrich Adolph van Holstein naar Kopenhagen en leerde daar de dichter Friedrich Gottlieb Klopstock kennen, die hem vormde voor zijn verdere literaire carrière.
Van 1768 tot 1770 werkte hij als redacteur bij de *Hamburgischen-Addreß-Comptoir-Nachrichten* in Hamburg, die werden uitgegeven door Viktor Ludwig Klopstock, de broer van Friedrich Gottlieb. Via dit werk kwam hij in contact met de dichters Johann Gottfried Herder en Gotthold Ephraim Lessing.
In januari 1771 trok Matthias Claudius naar Wandsbek (Hamburg) en werd daar redacteur van het handelsblad *Der Wandsbecker Bothe*, dat door Heinrich Carl von Schimmelmann was opgericht. *De Wandsbecker Bothe* was de eerste Duitse volkskrant.

Nog altijd vindt men de attributen van een rondtrekkende bode (hoed, stok en tas) in het wapen van Wandsbek.
Claudius voegde gedichten en opstellen toe, en onder hem werd de krant in heel Duitsland bekend. Zij verscheen echter alleen van 1771 tot 1775.
In het jaar 1772 trouwde Claudius met de toen 18-jarige Anna Rebekka Behn, dochter van de plaatselijke timmerman. Het paar kreeg twaalf kinderen.
Uit Projekt-Gutenberg.org het hele gedicht.

eerder de eerste april in Syracuse zingen: ik ben zo blij; ook al ben ik een paar uur geleden bijna verdronken of gestikt in het moeras van Syracuse.[623] Waar moet ik beginnen? Waar eindig ik? Als je in Syracuse zit, niet ver van de Arethuse,[624] en je schrijft naar een vriend in het vaderland, dan schieten de dingen door je hoofd: dus vergeef me een kleine wanorde.

Toen ik de poort binnenging en een straat inliep - denk eraan, mijn

---

Der Frühling. Am ersten Maimorgen

Heute will ich fröhlich, fröhlich sein,
Keine Weis' und keine Sitte hören;
Will mich wälzen und für Freude schrein,
Und der König soll mir das nicht wehren;

Denn er kommt mit seiner Freuden Schar
Heute aus der Morgenröte Hallen,
Einen Blumenkranz um Brust und Haar
Und auf seiner Schulter Nachtigallen;

Und sein Antlitz ist ihm rot und weiß,
Und er träuft von Tau und Duft und Segen –
Ha! Mein Thyrsus sei ein Knospenreis,
Und so tauml' ich meinem Freund entgegen.

623 Verslag volgt.

624 In de Griekse mythologie was Arethusa een nimf die uit haar huis in Arcadia onder de zee vluchtte en bovenkwam als een zoetwaterfontein op het eiland Ortygia in Syracuse, Sicilië. De mythe van haar transformatie begint in Arcadia wanneer ze zich in een heldere stroom bevindt en begon te baden, niet wetende dat het de riviergod Alpheus was, die vanuit Arcadia via Elis naar de zee stroomde. Hij werd verliefd, maar ze vluchtte nadat ze zijn aanwezigheid en bedoelingen had ontdekt, omdat ze een kuise bediende van Artemis wilde blijven. Na een lange achtervolging bad ze tot haar godin om bescherming te vragen. Artemis verborg haar in een wolk, maar Alpheus hield vol. Ze begon hevig te transpireren van angst en veranderde al snel in een stroom. Artemis opende vervolgens de grond waardoor Arethusa opnieuw kon vluchten. Haar stroom stroomde onder de zee door naar het eiland Ortygia, maar Alpheus stroomde door de zee om haar te bereiken en zich met haar wateren te vermengen.
De Romeinse schrijver Ovidius noemde Arethusa bij de naam "Alpheias", omdat men dacht dat haar stroom een ondergrondse verbinding had met de rivier de Alpheius, in de Peloponnesus. Een legende uit die periode, die vandaag de dag nog steeds op Sicilië wordt verteld, is dat een houten beker die in de rivier de Alpheius wordt gegooid, weer zal verschijnen in de fontein van Arethusa in Syracuse.

tas was niet groot en ik kon hem met zijn inhoud gemakkelijk in mijn zakken verstoppen[625] - riep een man me vanuit zijn werkplaats: *Vous êtes étranger, Monsieur, et Vous cherchez une auberge? Ayez la bonté d'entrer un peu, dans mon attelier; j'aurai l'honneur de Vous servir*.[626] Ik kwam binnen. De man was een hoedenmaker, Frans van geboorte en al vele jaren inwoner van Syracuse. Hij vergezelde me naar een redelijk fatsoenlijke herberg, die Landolina[627] later als de beste beschreef. De handel, althans voor het hoedenmaken, is zo slecht in Syracuse dat mijn Fransman er genoegen mee nam om voor mij een soort halve huishoudster en cicerone te zijn. Landolina heb ik de eerste keer niet ontmoet; hij was op een landgoed. Ik wilde niet graag in een vesting blijven, tenzij ik opgesloten zat; dus liep ik naar de haven, dat wil zeggen naar de grote haven, of naar de baai; want de kleinere haven aan de andere kant, in de richting van de steengroeven, heeft nu niets bijzonders meer, hoezeer Agathocles[628] er ook marmer aan verspild zou hebben. Ik ging rechtdoor over de Anapus, ver over het Olympeum, en had naar de andere kant van de berg kunnen afdalen als de dag niet al te lang was geweest. Ik ben al heel ver naar het zuiden gereisd; want als ik me niet vergis, voer de Romein Otacilius[629] in de Punische oorlogen van hier naar Afrika, maakte grote buit in Utica en hij was op de derde

625 wohl zu merken, mein Sack hielt keine große Peripherie, und ich konnte ihn mit seinem Inhalt leicht in den Taschen bergen.

626 U bent een buitenlander, meneer, en u zoekt een herberg? Kom gerust even langs in mijn atelier; Ik zal de eer hebben u te dienen.

627 Giovanni Battista Landolina, "Marchese di S. Alfano", was een Siciliaanse landeigenaar en een intellectueel die een belangrijke rol speelde bij het verplaatsen van de stad Noto van zijn voormalige locatie op de berg Alveria naar een vlakkere locatie na de aardbeving in 1693, rond de Val di Noto. Er is een plein in de stad naar hem vernoemd .

De heerschappij van Landolina werd in 1730 verbroken toen zijn zoon Francesco Landolina, Marchese di S. Alfano, zijn nieuwe huis bouwde, het "Palazzo Landolina", in het stadscentrum naast de nieuwe kathedraal. Tegenwoordig is Noto een grote toeristische trekpleister dankzij de vele voorbeelden van Siciliaanse barok die zijn gebouwd tijdens Landolina's tijd als stedenbouwkundige. Seume ontmoet (waarschijnlijk) een kleinzoon.

628 Agathocles (361-289 v.Chr.) was een tiran van Syracuse. Hij staat in de Griekse geschiedenis bekend als een wreedaardige avonturier.

629 De gens Otacilia, oorspronkelijk Octacilia, was een plebejische familie in het oude Rome. De familieleden kregen voor het eerst bekendheid tijdens de Eerste Punische Oorlog, maar raakten daarna in de vergetelheid. De eerste van de familie die het consulaat verkreeg was Manius Otacilius Crassus, in 263 voor Christus.

avond weer terug. Of Syracuse of Lilybäum [630] de plaats was vanwaar hij zeilde, zal je Livius je vertellen: wie kan zich alles herinneren? Je ziet dat als ik een echte jager was, ik me binnen een paar dagen bij de jachtpartij van de vrome Aeneas en Dido kon aansluiten.
Plemnyrium ligt hier voor me en ziet er erg onherbergzaam uit, en heeft nu niets wat de moeite waard is om doorheen te lopen. Een tweede moerassig gebied hield me tegen, anders was ik nog wel een stukje doorgelopen. Op de terugweg ben ik een kwartiertje gaan zitten bij de twee pilaren waarvan men denkt dat het de overblijfselen zijn van de tempel van Jupiter Olympius. Het spreekt voor zich dat de tempels van de vader der goden meestal een prachtig uitzicht bieden; hier is het prachtig. Terwijl ik ervan genoot, ging ik terug naar de tijd waarin Dionysius de rentmeester van de Olympiërs was en met hetzelfde gemak de tuchtmeester van de stervelingen. En het verhaal van de mantel en de baard[631] is net zo karakteristiek als dat van de dichter die zijn (Dionysius) verzen niet wilde prijzen.

Toen ik de Anapus weer was overgestoken, wilde ik afsnijden naar Neapolis en een iets andere route terug nemen. De zon stond nog niet helemaal aan de rand, ik zag alles voor me en dacht dat ik de wandeling gemakkelijk kon maken. Maar: *oh Syraka! Syraka!*[632] Op dit soort plekken moet je zeker met een kaart in je hand lopen. Voor ik het wist kwam ik in het moeras terecht; ik dacht het te kunnen passeren, maar kwam er steeds dieper in terecht; ik dacht rechtsomkeert te maken om niet al te veel af te dwalen; en daar viel ik verschillende keren tot mijn middel in iets dat erger was dan water. Het werd avond en ik vreesde dat ze de poort zouden sluiten, waar ze net zo meedogenloos zijn als in Hamburg. Uiteindelijk, met veel zweet, werkte ik me een weg terug in niet bepaald verheffende kleding, en kwam net voordat de poort dichtging binnen. Mijn Fransman, die in mijn herberg op me

630 Albero del giglio.

631 Dionysos was de zoon van Zeus en Semele, de dochter van de Thebaanse koning Kadmos. De liefde die Zeus voor Semele koesterde wekte in hoge mate de jaloezie van Hera op. Zij ging onder een valse gedaante (Beroë) naar Semele en overreedde haar om Zeus te vragen om als bewijs dat hij werkelijk de god van de hemel was, zich aan haar in al zijn heerlijkheid zou vertonen. Door een eed gebonden moest Zeus het dwaze verzoek inwilligen, maar toen hij in de volle vuurgloed van zijn bliksem tot de ongelukkige kwam, verbrandde zij met haar huis. Dionysos wordt nu eens afgebeeld als een jongeling, dan weer als een man van rijpere leeftijd met gevulde baard.

632 Uitroep enkel bij Seume gevonden.

wachtte, maakte zich al zorgen over me en vertelde me wonderlijke dingen over het moeras.

Enige tijd geleden, toen de Fransen hier waren, waren enkele officieren op jacht geweest. Een van de heren verdwaalde op een kleine omweg in de Syraka, dacht net als ik, maar was niet zo gelukkig, en zakte bijna tot zijn oksels weg. Hij kan zich er niet uit trekken, schreeuwt tevergeefs en schiet met zijn geweer om hulp: dan komen zijn kameraden en na veel vergeefse pogingen moeten ze hem er met touwen uittrekken. Als je dus aan de rechterkant van de Anapus loopt, denk er dan niet aan om rechtdoor naar de mooie heuvel te gaan: blijf netjes op het pad, anders eindig je net als wij in een vieze diepte, in de Syraka.

Ik ben net terug van een tocht met Landolina. De man verdient volledig de enthousiaste lof die verschillende reizigers hem geven: ik heb het zelf ervaren. Hij heeft meerdere keren met mij gereden en gewandeld, echt vriendelijk. Je weet dat hij ridder is, en hij had beloofd me te paard te ontmoeten bij mijn verblijf. Ik had dus ook een goed paard besteld, zo goed als er in Syracuse te vinden was, om de man niet te schande te maken met mijn overdreven barokke cavalcade.[633] We reden ver naar Epipola, waar we onze paarden achterlieten en over vele rotsen naar de buitenste vestingwerken van de oude stad liepen. Hier bezocht ik de kastelen van Labdalum en Euryalus met de beste gids die je waarschijnlijk in alle opzichten in heel Sicilië kunt vinden. Je kunt de meer gedetailleerde routebeschrijving met de plattegrond bij Barthels[634] zien: alles leerde ik van Landolina, aan wie ook Barthels zijn kennis ontleent.

We hadden al een heel eind rondgelopen en gingen op een van de hoogste delen van het oude fort zitten om om ons heen te kijken. Ik beschouw dit halfuur als een van de mooiste die ik ooit heb meegemaakt, als ik de melancholie die er voor de mensheid in zat maar kon uitwissen.[635] Vanaf deze top konden we de hele uitgestrektheid van de voormalige stad zien, nu half in puin en half een wildernis. Aan de rechterkant strekte de oude muur zich uit tot de rivier Neapolis, de

633 processie, ruiterstoet.

634 Bartels. *Briefe über Kalabrien und Sizilien*, Göttingen, 1791 Ook eerdere noten.

635 Ich halte dieses halbe Stündchen für eines der schönsten die ich genossen habe, wenn ich nur die Melancholie herauswischen könnte, die für die Menschheit darin war.

Syraka en de haven; aan de linkerkant liep de beroemde nieuwe muur tot aan de zee, die Dionysius in zo'n korte tijd tegen de Carthagers had gebouwd. Je kunt nog steeds de doorgang door de ruïnes van beide muren zien en hier en daar zie je nog grote stukken toegevoegd. In de richting van het eiland, waar nu het stadje ligt, liggen verderop de restanten van de grootsheid van het vroegere Syracuse, voor het oog nu nauwelijks waarneembaar.

Rechts duikt de Anapus[636] op in de vallei tussen de bergen en verderop strekt een lange keten van Hybla zich uit rond de top van de berg. Achter ons lag de *mons crinitus*,[637] waar de Atheners hadden gestaan tijdens de onfortuinlijke operatie tegen Sicilië.

Daar beneden aan de rechterkant bij de oude muur, die de heren van Athene tevergeefs aanvielen, stond het huis van Timoleon, waar je nog steeds de ruïnes van de kleine molen kunt zien. Hier beneden aan de linkerkant brak Marcellus door en drong door tot het gebied van de kleine haven, waar de creatieve geest van Archimedes[638] de schepen van Marcellus verbrandde met het vuur van de hemel: daar stond hij in het kamp en durfde lange tijd niet

636De Anapo (Siciliaans: Ànapu) is een rivier op Sicilië waarvan de oud-Griekse naam lijkt op het woord voor "opgeslikt" en op veel punten loopt hij ondergronds. De Griekse mythe van Anapus is ermee verbonden.
De rivier ontspringt uit de Monte Lauro in het Hyblaean-gebergte (heuvels), op het grondgebied van Buscemi, en doorkruist het hele grondgebied van Syracuse, waar hij samen met de Ciane uitmondt in de Ionische Zee.
Historisch gezien werd het water gebruikt om het aquaduct van Syracuse te voeden, gebouwd in 480 voor Christus door de tiran Gelo en 22 kilometer lang. Het water drijft nu het waterkrachtcentrale bij Solarino aan.

637harige berg.

638Archimedes van Syracuse (Syracuse, 287 v.Chr. – aldaar, 212 v.Chr.) was een Griekse wiskundige, natuurkundige, ingenieur, uitvinder en sterrenkundige.
Archimedes wordt algemeen beschouwd als de grootste wiskundige van de oudheid en een van de grootste wiskundigen aller tijden. Hij introduceerde de sommatie van een oneindige reeks voor het berekenen van de oppervlakte onder de boog van een parabool. Ook gaf hij een opmerkelijk nauwkeurige benadering van π. Hij definieerde ook de spiraal die zijn naam draagt, formules voor de inhoud van rotatievlakken om een as en een ingenieus systeem voor het uitdrukken van zeer grote aantallen.
In de oudheid was Archimedes beroemder vanwege zijn natuurwetenschappelijke en technische prestaties. Zo legde hij de fundamenten voor de hydrostatica, de statica en gaf hij een verklaring voor het principe van de hefboom. Hij wordt gezien als de ontwerper en constructeur van de naar hem vernoemde schroef van Archimedes (een voorloper van de vijzel).

verder te gaan, omdat hij bang was voor het sterke garnizoen bij de buitenste verdedigingswerken in Epipola. Verder naar links op de vlakte ligt het veld dat gegeven was aan de verrader die de Romeinen aanvoerde. Nog verder naar beneden lag Thapsus, en in de verte Augusta, aan de andere kant van een andere kloof. Ik had hier dagen kunnen zitten, met Thucydides[639] en Diodorus[640] in mijn hand. Deze kastelen zijn misschien wel de belangrijkste die we over hebben van de oorlogsvoering van de Ouden: en als een militair met kennis en genialiteit de tijd zou nemen om ze te onderzoeken, zou dat een aangenaam en zeer leerzaam vermaak zijn. Het verdedigingswerk is van aanzienlijke omvang en de moderne strijdkrachten hebben nauwelijks iets dat er qua degelijkheid en omvang aan kan tippen. Als het niet een beetje te ver van de stad hadden gelegen, zouden ze er oneindig veel aan hebben gehad. Maar door hun ligging waren het slechts zeer solide externe verdedigingswerken, waarvan het belang vooral door de Peloponnesische Oorlog was aangetoond. De Atheners waren niet in staat om de muur aan de rechterkant van de Anapus te forceren: hun aantal was waarschijnlijk te klein en ze hadden Alcibiades niet meer om hen te leiden. De Romeinen drongen aan de linkerkant door de grote linie. Als deze linie korter was geweest, of met andere woorden, als de hoofdversterking niet te ver naar buiten had gestaan, was Marcellus ondanks het verraad misschien niet geslaagd. Elk stuk verzwakt waar het niet gebruikt kan worden voor manoeuvres in een open gevecht.

Nu zit ik hier en lees Theocritus in zijn geboortestad. Ik wou dat je bij me was en dat we het plezier konden delen, dan zou het groter zijn. Ik had mijn eigen exemplaar in Palermo laten liggen, dus vroeg ik het aan Landolina. Die gaf me met veel vriendelijkheid de uitgave van een Duitse, door onze Stroth;[641] en ditzelfde exemplaar was een

639 Thucydides ca. 460 - 400 v.Chr. was een Atheens legeraanvoerder en geschiedschrijver van de Peloponnesische Oorlog tussen Athene en Sparta.

640 Diodoros van Sicilië, Latijn: Diodorus Sicul(l)us, ca. 90 v.Chr. - ca. 30 v.Chr., was een historicus, die in de tijd van het Magna Graecia op Sicilië woonde. Hij kwam uit Agyrium, tegenwoordig Agira.

641 Wellicht: Friedrich Andreas Stroth (geboren op 5 maart 1750 in Tribsees; † 25 juni 1785 in Lauchstädt) was een klassiek filoloog en protestantse theoloog. Stroth ging naar de middelbare school in Greifswald en studeerde filologie en theologie aan de universiteiten van Greifswald en Halle. Na zijn studie werd hij in 1775 door de abdis van het klooster van Quedlinburg, Amalie van Pruisen, benoemd tot rector van het gymnasium van Quedlinburg, als opvolger van

geschenk van Stroth aan Münter, en van Münter aan Landolina, en ik lees het nu in de Arethuse. Er is iets magisch aan het doorgeven van ideeën. - Rustig maar; ik vermaak me opperbest en de zolen van mijn laarzen zijn nog heel; ik wil niet dat je hier wordt lastiggevallen met een vertaling.[642]

Vandaag kom ik terug van een wandeling met Landolina. Wij waren vlakbij, in het oude Neapolis, dat echt de interessantste overblijfselen uit de oudheid bevat. De oudheidkundigen zijn veel verschuldigd aan de onvermoeibare patriottische ijver van Landolina. Hij heeft een aantal zuilen van het oude forum teruggevonden, die een nauwkeuriger idee geven van de locatie. Het lag natuurlijk pal naast de haven en bestaat nu voornamelijk uit tuinen en een open plein recht tegenover wat nu de enige landpoort is. Iets verder rechts heeft Landolina het Romeinse amfitheater beter opgeruimd en hier en daar doorgangen blootgelegd die nu door muilezels worden gebruikt. De Romeinen voerden overal hun bloederige spektakels op. Het gebied is nu een prachtige tuin met weelderige vegetatie.

Verderop aan de rechterkant ligt het oude grote Griekse theater, bijna rondom uitgehouwen in rotsen. Aan de rechterkant, waar de natuurlijke rots niet ver genoeg reikte, werd iets toegevoegd en daar heeft het natuurlijk het meest geleden. De inscriptie, waarvan de echtheid en ouderdom worden betwist, kan nog steeds duidelijk worden gelezen. Er kan veel tegenin worden gebracht en het bewijst

---

Johann Jakob Rambach. Zijn inauguratie vond plaats op 28 januari 1774.
Na vijf jaar in Quedlinburg te hebben gewerkt, accepteerde Stroth een oproep van hertog Ernst II naar Gotha. Daar werd hij benoemd tot lid van de kerkraad van Saksen-Gotha en de opvolger van Johann Gottfried Geißler als rector van de illustere middelbare school van de stad. De inhuldiging vond plaats op 1 september 1779. Hij bracht de middelbare school naar nieuwe hoogten en zorgde er onder meer voor dat incompetent bevonden leraren uit hun onderwijsposities werden verwijderd. Stroth werd op jonge leeftijd ziek door een longziekte en stierf op 35-jarige leeftijd tijdens een reis naar zijn vaderland.
Stroths theologische oriëntatie wordt geclassificeerd als toegewijd aan de Verlichting. Er wordt ook gezegd dat hij een breed scala aan uitwisselingen en vriendschappen heeft gehad met wetenschappers uit verschillende disciplines. Hij werkte mee aan Theocritus: *Theocriti Idyllia*. Ettinger, Gotha 1782. Misschien het werk dat Seume leest.
642 Als op pagina 213.

waarschijnlijk niets meer dan het bestaan van de koningin, Philistis,[643] van wie er ook munten zijn, maar over wie de geschiedenis niets meer zegt. Het aquduct loopt vlak langs het theater; vermoedelijk werd het water erdoor naar binnen geleid. De mensen waren een beetje onvoorzichtig geweest, waardoor een stroom water recht op de steen met de inscriptie stroomde, die enigszins overwoekerd was door struiken. Landolina was hier erg boos over, schold de (water) molenaar uit en liet het ter plekke veranderen.

Er tegenover is een kapel op de plaats waar Cicero beweert het graf van Archimedes gevonden te hebben. Natuurlijk vonden we niets meer; maar het is een gevoel op zich dat we het zouden vinden als het er nog was, en dat de grote man waarschijnlijk in deze kleine periferie begraven ligt. Nu gingen we naar boven via het begraafpad[644] en naar rechts bovenaan, verder het Neapolis gebied in. Het zou te lang duren om alle verschillende vormen van de kleine en grotere grafkamers te beschrijven. We gingen naar de Latomia, meer bepaald: naar het beruchte Oor van Dionysius. Het is akoestisch uitgehouwen en kreeg deze naam niet voor niets. Een stuk papier scheuren bij de ingang maakt een oorverdovend geluid, en als je hard in je hand klapt, maakt het een knal als een geweerschot, alleen een beetje doffer. We liepen heen en weer door de diepte. Landolina liet me op een voortreffelijke manier zien hoe het uitgehouwen was, maar als leek kan ik het je niet in detail beschrijven. Van beneden klommen ze via steigers naar boven, waarvan je nog steeds de indrukken in de rots kunt zien, en zo verkregen ze een holte met een ietwat slakkenvormige doorgang, die waarschijnlijk voor de lange levensduur zorgde. Als ik me niet vergis, heb ik iets soortgelijks gezien in de steengroeven van Posilippo in Napels. Nergens is de methode echter zo perfect uitgewerkt als hier in dit oor. Het is twijfelachtig of Dionysius het heeft laten uithouwen, hoewel Cicero dat lijkt te denken; maar dat hij er een gevangenis van heeft laten maken is waarschijnlijk correct. Cicero noemt het een verschrikkelijke kerker. Af en toe zie je nog ringen in de rotsen, in de hoogte en op de grond, en ook enkele grotten die zijn opengebroken, waarin misschien ringen hebben gezeten. Deze werden gebruikt met werktuigen om de gevangenen aan elkaar te ketenen. Wie kan hier iets zinnigs over zeggen? Bovenaan de ingang is de kamer die ooit werd

643 Filistis, de vrouw van Hieron II, was een koningin van het oude Syracuse, Magna Graecia, bekend van haar munten, die talrijk zijn, en van fijn vakmanschap.
644 de ree, reeweg. Pad naar begraafplaats.

gebruikt als afluisterplek van Dionysius. Er zijn nu veel werktuigen[645] nodig om van beneden naar boven of van boven naar beneden te komen. Ik ben er dus niet geweest. Landolina legt uit dat de hele geschiedenis een fabel is die Tzetzes[646] voor het eerst vertelde.

Deze ruimte heeft veel te lijden gehad van aardbevingen, maar de diepe grot zelf, of het eigenlijke oor, is niet beschadigd. Direct bij de ingang ontdekte Landolina een ingestorte trap, die hij me liet zien. De treden in de ingestorte stukken rots zijn duidelijk te onderscheiden en het is waarschijnlijk onmogelijk om er iets anders dan een trap van te maken. Er wordt verondersteld dat de trap naar de gevangenis leidde via een verborgen doorgang, waardoor de tiran zelf belangrijke gevangenen hierheen bracht. Hij moet niet zoveel moeite hebben gehad met de dichter, die zijn verzen niet wilde prijzen. Landolina vertelde me dat hij en een paar Engelsen een paar jaar geleden met hulpmiddelen naar de kleine bovenkamer waren gebracht en daar veel experimenten hadden gedaan, maar er was niets anders te horen dan een verward gedempt geluid.

645hijswerktuigen?

646Johannes Tzetzes c. 1110, Constantinopel – 1180, Constantinopel) was een Byzantijnse dichter en grammaticus die in de 12e eeuw in Constantinopel woonde. Hij staat bekend om zijn belangrijke bijdragen aan het behoud van veel waardevolle informatie uit de oude Griekse literatuur en wetenschap. Van zijn talrijke werken is het *Book of Histories* het belangrijkste, ook bekend als Chiliades ("*Duizenden*"). Het werk is een lang gedicht dat kennis bevat die elders niet beschikbaar is en dient als commentaar op Tzetzes' eigen brieven. Twee van zijn andere belangrijke werken zijn de *Allegoriai* op de *Ilias* en de *Odyssee*, lange didactische gedichten met interpretaties van de homerische theologie.

34

Syracuse

Maar de bourgeoisie van Syracuse pikt het mooie verhaal niet zo gemakkelijk; en gisteravond discussieerde een van hen er met mij over bij een fles Syracuse wijn, boeiend genoeg, als volgt: "Waarvoor diende dat kamertje boven? Het is op een zeer ongepaste plaats voor het begin van een nieuwe steengroeve, waar ze het meestal voor willen gebruiken, en er zijn veel betere plaatsen in de buurt. De trap, die Landolina zelf heeft ontdekt, leidt er rechtstreeks naartoe; gezien de locatie kun je nergens anders heen. Als je nu bovenin niets duidelijk kunt horen, is dat geen bewijs dat je vroeger niets duidelijk kon horen. De aardbevingen hebben een groot deel van de ingang verwoest en ingestort, dus ze zouden de akoestiek gemakkelijk kunnen veranderen. Er wordt gezegd dat Dionysius in dit deel van de stad geen paleis had. Als dat waar was, was het des te beter voor hem om alle verdenking van zijn nabijheid weg te nemen. Hij kon altijd de moeite nemen om vanuit Epipola hierheen te komen en te luisteren naar belangrijke gebeurtenissen; een tiran is overal door middel van zijn spionnen en schepsels.[647] Dionysius was niet een van de vaardige sybaritische[648] folteraars van het volk. Ik ontken niet dat hij misschien meer gevangenissen had in Epipola: er waren er veel meer in Parijs dan hier in Syracuse."

Ik laat het aan de geleerden over om de argumenten van de eerlijke man te weerleggen; ik heb er zelf niets aan toegevoegd. Het lijkt me dat hij voor een inwoner van Syracuse niet al te slecht concludeert.

Op het voorplein van het zogenaamde oor doen de touwslagers nu hun werk en ervoor zijn de tussenruimten van de rotsachtige kliffen romantisch beplant met tuintjes, vooral met vijgenbomen. Verderop ligt nog een steengroeve die op een echte sprookjeshof lijkt. Hij is vrij diep en helemaal niet toegankelijk behalve via een enkele ingang

647; ein Tyrann ist durch seine Spione und Kreaturen überall.

648 Een sybariet was van oorsprong een inwoner van Sybaris, een Griekse kolonie in het uiterste zuiden van Italië die bekendstond om zijn rijkdom en luxe. De stad zou gesticht zijn in 720 v.Chr. en tegen 510 v.Chr. ten onder zijn gegaan. Ook: verwijfd.

aan de stadskant, die de eigenaar heeft laten afsluiten. Vanaf de top kun je het hele magische kleine etablissement zien, dat bestaat uit de schattigste partijen binnen- en buitenlandse bomen en bloemen. De pruimen stonden net in de mooiste bloei en ik was verrast om hier de patriottische boom[649] te vinden, die ik bijna nergens anders op Sicilië heb gezien. Hij heeft hier de schaduw van de diepte nodig onder het warmere deel van de hemel. Het meest opmerkelijke dat ik met Landolina op deze wandeling zag, was een diep ingegraven oud huis, waarvan het dak misschien oorspronkelijk al onder de grond lag. De bijzonderheid van dit huis zijn de aarden buizen gevuld met kalk in de bekleding en dakbedekking, over het doel waarvan geleerden geen erg waarschijnlijke gissing kunnen doen. Misschien was het een bad en dacht de eigenaar dat dit een manier was om het droog te houden, omdat deze buizen waarschijnlijk lucht van buiten kregen en het vocht van de muren afvoerden. De smalle ruimte en de inrichting van het interieur pleiten voor deze veronderstelling van Landolina. Niet ver hiervandaan is een oude pers voor wijn of olie uitgehouwen in de rots, die nog steeds zo goed bewaard is dat hij, als men dat zou willen, met weinig moeite in werking kan worden gesteld.

Vlakbij de Kapucijnen[650] aan zee, in het gebied van de kleine marmeren haven, liggen de grote latomia,[651] die waarschijnlijk de verschrikkelijke gevangenissen waren voor de Atheners in de Peloponnesische oorlog. Ik heb er een paar keer behoorlijk lang rondgedwaald. De monniken hebben er nu hun tuinen in aangelegd, waar even weinig ontsnapping uit mogelijk zou zijn. Daar zouden de tuinen vandaag de dag nog steeds voor gebruikt kunnen worden en tien man zouden er zonder gevaar tienduizend kunnen bewaken. Het gebruik van gevangenissen in de oorlog was misschien niet beperkt tot dit voorbeeld van die tijd; dit was het grootste, vreselijkste en afschuwelijkste.

De monniken trakteerden me op prachtige sinaasappels en betreurden het dat de Engelsen al de beste hadden opgegeten en

649 Pruimenboom bekend uit zijn vaderland.

650 De kapucijnen of minderbroeders kapucijnen is een kloosterorde in de Rooms-Katholieke Kerk. Samen met de observanten en minorieten vormen ze de drie 'Eerste Ordes' van de franciscanen. Bedelorde.

651 Latomia del Paradiso van Syracuse, gelegen in het archeologische park van Neapolis, is een oude kalksteengroeve waar de beroemde grotten zich bevinden: het Oor van Dionysius, de Grotta dei Cordari en de Grotta del Salnitro.

meegenomen, maar ze zeiden niet hoeveel het klooster ervoor had kunnen krijgen als geschenk, want voor zulke beleefdheden betaalt men meestal een hoge prijs. Er is hier een doorgang die lijkt op het oor van Dionysius, maar die is niet gebouwd omdat de steen waarschijnlijk niet geschikt werd geacht voor het doel. Je kunt hier uren ronddwalen en altijd wel iets grotesks en avontuurlijks vinden dat je nog niet eerder hebt gezien. Als je je nu de oude geschiedenis herinnert, krijgt het geheel een eigenaardig belangrijkheid die misschien op geen enkele andere plek op aarde te vinden is. Ik vond de bekende anekdote hier ter plekke bijzonder ontroerend, dat veel gevangenen zichzelf uit hun vreselijke situatie hebben bevrijd door een paar verzen van Euripides:[652] en het lijkt me dat er nog nooit een mooier offer aan een dichter is gebracht.[653]

In het huidige Syracuse, of op het oude eilandje Ortygia, is er nu niets opmerkelijker dan de oude Minervatempel en de Arethuse. Deze bron, zelfs als je niet met één lettergreep denkt aan de oude fabel,[654] is vandaag de dag nog steeds een van de mooiste en meest bijzondere die er misschien bestaat. Zelfs als het water niet van Alpheus komt, komt het zeker uit de bodem van het eiland; en deze loop alleen al is wonderlijk genoeg. Als er eenmaal iets is, zien de dichters, vooral de Grieken, er geen been in om een paar niveaus hoger te mikken en te overdrijven.

Ik heb Landolina's vrij lange verhandeling over de Arethuse gezien, die hij met veel eruditie en scherpzinnigheid heeft samengesteld uit de hele periferie van de Griekse en Latijnse literatuur van de vroegste tijden tot nu. In Sicilië en Italië is niemand hem nu dankbaar voor dit werk: maar het zou wenselijk zijn voor de andere landen van Europa dat het meer bekendheid zou krijgen. Misschien zal hij het in Florence laten drukken. Een deel ervan is al bekend in het buitenland via zijn vrienden. Hij heeft een aantal vreemde verschijnselen opgemerkt bij de bron, die analoog zijn aan het water van Alpheus, en die misschien

652 Toneelschrijver uit Oude Athene (480v Chr-406v Chr)
Euripides was een van de drie grote Griekse tragediedichters, naast Sophokles, met wie hij persoonlijk bevriend was, en Aischylos.
653 Ik ben benieuwd. Verzen en daarna de zelfgekozen dood?
und mir deucht, ein schöneres Opfer ist nie einem Dichter gebracht worden.
654 Het leven en de fabels van Esopus. Zie voetnoot vorig hoofdstuk.

aanleiding hebben gegeven tot de fabel. Soms gutst het rood,[655] soms neemt het af, en dan weer blijft het helemaal afwezig, zodat men met droge voeten diep in de grot kan lopen; en dit op een moment dat het volgens de gewone natuurkundige weersberekeningen sterker zou moeten gutsen: het verdrijft ook sproeten, wat zelfs Landolina scheen te geloven. Deze gave moet de nimf wel de godin van de dames maken. Gelijkaardige fenomenen zouden opgemerkt zijn in Alpheus. Nu kwamen de Grieken van daar en brachten hun mythen en hun liefde daarvoor mee naar het eiland; zo ontstond de fabel: de herinnering aan de vaderlandslievende rivier was voor hen welkom. De laatste verandering met de bron is, zo lijkt me, nog te vinden in de brief van Barthels, die het hoogstwaarschijnlijk ook van Landolina heeft. Sindsdien is het water zoet gebleven, zeggen ze. Ik vond veel wasvrouwen bij de rijke, mooie bron. Het water is meestal zuiver en helder, maar niet meer buitengewoon lekker, zoals vroeger. Ik ging zo diep mogelijk naar beneden en schepte met de holle hand water op: je kunt het water drinken, maar je kunt het nauwelijks zoet noemen, het smaakt nog steeds een beetje brak, zoals het meeste water in de bronnen in Nederland. De vermenging met de zee moet dus nog niet helemaal ongedaan zijn gemaakt door de laatste aanpassing. Al het water op het kleine eiland heeft dezelfde kwaliteit en komt waarschijnlijk uit dezelfde bron.

In de kerk van Sint Philippus is er een oude, diepe crypte met een vrij gemakkelijke wenteltrap die naar beneden leidt, waar het water beneden van dezelfde kwaliteit is; alleen vond ik het iets zouter: dit kan misschien te wijten zijn aan de grote diepte en de permanent afgesloten ruimte. Landolina denkt dat het het oude bronwater is dat vaak in Griekse tempels werd gevonden. Heel goed mogelijk; er is niets tegen in te brengen. Maar had het niet net zo goed een gewone fontein

655 Arethusa een bron op het eiland Ortygia, het oudste deel van Syracuse. Het water is afkomstig van de bergen ten noorden van de stad en gaat onder zee door. Dit feit deed in de oudheid de legende ontstaan dat de Nereïde Arethusa, achtervolgd door de verliefde stroomgod Alpheüs, in wiens wateren ze had gebaad, onder de zee naar Ortygia vluchtte en daar door Artemis in een zoetwaterbron werd veranderd, waarin zich de Alpheüs uitstortte. Om de samenhang van de bron met de rivier te bewijzen, vertelden de oude Grieken, dat een offerschaal, die men eens te Olympia (Griekenland) in de rivier had geworpen, in het water van de bron Arethusa (Sicilië) kwam aandrijven, en dat telkens het water van de laatste door het offerbloed van de runderen, die men aan de oevers van de Alpheüs te Olympia slachtte, werd rood gekleurd.

voor openbaar gebruik kunnen zijn? Het heeft ongetwijfeld hetzelfde lot ondergaan als de Arethuse in de verschillende aardverschuivingen. We weten dat het eiland de belangrijkste vesting was van de oude tirannen van Syracuse. Afgezien van de Arethuse was er weinig water. Deze prachtige bron ligt dicht bij de zee en was goed bekend. De vijand kon manieren vinden om het te veroveren of te bederven. Was het idee om in dit geval een andere waterbron te bemachtigen en die misschien geheim te houden niet heel logisch? Ik zal niet verder op het vermoeden ingaan en het ook niet koppig volhouden. Het bronwater zou ook dit politieke doel kunnen hebben.

Terwijl ik hier in de kerk zat, die werd opgeknapt, wachtend op de sleutel van de eerder genoemde crypte, kreeg ik gezelschap van een Napolitaanse officier die Frans van geboorte was en al meer dan twintig jaar in lokale dienst was. Hij sprak vrij goed Duits en had eerder door verschillende Europese landen gereisd. Om deze man te horen spreken over het bestuur en de discipline van de kerk, had je vuur uit de hemel kunnen smeken om de schande te vernietigen. Alles bevestigde zijn verhaal, en kwaadaardige ontevredenheid en gemopper leken niet in het karakter van de man te zitten. Bovenal was de ontucht van de Roomse kerk volgens hem een gruwel die niet erger was te vinden in het meest verwerpelijke heidendom.

Bloedschande van allerlei aard is hier niet ongewoon en wordt niet alleen afgekocht met een kleine aflaat, maar ook straffeloos voortgezet.[656] De biechtstoel is een overkoepelde plek waar de geestelijkheid zich heel gemakkelijk als tussenpersoon kan aanbieden voor een gematigde, vaak kleine beloning, als ze zelf al geen deelnemers zijn. Wie wereldse moeilijkheden ondervindt in zijn liefdesrelatie wendt zich tot een monnik of een andere geestelijke, en de meest eerbare, broze persoon wordt al snel meegaand gemaakt. De man sprak hierover voor het altaar als over gewone dingen die iedereen wist, en gaf me met grote openhartigheid namen en voorbeelden van zijn beweringen, die ik graag weer vergat. Ik vertel je de feiten en laat de commentaar aan jou over.[657]

Minerva moest plaatsmaken voor St Lucille in haar tempel. Het

656 Blutschande aller Art ist in der Gegend gar nichts ungewöhnliches und wird mit einem kleinen Ablaßgelde nicht allein abgebüßt, sondern auch ungestraft fortgesetzt.

657 Ich erzähle die Tatsache, und überlasse Dir die Glossen.

gebouw werd op de gebruikelijke manier behandeld en van een prachtige tempel werd een armoedige kerk gemaakt. Het geheel is dichtgemetseld zodat alleen de Griekse portiek van binnen en buiten zichtbaar is. Het frontispice[658] is mooi en groot in de nieuwe stijl, maar steekt niet erg gunstig af tegen de oude Griekse eenvoud.

Ik zou vandaag al snel de onschuldige oorzaak van een ongeluk zijn geweest. Een castraat die in de kathedrale kerk zingt en niet meer dan zestig piasters per jaar verdient, was mijn gast in de herberg, want hij was erg vriendelijk en leek me een erg aardige kerel. Een vioolspeler, zijn rivaal, plaagde hem lange tijd met allerlei sarcasmen over zijn eigenheid, en kwam uiteindelijk met een echte afwijking van de aard van de castraat, waaraan de arme drommel waarschijnlijk volkomen onschuldig was, omdat anderen het hem waarschijnlijk zonder zijn toestemming hadden aangedaan. Hierop werd het ontmande personage plotseling zo woedend dat hij met zijn mes op de violist afging en hem zou hebben neergestoken als hij niet onmiddellijk door de aanwezigen was weggehaald. Ook de zanger kon de woede niet verteren en vertrok.

658gevelsteen met inscriptie.

35

Syracuse – Anapus

Op dit moment zit ik hier met een schotel paling uit de Anapus, die hier door de kanunniken als delicatesse wordt beschouwd en die ik dus waarschijnlijk ongestraft kan eten. Ik heb ze zelf op de rivier gekocht en er de helft van opgevist. Ik ben vandaag na de middag met mijn Fransman aan de overkant van de haven de Anapus opgegaan om papyrus[659] te zoeken. Al snel vond ik het papyrus op de Cyane aan de linkerkant in zo'n hoeveelheid dat we de boot er nauwelijks doorheen konden werken: maar ik kon de mooie bron van de Cyane niet bereiken. Het was te laat; we waren bang afgesloten te worden en keerden om. Dat irriteerde me een beetje; ik had eerder moeten vertrekken. Het water stond hoog en we waren net op tijd voor het sluiten van de poort. In de haven waren een paar koks van de plaatselijke restaurants erop gebrand mijn buit mee te nemen en boden veel voor mijn palingen, waarbij ze zelfs afspraken maakten om ze provisioneel in beslag te nemen, alsof dat de regel was: maar ik hield vast aan de vangst en zei met klem dat ik mijn palingen uit de Anapus hier in Syracuse zelf wilde opeten en ze niet aan de bisschop, de gouverneur of de koning zelf wilde geven, tenzij hij ze door grenadiers liet meenemen. De mensen keken me aan en lieten me gaan.

Ik heb niets toe te voegen over het papyrus zelf en de manier waarop Landolina het papier heeft bereid, hoewel ik geloof dat ik tot nu toe geen onnauwkeurigheden heb ontdekt in de beschrijvingen van de plant, maar wel wat onvolledigheden. De kwestie is echter te onbelangrijk. Ons slechtste lompenpapier is nog steeds beter dan het beste papier dat ik van de plant uit de Nijl en Sicilië heb gezien. We kunnen nu afscheid nemen van de moerasplant en Plinius' commentaar erop; het heeft slechts het belang van de oudheid.[660]

Ik kan u een koddige anekdote vertellen over de geleerde waarzeggers

659 Papyrus is een vroeg soort schriftdrager, die werd gebruikt in het oude Egypte en de klassieke wereld. Het gebruik van papyrus begon ongeveer vijfduizend jaar geleden in Egypte. Van oudsher werd het materiaal daar gemaakt van de stengels van de papyrusplant, die over de lengte in repen werden gesneden.

660 es hat nur noch das Interesse des Altertums.

en zieners, die de beste van hen, Landolina zelf, me met veel genoegen vertelde toen we na een wandeling in het oude Griekse theater zaten uit te rusten. Landolina maakte een soortgelijke wandeling met een groep vreemdelingen, onder wie hij een van onze landgenoten noemde, ik geloof de baron van Hildesheim. Hier ontstond onenigheid over een uitholling in de rots, die ieder op zijn eigen manier interpreteerde. Sommigen dachten dat het het graf was van een kind van een oude adellijke familie en brachten bewijsmateriaal mee dat misschien wel net zo problematisch was als wat het geacht werd te bewijzen. Ze praatten en discussieerden over en weer. Een oude boer merkte dit op, niet ver van waar ze over het gat aan het praten waren. Hij kwam dichterbij, informeerde en hoorde waar ze het over hadden. Ik kan het jullie gemakkelijk uitleggen, zei hij; ongeveer twintig jaar geleden heb ik de trog zelf gegraven om mijn varkens uit te voeren; nu ik al een paar jaar geen varkens meer heb, voer ik er niet meer uit. De archeologen lachten om de beknopte uitleg, zonder welke ze er ongetwijfeld nog heel lang heel geleerd over zouden hebben gepraat en misschien zelfs geschreven. Zo voelen wij ons waarschijnlijk ook nog wel eens, voegde Landolina er heel humoristisch aan toe.

De catacomben hier zijn heel anders dan die in Napels. Het is moeilijk vast te stellen wat ze oorspronkelijk waren, maar het is zeker dat ze later allebei als begraafplaats zijn gebruikt. Uit de constructie van de Syracusaanse catacomben kan misschien worden afgeleid dat ze oorspronkelijk voor dit doel werden uitgehouwen. Het grote verschil tussen de Napolitaanse en de Syracusaanse is dat in de Napolitaanse de grafkisten vanaf de vloer naar boven zijn uitgehouwen, en hier tot dieper in de muur. Daar staan de grotere grafkisten onderaan en dan de kleinere in de muur; hier staan de grotere vooraan en dan de kleinere verder in de rotswand: zodat in Napels de positie van de driehoek moet worden gezien als liggend op zijn kant naar boven, in Syracuse met de punt naar binnen. Beschrijven is moeilijk en tekenen is nog moeilijker; ik weet niet of ik het je duidelijk heb gemaakt. Ik geef zo een autoptische beschrijving. In Napels lagen de lijken in nissen in de muur, de grotere beneden en verder naar boven de kleinere; in Syracuse lagen ze in de rots, de grotere vooraan en naar achteren steeds kleiner.
Hier zag ik de enige verstandige monnik als monnik in mijn leven. Waar je ook goede en verstandige mensen tegenkomt, het zijn in

ieder geval geen monniken.[661] De ingang van de crypten hier is een oude kerk van St. Johannes, waar zelden diensten worden gehouden. Deze monnik is de enige bewoner van de kerk en de catacomben; klokkenluider en koster, en tegelijkertijd abt en kelner en lekenbroeder. De eerste keer dat we kwamen was hij niet thuis, maar in de stad op zoek naar eten. Toen we omkeerden, kwamen we hem tegen in de vijgenboomgaarden en gingen we met hem terug naar St. Johannes. Voor een religieus man zag hij er wat vreemd en vernuftig uit. Zijn ezel was bevallen en toch had hij haar nodig om zijn proviand uit de stad te halen; dus, omdat hij niet alleen wilde gaan, nam hij haar mee samen met de jonge ezel van drieëntwintig uur. Natuurlijk kon de kleine nieuweling de lange reis niet aan.

Dus nam de monnik met het lange gewaad zijn jonge ezel op zijn schouders en ging voorop, en de moeder volgde met haar manden in aangeboren zachtheid en geduld. Zo vonden we de man van God. Hij is trouwens een eerlijke schoenmaker uit Syracuse die drie zonen opvoedde en naar het leger en naar zee stuurde. Na de dood van zijn vrouw heeft de bisschop hem hier geplaatst, omdat zijn gezichtsvermogen niet meer paste bij de plaats en de draad;[662] misschien wel het verstandigste wat een bisschop van Syracuse in lange tijd heeft gedaan.

De crypte van de kerk, waar nog steeds diensten worden gehouden, is diep en gruwelijk genoeg. Er kan niet veel gezegd worden over de schilderingen in de verschillende secties van de catacomben, omdat ze waarschijnlijk grotendeels nieuw zijn. Ik heb ook niets kunnen opmaken uit een Griekse inscriptie, maar dat is geen bewijs dat anderen het niet gewoon beter begrijpen. Men zegt hier dat deze catacomben tot Catania reiken; vermoedelijk omdat daar in het verleden catacomben zijn gevonden. Het is net alsof de gids van de Baumann-grot[663] ons soms verzekert dat deze zich uitstrekt tot Goslar.[664]

661 Hier habe ich den einzigen vernünftigen Mönch als Mönch in meinem Leben gesehen. Wo man sonst auch noch zuweilen gute und vernünftige trifft, sind sie es wenigstens nicht als Mönche.

662 De monnik was schoenmaker.

663 De Baumannshöhle is de oudste grot van Duitsland; het ligt naast de Hermannshöhle in Rübeland in het Harzgebergte. Volgens een ongefundeerde legende werd de grot rond 1536 ontdekt door de mijnwerker Friedrich Baumann. Baumann was op zoek naar een ertsafzetting en verdwaalde. Na drie dagen wist hij de uitgang weer te vinden. Hij stierf vervolgens als gevolg van de ontbering. De datum 1536, werd tijdens het nazi-tijdperk in de jaren dertig bedacht.

664 Goslar is een stad in de Duitse deelstaat Nedersaksen, gelegen in het

De zomer moet hier soms verschrikkelijk zijn, want Landolina vertelde me over een bepaalde zuidwestenwind, *il ponente*[665] genaamd, die soms met zijn bries alle planten in de ware zin van het woord verbrandt, de bomen ontbladert en de wijn bederft. Men zegt dat de sirocco[666] hier een verkoelend briesje is: daarna is alles zo verdord dat het meteen tot as kan worden gewreven. Gelukkig komt het maar heel zelden voor. De hagel die hier soms valt, is ook zo groot en scherp dat hij de stengels van de planten en de takken van de bomen niet buigt, maar snijdt. Dit zijn de twee gevaarlijkste plagen op het land in het zuiden van Sicilië. De winters zijn meestal onbelangrijk, alleen de laatste was een beetje streng en er was voor het eerst sinds tien jaar sneeuw in Syracuse, maar slechts voor een paar uur. Zo'n dag is een feest, vooral voor de jongeren, voor wie zoiets een heel groot fenomeen is. Gewoonlijk zie je alleen sneeuw op de toppen van verre bergen.

Syracuse raakt meer en meer in verval; de regering lijkt zich nergens om te bekommeren. Slechts af en toe stuurt ze haar belastinginspecteurs om de belastingen streng te innen.

Het was een zeer melancholiek kwartier voor mij toen ik met Landolina op de top van de rots van Euryalus zat, de waardige, patriottisch vurige man die uitkeek over het grote trieste veld van zijn vaders stad, die nauwelijks meer dan een ruïne was, en zei: Dat waren wij! en naar beneden keek naar het kleine groepje huizen: Dat zijn wij![667] Tijdens de vier dagen die ik met hem doorbracht, vond ik in hem een van de zuiverste en meest beminnelijke karakters, en hij sprak met prachtig enthousiasme over zijn noordelijke vrienden Münter[668] en Barthels en

gelijknamige Landkreis aan de noordrand van de Harz.

665 het westen.

666 De sirocco, ook wel scirocco, siroc of jugo, is een zuidelijke wind, die hete en droge lucht uit de Sahara naar het noorden voert.

667 Das waren wir! und mit einem Blick hinunter auf das kleine Häufchen Häuser: Das sind wir!

668 Friedrich Christian Carl Heinrich Münter (geboren 14 oktober 1761 in Gotha; † 9 april 1830 in Kopenhagen) was een Duitse lutherse theoloog, kerkhistoricus, oriëntalist, antiquair, vrijmetselaar, eerste onderzoeker van de middeleeuwse Tempeliersorde in de moderne tijd, en bisschop in Deense dienst. Oudere broer van de schrijfster Sophie Christiane Friederike Brun.

Münter was de zoon van Balthasar Münter, een verlichte lutherse theoloog

enkele anderen die hem hadden bezocht, en over Heyne,[669] die hij nog

die hofprediker en predikant was van de Sint-Pieterskerk in Kopenhagen, en Magdalena Ernestina Sophia Friederika, geboren Wangenheim (1753–1793). Op driejarige leeftijd kwamen Münter en zijn gezin (ouders en zus) naar Kopenhagen, waar zijn vader op 25 augustus 1765 aantrad. De Duitse St. Petri-gemeenschap bestaat sinds 1575. Het ouderlijk huis van Münter werd al snel het centrum van de Duitse gemeenschap in Kopenhagen. Onder andere hierheen gekomen Friedrich Gottlieb Klopstock, graven Friedrich Leopold zu Stolberg-Stolberg en Christian zu Stolberg-Stolberg, Matthias Claudius, Heinrich Wilhelm von Gerstenberg, Johann Andreas Cramer, Johann Bernhard Basedow en Carsten Niebuhr. Zijn ouders bezochten hem bijvoorbeeld in 1782. Johann Gottfried Herder in Weimar. Zijn kennismaking met Niebuhr, die in 1767 als enige overlevende terugkeerde van een expeditie uit Arabië, wekte zijn archeologische interesse.
Hij arriveerde eind februari 1785 in Rome en bezocht de toekomstige kardinaal Stefano Borgia. Er ontstonden verdere persoonlijke relaties, bijvoorbeeld met Johann Heinrich Wilhelm Tischbein en Angelika Kauffmann (met wie Goethe en Herder later graag geziene gasten zouden worden). Hij maakte reizen naar Napels en Sicilië. Eind 1786 begon hij aan zijn terugreis. Dit leidde naar Zwitserland, waar hij Johann Heinrich Pestalozzi bezocht. In Zürich ontmoette hij vooral Johann Kaspar Lavater (op 22 maart 1787). Hij keerde op 7 april 1787 terug naar München en reisde op 15 april door naar Salzburg. De volgende reisbestemmingen waren Neurenberg, Erlangen en Weimar (waar hij audiëntie ontving bij Carl August en Karl Leonhard Reinhold ontmoette), Gotha, Göttingen, Braunschweig en, in 1787, Kopenhagen.
669Christian Gottlob Heyne (geboren 25 september 1729 in Chemnitz; † 14 juli 1812 in Göttingen) was een Duitse oudheidgeleerde.
Omdat hij een arme achtergrond had, werkte hij na het voltooien van zijn studie als privéleraar in Wittenberg en als kopiist in Dresden.
Vanaf 1763 was hij hoogleraar welsprekendheid en poëzie aan de Universiteit van Göttingen, waar hij tot aan zijn dood werkte. Gedurende deze tijd leidde hij ook de universiteitsbibliotheek, die hij door hervormingen en inventarisuitbreiding uitbouwde tot een toonaangevende instelling in zijn soort in Europa. Als secretaris van de *Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften* als secretaris van de *Göttingischen Gelehrten Anzeigen* die door middel van recensies en advertenties het wetenschappelijke discours van hun tijd hielpen vormgeven. Heyne zelf schreef meer dan 6.000 recensies.
Door zijn onderwijs aan de universiteit, zijn publicaties en zijn correspondentie met beroemde tijdgenoten als Gotthold Ephraim Lessing, Johann Gottfried Herder en Johann Joachim Winckelmann beïnvloedde hij de intellectuele ontwikkeling aan het einde van de 18e eeuw en legde hij de basis voor de uitgebreide studie van de oudheid. filologie, geschiedenis en archeologie werden samengevat.
Heyne wordt beschouwd als een van de belangrijkste pioniers van het classicisme. Aanvankelijk ontpopte hij zich als vertaler van werken uit de Griekse en Romeinse oudheid. Hij vertaalde onder meer Epictetus en Tibullus in het Duits. Bovenal was

niet had gezien. Syracuse alleen al had ooit meer inwoners dan het hele eiland nu heeft. Alleen het derde deel van het eiland is in cultuur gebracht, en dat tamelijk slecht. Ik heb dit op mijn reizen ontdekt en inheemsen die ook experts zijn, bevestigen het.

Vroeger stuurde de grote bevolking graan naar Rome en werd het eiland beschouwd als een graanschuur van de hoofdstad van de wereld. Onlangs was het nodig om graan uit de Levant[670] te sturen zodat de weinige arme inwoners aan de zuidkust geen honger zouden lijden. Kan er een betere filippica[671] geschreven worden aan de regering en de minister in Napels? Veel wordt toegeschreven aan de fysieke achteruitgang van het land als gevolg van de aardverschuivingen: maar de bergen zijn nog steeds allemaal vruchtbaar, bijna tot aan de top. Als we de toppen van de reuzen, de Etna, de Eryx, de Taurus en enkele rotspartijen buiten beschouwing laten, zouden ze allemaal nog kunnen worden ontgonnen als men het aandurfde om ze te bewerken. De Jumarren, deze beruchte streken, leveren overvloed op als men ijverig is. Sicilië is een land van ijver, arbeid en doorzettingsvermogen. Maar mensen willen nu alleen nog maar werken waar bijna niet gewerkt hoeft te worden. Natuurlijk zijn er hier maar weinig grote stukken land die zo weelderig vruchtbaar zouden zijn als de Campanische Vallei: maar er zou veel mooi paradijs gecreëerd kunnen worden.

De haven is bijna leeg en is misschien wel een van de mooiste op aarde. Als je een fort op Plemnyrium hebt en een op Ortygia, kan er geen fregat in en uit. Nu varen de kapers tot aan de kanonnen. Toen

---

Heyne een van de eersten die zich wetenschappelijk met de Griekse mythologie bezighield. Door bevindingen uit verschillende kennisgebieden – zoals taalkunde en archeologie – te integreren, werd hij de grondlegger van de moderne oudheid en het mytheonderzoek.

Heyne werd begraven op het Bartholomäusfriedhof in Göttingen. Op zijn klassiek vormgegeven zandstenen tombe staat op de achterkant het gezegde: quem dederat / cursum fortuna / peregit / illa comite vixit ("Hij voltooide het pad dat Fortuna liet zien, vergezeld daarvan, hij leefde"). Er zijn opvallende slijpgroeven aan de voor- en achterkant van de steen.

670De Levant, of het Morgenland is de historisch-geografische naam voor een deel van Zuidwest-Azië. Het beslaat het gedeelte direct ten oosten van de Middellandse Zee.

671filippica. Etym: Gr. met betrekking tot Philippus. - Bestraffende rede of strafpredicatie. Oorspronkelijk is `philippica` afgeleid van Philippus, koning van Macedonië, tegen wie Demosthenes (384-322 v. Chr.) een aantal scherp geformuleerde redevoeringen richtte.

de Fransen in de laatste oorlog plannen maakten om het eiland in te nemen, was iedereen hier al vastbesloten om zich dapper over te geven. Er werd me een anekdote verteld die me ongelooflijk leek, maar die hier en daar werd herhaald. De gouverneur had, om niet snel te kunnen handelen, alle kalibers van de kogels door elkaar gegooid en de munitie ontregeld. De Fransen vervolgden hun weg naar Egypte, en noch strijd noch overgave was nodig; de Excellentie bevrijdde zichzelf van alle ergernis door een zacht en gezegend einde.[672] Als de Fransen hun voordeel beter hadden begrepen, zouden ze, in plaats van naar de Nijl te gaan, het eiland van tevoren hebben aangevallen; met tienduizend man zouden ze het met hun gebruikelijke energie hebben ingenomen en met de nodige voorzichtigheid hebben vastgehouden. Natuurlijk zou dit andere maatregelen hebben vereist dan de maatregelen die hier en daar door hun generaals en commissarissen werden genomen tot schande van de natie en hun zaak. Sicilië zou ook een heel ander tussenstation zijn in een oostelijke oorlog dan Malta: de hele geschiedenis en een enkele blik op het eiland toont dit aan. - Schepen komen nu nog maar zelden naar Syracuse. Alleen in de vorige oorlog was het een toevluchtsoord tegen de stormen: en de stad had er tenminste baat bij. Nu, na de vrede, neemt het aantal aankomsten weer gestaag af.

Ik moet je nog iets literairs uit Zuid-Sicilië vertellen, zodat je niet denkt dat ik me bij de analfabeten heb gevoegd. Landolina laat nu een verhandeling drukken in Florence waarin hij bewijst dat de beroemde Syracusaanse muskaatwijn van vandaag de οινος πολλιος of πολιος[673] van de oudheid is. De belangrijkste klassieke passages over dit onderwerp zijn, geloof ik, de *Tuinen van Alcinous*[674] in Homerus,

672 Zelfdoding?

673 veel wijn.

674 Homerus vertelt over de tuin van Alcinous, zijn vruchtbaarheid en symmetrie van vorm. De Romeinen stonden bekend om het planten van hun tuinen met de rijkdommen van Azië. Bij Homerus komt de Eeuwigdurende Lente bij de beschrijving van de tuinen van Alcinous in de volgende dichtregels (vertaald naar het Engels door Robert Fagles):

Here luxuriant trees are always in their prime
pomegranates and pears, and apples glowing red,
succulent figs and olives swelling sleek and dark.
And the yield of all these trees will never flag or die,
neither in winter nor in summer, a harvest all year round."

en Hesiodus in zijn Dagboeken in de zeshonderdtiende verzen. In Homerus wordt gezegd dat er op de wijnstokken tegelijkertijd rijpe druiven en vergroening en bloesems waren, waar onze uitleggers zich soms over opwinden, aldus Landolina. Ze moesten de zaak maar letterlijk nemen en naar ons in Syracuse komen, dan konden ze zichzelf gemakkelijk overtuigen met de eerste oogst van muskaatwijn begin juli. Maar alleen de muskaatdruif heeft deze eigenschap van de sinaasappelboom, dat hij tegelijkertijd rijp en onrijp fruit en bloesems laat zien. Landolina beweert dat deze druif voor het eerst naar Syracuse kwam vanuit Taranto;[675] hij kan dit bewijzen. Dit alles zal veel belangrijker zijn voor jou, als man van de wijn, dan voor mij Abaccheuten.[676] Hij heeft me enkele niet onaangename filologische opmerkingen gemaakt over enkele Griekse passages, waarvoor zijn vriend Heyne in Göttingen hem zal bedanken, aan wie hij ze waarschijnlijk allemaal heeft doorgegeven. Natuurlijk kun je sommige dingen op de Arethuse wat beter zien dan op de Leine. Overigens zei hij ook dat Homerus, die, te oordelen naar de nauwkeurigheid van zijn beschrijving, zeker op Sicilië moet zijn geweest, hier misschien niet zo goed ontvangen is, omdat hij bij elke gelegenheid een ietwat kwaadaardige toon tegen het eiland aansloeg.

675 Tarente is een stad in Zuid-Italië. Het is de hoofdstad van de provincie Tarente en is tevens een havenstad, gelegen aan de Golf van Tarente, in de regio Apulië. De oude Grieken noemden de stad Taras, en de Romeinen noemden deze Tarentum.
676 Verbastering met Bacchus (drankgod)? A-Bachus, anti-wijndrinker, geheelonthouder.

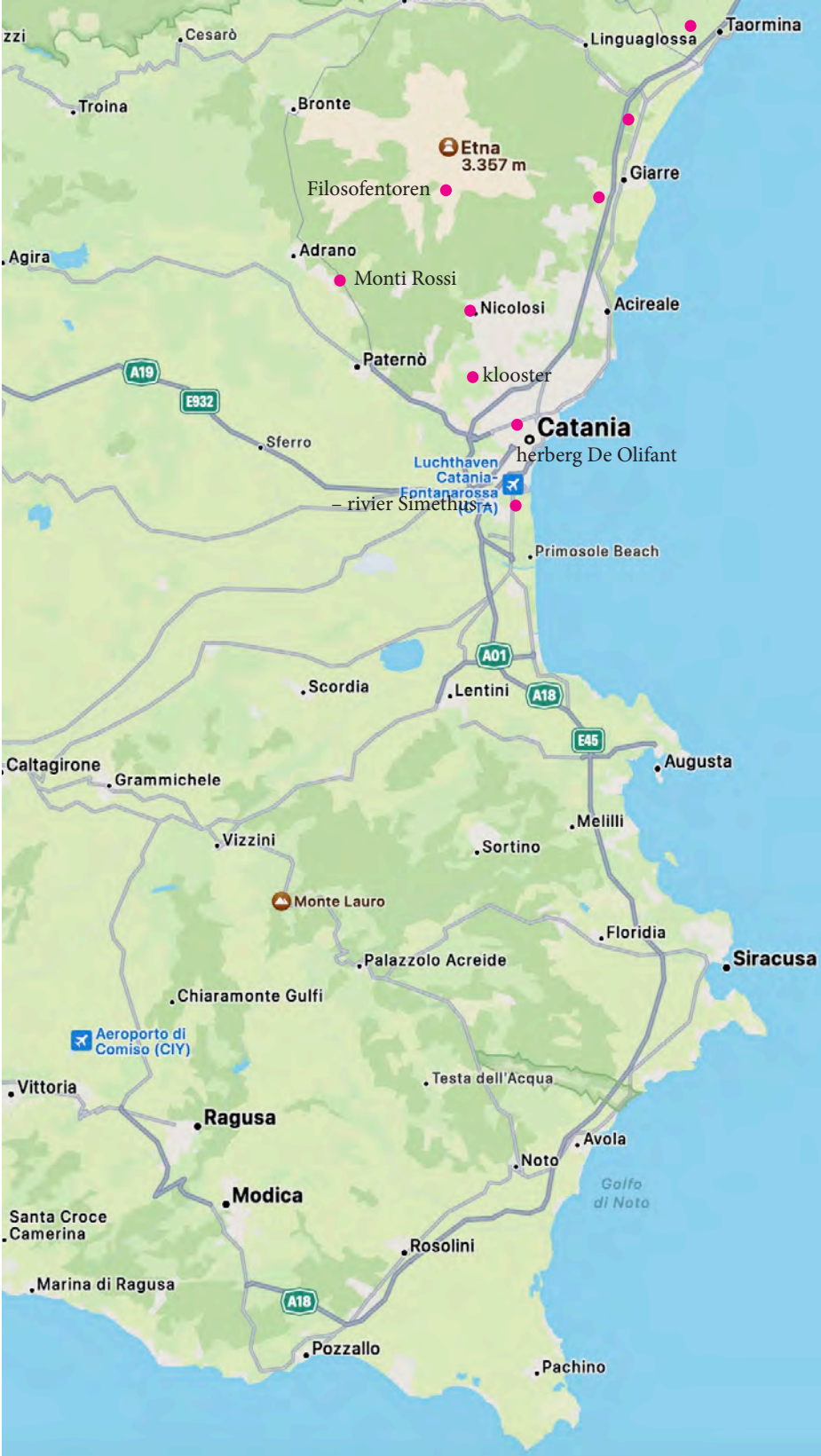
Taormina
Linguaglossa
Cesarò
Troina
Bronte
Etna
3.357 m
Giarre
Filosofentoren
Agira
Adrano
Monti Rossi
Nicolosi
Acireale
Paternò
klooster
A19
E932
Catania
herberg De Olifant
Sferro
Luchthaven
Catania-
Fontanarossa
(CTA)
– rivier Simethus –
Primosole Beach
A01
Scordia
Lentini
A18
E45
Caltagirone
Grammichele
Augusta
Melilli
Vizzini
Sortino
Monte Lauro
Floridia
Palazzolo Acreide
Siracusa
Chiaramonte Gulfi
Aeroporto di
Comiso (CIY)
Testa dell'Acqua
Vittoria
Ragusa
Avola
Noto
Golfo
di Noto
Modica
Santa Croce
Camerina
Rosolini
Marina di Ragusa
A18
Pozzallo
Pachino

36

Syracuse – Augusta

Zie je, ik ben nu op de terugweg naar jou. Syracuse, of misschien Agrigento, was het zuidelijkste eindpunt van mijn reis. Een paar dagen geleden reed ik hier weer op een muilezel met een tamelijk kleine gids. Je kunt de reis heel comfortabel maken op een zomerse dag; en als je goed kunt rijden op een muilezel, vrij vroeg vertrekt en niet veel om je heen kijkt, kun je Augusta waarschijnlijk nog wel meenemen. De muilezels maken een barbaars tempo, en de *pungite, Don Juan, pungite!*[677] werd ook niet gespaard. Het was een heerlijk warme regenachtige ochtend toen ik uit Syracuse vertrok; de lucht klaarde op toen ik de vesting verliet en de nachtegalen zongen wedijverend in de vijgentuinen en amandelbomen zo mooi als ik ze op Sicilië niet voor mogelijk had gehouden, omdat ze zich nog niet veel hadden laten horen.

Ik kwam weer voor de vijgenbron langs en door een stuk van de prachtige, wonderbaarlijke streek Augusta. Maar daarvoor en daarna was het desolaat; voortdurend desolaat, tot aan deze kant van de bergen aan de oever van de Simethus. In een herberg aan de voet van de bergen, ongeveer tien mijl van Catania, waar ik wilde eten en in ieder geval op zoek was naar macarons, antwoordde de herbergier sceptisch: Er zijn macarons in Catania; hier is niets. De man had de uitdagende, mopperende gelaatstrekken van sombere armoede en gebrek, wat niet zijn schuld was, en hij werd pas een beetje vriendelijk toen ik zijn kinderen wat van mijn mooie brood uit Syracuse gaf; daarna haalde hij mijn lievelingsgerecht, gedroogde olijven. In de buurt van Syracuse was water in overvloed en het werd gebruikt om de rijst op de akkers rondom te besproeien. Mijn muilezel, die ik als Noordse ruiter niet goed kon besturen, viel in een modderpoel in de rivier en mijn halve lichaam werd onder water getrokken. Mijn linkervoet, die niet veel kan verdragen vanwege een oude kneuzing, was gekneusd en enigszins ontwricht en ik kwam hier kreupel aan. Ik had heel gemakkelijk een heel ongelukkige, vieze dood kunnen

677 Prik de ezel (in de hals).

sterven in de modder van de Simethus: maar ik ben daarvoor niet boos op de rivier, want het is de enige rivier op het eiland die die naam verdient, en zeker de grootste; zelfs als sommigen de zoutrivier bij Alikata of zelfs de Himera bij Termini groter maken. De Simethus is een echte rivier, het sieraad en de zegen van de vallei van Enna, en de andere zijn slechts bosbeken, die natuurlijk soms met grote kracht uit de bergen naar beneden kunnen stromen, zoals ik zelf al heb ervaren. Maar dit duurt meestal maar een paar dagen; daarna kun je weer door hun beddingen lopen.

Niet ver aan deze kant van de Simethus, waar een redelijk goede veerpont overheen vaart, leidde mijn onwetende ezeldrijver me diep het struikgewas en moeras in, zodat noch ik, noch hij, noch de ezel wist wat hij verder moest doen. Mijn vuil en de pijn in mijn voeten hadden me een beetje chagrijnig gemaakt, zodat ik uit woede de jongen een paar slagen met de roede over de kollet[678] gaf. Hierop begon hij jammerlijk te huilen; we hervonden ons allebei en hij vertelde me toen met veel ezeldrijverwijsheid dat het heel onverstandig van me was geweest dat ik zo weinig geduld had gehad; ik had niets van hem te vrezen, want hij was eerlijk, maar ik was altijd in zijn macht. Zie; lezer, de jongen had gelijk en ik schaamde me voor mijn onbezonnenheid; we maakten het goed en reden filosofisch verder. De verre omgeving van Catania is, voor Catania, slecht onderhouden; het hele gebied van Simethus zou beter onderhouden kunnen en moeten worden. Cultuurgrond begint mooier in de buurt van de stad. Ik liet de jongen met de betaling achter bij de stadspoort, en liep, of liever hinkte, enigszins opgeknapt, door de straat, op weg naar de eerste de beste fysionomie[679] die me beviel, en die me ook heel goed in herberg De Olifant onderbracht. Een dokter bij Professor Gambino gaf me nootmuskaatolie voor mijn beschadigde voet en het ging meteen beter en nu loop ik weer stevig. Dat heb ik ook nodig, want ik wil de Etna op, waar al veel mensen hun voeten hebben bezeerd.

Ik sta net op van een echt klassieke maaltijd, mijn vriend; en ik denk bijna dat het de beste van mijn leven zou zijn geweest als er maar een paar vrienden, zoals jij, uit het vaderland bij me waren geweest.

678 Een lakensch buis met korte panden; zo lang als de rok de gewone uniform der infanterie was, droegen de troepen te paard doorgaans.
679 gezicht.

Maar mijn tafelgenoot was een plaatselijke geestelijke, precies de fysionomie[680] die ik op de weg naar de gids kreeg. De man is echter voor een Siciliaanse theoloog verstandig genoeg en heeft me zojuist, ik weet niet hoe, op klassieke wijze bewezen dat Catania het vaderland van de vlooien is. Mijn maaltijd, vriend, was helemaal van Etna, behalve de vis die uit de zee aan de voet ervan kwam. De sinaasappels, de wijn, de kastanjes, de vijgen en de snippen, alles komt van de voet en de zijkant van de berg. Ik wil er op alle manieren van genieten; daarom ben ik hier gekomen, en niet speciaal, neem ik aan, om het kwaad van de overheid en het monnikendom te zien. In Catania, van heel Sicilië en misschien wel van heel Italië, zijn de mensen waarschijnlijk nog steeds het vrolijkste en verstandigste; dit is te danken aan Biscaris[681] en een aantal van zijn vrienden, door wie een Griekse geest is herleefd.

Er is hier zelfs een soort welvaart en pracht die de spot drijft met de slechte voorzieningen op het eiland. Ik zou er willen wonen als ik me niet bij de Camaldolezen in Napels had gevestigd. Hier begin je in ieder geval de ellende van het vaderland heel levendig te voelen, de wanorde en malversaties van allerlei aard, de verschrikkelijke effecten van onderdrukking en dom bijgeloof. De monniken hebben het derde deel van de goederen in handen; en als zichzelf vetmesten het enige kwaad was dat ze de staat berokkenen, zou de afschuwelijke misdruk van het gezond verstand nog vergeven kunnen worden. Maar, mijn God, wie zal er iets zeggen over de monniken! Bonaparte zal op zijn tijd net zo voor hen zorgen als voor de anderen, omdat ze samen met hem deel uitmaken van zijn systeem.

Het ontging me uit een soort kosmopolitische woede over de maatschappij dat ik ietwat onbehouwen zei: *Les moines avec leur cortège sont les morpions de l'humanité*.[682] De zin werd met luid applaus ontvangen en op menig passerende rokkendrager toegepast. Je beseft dat je behoorlijk liberaal moet zijn om zoiets te tolereren: natuurlijk wordt het niet overal getolereerd, maar het sentiment is erg levendig tegen het ongedierte van de staat. De Fransen zijn met geen klein groepje op het hele eiland; en ze nemen het Bonaparte zeer kwalijk dat hij naar Egypte is gegaan, en niet eerst is gekomen om Sicilië in te nemen, wat naar hun mening iets gemakkelijks zou

680net zo'n gezicht.

681Een Rode wijn uit Terre Siciliane.

682De monniken met hun gevolg zijn de schaamluizen van de mensheid. *morpions* ook: pubers.

zijn geweest. Moed, voorzichtigheid, algemene rechtvaardigheid en menselijkheid, waarvan hij ten minste de eerste helft bezit, zouden het klaargespeeld hebben met tienduizend man: en het is gemakkelijk te berekenen wat Sicilië voor de oorlog zou zijn geweest; hoewel het nu niet zo belangrijk is als het was in de Carthaagse oorlogen, of onder de Noormannen. Alle verstandige eilandbewoners zijn er volledig van overtuigd dat ze de prooi zullen zijn van de Engelsen of de Fransen in de volgende oorlog, waarin Napels maar een klein rolletje speelt; en ik gaf ze met volle overtuiging de troost dat, hoeveel individuele steden er ook onder zouden lijden, ze er als geheel in geen geval slechter aan toe zouden zijn. Ze leken dit gemakkelijk te begrijpen en daarom niet bang te zijn.

Het zou te ver voeren als ik je systematisch zou gaan schrijven over literatuur en antiquiteiten. Anderen hebben dit beter gedaan dan ik. In wezen is er niets veranderd. De actieve geest van de oude Biskaris[683]

683 De Prins van Biskari is een dier zeldzame mannen, die denken dat de geboorte, de rijkdom en de kundigheden hun gegeven zijn, ten nutte en vermaek van hunnen "naesten" hunne natuurgenooten, en niet alleen voor zich zelven. Zijn onderhoud is zoo aengenaem als nuttig, zijn eerste voorkomen is ernftig zonder ftuursch te wezen. Hij oordeelt met veel juistheid, terwijl hij enkel zijnen raed fchijnt te zeggen: hij maekt nimmer eenige vertooning van zijne voortreffelijkheid in velerlei opzigten, en eert de verdiende in anderen, waer hij ze ook moge ontmoeten. Menschlievend omtrent zijne dienstboden, en de vader van alle zijne leenmannen en onderdanen, tracht hij hen te verligten, te helpen en te vermeenigvuldigen: hun geluk is het groote oogmerk zijner begeerten, en het voornaemfte doel zijner oplettendheden. De Prinfes, zijne echtgenoote, is de waerdigfte en loffelijkfte vrouw van geheel Sicilië. Hare gedurige en dierbaerfte bezigheden beftaen in het opzigt over de opvoeding harer kinderen, het befturen van haer huisgezinnen het bevorderen van het geluk haers gemaels. Noch de levendigheid van haren aert, noch de omgang met de groote weereld, noch welke zaek het ook zijn moge, hebben haer nimmer deze dierbare pligten kunnen doen verzuimen, eer nog minder verbannen. Dit eerwaerdige paer heeft het geluk van de zoete vruchten der gevoelens, die hen bezielen, te mogen plukken: het heeft twee zoons en eene dochter die de verdiende van eene uitmuntende opvoedinge paren met de beminnelijkfte geaertheden. Alle drie verdeelen zij hunnen tijd tusfchen de leeröeffening en de zorgen, welken zij aen hunne ouders bewijzen; zij zijn ten uiterfte beleefd en wel onderwezen, fpreken goed Fransch, hebben vele begaefdheden voor de muzyk en verfcheiden andere kunsten, beminnen elkanderen teederlijk, en houden niets voor elkanderen verborgen. Dit ganfche bekoorlijke huisgezin is, met één woord, het eerwaerdige voorbeeld van een gelukkig geflacht, op het welke allerlei zegeningen fchijnen verëenigd te zijn.

lijkt niet helemaal te zijn overgegaan op zijn opvolger, hoewel hij nog steeds dezelfde menselijkheid toont. Het kabinet is waarschijnlijk niet helemaal op orde. Wat mijn aandacht vooral trok in de Oudheidkamer waren enkele zeer mooie Griekse en Romeinse hoofden, een torso van bijna dezelfde vorm als de huidige Parijse, en die door sommigen bijna net zo hoog wordt gewaardeerd als de laatste, en een buste van Ceres,[684] de beste die ik heb gezien. Er zijn verschillende beelden van Venus, maar niet een die ik mooi vond. Onder de kleine bronzen beelden vielen een Atlas van de Hemeldragers,[685] een Mars, een Mercurius en een Hercules me op. Er zijn ook een paar andere van uitstekend vakmanschap. De collectie lampen is zeer aanzienlijk, vooral de huwelijkslampen,[686] waarvan er veel erg schattige, frivole, lustopwekkende mysteries zijn die uit de tijd van de Romeinse keizers lijken te stammen. Sommige stukken horen waarschijnlijk niet thuis in een verzameling van dit soort, vooral de geweren, die weinig interessant zijn voor kunstenaars en kenners: individuele anekdotes moeten de stukken speciaal maken. Een ander bijzonder mooi stuk is een langwerpige vaas waarop Odysseus[687] en Diomedes[688] staan

Geheel Katane bidt het zelve aen.

De nieuwe reissiger; of beschrijving van de oude en nieuwe weerelt. Uit het Fransch vertaeld. Agentwintigste deel. Behelzende Sicilië, Maltha, Toskane, Sardinië, Korfika en Genua. 1783 delpher.nl

684 Ceres is een figuur uit de Romeinse religie. Ze was de godin van de akkerbouw en de moederliefde en heeft ook banden met de onderwereld. Later werd zij gelijkgesteld aan de Griekse godin Demeter.

685 Atlas is een figuur uit de Griekse mythologie. Atlas draagt volgens de legende als straf het hemelgewelf op zijn schouders en wordt in verband gebracht met het Atlasgebergte, Atlantis en de Atlantische Oceaan. In werkelijkheid kan hij koning van Mauretania zijn geweest.

686 Du. Matrimoniallampen.

687 Personage in werk van Homerus. Odysseus of Ulixes is een figuur in de mythencyclus uit de klassieke oudheid rond de Trojaanse Oorlog. Hij is de koning van het eiland Ithaka, zoon van Laërtes en Antikleia, een listige Griekse aanvoerder, bedenker van de list met het houten paard waardoor na tien jaar de oorlog wordt gewonnen, waarna hij nog eens tien jaar rondzwerft voor hij thuiskeert.

688 Diomedes was een van de belangrijkste Griekse helden van de Trojaanse Oorlog. Wel tachtig schepen waren onder zijn aanvoering uit Argos en Tyrene gekomen. Diomedes heeft veel Trojanen gedood. Met de hulp van de godin Pallas Athena verwondde hij zowel Aphrodite, de godin van de liefde, als Ares, de god van de oorlog, die beiden aan de kant van de Trojanen vochten. De grootste Trojaanse strijder waar Diomedes mee vocht was Aeneas, die gedood zou zijn door Diomedes als Aphrodite hem niet gered zou hebben.

afgebeeld die de paarden van Rhesus[689] brengen.

De rest is op een betere en meer georganiseerde manier te vinden in het werk van ridder Gioeni,[690] wiens onderwerp uitsluitend natuurgeschiedenis is, in het bijzonder de natuurgeschiedenis van Sicilië. Hij heeft alle vulkanische producten van Etna, Vesuvius en de Lipari eilanden, en het is een genoegen om het resultaat van een aanhoudende gedrevenheid hier te zien. Hier zijn alle Siciliaanse stenen, waarvan de marmers prachtig zijn. Bij Landolina en Biskaris en Gioeni zijn tafels gemaakt van alle soorten Siciliaans marmer. De schelpenafdeling is zelden zo mooi en rijk als de vorige. Wat vooral mijn aandacht trok, waren de verschillende soorten barnsteen, allemaal uit Sicilië, die ik hier niet zou hebben gezocht. Ik wist wel dat barnsteen[691] op Sicilië werd gevonden, maar ik wist niet dat het zo mooi en groot was: en ik heb nog nooit zulke mooie kleuren en schakeringen gezien uit de Oostzee. Het werk was heel aardig en smaakvol. In de moderne scheikunde en natuurkunde moet je echter niet zo nauwgezet te werk

689 Koning Rhesus was bondgenoot van de Trojanen tegen de Grieken en stond bekend om zijn prachtige snelle paarden.

690 Het Palazzo Gioeni d'Angiò staat in de Siciliaanse stad Catania, aan het plein genaamd Piazza dell'Università. Het staat op de hoek van de Via Etnea met dit plein. Het is gebouwd als stadspaleis voor de adellijke familie Gioeni d'Angiò van wie de stamboom teruggaat tot het Koninklijk Huis Anjou-Sicilië. De naam Angiò is het Italiaans voor Anjou.
Na de aardbeving van 1693 werd de stad Catania heropgebouwd. Zoals andere barokke paleizen is het Palazzo Gioeni ontworpen door architect Giovanni Battista Vaccarini. De opdrachtgever was hertog Giuseppe Gioeni d'Angiò. In 1743 was het stadspaleis klaar. Het was een trefplaats voor wetenschappers en schrijvers. Zo verbleef er eind 18e eeuw Johann Wolfgang von Goethe tijdens zijn reis doorheen Italië. De zoon van de bouwheer droeg dezelfde naam (1743-1822); hij werd benoemd tot hoogleraar natuurwetenschappen omwille van zijn vulkanologisch onderzoek op de Etna. Professor Gioeni d'Angiò dweepte met het Napoleontisch bestuur op Sicilië en in Napels, wat hem na de val van Napoleon (1815) kwalijk genomen werd door het Bourbonregime. Niettemin stichtten medestanders van hem, na zijn overlijden in 1822, een wetenschappelijke vereniging die zijn naam draagt: de Accademia Gioenia di Catania.

691 Barnsteen is een fossiele hars die afkomstig is van naaldbomen. Deze bomen werden veelal aangeduid met de wetenschappelijke soortnaam *Pinus succinifera*. De hars is miljoenen jaren geleden uit de bomen gedropen en daarna verhard door polymerisatie. Barnsteen stamt uit het Mesozoïcum tot aan het Kwartair. Barnsteen is meestal warmgeel tot donkerrood van kleur, maar er bestaan ook meer groen-, blauw- of zelfs zwartgekleurde soorten.

gaan: want er werd toevallig over platina gesproken, het gezelschap was niet heel klein en niet heel doorsnee, en zelfs je idiote vriend[692] mocht zijn zegje doen over het soortelijk gewicht van het metaal.[693] Uiteindelijk moest onze landgenoot Bergmann het geschil beslechten, en ik was echt het dichtst bij wat hij had gezegd. De ridder en zijn broer zijn mannen van grote menselijkheid en onvermoeibare ijver voor de wetenschap.

692Seume.
693dDe dichtheid van platina is 21500 kg/m³ (21,50 g/cm³).

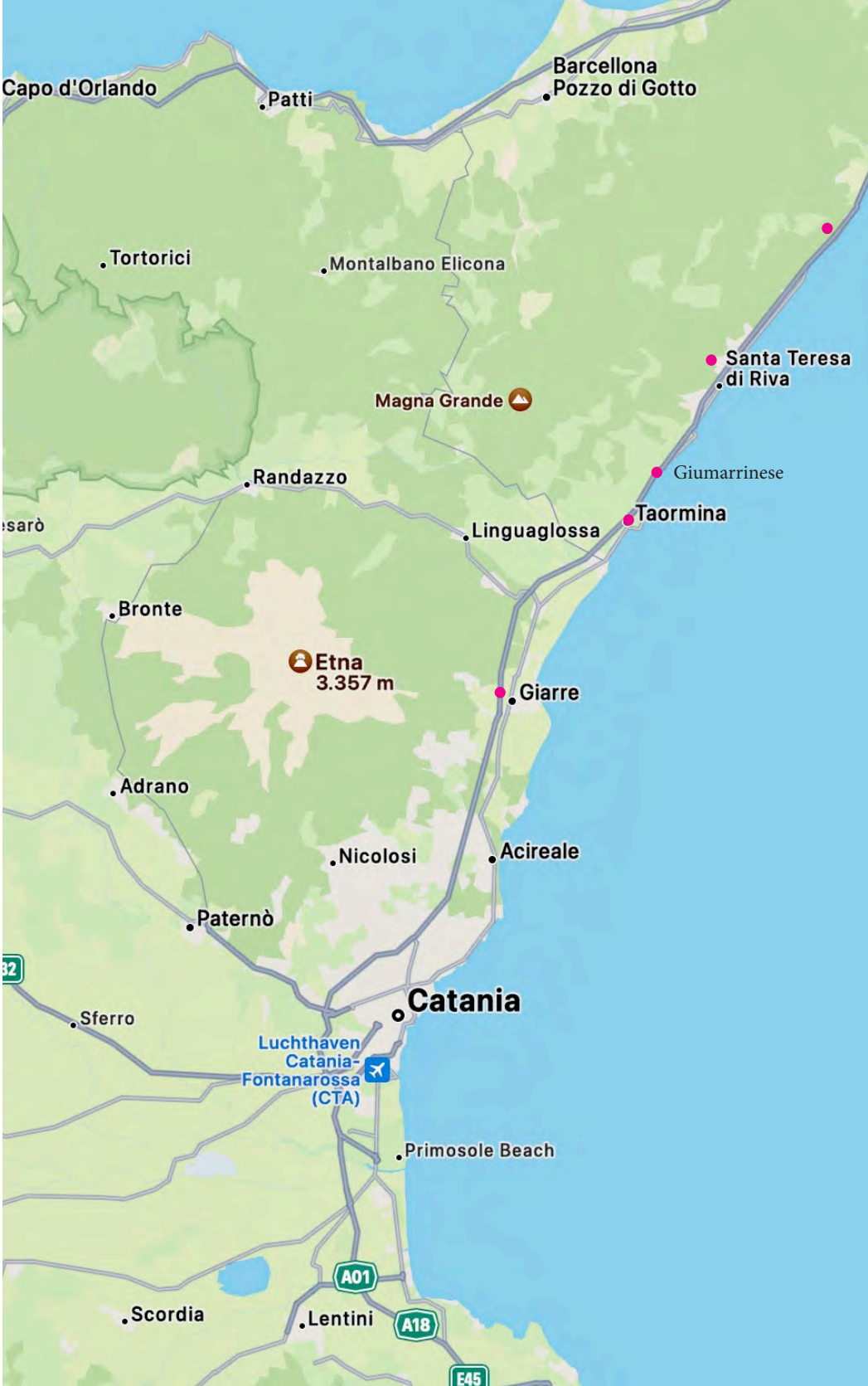
Capo d'Orlando
Patti
Barcellona
Pozzo di Gotto
Tortorici
Montalbano Elicona
Santa Teresa
di Riva
Magna Grande
Giumarrinese
Randazzo
Taormina
Linguaglossa
Bronte
Etna
3.357 m
Giarre
Adrano
Nicolosi
Acireale
Paternò
Catania
Sferro
Luchthaven
Catania-
Fontanarossa
(CTA)
Primosole Beach
A01
Scordia
Lentini
A18
E45

37

Catania – Klooster

Ik had het genoegen om een theologische promotie bij te wonen in het universiteitsgebouw. De zaal is groot, mooi en helder. Rondom zijn enkele van de grote mannen uit de oudheid geschilderd, van wie sommigen katholiek waren, namelijk Charondas[694] en Stesichorus;[695] Cicero[696] had ook de eer om hier te zijn vanwege zijn ijver voor het eiland; dan de Syracusaan Archimedes en enkele andere Sicilianen. Theocritus was waarschijnlijk te frivool voor de vrome mensen; hij was er niet. De kandidaat was een Dominicaan, en gaf een lofrede op de stad en de Academie van Catania in redelijk goed Latijn. De promotor hield vervolgens een lofrede op de theologie, die erg monnikachtig was, en die ik hem alleen maar kan vergeven omdat hij goede taal gebruikte in Sicilië. Nu, dacht ik, zou de disputatie beginnen; en misschien, aangezien de vergadering niet talrijk was en

694Charondas van Katane, (midden of tweede helft van 6e eeuw v.Chr.), een stad op Sicilië, was een van de grote mannen in het oud-Grieks recht. Zijn recht, dat ontstond uit de noodzaak aan geschreven wetten door het invoeren van de geldeconomie, behandelde alle aspecten van het recht en was aristocratisch van inslag.

Hoewel ze streng waren, waren ze ook goed uitgedacht en simpel, en werden daarom door veel Griekse kolonies in Sicilië en Zuid-Italië overgenomen - door andere Chalkidische kolonies in het westen (Rhegion, maar ook door Thourioi (in een adaptatie van de beroemde Protagoras) en Mazaka in Cappadocië.

Het verhaal gaat dat Charondas na een jachtpartij zich nog gewapend naar de volksvergadering begaf. Toen hij er opmerkzaam op werd gemaakt dat hij dit deed, en zo zijn eigen wet overtrad, riep hij uit dat hij de wet bevestigde, en doodde terstond zichzelf met zijn zwaard.

695Stesichoros of Stesichorus (~640 v. Chr - Catania, ~555 v. Chr) was een Grieks lierdichter uit de archaïsche periode (7e en 6e eeuw v.Chr.) Zijn eigenlijke naam was Teisias, maar hij is bekend onder zijn bijnaam, een eretitel eigenlijk (Stesichoros = koor-organisator).

696Marcus Tullius Cicero

Filosoof uit Romeinse Republiek (106v Chr-43v Chr)

Marcus Tullius Cicero was een Romeins redenaar, politicus, advocaat en filosoof. Zijn leven speelde zich af tijdens de overgang van de Romeinse Republiek naar het keizerrijk. Hij was zelf erg betrokken bij de belangrijkste politieke gebeurtenissen in die tijd.

ik was geïntroduceerd door een lokale professor, zouden ze mij, een Hyperboreaan,[697] zelfs een woord gunnen. Maar dat was allemaal al geregeld *inter privatos parietes*[698] met het examen: de kandidaat kreeg zijn hoed, de trompetters bliezen, en we vertrokken.

De universiteitsbibliotheek is niet talrijk, maar goed gekozen en georganiseerd, en de bibliothecaris is een vriendelijke, begripvolle man. Hij liet me een eerste editie van Horatius[699] zien, beginnend met de Epistels, die, zo vertelde hij me, Fabricius[700] hoog had geprezen.

In de oude baden onder de kathedraal, waar nog steeds een ader van Amenanus doorheen stroomt, was de lucht zo smerig dat professor Gambino er maar een paar minuten tegen kon. Mijn borst was iets sterker, maar ik slaagde erin er weer uit te komen. Ze worden zelden bezocht. Ik heb ook een kwartier rondgekropen in de driedubbele gangen van het theater iets verderop: hier haalde prins Biskaris zijn beste schatten vandaan. Hier is ook een aquaduct van Amenanus, maar erg bedolven onder puin. Niet ver daarvandaan is een oud odeum,[701] dat nu is omgebouwd tot privéappartementen. De Antiquiteitencommissie heeft nu de leiding en geen enkele eigenaar mag een steen verplaatsen zonder hun toestemming.

Het klooster en de kerk van de rijke Benedictijnen zijn zo goed

697 De term boreaal Europa wordt in de politiek gebruikt als eufemisme voor de overtuiging dat Europa van oorsprong enkel door blanken bevolkt was en daaraan gekoppeld de wens om dit te herstellen en te behouden. De term gaat terug op de pseudowetenschappelijke theorie dat de Europese beschaving is ontstaan in het hoge noorden, dat alternatief wordt aangeduid als Hyperborea, Ultima Thule of Atlantisch-Noordse regio. De politieke lading van deze termen dateert uit het begin van de twintigste eeuw. Via het werk van Italiaans-, Frans- en Spaanstalige auteurs zijn termen als "boreaal" en "hyperboreaal" ook in het Nederlandse politieke debat geïntroduceerd.
De term 'boreaal' is ontleend aan de god van de noordenwind Boreas uit de Griekse oudheid. Het gerelateerde begrip "Hyperborea" betekende het gebied "voorbij de noordenwind". Aangezien Boreas in Thracië (Noord-Griekenland) zou resideren, dachten de Grieken hierbij aan een ongedefinieerde natie in de noordelijke gebieden van Europa en Azië.

698 tussen privémuren. Onder ons.

699 Quintus Horatius Flaccus (Venusia, 8 december 65 v.Chr. - Rome, 27 november 8 v.Chr.) was een Romeins dichter. In de Middeleeuwen was Horatius vooral populair om zijn moraliserende *Sermones* en *Epistulae*.

700 rubachsche buchhandlung Magdeburg Ernst Fabricius.

701 Odeum kan verwijzen naar: de Latijnse naam voor een oorspronkelijk Grieks muziektheater, zie odeion; in het bijzonder: het Odeum van Domitianus in Rome.

als je iets slechts kunt maken.[702] De kerk wordt beschouwd als de grootste van heel Sicilië en is nog niet af; aan de gevel ontbreekt nog veel. Desondanks is het misschien wel de mooiste. De schilderijen in de kerk zijn niet zonder waarde, en de stukken van een inheemse, de Morealees, zijn te goedkoop gewaardeerd. Het orgel, dat ongeveer twintig jaar geleden werd gebouwd door Donato del Piano,[703] is het meest gewaardeerd. Hij bouwde er ook een in St. Martinus bij Palermo, maar dit orgel zou volgens de Catanianen veel beter zijn. Ze hadden de werkelijk uitmuntende menselijkheid om het na de dienst nog lange tijd voor enkele vrienden te laten spelen; en ik denk niet dat ik een betere heb gehoord, zelfs niet in Rome. Het is moeilijk om een grotere kracht, puurheid en diversiteit te vinden.

Natuurlijk zijn er een paar kleine instrumenten voor de monniken, die het liefst alle instrumenten in één willen hebben: maar de akoestiek is echt een magistraal meesterwerk; ik heb het nog nooit zo magisch gehoord in welke muziek dan ook. De schemering in de grote, mooie kerk, en dan de plechtige, geheimzinnige verlichting had ook een effect. De benedictijnse bibliotheek en het kabinet zijn indrukwekkend genoeg van zichzelf, en zouden veel beter kunnen zijn gezien de inkomsten van het klooster. Het museum bevat enkele prachtige stukken van Guido Reni[704] en, naar men beweert, van Rafaël.[705] Er zijn verschillende Griekse inscripties op de muren. Een op

702 sind so gut als man eine schlechte Sache machen kann.

703 Informatie over de jeugd van Donato del Piano is beperkt en onzeker. Geboren in 1704 in de buurt van Napels, leerde hij misschien de eerste beginselen van de orgelbouwkunst bij zijn broer Giuseppe. Vervolgens verhuisde hij met laatstgenoemde naar Syracuse en restaureerde in 1725 het orgel van de kathedraal van die stad.

Hij creëerde orgels in het oostelijke deel van Sicilië en Malta en vestigde zich vervolgens in Catania. In 1743 werd hij priester. In 1755 kreeg hij de opdracht om het orgel voor de San Nicolò l'Arena te bouwen. In 1772 opende hij een bakkerij voor de productie van brood en met de verkregen opbrengst voerde hij diverse liefdadigheidswerken uit. Bovendien werd hem de bouw van de orgels van Monterosso Almo en Buscemi toevertrouwd.

Hij bracht zijn laatste jaren door in het benedictijnenklooster van Catania en stierf in 1785. Hij werd begraven in de kerk van San Nicolò l'Arena.

704 Guido Reni (Bologna, 4 november 1575 - aldaar, 18 augustus 1642) was een Italiaanse kunstschilder en graveur.

705 Italiaanse kunstschilder en architect uit de renaissance (1483–1520). Naast fresco's, altaarstukken en portretten heeft hij ontwerpen gemaakt voor kerken, palazzo's en wandtapijten. Zijn bekendste werk is *De school van Athene* in het

een marmeren tablet is zo geleerd dat, zoals ze zeggen, zelfs de meest geleerde oudheidkundigen in Italië het niet hebben kunnen verklaren, zelfs Viskonti niet. Ik had geen tijd; en wat wilde ik, rekruut, na deze atletische Triarier[706] werven? Maar het leek me dat het het verhaal van Sint Agatha in een latere Griekse schrijfwijze bevatte. Als je in Catania bij de Benedictijnen komt, mag je je heil beproeven.

In de bibliotheek werd ik als iemand uit Leipzig uit beleefdheid getrakteerd op de *Actis eruditorum*,[707] wat inderdaad een zeldzaamheid kan zijn in een kloosterbibliotheek in Catania. De Byzantijnen zijn allemaal bij Caute[708] gedeponeerd en worden niet aan iedereen gegeven. Als een zeer zeldzame schat werd mij een buitengewoon mooi geschreven Vulgaat[709] getoond. Ik las er wat in en bedierf bijna de goede dunk van de heren met de overhaaste opmerking dat het jammer was dat de kopiist helemaal geen Grieks had begrepen. Ze keken me aan: dus moest ik laten zien dat hij veel dingen idioot en onjuist had geschreven vanwege deze onwetendheid. De brave mensen waren in verlegenheid gebracht, en zetten hun schrijn terug op zijn plaats, en hun uitdrukkingen zeiden dat zulke schatten niet voor wereldse mensen waren.

De pater-secretaris, een fijne, geleerde man, die een prachtig Engels instrument[710] in zijn kamer had, gaf me een brief aan zijn lekenbroeder op de berg in naam van de abt, want hij had gehoord dat ik de berg op wilde. Hij schudde echter twijfelend zijn hoofd en vertelde me vreselijke dingen over de kou op het bovenste deel van de reus: het

---

Vaticaan. Zijn echte naam was Raffaello Sanzio. Sanzio is een variant van Santi, de naam van zijn vader.

706 Triarians (Latijn triarii de derde), ook wel Triarians genoemd, waren de elite van het Romeinse legioen. Aanvankelijk werd het behoren tot de Triarians alleen gedefinieerd door inkomen, aangezien vanwege de verplichte militaire dienst alleen rijke mensen over de noodzakelijke middelen beschikten om de uitgebreide bepantsering en wapens te kopen. In de begindagen van het Romeinse rijk leken de Triariërs qua uitrusting sterk op de Griekse hoplieten. Op dat moment vormden ze slechts ongeveer een vijfde van de zware infanterie. Elitetroepen.

707 Handelingen van geleerde mannen.

708 ? Caute betekent: voorzichtigheid. (Vgl. caution)

709 De Vulgaat is een belangrijke Bijbelvertaling in het Latijn, die tussen 390 en 405 n.Chr. door Hiëronymus in opdracht van paus Damasus werd gemaakt. De Vulgaat dankt zijn naam aan de uitdrukking *versio vulgata*, "volkse versie", in Vulgair Latijn, alledaags Latijn.

710 ?

zou onmogelijk zijn, zei hij, om daar begin april, in het voorseizoen, te komen. Hij vertelde me over enkele Westfalen die het in dezelfde tijd van het jaar hadden aangedurfd, maar nauwelijks halverwege waren gekomen en hun neuzen en oren hadden laten bevriezen. Maar ik weigerde te worden afgescheept, want ik zou het niet waard zijn geweest om Noord-Amerikaanse en Russische winters te hebben meegemaakt.[711]

Het klooster heeft een inkomen van tachtigduizend skudi[712] en er wordt beweerd dat het veel goed doet. Maar dat betekent niet meer dan dat vijftig nietsnutten honderd bedelaars voeden; zo worden beide nutteloos en ruïneren ze de staat. Als een man niet wil werken, laat hem dan niet eten, zegt onze oude Sirach;[713] en ik vind het gezegde heel redelijk, zelfs als het mijn doodvonnis zou zijn.[714]

Een prachtige promenade is de tuin van ditzelfde klooster, die achter de gebouwen op lava is aangelegd en waar je het mooiste uitzicht hebt op de berg en de zee en de in cultuur gebrachte vlakte links en rechts en recht vooruit. De lavavelden geven de tuin het uiterlijk van een grote, machtige betovering. Direct naast deze tuin, naast het kloostergebouw richting de stad, heeft een kanunnik een kleine botanische tuin waar hij de Syracuse papyrusplant als zeldzaamheid bewaart. De tuinen van prins Biskaris in dezelfde buurt zijn nog aangenamer. Toen hij het aanlegde, dacht men dat het een grap was, maar hij heeft laten zien wat ijver kan doen met doorzettingsvermogen en een beetje

711 Seume was daar soldaat. Zie biografie.

712 De scudo (meervoud scudi) is de officiële munteenheid van de Soevereine Militaire Orde van Malta en was de munteenheid van Malta tijdens de heerschappij van de Orde over Malta, die eindigde in 1798. Het is onderverdeeld in 12 tarì (enkelvoud tarì), elk van 20 grani (enkelvoud grano) met 6 piccioli (enkelvoud picciolo) voor de grano. Het is gekoppeld aan de euro (met een koers van 1 scudo tot € 0,24, wat zich vertaalt naar € 1 = 4 scudi 2 tarì).

713 De Wijsheid van Jezus Sirach is een deuterocanoniek boek. Het maakt geen deel uit van de Hebreeuwse Bijbel, en niet van de protestantse canon, maar wordt door de niet-protestantse kerken beschouwd als gezaghebbend.

714 Das Kloster hat achtzigtausend Skudi Einkünfte, und steht im Kredit, daß es damit viel gutes tut. Das heißt aber wohl weiter nichts, als funfzig Faulenzer ernähren hundert Bettler; dadurch werden beide dem Staate unnütz und verderblich. So jemand nicht will arbeiten, der soll auch nicht essen, sagt unser alter Sirach; und ich finde den Ausspruch ganz vernünftig, auch wenn er mir selbst das Todesurteil schriebe.

moeite. Hij heeft de lava afgedwongen; de plantage is groen en bloeit met wijnranken en vijgen en sinaasappels en de mooiste bloemen van allerlei soorten. De tuinman bracht me de gebruikelijke hoffelijkheid en ik stopte een aantal bloemen in mijn zakboekje voor mijn vrienden in het vaderland.

Het jezuïetenklooster in de stad is veranderd in een productiebedrijf: en hoewel dit bedrijf nog niet veel vooruitgang heeft geboekt, is er al veel gewonnen met de vernietiging van het klooster. In een kapel in de kathedraal hangt een verschrikkelijk natuurgetrouw schilderij, ongeveer twee vierkante meter, van de laatste grote uitbarsting van de berg in 1669, die de stad bijna verwoestte. Een echte kunstenaar zou het opnieuw moeten schilderen en het artistieke waarde geven in een nieuwe aanpassing aan de werkelijkheid van het geheel. Het zou een verschrikkelijk mooi stuk worden en de hele kunstwereld zou dan misschien niets vergelijkbaars meer te zien krijgen. Rafaël had hier moeten werken; er was meer dan zijn vuur.[715]

Beneden, waar de afgesplitste Amenanus weer uit de lavalagen stroomt, is nog iets te zien van de oude muur van Catania, ongeveer op dezelfde afstand tussen de Molo links en de lavaberg rechts, die zich verder in zee omhoog heeft gestuwd. Aan de Molo is lange tijd gewerkt tegen hoge kosten, maar ik vrees dat de zee machtiger zal zijn dan de arbeiders. Als een rotsachtige oever aan de linkerkant iets verder zou uitsteken en de beukende golven uit Calabrië zou dempen, zou er meer hoop op een stabielere situatie zijn. De ervaring, waar ik geen kennis van had, heeft mijn mening al bevestigd en sommige verstandige mensen waren het met me eens dat Catania het waarschijnlijk zal moeten doen met een begaanbare rede (kade), tenzij misschien Etna, de grote bouwer en sloper, een haven aanlegt. Hij mag dan alleen links een berg de zee in schieten zoals hij rechts al heeft gedaan, en dan is het klaar. De vraag is of dat wenselijk is. De weg Ferdinande, vanaf de prachtige poort van Syracuse, is de hoofdweg: een andere, die hogerop een beetje parallel loopt, is bijna net zo mooi. Als Catania zo doorgaat, wordt het volgens een groots ontwerp een prachtige stad. Bijna alle openbare monumenten worden door de gemeente zelf gefinancierd, en dat zijn er nogal wat: alleen de binnenplaats van het hof krijgt van

715 Hier hätte Raphael arbeiten sollen; da war mehr als sein Brand.

mij een eervolle vermelding. Het is de mooiste plaats die ik in Sicilië heb gezien, en overigens heel weinig in aanvaring met de overheid; zodat er veel goeds te verwachten valt. De tussenkomst van het hof bederft, net als schimmel, meestal de natuurlijke welvaart van de vrije nijverheid.[716]

716Die Dazwischenkunft der Höfe verderbt wie ein Mehltau meistens das natürliche Gedeihen der freien Industrie.

38

Etna – Messina

Ik moet oppassen dat ik de reis met jou over de berg en naar Taormina niet te rommelig maakt; ik weet niet of je geduldig genoeg zult zijn, want ik ben niet erg ordelijk. De waardin van De Olifant in Catania, in wiens gastenboek ik veel bekenden aantrof en die zich een heel goede gastvrouw toonde, bezorgde me niet geheel foutloos een man met een dier, die de reis met me wilde maken. Ik pakte mijn zak vol sinaasappels en reed bergopwaarts. Ik weet niet meer door hoeveel dorpen en plekken ik reed voordat ik bij het Bergklooster aankwam. Zoals je weet behoort dit klooster toe aan de rijke Benedictijnen in de stad, die hier slechts één lekenbroeder hebben om voor de dagelijkse werkzaamheden te zorgen, aangezien ze rondom uitgestrekte wijngaarden hebben. Het gezegde dat er waarheid schuilt in wijn is zelden van toepassing op de monniken; er schuilt eerder sluwheid in wijn. Ik kan er niets aan veranderen en als de monniken mij abt zouden maken, zou ik zeggen: hoe groter het klooster, hoe groter de sottise.[717]

De monniken beneden zijn hele fijne kerels, die heel goed aanvoelen hoe inconsequent en precair en kritisch hun huidige situatie is en door de kaft heen weten te kijken:[718] ze waren vriendelijk en beleefd. De lekenbroeder hier in het Bergklooster was een beetje chagrijnig en mopperig. Hij nam mijn aanbevelingsbrief aan, bekeek hem en zei droogjes: De abt, mijn overste, heeft hem niet ondertekend, dus het gaat mij niets aan. Dat is niet best voor mij, zei ik: Ja, dat is zo! zei hij. Wat moet ik nu doen, vroeg ik: Wat je maar wilt, antwoordde hij. Maar hij veranderde inmiddels een beetje van gedachten; ze waren net het eten aan het opdienen. Hij vroeg me of ik mee wilde eten, en natuurlijk had ik geen bezwaar, want ik had best wel honger. Dus gingen we zitten, en mijn huisbaas werd wat vriendelijker aan de andere kant van de tafel.

Mijn muilezel met de gids werd naar het volgende dorp gestuurd,

717 zotheid.

718 die gut die Kutte durchzuschauen wissen.

Nikolosi, en ik was verzekerd van onderdak en verzorging. Er werd gemeld dat er een zeer vooraanstaand gezelschap vreemdelingen aankwam, die ook de berg wilden beklimmen: daar was ik blij om. We aten drie soorten vis. Stel je voor, een lekenbroeder van de Benedictijnen in de hoogste woning op de Etna, en om te vasten drie soorten vis! Want behalve dit klooster zijn er slechts een paar huizen aan de linkerkant, en verder niets in het bosgebied tot aan de oude geitengrot. Ik heb het over deze kant; de andere paden ken ik niet. Een andere meneer kwam ons helpen met drinken. Deze leek een wat gunstiger exemplaar van de geestelijkheid. Mijn huisbaas haalde de brief uit zijn zak en liet hem aan de andere voorlezen: toen realiseerde ik me dat de lekenbroeder helemaal niet kon lezen.

In de brief stond ruwweg dat de pater-secretaris hem schreef in naam van en op bevel van de abt om de Duitse reiziger, die door de minister zeer was aanbevolen, de beste gastvrijheid te verlenen die in overeenstemming was met zijn waardigheid. Er werd niet meer over mijn overplaatsing gesproken. De broeder werd spraakzamer en vertelde me over zijn reizen en zijn lot en dat de paus hem kende. Hij had mijn ketterij snel door en zegende zichzelf. Hij was nog meer begaan met mijn redding en mijn bekering dan de Palermitaanse belastinginspecteur in Agrigento,[719] maar hij vond me nogal koppig: hij moest me met zijn beste eten naar de hel laten gaan. De edelmoedigste reden die hij nodig had om mij christen te maken was dat ik een zeer gevaarlijke weg voor me had, dat er al velen op de berg gestorven waren en dat ik, zelfs als ik dood gevonden zou worden, niet eens als christen begraven kon worden. Dat was natuurlijk een geldig argument, want bij deze heren is geen enkele a-katholiek een christen.

Ik vertelde hem zo voorzichtig mogelijk de anekdote van Diogenes, die in een soortgelijk geval vroeg om na zijn dood een stok te krijgen zodat hij de honden kon verjagen.[720] De man schudde zijn hoofd en dronk zijn glas leeg. Nu werd er een gids voor me besteld, die duur genoeg was, en alles was in ieder geval goed geregeld, zelfs als het gezelschap niet zou komen. Net toen de afspraken waren gemaakt, werd bekend dat de Engelsen niet zouden komen, maar in Nicolosi

719Eerder hoofdstuk.

720Ich sagte ihm so sanft als möglich die Anekdote des Diogenes, der sich im ähnlichen Falle ausbat, man möchte ihm nach dem Tode nur einen Stock hinlegen, damit er die Hunde wegjagen könnte.

zouden blijven. De man van God was hier erg boos over en bad een beetje grof, zoals Elisa[721] de berenprofeet, over sommige van zijn vijanden beneden in Catania en boven in Nikolosi. Ik maakte een omweg aan de overkant naar de Monti Rossi, die werden gevormd tijdens de laatste grote uitbarsting, waarschijnlijk naar hun kleur zijn genoemd en een prachtig uitzicht bieden vanaf hun toppen. Het duurt ruim een kwartier om ze te beklimmen en vanaf de toppen kun je nog steeds de hele enorme lavastroom zien die hier uitbarstte, alles omver gooide en vernietigde, een groot deel van de stad verwoestte en als een hoge rotswand diep achter de stad in zee stak. Ik weet heel goed dat Stollberg[722] een andere mening is toegedaan, maar ik heb het van veel van de inwoners hier gehoord, waaronder een aantal zeer geleerde mannen. Toen ik afdaalde, ontmoette ik twee Engelsen van de groep uit Nicolosi, die dezelfde wandeling hierheen hadden gemaakt. Ze waren met z'n vijven, allemaal officieren van het garnizoen van Malta, die uit Napels waren gekomen en de berg onderweg wilden zien; een majoor, een kapitein en drie luitenants. Ze waren blij dat er nog een met hen meeging, en ik haalde snel mijn tas bij de monnik en ging naar de herberg van de Engelsen in Nikolosi, waar mijn gids al was ingekwartierd. De monnik trok een grimmig gezicht, mopperde iets door zijn tanden, waarschijnlijk vloeken over ons allemaal ketters: ik bedankte hem en vertrok.

Hier hadden we, de vijf Britten en je vriend, een zeer aangename tijd. De Engelsen hadden de herbergier van de Gouden Leeuw uit Catania meegebracht; ik voegde me bij het gezelschap, een bed werd zo goed mogelijk voor me opgemaakt, en we gingen liggen en sliepen niet veel. De heren vertelden over hun avonturen, militaire en galante, van de Theems en de Nijl; en al snel viel de kritiek op een generaal, al snel op een meisje. Het onderwerp van hun herinneringen was een zekere eigenzinnige trompettervrouw, die ze, na alle pittige verwikkelingen,

721 Elisa is een profeet over wie geschreven staat in de Hebreeuwse Bijbel. Hij is de leerling van de profeet Elia en zijn opvolger na diens hemelvaart. De levensloop van Elisa is met name terug te vinden aan het einde van het Bijbelboek 1 Koningen en voor de rest in het Bijbelboek 2 Koningen.

722 Misschien: Graaf Friedrich Leopold zu Stolberg-Stolberg (Bramstedt, in het in die tijd Deense Holstein, 7 november 1750 - landgoed Sondermühlen, Osnabrück, 5 december 1819) was een Duits dichter, vertaler en jurist. Hij is vooral bekend gebleven als dichter.

tot koningin van hun kamp in Egypte verhieven. Tegen middernacht arriveerden de gidsen, en nu zat de hele karavaan op muildieren; zes *Signori Forestieri*,[723] twee gidsen met lantaarns, en een bevoorrader. Het was, als ik me niet vergis, de zesde april om middernacht, of de zevende 's ochtends. De vorige dag was het bewolkt geweest, het had 's avonds flink geregend, maar het klaarde op toen we de herberg verlieten. We liepen langs mijn monnik in *St Nicolas del bosco ove della rena*.[724] Het was fris en al snel werd het koud, en toen heel koud. We draafden voort en warmden ons. Toen declameerde Major Gray's[725] Kirchhof,[726] toen zongen we *God save the King*, en Händel, en *Britannia, rule de waves*, en andere Engelse patriottische stukken.

723 Heren buitenlanders.

724 Sinterklaas van het bos waar het zand is.

725 Thomas Gray (Londen, 26 december 1716 – Cambridge, 30 juli 1771) was een Engels dichter, classicus en professor in de geschiedenis aan de Universiteit van Cambridge.

726 *Elegy Written in a Country Churchyard* is het bekendste werk van de Engelse dichter Thomas Gray.
Aangenomen wordt dat hij het gedicht schreef op de begraafplaats van Stoke Poges in Buckinghamshire, waar Gray zelf begraven ligt naast zijn moeder. Het gedicht behoort nog altijd tot de populairste en meest geciteerde gedichten in Engeland. Hij wordt, mede op basis van dit werk, wel gerekend tot de preromantische stroming van het sentimentalisme en een voorloper van de Romantiek. Gray wordt door de Elegy beschouwd als de vader van de kerkhofpoëzie.
Het gedicht telt 128 tienlettergrepige regels en is opgebouwd uit 32 kwatrijnen. De laatste drie coupletten worden voorafgegaan door de aanduiding The Epitaph. Het werd voor het eerst gepubliceerd in 1750, al had Gray er al sinds 1742 aan gewerkt.
Het gedicht is een bespiegeling over leven en dood. Niemand kan aan de dood ontsnappen, ook de rijken en de hogere standen niet, of mensen met veel kennis en ambitie ("The paths of glory lead but to the grave"). Het heeft dus geen zin neer te zien op de eenvoudige lieden die hier begraven liggen. Ook zij waren van belang voor hun omgeving en familie en onder hen bevonden zich mogelijkerwijs mensen met grote mogelijkheden, die zij op hun manier ook zullen hebben waargemaakt.
Het gedicht toont de overgang van de neoklassieke naar de romantische dichtkunst. De gebruikte versvorm is typisch voor de neoklassieke Engelse poëzie. De belangstelling die Gray toont voor de arme bevolking wijst vooruit naar de romantiek, waarin een meer emotionele benadering van het onderwerp werd toegepast dan in de voorafgaande periode.
Romanschrijver en dichter Thomas Hardy ontleende de titel van zijn roman Far from the Madding Crowd aan dit gedicht.

Iedereen gaf zijn schnak. *We are already pretty high*,[727] zei de een: *it is a bitter nipping cold*, de andere, *Methinks, I hear the dogstar bark*, en *Mars meets Venus in the dark*; ging een derde verder. *Is that not smoke there?* vroeg een ondergeschikte Myops;[728] *I believe I see already old Nick smoking his pipe. But, my dear*, zei de majoor, *You are purblind upon your starboard eye; it is an oaktree.*[729] Zo was het; er werd gelachen, en we reden verder.

We gingen al snel van het gecultiveerde gebied over in het beboste, en gingen nu bergopwaarts onder de eiken door. Om ongeveer één uur kwamen we aan in het gebied van de Geitengrot, die nu buiten gebruik is. De prins van Paterno heeft er een huis gebouwd waar vreemdelingen naar binnen kunnen gaan en zich kunnen warmen bij een vuurtje. Het huis is slecht onderhouden en een Duitse dorpsonderwijzer zou zich schamen als hij het niet mooier had gemaakt. Het is echter beter dan niets en waarschijnlijk comfortabeler dan de grot. We bleven hier een half uur, bestegen onze muildieren en reden het beboste gebied uit, de sneeuw in.

Ongeveer een kwartier boven het huis en de grot hield de begroeiing helemaal op en begon de sneeuw hoog te worden, die al rond het huis lag en hier en daar nieuw en oud. We moesten nu afstijgen en onze muilezels hier achterlaten. De sneeuw werd al snel erg hoog en de beklimming erg moeilijk. Onze gidsen adviseerden ons om langzaam te gaan, en ze hadden gelijk: maar de heren rustten te vaak, en daarin hadden ze geen gelijk. *Methinks I smell the morning air,*[730] zei de majoor, en ging heel nonchalant verder, toen een jonge luitenant door de holle sneeuw op een stuk lava viel en over zijn voet klaagde: *Alack, what dangers do inviron the man that meddles with cold iron!*[731] De kou van de ochtend werd ijzingwekkend en de Engelsen, die het in Egypte en Malta waarschijnlijk niet zo koud hadden gehad, bibberden als zeelieden. Eindelijk bereikten we de grafheuvel van de zogenaamde

727 We zijn al behoorlijk hoog.
728 Bijziende.
729 het is een bittere, snijdende kou, de andere, denk ik, ik hoor de hondenster (Grote Hond, sterrenbeeld zuidelijk halfrond) blaffen, en Mars ontmoet Venus in het donker; vervolgde een derde. Is dat geen rook daar? vroeg een ondergeschikte Myops; Ik geloof dat ik de oude Nick (duivel) al een pijp zie roken. Maar, mijn beste, zei de majoor, je bent blind aan stuurboord; het is een eikenboom.
730 Ik denk dat ik de ochtendlucht ruik.
731 Oei, wat een gevaren schuilen er voor de man die zich met koud ijzer bemoeit!

Filosofentoren,[732] en de zon kwam net tevoorschijn gloeiend over de bergen van Calabrië, en vergulde wat we konden zien van de zeestraat, de hele zee en de Taurus aan onze voeten. De lucht was niet helemaal helder, maar er waren geen wolken, dus het tafereel was des te magischer. Achter ons was alles nog nacht en voor ons dansten mistige figuren hier en daar op de oceaan. Wie kan dit beschrijven? Neem je Benda,[733] en laat de zon opkomen op een zilveren vleugel voor het meisje van Naxos:[734] en als je niet iets van ons plezier hebt, kan geen god je helpen.[735]

Dus Titan[736] opende zich voor ons, maar we stonden boven een

732Torre del Filosofo, gelegen op 2.929 meter. Volgens de legende heeft de Griekse natuurfilosoof Empedocles hier ooit gewoond om de vulkaan te kunnen bestuderen. Hij zou hier ook om het leven zijn gekomen.

733*Ariadne auf Naxos* (Ariadne op Naxos) is een duodrama in één bedrijf van de Tsjechische componist Georg Benda met een Duits libretto van Johann Christian Brandes [de]. Het werd gemaakt in opdracht van Abel Seyler, wiens theatergezelschap in 1774 in Gotha arriveerde. De eerste uitvoering van de opera was op 27 januari 1775 in Schloss Friedenstein, Gotha.

Historische achtergrond en muzikale analyse Ariadne auf Naxos behoorde tot het genre dat bekend staat als het Duitse melodrama, een poging om gesproken dialoog met muziek te laten samensmelten, waardoor het de enige vorm van opera is zonder zang. Brandes schreef de tekst van *Ariadne auf Naxos* voor zijn vrouw Charlotte, een beroemde zangeres en actrice van die tijd. Deze muziek is bij Seume gekoppeld aan een onvervulde liefdesrelatie. Zie biografie *Mijn leven*.

734Op het Griekse eiland Naxos zou de Atheense koningszoon Theseus op bevel van de goden zijn geliefde Ariadne hebben achtergelaten, hoewel zij hem op Kreta uit het labyrint had weten te krijgen door middel van een kluwen wol. Het ongelukkige meisje werd opgemerkt door de god Dionysus, die zich over haar ontfermde en haar minnaar werd. Er wordt zelfs gezegd dat zij samen twee kinderen kregen, Staphylus (Druif) en Oenopion (Wijndrinker). Een andere mythe vertelt dat Dionysos zou geboren zijn in Nyssa (op Naxos); hoe dan ook, de eredienst van Dionysus was de belangrijkste godencultus op het eiland. Soms werden Dionysus-priesters archont van het eiland, en op de munten van Naxos werden de attributen van de god afgebeeld: de kantharos (drinkbeker), de krater (mengvat), de thyrsus-staf en de druif.

735: und wenn Du nicht Etwas von unserm Vergnügen hast, so kann Dir kein Gott helfen.

736de Titanen waren de pre-Olympische goden. Volgens de theogonie van Hesiodus waren zij de twaalf kinderen van de oorspronkelijke ouders Uranus (Lucht) en Gaia (Aarde), met zes mannelijke Titanen – Oceanus, Coeus, Crius, Hyperion, Iapetus en Cronus – en zes vrouwelijke Titanen, genaamd de Titanides of Titanesses - Theia, Rhea, Themis, Mnemosyne, Phoebe en Tethys. Cronus

opkomende onweersbui: het kon ons niet bereiken. Een van de heren rende jammerend en huilend om de puinhopen heen, want zijn vingers waren bevroren. We hielpen met sneeuw en wreven en wasten, en uiteindelijk baanden we ons een weg naar de top van de berg. Het lijkt me dat je op een muilezel tot aan de Filosofentoren zou moeten kunnen rijden; het is niet te steil om daar te komen, maar de kou verbiedt het; daarom zou ik in ieder geval niet graag zonder bescherming van de cavalcade[737] weggaan. Vanaf hier kun je niet meer lopen; je moet klimmen, en soms klauteren. Het lijkt maar een kwartiertje te zijn naar de hoogste top, maar het is nog steeds een hele klus. De Britten gieten zich vol met rum, en omdat ik niets van deze nectar kan savoureren, heb ik af en toe een sinaasappel uit mijn zak gegeten. Ze waren behoorlijk bevroren, maar ik heb nog nooit zoiets lekkers geproefd. Toen ik geen sinaasappels meer had, want mijn eetlust was groot, leste ik mijn dorst met sneeuw, ging steeds verder en bereikte, tot eer van de Duitse natie, als eerste de hoogste klif van de grote immense kloof waarin de krater ligt. Een van de gidsen kwam achter me aan, toen de majoor, toen de tweede gids, toen de hele kleine karavaan behalve de heer met de bevroren vingers. Hier stonden en zaten en lagen we, half gehuld in de rook van de opstijgende damp, en niemand sprak een woord, en iedereen staarde naar beneden in de verschrikkelijke muil, waaruit het in donkere en witachtige wolken, dof en woedend omhoog brulde. - Eindelijk zei de majoor, terwijl hij diep ademhaalde. *Now it is indeed worth a young man's while to mount and see it; for such a sight is not to be met with in the parks of old England*.[738] Je kunt niet meer verwachten van een echte Brit, wiens patriottische ziel zijn maat ambrosant[739] vermaakt

paarde met zijn oudere zus Rhea, die toen de eerste generatie Olympiërs baarde: de zes broers en zussen Zeus, Hades, Poseidon, Hestia, Demeter en Hera. Bepaalde afstammelingen van de Titanen, zoals Prometheus, Atlas, Helios en Leto, worden soms ook Titanen genoemd.

737 ruiterstoet.

738 Nu is het inderdaad de moeite waard voor een jongeman om naar boven te klimmen en het te zien, want zo'n uitzicht kom je niet tegen in de parken van het oude Engeland.

739 In de oude Griekse mythen is ambrosia het voedsel of de drank van de Griekse goden, en wordt vaak afgebeeld als een middel dat een lang leven of onsterfelijkheid schenkt aan degene die het consumeert. Het werd door duiven naar de goden in Olympus gebracht en op het hemelse feest geserveerd door Hebe of door Ganymedes.

met rosbief en porter.[740]

Het ravijn, ongeveer een uur lopen in omtrek, lag voor ons en we stonden allemaal op een tamelijk smalle rotswand en bukten ons voorover en in een steile afgrond van misschien wel zestig of zeventig vadem.[741] Sommigen van ons gingen liggen om zich te beschermen tegen hoogtevrees op de afschuwelijke hoogte. Diep in deze kloof lag de krater, die zijn stormen vanuit de afgrond naar de overkant wierp. De wind kwam van de ochtendzon[742] en we waren nog steeds redelijk veilig voor de damp, behalve dat er hier en daar iets door de spleten drong. Er was geen manier om langs de enorme verticale blokken lava heen te komen, tot aan de rand van de eigenlijke afgrond. Alleen vanaf de kant van Taormina, waar een zeer grote inzinking is, zou het mogelijk moeten zijn om naar binnen te klimmen, als men tijd en moed genoeg heeft om het gevaar te trotseren: want een kleine verandering in de wind kan fataal zijn, en men stikt zoals Plinius.[743] Trouwens, aan de rand zou je waarschijnlijk niets meer kunnen zien. Als ik drie dagen had en een vastberaden gids die het gebied goed kende, zou ik waarschijnlijk de eer willen verdienen om daar beneden te zijn geweest, als de wind het toeliet. Maar het zou veel moeilijker zijn om vanuit Taormina naar boven te klimmen.

740 Porter is een biervariant die begin 18e eeuw in Londen, Engeland, werd ontwikkeld. Hij is goed gehopt en donker van uiterlijk door het gebruik van bruine mout. Aangenomen wordt dat de naam afkomstig is van zijn populariteit bij dragers. De populariteit van porter was aanzienlijk.

741 Vadem: 1,8288 meter.

742 uit het oosten.

743 Schrijver uit Oude Rome (23-79). Gaius Plinius Secundus maior, ofwel de Oudere, ter onderscheiding van zijn gelijknamige neef Plinius de Jongere, was een Romeins militair, letterkundige en amateur-wetenschapper.
Plinius de Oudere werd geboren te Novum Comum, het latere Como, in 23 of 24 n.Chr. Hij kwam om het leven in de buurt van Stabiae door de gevolgen van de uitbarsting van de Vesuvius op 25 augustus 79. Hij stierf vermoedelijk aan de gevolgen van het inademen van giftige vulkanische dampen. Dit effect werd versterkt door een aandoening aan zijn luchtwegen.

39

Etna

Nadat we een beetje van onze eerste verbazing waren bekomen, konden we nu alles om ons heen zien. De zon stond niet meer zo laag en het was al behoorlijk helder op de rest van het eiland. We konden het hele grote, mooie, prachtige eiland onder ons zien liggen, voor ons, althans het mooiste deel ervan. Alles rondom de berg, de hele vallei van Enna tot aan Palagonia en Lentini, met alle steden en dorpen en rivieren, was verweven in een magische geur. De Simethus rivier strekte zich uit de bergen door de prachtige uitgestrektheid tot aan de zee, en je kon de hele loop ervan in één oogopslag zien. Lager lag het Lentinimeer, dat als een magische spiegel door de elektrische[744] lucht scheen. Uit het vervolg zal blijken dat de lucht niet erg zuiver was, maar misschien alleen maar mooier vanwege onze ochtend. We konden zo ver kijken als Augusta en de buurt van Syracuse. Maar door de zwakte van mijn ogen en de dampen in de lucht, die bijna onbewolkt was, kon ik niet verder kijken. Ik heb Messina niet gezien en het lijkt me dat je het vanaf hier ook niet kunt zien: het ligt te ver landinwaarts aan de zeestraat en de bergen schermen het af. Palermo is helemaal niet te zien, alleen de bergen eromheen. We konden alleen iets van de Lipari-eilanden zien door de wolken. Nadat we genoeg hadden rondgekeken en de eerste verbazing een beetje was weggeëbd, zei de majoor volgens Engels gebruik: *Now be sure, we needs must give a shout at the top down the gulf*;[745] En zo slaakten we drie machtige vreugdekreten, zodat de spelonken van de verschrikkelijke reuzen weergalmden en de gidsen ons waarschuwden de duivels beneden niet wakker te maken door onze roekeloosheid. Ze noemden de kloof alleen, met een iets andere mythe, *la casa del diavolo* en de echo in de spleten *la sua risposta*.[746]

De omtrek van de kleine ketel diep beneden was ongeveer een kwartier gaans. Het kookte en bulderde; en raasde en tierde en stormde onophoudelijk omhoog. Ik zag geen tweede krater; misschien

744 onweerslucht.
745 Wees er zeker van dat we van boven naar beden moeten schreeuwen.
746 het huis van de duivel en de echo in de spleten zijn antwoord.

bedekt de dikke rook de ingang helemaal, of deze tweede mond ligt aan de andere kant van de rotsen, die we niet konden bereiken vanwege de wind en de damp die daarheen dreef. Ook hier waren we niet helemaal vrij van rook; het rode uniform van de Engelsen met de gouden okselbanden was helemaal zwartgrijs geworden; mijn blauwe jas was niet merkbaar van kleur veranderd.

Ik had me tijdens het klimmen altijd tegoed gedaan aan sneeuw, maar hier aan de rand op de top was de sneeuw bitter zout en niet te harden. Niet ver van de rand was een waaier van verschillende kleuren, waarvan ik dacht dat het dode zwavel[747] was. Het was heet en we konden onze voeten erin opwarmen. We gingen op een rots zitten en keken neer op het magische gebied onder ons, vooral in de richting van Catania en Paterno. De Monti rossi bij Nikolosi waren bijna molshopen, en de hele grote uitgestorven familie van de oude levende vader lag om ons heen. Alleen hijzelf werkte met eeuwig vuur in de verschrikkelijke kracht van zijn jeugd. Wat een enorme werkplaats moet hij hebben! De laatste grote uitbarsting was bijna drie Duitse mijlen lager dan de top bij Nikolosi. Als hij weer doorbreekt, vrees ik voor de kant van Taormina, waar de aardlaag nu het dunst lijkt te zijn.

De lucht was erg koud, ondanks het vuur van de vulkaan en de zon, en we daalden weer. Onze afdaling was misschien nog wel meer de moeite waard dan ons verblijf op de top. Er was veel voorzichtigheid nodig tot aan de Filosofentoren. De provianddrager was hier nu aangekomen en we stopten voor het ontbijt. De Engelsen grepen naar de fles rum en ik hield het bij de gebraden kip en daarna de sneeuw. Het brood en het gebraad waren behoorlijk bevroren, maar de hete honger ontdooide ze snel. Terwijl we aten, genoten we van het mooiste schouwspel waar het menselijk oog misschien wel van kan genieten. De lucht was bijna helemaal helder en alleen achter ons boven de Simethus hingen een paar kleine lichte wolken. De zon stond al vrij

747Zwavel heeft een kookpunt van 445 °C en een smeltpunt van 113 °C. Het element zelf vormt een gele kristallijne vaste stof met een rombische kristalstructuur, die bestaat uit een opstapeling van ringvormige S8 moleculen. Gepoederd lijkt de stof (behalve de kleur) wel op tarwebloem en wordt dan ook wel zwavelbloem genoemd. Bij 112,8 °C gaat zwavel over in een monokliene fase, die vervolgens bij 119,0 °C smelt. De vloeistof bestaat eerst uit S8 moleculen en is dan weinig stroperig; dus vloeibaar. Bij hogere temperaturen neemt de viscositeit enorm toe omdat er ringopening en polymerisatie plaatsvindt. Bij afschrikken (hete vloeistof snel in ijskoud water gieten) van de polymere smelt vormt zich plastische zwavel, een amorfe vorm die echter geleidelijk uitkristalliseert.

hoog op de kust van Calabrië; de zee was schitterend. Hier en daar verschenen een paar kleine vlekjes op zee links van Taormina, die er bijna als eilandjes uitzagen. Onze gidsen vertelden ons meteen wat er zou volgen. De vlekken werden groter en groter en vormden pluizige mistwolken die zich verspreidden en in elkaar overvloeiden. Geen enkele morganische fee[748] zou zo'n kleurenpracht en zo'n verandering kunnen hebben als de nevels van moment tot moment aannamen.

Het schoot omhoog en leek op een bos met de dichtste bomen van de vreemdste vormen, was hier dichter en donkerder, daar dunner en lichter, en de zon scheen in een nog vrij kleine hoek neer op het weefsel dat al snel de hele noordkust bedekte en dat we hier diep onder ons zagen. De gloeiende stroom begon de kloven van de bergen te vullen, en achter ons lag de vallei van Enna met al haar schoonheid in een onbenoembaar half-licht, zodat we alleen het meer van Lentini als een heldere vlek zagen. Dit alles, en de vorming van het hemelse beeld aan de noordoostkant, was het werk van een kwartier. Ik zal waarschijnlijk nooit van mijn leven meer zo'n prachtig versierd tafereel zien. Het is alleen hier te vinden, en zelfs hier heel zelden; de gidsen prezen ons en zelfs zichzelf erom.

We gingen op weg om, mogelijk, te ontsnappen aan de regen beneden: na een paar minuten konden we niets meer zien van de top van de berg; alles was gehuld in ondoordringbare mist, en wijzelf schoten zo snel als pijlen naar beneden op het spoor dat we langzaam hadden gemaakt tijdens onze beklimming. Zonder de sneeuw hadden we het niet zo veilig kunnen doen. Na een half uur hadden we de bliksem links van ons, nog steeds onder ons. De mist trok weer op, of beter gezegd: we kwamen eruit, de storm trok langs ons heen richting Catania, en in minder dan de helft van de tijd kwamen we weer aan

748 Morganatisch huwelijk (Latijn matrimonium morganaticum of matrimonium ad morganaticam, Midden-Latijnse nieuwe vormen van Oudhoogduits* morgangeba "ochtendoffer") of linkshandig huwelijk verwijst naar een vorm van huwelijk in koninklijke huizen in de Europese culturele ruimte waarin één echtgenoot - meestal de vrouw - uit een lager sociaal milieu (kaste) komt en niet als gelijke wordt aangemerkt. (vgl. hypergamie: "naarboven trouwen"). Elk regerend koninklijk huis kende op dit vlak zijn eigen huiswet, met soms uiteenlopende eisen aan de rang van echtgenoten. De huwelijken die niet aan het huisrecht voldeden, werden in het gerechtelijk jargon ook wel mesollianties genoemd. De afstammelingen van prinselijke huizen uit dergelijke huwelijken ontvingen gewoonlijk 'morganate titels' van lagere aristocratische rang; Ze worden daarom zelf ook wel 'morganaten' of 'morganaatfamilies' genoemd.

bij het huis aan het einde van het beboste gebied, waar we bij het vuur gingen zitten, namelijk degenen die dat mochten.

De Engelsen hadden hun eigen afspraken gemaakt voor deze bergreis. De hemel weet wie hen geadviseerd zou kunnen hebben: die van mij was beter. Ze kwamen in Nicolosi aan in laarzen, maar trokken daar schoenen aan, en over deze schoenen trokken ze de dikste wollen kousen aan die je je maar kunt voorstellen, die ze, zoals ze me vertelden, zelfs voor dit doel in Nederland hadden gekocht. De outfit was vreemd genoeg; met hun grote Etna-stokken leken ze allemaal een beetje op samogetische[749] berengidsen van onderen. Ik liep in mijn gewone reiskleren, met gewone katoenen kousen in mijn stevige laarzen. Sommige Nederlandse kousen waren op de heenweg al gescheurd; op de terugweg gingen ze over mijn schoenen en onderkousen heen.[750] Sommigen liepen op hun tenen, die natuurlijk bevroren. Mijn waarschuwing om langzaam en stevig te lopen zonder ze uit te trekken had niet geholpen. Mij mankeerde niets. Een van de jongeheren was zo onvoorzichtig geweest om zich met warm water te wassen en bij het vuur te gaan zitten. Binnen een paar minuten huilde hij van de pijn, zoals de gewonde oorlogsgod van Homerus, en nam het aandenken met zich mee. Vermoedelijk moet hij genezen in Catania of op Malta.

Je kunt zien wat een schril contrast er hier in de buurt is; beneden in Catania werd rijp vlas verbouwd en stond de gerst hoog in de aren; en hier bevroren handen en voeten. Nu daalden we af door het bosgebied naar Nikolosi, waar we een geweldige maaltijd vonden, die de herbergier op bestelling had gekregen van de Gouden Leeuw in Catania. We namen afscheid; de Engelsen reden terug naar Catania, en ik op weg hierheen naar Taormina.

Er is misschien geen andere regio in heel Europa met zo'n gevarieerde schoonheid als het gebied rondom deze berg. Ik kan de hoogte niet bepalen. In een geografische catalogus hier werd hij aanzienlijk hoger genoemd dan de hoogste Alpen: laat de Italianen dat maar regelen met de wiskundige geografen.[751] Professor Gambino uit Catania wil

749van Samojeden. Oost-Europees volk.

750tegen uitglijden op de sneeuw.

751De top van de zuidoostkrater maakt met zijn 3357 meter van de Etna de hoogste berg van het eiland. De Etna beslaat een oppervlakte van 1570 km^2, de diameter is ongeveer 45 kilometer. Het hoogst bereikbare punt is bij de

er in augustus met een groep naartoe om meer waarnemingen te doen. Er is een gezegde op het eiland over de Etna: *On le voit toujours le chapeau blanc et la pipe a la bouche*.[752] - De sneeuw smelt nooit helemaal, wat bijzonder is in zo'n zuidelijk klimaat. Op Sicilië wordt hij meestal Monte Gibello genoemd, zoals bekend is: maar hij wordt ook heel vaak Etna genoemd, of de berg van Sicilië, of zelfs liever de berg. Ik heb de laatste naam het meest aangetroffen, zelfs aan de zuidkust. Ik heb de indruk dat mensen nu weer de oude namen beginnen te zoeken en te gebruiken. Ik heb de rivier beneden nooit anders horen noemen dan Simethus.

Tot aan het Bergklooster van de Benedictijnen is de Etna van deze kant gecultiveerd, en behoorlijk goed gecultiveerd; verder omhoog is het bos en bijna allemaal eikenbomen, die nog kaal waren; en niet ver van de Geitengrot of het huidige huis van Paterno houdt de vegetatie helemaal op. Van daar tot aan de top troffen we zware sneeuwval aan. Het gecultiveerde gebied biedt een verscheidenheid die misschien zelden op aarde te vinden is. Onderaan rijpen de meeste vruchten uit het warmere deel van de wereld in het zoetste mengsel; alle sinaasappelsoorten groeien en bloeien in gouden pracht. Verderop bloeit de granaat, dan de olijfboom, dan de vijg, dan alleen de wijnstok en de kastanje; en dan alleen nog de eerbiedwaardige eik. Aan de voet vind je ze allemaal samen in prachtige groepen, en af en toe palmbomen.

Op weg naar Taormina liet mijn gids me slechts op één punt de oude, grote, beroemde kastanjeboom in de verte zien. Ik kan moeilijk zeggen dat ik hem gezien heb, maar ik wilde er geen dag doorbrengen. Ik moest overnachten in een armzalig dorpje.

De weg naar Taormina is een van de mooiste, vooral een paar kilometer voor de stad. Deze plaats, die vroeger beneden lag en nu op een hoog voorgebergte van de Taurus staat, heeft aan alle kanten een prachtig uitzicht, vooral vanaf het oude theater, een van de meest gedurfde werken van de Ouden. Rechts is het eeuwige vuur van Etna te zien, links de prachtige kust van het eiland en aan de overkant kun je tot ver op de kust van Calabrië kijken. Het theater is hoogstwaarschijnlijk alleen Romeins; na de verwoesting door de

Osservatore op bijna 3000 meter, gelegen in een kaal "maanlandschap", waar de zwavelgeur merkbaar wordt.

752 We zien hem altijd met een witte hoed en een pijp in zijn mond.

Saracenen werd het zo goed mogelijk herbouwd, maar het lijkt op een zeer willekeurige manier te zijn gebouwd. Het staat bekend als een van de best bewaarde, en alles wat oud is, is zeer levendig, maar ik zou niet in willen staan voor de nieuwe lappendeken: en toch heeft het mooiste, meest prachtige deel het meest geleden onder de barbaren.

Het oude kasteel, dat veel hoger ligt dan de stad, moet moeilijk in te nemen zijn geweest. De beschermvrouwe, de heilige moeder van de rots, zou het vrij gemakkelijk moeten kunnen verdedigen als haar kinderen intelligente en goede krijgers waren. Na Taormina had ik een aanbeveling uit Catania voor de commandant, de enige in Sicilië die slecht werd geëerbiedigd. Ik werd naar een herberg aan de voet van de berg geleid, maar het was een lange wandeling van een uur naar beneden. Mijn muilezelman kon me hetzelfde vertellen; en als ik een herberg op de top had kunnen vinden, zou ik de Heer[753] helemaal niet tot last zijn geweest. Ik sprak helemaal niet met de Kapucijnen, want hun bandeloosheid en viezigheid waren me al verteld. Hier stuurde ik mijn muilezelman weg en ging alleen te voet verder, want langs de zee, dacht ik, kon ik Messina niet missen.

Een oude sergeant van Taormina, die zo vriendelijk was me cicerone te maken, wilde me een bevel meegeven aan de commandant van St. Alexis, een korporaal onder hem, om me het kasteel op de top van de rots te laten zien: maar ik bedankte hem met het excuus dat ik geen tijd zou hebben. De weg omhoog en omlaag vanuit Taormina is een beetje halsbrekend, maar heeft een aantal prachtige, zeer goed gevormde kloven. Mijn verblijf op de top duurde slechts twee korte uurtjes, om de gegeven redenen, totdat ik het theater had gezien en vis en olijven had gegeten met de sergeant. De eerlijke oude kerel wilde me voor een paar mijl vergezellen, zodat ik de weg niet zou kwijtraken. De mensen hier hebben een vreemd, langdradig, diep, niet onsonoor dialect. Toen ik vroeg hoe ver ik nog moest naar de volgende plaats, kreeg ik als antwoord: *Saruhn incuhra: cinquuh migliah*: wat iedereen zonder noten zal begrijpen.

Die nacht verbleef ik in een klein plaatsje dat, geloof ik, Giumarrinese heet, dat nog steeds achttien mijl van Messina ligt. Een zeebad na een nogal warme dag deed me goed; en de verse ansjovis die rechtstreeks uit zee kwam, was daarna een erg lekker gerecht. De mensen hier

753 Onzelieveheer. Seume heeft het niet op de roomse kerk en het personeel.

zijn er trots op en beweren terecht dat ze in Palermo niet zo lekker zijn. Een paar kilometer van Messina vond ik weer wagensporen, wat echt een zegen voor me was, want ik had sinds Agrigento geen koets meer gezien. In Syracuse kun je alleen een kwartier over zee reizen naar een klooster buiten de stad en naar de buurt van Anapus: en een kerkelijke draagstoel, gedragen door muilezels, die ik tegenkwam in de bergkloven tussen Lentini en Augusta, was alles wat ik had gevonden dat op een koets leek.

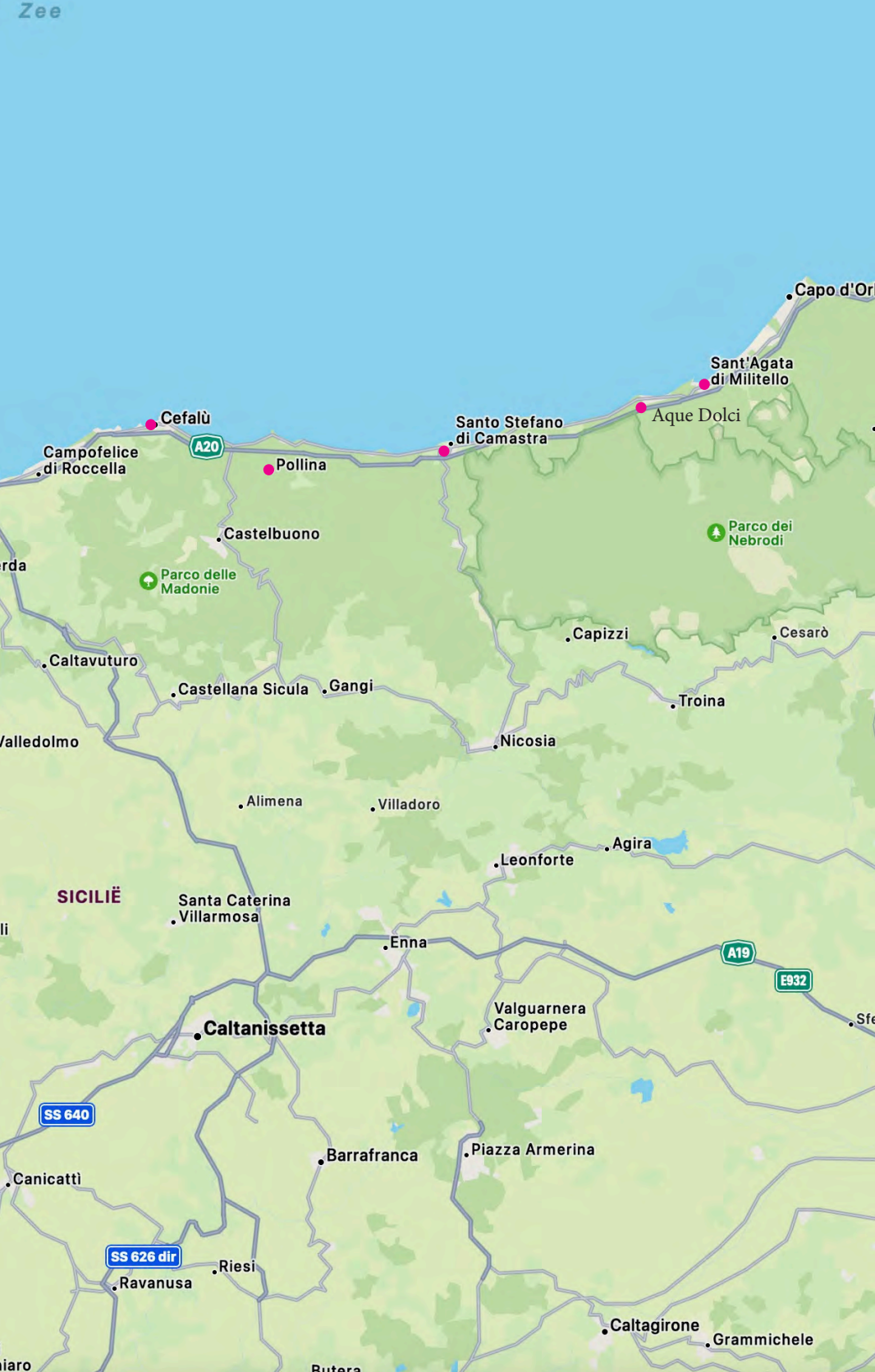
Zee
Capo d'Or
Sant'Agata di Militello
Aque Dolci
Cefalù
Santo Stefano di Camastra
A20
Campofelice di Roccella
Pollina
Castelbuono
Parco dei Nebrodi
Parco delle Madonie
Capizzi
Cesarò
Caltavuturo
Castellana Sicula
Gangi
Troina
Nicosia
Alimena
Villadoro
Agira
Leonforte
SICILIË
Santa Caterina Villarmosa
Enna
A19
E932
Valguarnera Caropepe
Caltanissetta
SS 640
Barrafranca
Piazza Armerina
Canicattì
SS 626 dir
Riesi
Ravanusa
Caltagirone
Grammichele

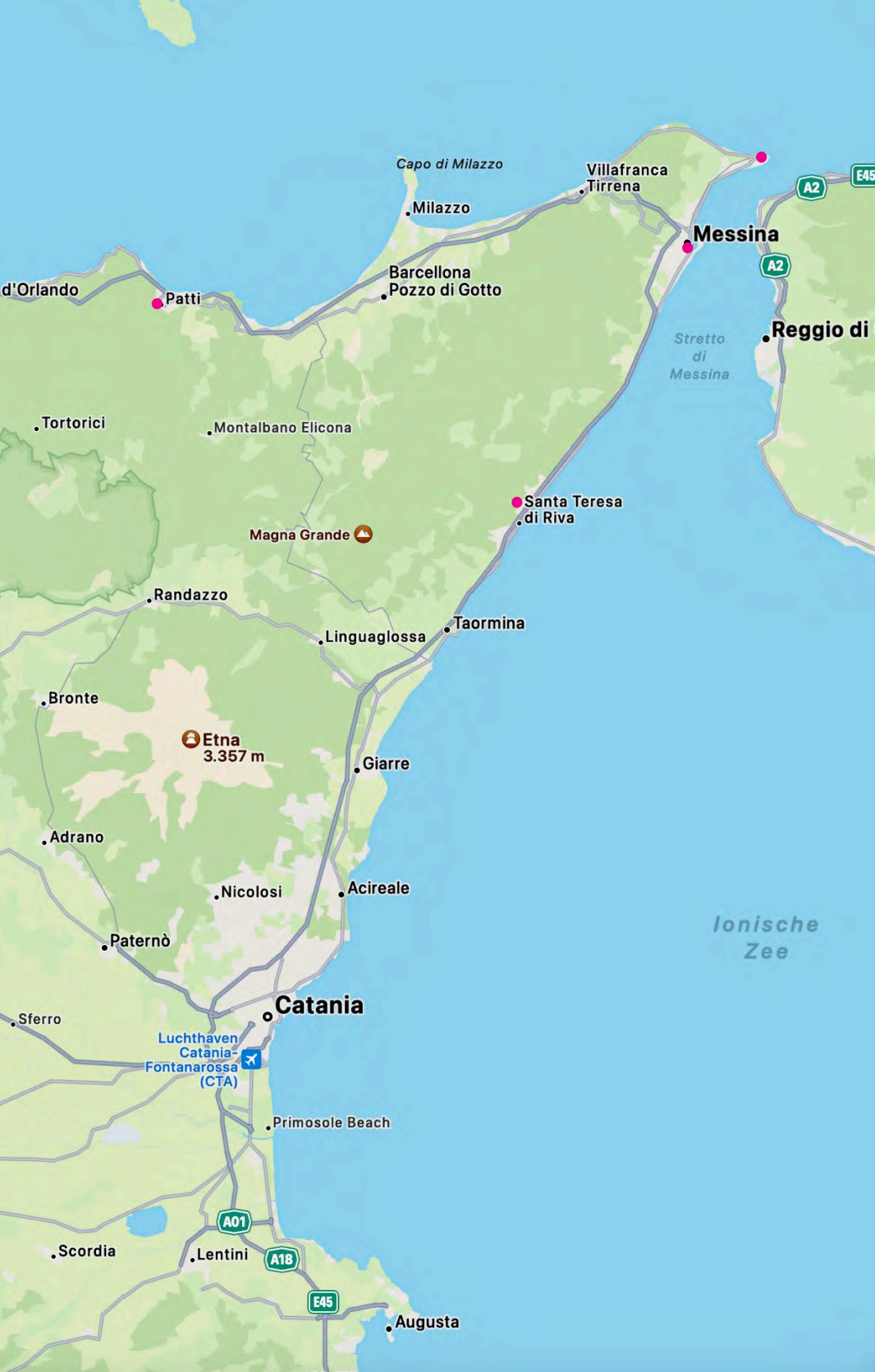
Capo di Milazzo
Villafranca Tirrena
Milazzo
Messina
A2
E45
Barcellona Pozzo di Gotto
Patti
d'Orlando
Stretto di Messina
Reggio di
Tortorici
Montalbano Elicona
Santa Teresa di Riva
Magna Grande
Randazzo
Taormina
Linguaglossa
Bronte
Etna 3.357 m
Giarre
Adrano
Nicolosi
Acireale
Ionische Zee
Paternò
Catania
Sferro
Luchthaven Catania-Fontanarossa (CTA)
Primosole Beach
A01
Scordia
Lentini
A18
E45
Augusta

40

Messina

In de lange buitenwijk van Messina kwam ik een aantal zeer goed gemaakte fonteinen tegen, met pompeuze Latijnse inscripties, waarin een fontein terecht werd geprezen als een grote weldaad. Alleen jammer dat ze geen water hadden. De havenkant is nog steeds een vreselijke ruïne, en toch de enige wandelmogelijkheid voor de stad. Zelfs de huidige aanblik laat zien wat het geheel geweest moet zijn; en ik geloof echt dat de Messijnen gelijk hadden toen ze zeiden dat er niets prachtigers in de wereld was dan de facade aan de haven, die ze daarom liever het paleis noemden, en ook nu het ruïnes zijn nog steeds zo noemen.[754]

Het lot lijkt ons een vreselijke herinnering aan onze machteloosheid te hebben gegeven: Jullie kunnen deze monumenten met kracht en inspanning in eeuwen opbouwen; en ik kan alles en de hele rotskust in een ogenblik verbrijzelen![755] - Enkel de heilige nissen aan de uiteinden worden herbouwd en bedelmonniken worden erin ondergebracht om de geestelijke belasting te innen. Boven in de stad is de wederopbouw erg levendig en erg robuust. De huizen hebben niet meer dan twee verdiepingen zodat ze niet te veel te lijden hebben van toekomstige

754 Tussen 5 februari 1783 en 28 maart 1783 waren er vijf aardschokken in Sicilië en Calabrië, bekend als de aardbeving van Messina.
De aardbeving op Sicilië op 11 januari 1693 was de zwaarste aardbeving ooit in Italië. De aardbeving had een geschatte sterkte van 7,4 op de Schaal van Richter en een maximale intensiteit van XI op de 12-delige Schaal van Mercalli. Minstens zeventig steden en dorpen werden verwoest en ongeveer 60.000 mensen kwamen om. De aardbeving veroorzaakte een tsunami die kustplaatsen aan de Straat van Messina en de Ionische Zee verwoestte. Het epicentrum lag aan de oostkust van Sicilië, maar de precieze locatie is niet bekend. Naast Sicilië werden ook Calabrië en Malta getroffen.
De verwoestingen op Sicilië, met name in de op de werelderfgoedlijst van UNESCO opgenomen Val di Noto, leidden tot de wederopbouw in de stijl van de Siciliaanse barok, die nog steeds de stads- en dorpscentra in dit gebied kenmerkt.
755Das Schicksal scheint hier eine schreckliche Erinnerung an unsere Ohnmacht gegeben zu haben: Das könnt ihr mit Macht und angestrengtem Fleiß in Jahrhunderten; und das kann ich in einem Momente! Die Monumente stürzten, und die ganze Felsenküste jenseits und diesseits wurde zerrüttet!

aardschokken. Zelfs tijdens de verschrikkelijke aardbevingen heeft de onderste verdieping overal weinig schade opgelopen.

Messina is rijk aan standbeelden van haar koningen, waarvan sommige niet slecht zijn. Ik heb uren voor het beeld van Filips de Tweede[756] gestaan, op zoek naar het verhaal van zijn gezicht. Het lijkt mij dat hij het op zijn gezicht draagt; en zelfs Schiller[757] lijkt zijn karakter aan zo'n hoofd ontleend te hebben. De Heilige Maagd is, zoals bekend, de belangrijkste beschermvrouwe van de Messijnen, en je kunt niet geloven hoe stevig en heilig ze nog steeds vasthouden aan haar protectie.[758] Als zij hier niet helpt bij de aardbeving, net zoals Agatha de berg in Catania niet temt, dan moeten de zondaars zeker gestraft worden.

Ik heb net de gelegenheid gehad om een grote plechtige ceremonie ter ere van haar bij te wonen. De hele geestelijkheid, met een behoorlijk respectabel gevolg van de wereldlijke tak, hield het palmpasenfeest.[759] Het verbaast me niets dat het niet beter gaat met de palmen op Sicilië en dat ze steeds zeldzamer worden als ze elk jaar zo gewetenloos worden geplunderd. Iedereen had palmtakken bij zich en iedereen die er geen van de bomen kon bemachtigen, liet er een snijden en kleuren. De optocht zou amusant zijn geweest als het niet zo serieus was geweest. Een monnik preekte vervolgens een half uur lang in de kathedrale kerk over de Heilige Maagd en haar immense eer in de hemel en haar speciale gunst aan de stad, waarbij hij bewijzen aanhaalde die zelfs de meest vrome katholiek zouden hebben doen uitroepen: *Credat Judaeus appella!*[760] Toen arriveerde de aartsbisschop in een grote, oude, vergulde staatsiekoets met vier statige muilezels, stapte uit en zegende de mensen, en ze gingen gezegend naar huis.

De kathedraal heeft niets opmerkelijkers in zijn constructie dan

756 Filips II Koning van Spanje, Portugal, Napels en Sicilië, laatste Heer der Nederlanden (1527–1598). Filips II was heerser over Castilië en Aragón, Napels, Sicilië, de Spaanse Nederlanden en Portugal. Door deze personele unies had Filips dynastiek verschillende volgnummers, maar hij staat het bekendst onder de naam Filips II, die verwijst naar zijn koningschap over Castilië.

757 Johann Christoph Friedrich Schiller (Marbach am Neckar, 10 november 1759 - Weimar, 9 mei 1805) was een Duits toneelschrijver, filosoof en dichter. Hij geldt als een van de grotere literatoren in de Duitse geschiedenis.

758 Schutzbrief. Verzekeringspolis.

759 Zondag voor pasen. In Noord-Nederland met haantie-op-stokkie, inclusief palmbladeren (van buxus).

760 Laat dat de Jood geloven! Maak dat de Jood wijs.

de zuilen, die afkomstig zijn van de oude tempel van Neptunus[761] op Pharus. Het grote en prachtige altaar was afgedekt; het wordt in heel Sicilië beschouwd als een wonder van ambachtelijkheid en rijkdom. Ik hoopte dat ik het zou kunnen zien en was nogal geërgerd dat ik zo onverschillig toekeek.

Ze zeggen dat de havenkant nog steeds zo vervallen is omdat de regering wil dat het net zo prachtig en helemaal volgens het oude plan wordt herbouwd, maar de burgers willen alleen dat het hetzelfde wordt als de rest, twee verdiepingen hoog. Het lijkt mij dat het hele gedoe, hoewel ik het van zeer goed geïnformeerde mensen heb gehoord, slechts een gerucht is: en als het waar is, toont het het goede, solide verstand van de burgers en de onwetendheid en grillen van de regering.

Het standbeeld van de huidige koning, Ferdinand de Vierde, werd pas in 1792 tussen de ruïnes geplaatst. Als de goede heer zijn lethargische gesnotter hier niet kwijtraakt, kan geen anticyra[762] hem helpen. Wat de mensen gedacht kunnen hebben toen ze het standbeeld hier neerzetten is mij een raadsel, want de koning verdient deze eer noch deze bespotting. Het standbeeld was in ieder geval het voorlopig laatste dat hier werd neergezet.

Er liggen op dit moment vier Engelse fregatten in de haven en het lijkt alsof de Britten de wacht houden over het eiland, zo precair lijkt hun positie. Het zijn prachtige, schitterende schepen en zo dikwijls als ik iets van de Engelse vloot heb gezien, heb ik de temperamentvolle eilandbewoners onwillekeurig hun trotse *Britannia rule the waves*[763]

761 Neptunus is een figuur uit de Romeinse mythologie. Hij was oorspronkelijk een god van de golven en van alle stromend water; later meer bepaald een god van de zee, zoals blijkt uit het feit dat men hem Salacia, een personificatie van de zilte baren, tot gemalin gaf. Pharus (vuurtoren): eiland bij Sicilië.

762 Antikyra of Anticyra is een haven aan de westkust van de Golf van Antikyra (Griekenland) die ernaar vernoemd is. Die golf is een baai aan de noordkust van de Golf van Korinthe. Antikyra heeft een lange en ononderbroken geschiedenis gehad, terwijl Medeon aan de overkant van de golf de Hellenistische periode niet heeft doorstaan. Naast export en import is het belangrijkste product van Antikyra de zwart-witte nieskruid (*Veratrum niger & album*) (pseudo *helleborus*?), die van nature in het gebied groeit. De Ouden gebruikten verbindingen die daaruit werden gewonnen op grote schaal als zuiveringsmiddelen om verschillende ziekten te behandelen, maar de bijwerkingen zijn ernstig en giftig en veroorzaken soms psychose. Bij één historisch incident lijkt het als gif te zijn ingezet.

763 Britannia heerst over de golven. Brits volkslied. Verbasterd tot: The waves rule

over de golven vergeven; net zoals ik de Parijzenaar Didot[764] zijn *Excudebam* vergaf toen ik naar het werk zelf keek.

Het zou altijd wat kosten om Messina vanaf het water aan te vallen: maar op het land, vanaf Scaletta, zou het behoorlijk man tegen man vechten zijn, en de plaats zou niet standhouden. Hier werd ik aanbevolen bij een preceptor Prapositus in een klooster, die erg aardig en vriendelijk was, maar erg weinig gevoel voor Verlichting[765] had, wat men de goede man in zijn positie niet kwalijk hoeft te nemen. Hij vergezelde me overal met veel vriendelijkheid en wilde me in het klooster onderbrengen, maar ik had al een vrij goede herberg in de stad.

De kerk van St. Gregorius, op een aanzienlijke heuvel, is rijk aan fresco's en marmerwerk: maar wat belangrijker is voor mij dan dit, het biedt vanaf de facade aan de linker- en rechterkant het schitterendste uitzicht over de stad en de baai; en met een goede verrekijker moet je in staat zijn om hier te zien wat er aan de overkant aan de kust in Italië en in de straten van Rhegio[766] gebeurt.

In het huis van de heer Marini, een patriciër van de stad, is een stuk van een oude zuil met een inscriptie, die enige tijd geleden werd gevonden. Het stond op een fontein en er wordt gezegd dat de inscriptie Grieks is, maar er is niemand die het kan duiden. Hoewel ik redelijk Grieks kan lezen, kon ik er niet eens achter komen of het gebruikelijke Griekse letters waren. Misschien is het oud Fenicisch

---

Britannia. Tekst van het lied. When Britain first at Heav'n's command, Arose from out the azure main; This was the charter of the land, And guardian angels sang this strain; refrein: Rule, Britannia! Britannia, rule the waves; Britons never shall be slaves.

764 Bucolica, Parisiis, *In aedibus Palatinis, excudebam* Petrus Didot, natu major, 1798. xi, 572 p. 23 platen. 50 cm. Over Vergilus. Downloadbaar op web.

765 De Verlichting of Eeuw van de Rede was een cultureel-filosofische en intellectuele stroming in Europa die ruwweg samenviel met de 18e eeuw. In deze periode ontstond een culturele beweging van intellectuelen met als doel het gebruik van de rede en het filosoferen te bevorderen. De rede gaat alleen maar af op feiten, hoe verborgen die ook zijn. De Verlichting stond aldus voor bevordering van de wetenschap en intellectuele uitwisseling. Tegenpool van religie.

766 Reggio di Calabria of kortweg Reggio Calabria is een plaats gelegen in de punt van de Laars van Italië. Het was de hoofdstad van de zuidelijke regio Calabrië tot 1970, toen Catanzaro in plaats hiervan de hoofdstad werd. De stad is nog wel hoofdstad van de gelijknamige provincie Reggio Calabria.

Grieks, en in dat geval misschien een van de oudste monumenten. Het schrift en het marmer hebben veel te lijden gehad van het feit dat ze zo lang begraven zijn geweest. Voor zover ik weet is het stuk nog niet beschreven en wordt het zorgvuldig bewaard. Ik raad het mannen aan die meer geleerd zijn dan ik, omdat het misschien niet onbelangrijk is op een bepaald punt in de geschiedenis.

De kloosterlingen nodigden me uit om een vastendag met hen te dineren. Dit is de enige maaltijd die ik in Italië met Italianen heb genoten, en het was een goede. Ik kreeg onderweg veel hoffelijkheid van de andere Heren, maar niets te eten. Dat is nu eenmaal de Italiaanse manier, die ik noch wil prijzen noch bekritiseren. Het klooster telde slechts een paar geestelijken: er waren meer lekenbroeders, die de bedienden waren. Ze gaven me de ereplaats en waren erg aardig en ik moet ze daarom dankbaar zijn: maar eerst voor de menselijkheid - *magis amica veritas*.[767] Ik heb de gerechten uit mijn hoofd geleerd en moet ze hier noemen, zodat jullie kunnen zien hoe men vast aan een Siciliaanse kloostertafel.

Aan het begin kwam een soep van jonge erwten en jonge koolrabi; dan macaroni met kaas; dan een paté van ansjovis, olijven, kappertjes en sterke aromatische kruiden; dan een compote van olijven, limoenen en kruiden; dan een paar grote, prachtige gouden vissen uit de zee, die ik beschouwde als de beste soort baars??;[768] dan zeer gekruide, voortreffelijke artisjokken: het dessert bestond uit slasalade, de mooiste jonge venkelstengels, kaas, kastanjes en noten: alles, en vooral het brood, was van de beste kwaliteit, en al individueel *quantum satis superque*.[769] Bovenal heb ik nergens anders kastanjes zo mooi en fijn geroosterd aangetroffen.

Nu vraag ik je, betekent dit vasten niet dat je met geweld de erfzonde in het lichaam van een eerlijk mens dwingt? Natuurlijk moet je met dit dieet het orthodoxe geloof winnen, dat de rede veracht.[770]

Ik ging naar buiten en liep een paar kilometer langs het strand,

---

767de vriendelijkere waarheid. Echte - ware - vriendschap.

768große herrliche goldgelbe Fische aus der See, die ich für die beste Art von Börsen hielt.

769Zo veel eten als je kunt. Om verzadigd van te raken.

770Nun frage ich Dich, heißt das nicht mit diesem Fasten einem ehrlichen Kerl mit aller Gewalt die Erbsünde in den Leib jagen? Bei dieser Diät muß man freilich orthodoxen Glauben gewinnen, der die Vernunft verachtet.

helemaal naar Charybdis;[771] maar de vrome gelovigen bleven thuis in godsvrucht. Dit is wat ik een vastendag noem: bedenk zelf hoe de feestdag eruitziet. Mijn wandeling was waarschijnlijk niet zo belangrijk dat er een verandering in de kloosterregels had moeten worden aangebracht.

Ik kreeg vervolgens een rondleiding langs het onvoltooide klooster en kreeg ik de plannen en de bouwtekeningen te zien die uit Rome waren gestuurd. Ik bid de hemel voor het heil van de mensheid dat deze sottise[772] niet afgemaakt zal worden. Ik weet niet of mijn opvatting van mijn gezicht was af te lezen; de heren lieten me niets meer zien van hun andere pracht en praal.[773] Er werd mij een manuscript van ene Abt Sacchio voorgelezen, met een beschrijving en geschiedenis van de stad Messina, dat werd door mij zeer gewaardeerd; maar te oordelen naar wat ik ervan gelezen heb, hoeven we niet te betreuren dat de schat in het klooster ligt; de verhandeling lijkt alleen maar een pragmatische voor monniken.

Om het fort te zien moet je toestemming hebben, wat een beetje moeilijk te krijgen is. Ik heb dat niet geprobeerd, want ik had al zoveel van het fort gezien dat je er met tweeduizend goede grenadiers naar binnen kon zonder toestemming vooraf. Alles is enkel afgestemd op een aanval over zee.

De haven hier en in Palermo zijn de enige plekken op Sicilië waar ik fatsoenlijke vrouwenfiguren heb gezien. Elders, en vooral in Agrigento en Syracuse, hebben mijn Griekse idealen van Theocritus me jammerlijk in de steek gelaten. De haven hier en in Palermo is ook de enige promenade, en zeker een van de belangrijkste voor mensen

771 Scylla en Charybdis waren mythische zeemonsters opgemerkt door Homerus; De Griekse mythologie plaatste ze aan weerszijden van de Straat van Messina, tussen Sicilië en Calabrië, op het Italiaanse vasteland. Scylla werd gerationaliseerd als een ondiepte van rotsen (beschreven als een zeskoppig zeemonster) aan de Calabrische kant van de zeestraat en Charybdis was een draaikolk voor de kust van Sicilië. Ze werden beschouwd als maritieme gevaren die zo dicht bij elkaar lagen dat ze een onontkoombare bedreiging vormden voor passerende zeelieden; Charybdis vermijden betekende dat je te dicht bij Scylla passeerde en omgekeerd. Volgens het verhaal van Homerus kreeg Odysseus het advies om Scylla te passeren en slechts een paar matrozen te verliezen, in plaats van het risico te lopen dat zijn hele schip in de draaikolk verloren zou gaan. Figuurlijk: kiezen uit twee kwaden.

772 idiotie.

773 Ob so etwas auf meiner Nase mag gesessen haben, weiß ich nicht; die Herren zeigten mir nichts mehr von ihren übrigen Herrlichkeiten.

die mensen willen bestuderen; de poppetjes van vele naties lopen er kleurrijk en kriskras door elkaar. Zelfs in de stad zelf is er een grote diversiteit en zijn er veel buitenlanders. Gisteravond had ik een van de mooiste momenten, toen ik als mens die boven de mensen staat mijn vreugdetranen bijna niet kon bedwingen.[774]

Een buitenlands schip kwam de zeestraat af vanuit de Middellandse Zee. Ik weet niet of het in moeilijkheden was gekomen door een storm of een ander ongeluk; het was in gevaar en vuurde noodschoten. Je had het goddelijke enthousiasme van bijna bovenmenselijke kracht moeten zien waarmee twintig boten van verschillende naties zich een weg baanden door de hoge golven om de getroffenen te redden. Italianen, Fransen, Engelsen, Grieken en Turken streden in de mooiste strijd: ze waren blij en brachten uiteindelijk alles en iedereen zonder verlies de haven binnen. Op dat moment was ik bijna boos dat ik niet rijk genoeg was om de redders hier een menselijk feest te geven: maar een tweede moment gaf me te denken; het reddingsfeest was zoveel mooier. De goede, kleurrijke menigte werd meer beloond door de daad, en ik was erg blij dat ik het had gezien. Toen ik terugliep, werd me om aalmoezen gevraagd bij een heiligennis voor *la santa vergine*;[775] ik keek de man vragend aan en hij vervolgde: *Date nella vostra idea, date pure; sara bene impiegato.*[776] De mens begreep tenminste de mens, ook al zou hij hem bedriegen: ik gaf.[777]

774bei dem ich als Mensch über die Menschen mich fast der Freudentränen nicht enthalten konnte.
775de heilige maagd (Maria).
776Geef wat je goeddunkt, geef gewoon; het zal goede terechtkomen.
777Der Mensch verstand wenigstens den Menschen, wenn er ihn auch betrügen sollte: ich gab.

41

Palermo

Ik ben terug van de rondreis. De laatste reis van Messina naar hier was de zwaarste, maar ook zeer de moeite waard. De bergen waren me als verschrikkelijk beschreven, dus huurde ik een muilezel met gids en ging rustig op weg. In gedachten verzonken over de oude Messeniërs, de ijzeren tirannie van de Spartanen, de dappere vlucht van de goede mannen naar Zankle[778] en al hun lotgevallen, tegenslagen, ontaardingen en wederopstanding, mijn ziel vol van deze gedachten, beklom ik – lopend naast mijn muilezel – de berg en stopte vaak om terug te kijken naar twee zulke mooie landen tegelijkertijd.

Melazzo, op een vooruitstekend voorgebergte, is al van verre een mooi gezicht en het land eromheen lijkt niet slecht bebouwd te zijn. Dit gebied heeft ook veel geleden onder de laatste aardbeving.[779] Beneden bij de Pelor[780] zag ik voor het eerst weer groene inlandse eiken en de nachtegalen zongen wedijverend vanuit de ravijnen. Ik voelde me ineens zo thuis dat ik hier wel had kunnen blijven. Er gaat niets boven een Duits eikenbos.[781] In Barcellona, zoals de plaats me werd genoemd, zag ik de mooiste vallei van heel Sicilië; en anderen, zo lijkt het me, waren me al voor. Het is een heerlijke mengeling van allerlei soorten fruit, sinaasappels en olie, vijgen en wijn, bonen en tarwe; en de naburige bergen zijn niet te hoog of te ruig, maar hun

778 Messina. Zoals diverse steden in Zuid-Italië was de stad een Griekse kolonie, in de 8e eeuw v.Chr. bewoond door kolonisten uit Chalcis (op het eiland Euboea). Zij is echter mogelijk al vóór de komst van de Grieken gesticht. De oude naam van de stad was Zankle (Zancle), wat sikkel betekent, naar de sikkelvormige haven. Na de Ionische Opstand was de stad een toevluchtsoord voor vluchtelingen uit Milete en Samos. Toen kort daarna afstammelingen van emigranten uit Messenië er de macht in handen kregen, werd de naam gewijzigd in Messana (Dorisch dialect voor Messene), waar de huidige naam Messina van is afgeleid.

779 Tussen 5 februari 1783 en 28 maart 1783 waren er vijf aardschokken in Sicilië en Calabrië, bekend als de aardbeving van Messina.

780 Kaap, landtong. Pelor was een van de goden die door geheimzinnige toverspreuken werden vereerd, en werd als beschermheer beschouwd door enkele goede heksenmeesters die probeerden het kwaad uit hun land te verdrijven. samen met enkele gouden, zilveren en stalen draken.

781 Es geht doch nichts über einen deutschen Eichenwald.

toppen zijn allemaal bekroond met prachtige bossen.

Er was geen stal te vinden in Patti, dus reden we tot middernacht langs de kust van de ene plek naar de andere. Patti heeft zijn oorsprong, of in ieder geval zijn naam, te danken aan een nederzetting die daar tijdens de Punische oorlogen is gebouwd. Ik ben vergeten waar ik vannacht mijn bivak heb opgeslagen, maar niet hoe. De zee was vreselijk onstuimig en het had vreselijk geregend. Met veel moeite wisten we wat vis en eieren te bemachtigen. Ik kreeg gezelschap van twee vreemdelingen die ook uit Messina kwamen en het land in trokken. Er was genoeg wijn, maar geen brood.

Uit beleefdheid kreeg ik de beste slaapplaats: op een stenen verhoging naast de kribbe; de andere heren lagen beneden bij de varkens. Mijn muilezelman zorgde goed voor me en gaf me zijn Kapuze:[782] ze begrepen helemaal niet hoe ik het had kunnen wagen om zonder Kapuze te reizen. Dit bijzondere soort zwartbruine mantel met een puntige Kapuze is een geliefd kledingstuk in heel Italië, en vooral op Sicilië. Ik had de smaak te pakken gekregen; en als ik naar die nacht moet oordelen, heb ik aanleg *zum Kapuziner*, want ik heb heerlijk geslapen. De eerste dag legden we vijftig mijl af.

In St Agatha, een klooster met een zeer aangename ligging, waren we van plan de tweede nacht te blijven: en er schijnt daar geen slechte herberg te zijn: maar het was nog te vroeg, en we reden enkele mijlen verder naar *Aque Dolci*,[783] waar de mooie naam de beste van de plaats was, zoals voor Agrigento bij *Fontana Fredda*.[784] Hier waren mensen, zoals de oerbewoners, de Sicanen van het eiland, groot en sterk en ruw en verschrikkelijk; en hier, denk ik, zat ik echt in een wat ongemakkelijke positie met mijn ketterij.

Een geestelijke had lont geroken en was erg aanmatigend tegen me, en ik kon hem alleen van me af houden door Latijn te spreken, waar hij bang voor leek te zijn. Elders was de bekeringsijver goedmoedig en welwillend zachtaardig; hier had het iets cyclopisch.[785] Niet ver van de plaats is er een grot in de top van de rots, waar men veel lof voor had en waar ze me met geweld heen wilden brengen. Maar het was al te laat en ik had niet echt zin om in mijn eentje rond te kruipen in

782capuchon, als van Kapucijner monniken.
783Zoete wateren.
784Koude fontein. Meerdere plaatsen met de naam Fontana Fredda.
785Cycloop: eenoog.

de polyfemische[786] rotsgrotten met zulke fysionomieën.[787] Ik was hier niet in Adlersberg.[788] Hier moest ik zes carlins betalen voor een bed, en toen ik me realiseerde dat ik in Palermo maar drie betaalde voor bed en kamer samen, zei de reus van een herbergier nogal sceptisch tegen me: Natuurlijk; maar daarom ben je nu niet in Palermo en krijg je toch een bed. De reden was niet zo verkeerd in Sicilië. Hij had niet helemaal ongelijk.

Zoals mijn gids me vertelde, hadden we met gevaar voor eigen leven al verschillende rivieren overgestoken. Nu kwamen we bij een rivier die ze Santa Maria noemden. Op de top van de berg moet het pijpenstelen geregend hebben, want de bosbeekjes waren vreselijk gezwollen. Dit maakt het pad dikwijls gevaarlijk, omdat er geen bruggen zijn. Een van de Cyclopen, die gemakkelijk voor een Polyphemus[789] had kunnen worden aangezien, zo gigantisch was hij zelf en zo groot en gekarteld was de wilde boomstam die hij als stok hanteerde, maakte het gevaar nog groter. Het gezelschap had zich verzameld; niemand durfde verder te rijden. Mijn gids vreesde voor zichzelf en nog meer voor zijn muilezel. Het stelde niets voor. De eilandbewoners zijn niet gewend aan grote rivieren. Ze maakten veel kruisen en baden tot alle heiligen voordat ze hun muilezel in het water lieten stappen, en bedankten dan vooral Maria voor hun redding. Bij één zo'n stroom, waar ik alleen was, was mijn gids, een jongen van vijftien, vastbesloten om terug te keren en te blijven wachten tot het water van de bergen was weggestroomd. Dat zou me piasters hebben gekost en was niet in mijn belang. Dus zei ik hem ronduit dat ik verder zou rijden en dat hij kon doen wat hij wilde. Uit angst voor zijn dier en zijn ziel klampte hij zich trillend en biddend stevig aan mij vast op het zadel; en ik leidde en sloeg en spoorde de muilezel vrolijk naar de overkant. De lieve heiligen hebben ons gered, zei hij, toen hij op de andere oever weer op adem kwam. En mijn stok en de muilezel, zei ik. De kerel kruisigde zichzelf drie keer voor mijn Gottlosigkeit, maar vatte voortaan wat

786 ruwe en wrede.

787 tronies.

788 De Adlersberg is een heuvel in het Harzgebergte in Midden-Duitsland, ten zuiden van Sieber in het district Göttingen in Nedersaksen. Het is 593,2 m hoog en ligt ten westen van de Aschentalshalbe. Hier: zie hoofdstuk 11.

789 Polyphemus is een figuur uit de Griekse mythologie. Hij is een cycloop ; zoon van de zeegod Poseidon en de zeenimf Thoosa. Polyphemos woont op een eiland in een grot, waar hij een kudde schapen houdt die hij dagelijks weidt.

meer lef op voor de mijne. Daarna verbleven we in een alleenstaand huis buiten een plaats waarvan ik de naam vergeten ben. Ik had beter moeten opletten of altijd een nomenclator[790] bij me moeten hebben.

Het onweer had me deze dag en de dag ervoor achtervolgd; en het sneeuwde en sneeuwde tot meer dan een meter hoog. De bosbeken waren echt heel hinderlijk en misschien soms zelfs gevaarlijk voor mensen die niet gewend zijn aan de elementen en geen moed hebben. Eén keer echter had ik het grote water te danken voor een prachtig tafereel. Mijn metgezel vond de rivier beneden onbegaanbaar en hij reed altijd met me mee naar stroomopwaarts, waar hij een brug wist. De weg was lang en ik werd een beetje ongeduldig, maar ik kwam bij een vallei waar zo'n groot en mooi sinaasappelbos stond als ik nog nooit op het hele eiland had gezien. Tenslotte is de passie van de mens zijn passie. Voor een paar kreuzer kon mijn maag zoveel krijgen als hij kon bevatten, maar mijn ogen wilden nog steeds eten,[791] en ze hadden meer nodig om ze te bevredigen, en daarna liet ik alles graag hangen en liggen.

Eindelijk kwamen we aan in Cefalu. Dit is waarschijnlijk geen haven voor grote schepen. De plaats dankt zijn naam waarschijnlijk aan de berg, die een van de vreemdste is. We hadden altijd de Lipari-eilanden rechts van ons; nu verdwenen ze langzaam. Van Messina tot Cefalu is het erg wild; vanaf hier begint de (landbouw)cultuur weer te verbeteren. Er zijn nu veel rijstvelden. Vlakbij Cefalu zag ik een prachtige, lange, hoge rozenhaag, waarvan de eerste knoppen net in uitbundigheid aan het ontluiken waren. Dit toonde aan wat hier mogelijk is. Ik had de handen van de kweker kunnen kussen; het waren de eerste die ik in heel Neder-Italië en Sicilië had gezien. Mensen zijn schandelijke verraders van de mooie natuur.[792]

In Termini knapte ik weer op; hier vind je weer menselijkheid en comfort. Mijn hospita was een vriendelijke oude vrouw die er alles aan deed om me tevreden te stellen, wat bij mij heel gemakkelijk is. Ze ondervroeg me welwillend over alles, behalve over mijn godsdienst, een zeldzaam geval in Sicilië; ze vertelde me welke bezorgdheid mijn moeder nu over me moest hebben en raadde me ernstig aan om snel naar huis te gaan; ze had ook een zoon op het platteland die ze terug

790 (plaats)namenboek.

791 mijn ogen waren groter dan mijn mond.

792 Die Leute sind schändliche Verräter an der schönen Natur.

verwachtte. Hoewel ze heel moederlijk was in haar aanwezigheid en zorg, was haar rekening een beetje stiefmoederlijk.

Terwijl ik in een weemoedige, kalme stemming over het verleden en het heden hing en vanuit de tuin naar de rivier de Himera keek met mijn Mäoniden[793] in mijn hand, kwam er onwillekeurig een elegie in mijn ziel tot leven. Het voelde alsof ik de godin van het eiland hoorde weeklagen over Anapus met nog meer pijn dan over haar geliefde dochter, en ik geef je zonder verder commentaar wat uit haar ziel in de mijne weerklonk.

Trauer der Ceres

Meine Wiege, Du liebliches Eiland, wie bist Du verödet,
Ach wie bist Du verödet, Du herrlicher Garten der Erde,
Wo die Götter bei Sterblichen einst den Olympus vergaßen!
Zeus Kronion, Du Retter, rette Trinakriens Schöne,
Daß sie nicht endlich ganz mit der letzten Trümmer vergehe!
Glühend rinnt mir die Träne, wie sie Unsterblichen rinnet,
Rinnt mir schmerzlich die Träne, vom Auge beim Jammer des Anblicks.
Wo, wo sind sie, die Kinder, die fröhlichen, seligen Kinder
Meiner Liebe, die einst mit Tethrippen die Wege befuhren,
Wo jetzt kaum ein ärmlicher Bastard des Langohrs hinzieht?
Ach wo find' ich die Männer von Akragas von Syrakusä,
Von Selinunt, die stolzen Söhne der stolzeren Väter?
Die mit Reichtum und Macht die hohe Karthago bedrohten,
Und die höhere Rom? Wo find' ich die Reihen der Jungfraun,
Die die heiligen Züge mir führten in bräutlichem Glanze,
Daß die Olympier selbst mit Neid und Scheelsucht herabsahn?
Scharen von Glücklichen drängten sich einst aus marmornen Toren,
Durch die schattigen Haine der Götter, zu Traubengebirgen,
Durch die reichen Gefilde, die ich mit Garben bedeckte.
Eherne Krieger zogen zum Streit, dem Stolze des Fremdlings
Furcht und Verderben; es hallte von Felsen zu Felsen das Schlachtwort,
Für die Sache der Freiheit und für des Vaterlands Sache.

793 Homer (Griekse Hómēros), de oudste en meest gevierde Griekse dichter; zijn levensverhaal is behoorlijk legendarisch; hij zou in de 9e eeuw voor Christus hebben geleefd. Hij woonde in Ionië, een zoon van Maeon (vandaar de Maeonides), reisde rond als blinde zanger en stierf op Ios. Maeon.

Leben und Freude atmeten hoch vom Aetna zum Eryx,
Vom Simäthus, dem Herdenernährer, zum fetten Anapus.
Zeus Kronion, wenn ich mit Stolz die Gesegneten sahe,
War ich die reichste Mutter und fühlte doppelt die Gottheit.
Ach wie bist Du gefallen, mein Liebling, wie bist Du gefallen,
Tief in Jammer und Armut, Zerstörung und furchtbares Elend!
Deine Städte, mein Stolz, sie liegen in Trümmern am Meere,
Ihre Tempel verwüstet und ihre Oden zerstöret,
Ihre Mauern verschüttet und ihre Wege verschwunden.
Im Gefühl des unendlichen Werts des Menschengeschlechtes
Schritten erhabene Söhne der götterbefreundeten Hellas
Mächtig durch die Gebirge, und schufen den Felsen zum Tanzsaal
Gegenüber des Aetna ewigem Feuerhaupte.
Jetzt durchwandelt die Tale der Jammer des bettelnden Volkes,
Einsam, scheu, mit Hunger im bleichen gesunkenen Auge,
Nur mit schmutzigen Lumpen die zitternde Blöße behangen;
Und im Antlitz furcht noch die Wut des heiligen Unsinns.
Hymnen ertöneten einst den Göttern in glücklichen Chören
Durch die Städte der Insel; melodisch pflügte der Landmann,
Schnitt der Winzer und zog die Netze der freundliche Fischer.
Finster lauscht jetzt Mißtraun tief in den Furchen der Stirne;
Stumm und einsam schleicht es daher, und tönet die Seele
Unwillkürlich einen Gesang, so klingt er wie Todesangst.
Gastlich empfingen den Fremdling einst Siziliens Küsten,
Und er wandelte froh, wie in den Fluren der Heimat.
Wildnis starret nunmehr dem kühnen Pilger entgegen,
Und mit der Miene der Mordlust ziehen die Räuber am Ufer.
Wie einst vor den unwirtlichen Zeiten der alten Cyklopen,
Trägt das Land den Anblick der wildesten Höhlenbewohner;
Als besäß es noch nicht mein herrliches Ährengebinde,
Nicht den friedlichen Ölbaum, nicht die erfreuliche Traube;
Und noch nicht der Hesperiden goldene Früchte,
Zeus Kronion, Du Retter, rette Trinakriens Schöne,
Daß sie nicht endlich ganz mit der letzten Trümmer vergehe.

Rouw van Ceres

Mijn wieg, lieflijk eiland, hoe verlaten ben je,
Ach hoe verlaten ben je, jij prachtige tuin van de aarde,
Waar de goden bij de stervelingen ooit Olympus vergaten!
Zeus Kronion, redder, red Trinacria's schoonheid,
Dat zij niet uiteindelijk vergaat met de laatste ruïnes!
Hete tranen lopen over mijn gezicht, zoals onsterfelijke tranen lopen,
De traan loopt smartelijk uit mijn oog bij de ellendige aanblik.
Waar, waar zijn ze, de kinderen, de gelukkige, gezegende kinderen
Van mijn liefde, die ooit de wegen bereisden met tethrips,
Waar nu nauwelijks een arme bastaard van de langoor gaat?
Ach, waar vind ik de mannen van Akragas van Syracuse?
Van Selinunte, de trotse zonen van trotse vaders?
Die het hoge Carthago bedreigden met rijkdom en macht,
En het hogere Rome? Waar zal ik de gelederen van de maagden vinden?
Die voor mij de heilige parades in bruidspracht leidden,
Waarop de Olympiërs zelf neerkeken met afgunst en lust?
Scharen gelukkigen dromden eens door marmeren poorten,
Door de schaduwrijke bossen van de goden, naar de bergen met druiven,
Door de rijke streken die ik bedekte met schoven.
Strijders van eer trokken ten strijde, naar de trots van de vreemdeling
Angst en vernietiging; van rots tot rots weerklonk het woord van de strijd,
Voor de zaak van vrijheid en voor de zaak van het vaderland.
Leven en vreugde ademden hoog van Etna tot Eryx,
Van Simethus, de kuddevoeder, tot vette Anapus.
Zeus Kronion, toen ik de gezegende met trots zag,
Ik was de rijkste moeder en voelde me tweemaal de godheid.
Oh wat ben je gevallen, mijn lieveling, wat ben je gevallen,
Diep in ellende en armoede, vernietiging en verschrikkelijke ellende!
Jullie steden, mijn trots, liggen in puin bij de zee,
Hun tempels verwoest en hun odes vernietigd,
Hun muren begraven en hun paden verdwenen.
De oneindige waarde van het menselijk ras voelend
Schrijden zonen van goden-liefhebbende Hellas
Machtig door de bergen, en maakten van de rots een danszaal
Tegenover Etna's eeuwige hoofd van vuur.

Nu dwaalt de ellende van het bedelende volk door de valleien,
Eenzaam, verlegen, met honger in hun bleke, verzonken ogen,
Slechts gekleed met smerige vodden de trillende naaktheid;
En in het gezicht vreest nog steeds de woede van heilige onzin.
Hymnen klonken ooit naar de goden in vrolijke koren
Door de steden van het eiland; melodieus ploegde de boer,
Snoeide de wijnboer en trok de netten van de vriendelijke visser.
Wantrouwen luistert nu donker diep in de groeven van het voorhoofd;
Stil en eenzaam kruipt het voorbij, en klinkt uit de ziel
Onwillekeurig een lied, het klinkt als doodsangst.
Eens verwelkomden de kusten van Sicilië de vreemdeling,
En hij wandelde gelukkig, zoals in de weiden van thuis.
Nu staart de wildernis de stoutmoedige pelgrim aan,
En met de blik van moordlust, zwerven de rovers over de kust.
Zoals ooit in de onherbergzame tijden van de oude Cycloop,
Het land heeft de aanblik van de wildste holbewoners;
Alsof het nog niet mijn wonderbaarlijke korenaar bezat,
Niet de vredige olijfboom, niet de aangename druif;
En nog niet de gouden vruchten van de Hesperiden,
Zeus Kronion, gij redder, red Trinacria's schoonheid,
Opdat zij niet vergaat met de laatste ruïnes.

De koning kan weer reizen vanaf Termini. Maar de minister die de weg heeft aangelegd, had hem waarschijnlijk beter en duurzamer kunnen maken tegen lagere kosten. Aan de waterafvoer is niet veel aandacht besteed. In de Bagaria[794] zag ik aan de buitenkant een aantal sublieme grotesken van de subliem groteske prins van Palagonia,

794Sinds de oprichting draagt de stad de namen Bayharia, Baharia en Baarìa. In 1658 bouwde Giuseppe Branciforti, Prins van Butera en voormalig onderkoning van Sicilië, een grote villa en vestigde de regio als de favoriete locatie voor de vakantiehuizen van de elites van Palermo. Villa's zoals de versterkte Villa San Marco (ontworpen door Andrea Cirrincione) met schuine bastions en een ophaalbrug volgden al snel. Het gebied kende een hausse in de villabouw die ongeveer samenviel met de periode van de heerschappij van de Savoie (1713–21) en Habsburg (1721–30), en die daarna nog tientallen jaren aanhield. De twee meest opvallende barokke woningen, Villa Valguarnera en Villa Palagonia, werden respectievelijk in 1712 en 1715 ontworpen door de architect Tommaso Napoli.
Bagheria was een favoriete stopplaats voor Europeanen die de Grand Tour op Sicilië volgden, waaronder Patrick Brydone, Johann Wolfgang von Goethe, John Soane, Karl Friedrich Schinkel en vele anderen.

die nu na zijn dood allemaal geleidelijk worden verwijderd. Ik had noch de tijd noch de zin om het binnenste heiligdom van de monsters te zien.[795] Maar als zijn koddige Doorluchtigheid alleen maar heeft bijgedragen aan de verfraaiing van de omgeving, vergeef ik hem graag zijn mishandeling van de mythologie, waar ik zelf niet zo dol op ben. Het hele gebied rond de stad, vooral in de richting van Palermo, is het meest bebouwde en nette dat je op Sicilië kunt zien, ook al is het niet een van de mooiste en rijkste.

Ik voelde me echt op mijn gemak toen ik terugkeerde naar de buurt van Palermo, waar ik me nu een beetje thuis voelde. Mijn binnenkomst in de residentie was alsof ik het had besteld bij de adellijke prins van Palagonië. We werden opgewacht door een draagstoel van een of andere bisschop, waarschijnlijk de bisschop van Cefalu. Het was heel karakteristiek behangen met belletjes, en werd gedragen, volgens de gewoonte van het land, door twee van de sterkste muildieren, geleid door enkele bedienden te paard. De draagstoel was vrij ruim en had de bisschop en zijn nichtje comfortabel kunnen herbergen; want ik heb op Sicilië gemerkt dat edele geestelijken erg dol zijn op nichtjes.[796] Een oude, dikke, satirische ezeldrijver ging er ernstig in zitten en begon er op barokke wijze diaconie van te maken en met grote grimassen de zegen te geven. De klokken luidden, hij knikte en trok een bokkengezicht, en de karavaan lachte om de klucht totdat de nabijheid van de stad een einde maakte aan de ontheiliging. Nu marcheerde de hele oorspronkelijke cavalcade achter me aan met klokkengelui Palermo binnen naar de zeepoort. In Leipzig had ik er een spektakel van kunnen maken voor een kwart van de stad; in Palermo lachten slechts twee bezoekers.

795 De Villa Palagonia is een patriciërsvilla in Bagheria, op 15 km van Palermo, op Sicilië, Zuid-Italië. De villa zelf, gebouwd vanaf 1715 door architect Tommaso Napoli met de hulp van Agatino Daidone, is een van de vroegste voorbeelden van Siciliaanse barok. Zijn populariteit komt echter vooral voort uit de standbeelden van monsters met menselijke gezichten die de tuin en de muur versieren, en die het de bijnaam "De Villa der Monsters" (Villa dei Mostri) opleverden.

796 Die Sänfte war ziemlich geräumig und mochte bequem Platz haben für den Bischof und seine Nichte; denn ich habe es in Sizilien durchaus gemerkt, daß die vornehmen Geistlichen viel auf Nichten halten.

Tyrreense Zee
San Vito Lo Capo
Terrasini
Cala Mazzo di Sciacca
Monte Sparagio
Erice / Eryx
Trapani
Castellammare del Golfo
Partinico
Alcamo
Favignana
A29 dir
Calatafimi Segesta
Luchthaven Trapani-Birgi (TPS)
Salemi
SS 624
Marsala
Santa Margherita di Belice
Castelvetrano
Mazara del Vallo
Sambuca di
Menfi
Tre Fontane
Capo Granitola
Sciacca
Capo San Marco

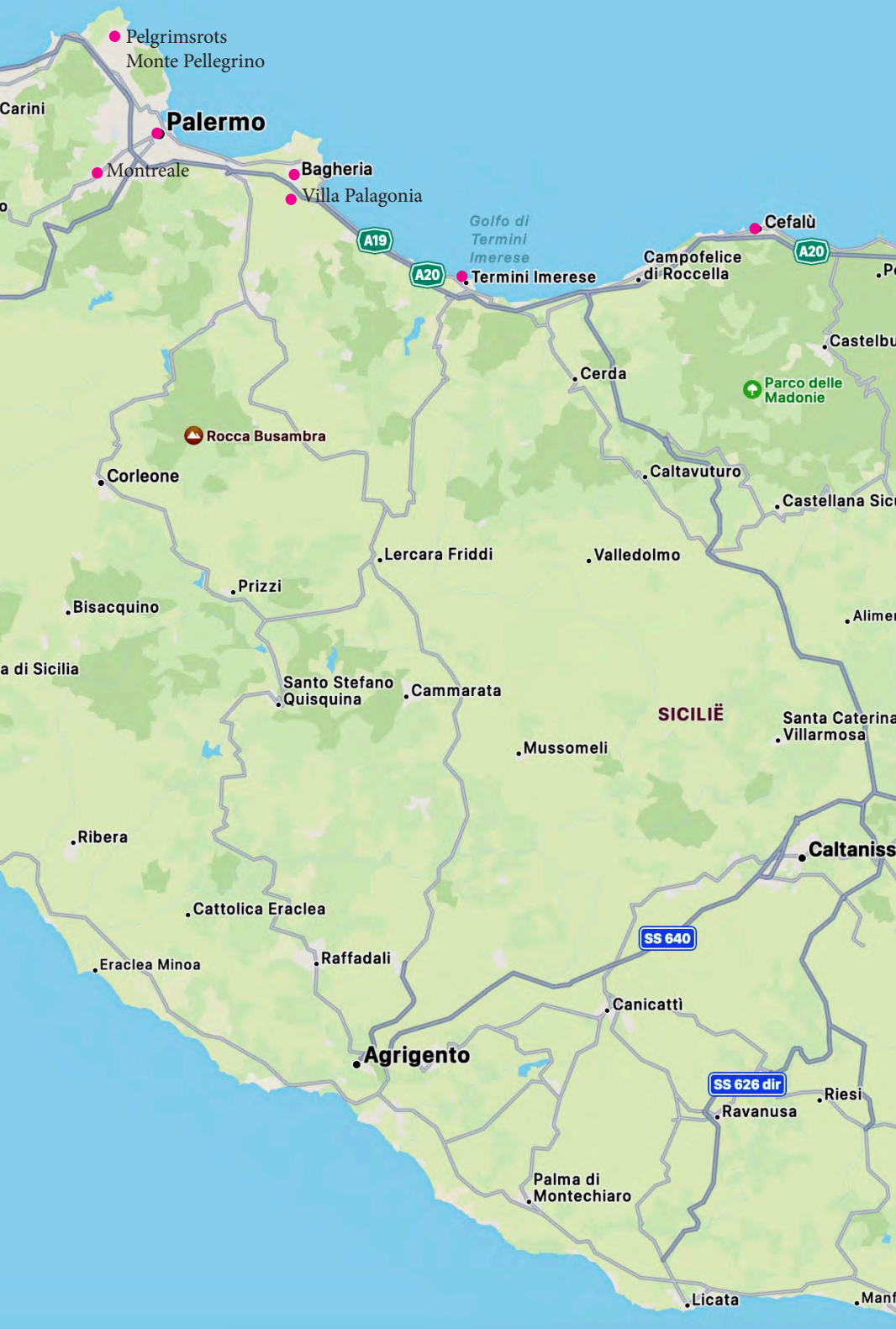
Pelgrimsrots
Monte Pellegrino
Carini
Palermo
Montreale
Bagheria
Villa Palagonia
Golfo di
Termini
Imerese
A19
A20
Termini Imerese
Cefalù
A20
Campofelice
di Roccella
Castelbu
Cerda
Parco delle
Madonie
Rocca Busambra
Corleone
Caltavuturo
Castellana Sic
Lercara Friddi
Valledolmo
Prizzi
Bisacquino
Alime
a di Sicilia
Santo Stefano
Quisquina
Cammarata
SICILIË
Santa Caterina
Villarmosa
Mussomeli
Ribera
Caltaniss
Cattolica Eraclea
SS 640
Eraclea Minoa
Raffadali
Canicattì
Agrigento
SS 626 dir
Riesi
Ravanusa
Palma di
Montechiaro
Licata
Manf

42

Palermo, op de pakketboot

Mijn oude huisbaas stuurde me naar een nieuw onderdak van zijn vriend, omdat zijn huis vol zat. Ik had het hier net zo goed als daar, en een beetje goedkoper, en ik had ook uitzicht op de haven. Nu heb ik mijn reisgenoot uit mijn tornister Seehund weer, die de Maro[797] houdt met een paar andere reisgenoten. Maar de tijd wordt zo kort dat ik de oude knackers zelden uit de zeehondenhuid haal.[798]

Een paar dagen geleden was er een paasmarkt in de haven, waar de Palermitanen einige waarde aan lijken te hechten, maar waar niet veel te krijgen is behalve een paar quinquailleries. Je hebt in ieder geval de mogelijkheid om bijna de hele galante wereld van Palermo lopend en rijdend te zien. Je ziet hier meer mooie voertuigen dan in Messina, hoewel er in Messina in het algemeen meer welvaart lijkt te zijn. Hier, zoals aan bijna alle hoven, is er extravagantie en armoede. In Messina loop je het gevaar om overreden te worden door de koetsen, maar hier hebben ze aparte paden gemaakt voor voetgangers op het strand, die prachtig worden gevonden.

Je kunt meneer Hager[799] erover lezen; ik kan je niet alles vertellen.

797 Publius Vergilius Maro (in de middeleeuwen ook geschreven als Virgilius; vroeger in het Nederlands Vergiel of Virgiel) (Mantua, 15 oktober 70 v.Chr. – Brindisi, 21 september 19 v.Chr.) was een Romeins dichter.
Zijn bekendste werk is de *Aeneis*, het grote heldendicht waarin de grootheid, de oorsprong en het verleden van Rome worden bezongen. Dit werk moest even beroemd worden als de *Ilias* en de *Odyssee* van Homerus. Het heeft dan ook een soortgelijke inhoud, maar het is kritischer geschreven. Vergilius verschijnt ook in *La Divina Commedia* van Dante Alighieri, waar hij Dante begeleidt door het Vagevuur en de Hel.

798 Mein alter Wirt hier schickte mich zu einem neuen, seinem Freunde, weil sein Haus voll war. Ich war hier eben so gut wie dort, und noch etwas billiger; und hatte überdies die Aussicht auf den Hafen. Nun habe ich wieder meinen Reisegefährten von Seehund, welcher den Maro mit einigen andern Kameraden hält. Die Zeit wird mir aber so wenig lang, daß ich nur selten die alten Knaster aus dem Felle nehme. De rugzak is van zeehondenhuid en bevat boeken, waaronder Maro, die elkaar gezelschap houden.

799 *Nachricht von einer merkwürdigen literarischen Betrügerey Auf einer Reise*

Opnieuw maakte ik de wandeling op de Monte Pellegrino alsof ik ook een heilige pelgrim was. Ik werd alleen aangetrokken door het uitzicht, net zoals de meeste andere pelgrims worden aangetrokken door welk uitzicht dan ook. Het weer was opnieuw niet gunstig, maar ik liet me niet tegenhouden en klom naar bijna de hoogste top van de rotsachtige berg. Waar het klooster staat, is een stuk vruchtbare grond waar nog steeds goed graan op groeit. Ik ging helemaal naar de top, waar een kapel van St. Rosalia staat met haar beeltenis, die waarschijnlijk iets beter zou moeten zijn. Buitenlanders van over de hele wereld hadden zich hier onsterfelijk gemaakt en lieten mij weinig ruimte.

Alles was vol, en het voorhoofd en de wang en boezem van het heilige rozenmeisje waren gegraveerd; dus restte mij niets anders dan mijn naam op het puntje van haar neus te zetten. Misschien dacht iedereen het beeld te verbeteren door zijn naam erop te zetten; het puntje van de neus werd in ieder geval niet bedorven door de mijne: en dit is de enige keer dat ik mijn naam op de hele wandeling heb geschreven, tenzij de politie me ertoe dwong.

Tussen deze geïsoleerde rots en de hogere bergketen ligt een prachtig klein dal dat zich van de stad steeds dichter naar de zee uitstrekt. Het is rijk gezegend door de natuur, en vlijt zou nog meer kunnen opleveren. Volgens de topografie moet hier het stadje Hykkara hebben gelegen, vanwaar Nicias de mooie Lais meenam en naar Griekenland bracht. Verder weg zocht ik met mijn Hofmanniaanse[800] ogen naar de Eryx bij Trapani, en in vele snelle overgangen verbond ik Wieland, Aristipp en de Erycinische godin.

De hemel weet hoe ik bij dit onderwerp op de Hudibra's kwam; de associatie van ideeën was misschien wat snel en wetteloos, en ik vind het niet belangrijk genoeg om er nog eens op terug te komen. Dus keek ik in de richting van Trapani en zong, of liever mompelde, Butlers[801] prachtige harmonische verzen op een favoriete melodie uit

nach Sizilien im Jahre 1794 von J. Hager auf der hohen Schule zu Pavia Doktorn : Hager, Joseph. download via archive.org

800 Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (Koningsbergen, 24 januari 1776 - Berlijn, 25 juni 1822) was een Duits auteur, componist, dirigent, jurist en tekenaar. Zijn laatste voornaam luidde eigenlijk Wilhelm, maar uit bewondering voor Mozart veranderde hij deze in Amadeus.

801 Samuel Butler (Strensham, Worcestershire, 3 februari 1612 – Londen, 25 september 1680) was een Engels dichter die vooral faam verwierf met het satirische werk Hudibras.

Hudibras is een pseudo-heldendicht en een scherpe satire op de verslagen

Mozarts Zauberflöte, die ik altijd heb beschouwd als een meesterwerk van de Knittelrhythmik.[802] Ze pasten perfect bij de melodie van Vogelfängers.[803] Dus neuriede ik:

So learned Taliacotius from
The brawny part of porters bum
Cut supplemental noses, which
Would last as long as parent breech;
And as the date of Knock was out,
Off dropt the sympathetic snout.[804]

In mijn muzikaal enthousiasme had ik niet op de weg gelet; en nog maar net had ik de laatste regel gezongen en stond ik op het punt de eerste weer te beginnen, of ik viel op mijn neus, die ik zelfs op de Etna, waar Butlers landgenoten in hun kousen heel vaak vielen, nog nooit was tegengekomen. Misschien had de godin van Amathunt en Eryx de ontheiliging willen wreken; mijn neus bloedde. Beter de neus dan het hart, dacht ik.

Ook dit had ik vroeger waarschijnlijk een beetje benauwd gevonden; nu was het allang weer licht geworden. Uit gewoonte had ik nog steeds een schattig plaatje van de Madonna aan een zijden koordje om mijn nek hangen, wat me vaak de titel katholiek had opgeleverd. Het origineel had me koninklijk bedrogen.[805] Nu nam ik het onwillekeurig van de linkerkant, waarnaar het beeld altijd leunde, opende onwillekeurig het glas, haalde het ivoren tablet[806] eruit en schrok toen

Puriteinen. De eerste twee delen werden gepubliceerd in respectievelijk 1663 en 1664. Het werk werd goed ontvangen en ook koning Karel II behoorde tot de bewonderaars.

802 Een knittelvers is een gedicht dat nagenoeg geen enkel regelmatig metrum bezit. Ook eerdere noot.

803 Die Zauberflöte. Die Zauberflöte, in het Nederlands De toverfluit (KV 620), is een opera in twee bedrijven van Wolfgang Amadeus Mozart naar een libretto van de vrije theaterproducent Emanuel Schikaneder. Het behoort tot de bekendste en meest opgevoerde opera's uit Mozarts repertoire.

804 Zo leerde Taliacotius van
Het gespierde deel van de dragerskoning
Knip extra neuzen af, die
Zou zo lang meegaan als de stuitligging van de ouders;
En toen de datum van Knock bekend was,
Laat de sympathieke snuit vallen.

805 In de Roomse valkuil van volksdevotionele misverstanden? Liefdesverdriet?

806 Een camee is de benaming voor een graveertechniek van edelstenen, waarbij

ik het tussen mijn duimen hield, heftig en onwillekeurig versplinterde het in tien stukken. Was dit de wraak van Rosalia en de Eryx?

Mogen ze op niemand een bitterder wraak nemen![807] Ik hield de brokstukken in mijn hand; mijn vriend Schnorr moge het me vergeven: hij had het met liefde geschilderd. Een paar minuten lang hield Phantasus[808] me met weemoed vast aan het origineel; ik zat op een stuk rots van Erkta en zag het in mijn geestesoog in de gouden koets over de Spree[809] rollen en zo vlogen de stukken met de gouden rand de afgrond in.

Vroeger zou ik het beeld achterna zijn gesprongen; zelfs nu zou ik het oorspronkelijke beeld achterna zijn gesprongen. Maar nu daalde ik rustiger het slakkenpad[810] af naar de koninklijke stad; de roodachtige wolken van Etna fladderden lieflijk voor mijn ogen. Ik ben het schilderij vergeten; moge het goed gaan met het origineel![811]

Ik was diep in de nacht te laat en kreeg een afschuwelijk welkom. Maar er is meer dat ik je moet vertellen voordat je dit goed begrijpt. Je herinnert je de goede belastinginspecteur die zo vriendelijk voor me zorgde in Agrigento dat hij me bijna mijn menselijkheid deed verliezen. Ik had nauwelijks geslapen de eerste nacht in mijn herberg toen mijn belastinginspecteur binnenkwam om me te zien. Dat maakte me erg blij, want wie is er niet blij dat iemand zich om hem bekommert? Hij vertelde me dat hij erg was geschrokken van mij toen de ezeldrijver terugkwam, en dat hij dacht dat ik zeker zou omkomen nu ik alleen op het eiland rondzwierf zonder wapens.

---

de bovenlaag deels wordt weggeslepen tot aan de ondergrond, en bewerkt om de voorstelling in reliëf te doen uitkomen. Ook voor schelpen, ivoor...

807 Mögen sie sich an niemand bitterer rächen.

808 Phantasos was een van de Griekse goden van de dromen. Dit was hij samen met zijn broers Morpheus en Phobetor. Van de drie verscheen Phantasos in dromen in de gedaante van levenloze zaken, zoals water of hout. De drie goden waren de zoons van Nyx.

809 De Spree is een rivier in het oosten van Duitsland in de deelstaten Saksen, Brandenburg en Berlijn. Ze ontspringt in Saksen in het Lausitzer Gebergte en mondt bij Berlijn uit in de Havel.

810 Spiraal als van slakkenhuis.

811 Ehemals wäre ich dem Bildchen nachgesprungen; noch jetzt dem Original. Aber ich stieg nun ruhiger den Schneckengang nach der Königsstadt hinab; die rötlichen Wölkchen vom Aetna her flockten lieblich mir vor den Augen. Ich vergaß das Gemälde; möge es dem Original wohl gehen!

Mijn metgezel eerder op de reis,[812] vertelde me als troost, dat de jongen van de muilezelman helemaal was hersteld van de overvloedige pastamaaltijd en dat hij de twee Unzen terug had moeten geven, na aftrek van een paar kleine dingen. Goed, dacht ik; weer twee Unzen bespaard; die kan ik wel gebruiken. Zodra mijn begeleider weer in Palermo was aangekomen, informeerde hij naar mijn herberg en kwam al snel achter het adres. Hij was er al acht dagen achtereen elke dag geweest om te navraag te doen over mijn terugkeer. Vanmorgen had hij van mijn aankomst gehoord en was meteen hierheen gesneld om me te zien. Hij nodigde me uit om bij hem in te trekken. Daar was ik niet helemaal blij mee, want ik was liever gebleven waar ik was. Maar de man vroeg het zo vriendelijk en was zo bezorgd geweest, dus ik pakte mijn spullen en liet me erheen brengen.

Hij woonde net buiten de poort van Montreale. We aten en zijn vrouw, een pittige zeloten-Siciliaanse vrouw, die niet zonder raffinement was, begon nu mijn bekering. Het onderzoek ging van de hoofdmaaltijd tot aan het dessert van artikel naar artikel, van de paus en de monniken naar de onbevlekte ontvangenis.[813] Het laatste was het allerheiligste, waar ik niets van wist. De goede vrouw, zo leek het, had liever haar eigen kuisheid op het spel gezet dan ook maar iets prijs te geven over Maria's maagdelijkheid. Ze sprak met alle zalvende warmte om me te overtuigen, maar tevergeefs. Ze begon vooruitzichten voor me te openen: ja, lieve God, als ik een andere kerel was dan ik ben, zou ik vooruitzichten kunnen hebben in mijn vaderland, waar ze het meest gezegend zijn.[814] *Don Juan, fate vi cristiano, et state qui in Sicilia. - Ma lo sono. - Ma non siete cattolico. - Ma sono bene cosi; non si puo meglio.*[815] De vrouw at met grote gulzigheid zoetigheden, ze dronk wijn, en werd gewelddadig; en omdat ik onverstoorbaar halsstarrig bleef, riep ze in een heilige woede uit, terwijl ze het bord van haar wegduwde: *Ma voi altri voi siete tutti baroni f-t-ti.*[816] Ik was geschokt

812Begin van rondreis op Sicilië.

813Op 25 maart wordt Maria zwanger gemaakt en ze blijft maagd. Qui vous a mis dans cette fichue position? — C'est le pigeon, Joseph. (*Ulysses*). Wie heeft jou in deze verdomde positie gebracht? – Het is de duif, Joseph.

814Man fing nun an mir Aussichten zu eröffnen: ja, lieber Gott, wenn ich ein anderer Kerl wäre, als ich bin, könnte ich im Vaterlande Aussichten haben, wo man sie doch am liebsten hat.

815Don Juan, word een christen en blijf hier op Sicilië. - Maar ik ben. - Maar jij bent niet katholiek. - Maar zo gaat het met mij; het kan niet beter.

816Maar de rest van jullie zijn allemaal verdomde baronnen. f-t-ti (scheldwoord)

door deze naïviteit en was voor twee Unzen graag teruggegaan naar mijn herberg.

Na het eten ging ik naar Rosalia, zoals ik je verteld had. Ik dacht dat ik het huis van mijn nieuwe huisbaas mij goed herinnerde, maar ik vergiste me; ik kwam bij het verkeerde huis. Ik wilde net vragen waar Don Filippo woonde toen een kerel *ladro, briccone, furfante*[817] schreeuwde en woedend met een mes op me af stormde. Ik tilde zo snel als ik kon de ijzeren huls[818] van mijn knotsstok op, vluchtte net zo snel het huis uit en haastte me door het donkere steegje. De buurt was rumoerig: een leuke buurt, dacht ik, en ging naar mijn oude herberg. Daar was ik van harte welkom. Ik was net naar bed gegaan toen de belastinginspecteur me kwam opzoeken. Hij had het lawaai gehoord en was in doodsangst voor mij. Ik vertelde hem mijn avontuur en zei dat ik niet in zo'n buurt zou willen wonen; maar hij hield niet op totdat ik beloofde morgen weer bij hem te komen wonen, want ik wilde die nacht mijn bed niet weer uit.

De volgende ochtend was hij er weer heel vroeg en haalde me op. Nu woonden we een paar dagen redelijk goed samen, het voorval werd betreurd en mijn ketterij werd niet meer dan in algemene termen aangekaart. Maar als we af en toe samen uitgingen, wat de heer heel goed wist te organiseren, had hij altijd wel iets te kopen en geen geld bij zich: ik stond dus zo'n beetje te kijk en betaalde heel duur voor elke maaltijd. Ik moest geld halen bij de koopman en de belastinginspecteur bood me zelfs aan om mijn zaken met hem te doen, want ik sprak de taal niet zo goed. Ondanks mijn indolente goedhartigheid was ik daar al te gehaaid voor, bedankte en verbood zijn moeite, en haalde mijn geld[819] pas op bij de koopman toen ik weg wilde gaan. Uiteindelijk hielp hij me aan wat spullen, en omdat hij 's nachts een beetje verkouden was geworden door mijn schuld, moest ik met hem mee en een koets huren vanwege het slechte weer. Hier vertelde de man me heel naïef iets over zijn officiële taken. Hij zei dat we over het eiland moesten reizen om achterstallige belastingen te innen en in naam van de koning de kleren, bedden en andere huisraad van mensen moesten afpakken als ze niet konden betalen.[820]

817 dief, schurk, boef.

818 Eisenzwinge. Als harnas/schild.

819 Nog onhelder waar Seume zijn geld bewaart, of onderweg ergens afhaalt. Wellicht via kooplui.

820 staatsoplichter.

Deze droge woorden gaven me zo'n koud gevoel dat ik in de koets mijn reisjas strakker trok en onwillekeurig naar mijn sjaal greep. De twee Unzen was hij vergeten en ik herinnerde hem er niet meer aan, hoewel ik ze liever aan de muilezelman had overgelaten, die zo'n ongelukkige trek in de pasta had. Trouwens, ik had heel wat aan mijn hoofd en ik was erg blij toen de kapitein me aan boord liet komen. Hij vergezelde me in de koets naar de waterkant met zijn twee kleine meisjes, die inderdaad schattigste wezentjes waren. Toen we afscheid namen in mijn hut, vroeg hij om een Unze als cadeau voor hen: ik haalde chagrijnig mijn portemonnee tevoorschijn en gaf hem zwijgend het goudstuk. Hij had het me kwalijk genomen dat ik een kamer voor mezelf had genomen op de pakketboot en was aangeschoven aan de tafel van de kapitein. Volgens hem was dat zonde en had ik liever voor een kwart van het bedrag bij het tuig onder de kajuit een plek kunnen nemen. Een stichtelijke gastheer, meneer de belastingcontroleur!

De wind bleef ongunstig, we gingen niet weg en ik ging liever terug naar de herberg: hij zocht me meteen weer op en wilde me terug hebben. Uiteindelijk werd de man ondraaglijk opdringerig en ik moest op verschillende feestjes voor hem betalen. Maar uiteindelijk, om me voor hem zo fatsoenlijk mogelijk te gedragen, at ik het ene gerecht na het andere in een restaurant zonder hem uit te nodigen of voor hem te bestellen. Uiteindelijk wenste hij me een goede reis, en ik heb hem niet meer gezien; de belastinginspecteur Don Filippo -- ik zal zijn achternaam vergeten.

Sterzinger,[821] met wie ik daarna sprak, kende hem en lachte. Hij had verschillende wetenschappelijke en commerciële metamorfoses ondergaan in de wereld voordat hij zijn huidige waardigheid bereikte. Dat de hemel hem helpe om de twee Unzen goed terecht te laten komen!

Het gebouw van de botanische tuin achter de Flora aan de haven is nu klaar. De Fransman Julieu[822] tekende het en een Palermitaan voerde

821 Sterzinger, Joseph C. P. M. * 1746 Innsbruck †1821 Palermo. Bibliothecaris. Zie eerdere noot.

822 Bernard de Jussieu (Lyon, 17 augustus 1699 – Parijs, 6 november 1777) was een Frans botanicus.
In 1758 benoemde Lodewijk XV hem tot hoofdinspecteur van de koninklijke tuin van het Trianon en belastte hem met de inrichting ervan. Waarschijnlijk bedoelt Seume deze man.

het uit vanaf de schets. De Sicilianen zijn tevreden over de uitvoering, maar niet over het idee. Als er rechts en links, op het eiland en op het droge, zoveel prachtige monumenten van Griekse kunst staan, is het inderdaad wat problematisch. De zuilen zijn niet zuiver en versierd boven en onder. De hal is gemodelleerd naar het Linnean[823] in Zweden en is misschien wel een van de prachtigste in zijn soort. Rondom staan in nissen bustes van de grote mannen op dit gebied, van Theophrastus tot Büffon.[824] De architect van het gebouw kreeg de eer om zijn gezicht met vermelding van een andere oude naam erbij te zetten; een vreemd soort beloning.[825]

De oude Cassero of Corso, de hoofdstraat in alle belangrijke Italiaanse steden, is nu van naam veranderd en heet Toledo naar de hoofdstraat van Napels; waarschijnlijk om het aanwezige hof te vleien. Overigens moet het hof niet bijzonder geliefd zijn, want ik heb vaak gehoord dat het weer op het eiland nog nooit zo slecht is geweest als in de vier jaar dat het hof hier domicili heeft.

De politie lijkt hier niet erg alert te zijn, of pakt zaken die het verdienen niet aan. Een paar dagen geleden werd er in een brede steeg een bandietendrama opgevoerd. Er was zelfs een militaire wacht om de orde te bewaren en de hele steeg zat vol met toeschouwers. De acteurs deden verschrikkelijk hun best en de held zou het boevenvak eer hebben aangedaan. Natuurlijk, met poëtische rechtvaardigheid, zal hij waarschijnlijk zijn straf krijgen in het toneelstuk; maar zulke scènes, waar nog zoveel natuurlijke heldhaftige daadkracht en declamatie in zit, zijn te mooi om te worden opgevoerd op openbare plaatsen in Neder-Italië met de grootste menigten. Je betaalt niets; iedereen gaat en kijkt en neemt wat en hoeveel hij wil. Zelfs de rovers van Schiller[826]

823Carl Linnaeus (Råshult, 23 mei 1707 – Uppsala, 10 januari 1778) was een Zweeds arts, plantkundige, zoöloog en geoloog. Zijn invloedrijkste werken zijn *Species plantarum*, waarvan de eerste druk (1753) sinds 1905 geldt als beginpunt van de botanische nomenclatuur, en *Systema naturae*, waarvan de tiende druk (1758) geldt als beginpunt van de zoölogische nomenclatuur.

824Georges Louis Leclerc de Buffon Franse natuuronderzoeker, wiskundige, bioloog, kosmoloog en schrijver (1707-1788)

825Dem Zeichner des Gebäudes hat man die Ehre angetan, sein Gesicht unter einem andern alten Namen mit darunter zu setzen; eine eigene sonderbare Art von Belohnung.

826De rovers van Friedrich Schiller. De rovers (Die Räuber) was het eerste stuk van de Duitse dichter en toneelschrijver Friedrich Schiller (1759-1805). Het werd

hebben hier ooit voor onheil gezorgd. Op deze manier wordt het hete bloed niet een beetje getemperd. Ook het mes is nog net zo in gebruik en misschien nog wel meer dan twintig jaar geleden. Een paar dagen geleden had ik er een proeve van.

Ik ging 's ochtends naar buiten; een man schoot me bloedend voorbij en een ander volgde hem met een dolk. Een menigte verzamelde zich en binnen een paar minuten werd er een doodgestoken en de moordenaar rende gewond weg. De bewaker, die niet ver weg stond, deed alsof hij niets te doen had. Een dergelijke voorstelling wordt beschouwd als een gewoon vrijetijds vermaak. In Sicilië en Neder-Italië klinkt het niet erger dan wanneer men in Duitsland zegt dat iemand met een dronken kop in de sloot viel. Ze lijken alleen enig respect te hebben voor vreemden, vanwege een oud religieus gebruik. Ze steken elkaar bij het minste of geringste neer, hoorde ik een goed geïnformeerde, eerlijke man zeggen; maar een vreemdeling is heilig. Ik

---

in 1781 gepubliceerd en vierde zijn première een jaar later in Mannheim.
Schiller kende voor het werk twee grote inspiratiebronnen, waaronder King Lear van Shakespeare. Het andere werk was een verhaal uit *Zur geschichte des Menschlichen Herzens* van Christian Friedrich Daniel Schubart; het verhaal vertelt over C.F.D. Schubart die zichzelf in de gevangenis schreef vanwege een kritiek op het absolutisme van de Duitse vorsten. Schiller kende de zoon van Schubart, Ludwig, en vernam van hem van het gebeuren.
Het gaat in het stuk om de 'strijd' tussen twee broers; de rationele en begaafde Franz en de eerder gevoelige Karl. Franz staat voor het materialisme, scepticisme en despotisme, in tegenstelling tot Karl, die de bezieler is van het sociaal humanisme en de naïviteit.
Beide mannen strijden om eenzelfde geliefde, Amalia, en een daarmee verbonden erfenis. Franz slaagt er niet in het hart van Amalia te veroveren, die trouw blijft aan zijn oudere broer Karl. De erfenis daarentegen zal aan Franz worden overgedragen, omdat hij zijn vader heeft wijsgemaakt dat zijn broer Karl is overleden. Karl sluit zich aan bij een anarchistische roversbende, doordat zijn vader hem al eerder onterfd had, omdat Franz een brief van zijn broer naar zijn vader vervalst had met de mededeling dat Karl een vrouw verkracht en vermoord heeft. Wanneer Karl later zijn ouderlijk slot belegert, vindt hij zijn vader totaal verkommerd terug, rouwend om zijn 'dode' zoon. Franz pleegt nadien zelfmoord en Karl wint de slag om het fort op een sluwe manier, maar geeft zichzelf aan bij de justitie voor zijn oneerlijke overwinning en vanwege schuldgevoelens over de dood van Franz en Amalia.
Deze aspecten stellen het werk meteen in een religieus licht door zijn esthetische dimensie. Het werk oefende eveneens een grote invloed uit op Fjodor Dostojevski, zijn werk De gebroeders Karamazov kent een gelijkaardig patroon wat betreft de vader-zoonrelatie en de concurrentie tussen de broers.

wil natuurlijk niet te veel vertrouwen op mijn buitenlandse heiligheid, maar de zaak is niet zonder reden. Ik verbleef bijvoorbeeld tussen Messina en Palermo in vrijstaand huis, waarvan ik de twee stevige eigenaars op het eerste gezicht had ingeschat. Alles bevestigde mijn vermoedens en zorgen. Ik kreeg echter redelijk goed te eten en werd vervolgens op een soort veldbed gelegd, zodanig dat alle geweren en dolken schuin tegen mijn hoofd lagen. Er werd me ook op gewezen dat ik als enige gewapend was, en ik sliep nu heel rustig.

Ik ben niet naar St. Martin gegaan omdat het weer voortdurend erg slecht was en ik de laatste paar dagen niet weg mocht omdat ze met de eerste de beste gunstige wind wilden vertrekken. Van de monniken daar wordt gezegd dat ze de mooiste mast van het christendom hebben.[827] Als het christendom schuldig zou zijn aan al het onheil dat je in en door zijn priesters ziet, dan zou de stichter de meest hatelijke man zijn.[828] Ik kon het astronomisch observatorium in het kasteel niet zien omdat Piazzi niet aanwezig was. Overigens ben ik ook een leek als het om de hemel gaat. Misschien heeft het een gunstig effect op het eiland dat de Sicilianen hun godin[829] nu bij de sterren vinden; tot nu toe hebben ze het heiligdom van Ceres en haar geschenken zonder scrupules veracht.

Een stukje patriottisch nieuws is ook onder mijn aandacht gekomen. Keizer Karel de Vijfde[830] heeft Sicilië grote diensten bewezen en de

827 Die Mönche dort oben sollen die prächtigste Mast in der ganzen Christenheit haben. Mast betekent ook: voedsel en het mesten (van Ganzen). Ook (vlaggen) mast.

828. Wenn das Christentum Schuld an allem Unheil wäre, das man bei seinen Priestern und durch seine Priester sieht, so wäre der Stifter der hassenswürdigste der Menschen.

829 Maria.

830. Keizer Karel V, vóór zijn mondigverklaring Karel van Luxemburg genoemd (Gent, 24 februari 1500 – Cuacos de Yuste, Spanje, 21 september 1558), was een telg uit het Huis Habsburg. Vanaf 1506 tot 1555 was hij de landsheer van uiteindelijk (sinds 1543) alle Nederlandse gewesten, van 1516 tot 1556 als Karel I koning van Spanje en van 1519 tot 1556 als Karel V Rooms-Duits keizer. In Vlaanderen staat hij algemeen bekend als keizer Karel, in Nederland als Karel V. Deze eerste rondreis was het begin van een bijna voortdurend rondtrekken. Vanwege het in die tijd nog heel persoonlijke karakter van het overheidsgezag was Karels aanwezigheid eigenlijk in al zijn landen vereist. Bovendien wilde hij uit ridderlijkheid graag zijn eigen troepen aanvoeren, die hem op slagvelden door heel Europa en zelfs tot in Noord-Afrika brachten. Op deze manier was Karel V ongeveer een derde van zijn leven in de Nederlanden onderweg, een derde in

eilandbewoners eren zijn nagedachtenis. Overal zijn nog werken van hem te vinden die zijn actieve geest karakteriseren en die nu verwaarloosd en vergeten zijn. De wachttorens om hem heen, die hij liet oprichten na zijn Afrikaanse onderneming, tonen zijn moed en de kracht van het eiland in die tijd. De muren in de haven van Agrigento zijn ook van zijn hand. Zijn standbeeld staat in Palermo, bijna in het centrum van de stad aan de Toledo, op een open plein, maar met een bombast die niet in de aard van de man lag. Hij heeft een lange reeks bijnamen in de inscriptie, en wordt ook de Saks en de Hessiër genoemd, vermoedelijk vanwege de Slag bij Mühlberg.[831] Zou onze keurvorst Moritz, wiens Enkomiast[832] ik niet echt wil worden, niet de oosterling en Spanjaard genoemd kunnen worden vanwege de kluizenaarshut op Ehrenberg. Zijn overwinning was belangrijk genoeg en de gevolgen van die dag waren voor altijd belangrijk voor de protestanten.[833]

Spanje en een derde in de rest van Europa.

831De Slag bij Mühlberg van 24 april 1547 was een grote overwinning van keizer Karel V en de katholieke vorsten van het Heilig Roomse Rijk op de lutherse vorsten verenigd in het Schmalkaldisch Verbond.

832kamenier?

833Er hat in der Inschrift eine lange Reihe Beinamen, und heißt unter andern, vermutlich wegen der Mühlberger Schlacht, auch der Sachse und Hesse. Könnte man nun unsern Kurfürsten Moritz, dessen Enkomiast ich übrigens nicht ganz unbedingt werden möchte, nicht wegen der Ehrenberger Klause den Östreicher und Spanier nennen? Sein Sieg war bedeutend genug, und die Folge des Tages für die Protestanten auf immer wichtig.

43

Palermo – Capri –Napels

De wind slingert ons heen en weer zonder dat we vooruitkomen en we hebben hier bijna de hele dag rondgedanst voor de kust van Massa, Capri en Ischia. Op 21 april 's avonds gaf het oorlogsschip, dat volgens mij nu de hele vloot van de koning van Napels vormt, het sein en ploegden we ons een weg uit de haven. De volgende ochtend hadden we Sicilië en zelfs Palermo heel dichtbij in zicht; de berg Rosalia en de toppen van Termini en Cefalu lagen heel duidelijk voor ons: de rest werd bedekt door het bewolkte weer. Verschillende schepen met sinaasappels en olie hadden zich bij ons gevoegd om de veilige reis met het oorlogsschip en de pakketboot te maken. De laatste heeft ook twintig kanonnen en is uitgerust om toe te slaan. We zaten lange tijd tussen Ustika en de Lipari eilanden, en ik las Vergilius' *Georgica*, waar ik meer van genoot dan ooit, tijdens de windstilte. Alleen de laatste fabel van de vaderbij beviel me niet zo: hij is mooi, maar geforceerd. Daarna, omdat de wind nog niet wilde komen, ook al waren we in zijn mythologische vaderland, las ik een groot deel van de *Aeneis*. Ook hier, tussen de vele schoonheden in het vierde boek, vond ik de beschrijving van Atlas niet mooi, hoe prachtig het ook klinkt. Er zit, denk ik, een wanorde in die je niet aan meneer Maro[834] moet toevertrouwen. Omdat ik niet veel te doen heb, zal ik je enigszins schoolmeesterachtig de passage toelichten. Mercurius gaat hier van zijn vader op de ambassade naar mevrouw Dido. Ik citeer de verzen zoals ze in mijn boek staan:

834 Vergilius.

– jamque volans apitem et latera ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum assidae cui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulsatur et imbri;
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.

- en nu ziet hij de vliegende bij en de steile wanden
Atlantis is hard, de lucht die bovenaan steunt;
Atlantis, omgeven door donkere wolken
De kop van de dennenboom wordt geslagen door de wind
en de regen;
De sneeuw bedekte de schouders en de rivieren op de kin
De oude mannen haasten zich, en hun vreselijke baarden
bevriezen van het ijs.

De verzen zijn onvergelijkbaar mooi en schilderachtig: maar hij brengt storm en regen op de bovenste kruin, laat de sneeuw op de schouders liggen, rivieren uit de kin stromen en verderop de baard van ijs verstarren. Het is nu allemaal behoorlijk omgekeerd, als ik mijn beetje ervaring mag geloven. Ik weet niet wat Heyne[835] met de plek heeft gedaan. Bovendien groeien sparren waarschijnlijk niet zo ver naar boven op de berg. Ik laat het aan jou over om je favoriet te verdedigen; zelf zit ik hier een beetje vast met mijn hermeneutiek.[836] Wie in zijn leven geen hoge bergen heeft gezien en beklommen, neemt zulke dingen natuurlijk niet serieus. Jammer van de mooie verzen![837]

835Christian Gottlob Heyne (geboren 25 september 1729 in Chemnitz; † 14 juli 1812 in Göttingen) was een Duitse oudheidgeleerde.

836Hermeneutiek is de studie van de interpretatie van teksten, in het bijzonder van teksten op het gebied van literatuur, religie en recht. Het is een begrip dat in de filosofie verschillende invullingen heeft gekregen.

837Die Verse sind unvergleichlich schön und malerisch: aber er bringt auf den obersten Scheitel Sturm und Regen, läßt den Schnee auf den Schultern liegen, Flüsse aus dem Kinn strömen und weiter unten den Bart von Eis starren. Das ist nun alles ziemlich umgekehrt, wenn ich meinem Bißchen Erfahrung glaube. Ich weiß nicht, was Heyne aus der Stelle gemacht hat. So weit oben werden überdies wohl schwerlich noch Fichten wachsen. Ich überlasse es Dir, Deinen Liebling zu verteidigen; ich selbst bleibe hier mit meiner Hermeneutik etwas stecken. Wer in seinem Leben keine hohen Berge gesehen und bestiegen hat, nimmt so etwas freilich nicht genau. Schade um die schönen Verse!

Deze nacht zijn we veel Franse schepen tegengekomen die hun landgenoten uit Taranto wilden halen. Iedereen is ongeduldig om snel aan land te zijn, maar Aeolus[838] heeft ons nog steeds zijn zucht niet gegeven en we moeten volhouden. Het eten is best goed en het gezelschap nog beter; dus mijn geduld wordt nog steeds niet erg op de proef gesteld; en ik heb nog steeds de hele *Odyssee* te lezen. De Russische en Engelse gezanten zijn op het grote schip, dus we hebben nog steeds de eer om door hen langzaam te varen, aangezien het oorlogsschip zwaarder is, dieper ligt en langzamer vaart. Het verhaal van de dag op onze vloot is dat de lijfwacht Leibgaul van de Russische Excellentie gevaarlijk ziek is geworden. Hoeveel van de mensen zeeziek worden of sterven, dat is een armzalige kleinigheid: maar denk je eens in, de lijfwacht het lijfpaard[839] van de Russische gezant, hij is een kerel van formaat. Ze vertellen dit en dat aan tafel: zelfs de verhalen van de hovelingen uit hun eigen mond bevestigen de slechte mening die ik heb over de Napolitaanse regering. Er waren enkele sybaritische[840] heren van het hof bij ons, die het niet konden laten om af en toe iets naar voren te brengen, toe te geven en te bevestigen dat aanleiding gaf tot ergernis en sarcasme. Mijn zwijgzaamheid ontleende daar de kwintessens aan. Het is weer diepe nacht geworden in de Golf; de wind waait hard en slingert ons hevig heen en weer. Ik ben nog nooit zeeziek geweest op een van mijn reizen, dankzij mijn goede opleiding, dus ik ben rustig gaan liggen en heb geslapen.[841]

838 Aeolus is een figuur uit de Griekse en Romeinse mythologie. Hij was een zoon van Poseidon die door Zeus werd aangesteld als de bewaarder van de winden: Boreas de noordenwind, Notos de zuidenwind, Euros de oostenwind en Zephyrus de westenwind.

839 Leibgaul. Gaul betekent ook: oud paard, knol.

840 verwijfde.

841 Meine Taciturnität nahm daraus die Quintessenz. Es ist wieder tiefe Nacht im Golf geworden; der Wind bläst hoch und wirft uns gewaltig. Ich habe auf allen meinen Fahrten, Dank sei es meiner guten Erziehung, nie die Seekrankheit gehabt: ich lege mich also ruhig nieder und schlafe.

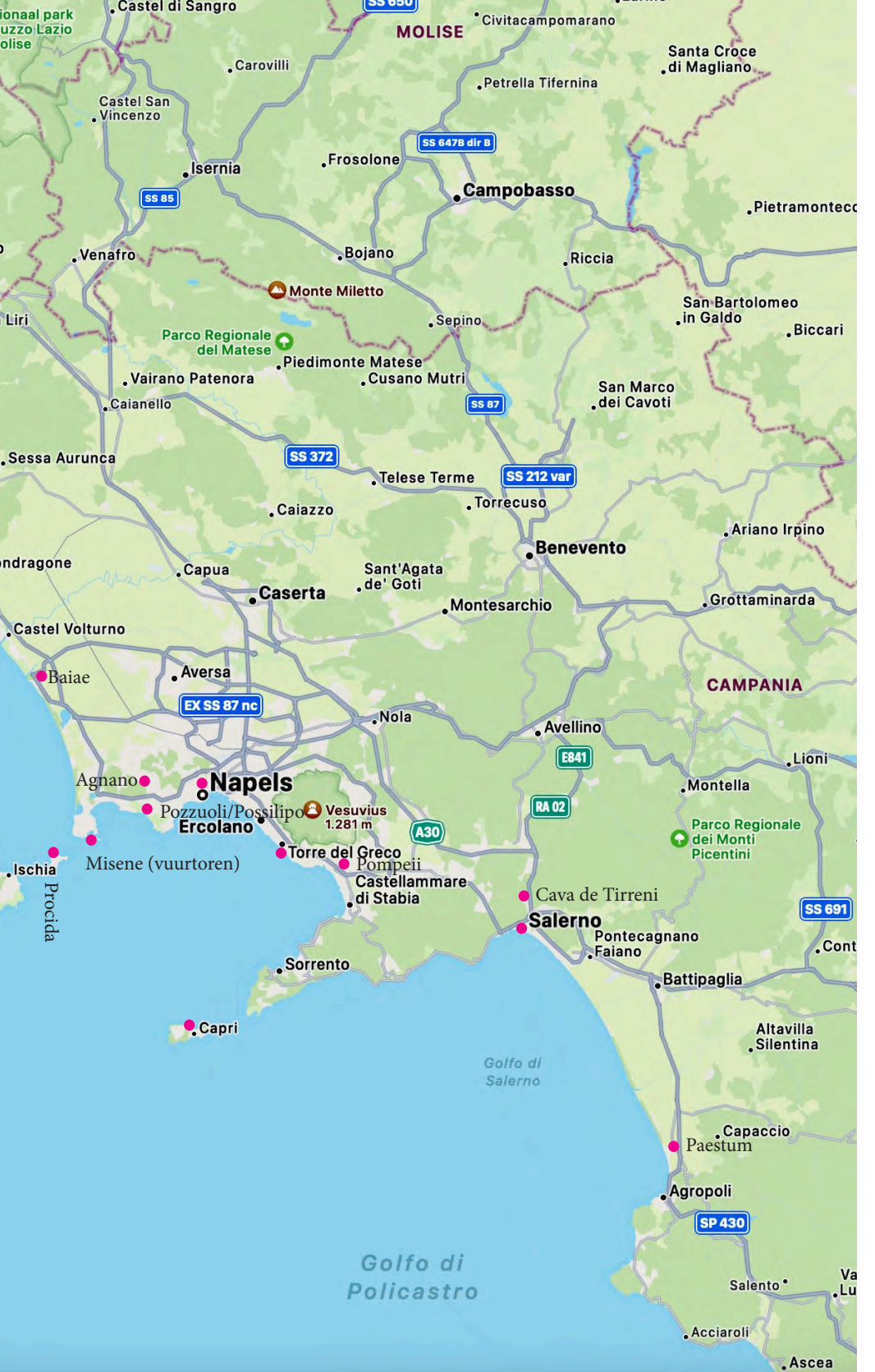
Castel di Sangro
MOLISE
Civitacampomarano
Carovilli
Santa Croce di Magliano
Petrella Tifernina
Castel San Vincenzo
SS 647B dir B
Frosolone
Isernia
SS 85
Campobasso
Pietramontecc
Venafro
Bojano
Riccia
Monte Miletto
San Bartolomeo in Galdo
Sepino
Biccari
Parco Regionale del Matese
Piedimonte Matese
Vairano Patenora
Cusano Mutri
San Marco dei Cavoti
Caianello
SS 87
Sessa Aurunca
SS 372
Telese Terme
SS 212 var
Torrecuso
Caiazzo
Ariano Irpino
Benevento
Capua
Sant'Agata de' Goti
Caserta
Montesarchio
Grottaminarda
Castel Volturno
Baiae
Aversa
CAMPANIA
EX SS 87 nc
Nola
Avellino
E841
Lioni
Agnano
Napels
Montella
Pozzuoli/Possilipo
Vesuvius 1.281 m
RA 02
Ercolano
A30
Parco Regionale dei Monti Picentini
Torre del Greco
Misene (vuurtoren)
Pompeii
Ischia
Castellammare di Stabia
Cava de Tirreni
SS 691
Procida
Salerno
Pontecagnano Faiano
Sorrento
Battipaglia
Capri
Altavilla Silentina
Golfo di Salerno
Capaccio
Paestum
Agropoli
SP 430
Golfo di Policastro
Salento
Acciaroli
Ascea

44

Napels – Puzzuoli – Paestum

In de haven werd ik wakker. Een flinke dosis gunstige wind en de vaardigheid van de kapitein hadden ons binnengeloodst. Ik maakte in drie minuten mijn toilet, nam de eerste de beste Lazarone[842] en wandelde mijn oude herberg op Montoliveto binnen, waar ik zelfs mijn oude salon weer leeg aantrof. Daar was ik erg blij om, want ik houd helemaal niet van verandering. Mijn oude Genuees was bij een andere vreemdeling, en de eerste dag kon ik geen *Lohnbedienten*[843] krijgen, omdat ze gehoord hadden dat ik veel rondliep en wilde lopen, ook al bood ik aan een paar carlins meer te betalen dan gewoonlijk. Dit is wat ik Campaniaans gemak noem, waar veel grappige anekdotes over bestaan. De eerste dag wilde niemand met me mee; daarna wilde ik niemand mee.[844]

Ik ging helemaal alleen met de Dageraad op weg naar Puzzuoli. Er was daar geen gebrek aan wegwijzers en ik werd meteen ingepalmd toen ik binnenkwam. Ik genoot ervan om in de baai van Baiae rond te roeien en de oude pracht en praal te zien. Je kent ze uit andere boeken, dus ik zal je de beschrijving besparen. Zelfs als ik alle zuilen van de Tempel van Serapis voor je zou anatomiseren, zouden we niet verder komen met onze gissingen. Ik weet niet wat ik moet denken van de zogenaamde brug van Caligula:[845] de mening van de oudheidkundigen dat het een molo[846] was, lijkt me niet echt zinnig. Er zijn nog dertien stukken van over, die op verschillende afstanden uit het water steken.

842 In het tijdperk van de revolutie waren de Lazzaroni van Napels de armsten van de lagere klasse in de stad en het koninkrijk Napels. Beschreven als "straatmensen onder een chef", werden ze vaak afgeschilderd als "bedelaars" - wat sommigen in werkelijkheid waren, terwijl anderen gedeeltelijk in hun levensonderhoud voorzien door dienst te doen als boodschappers, dragers, enz.

843 personeel.

844 Den ersten Tag wollte mir keiner folgen; dann wollte ich keinen haben.

845 Gaius Caesar Augustus Germanicus (Antium, 31 augustus 12 – Rome, 24 januari 41), postuum bekend als Caligula, was van 37 tot 41 keizer (princeps) van Rome. Als bijzonder spectaculair en teken van de ijdelheid van Caligula geldt de overbrugging van de baai van Napels tussen Pozzuoli en Baiae.

846 golfbreker.

Als het niet al te idioot klonk, zou ik waarschijnlijk denken dat het de overblijfselen van de beruchte brug waren.

De afstand tussen Puzzuoli en Baiae is niet zo groot dat iemand als de kleine schooier niet op het idee zou zijn gekomen om zo'n grap uit te halen. In die tijd was de golf misschien iets dieper landinwaarts richting Monte Nuovo; het meer van Lucchino stond in verbinding met de Avernus en vormde mede de haven van Julianus; de omleidingen waren dus iets groter dan nu. Wat betreft de Molo voor Puzzuoli, de ruïnes lijken mij vorm noch richting te hebben. Het zij zo. Ik ben uitgestapt bij het meer van Lucchini, dat veel smaller is geworden door de aardebewegingen. Nu is het niet meer dan een grote vijver. We zijn erin gegaan, waarschijnlijk door de insnijding in de berg waardoor de twee meren, het Lucrini- en het Avernermeer, ooit met elkaar verbonden waren om de haven van Julian te vormen. Veelvuldige aardbevingen en vulkaanuitbarstingen hebben alles veranderd.

De ingang van de Avernus is nog steeds romantisch genoeg, en de ingang van de zogenaamde Grot van Sybille[847] is werkelijk prachtig

847Sibille was in de klassieke oudheid de benaming voor een aantal maagdelijke prinsessen die, geïnspireerd door een godheid en daardoor in extase, spontaan en ongevraagd de toekomst voorspelden in Griekse hexameters.
Als de belangrijkste bezienswaardigheid bij Cumae geldt de Grot van de Sibille bij het Avernus lacus. De sibille van Cumae is vooral bekend door het bezoek dat Aeneas volgens het 6e boek van de Aeneis van Vergilius aan haar bracht om raad te vragen over zijn tocht. De oudste bron waarin het orakel van de sibille wordt genoemd is een inscriptie uit de 7e eeuw v.Chr. De sibille deed in de gedaante van een oude vrouw haar voorspellingen in een grot bij de tempel van Apollo. Aanvankelijk dachten de archeologen dat de zogenaamde Crypta Romana de grot van de sibille moest zijn, maar toen in 1932 door archeoloog Amedeo Maiuri een andere gang in de tufstenen rotsen werd blootgelegd, nam hij aan dat dit de grot van de sibille was. De gang, die sindsdien bekendstaat als de 'Grot van de Sibille', is een rechte gang van 131 m lang en ca. 2,50 m breed. Er zijn negen brede lichtschachten aan de zeezijde. Aan het einde van de gang bevindt zich een gewelfde hal, die door Maiuri werd geïdentificeerd als het heiligdom waar de sibille haar orakels gaf. Inmiddels is duidelijk dat deze gang uit ca. 500 v.Chr. stamt en sommige delen uit de 4e of 3e eeuw v.Chr. Het orakel was veel ouder en moet zich bovendien in de stad bij de Apollotempel hebben bevonden, terwijl deze gang buiten de stad ligt. Men is het er nu wel over eens dat dit niet de grot van de sibille was, maar waarvoor deze gang dan wel diende blijft een raadsel. Naast deze grot begint de onderaardse galerij door de Romeinse architect Cocceius gebouwd. Deze tunnel heet Grot van Cocceius.

en griezelig. Ik ging bij de ingang zitten en zag de oude tempel rechts tegenover me, waarvan men denkt dat het de tempel van Apollo is. Het is een wonder hoe deze tempel overeind is gebleven toen de nieuwe berg werd opgetild, wat onmogelijk kon gebeuren zonder een grote verstoring in de omgeving. Er is niets romantischer dan de kleine wandeling van het Avern-meer naar de ingang van de grot, vooral als je een hoofd vol fabels hebt. Hier staken we de fakkel aan en liepen we achter het gewelf tot we diep afdaalden in de sacristie aan de rechterkant.

Vergilius baseerde zijn verhaal waarschijnlijk op deze plek, want de *facilis descensus Averni*[848] lijkt hier letterlijk vandaan te komen. We gingen dieper en dieper tot we bij een ietwat brede kamer kwamen, die behoorlijk vol water stond. Hier moest ik op de rug van mijn gids om naar de overkant gaan. Rechts en links vond ik een lange lijst van nieuwsgierige mensen van allerlei nationaliteiten. Mijn naam staat geschreven op de top van de Erkta, waar de Carthagers zo goed en lang om hebben gevochten, op de neus van St. Rosalia; en dat is genoeg. Helemaal alleen in deze grot rondsluipen met een volslagen vreemde, mijn vriend, is een beetje griezelig.

Ein Schauerchen fuhr mir beim Fackelschein
Im Heiligtum durch das Gebein;
Das Wasser ging mir in der Höhle
Des Mütterchens bis an die Seele.
Mir ward so ernst und feierlich,
Und voll von Ehrfurcht setzt' ich mich
An einem dreifach dunkeln Flecke
Auf einen Stein in einer Ecke.
Mein Führer ließ mir eben etwas Zeit
Mit seiner Stromgelehrsamkeit,
Und machte sich zur Fahrt ins Licht bereit:
Da hab ich denn in aller Stille
Die alte kumische Sibylle
Für Dich und mich um Rat gefragt;
Sie hat mir aber – nichts gesagt.
Mit Danke nahm ich ihr Orakel an,
Und glaube, sie hat wohl getan.

848 Naar de hel gaan.

Een kleine rilling ging bij fakkellicht
Door mijn botten in het heiligdom;
Het water in moeders grot
Steeg tot in mijn ziel.
Ik voelde me zo ernstig en plechtig,
En vol eerbied ging ik zitten
Op een drievoudige donkere plek
Op een steen in een hoek.
Mijn gids gaf me net wat tijd
Met zijn erudite woordenstroom,
En bereidde me voor op de reis naar het licht:
Daar, in alle stilte vroeg ik
De oude Cumae Sibyl
Om advies voor jou en mij;
Maar ze zei me - niets.
Met dank aanvaardde ik haar orakel,
En geloof dat ze het goed deed.

Ik had deze verzen nauwelijks opgeschreven toen mijn gids me uit mijn devoties wekte met de koddige opmerking: *Era questa Sibylla una grande putana; e era questo qui un gabinetto segreto, dove fece* -[849] - Hier had hij enkel woorden nodig die in alle talen goed verstaanbaar zijn.

Nu was mijn profetes meteen een verachtelijke zigeunerin. Wat de verbeelding al niet kan doen als je de dingen een beetje hoger of lager inschat! De mensen hier vertellen verhalen dat er een doorgang was van de grot naar Baiae en een andere naar Kumä, waar de heks een tweede heiligdom had. Dit is heel goed mogelijk en was misschien niets meer dan de huidige grote doorgang, die open is naar de Avernus en dus naar Kumä en door puin afgesloten naar de Lukriner of naar Baiae. Ook hier zou hij gemakkelijk heropend kunnen worden. Het hele complex is een kunstwerk, misschien veroorzaakt door de prachtige romantische ligging van de bergen en meren en sommige rotsspleten; maar waarschijnlijk van grote ouderdom. Watervogels zwemmen vrolijk rond op de Avernus,[850] en de lucht was niet leeg van gevogelte; zodat de plek nu de tegenpool van zijn naam is.

849Deze Sibylla was een grote hoer; en dit hier was een geheim kabinet, waar zij dat deed.
850hel.

Nu liep ik naar beneden bij de baai en zag de voormalige baden van Nero. Zou je geloven dat ik niet in staat was om af te dalen? Ik had me uitgekleed en het twee keer geprobeerd. Maar door de stoom zweette ik zo hevig door de ongeveer veertig stappen die ik nam, dat ik omkeerde. Ik liet de kerel alleen om zijn eieren te koken. Mijn voorname landgenoten, die naar verluidt beneden waren, konden beter tegen de zweetdoos dan ik: het experiment was te heet voor mij.

Ik kan niet beslissen of de oude gebouwen aan het strand tempels of baden waren. Ze horen duidelijk bij Baiae, en er waren veel beroemde baden in Baiae; het is niet gemakkelijk om andere tempels van deze vorm te vinden. Er zijn twee koepels, nu vrij hoog gevuld met aarde, en de echo is er verschrikkelijk sterk.

De zogenaamde tombe van Agrippin[851] verdient het om gezien te worden, hij mag toebehoren aan wie hij wil. Het werk is goed en de muurdecoraties zijn erg aardig en smaakvol. Ik vond er een stuk barnsteen in de vorm van een discus, met een klein gaatje in het midden, waar een draad of ring doorheen leek te zijn gegaan. De hemel weet of het oud is, of hoe het er gekomen kan zijn. Een paar ruïnes van de tempel van Hercules, waar Agrippine zou zijn gestorven, zijn nog steeds zichtbaar net onder het voorgebergte van Misene. Baiae[852] is nu een klein, arm dorp. Wat de piscine[853] en de rotsgangen of de zogenaamde gevangenissen van Nero geweest kunnen zijn, is nog steeds onderwerp van discussie onder geleerden.

Ik begrijp niet waarom ze niet als kerkers werden gebruikt door mensen zoals de Romeinse Caesars, die van het ergste soort waren. Ze zijn afschuwelijk, en de gevangenissen in Syracuse zijn in vergelijking balzalen: net zoals al het afschuwelijke bij de Romeinen afschuwelijker en afzichtelijker was dan bij de Grieken, met uitzondering misschien van de Spartanen, die meer een Romeins stempel droegen.

Bijna tot aan de top van het voorgebergte en tot aan de Elysische velden en de Dode Zee liggen prachtige plantages met wijnstokken en vijgen. Misene is een landtong die vanaf deze kant naar buiten loopt en zich afsluit met de hoge rots met die naam. Niet ver daarvandaan

851 Julia Agrippina minor (6 november 15, Oppidum Ubiorum - 19-23 maart 59, Campanië), vanaf 50 Julia Augusta Agrippina genoemd, beter bekend als Agrippina de Jongere of Agrippina minor, was een prominent lid van de Julisch-Claudische dynastie: ze was achtereenvolgens zus (van Caligula),

852 Baulä.

853 bad.

ligt Procida, en er wordt gezegd dat de Engelsen van daaruit tijdens de laatste oorlog naar Baiae schoten. Maar dat is niet helemaal mogelijk; het moet gebeurd zijn vanaf de schepen op de doorgang tussen Procida en Misene. Terloops kan ik je vertellen dat ik onlangs in Rome in de Duitse Propylaea een bespreking zag van Gmelins[854] artikelen over dit gebied, waarin het bijna wordt uitgedrukt alsof de Mare Morto en de Avernus één en dezelfde zee zijn; een vaagheid die men niet in de Propylaea[855] zou moeten vinden.

Ik was blij dat ik over de Golf van Misene naar Puzzuoli geroeid werd, waar ik een heerlijke maaltijd had, een beetje laat, maar met nog meer trek. De Baai van Baiae is beroemd om zijn schoonheid: maar overal waar je kijkt vind je alleen ruïnes, de vernietiging van de tijd, barbarij en aardverschuivingen, alsof alles zich had verenigd om deze zetel van het meest schandelijke despotisme te vernietigen en alleen de charmes van de natuur achter te laten. De nieuwe berg wordt nu gecultiveerd en produceert goede wijn, zoals ze zeggen. De mensen hier beweren met kracht dat de Falernian berg hier ooit stond en werd bedolven bij de verschillende aardebewegingen; ze geven ook een soort wijn als alternatief voor Falernian, waarvan wordt gezegd dat het beter is dan de echte Falernian in Sessa aan de andere kant van de Gaurus. Er is een vreemde fantasie bij me opgekomen; ik weet niet of ik de eerste ben die deze heeft gehad. Capri ziet er vanaf hier, en nog meer vanaf de top van Posilippo en bij Nisida, uit als de kop van een monsterlijke krokodil die zijn muil naar Surrent draait. Dit beeld bleef maar terugkomen, zo vaak als ik er keek; en het geeft de Tiberiade een afzichtelijk stempel.

De terugweg van Puzzuoli naar Napels gaat door een weelderige, rijke vallei langs de Posilippo. Het gebied staat echter bekend als zeer ongezond vanwege de Solfatara en de Agnano, die links in de buurt liggen. Rechts voor je ligt de imposante berg Posilippo; alles is afgesloten en er is nergens een kloof te zien, en je zult misschien

854 Waarschijnlijk landschapsschilder Carl Christian Gmelin 1762-1837.

855 In de oude Griekse architectuur is een propylaion, propylaeon of, in zijn gelatiniseerde vorm, propylaeum een monumentale toegangspoort. Het dient als scheidingswand en scheidt de seculiere en religieuze delen van een stad. Het prototypische Griekse voorbeeld is de propylaea die diende als ingang tot de Akropolis van Athene. De Griekse Revival Brandenburger Tor van Berlijn en de Propylaea in München roepen beide het centrale deel van de Atheense Propylaea op.

een beetje huiverig zijn voor de beklimming en afdaling. Dat blijft je bespaard, want je rijdt als een aardgeest dwars door de berg heen. Dit is de beroemde grot. Het is waarschijnlijk veroorzaakt door de steengroeve die er diep in werd uitgegraven. Het was makkelijk om er doorheen te gaan en een recht pad te maken. De ingang vanuit Napels is mooier dan vanuit Puzzuoli, en als je vanuit het midden naar buiten kijkt in het prachtige daglicht met een bepaalde mengeling van sferen, is het een onbeschrijfelijk gezicht. De ontstaansdatum van dit werk is ook onbekend. Het werk moet niet zijn ondernomen in de tijd van de Romeinen, want die zouden er waarschijnlijk iets van hebben vastgelegd, aangezien ze al behoorlijk ijdel waren toen ze naar dit gebied kwamen. In het midden van de grot, links van Napels, is een constructie uitgehouwen die ieder weldenkend mens onmiddellijk zou toewijzen aan een politiebureau. Maar hier is het gewwijd aan de Heilige Maagd als kapel, en af en toe zouden rovers erin verblijven en het gebruiken om het gebied onveilig te maken!

Ik kom net van de Vesuvius.[856] Maar omdat ik ook uit Paesum[857] kom, moet ik bij het begin beginnen, als je maar een beetje met me mee wilt lopen. Het was mijn bedoeling om over een paar dagen alleen via Salerno naar Paesum af te dalen: maar zonder al het nieuws was dat misschien een beetje hachelijk. Bovendien was de hitte op de stoffige weg naar Pompeii ondraaglijk drukkend; mijn voetzolen hadden door langdurig gebruik een paar likdoorns gekregen, die niet bevorderlijk waren voor het lopen in de hitte. Dus in Torre del Greco, waar nu de beste wijn groeit, werd ik overgehaald om een koets te nemen. Een van de mooiste stukken, misschien wel van heel Italië, is de route van Pompeii naar Salerno, vooral rond Kava. Zonder me zorgen te

856 De Vesuvius is een actieve vulkaan aan de westkust van Italië ten zuidoosten van Napels. De naam "Vesuvius" is afkomstig van het Oskisch "fesf", wat rook betekent. De vulkaan ligt in de vlakte van Campanië, heeft een doorsnede van acht kilometer en is 1281 meter hoog. De Vesuvius is een stratovulkaan; strato- is afgeleid van stratum, Latijn voor 'laag'. Een stratovulkaan bestaat uit een afwisseling van lagen as en lava, die in de twee stadia van een uitbarsting van dit type vulkaan worden gevormd.

857 Paestum is de klassieke Romeinse naam voor Poseidonia, een belangrijke stad uit het oude Magna Graecia, het in de oudheid door Grieken gekoloniseerde gebied in het zuiden van het huidige Italië. Het is nu een der belangrijkste archeologische vindplaatsen in Italië en ligt aan de kust, ca. 85 kilometer ten zuiden van Napels en 40 km van Salerno in de provincie Salerno.

maken over de oudheden, genoot ik van wat er was, hoewel ik niet kan ontkennen dat toewijding en nauwkeurigheid het hier en daar nog mooier hadden kunnen maken.

In Salerno, waar ik heel vroeg aankwam, wilde ik overnachten en de volgende ochtend verder reizen. Dus dwaalde ik door de stad, en al snel pakte een geestelijke me bij de nek en liet me alle prachtige bezienswaardigheden van zijn geboortestad zien. De kathedraal met zijn wonderen was het eerste. Het bassin bij de ingang, uit één stuk gehouwen, was echt nog te zien in Rome. Ik kreeg veel graven te zien van oude aartsbisschoppen en Salernitaanse voorvechters die erg belangrijk waren voor het volk. Sommige prachtige oude bas-reliëfs van Paesum werden hier en daar gebruikt om nieuwe monumenten te versieren.

Het meest merkwaardige zijn een aantal prachtige antieke zuilen, die ook uit Palestina zijn gehaald. Ik werd binnengeleid in het Adyton van de crypte van de patroonheilige, de heilige Mattheüs. Hier stond het *statua biformis*[858] van de heilige, dat veel weg heeft van een Janus.[859] Bij deze gelegenheid werd mij verteld over alle wonderen die de apostel had verricht om de stad te redden van de Saracenen. Het is gemakkelijk te begrijpen hoe dit kon gebeuren, en hoe sommige uitspraken van hem en het enthousiasme voor hem zo'n effect hadden dat de ongelovigen moesten vertrekken. En volgens de oude rechtsregel, *quod quis per alium*[860] - de eer gaat dan terecht naar hem. De scherpslijpers onder de heren weten dit heel goed te combineren: de leeghoofden hebben het helemaal niet nodig, zij nemen het met sterk geloof aan. Op de achtergrond van de crypte staan een paar vrouwelijke heiligen waarvan ik de naam vergeten ben, maar wiens bloed nog steeds constant vloeit. Ik heb het zelf horen ruisen en kan er dus van getuigen; ik durfde geen gelovige verklaring te geven voor het gegoochel.

Onder de vele dwazen was er ook een verstandige man die me alle zuilen uit Paestum liet zien, en van alle kanten vanuit de mooiste belichtingen: hij kneep stilzwijgend in mijn hand toen ik wegging.

858een dubbelzijdig beeld.

859In de beeldhouwkunst en schilderkunst is een januskop een hoofd met zowel aan de voorzijde als aan de achterzijde een gezicht. Het is genoemd naar de Romeinse god Janus, die in een van zijn verschijningsvormen twee gezichten had.

860alles door elkaar.

Toen werd ik onder dwang naar een andere kerk gebracht, waar een prachtig kruisbeeld niet geschilderd, gebeeldhouwd of gegoten was, maar in het hout gekerfd. Met behulp van wat fantasie zou je het kruisbeeld er wellicht kunnen uithalen, of liever gezegd erin kunnen leggen; de wonderen laat ik aan de gelovigen over.

Sommigen waren verbaasd dat ik niets opschreef zoals andere reizigers; en een van de jonge heren die me vergezelden zei vol lof dat ik voldoende geïnformeerd en van alles overtuigd was. Met beide beweringen verkondigde hij een grote leugen. Toen ik wegging, vroeg mijn hoofdgids, die zichzelf geloof ik een kastelein van de aartsbisschop noemde, iets voor de armen, wat ik gaf, en daarna iets voor een *Seelenmesse*[861] voor mij, wat ik ook gaf. Schaadt niemand en helpt goed; men moet de gelovigen sterken, is de sjibolet die Goethes *Reinaard de Vos*[862] krijgt van zijn moeder de vrouw.

Toen vroeg hij ook iets voor zijn moeite. Daarop trok ik een grimmig gezicht en haalde nog twee Karlins tevoorschijn. Toen ik ze hem overhandigde, griste een heiden, die zich korporaal noemde, ze weg en van wie ik net zo weinig wist hoe hij bij het genootschap was gekomen als hoe hij in dienst van de kerk was gekomen. Hierover ontstond een onenigheid tussen de geestelijke en de leek. De geestelijke zei in mijn rechteroor dat de korporaal een losbandige dronkaard was; de laatste siste af en toe in mijn linkeroor dat de monnikentronie een oplichter was en leefde van bedrog: ik antwoordde beiden heel kalm rustig dat ik dat ook geloofde en dat ik me dat bewust was. Es ist ein heilloses Leben.[863]

---

861 requiem.

862 *Reineke Fuchs* (Goethe schreef waarschijnlijk "Reinecke".) is een epos in twaalf liederen van Johann Wolfgang von Goethe. Het werd gemaakt in 1793 en werd voor het eerst gedrukt in mei 1794. Het materiaal van Reineke Fuchs gaat terug op middeleeuwse fabels; Goethe verwees in de eerste plaats naar de prozabewerking door Johann Christoph Gottsched in 1752 van een vers-epos genaamd *Reynke de vos*, dat sinds 1498 aanvankelijk in Nederduitse vorm was verschenen. Goethe koos de hexameter als versvorm - in concurrentie met de succesvolle Johann Heinrich Voß. Tot aan de koning zijn de protagonisten van zijn stuk dieren die menselijke rollen spelen en tot een hof behoren. Hij gaf het werk sterke spottende, soms kwaadaardige trekken; zijn epos kan zeker gelezen worden als een kritiek op het hoofse leven dat hij goed kende.

863 Het leven is hopeloos. (En dat hoort zo.)

45

Salerno – Paestum

Mein Freund, Du suchest in Salerno
Den Menschensinn umsonst mit der Laterne;
Denn zeigt er sich auch nur von ferne,
So eilen Kutten und Kapuzen,
Der heiligen Verfinsterung zum Nutzen,
Zum dümmsten Glauben ihn zu stutzen.
Da löscht man des Verstandes Zunder,
Und mischt mit Pfaffenwitz des Widersinnes Plunder,
Zum Trost der Schurkerei, zum Wunder:
Und jeder Schuft, der fromm dem Himmel schmeichelt,
Und wirklich dumm ist, oder Dummheit heuchelt,
Kniet hin und betet, geht und meuchelt;
Gewiß, Vergebung seiner Sünden
Beim nächsten Plattkopf lästerlich zu finden.

Mijn vriend, je zoekt in Salerno
Het gevoel van menselijkheid tevergeefs met de lantaarn;
Omdat hij zichzelf alleen van een afstand laat zien,
Dus draven mutsen en kappen,
Ten behoeve van de heilige duisternis,
Om hem te helpen met het stomste geloof.
Daar doof je de tondel van de geest,
En mengt de onzin met de humor van de priester,
Tot troost van de schurkenstreken, tot de verwondering:
En elke slechterik die vroom de hemel vleit,
En echt dom is, of domheid veinst,
Kniel en bid, ga en vermoord;
Inderdaad, vergeving van zijn zonden
Bij het volgende leeghoofd, zul je het aanstootgevend vinden.

Ik kan er niets aan doen, mijn liefste, ik kan je slechts bekennen dat ik het geloofsartikel over de vergeving van zonden beschouw als een van de meest verderfelijke die het onvolgroeid verstand[864] kan bedenken als mogelijke troost voor de onnozelen. Het is het ergste antropomorfisme[865] dat aan de Godheid kan worden toegeschreven.

Het is een onzinnige gedachte dat zonde vergeven zal worden: iedereen zal in het reine moeten komen met al zijn goede en slechte daden waar zijn natuur hem naar leidt. Een verkeerd begrepen medemenselijkheid heeft dwalingen in het leven geroepen en uitgedragen tot ongeluk van het menselijk geslacht: en nu wentelen theologen zich zo fijn[866] mogelijk in allerlei onderverdelingen die de zaken er niet beter op maken. Wat een mens heeft gemist, blijft voor eeuwig ontbreken; geen enkel gevolg van een enkele handeling kan uit de keten der dingen worden gescheurd. De zwakheden van de natuur zijn gegeven door de natuur zelf, en de heerser van de rede moet proberen ze door haar kracht te sturen en te minimaliseren. Het begrip vergeving staat verbetering meestal in de weg. Kijk slechts om je heen in de wereld om jezelf hiervan te overtuigen.

Moet deze troost misschien gegeven worden aan grote schurken? Alle schurken die zich niet kunnen beteren, die van biecht tot biecht dagelijks erger worden, smeriger en goddelozer; laat ze wanhopen voor het heil van de mensheid. Iedereen moet krijgen wat hem toekomt. De wanhoop van de goddelozen is goed voor de wereld; het is het offer dat gebracht wordt aan de deugd en de goddelijkheid van onze natuur. Laat hem wanhopen die zich niet kan beteren, die zichzelf niet in redelijkheid tot rust kan brengen; ik kan de vergeving van zonden niet begrijpen: het is een tegenstrijdigheid, het maakt deel uit van de ketenen van spiritueel ervaringsleren, zodat niemand leert om op eigen benen te staan. Men hoeft alleen maar te kijken naar de landen waar deze afschuwelijke genade in de grootste omvang en ongerechtigheid heerst; geen rechtvaardig mens is daar zeker van zijn bestaan. De geschiedenis bewijst het.

---

864 Halbbildung der Vernunft.

865 God als een mens beschouwen.

866 fien. Fien is in Drente een gangbare benaming voor orthodox gereformeerden, de vrijgemaakten.

Hier in Salerno kreeg ik een nieuwe gids die me erg problematisch leek. Hij maakte me erop attent dat ik bij hem uiterst veilig was, omdat hij al het slechte gespuis als vriendelijke kennissen begroette en zei dat mij in zijn gezelschap niets kon overkomen. Ik begreep dit en was heel kalm, hoewel niet vanwege zijn eerlijkheid. Hij zou me voor iedereen zichtbaar naar de stad brengen, dus het was ook voor zijn eigen bestwil om me weer veilig af te leveren: ik zou hem voor andere zaken niet vertrouwd hebben.

We vertrokken die avond en overnachtten in een alleenstaande herberg langs de weg, waar de weg naar Paestum[867] rechts aftakt van de weg naar Eboli en Calabrië. Deze weg loopt vanaf hier maar ongeveer veertig mijl verder; daarna begint hij Siciliaans te worden en is hij alleen begaanbaar voor muilezels. Het was prachtig weer; de hemel leek me heel vriendelijk op deze mooie ochtend: mijn ziel leefde meer dan anders.[868]

Ich eilte fort und Nachtigallen schlugen
Mir links und rechts in einem Zauberchor
Den Vorgeschmack des Himmels vor,
Und laue, leise Weste trugen
Mich im Genuß für Aug' und Ohr
Durch Gras wie Korn und Korn wie Rohr.
Balsamisch schickte jede Blume
Mir üppig ihren Wohlgeruch,
Der Göttin um uns her zum Ruhme,
Aus Florens großem Heiligtume;
Und rund umher las ich das schöne Buch
Der Schöpfung, jauchzend, Spruch vor Spruch.
Die goldnen Hesperiden schwollen
Am Wege hin in freundlicher Magie,
Und Mandeln, Wein und Feigen quollen
Am Lebenstrahl des Segensvollen
In stillversteckter Eurhythmie;
Und Klee wie Wald begrenzte sie.
Ich eilte fort, hochglühend ward die Sonne,
Und fühlte schon voraus die Wonne,

867Pästum.

868Es war herrliches Wetter; der Himmel schien mir an dem schönen Morgen vorzüglich wohl zu wollen: meine Seele ward lebendiger als gewöhnlich.

Mit Pästums Rosen in der Hand,
An eines Tempels hohen Stufen,
Wo Maro einst begeistert stand,
Die Muse Maros anzurufen.
Die Tempel stiegen, groß und hehr,
Mir aus der Ferne schon entgegen,
Da ward die Gegend menschenleer
Und öd' und öder um mich her,
Und Wein wuchs wild auf meinen Wegen.
Da stand ich einsam an dem Tore
Und an dem hohen Säulengang,
Wo ehmals dem entzückten Ohre
Ein voller Zug im vollen Chore
Das hohe Lob der Gottheit sang.
Verwüstung herrscht jetzt um die Mauer,
Wo einst die Glücklichen gewohnt,
Und mit geheimem tiefem Schauer
Sah ich umher und sahe nichts verschont;
Und meine Freude ward nun Trauer.
Umsonst blickt Titan hier so milde,
Umsonst bekrönet er im Jahr
Zwei Mal mit Ernte die Gefilde;
Du suchst von allem, was einst war,
Umsonst die Spur; ein zottiger Barbar
Schleicht mit der Dummheit Ebenbilde,
Ein Troglodyt, erbärmlicher als Wilde,
Um den verschütteten Altar.
Nur hier und da im hohen Grase wallt,
Den Menschensinn noch greller anzustoßen,
Dumpf murmelnd eine Mönchsgestalt.
Freund, denke Dir die Seelenlosen,
In Pästum blühen keine Rosen.

Ik haastte me op weg en nachtegalen klonken
Links en rechts van me in een magisch koor
Het voorproefje van de hemel,
En warme, zachte vesten droegen
Mij in het genot voor ogen en oren

Door gras als graan en graan als riet.
Als balsamico stuurde elke bloem
Haar rijke geur naar mij,
Tot glorie van de godin om ons heen,
Van Flora's grote heiligdom;
En overal om me heen las ik het prachtige boek
Van de schepping, van vreugde, spreuk na spreuk.
De gouden Hesperiden welden op
Onderweg in vriendelijke magie,
En amandelen, wijn en vijgen zwollen op
Op de levensstraal van de gezegenden
In stil verborgen euritmie;
En klaver omzoomde ze, net als bos.
Ik haastte me weg, de zon gloeide,
En voelde al de vreugde,
Met de rozen van Paestum in mijn hand,
Op de hoge trappen van een tempel,
Waar Maro ooit enthousiast stond,
Om de muze van Maro aan te roepen.
De tempels verrezen, groot en nobel,
Me me al van een afstand tegemoet,
Toen raakte het gebied verlaten
En verlaten en verlatener overal om mij heen,
En de wijnrank groeide wild op mijn paden.
Daar stond ik eenzaam bij de poort
En op de hoge zuilengang,
Waar ooit het luisterend oor was
Een volle stoet in een vol refrein
De hoge lofzangen van de godheid zongen.
Verlatenheid heerst nu rond de muur,
Waar ooit de gelukkigen leefden,
En met een geheime diepe huivering
Ik keek om me heen en zag niets gespaard;
En mijn vreugde veranderde in verdriet.
Vergeefs dat Titan er hier zo vriendelijk uitziet,
Tevergeefs kroont hij elk jaar
Tweemaal met de oogsten van de velden;
Je zoekt naar alles wat ooit was,

Het pad is tevergeefs; een ruige barbaar
Kruipt met het evenbeeld van domheid,
Een holbewoner, ellendiger dan wilden,
Rond het puinbedekte altaar.
Alleen hier en daar in het hoge gras,
Om de menselijke geest nog greller te jennen,
Mompelt een monniksfiguur gedempt.
Vriend, denk aan de ziellozen,
In Paestum bloeien geen rozen.

Ik geef toe dat er weinig poëzie in deze verzen zit; maar er zit des te meer harde waarheid in. Ik ben hier maar twee uur gebleven en heb rondgelopen in de omgeving van de stad, waar alleen de drie bekende grote oude gebouwen staan, de woning van de monseigneur, een bisschop naar ik heb gehoord, een erbarmelijke herberg en nog een miserabel huis. Dat is Paestum. Hier dacht ik aan *Das Mädchen aus der Fremde* van Friedrich Schiller; maar noch de gever noch de geschenken waren in het verwoeste paradijs.

Das Mädchen aus der Fremde (1797)

In einem Tal bei armen Hirten
Erschien mit jedem jungen Jahr,
Sobald die ersten Lerchen schwirrten,
Ein Mädchen, schön und wunderbar.

Sie war nicht in dem Tal geboren,
Man wußte nicht, woher sie kam,
Und schnell war ihre Spur verloren,
Sobald das Mädchen Abschied nahm.

Beseligend war ihre Nähe,
Und alle Herzen wurden weit,
Doch eine Würde, eine Höhe
Entfernte die Vertraulichkeit.

Sie brachte Blumen mit und Früchte,
Gereift auf einer andern Flur,

In einem andern Sonnenlichte,
In einer glücklichern Natur.

Und teilte jedem eine Gabe,
Dem Früchte, jenem Blumen aus,
Der Jüngling und der Greis am Stabe,
Ein jeder ging beschenkt nach Haus.

Willkommen waren alle Gäste,
Doch nahte sich ein liebend Paar,
Dem reichte sie der Gaben beste,
Der Blumen allerschönste dar.

Ik was op zoek, nu in de rozentijd, naar rozen in Paestum voor jou, om je een klassiek sentimenteel geschenk te brengen; maar een hemelbestormer[869] kan er geen roos vinden. In de hele omgeving, verzekerde een van de mensen van de monseigneur me, zijn er geen rozenstruiken meer. Ik heb zelf overal gekeken en gezocht, ook in de tuin van de gracieuze heer, maar de barbaren hadden geen enkele roos. Hierop werd ik heel enthousiast en ijlde naar het piaculum[870] van de heilige natuur.

De landheer, mijn gids, vertelde me dat er zes jaar geleden nog enkele waren geweest, maar dat de vreemdelingen ze allemaal hadden weggehaald. Dat was nu een armzalig excuus. Ik maakte hem duidelijk dat de rozen van Paestum ooit beroemd waren geweest als de mooiste op aarde, dat hij ze niet had moeten laten weghalen, dat hij ze opnieuw moest planten, dat het in zijn voordeel zou zijn als elke vreemdeling graag iets zou betalen voor een roos uit Paestum; dat ik, bijvoorbeeld, waarschijnlijk zelfs nu nog een piaster zou geven als ik er maar een kon krijgen. Vooral dat laatste vond de man logisch; hij leek zich niets aan te trekken van mooie natuur: daarvoor is de mensheid te diep gezonken.[871] Hij beloofde erover na te denken, en misschien is het aan mij te danken dat er in de toekomst weer rozen in

869 Seume.

870 Piaculum beteekent eigentlyk een zoenoffer, of dat geene waarmede eene misdaad verzoend wordt. Maar hier beteekent het een misdaad die by God verzoening, of by de menfchen ftraffe eischt. Hoc facere ei eft piaculum, dit te doen. *Fabularum Aesopiarum liber quinque* Phaedrus 1772. www.delpher.nl

871 Das letzte besonders leuchtete dem Manne ein; um die schöne Natur schien er sich nicht zu bekümmern: dazu ist die dortige Menschheit zu tief gesunken.

Paestum te vinden zijn: ik vraag in ieder geval aan iedereen om deze herinneringen indringend te herhalen tot het vruchten afwerpt.
Ik verwachtte geen verhandeling over de tempels. Ik ging zitten bij een overblijfsel van een altaar dat nog steeds in een van de tempels te vinden was en rustte een kwartier uit tussen mijn vrienden, de Grieken. Als eens een van hun geesten terugkwam en mij hyperboreaan[872] zag zitten tussen de laatste ruïnes van zijn geboortestad! Er is hier meer dan in Agrigento. Ik ben niet de eerste die opmerkingen maakt over de enorme traptreden die mensen hebben gemaakt, hier en in Agrigento. Je moet heel flexibel zijn bij het klimmen, anders loop je het risico je voet te breken. Dat een van de tempels aan Neptunus toebehoort, komt waarschijnlijk alleen omdat Neptunus de beschermgod van de stad was: net zoals men denkt dat een van de gebouwen een palaestra[873] is omdat het, in tegenstelling tot de gebruikelijke tempels, gebouwd is met twee rijen zuilen boven elkaar. Had het geen buleuterion[874] moeten zijn? Want het is moeilijk te begrijpen waar de bovenste rij zuilen in een palaestra voor diende. Misschien was het tegelijkertijd een buleuterion en een palestra; dit onderaan, dat bovenaan. Niet ver van de gebouwen werd me een zeldzame steen getoond die pas recent gevonden moet zijn, want ik heb hem nog door niemand in geschrift aangehaald gevonden. Maar het is maar een gewone mortuariumsteen,[875] en een vrij recente uit de Latijnse periode.

Het plein van de stad is nog steeds overal duidelijk te herkennen aan de ruïnes van de muren. De poort naar Salerno heeft wat hoog metselwerk en de bergpoort is vrij compleet en goed bewaard gebleven. De andere twee, waarvan mij werd verteld dat het de Zeepoort en de Gerechtigheidspoort[876] waren, vertonen nog sporen van hun bestaan. De belangrijkste reden waarom deze plek eerder in

872 witte noordeling.
873 Het woord palaestra betekent "ringgebied" en verwees oorspronkelijk naar een gebied bedekt met zand voor training in worstelwedstrijden of voor de bijbehorende competities. Hier vond ook het vuistgevecht plaats. Samen met de dromos vormde de palaestra het Griekse gymnasium.
874 Het bouleuterion was het raadsgebouw in een Oudgriekse stad. Hier kwam de Boulè, de belangrijkste instelling in een polis, bestaande uit volksvertegenwoordigers om de dagelijkse zaken te regelen, bijeen. Het woord is samengesteld met het woord bouleuoo en het suffix -terion.
875 grafsteen.
876 Justiztor.

verval is geraakt dan alle andere lijkt het slechte water te zijn. Ik heb twee keer geprobeerd het te drinken en vond beide keren zout water: de zee is niet ver weg, het gebied ligt diep en zout water komt ook uit de nabijgelegen bergen. Het zoete water moest van ver en tegen hoge kosten worden aangevoerd.

De vegetatie rechtvaardigt nog steeds Vergilius' beschrijving. Het is een van de mooiste en droevigste uitzichten. Toen ik op de terugweg een stukje vooruit liep, lag er een grote slang opgekruld op de takken van een vijgenboom, die me rustig aankeek. Hij was waarschijnlijk dikker dan een mensenarm, helemaal zwart van kleur en zijn blik was verschrikkelijk. De slang leek zich helemaal niets van mij aan te trekken en ik had geen zin om hem van dichtbij te leren kennen. Ik herinnerde me dat Vergilius het heeft over *atros colubros*,[877] die hij niet als goedaardig beschrijft: deze leek van dat soort te zijn.

Op de terugweg had ik de gelegenheid om twee zeer verschillende heren van het Napolitaanse leger te ontmoeten. Een paar kilometer van Salerno werd ik langs de weg aangehouden, en een officier met een niet al te beste Physiognomie[878] ging bij me in de koets zitten zonder ook maar één lettergreep uit te spreken om zich voor zulk gedrag te verontschuldigen, en we reden verder. Ik hoorde mijn koetsier van tevoren verontschuldigend zeggen: *E un signore Inglese*,[879] maar dat hielp niet; der *Kriegsmann*[880] nestelde zich. Toen hij zijn plek had ingenomen, probeerde hij door allerlei zinswendingen me een gesprek te ontlokken, maar zijn onbeschoftheid had me zo verbijsterd dat ik geen woord uitbracht. Buiten de stad stapte hij uit en liep weg zonder een woord van beleefdheid. Dit is nog erger dan de onbeschoftheid van de Duitse militairen hier en daar tegen de zogenaamde Filistijnen, die soms structureel onbeschoft te noemen is.

Toen ik tegen de avond door de stad liep, sprak een tweede man me aan: Bent u een Engelsman? - Nee. - Maar een Rus? - Nee. - Maar een Pool? - Ook geen Pool. - Wat voor landgenoot bent u? - Ik ben Duitser. - Maakt niet uit, je bent een vreemdeling en laat me je een eindje begeleiden. - Met plezier, het zal me aangenaam zijn. Ik keek om me heen alsof ik iets zocht. Hij vroeg me of ik naar een koffiehuis

877 zwarte slangen.
878 gelaatstrekken.
879 Hij is een Engelse heer.
880 militair.

wilde gaan. Als ze ijs hebben, was mijn antwoord. Dat kon: hij nam me mee en ik at lekker, met dien verstande dat ik voor mezelf en hem flink moest betalen. Dat was heel vaak het geval. Maar toen ik wilde betalen, zei de waardin dat alles al geregeld was. Dat was een mooi contrast met de botheid van twee uur geleden. Hij vergezelde me naar verschillende delen van de stad, vooral naar de Kapucijners, waar je een van de mooiste uitzichten hebt over de hele Golf van Salerno.

Ik kon niet nalaten de goede jongeman te vertellen over het slechte gedrag van zijn kameraad. Ik ben niet geneigd, zei ik, om ruzie te maken in een vreemd land, maar als ik de naam van de officier kende en hier een paar dagen bleef, zou ik misschien aan zijn chef vragen of dit in lijn was met de discipline. De jongeman begon nu een lange, lange klaagzang over van alles en nog wat, die ik maar al te graag geloofde. We waren net voor een gevangenis langsgelopen, waaruit een kerel vanachter tralies naar buiten keek en ons aansprak. Die man heeft er veertig vermoord, zei de officier, terwijl we verder liepen. Ik keek hem aan. Ik hoop dat het niet bewezen kan worden tegen hem, antwoordde ik. - Ja, ja; minstens de helft zou volledig bewezen kunnen worden. Er ging een koude rilling door me heen: en de regering? vroeg ik. Oh God, de regering, zei hij zachtjes, - heeft hem nodig. Hier was ik als in de hel. Ik had zulke dingen vaak gehoord; nu moest ik het zelfs zien.[881]

Vriend, als ik een Napolitaan was, zou ik uit woeste eerlijkheid in verleiding komen bandiet te worden en met de minister beginnen. Welke regering is dit die zo gruwelijk omgaat met het leven van haar burgers! Is er een groter bewijs van verachtelijkheid en perfide gedrag denkbaar? Ik hoop dat hij nu zijn straf krijgt, zei ik tegen mijn onbekende vriend. Oh nee, antwoordde hij; nu zit hij vast voor een klein ondergeschikt delict en morgenochtend wordt hij vrijgelaten. - Weer een mooi stukje vergeving van zonde. De amnestie van de koning heeft het leger en de provincies voorzien van legale bandieten. Hij nam de bandieten in dienst, ze waren goed in wat hun naam doet vermoeden, hij beloonde ze vorstelijk, gaf ze ambten en ereposten; en nu oefenen ze legaal hun beroep uit als aanvoerders van de provincies. Dit wordt verteld in de residentie, op straat en in provinciesteden, en de betreffende mensen, plaatsen en omstandigheden worden met afschuw genoemd.

881 Ach Gott, die Regierung, sagte er ganz leise, – braucht ihn. Hier faßte es mich wie die Hölle. Ich hatte dergleichen Dinge oft gehört; jetzt sollte ich es sogar sehen.

46

Pompeii – Vesuvius

Ik liep een uur rond in Pompeii en zag wat de anderen voor mij ook hadden gezien, en liep heen en weer door de opgegraven steegjes en de huizen die aan het licht waren gekomen. De oude Romeinen woonden vrij dicht op elkaar. Maar de stad moet er prachtig genoeg om zijn geweest, en je kunt je niets mooiers en smaakvollers voorstellen dan het kleine theater, waar bijna alles van magnifiek marmer is; en de inscriptie met ingelegd brons voor het proszenium[882] is alsof het nog maar een paar jaar geleden is gemaakt. De Fransen hebben weer een aanzienlijk deel aan het licht gebracht en er wordt gezegd dat ze veel hebben gevonden, maar heel weinig ervan heeft het museum in Parijs bereikt. Elke commissaris lijkt te pikken wat hij het liefste heeft en de regering houdt zich waarschijnlijk voorzichtigheidshalve stil. Het is meer dan jammer dat de prachtige oude muren zo grondig beklad zijn met namen. Ik heb er veel gevonden die waarschijnlijk niet zo ijdel hadden moeten zijn. Er waren enkele Franse generaals in het bijzonder van wie je dit niet had mogen verwachten: bij de Sibyl is het iets anders.

Ik was teruggereisd uit Salerno met een dame uit Caserta en haar neef. Toen ze hoorden dat ik nog steeds de berg op wilde vanuit Portici, stelden ze voor om er een gezamenlijk uitje van te maken. Ik had geen bezwaar; we huurden ezels en gingen op weg. Wat te verwachten was, gebeurde; de dame kon, toen we moesten afstijgen, te voet niet ver komen en bleef achter; en ik was zo ongegeneerd dat ik me er niet druk over maakte. Meneer neef spande zich in en liep achter me aan. Toen we bij de opening kwamen van waaruit de laatste waterstroom door de Torre del Greco naar beneden stortte, wilde de gids niet verder en zei dat zijn overeenkomst hier zou stoppen. Ik wilde me niet blijven ergeren aan de onbeschoftheid van de bedrieger en zei hem heel kort en krachtig dat hij kon doen en laten wat hij wilde; ik zou naar boven klimmen. Maar niet alleen, zei hij. Helemaal alleen, zei ik, als er niemand met me meegaat; en ik liep met stevige pas snel de zandberg op. Hij bedacht zich en ging mee. Het is moeilijker dan

882 voorportaal.

de Etna op te lopen, tenminste over de sneeuw, zoals ik het aantrof. Het zand en de as maken de klim vreselijk zwaar: je zakt bijna net zo ver terug als dat je vooruit gaat. Overigens was het onweerachtig en drukkend heet. Uiteindelijk bereikte ik de top van de rand.

Zoals je al weet is de krater ingestort, de berg ligt daardoor een stuk lager en er is niet echt een grote opening meer. Slechts op een paar plaatsen kringelt er nog een beetje rook door de rotsachtige lavaspleten. Je kunt dus naar beneden. De Fransen, die het als eerste deden, althans voor zover wij weten, hebben veel rotomontade[883] gemaakt van de onderneming: tegenwoordig is het vrij eenvoudig vanaf de Pompeï-kant. Bijna iedereen die naar boven klimt, daalt af in de krater; en veel van mijn kennissen zijn naar beneden geweest. Zelf had ik niet de juiste weg genomen, want ik wilde een andere kleinere opening onderzoeken, waar nog steeds wat damp uit kwam en soms ook vlammen. De tijd was te kort voor mij, anders was ik vanaf de andere kant helemaal naar beneden geklommen. Meer gevaar dan normaal kan er niet zijn. Terwijl mijn gids en de Casertaan aan het rusten en kletsen waren, keek ik rond. Het uitzicht is bijna hetzelfde als bij de Camaldolese, maar ik geef toch de voorkeur aan de laatste, ook al is hij groter. Alleen de stad en het hele deel van Posilippo aan deze kant van de grot zijn hier beter. Ik had nog nooit zo'n verschrikkelijke hitte doorstaan als toen ik naar boven klom. Nu hingen er een paar wolken boven Surrent en een onweersbui boven de Avernus: de avond kwam en ik haastte me naar beneden. Het gaat heel snel naar beneden. Ik had al dorst toen de tocht naar boven ging; en nu was ik overal naarstig op zoek naar water.

Een lief, aardig meisje bracht ons uiteindelijk een grote, volle kan uit een van de hoogstgelegen wijngaarden. Zo dorstig als ik was, het meisje was bijna een grotere verwelkoming voor mij dan het water: en als ik hier langer zou blijven, geloof ik bijna dat ik de vulkaan nog vele malen zou bezoeken, misschien zonder gids. In een groot zomerhuis, niet ver van de heilige Maria, wachtte de dame op ons en had ondertussen tranen van Christus[884] laten brengen. Maar ik

883 grootsprekerij, overdreven weergave.

884 Lacryma Christi, ook bekend als Lachryma Christi van de Vesuvius, is de naam van een beroemde Napolitaanse wijnsoort geproduceerd op de hellingen van de Vesuvius. Direct vertaald betekent de naam "de tranen van Christus" en het brengt ons terug naar de tijd voordat Jezus leefde, naar de 5e eeuw voor Christus, toen de eerste Griekse kolonisten naar het gebied kwamen en de eerste

verkoos het water boven boven de heerlijke tranen hier, en die Hebe de tranen van de eerste heel wat liever dan die Hebe[885] van de laatste.[886]

Het was al behoorlijk donker toen we aankwamen in Portici, en we rolden Napels binnen in de laatste schemering. Ik was behoorlijk teleurgesteld over het museum in Portici. Het was te laat om het nu nog te zien. De eerste keer was het niet open en zag ik alleen het kasteel en de zalen, die, als je het werk uit Pompeï, een paar mooie lavatafels[887] en de beelden te paard uit Herculanum weglaat, niets bijzonders bevatten. Op de binnenplaats van het museum staan nog enkele bronzen paardenhoofden uit het theater van Herculanum: de beelden zelf zijn in de lava weggesmolten. Voor zover ik de hoofden kan beoordelen, zou ik deze paarden graag willen hebben, en ik zou er meteen de Parijzenaars van Venetië voor geven.[888] Ik heb een heel uur

---

wijngaarden in Italië plantten. Dit is opgetekend in de geschriften van Aristoteles, die in zijn *Magna Grecia* berichtte over de oude bevolking van Thessalië die de eerste wijngaarden plantte op de hellingen van de Vesuvius. Na de Grieken kwamen de Romeinen, die het gebied omdoopten tot "Campania Felix" (d.w.z. "vruchtbaar landschap", waarvan de huidige naam van de regio Campania is afgeleid). Er ging een legende rond dat Bacchus tranen van vreugde huilde toen hij zo'n prachtig stuk land zag waar de wijnstokken groeiden en bloeiden. De Romeinse dichter Martial schreef: "Bacchus hield meer van deze hellingen dan van de hellingen van zijn geboorteland Nisa." Zoals vaak het geval was, werd het verhaal later gekerstend en verruilden de middeleeuwse wijnproducerende monniken Bacchus voor Christus, waarbij ze de legende van vruchtbare tranen vervingen door tranen van verdriet die de Zoon van God huilde over de val van Lucifer uit de hemel. Lucifer zou een stukje van de hemel hebben meegenomen toen hij viel, waardoor de aarde met magie en zegeningen werd doordrenkt.

885 Hebe, in de oude Griekse religie en mythologie, vaak de bijnaam Ganymeda gegeven, is de godin van de jeugd of van de bloei van het leven. Ze fungeerde als schenker voor de goden en godinnen van de berg Olympus en serveerde hun nectar en ambrozijn.

886 Ein artiges, liebliches Mädchen brachte uns endlich aus einem der obersten Weinberge ein großes, volles Gefäß. So durstig ich auch war, war mir doch das Mädchen fast willkommener als das Wasser: und wenn ich länger hier bliebe, ich glaube fast ich würde den Vulkan gerade auf diesem Wege vielleicht ohne Führer noch oft besuchen. In einem großen Sommerhause, nicht weit von der heiligen Maria, erwartete uns die Dame und hatte unterdessen Tränen Christi bringen lassen. Aber das Wasser war mir oben lieber als hier die köstlichen Tränen, und die Hebe des ersten wohl auch etwas lieber als die Hebe der zweiten.

887 Lavatische.

888 Bronzen paarden eerder genoemd bij Venetië.

rondgelopen in het theater van Herculanum en de plek gezien waar de marmeren paarden hadden gestaan en de plek waar de bronzen paarden waren gesmolten. Zoals jullie weten is het veel moeilijker om hier te graven dan in Pompeii: deze lava is van steen, in Pompeii is alleen asregen. Er zijn alleen wijngaarden en vijgentuinen op de bodem; hier staat de stad erop: want Portici staat net boven het oude Herculanum; en bijna net boven het theater staat nu een kerk. De dame van Caserta gaf me haar adres toen ik Toledo verliet: maar ik had geen tijd om me verder met haar bezig te houden.

Hoewel de Vesuvius slechts een molshoop is in vergelijking met Etna, maakt zijn klassieke omgeving hem misschien wel interessanter dan welke andere vulkaan op aarde. De hele avond was ik nog vol van het uitzicht op de top, waar ik nog niet naar *meinem Genius*[889] van had kunnen genieten. In mijn gedachten verplaatste ik me weer naar de boven en overzag het prachtige, bloeiende, magische land om me heen. De belangrijkste scènes uit de verbeelding van de Ouden[890] lagen daar in een kring; onbewust begon ik de objecten rond de vulkaan in me op te nemen.

Vom Schädel des Verderbers sieht
Mein Auge weit hinab durch Flächen,
Auf welchen er in Feuerbächen
Verwüstend sich durch das Gebiet
Der reich geschmückten Schöpfung zieht.
Wo steht der Nachbar ohne Grausen,
Wenn zur Zerstörung angefacht
Aus seinem Schlund der Mitternacht
Ihm hoch die Eingeweide brausen?
Wenn donnernd er die Felsen schmelzt,
Und sie im Streit der Elemente,
Als ob des Erdballs Achse brennte,
Hinab ins Meer hoch über Städte wälzt?
Der Riese macht mit seinem Hauche
Die schönste Hesperidenflur
Zur dürrsten Wüste der Natur,
Wenn er aus seinem Flammenbauche

889 mijn intelligente geest. Ik was er niet met mijn hoofd bij.
890 Oude Grieken.

Mit roter Glut und schwarzem Rauche
Die Brandung durch die Wolken hebt,
Und meilenweit was Leben trinket,
Wo die Zerstörung niedersinket,
In eine Lavanacht begräbt.
Parthenope und Pausilype bebt,
Wenn tief in des Verwüsters Adern
Die Feuerfluten furchtbar hadern;
Und was im Meer und an der Sonne lebt
Eilt weit hinweg mit blassem Schrecken,
Sich vor dem Zorn des Tötenden zu decken.
Es kocht am Meere links und rechts,
Bis nach Surrent und bis zu Bajas Tannen,
Wo er die Bäder des Tyrannen
Aus der Verwandtschaft des Geschlechts,
Indem er weit umher verheeret,
Mit seinem tiefsten Feuer nähret.
Er macht die Berge schnell zu Seen,
Die Täler schnell zu Felsenhöhen,
Und rauschend zeigen seine Bahn,
So weit die schärfsten Augen gehen,
Die Inseln in dem Ozean.
Wer bürget uns, wenn ihn der Sturm zerrüttet,
Daß er nicht einst in allgemeiner Wut
Noch fürchterlich mit seiner Flut
Den ganzen Golf zusammen schüttet?
Nicht alles noch, wo jetzt sein Feuer quillt,
Aus seiner Werkstatt tiefstem Grunde,
Von Stabia bis zu dem Schwefelschlunde,
Mit seinen Lavaschichten füllt?
Hier brach schon oft aus seinem Herde
Herauf hinab des Todes Flammenmeer,
Und machte siedend rund umher
Das Land zum größten Grab der Erde.

Vanuit de schedel van de vernietiger kijken
Mijn ogen ver naar beneden over vlakten,
Waarop hij in stromen van vuur
Zich een weg banend door het gebied
De rijkelijk versierde creatie trekt.
Waar staat de buurman zonder schrik,
Wanneer het tot vernietiging wordt aangewakkerd
Vanaf zijn muil van middernacht
Zijn ingewanden heftig rommelen?
Als hij dondert en de rotsen doet smelten,
En in het conflict tussen de elementen,
Alsof de as van de aardbol brandt,
Hoog boven de steden de zee in rollen?
De reus blaast met zijn adem
De mooiste Hesperidengang
Tot de droogste woestijn van de natuur,
Wanneer hij uit zijn vlammenbuik tevoorschijn komt
Met rode gloed en zwarte rook
De branding stijgt door de wolken,
En mijlenver van het leven drinkt,
Waar vernietiging valt,
Begraven in een lavanacht.
Parthenope en Pausilype trillen,
Als het diep in de aderen van de verwoester zit
De vuurstromen maken vreselijk ruzie;
En wat leeft in de zee en onder de zon
Haast zich ver weg met bleke angst,
Om zich te beschermen tegen de toorn van de doder.
Links en rechts kookt het bij de zee,
Aan Surrent en aan Baja's sparren,
Waar hij de baden van de tiran neemt
Van de verwantschap met het geslacht,
Terwijl hij heinde en verre de verwoesting
Voedt met zijn diepste vuur.
Hij verandert de bergen in een oogwenk in meren,
De valleien worden rap rotsachtige hoogten,
En stormachtig toont hij zijn pad,
Zo ver als de scherpste ogen kunnen gaan,

De eilanden in de oceaan.
Wie garandeert ons als de storm hem vernietigt,
Dat hij niet één keer in gewone woede
Met zijn verschrikkelijke overstroming
De hele golf verdrinkt?
En niet alles, van waar zijn vuur nu opwelt,
Vanuit zijn atelier diep van binnen,
Van Stabia tot de Zwavelkloof,
Vult met zijn lagen lava?
Hier is hij vaak uit zijn kudde ontsnapt
In de zee van de vlammen van de dood,
En rondom kokend maakte hij
Het land tot het grootste graf op aarde.

Ik viel vredig in slaap onder deze fantasieën. Hoewel ik graag het verschrikkelijke schouwspel van zo'n vulkaan in al zijn gruwelijke kracht zou willen zien, ben ik niet flink genoeg om dat te wensen. Ik zal genoegen nemen met wat de Etna me heeft gegeven. De Vesuvius laat van tijd tot tijd slechts een paar rookwolken opstijgen, maar ik vrees dat zijn slaap en gemor een vreselijk voorteken zijn. De Etna sliep ook voordat ze Catania met lava overstroomde, en intussen groeiden in de krater van de Vesuvius al grote bomen. In het geval van een toekomstige uitbarsting zal het gebied voor Portici, precies waar St. Januarius op de top staat om de vijand op afstand te houden, waarschijnlijk het meest blootgesteld zijn aan gevaar, omdat het lijkt dat de aardschol daar nu op zijn dunst is. Dit lijkt te zijn aangevoeld toen de heilige vlammendemper (St. Januarius) hier werd geplaatst.

De Russen in Napels maken een vreemde indruk. Ze zijn de lijfwacht van de koning, want er wordt hardop gezegd dat hij niet op zijn eigen soldaten kan vertrouwen. Als dat zo is, is dat zeker zijn eigen schuld, want ik beschouw de Napolitanen als een van de beste en braafste naties, net als de Italianen in het algemeen. De slechte dingen die ik hier en daar te zeggen heb, betreffen alleen de regering, haar slechte grondwet of regering, en de religieuze onzin.

De Russen zijn erg gemetamorfoseerd en ik zou ze nauwelijks herkend hebben. Je weet dat ik het schoolmeesterschap in geen enkel opzicht veracht, als het doel ervan tenminste is om diepgang te

bewerkstelligen: maar ik denk niet dat ze er door de veranderingen van Paul[891] op vooruit zijn gegaan. Ze zullen altijd goed blijven; dat ligt in het karakter van de natie: maar Paul had het goede moeten behouden en het betere moeten geven. Ik heb niet gezien dat ze hun linie beter hielden, of hun Schwenkpunkt[892] beter behielden, of dat ze hun wapens beter hanteerden; maar ze waren allemaal deste

891 Erfopvolger van Catharina de Grote. Paul I Petrovitsj (Sint-Petersburg, 1 oktober 1754 – aldaar, 23 maart 1801) was van 1796 tot 1801 tsaar van Rusland. [brontekst bewerken]
Na de dood van zijn moeder, in 1796, werd de 42-jarige Paul I tsaar van Rusland. Zijn regeringstijd staat bekend als de strijd tegen de gevolgen van de Franse Revolutie in Rusland en Europa. Sinds deze tijd wordt Rusland de "politieagent van Europa" genoemd.
Paul beschouwde in zijn binnenlandse politiek de Russische adel als decadent en corrupt, en wilde hen omvormen in een gedisciplineerde, trouwe klasse met principes naar het voorbeeld van een middeleeuwse ridderorde. Koetoezov, Araktsjejev en Rostoptsjin gingen hierin mee, maar zeven maarschalken en 333 generaals verloren hun plaats aan het hof.
In zijn buitenlandse politiek was Paul tegen expansieve oorlogen, zoals zijn moeder die had gevoerd. Hij was tegen (Franse) revolutie en voor de autocratie en de oude orde en instandhouding van de monarchieën. Hij besloot, mede om Malta, de basis van de Orde van Sint-Jan, oorlog te voeren met de Franse Republiek van Napoleon Bonaparte. Paul stuurde troepen, onder generaal Aleksandr Soevorov om de Oostenrijkers te steunen en de Fransen uit Italië te werken. In 1799 wilde het leger van Soevorov zich aansluiten bij dat van Aleksandr Korsakov in Zwitserland. Ze leden grote verliezen en de alliantie met Oostenrijk brak in oktober 1799.
Paul werkte ook samen met de Britten tegen Frankrijk, zoals in de Brits-Russische expeditie naar Noord-Holland. De Slag bij Callantsoog (27 augustus 1799) was een Britse overwinning. De Russen kwamen in september. De Fransen en Nederlanders werkten hen tegen en in oktober 1799 werd een wapenstilstand getekend. De Russen hadden zware verliezen geleden. De Britten verkozen uiteindelijk Oostenrijk als bondgenoot boven Rusland.
De Britse admiraal Horatio Nelson weigerde Malta terug te geven aan de Orde van Sint-Jan (en hun grootmeester Paul), toen hij het eiland in september 1800 veroverde. Paul begon de Britten tegen te werken, onder meer met zijn Gewapende Neutraliteits coalitie met Zweden, Denemarken en Pruisen. Nelson was al op weg naar Sint-Petersburg, toen Paul vermoord werd. De nieuwe tsaar begon daarna vredesbesprekingen met Engeland.
Paul veranderde zijn houding ten opzichte van Frankrijk toen Napoleon Eerste consul werd en van Frankrijk een meer conservatieve staat maakte.
Paul I werd bij een coup in de nacht van 23 maart 1801 in het nieuwe Michailovski-kasteel door een groep Russische officieren vermoord.

892 concentratiepunt draaipunt.

slechter gekleed, zowel esthetisch als militair. De stijve vlechten,[893] die Potemkin samen met vele andere kleinigheden had afgeschaft, gaven de jongens een uiterlijk van nogal komische onbeholpenheid. Potemkin[894] had zeker veel dingen gedaan die niets waard waren, maar deze ordonnans in het leger was zeker goed. Paul was te eenzijdig in zijn gevoeligheid. Ik hoor trouwens dat de Russische officieren hier soms niet geprezen worden om hun vriendelijkheid, en er worden zeer frappante voorbeelden van het tegendeel verteld. Ik hoop dat dit slechts vervelende uitzonderingen zijn, want over het algemeen wordt recht gedaan aan de orde en strengheid van de generaal.

De heilige Januarius[895] wordt als jakobijn[896] door de Lazariërs op alle mogelijke manieren mishandeld en beledigd: er is weinig voor nodig om hem helemaal van zijn beschermheerschap te beroven.

893 Bocksbeuteleien.

894 Grigori Aleksandrovitsj Potjomkin (24 september (OS: 13 september) 1739) – 16 oktober (OS: 5 oktober) 1791) was een Russische prins, maarschalk, staatsman en favoriet van Catherina II de Grote. Hij is vooral bekend om zijn pogingen de steppen van de Zuid-Oekraïne te koloniseren, die na het Verdrag van Küçük Kaynarca (1774) naar Rusland waren overgegaan. Steden gesticht door Potjomkin zijn onder andere Cherson, Mikolajev, Sebastopol, en Jekaterinoslav (nu Dnipro).

895 Januarius van Benevento (gestorven 304, Pozzuoli) was waarschijnlijk de eerste bisschop van Benevento in Campanië. Hij werd tijdens de christenvervolging door Diocletianus gedood. Er is sprake van een Januarius, die samen met vijf andere christenen, onder meer Sosius van Misene in het jaar 305 werd onthoofd. Volgens katholieken is hij een martelaar. Zijn gedachtenis wordt gevierd op 19 september.

Een tiental jaren na de gewelddadige dood van Januarius werden zijn overblijfselen overgebracht naar Napels. Vanwege zijn bijzetting in de catacomben in de huidige Napolitaanse wijk Capodimonte verkregen deze de naam "catacomben van Januarius". Hier werd later ook de heilige Quodvultdeus bijgezet. Sinds de 17e eeuw ligt Januarius in de dom van Napels, waarvan hij patroonheilige is. Tweemaal jaarlijks vindt hier het "bloedwonder" van de heilige Januarius plaats. Het korrelige, eeuwenoude bloed wordt in aanwezigheid van de Aartsbisschop van Napels in twee verzegelde en afgesloten fiolen in de handen van een priester weer vloeibaar. Wanneer dit gebeurt heerst in Napels grote vreugde maar het uitblijven doet de gelovige inwoners rampen verwachten. De in 1738 ingestelde Orde van Sint-Januarius herinnert aan de heilige en het wonder.

896 De jakobijnen of jacobijnen vormden tijdens de Franse Revolutie van 1789 tot 1794 een centralistische, hervormingsgezinde beweging, die zich inzette voor meer sociale rechtvaardigheid, volkssoevereiniteit en de ondeelbaarheid van de Franse Republiek.

Aan de andere kant wordt Sint-Antonius ten koste van hem enorm verheerlijkt en wordt hem zelfs eer bewezen door manifesten van het hof. Maar de klucht van Sint Januarius is gelukkig verlopen en hij heeft eindelijk weer goed gebloed. Ik heb weinig begrip voor zulke dingen, ik was er niet bij, ook al ging het pruilen bijna onder mijn ogen door. Een van mijn vriendinnen vertelde me over de vreselijke angsten van sommige jonge vrouwen en hun vurige devoties voordat het wonder zich voltrok, en over hun uitbundige heilige extatische vreugde toen het gelukkig was volbracht. Waarmee kan de mens niet in spanning gehouden worden als zijn oerkrachten hem eenmaal ontnomen zijn?

47

Rome

Nu ben ik hier weer in de zetel van de heilige kerk, maar niet in haar schoot. Wat jammer is dat; ik heb zoveel hang en zucht naar het katholicisme, ik zou zo graag een verstandige leider aanhangen in geestelijke zaken, als de mensen maar wat berouwvoller, ordelijker en redelijker zouden zijn. Het mijne is het katholicisme van de rede, van universele rechtvaardigheid, van vrijheid en menselijkheid; het hunne is het rookgordijn van vooroordelen, van privileges, van de ijzeren dwang van het geweten. Ik hoopte dat we op een dag tot elkaar zouden komen, maar sinds de bekering van Bonaparte heb ik de hoop verloren. Dankzij de vroomheid en de Mamelukse geest[897] van de grote Franse banjerman hebben de Romeinen nu weer een overvloed aan kerken, monniken en bandieten. Hij heeft ons tenminste een paar honderd jaar teruggezet. *Homo sum*[898] - zegt Terence;[899] want anders kun je je afvragen wat ik er mee te maken heb. Maar ik wil de draad van mijn omzwervingen weer oppakken.[900]

---

897 De mammelukken waren oorspronkelijk Turkse slaven uit de omgeving van de Zwarte Zee, als kinderen op de steppe gekocht, die alleen het nomadenleven kenden en zich later ontplooiden tot een machtige militaire orde.

898 ik ben een man/mens.

899 Publius Terentius Afer (Carthago ca. 195/190 v.Chr. – 159 v.Chr.) was een Latijns schrijver, die als slaaf naar Rome werd gehaald. Later werd hij vrijgelaten, en maakte carrière als blijspeldichter. Michel de Montaigne noemt hem in zijn *Essais* (XXXIV) een "Afrikaanse lijfeigene".
Homo sum, humani nihil (of nil) a me alienum puto: Ik ben een mens, niets menselijks acht ik mij vreemd (uit: Heauton Timorumenos, *De zelfkweller*, v. 77).

900 Nun bin ich wieder hier in dem Sitz der heiligen Kirche, aber nicht in ihrem Schoße. Wie Schade das ist; ich habe so viel Ansatz und Neigung zur Katholizität, würde mich so gern auch an ein Oberhaupt in geistlichen Dingen halten, wenn nur die Leute etwas leidlicher, ordentlich und vernünftig wären. Meiner ist der Katholizismus der Vernunft, der allgemeinen Gerechtigkeit, der Freiheit und Humanität; und der ihrige ist die Nebelkappe der Vorurteile, der Privilegien, des eisernen Gewissenszwanges. Ich hoffte, wir würden einst zusammenkommen; aber seit Bonapartes Bekehrung habe ich für mich die Hoffnung sinken lassen. Dank sei es der Frömmelei und dem Mamelukengeist des großen französischen Bannerherrn, die Römer haben nun wieder Überfluß an Kirchen, Mönchen,

De laatste dag in Napels bezocht ik de Agnano en de Grot van de Honden.[901] Füger[902] had me in Wenen al gewaarschuwd om daar voorzichtig te zijn: alleen in mei, dacht ik, was er waarschijnlijk niets tegen zo'n wandeling. De ochtend was drukkend vochtig en er hingen onweerswolken boven de Solfatara en de Camaldolese bergen. Alles is bekend genoeg; ik wilde de plek gewoon zien uit nieuwsgierigheid en wilde geen hond martelen. Maar nadat ik ongeveer een uur rond het meer had gedwaald en de situatie had bekeken, werd mijn hoofd plotseling vreemd duf en zwaar, en ik haastte me om er via de bergkloof weer uit te komen. Het was een vreselijk gevoel, alsof alle vloeibare delen zich vermengden en de vaste delen wilden oplossen. Naarmate ik verder wegging, keerde mijn heldere geest terug en bleef ik alleen achter met een zekere zwaarte en vermoeidheid door de warmte. Het was echter een eigenaardig verschijnsel in mijn fysieke wezen dat, toen ik gelijk daarna in een herberg niet ver van Posilippo aan het eten was, dat ik plotseling drie van mijn tanden losbeet op een kastanje, die niet hard was, bijna tot het punt van uitvallen. De Agnano en de Hondegrot hebben je iets te veel gekost, dacht ik, en ik gaf mijn drie voortanden al op. Maar een frisse lucht en een beetje rust hebben ze op één na allemaal strakker gemaakt en hopelijk herstellen ze zich. Zo niet, dan zal ik ze opofferen aan de hondengrot.

Ik was te voet van Rome naar Napels gereisd: van Napels naar Rome

Banditen. Er hat uns zum wenigsten wieder einige hundert Jahre zurückgeworfen. Homo sum – sagt Terenz; sonst könntest Du leicht fragen, was mich das Zeug anginge. Aber ich will den Faden meiner Wanderschaft wieder aufnehmen.

901 Die Hundsgrotte oder Hundehöhle. De Dog Grotto of Dog Cave, Italiaanse Grotta del Cane, is een lavagrot die behoort tot de Mofetta-groep in de Flegreïsche Velden, ten westen van Napels. De grot is ongeveer 8 tot 9 meter lang en 2 meter hoog en bij de ingang 1,1 meter breed. De vloer loopt schuin naar achteren zodat de ingang het hoogste punt van de grot is.

Vulkanische activiteit zorgt ervoor dat kooldioxide uit de bodem van de grot ontsnapt, dat zich vanwege de hogere dichtheid – Koolstofdioxide: 1,97 Lucht: 1,29 kg/m^3 –op de bodem verzamelt en niet kan wegvloeien vanwege de helling van de grot. De concentraties op de bodem van de grot bedragen ongeveer 67,1% tot 73,6% koolstofdioxide en 26,4% tot 21,1% stikstof. Deze hoge concentraties koolstofdioxide hebben een verstikkend effect, waardoor kleinere dieren zoals honden die zich dicht bij de grond bevinden, stikken. De naam van de grot is afgeleid van dit fenomeen.

902 Füger - (Friedrich Heinrich), Duitsch-Oostenrijksch schilder, geb. te Heilbronn in 1751, overl. te Weenen in 1818. F. hield reeds als kind zich met het schilderen van miniaturen bezig, maar studeerde toch in de rechten.

nam ik omwille van de snelheid de Napolitaanse postkoets. Die nacht reisden we via Aversa naar Capua, en de volgende dag van Capua naar Terracina. In Aversa kregen we, in plaats van een fabeltje van Attellan, het ware verhaal te horen dat de rovers net van de berg waren afgedaald en een arme duivel hadden vermoord voor zestig piasters.[903]

In Fondi stiefelde ik vooruit met een enigszins schuldig geweten, want ik wilde niet in handen vallen van de tollenaar.[904] Op mijn heenreis had deze heer zijn oog laten vallen op mijn zeehondentas,[905] wilde hem hebben en bood me er wel drie gouden Unzen voor. Ik had hem niet willen missen, maar ik had zijn aanhoudend gedrag wat hoop gegeven voor als ik terug zou komen: en nu wilde ik de tornister ook niet missen. Wie houdt er niet van om huid en haar, en alles heelhuids

903De Atellan Farce, ook bekend als de Oscan Games, waren gemaskerde geïmproviseerde farces in het oude Rome. De Oscan-atletiekspelen waren erg populair en werden meestal voorafgegaan door langere pantomimespelen. De oorsprong van de Atellan Farce is onzeker, maar de farces zijn vergelijkbaar met andere vormen van oud theater zoals het Zuid-Italiaanse Phlyakes, de toneelstukken van Plautus en Terence, en de Romeinse mime. De meeste historici geloven dat de naam is afgeleid van Atella, een Oscaanse stad in Campanië. De kluchten zijn in het Oscaans geschreven en in 391 voor Christus naar Rome geïmporteerd. In latere Romeinse versies spreken alleen de belachelijke karakters hun regels in het Oscanisch, terwijl de anderen in het Latijn spreken.
De Atellan Farce was een gemaskerde farce die rond 300 voor Christus in Italië ontstond en meer dan 500 jaar populair bleef. Oorspronkelijk waren de farces geïmproviseerd en niet op schrift gezet. Bewijs van de originele vormen is schaars, vooral te vinden in de afbeeldingen van scènes en personages op oude vazen.
Het bestaande literaire bewijsmateriaal bevat slechts fragmenten van de Atellan Farce met 400 regels en de titels van ongeveer 115 farces zijn vanaf de eerste eeuw voor Christus opgetekend door de toneelschrijvers Lucius Pomponius en Quintus Novius. Met het bewijs dat er nog is, geloven historici dat de toneelstukken tussen de 300 en 400 regels telden en 15 tot 28 minuten duurden.
Overgebleven titels geven aan dat de Atellana of korte schetsen bedoeld waren om het publiek te vermaken op feestdagen en marktdagen. De namen van enkele van deze bestaande titels zijn onder meer De boer, De geit, De houtstapel en De wijnstokverzamelaars. Hoewel bekend was dat de acteurs in Atellan Farce Oscan waren, is het bewijs van taalverandering van Oscan naar Latijn duidelijk in een literaire Atellana. We kunnen ook aannemen dat de plots van de schetsen belachelijke situaties bevatten, bestaande uit woordspelingen, paardenspel en raadsels van vulgaire en grove aard.
904Zolleinnehmer. Douane.
905Seumes rugtas is van zeehondenhuid. De tornister.

mee terug te nemen? Deze keer reisden we door de Pontines in de nacht, waar ik erg blij mee was. De ochtend brak aan toen we in Veletri aankwamen. Maar nu kwam er een echt Italiaans gedeelte dat me gemakkelijk mijn kop had kunnen kosten.

Ik heb de gewoonte om voortdurend vooruit te lopen waar ik kan. Tussen Gensano en Aricia ligt een prachtig bebost gebied waar de weg doorheen loopt. Op de top van de heuvel vroeg de postiljon ons uit te stappen omdat hij waarschijnlijk de remschoen erin wilde zetten en iets aan de wagen moest timmeren. De officier bleef bij de koets met zijn spullen, en ik slenterde licht en onopvallend de heuvel af het bos in, denkend hoe ik mijn vriend Reinhart in Aricia zou verrassen, die daar nu zijn zou. Ik liep al zo'n zeven minuten toen er links van me vier kerels uit de struiken stormden. Hun boodschap was meteen duidelijk. Een greep me bij de kraag en zette de dolk tegen mijn keel; de ander bij de arm en zette de dolk tegen mijn borst; de andere twee bleven op een kleine afstand staan met hun karabijnen in de aanslag. In mijn ontzetting zei ik half onwillekeurig in het Duits tegen hen: *Ei so nehmen denn im Teufels Namen alles, was ich habe!*[906] Toen maakte een van hen een dubbele afschuwelijke pantomime met zijn gezicht en dolk om me duidelijk te maken dat ze zouden steken en schieten zodra ik nog een lettergreep uitsprak. Dus ik zweeg. In allerijl pakten ze mijn portemonnee en wat klein geld uit mijn vestzakken, samen misschien zeven piasters. Nu trokken ze me met de grootste kracht naar de struiken, en de karabijnen probeerden me bereidwillig te maken door de goede kant op te zwaaien. Ik maakte me alleen maar zo zwaar mogelijk, want nog meer weerstand bieden zou mijn dood betekenen: mijn vest en hemd waren gescheurd door de inspanning. Vermoedelijk wilden ze me daar in het struikgewas fouilleren en uitkleden, en dan met me doen wat ze dachten dat goed zou zijn.
Als de heren zelfverzekerd zijn, laten ze het slachtoffer gaan; als ze het niet zeker weten, schieten of steken ze hem neer; de doden spreken niet. Op dit kritieke moment, want het hele gebeuren duurde misschien nauwelijks een minuut, hoorde ik de koets van boven naar beneden rollen en ook stemmen van beneden: ze lieten me los en vluchtten het bos in. Ik ging naar weg, een beetje verdwaasd, zonder iemand te verwachten. Het horloge was, net als in Sicilië, diep ingepakt en

906 Nou, in de naam van de duivel, neem alles wat ik heb!

het zakboekje zat onder mijn arm in een rokzak. De kerels zagen er afzichtelijk uit, net als hun beroep; geen van hen was, volgens mijn schatting, jonger dan twintig, en geen van hen ouder dan dertig.

Ze hadden zichzelf beschilderd en droegen valse baarden; een bewijs dat ze uit de buurt kwamen en bang waren herkend te worden. Ik ontmoette Reinhart[907] niet in Aricia; hij was nog in Rome.

907Johann Christian Reinhart (geboren 24 januari 1761 in Hof; † 9 juni 1847 in Rome, Cimitero acattolico) was een Duitse schilder, tekenaar en etser. Hij werd beschouwd als het centrum van de Duitse kunstenaarskolonie in zijn geadopteerde thuisstad Rome en stond vooral bekend om zijn heroïsche ideale landschappen. Zijn werk bevond zich op de grens tussen classicisme en romantiek en hij wordt rond 1800 beschouwd als een van de meest gewaardeerde kunstenaars in zijn soort.

In oktober 1789 reisde Reinhart via Hof, Erlangen, Augsburg, Innsbruck en Bozen naar Rome, waar hij met Kerstmis aankwam en de rest van zijn leven doorbracht. Hij was markgraaf Alexander van Brandenburg-Ansbach de vergoeding van de reiskosten en een tot 1791 uitbetaald pensioen verschuldigd.

In 1798 overleefde Reinhart een aanval van malaria. In 1801 of 1802 trouwde hij met de Italiaanse Anna Caffò (1775–1851). De instelling van het burgerlijk huwelijk die destijds in Rome bestond, stelde hem in staat te trouwen zonder zich tot het katholicisme te hoeven bekeren. Anna, de dochter van een kistenschilder, had voor zijn huishouden gezorgd en hem gesteund tijdens een nieuwe ernstige ziekte. Het echtpaar kreeg drie kinderen: Elisa (1806–1810), Erminio (1811–1853) en Teresa (1804–1875).

Reinharts persoonlijkheid werd door tijdgenoten omschreven als "zeer geprofileerd", "zelfverzekerd", maar ook als "wreed en meedogenloos". Zelfs als student in Leipzig werd hij opgemerkt als 'onconventioneel' en 'onbevooroordeeld'. Ludwig Richter ervoer hem als een "lange, ietwat magere, maar sterke figuur". Een kennismaking met de eigenzinnige en excentrieke Lord Bristol eindigde in een dispuut en leidde in 1802 tot de creatie van de karikatuur van Lord Bristol, bisschop van Derry. Zie illustratie verderop. Pag. 428.

Samen met Friedrich Sickler publiceerde Reinhart in 1810 en 1811 de Almanak uit Rome voor kunstenaars en vrienden van de schone kunsten. In 1810 werd hij benoemd tot lid van de Pruisische Academie van Beeldende Kunsten en in 1813 toegelaten tot de Accademia di San Luca. In 1830 werd hij benoemd tot lid van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in München en in 1839 tot koninklijke Beierse hofschilder. Al in 1825, na de dood van hofschilder Friedrich Müller, beter bekend als Maler Müller, ontving hij zijn pensioen. In 1830/31 mocht Reinhart bijna een jaar lang niet werken vanwege een ooginfectie waardoor hij eenzijdig verlies van gezichtsvermogen kreeg, en in 1837 liep hij cholera op.

Net als anderen kon Reinhart niet in het reine komen met de nieuw opkomende publieke kunstkritiek; Alleen de kunstenaar zelf kan kunst beoordelen. In 1833 nam hij samen met Franz Ludwig Catel, Joseph Anton Koch en anderen deel aan

Ik had dus gemakkelijk in de prachtige klassieke regio kunnen blijven. Een deel van de *Aeneis* speelt zich daar af, en na alle plaatsbepalingen betaalden Nisus en Euryalus terplekke voor hun jeugdige onbezonnenheid: niet dat ze op reis gingen, maar dat ze onderweg zulke domme streken uithaalden die geen Pruisische rekruut in zijn hoofd zou halen. Wie zet er nu bij maanlicht een mooi gepoetste, glimmende helm op zijn kop om verborgen te blijven? Meneer Vergilius liet ze zo onbezonnen handelen, vermoedelijk alleen maar voor een aardige episode.

Hier in Rome brachten ze me het geruststellende nieuws dat twee van de schurken die me in het bos hadden geplunderd waren gepakt, en dat ik misschien nog het genoegen zou hebben om ze opgehangen te zien worden. Ik heb hier geen bezwaar tegen, behalve dat het weinig goeds zal uithalen in de huidige enorme wanorde van de dingen.

Ik heb hier iets gezien van een manuscript dat binnenkort in Duitsland gedrukt zal worden, als ik me niet vergis, door Perthes,[908] en dat een schildering bevat van het huidige Rome. Je zult verbaasd zijn als ik je vertel dat bijna alles daarin nog heel mild getekend is. De man kan in ieder geval een competente beoordelaar zijn, want hij is hier al lang, is een vrije, onbevooroordeelde, kundige man, in wie hart en hoofd goed in balans zijn.

De hiërarchie zal in haar grootste omvang opnieuw worden ingevoerd; en hoe de mensen er onder te lijden zullen hebben, kun je zelf verzinnen. De kloosters nemen al hun bezittingen weer rigoureus in bezit, de geconfisqueerde kerken worden weer geheiligd en alle prelaten laten op te beginnen hun oude pracht en praal weer gelden. De monniken vreten zich weer vet, en wie kan het wat schelen dat de mensen honger lijden? Niet alleen zijn de straten vol met bedelaars,

de polemiek *Drei Briefe aus Rom* tegen het kunstschrijven in Duitsland. Reinhart wordt nu beschouwd als een, zo niet de centrale figuur in de toenmalige Duitse kunstenaarskolonie in Rome. De in Duitsland geboren kunstenaars van Rome ontmoetten elkaar in het Caffè Greco en op de Hannoveraanse ambassade in Villa Malta aan de Pincio. Vanuit hun torenkamer schilderde Reinhart tussen 1829 en 1835 in opdracht van koning Ludwig I de temperaschilderijen *Vier gezichten op Villa Malta in Rome*.

908 Johann Georg Justus Perthes richtte in september 1785 de uitgeverij-boekwinkel van Justus Perthes op in Gotha - later het Geografisch (Uitgevers) Instituut Gotha van Justus Perthes. Dit werd in januari 1953 zonder compensatie onteigend door de gemeenteraad van Gotha (DDR). Bij de Deutsche Nationalbibliothek heb ik nog geen passende titel gevonden.

maar deze bedelaars sterven er zelfs van honger en ellende. Ik weet dat toen ik hier was, er vijf of zes mensen op één dag stierven van de honger. Ik heb zelf gezien hoe sommigen neervielen en stierven. Brengt dit de spirituele *Mastheer*[909] in beroering? Het aangezicht is schandalig, maar niet meer dan de waarheid. Elk woord is goed op zijn plaats, denk ik en zeg ik met de oude man.[910]

Toen het lijk van Pius de Zesde op prachtige wijze werd binnengebracht, zodat de uitvaart nog mooier kon worden gehouden, ontstond er zelfs uit de menigte gelovigen een sprankje vernuft in het gedempte gemompel dat men zoveel ophef en kosten maakte om een dode, en de levenden van ellende liet verhongeren.

Rome is vaak de beerput van de mensheid geweest, maar misschien nog nooit zo erg als nu. Er is geen orde, geen gerechtigheid, geen politie; op het platteland nog minder dan in de stad: en als de mensheid niet lager is gezonken dan ze in nu is, dan komt dat enkel omdat door de grootste onnozelheid van de mensen het goddelijke in de natuur niet volledig kan worden uitgeroeid. Je kunt je de stemming voorstellen waarin een verstandige weldoener dit ervaart. Ik had me voorbereid met een bittere filippica toen ik terug wilde gaan naar Borgia.[911]

Nil valent apud Vos leges, nil justitia, nil boni mores; saginantur sacerdotes, perit plebs, caecutit populus; vilipenditur quodcunque est homini sanctum, honestas, modestia, omnis virtus. Infimus et improbissimus quisque cum armis per oppida et agros praedabundus incedit, furatur, rapit, trucidat, jugulat, incendia miscet. Haec est illa religio scilicet, auctoris ignominia, rationis opprobrium, qua Vos homines liberos et viros fortes ad servitia et latrones detrudere conamini.[912]

Zo was het, en ik verzeker je, vriend, er zit geen lettergreep welsprekendheid bij. Maar stel dat een kardinaal het had aangenomen, waarom zou ik dan het hart van de oude, goede, eerlijke man pijn doen? Het helpt niet; het zit al in het systeem. Er zullen verzachtende

909 vreetzak. Masten betekent (vet)mesten.

910 Vergilius.

911 Aristocraten en 'leverancier' van bisschoppen

912 Wetten hebben geen effect op jou, geen gerechtigheid, geen goede manieren; de priesters worden gestrikt, het volk komt om, het volk wordt verblind; Wat heilig is voor de mens wordt veracht: eerlijkheid, bescheidenheid, elke deugd. De laagste en meest onbeschaamde marcheert met wapens door de steden en velden, plunderend, stelend, ontvoerd, afgeslacht, gewurgd en in brand gestoken. Dit is inderdaad die religie, de schande van de auteur, het verwijt van de rede, waarmee je vrije en sterke mannen tot dienstbaarheid en rovers probeert te dwingen.

middelen worden gevonden, maar van genezen is geen sprake. De *Herren* zijn altijd net zo slim als de slangen; verder gaan ze niet in het evangelie. Je kunt het laatste bewijs hiervan zien in Florence en Parijs. Ik ben niet naar Borgia gegaan omdat ik mijn eigen wijsheid niet vertrouwde. Bovendien was er misschien nog iets dat me tegenhield. De Romeinse edelen hebben een hele rits bedienden in hun huizen en betalen slecht. Elke vreemdeling die ook maar de minste beleefdheid van de meester krijgt, wordt teruggepakt door de *valetaille*.[913] Dat had ik geleerd. Nu kan men met goed fatsoen niet minder dan een piaster geven aan een heel huishouden; en ik wilde niet zo graag te kijk staan voor de paus en zijn hele college.

Ik wil het gedrag van de Fransen hier en in heel Neder-Italië niet goedpraten: maar door de zaak op te geven, is de mensheid teruggevallen in een onuitsprekelijke ellende. Ik weet wat er over te zeggen valt, en van hoeveel kanten alles bekeken moet worden: maar als men slecht begonnen is, is men nog slechter geëindigd; iedere oprechte Romein en Napolitaan zal dit met knarsetanden getuigen. Ik kan hier geen geschiedenis schrijven. Door hun onvoorwaardelijke, onnodige terugtrekking is de meest verschrikkelijke anarchie ontstaan. De *Heerstraßen*[914] zijn vol rovers; de gemeenste schurken zwerven gewapend door het land. Alleen al tijdens mijn korte aanwezigheid in Rome zijn drie koeriers geplunderd en vijf dragonders neergeschoten die als het escorte fungeerden. Niemand durft meer iets per post te versturen. De Franse generaal heeft vanwege veel *Ungebühr*[915] een oude wet laten handhaven die de dood voorschrijft voor mensen die dolken dragen en heeft een aantal misdadigers voor de Volkspoort laten neerschieten. De hardheid was een zegen; toen was er veiligheid. Maar nu draagt iedereen zijn dolk weer en heeft die nodig.

De kardinalen staan nog steeds te boek als beschermers van misdadigers. Er worden nog steeds voorbeelden verteld, met alle namen en omstandigheden, van het feit dat ze moordenaars in hun koetsen de stad uit in veiligheid hebben laten brengen. Er is al veel gezegd over de katholieke openbare inrichtingen voor de armen. Rome was ook in dit opzicht de metropool. Nu, als gevolg van de revolutie, zijn bijna alle openbare armenfondsen geplunderd *und*

913 Valet: bediende.
914 legerwegen.
915 onfatsoen.

die Not ist vor der Ernte unter der ganz armen Klasse schrecklich.[916] In heel Marino en Albano is er geen openbare school, dus geen zorg voor onderwijs; in Rome is het slecht. De Pauselijke Staten zijn buiten Rome een woestenij, daarom laat geen enkele landeigenaar mensen op zijn land werken. Het feodale recht zou in gevaar kunnen komen. *Wenn er nicht geradezu hungert, was gehn ihn die Hefen des Romulus an?*[917] *Die Möncherei kommt wieder in ihren krassesten Flor, und man erzählt sich wieder ganz neue Bubenstücke der Kuttenträger, die der Schande der finstersten Zeiten gleich kommen.*[918]

Er wordt gezegd dat Italië een paradijs is dat bewoond wordt door duivels, wat een aanfluiting is van de menselijke natuur. De Italiaan is een nobel, wonderlijk mens; maar zijn heersers zijn monniken of monniksknechten; de meesten van hen zijn vaders zonder kinderen: dat zegt genoeg. Bovendien is het de zetel van de vergeving van zonden.

Ik wil er alleen zeker van zijn dat ik weg kom, anders zullen jullie denken dat ik bijtend en venijnig ben geworden. De plaatsen hier in de buurt zijn bekend genoeg zonder mij: ik heb van de meeste genoten, alleen en in gezelschap, in het mooiste seizoen van het jaar. Je kunt hier zijn en je goed voelen, maar je moet je medemenselijkheid thuislaten. Met Uhden heb ik de delen van Marino, Grottaferrata, Fraskati en het meer van Albano gezien.[919]

916en de nood onder de zeer arme klasse vóór de oogst is verschrikkelijk.

917Als hij niet verhongert, wat maakt de gist van Romulus hem dan uit?

918Het monnikendom is terug in zijn meest flagrante vorm en men heeft het weer in compleet nieuwe verhalen over de schurken in pijen (monniken), die de schande van de donkerste tijden evenaren.

919Wilhelm Uhden (volledige naam Johann Daniel Wilhelm Otto Uhden, geboren op 23 augustus 1763 in Berlijn; † 21 januari 1835 aldaar) was een Pruisische ambtenaar en diplomaat, gezant bij het Vaticaan, archeoloog en medeoprichter van de Universiteit van Berlijn.

Uhdens grootste interessegebied was echter het onderzoek naar de oudheid. Daarom ging hij in 1789 naar Göttingen om te luisteren naar lezingen over archeologie van Christian Gottlob Heyne en om zich voor te bereiden op een privéreis naar Italië. Uhden verbleef slechts een jaar in Göttingen, maar lijkt in deze korte tijd grote indruk op Heyne te hebben gemaakt, want hij schreef later (1808) aan Karl Viktor von Bonstetten: “Ich wünschte, daß einer unserer jungen deutschen Humanisten, welche sich dort aufhielten, wie H[er]r Uhden, der ein guter Fußgänger war, seinen Virgil in die Tasche gesteckt, und von der Stelle aus, wo das Lager der Trojaner, den ganzen Weg gemacht hätte, bis nach Torre

Een van de oudste monumenten aan het meer is het rotsachtige kanaal dat het water door de berg naar de vlakte afvoert en dat, als ik me niet vergis, dateert uit de tijd van Camillus. Het verhaal van het ontstaan ervan is bekend. Bijgeloof heeft vandaag de dag nog steeds hetzelfde effect als toen. Als de god van Delphi de verkondiging van de wiskundigen niet had bevestigd, zouden de Romeinen nauwelijks aan het werk zijn gegaan. Het hele kanaal bestaat nog steeds in zijn oorspronkelijke pracht en voldoet aan zijn doel. Uhden was verbaasd dat Kluver, een anders zo nauwkeurige en gewetensvolle waarnemer, zegt dat er nog steeds sporen van zijn, aangezien het hele kanaal nog net zo functioneert als tweeduizend jaar geleden. Ter verdediging van Kluver denk ik dat we kunnen aannemen dat de ingang in die tijd afgesloten was, wat op gezette tijden gemakkelijk voor te stellen is; en de oudheidkundige heeft het niet verder onderzocht. De ingang is een zeer romantische plek en het onderwerp van tekenaars: de oude meerjarige eik bij de ingang is bijzonder opvallend. Het kasteel van

---

Paderno, einmal in die Ebene und wieder über die Anhöhen. Ik wens dat een van onze jonge Duitse humanisten die daar verbleven daar hoe H[er]r Uhden, die een goede wandelaar was, zijn Virgil in zijn zak stopte en van de plaats waar het kamp van de Trojanen helemaal naar Torre Paderno liep, eenmaal de vlakte in en weer over de heuvels.

Wilhelm Uhden leefde van 1790 tot 1795 als privégeleerde in Rome. Dit was mogelijk dankzij de erfenis van zijn grootvader. Gedurende deze tijd hield hij zich uitgebreid bezig met archeologie, reisde door heel Italië, bezocht belangrijke opgravingen en verwierf allerlei kunstschatten. Ook sloot hij al snel vriendschap met een grotere kring van intellectuelen en kunstenaars (voornamelijk Duitsers en Denen). In deze kring ontmoette Uhden ook de Deense archeoloog en consul-generaal in het Vaticaan, Georg Zoëga, en ontmoette hij in zijn huishouden de aantrekkelijke, pittige, maar lager opgeleide en gecultiveerde Anna Maria Magnani (1772–1846), op wie hij verliefd werd.

In 1795 werd Wilhelm Uhden plaatsvervangend Pruisisch manager bij het Vaticaan en trouwde op 6 maart met Anna Maria (waarvoor hij zich bekeerde tot het katholieke geloof). Op 24 december van hetzelfde jaar kregen ze hun eerste dochter, Carlotta Vincenza. Hun tweede dochter Friederike Wilhelmina Franziska werd geboren op 1 januari 1798. Uhden volgde paus Pius VI. ging van 1798 tot 1799 in ballingschap in Florence en scheidde zich in 1799 van Anna Maria, die al ongeveer twee jaar een liefdesrelatie had met de Deense beeldhouwer Bertel Thorvaldsen (1770–1844). Pas op 30 september 1802 stemde Anna Maria schriftelijk in met de definitieve scheiding. Tegen die tijd was Uhden al teruggekeerd naar Berlijn en had hij zijn dochter Carlotta Vincenca meegenomen - Friederike Wilhelmina Franziska was op 1 augustus 1800 overleden.

Gandolfo,[920] op de top van de heuvel, is een van de mooiste uitzichten in de hele mooie omgeving. Hier werd me in het voorbijgaan een priester aangewezen die in zijn eentje achttien man had neergeschoten in een gevecht met de Fransen. Dat noem ik nog eens een man van de strijdende kerk! *Wehe der Humanität, wenn sie die triumphierende wird*.[921]

Wie een lofrede op Hadrianus wil schrijven, hoeft hier niet heen te gaan om de overblijfselen van zijn villa te bekijken: je ziet nog steeds alle pracht en praal van een oosterse heerser en de angst van een tirannieke ziel met bekrompen ideeën. Zelfs zijn tombe heeft de pauselijke hybride tirannie tot zijn nalatenschap gemaakt. Trajanus liet monumenten met meer betekenis achter. Waar Fraskati's grote Tullius Tusculum waarschijnlijk stond, kun je nu een heel analoog gebouw zien - een papierfabriek. De plek is erg filosofisch; maar Thucydides zou hier nauwelijks de *Tusculaanse Quaestions*[922] of zelfs de *natura deorum*[923] hebben geschreven.

De mooiste plek van alle oude gebouwen die ik heb gezien is ongetwijfeld de Ville des Maecen in Tivoli. Je kunt ervan uitgaan dat de vleier Horatius hier een aantal van zijn meest vertederende odes

---

920zomerverblijf van de paus.

921Wee de mensheid als zij de triomfantelijke wordt.

922Tusculanae disputationes (*Gesprekken in Tusculum*) is een werk uit 45 v.Chr. waarin Marcus Tullius Cicero in vijf boeken filosofeert over wat er nodig is om gelukkig te leven. Hij schreef het werk terwijl hij rouwde om de dood van zijn dochter Tullia en droeg het op aan Marcus Iunius Brutus, die niet veel later Caesar zou vermoorden. Met het kort ervoor geschreven *De finibus bonorum et malorum* is het een waardevolle bron voor de Griekse ethiek. Cicero wilde deze filosofie niet enkel ontsluiten voor zijn landgenoten, hij voegde ook eigen accenten toe om zijn leermeesters te overtreffen. De titel verwijst naar zijn landgoed in Tusculum, waar hij een eigen academie had ingericht.
Een anonieme jongeman (adulescens) brengt aan het begin van elk boek een stelling naar voren, die dan in een lange monoloog wordt weerlegd door Cicero's alter ego. Na een bespreking van achtereenvolgens het verachten van de dood, het verdragen van pijn en het verlichten van depressie en andere gemoedsaandoeningen, betoogt Cicero ten slotte dat het leiden van een moreel hoogstaand leven volstaat om ook gelukkig te leven.

923De *De natura deorum* is een didactische prozatekst waarin de auteur Cicero Griekse filosofie toegankelijk maakt voor zijn Romeinse medeburgers. De centrale vraag is wat het wezen van de goden is, en hoe we daarachter kunnen komen. Cicero schreef dit werk aan het eind van zijn leven tijdens zijn pensioen tussen augustus 45 en begin 44 v.Chr

heeft geschreven, voor de machtige man naast en onder wie hij leefde.

Ze wilden me meenemen naar de rivier verderop, niet ver van de stallen van Varus, naar een huis waar het bad van Horatius nog te zien is; maar daar had ik geen zin in: ik herinnerde me zijn *Canidia*. Vergilius was een fijnere man en een beter mens. Er is hier geen steen zonder naam, en rond de waterval en de grot en de watervallen. Als ik je de watervallen van onze Reinhart zou kunnen brengen, zou dat nog een buit voor je zijn uit Hesperia: ik ben maar een leek.

48

Rome

Ik moet niet beginnen over de kunstschatten in Rome. De Fransen hebben veel weggenomen, maar gezien de grote rijkdom wordt het verlies niet erg gemist. Bovendien hebben ze, met een waar eergevoel, geen privébezit aangeraakt. Hoewel ze enkele van hun felste tegenstanders hebben bedreigd, zijn de bedreigingen niet uitgekomen: en het is bekend dat de privécollecties talrijk en zeer het aanzien waard zijn. Slechts enkele ervan zijn door hun eigenaars uit elkaar gehaald en door de omstandigheden van de tijd verspreid geraakt, vooral de collectie van het Huis van Colonna.[924] Geen enkel stuk is verdwenen uit de Borghese tuinen. Alleen de vechter en de zwijger[925] hebben zo'n klassieke waarde die verschillende stukken die naar Parijs zijn gebracht niet hebben. Misschien wel de grootste aanfluiting die oudheidkundigen ooit hebben gemaakt, is dat ze deze Silenus[926] met de mooie jonge Bacchus verwarden met een Saturnus die ook deze geboorte wilde opvreten. De eerste persoon die deze verklaring uitkraamde moet stuiptrekkingen van hypochondrie hebben gehad. Ik was vooral geïnteresseerd in een jongensbeeld met de stier, waarvan men dacht dat het een jonge Britannicus was. Hoe het ook zij, het is een Romeinse jongen die de mannelijke toga nadert, afgebeeld met een onbeschrijfelijke delicatesse en gratie. Ik heb niets vergelijkbaars gevonden.

In de Doria Galerij werd mijn aandacht getrokken door een schilderij met een vrouw afgebeeld door Leonardo da Vinci, waarvan gezegd werd dat het koningin Jeanne van Napels voorstelde. Hier schrok ik van. Dat kan Jeanne niet zijn, zei ik, onmogelijk; ik zou voor het origineel van Leukade zijn gegaan: dat kan de Napolitaanse vrouw niet zijn. Als zij het is, heeft de geschiedenis gelogen of is de natuur

924Het Colonna Palace is het historische huis van de familie Colonna. Het paleis ligt dicht bij Piazza Venezia in Rome , het herbergt de Colonna Gallery, de Hal van de Apotheose van Martin V en de Isabella Apartments .

925Bloß der Fechter und der Silen.

926In de Griekse mythologie is Silenos of Silenus een geïndividualiseerde figuur vergeleken met de weinig gedifferentieerde saters en Silenus.

Tekening van een fresco van Giotto met afbeelding van Johanna I van Napels (1326-1382).

zelf een bedrieger. Ze zeiden dat het haar schilderij was; en ik genoot maar half van de prachtige Salvator Rosa[927] in de andere vleugel terwijl ik stond te dromen in mijn hoofd. Toen ik thuiskwam vroeg ik het Fernow, en hij vertelde me dat ik gelijk had; het was nu zeker dat het een zekere gravin uit Boven-Italië was. Ik was zo blij alsof ik van een criminele inquisitie bevrijd was.

Op het Capitool miste ik de knappe Brutus. Ze zeiden dat hij naar Parijs was gegaan. Wat doet Brutus in Parijs? Vijftig jaar geleden zou het een klucht zijn geweest en nu is het godslastering. Caesars groeien daar[928] als vliegenzwammen. Ik heb nog de oude Hetruriaanse wolvin gezien, die naar verluidt door de bliksem is beschadigd toen Caesar stierf. De zeldzaamheid is op zijn minst de moeite waard om te zien. Vanaf de toren van het Capitool overzag ik in één oogopslag het hele, grote veld met ruïnes onder me. Een van mijn vrienden gaf me een rapsodie over de Sint-Pieterskerk cadeau; in ruil daarvoor gaf ik hem er een over het Capitool. Ik stuur het je hier omdat ik geloof dat het uitzicht je wat plezier kan doen.

927Salvator Rosa (Arenella (Napels), 20 juni 1615 - Rome, 15 maart 1673) was een invloedrijke Italiaans kunstenaar uit de periode van de barok en een vertegenwoordiger van de Napolitaanse School. Rosa was in de eerste plaats schilder, maar daarnaast ook actief als grafisch kunstenaar, dichter, acteur en musicus.

928in Parijs.

Du zürnst, daß dort mit breitem Angesichte
Das Dunstphantom des Aberglaubens glotzt
Und jedem Feuereifer trotzt,
Der aus der Finsternis zum Lichte
Uns führen will; Du zürnst den Bübereien,
Dem Frevel und dem frechen Spott,
Mit dem der Plattkopf stiert, der Tugend uns und Gott
Zum Unsinn macht; den feilen Schurkereien,
Und der Harpye der Mönchereien,
Dem häßlichsten Gespenst, das dem Kozyt entkroch,
Das aus dem Schlamm der Dummheit noch
Am Leitseil der Betrügereien
Zehntausend hier zehntausend dort ins Joch,
Dem willig sich die Opfertiere weihen,
Zum Grabe der Vernunft berückt,
Und dann mit Hohn und Litaneien
Aus seiner Mastung niederblickt:
Du zürnst, daß man noch jetzt die Götzen meißelt,
Und mit dem Geist der Mitternacht
Zu ihrem Dienst die Menschheit nieder geißelt,
Und die Moral zur feilen Dirne macht,
Bei der man sich zum Sybariten kräuselt
Und Recht und Menschenwert verlacht.
Dein Eifer, Freund, ist edel. Zürne!
Oft gibt der Zorn der Seele hohen Schwung
Und Kraft und Mut zur Besserung;
Indessen lau mit seichtem Hirne
Der Schachmaschinenmensch nach den Figuren schielt.
Und von dem Busen seiner Dirne
Verächtlich nur die Puppen weiter spielt.
Geh hin und lies, fast ist es unsre Schande,
Es scheint es war das Schicksal Roms
In Geierflug zu ziehn von Land zu Lande;
Es schlug die Erde rund in Bande,
Und wechselt nur den Sitz des Doms.

Was einst der Halbbarbar ins Joch mit Eisen sandte,
Beherrschet nun der Hierofante
Mit dem Betruge des Diploms.
Jetzt türmet sich am alten Vatikane
Des Aberglaubens Burg empor,
In deren dumpfigem Arkane
Sich längst schon die Vernunft verlor,
Und wo man mit geweihtem Ohr
Und Nebelhirn zur neuen Fahne
Des alten Unsinns gläubig schwor.
Dort steht der Dom, den Blick voll hohen Spottes,
Mit dem er Menschensinn verhöhnt;
Und mächtig stand, am Hügel hingedehnt,
Einst hier die Burg des Donnergottes,
Wo noch des Tempels Trümmer gähnt:
Und wer bestimmt, aus welchem Schlunde
Des Wahnsinns stygischer Betrug
Der armen Welt die größte Wunde
Zur ewigen Erinnerung schlug?
Hier herrschten eisern die Katonen
Mit einem Ungeheur von Recht,
Und stempelten das menschliche Geschlecht
Despotisch nur zu ihren Fronen;
Als wäre von Natur vor ihnen jeder Knecht,
Den Zeus von seinem Kapitole
Mit dem Gefolge der Idole
Sich nicht zum Lieblingssohn erkor;
Und desto mehr, je mehr er kühn empor
Mit seines Wesens Urkraft strebte
Und sklavisch nicht, wie vor dem Sturm das Rohr,
Beim Zorn der Herr'n der Erde bebte.
Nur wer von einem Räuber stammte,
Dem Fluch der Nachbarn, wessen Heldenherz,
Bepanzert mit dem dicksten Erz,
Den Hohn der Menschheit lodernd flammte,
Und alle Andern wie Verdammte
Zur tiefsten Knechtschaft von sich stieß
Und den Beweis in seinem Schwerte wies; –

Nur der gelangte zu der Ehre
Ein Mann zu sein im großen Würgerheere.
Oft treibt Verzweiflung zu dem Berge,
Dem Heiligen, dem Retter in der Not,
Wenn blutig des Bedrückers Scherge
Mit Fesseln, Beil und Ruten droht:
Und, was erstaunt jetzt kaum die Nachwelt glaubet,
Dem größten Teil der Nation,
Dem ganzen Sklavenhaufen, raubet
Der Blutgeist selbst die Rechte der Person,
Und setzt ihn mit dem Vieh der Erde
Zum Spott der Macht in eine Herde.
Der Wüstling warf dann in der Wut,
Für ein zerbrochnes Glas, mit wahrer Römerseele,
Den Knecht in die Muränenhöhle,
Und fütterte mit dessen Blut
Auf seine schwelgerischen Tische
Die seltnen, weitgereis'ten Fische:
Und für die Kleinigkeit der Sklavenstrafe ließ
Mit Zorn der schlauste der Tyrannen,
Den seine Welt Augustus hieß,
Zehn Tage lang den Herrn von sich verbannen.
Nimm die zwölf Tafeln, Freund, und lies
Was zum Gesetz die Blutigen ersannen;
Was ihre Zehner kühn gewannen,
Durch die man frech die Menschheit von sich stieß.
Wer zählet die Proskriptionen,
Die der Triumvir niederschrieb,
In denen er durch Henker ohne Schonen
Die Bande von einander hieb,
Die, das Palladium der Menschlichkeit zu retten,
Uns brüderlich zusammen ketten.
Durch sie ward Latium in allen Hainen rot
Bis in die Grotten der Najaden,
Und mit dem Grimm des Schrecklichen beladen,
Des Fluchs der Erde, gingen in den Tod
An Einem Tage Myriaden:
Und gegen Sullas Henkergeist

Ist zu der neuen Zeiten Ehre,
Der Aftergallier, der Blutmensch Robespierre,
Ein Genius, der mild und menschlich heißt.
Man würgte stolz, und hatte man
Mit Spott und Hohn die Untat frech getan,
So stieg man hier auf diesen Hügel
Und heiligte den Schreckenstag,
Der unter seiner Schande Siegel
Nun in der Weltgeschichte lag.
Man schickte ohne zu erröten,
Den Liktor mit dem Beil und ließ
Im Kerker den Gefangnen töten,
Der in der Schlacht als Held sich wies,
Vor dessen Tugend man selbst in der Raubburg zagte
Und nicht sie zu bekämpfen wagte.
Dort gegenüber setzten sich
Die Cäsarn auf dem Palatine,
Wo noch die Trümmer fürchterlich
Herüber gähnt, und jetzt mit Herrschermiene
Auch aus dem Schutte der Ruine,
Wie in der Vorwelt Eisenzeit,
Mit Ohnmacht nur Gehorsam noch gebeut.
Dort herrschten, hebt man kühn den Schleier,
Im Wechsel nur Tyrann und Ungeheuer;
Dort grub der Schmeichler freche Zunft
Mit Schlangenwitz am Grabe der Vernunft;
Dort starben Recht und Zucht und Ehre,
Dort betete man einst Sejan,
Narciß und sein Gelichter an,
Wenn die Neronen und Tibere
Nur scheel auf ihre Sklaven sahn,
Sie selbst der Schändlichkeit Heloten,
Die Qual und Tod mit einem Wink geboten,
Dort ragt der Schandfleck hoch empor,
Wo, wenn des Scheusals Wille heischte,
Des Tigers Zahn ein Menschenherz zerfleischte,
Und wo der Sklaven grelles Chor
Dem Blutspektakel Beifall kreischte,

Und keinen Zug des Sterbenden verlor;
Wo zu des Römerpöbels Freude
Nur der im Sand den höchsten Ruhm erwarb,
Der mit dem Dolch im Eingeweide
Und Grimm im Antlitz starb.
Von außen Raub und Sklaverei von innen,
Bei Kato wie bei Seneka,
Stehst Du noch jetzt entzückt vor Deinen Römern da,
Und stellst sie auf des Ruhmes Zinnen?
Vergleiche was durch sie geschah,
Von dem Sabiner bis zum Goten,
Die Kapitolier bedrohten
Die Menschheit mehr als Attila,
Trotz allen preisenden Zeloten.
Betrachtest Du die Stolzen nur mit Ruh,
Für Einen Titus schreibest Du
Stets zehn Domitiane nieder.
Behüte Gott nur uns und unsre Brüder
Vor diesem blutigen Geschlecht,
Vor Römerfreiheit und vor Römerrecht!
Wenn Peter stirbt, erwache Zeus nicht wieder.

Je bent boos omdat daar met een breed gezicht
Het wazige fantoom van bijgeloof je aanstaart
En elke vurige ijver trotseert,
Die ons van duisternis naar licht
Wil geleiden; Je bent boos op de schurkenstreken,
Tot verontwaardiging en onbeschaamde spot,
Waarmee de stomkop staart, onze deugd en onze God
Tot onzin verkleint; de slimme schurken,
En tot roverij van monniken,
De lelijkste geest die aan de Kozyt ontsnapte,
Dat uit de modder van de domheid
Op de touwen van fraude
Tienduizend hier, tienduizend daar onder het juk,
Bereid zich aan offerdieren toe te wijden,
De rede naar het graf verbannen,
En dan met minachting en litanieën
Vanuit zijn vreterij naar beneden kijkend:
Je bent boos dat er zelfs nu afgoden worden uitgehouwen,
En met de geest van middernacht
Voor hun eredienst de mensheid gesel,
En de moraal in een smerige hoer verandert,
Waar je als een sybariet bovenopkruipt
En rechten en menselijke waarden uitgelacht.
Je ijver, vriend, is nobel. Toorn!
Woede geeft de ziel vaak een grote impuls
En kracht en moed om te verbeteren;
Ondertussen mat met een oppervlakkig brein
De schaker kijkt naar de stukken.
En uit de boezem van zijn prostituee
Minachtend verderspeelt met de pionnen.
Ga maar lezen, het is bijna onze schande
Het lijkt erop dat dit het lot van Rome was
Om in giervlucht van land naar land te gaan;
Het knevelde de aarde,
En veranderde slechts de plek van de kathedraal.

Waar ooit de halfbarbaar met ijzeren juk stuurde,
Heeft nu Hierofante de heerschappij
Met de bedrog van diplomatie.
Wordt het oude Vaticaan nu herbouwd
Het kasteel van bijgeloof omhoog,
In hun saaie geheimzinnigheid
De rede is al lang verloren,
Waar men dat kan met een toegewijd oor
En nevelige hersens bij de nieuwe vlag
Aan de oude onzin trouw beloofde.
Daar staat de kathedraal, vol hoon kijkend,
Waarmee hij spot drijft met het menselijk verstand;
En stond machtig, uitgestrekt op de heuvel,
Ooit was hier het kasteel van de dondergod,
Waar de ruïnes van de tempel nog steeds gapen:
En wie beslist vanuit welke mond
Stygisch bedrog van waanzin weerklinkt
En de grootste wond van de arme wereld
Voor eeuwige herinnering veroorzaakte?
Hier regeerden de Catons met ijzeren hand
Met een enorm gevoel voor gerechtigheid,
En stempelden het menselijk ras
Alleen despotisch in hun taken;
Alsof voor hen van nature iedereen slaaf was,
Zeus vanuit zijn Capitool
Met de entourage van idolen
Zichzelf niet als favoriete zoon had uitverkoren;
En bovendien, hoe moedig hij naar voren trad
Met zijn wezen streefde hij naar de oerkracht
En niet slaafs, zoals het riet voor de storm,
De aarde beefde als de heren woedend waren.
Alleen degene die van een overvaller afstamde
Vervloekt door de buren, en wier heroïsche hart,
Gepantserd met de dikste eigenheid,
Met torenhoge minachting voor de mensheid,
En alle anderen beschouwde als verdoemd
Oprees uit de diepste slavernij
En met het zwaard zichzelf bewees; –

Alleen hij kreeg de eer
Om een man te zijn in het grote leger van wurgers.
Vaak drijft wanhoop je naar de berg,
Naar de heilige, de redder in moeilijkheden,
Wanneer de bloedig handlanger van de onderdrukker
Dreigt met kettingen, bijlen en staven:
En wat het nageslacht nu nog nauwelijks gelooft:
Het grootste deel van de natie,
De hele bende slaven, steelt de bloedzuigende
Geestelijkheid zelf de rechten van de mens,
En plaatst hem bij de dieren van de aarde
Om met zijn macht de kudde te bespotten.
De libertijn wierp toen uit woede,
Over een gebroken glas, met een echte Romeinse ziel,
De bediende in de Murenengrot,
En gevoed met zijn bloed
Op zijn weelderige tafels
De zeldzame, van ver gekomen vis:
En voor het kleinigheidje van de slavenstraf gold:
– Met woede van de sluwste der tirannen,
Die zijn wereld Augustus heette –
Verban de Heer tien dagen lang uit uzelf.
Neem de twaalf tafelen, vriend, en lees
Welke wet de bloedige ook bedacht;
Wat hun tienmanschap stoutmoedig won,
Waardoor de mensheid brutaal werd verbannen.
Wie telt de verbodsbepalingen,
Die het driemanschap opschreef,
Waarin hij bruut werd gestraft door beulen
De bende uit elkaar sloeg,
Degene die het palladium van de mensheid redt,
Door ons samen in broederschap te ketenen.
Door hen kleurden alle bossen van Latium rood
Tot in de grotten van de Najaden,
En beladen met de toorn van het verschrikkelijke,
Met de vloek van de aarde, gingen hun dood tegemoet
Op één dag ontelbare:
En tegen Sulla's beulgeest

Is ter ere van de nieuwe tijden,
De erfgalliër, de bloedman Robespierre,
Een genie dat mild en menselijk meent te zijn.
Je kokhalsde trots, en dat was ook zo
Met spot en minachting werd de misdaad bruut gepleegd,
Dus je hebt deze heuvel hier beklommen
En heiligde de dag van terreur,
Onder zijn zegel van schaamte
Nu in de wereldgeschiedenis vastgelegd.
Ze stuurden zonder blozen,
De lictor met de bijl en liet
In de kerker de gevangene doden,
Die zichzelf een held in de strijd bewees,
Voor wiens deugd zelfs het roverskasteel bang was
En niet tegen ze durfde te vechten.
Daar gingen ze tegenover zitten
Caesar op de Palatijn,
Waar het puin nog steeds verschrikkelijk
Geeuwt, en nu met een heerszuchtige blik
Zelfs uit het puin van de ruïnes,
Net als in de prehistorische ijzertijd
Uit onmacht slechts gehoorzaamheid vereist.
Daar heerste, iemand licht moedig de sluier op,
Afwisselend alleen tiran en monster;
Daar groef de vleier het onbeschaamde narrengilde
Met slangenverstand bij het graf van de rede;
Daar stierven gerechtigheid, discipline en eer,
Sejan werd daar ooit aanbeden, net als
Narcissus en zijn gelijkenis,
Als de Neronen en Tibers
En enkel scheel naar hun slaven keken,
Jullie zijn zelf de Heloten van schande,
Die kwelling en dood veroorzaakten met een oogwenk,
Daar stijgt de schandvlek tot grote hoogte,
Waar, als de wil van het monster dit eiste,
De tand van de tijger een menselijk hart verscheurde,
En waar het luide koor van de slaven luidt
Het bloedspektakel met geschreeuw aanvuurde,

En geen enkel gelaatstrek van de stervenden ging verloren;
Waar tot vreugde van de Romeinse menigte
Alleen hij de hoogste glorie in het zand bereikte,
Die stierf met de dolk in zijn buik
En grimmige blik op zijn gezicht.
Diefstal van buiten de muren en slavernij van binnen,
Bij Cato net als bij Seneca,
Sta je daar nog steeds in verrukking voor je Romeinen,
En plaats je ze op de kantelen van glorie?
Vergelijk wat er door hen gebeurde,
Van de Sabine tot de Goth,
De Capitolianen bedreigden
De mensheid meer dan Attila,
Ondanks alle lovende Zeloten.
Als je alleen maar met kalmte naar de trots kijkt,
Je schrijft voor een Titus
Steeds tien Domitianers.
God: bescherm alleen ons en onze broeders
Tegen deze bloedige generatie,
Tegen de Romeinse vrijheid en tegen de Romeinse wet!
Als Petrus sterft, zal Zeus niet meer ontwaken.

In het paleis van Spada bezocht ik enkele ogenblikken het standbeeld van Pompeius, waarvan gezegd wordt dat het hetzelfde standbeeld is waaronder Caesar werd neergestoken. Dit is misschien net zo waarschijnlijk als zulke beweringen toestaan. Het standbeeld heeft verder niets opmerkelijks en is niet van grote artistieke waarde. Onder dit standbeeld zouden alle revolutionairen twaalf maal middernachtelijk beraad houden met echte, heldere, gematigde weldoeners voordat ze een stap durven zetten. Wat zuiver, goed of slecht is in het individu, is dat niet altijd in het geheel; in het stadium van Bildung waarin de mensheid zich nu bevindt.[929]

De Sint-Pieter behoort eigenlijk toe aan het hele christendom en de leiding van de kerk zou het grootse werk misschien graag vernietigd zien als ze het ongelukkige schisma[930] kon opheffen dat door de bouw

929Was rein, gut oder schlecht in dem Einzelnen ist, ist es nicht immer in der Gesamtheit; auf der Stufe der Bildung, auf welcher die Menschheit jetzt stehet.

930In 1054 vond het Oosters Schisma, ook wel eens Groot Schisma genoemd, plaats. Dit was een kerkscheuring in de christelijke kerk, waarbij er een splitsing

ervan in de christelijke wereld is ontstaan. Met een beetje meer gezonde moraal en gematigdheid zou het de pausen van eerstijds wellicht zijn gelukt met behulp van bijgelovig enthousiasme de boel bij elkaar te houden: deze gelegenheid zal zich echter nooit meer voordoen. Of de mensheid erbij gewonnen of verloren zou hebben is een moeilijke vraag. Het is alsof de stille grootsheid van de antieke kunst bespot is met dit Hercules-bouwwerk. Je kent het Pantheon als de mooiste tempel uit de oudheid. Stel je een relatief gigantisch gebied voor, zoals het terrein van de tempel van de heiligen, gebouwd tot een enorme hoogte, en het hele Pantheon bovenop geplaatst als een koepel, en je hebt de Sint-Pieterskerk. Het reusachtige is bereik. We zaten bovenin de koepel: wij drieën, en keken uit over het gevallen Rome. Deze kerk met zijn zuilengalerij zal ooit de grootste ruïne van Rome worden, net zoals Rome misschien wel de grootste ruïne ter wereld is.

In het naburige Vaticaan was ik alleen geïnteresseerd in de nissen

---

kwam tussen de oosters-orthodoxe kerken en de Rooms-Katholieke Kerk.
Het Oosters Schisma kwam niet uit de lucht vallen. Er waren eigenlijk al eeuwenlang allerlei verschillen van inzicht tussen de kerk in Rome en die in Constantinopel. Er speelden theologische verschillen, maar ook was er sprake van allerlei conflicten.
Zo bepaalde in 381 de Synode van Constantinopel over het leerstuk van de goddelijke drie-eenheid, dat 'de Geest alleen voortkomt uit de Vader'. Maar vanaf de zesde eeuw begonnen gemeenten in het voormalige West-Romeinse Rijk (dat in 476 ten onder ging) het zogeheten *filoque*: de Heilige Geest zou voortkomen uit God de Vader én God de Zoon. In de elfde eeuw verhief de Rooms-Katholieke Kerk het *filioque* tot officiële leer, tot groot ongenoegen van de kerken in Byzantium (het Oost-Romeinse Rijk, dat tot 1453 heeft bestaan).
Andere meningsverschillen waren zendelingen uit het Westen, die in Byzantium actief waren. Verder hadden in het zuiden van Italië geestelijken van Griekse en Latijnse komaf onderlinge conflicten. Geestelijke leiders in Constantinopel erkenden Rome vaak niet als gezaghebbend centrum van de kerk. De paus, zo vonden zij, was geen kerkelijke oppergod. De Oosterse kerken hadden tevens problemen met in het Westen gangbare opvattingen, zoals het priestercelibaat en de Latijnse gewoonte om ongedesemd brood voor de eucharistie te gebruiken. Ten slotte bestonden er enkele liturgische onenigheden.
Gedurende het Oosters Schisma spraken de kerken in het Oosten en Westen allerlei banvloeken over elkaar uit. Tijdens het Tweede Vaticaans Concilie in de jaren 1960 kwam er een einde aan deze ban-uitspraken. Dit vooral op instigatie van paus Johannes XXIII (1881-1963), die in de jaren 1934-1944 pauselijk gezant was in Griekenland en Turkije en van 1958-1963 paus, ontstond er in het Westen een positievere kijk op het Oosters christendom.

een kamers met werk van Rafaël[931] en de Sixtijnse Kapel. Beide zijn zo bekend dat ik er nauwelijks iets over durf te vertellen. Een Engelsman gaat Michel Angelo's *Laatste Oordeel* in twaalf afleveringen graveren. Het eerste blad is af en heeft bijval van de kenners. Daarna moet hij verder en de hele kapel stukje bij beetje afbeelden. De sibillen hebben net zulke prachtige groeperingen en zijn net zo vol kracht en ziel.

Ik heb uren voor Rafaëls school gestaan en me er steeds weer in verdiept. Na deze Socrates is er geen andere meer die mij voldoening schenkt. Zo moet Socrates zijn geweest zoals deze, en Diogenes zoals deze die hier ligt. Pythagoras boeide me niet zo lang als Archimedes met zijn groep jongens. Hierin heeft de kunstenaar misschien wel het meest perfecte ideaal van gratie en waardigheid weergegeven. Ik zag *het vuur* en *de strijd* in de voorkamer, maar ik bleef teruggaan naar zijn *school*.[932]

Ik zou in beklemmend ontzag terugdeinzen voor de sublieme geest van de kunstenaar als ik niet aan de andere muur zijn Parnassus zag, waarop hij de kamerdienaar van de paus met de Cremonese viool als Apollo heeft geplaatst. Maar ik had liever iets aanbeden dan zo'n vermenselijking te zien, Apollo met de Cremonese viool.

931Rafaël (Urbino, 6 april 1483 - Rome, 6 april 1520) was een Italiaanse kunstschilder en architect uit de hoogrenaissance. Naast fresco's, altaarstukken en portretten heeft hij ontwerpen gemaakt voor kerken, palazzo's en wandtapijten. Zijn bekendste werk is *De school van Athene* in het Vaticaan.

932Ich sah den Brand und im Vorzimmer die Schlacht: aber ich ging immer wieder zu seiner Schule.

Aan de open zijden worden de inhammen minder. Maar ze zijn een waardig voorplein van het heiligdom en misschien wel rijker dan de Adyton[933] zelf. Hier konden de Galliërs[934] niets aanraken, ze zouden het dan hebben moeten vernietigen als vandalen: en dat zijn ze niet, hun vijanden mogen zeggen wat ze willen.

Alleen al over Rome zou ik een boek moeten schrijven als ik langer bleef en langer schreef: en ik zou maar weinig toevoegen. Tot slot stuur ik je een gloednieuw soort centaur, een creatie van een van onze landgenoten. Maar ik moet je het verhaal van de creatie vertellen, zodat je het werk begrijpt.

Sinds enkele jaren verblijft hier een rijke Brit, wiens knorrige karakter op zijn zachtst gezegd in heel Europa bekend is, en die noch een eer voor de natie als lord, noch een sieraad voor de Kerk van Engeland als bisschop genoemd kan worden. Deze heer, met de onbeschaamdheid van rijkdom, heeft de gril om, als kenner en beschermheer in de kunst, de smaak te sturen, zo ongelukkig, dat zijn oordelen hier en daar in Italië door verstandige lui vooral als verkettering worden beschouwd. Hij heeft vooral een hekel aan Rafaël en brengt bij elke gelegenheid zijn *deos minorum gentium*[935] ten koste van hem - Rafaël - naar voren. Hij betaalt echter rijkelijk, en misschien tot vernedering van het genie gaan veel goede geesten met hem mee in zijn opvattingen, die hij dan voor altijd als middelmatig bestempelt. Velen pikken veel van de rijke Brit, die zelden binnen de grenzen van de fijne medemenselijkheid blijft. Hij nam onze landgenoot voor zo iemand, maar die was niet slijmerig genoeg om zijn vaste volgeling te worden.

Hij wandelde, reed en toerde met hem en nodigde hem vaak bij hem thuis uit. De Lord begon zijn gebruikelijke *Ungezogenheiten*[936] tegen hem, maar vond geen goede *Knechtsgeist*.[937] Op een keer vroeg hij hem mee uit eten. De kunstenaar trof een voornaam gezelschap van buitenlanders en Romeinen aan, aan wie hij door de Lord met veel bombarie werd voorgesteld als een universeel genie, een aartskosmopoliet, een opper-jacobijn. Het is daar, net als bijna overal

933 Adyton is het ontoegankelijke allerheiligste van de naos van een Oud-Griekse tempel. Het was vaak gereserveerd voor specifiek religieuze functies.
934 Franse bezetters.
935 de goden van de kleinere naties.
936 ondeugendheid.
937 dienaarsgeest.

Cura fugit Multo diluiturque mero.

elders, gebruikelijk om iedereen een jakobijn te noemen die zich niet volledig onderwerpt aan de mening van zijn *gnädigen* barmhartige meesters, en die het aan zich voorbij laat gaan om oerkrachten in de mens te vinden, die hij moet laten gelden als hij menselijke waarde wil hebben.

De kunstenaar moet ontstemd zijn geweest over deze toon en een vreemdeling, die dit opmerkte, probeerde hem uit zijn ongemakkelijke positie te halen door beleefdheid en vroeg hem naar zijn vaderland. Maar, onderbrak de Lord, het is een man die geen vaderland heeft, een universele man die overal thuis is. Toch, toch *my Lord*, weersprak de kunstenaar, ik heb een vaderland waarvoor ik me helemaal niet schaam; en ik hoop dat mijn vaderland zich ook niet voor mij zal schamen: *Sono Prussiano*.[938] Er werd Italiaans gesproken. Prussiano? Pruisen? zei de waard: *Ma mi pare che siete ruffiano*.[939] Dat was vriendelijkheid tegenover een man die aan tafel was uitgenodigd. De eerlijke, goede kunstenaar boog voor het gezelschap, schonk geen aandacht aan de heer en verliet de kamer en het huis. Toen hij naar zijn eigen kamer terugkeerde, schreef hij hem, in alle redelijkheid met gevoel, zoiets als de volgende brief.

> "Mylord,
> Heel Europa weet dat u een oude dandy bent en dat er niets aan te doen is. Als u dertig jaar jonger was, zou ik van u een genoegdoening eisen voor uw ongemanierde onbeschoftheid waar mensen van eer recht op hebben. Maar daar bent u nu van gevrijwaard. Ik waardeer elke man waar ik hem aantref, ongeacht rang en stand, naar wat hij zelf waard is; en u bent niets waard. U hebt alles wat u verdient, mijn minachting."

De lord hield zijn buik in van het lachen om de toon; misschien was hij zulke voorstellingen wel gewend.

Maar de tekenaar ging zitten en produceerde het blad dat ik u geef. Het langgerekte varken, de volle flessen op het zadel, de lege kapotte flessen eronder, het glas, de vinger, de kromstaf, de grote antieke wijnkan die tegen de stok leunt, alles karakteriseert bitter, zelfs zonder hoofd en oren en zonder het vers; maar alles is waarheid. De oude

938 Ik ben Pruisisch.
939 Maar het lijkt mij dat je een pooier bent.

vijfenzeventigjarige priester laat nog steeds geen meisje met rust.

Auch seines Lebens letzten Rest
Beschäftigt noch Lucinde;
Wenn ihn die Sünde schon verläßt,
Verläßt er nicht die Sünde.

Zelfs het laatste restje van zijn leven
Lucinde houdt hem nog steeds bezig;
Terwijl de zonde hem al heeft verlaten,
Zal hij de zonde niet verlaten.

De heer hoorde van de tekening, waarvan de kattebel circuleerde in de goede genootschappen van Rome, en hij knarste zijn tanden. Hij had niet gedacht dat een man die noch linten[940] noch geld had, zo stoutmoedig zou zijn. Uiteindelijk zei hij, volgens de gebruikelijke regel om een goed gezicht op te zetten en ondertussen een kwaadaardig spel te spelen: *Il s'est vengé en homme de genie*.[941]

Ik heb de schets ontvangen en ik aarzel niet om hem aan jullie door te geven.[942]

940 onderscheidingen.

941 Hij nam wraak als een geniale man.

942 Voetnoot van Seume: Na rijp beraad heb ik er geen bezwaar tegen om de prent hier af te drukken. Mezelf verhelderen over zogenaamde persoonlijkheden zou hier te breedvoerig zijn. De zaak kent zijn beperkingen aan beide kanten. Voor zulke delinquenten is er geen andere straf dan de publieke opinie: en waarom zou de publieke opinie niet openbaar zijn en publiekelijk gedocumenteerd? De partijen zijn de schilder Reinhart en Lord Bristol. Van Bristol valt geen verbetering te verwachten; maar anderen zullen niet worden zoals hij: daarom wordt het verteld.

49

Milaan

Vanuit Rome reisde ik half in een koets, half te voet hierheen; in de koets voor zover dat nodig was, te voet voor zover dat mogelijk was. Tijdens mijn verblijf in Rome waren koeriers op de weg uit Florence geplunderd, soldaten neergeschoten en grote sommen geld gestolen. Het zou *Tollkühnheit*[943] zijn om alleen op bedevaart te gaan, tenzij je een bedelaar was en je jezelf kon verzekeren door *de cantabit vacuus*.[944] Dus reisde ik met een gezelschap naar Florence. Van Ronciglione naar Viterbo ga je langs het meer omhoog over de Ciminus. Op de berg raad ik het uitzicht rechts van de Soratte aan; het is prachtig. Je kunt Nepi en Civitacastellana zien liggen, bijna tot aan Otrikoli, en verder tot in de nog besneeuwde Apennijnen. De kleine mistwolkjes rimpelden prachtig en gaven de loop van de Tiber aan.[945] Ondanks het dreigende gevaar kon ik niet in de wagen blijven zitten en sjokte ik meestal te voet vooruit en achteruit. Niet ver van Viterbo kwamen we een gezelschap tegen dat, volgens de beschrijving die ik van hen had in Rome, een karavaan was van Duitse kunstenaars die van Parijs naar Rome reisden. De karavaan reed heel snel bergafwaarts en ik kon geen navraag doen.

Je kunt je voorstellen dat ik op aanraden van Thümmel[946] de Estest

943 dwaasheid.

944 hij zal leeg zingen. niets meenemen.

945 De koudere rivier verandert de thermiek in een warm land. Vochtige stijgende lucht koelt af en water condenseert; de wolkjes.

946 Moritz August von Thümmel (geboren 27 mei 1738 in Schönefeld, † 26 oktober 1817 in Coburg) was een Duitse schrijver.

Moritz August von Thümmel werd geboren als zoon van de Saksische staatskamerraadslid Karl Heinrich von Thümmel (1710–1788) op het landhuis Schönefeld nabij Leipzig. Hij was leerling aan de Roßleben-kloosterschool en studeerde daarna aan de Universiteit van Leipzig. In 1761 werd hij kamerheer van erfprins Ernst Friedrich en in 1768 staatsraadslid en minister van Coburg. Hij trok zich in 1782 terug uit de openbare aangelegenheden en stierf op 26 oktober 1817 in Coburg. De hogere ambtenaar Hans Wilhelm von Thümmel was een van zijn jongere broers.

Thümmel kreeg in 1764 literaire erkenning met het werk *Wilhelmine*, een klein epos in zes liederen. De "kleine geestige compositie, even aangenaam als gedurfd"

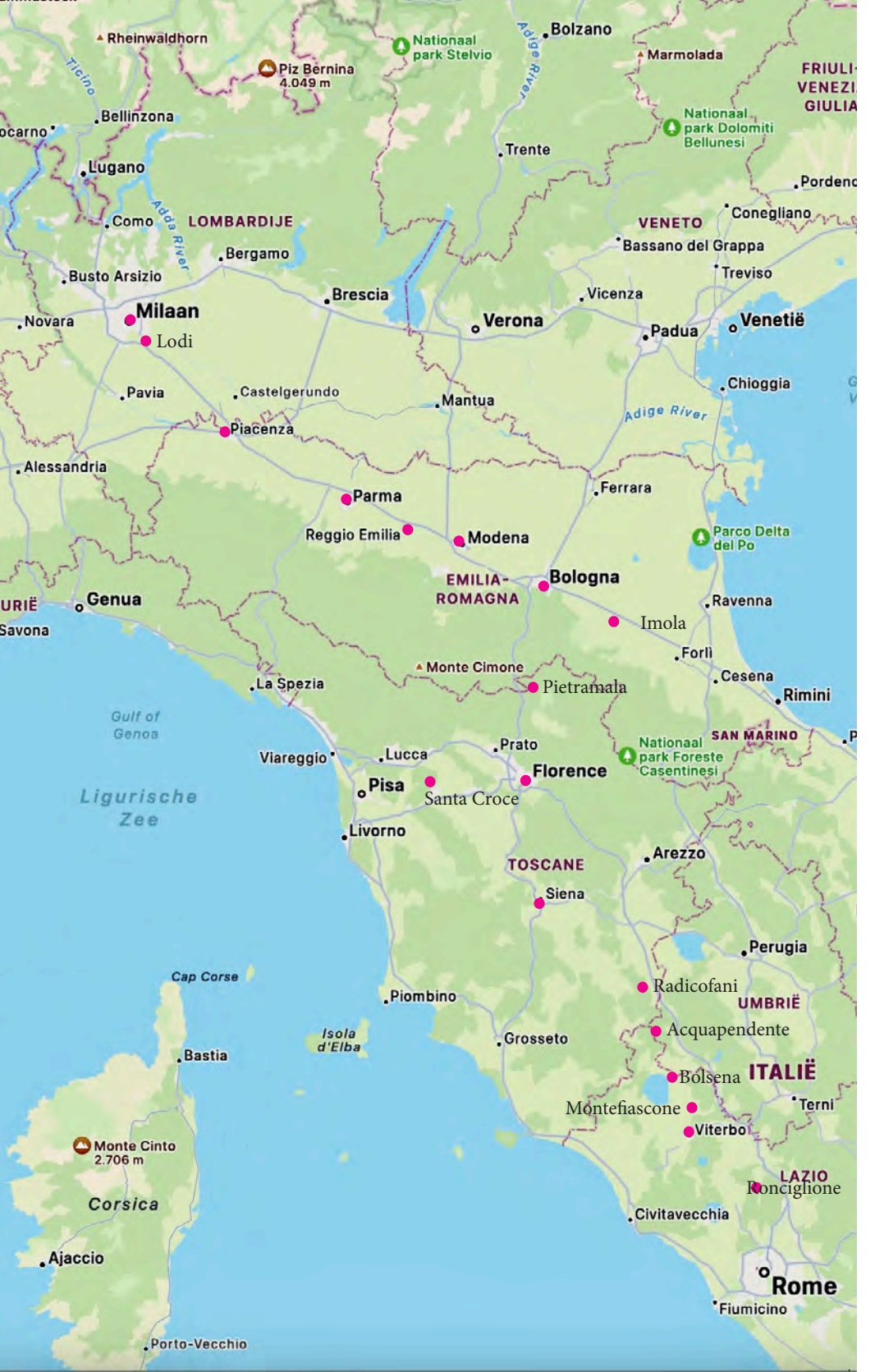
Rheinwaldhorn
Piz Bernina
4.049 m
Nationaal
park Stelvio
Bolzano
Marmolada
FRIULI-
VENEZI
GIULIA
Nationaal
park Dolomiti
Bellunesi
Bellinzona
Lugano
Trente
Pordenc
Como
LOMBARDIJE
VENETO
Conegliano
Bassano del Grappa
Bergamo
Treviso
Busto Arsizio
Brescia
Vicenza
Milaan
Novara
Lodi
Verona
Padua
Venetië
Pavia
Castelgerundo
Mantua
Chioggia
Adige River
Piacenza
Alessandria
Ferrara
Parma
Reggio Emilia
Modena
Parco Delta
del Po
EMILIA-
ROMAGNA
Bologna
Genua
Ravenna
Savona
Imola
Forlì
Monte Cimone
Cesena
La Spezia
Pietramala
Rimini
Gulf of
Genoa
SAN MARINO
Nationaal
park Foreste
Casentinesi
Viareggio
Lucca
Prato
Florence
Pisa
Santa Croce
Ligurische
Zee
Livorno
Arezzo
TOSCANE
Siena
Perugia
Cap Corse
Radicofani
Piombino
UMBRIË
Acquapendente
Isola
d'Elba
Grosseto
Bastia
Bolsena
ITALIË
Montefiascone
Terni
Viterbo
Monte Cinto
2.706 m
LAZIO
Ronciglione
Corsica
Civitavecchia
Ajaccio
Rome
Fiumicino
Porto-Vecchio

in Montefiascone niet ben vergeten. Het is voor mij de eerste wijn op aarde; en toch had ik geen bisschoppelijk bloed:[947] ik dronk twee flessen Manen[948] van onze landgenoot. Ik hoefde me geen moeite te getroosten om de stad in te gaan, waarvan de aanblik ook al weinig uitnodigend was: de waard vertelde me ongevraagd het verhaal van de gezegende heer en complimenteerde me met mijn Landmannschaft.[949]

Het was maar goed dat ik hier niet kon blijven; ik denk dat ik koster van de bisschop zou zijn geworden en hier wijn zou hebben leren drinken. Uit de mond van de waard luidde het grafschrift: *Est est est, et propter nimium est dominus Fuggerus hic mortuus est*.[950] Ik laat het aan de spirituele diplomaten over om uit te maken of de bisschop die deze wonderlijke wijn tot in de gelukzalige eeuwigheid dronk, echt van onze adellijke familie met die naam was. Ik liep stevig voor de koets uit richting Bolsena, langs het meer, naar St Lawrence, de lievelingsplek van Pius de Zesde. Het hele gebied rond Bolsena is romantisch. Ik kan niet begrijpen waarom Altlorenzo beneden zo buitengewoon ongezond is. Het lijkt te wijten te zijn aan de luiheid van de bewoners, die de kloven niet genoeg uithakken en bewerken.

Een van de nieuwsitems van de dag was het verhaal van een samenzwering in Napels. Murat,[951] die ik zelf in Napels heb gezien,

(Goethe) bracht de kamerheer van de ene op de andere dag grote bekendheid en werd al snel in verschillende Europese talen vertaald. Ook zijn belangrijkste werk, de *Reise in die mittäglichen Provinzen Frankreichs*, viel door zijn frivole, ongecompliceerde manier van doen en zijn soms grove humor in de smaak bij een breed publiek, zodat hij tijdens zijn leven werd beschouwd als de meest gelezen romanschrijver in Duitsland. Uitgever Georg Joachim Göschen betaalde 5.000 daalders voor de *Reise in die mittäglichen Provinzen Frankreichs*, meer dan voor de verzamelde werken van Goethe en Klopstock samen. Thümmel raakte echter al snel in de vergetelheid totdat aan het begin van de 20e eeuw enkele uitgevers zich hem herinnerden en zijn werken nieuw leven inblazen in bibliofiele series. In zijn geschriften bleek Thümmel een geestverwant en leerling van Christoph Martin Wieland te zijn.

947 Wellicht (ook) verwijzing naar een wijn.

948 (besonders im Rom der Antike) gute Geister eines Toten. (vooral in het oude Rome) goede geesten van een overleden persoon.

949 Herkunft aus demselben Land, derselben Landschaft, Gegend. Herkomst uit hetzelfde land, landschap, gebied.

950 Het is zo, en het is vanwege te veel (aan drank) dat Lord Fugger hier stierf.

951 Joachim Murat (Labastide-Fortunière, Frankrijk, 25 maart 1767 – Pizzo, Calabrië, 13 oktober 1815) was een zwager van Napoleon Bonaparte en van 1808

zou de aanstichters met zijn beloften hebben overgehaald om de hele onderneming te onthullen en vervolgens de hele lijst aan de minister hebben overhandigd. De hemel weet hoeveel er van waar is! Het gerucht is niet zonder grond. Want er werd al over gesproken in Rome, en de koning van Sardinië was daar zelf aangekomen uit Caserta, zoals hardop werd beweerd uit angst voor onrust in Napels, en verbleef in het Colonna-paleis. De Napolitaanse regering had in haar woede haar gebruikelijke oude, onbezonnen strengheid gebruikt.

In Montefiascone ontmoette ik een Fransman die al tweeëntwintig jaar handel dreef in Livorno en een enorme royalist was. Ik wilde twaalf jaar geleden terug, vertelde hij me, maar mijn vaderland is al die tijd een moordkuil en een vervloekt land geweest. De Republikeinen en Democraten zijn allemaal schurken. Nu Bonaparte weer koning is, zal ik naar huis gaan en in vrede van mijn oude dag genieten. De man zei dit allemaal in dezelfde woorden; ik ben slechts een boodschapper.

Aquapendente aan de rivier is een mooie plaats en een niet onaanzienlijke stad voor de Pauselijke Staten. Wat een dwaze manier om de plaatsen te noemen, zei een Engelsman, Aquapendente en Montefiascone; het zou Montependente en Aquafiaskone[952] moeten zijn.

Voor Radicofani, aan de grens bij Torricelli, was de koerier ook geplunderd, en een Toscaanse dragonder was daarbij omgekomen. Siena is helemaal leeg. De heilige geur van de aartsbisschop zorgde ervoor dat ik de herberg wilde verlaten. Hij is dezelfde heer die pauselijk afgevaardigde was in de Nederlanden ten tijde van Jozef de Tweede en zich zeer actief verzette tegen al het goede daar. Ook in de revolutie onderscheidde hij zich door zijn heldhaftige onnozelheid. Toen de Fransen arriveerden, zijn de Joden misschien gaan geloven

tot 1815 koning van Napels.

In de Slag bij Tolentino van 2 en 3 mei 1815 werd hij door de Oostenrijkers en de oude Napolitaanse koning Ferdinand IV verslagen. Op 18 juni 1815 verloor Napoleon de Slag bij Waterloo en Murat vluchtte naar Corsica. Van daaruit viel hij in september zijn oude koninkrijk binnen, maar hij werd bij zijn landing in Calabrië gevangen genomen door troepen van Ferdinand IV.

Joachim Murat werd ter dood veroordeeld en op 13 oktober 1815 te Pizzo (Calabrië) gefusilleerd. Hij bleef kalm, wenste niet geblinddoekt te worden en sprak terwijl hij fier rechtop stond de woorden:

"Soldaten! Doe uw plicht! Recht op het hart maar spaar het gezicht. Vuur!"

952pendente: hanger en fiaskone: kolf.

dat ze ook mensen waren, en hebben ze zichzelf dus enige burgerlijke menselijkheid toegestaan. Na het vertrek van de Franken hield de christelijk-gelovige menigte van Siena een stormachtig oordeel over de goddeloze Israëlieten en leidde dertien van de ellendelingen levend naar de brandstapel. Enkele moedige, verstandige mannen vroegen de aartsbisschop om voorspraak met zijn prestige zodat de gruwel niet zou worden uitgevoerd. Maar de kracht van het geloof verzette zich standvastig tegen afgelasting van deze verkrachting van medemenselijkheid en de stakkers werden levend geroosterd voor het vrome spektakel van het christendom. Toen de executie voorbij was en de beulen naar huis terugkeerden, gaf de geestelijke vader de kinderen Gods met welgevallen zijn zegen. Maar deze zegen maakt nog steeds deel uit van menselijkheid in Italië.[953]

Van Siena naar Florence is een prachtige, schitterende route; en naarmate je dichter bij Florence komt, wordt de (landbouw)cultuur steeds beter en uiteindelijk uitstekend. Vanaf Monte Cassiano, de laatste plaats voor Florence, is er de mooiste afwisseling van berg en dal naar de hoofdstad.

Wat Leopold[954] voor Toscane had gedaan werd nu inderhaast weer

953 Die Energie des Glaubens aber weigerte sich standhaft gegen die Zumutungen der Menschlichkeit, und die Unglücklichen wurden zum frommen Schauspiel der Christenheit lebendig gebraten. Als die Volksexekution nach Hause zog, gab der geistliche Vater den Kindern mit Wohlgefallen seinen Segen. Doch dieses ist in Italien noch Humanität.

954 Peter Leopold Valentijn Jozef Anton Joachim Pius (Wenen, 5 mei 1747 – aldaar, 1 maart 1792), aartshertog van Oostenrijk, was groothertog van Toscane (1765–1790; als Leopold I), vorst van de Zuidelijke Nederlanden, koning van Bohemen en als Leopold II keizer van het Heilige Roomse Rijk (1790-1792). Hij volgde in 1790 zijn broer Jozef II op als keizer van het Heilige Roomse Rijk, koning van Bohemen, Hongarije en Kroatië en vorst van de Zuidelijke Nederlanden midden in de turbulente tijd. Leopold werd als negende kind van Maria Theresia en Frans Stephan geboren en met de namen Petrus Leopoldus Ioannes Antonius Joachim Pius Gotthardus gedoopt.
Terwijl zijn oudste broer Jozef II als Rooms-Duits keizer heerste, bestuurde Leopold het groothertogdom Toscane. In het begin liet hij nog de bemoeienis van zijn moeder-weduwe toe doch meer en meer wordt hij de echte bestuurder in Firenze. Hij was ervan overtuigd de principes van de Verlichting een na één uit te voeren tijdens zijn lange regeringsduur van Toscane (1765-1790). Hij studeerde op een grondwet voor Toscane, in een periode dat de constitutionele monarchie taboe was bij de adel. Leopold snoeide in de privileges van de machtige familie

teniet gedaan en de monniken hervatten hier hun heerschappij net zoals ze dat in Rome hadden gedaan. De algemene welvaart die was ontstaan door de zeer liberale regering van het oostelijke rijk werd echter niet onmiddellijk tenietgedaan. Hier worden zegen en ijver gecombineerd. De nieuwe koning wordt niet gerespecteerd; iedereen ziet hem als onbestaand: alleen het Romeinse hof wint aan kracht door zijn zwakte. Deze Leopold, zegt de nuntius, heeft als ongehoorzame zoon veel dingen gedaan die *ipso jure*[955] nietig zijn door de wil van de Heilige Vader en de reputatie van de Kerk. Je kunt je voorstellen hoe sterk men zich moet voelen in het Vaticaan en hoe zwak men de mensen aan de Arno[956] moet vinden om zulke taal te durven gebruiken. Maar ze weten dat ze in Parijs met de Heer optrekken; dat verklaart en rechtvaardigt misschien hun vrijmoedigheid. Het grootste aantal hier verlangt naar de oude regering; vernieuwers hopen op een unie met de heren aan de andere kant van de berg, of zelfs met de Fransen; de huidige regering heeft de kleinste aanhang. De koning is niet bij machte om de aanhang uit te breiden: dit was algemeen bekend, anders zou hij niet nodig zijn geweest voor het schimmenspel. De

---

de' Medici, waarmee hij nog minder vrienden maakte. Hij schafte het kerkasiel af, vormde kerkelijke gevangenissen om tot staatsgevangenissen en wenste de kloosterorden af te schaffen. Dat laatste lukt hem niet. In Toscane werd een liberaal economisch beleid ingevoerd in de geest van de fysiocraten. Monopolies, interne gebruiken, gilden en handelsbonden werden afgeschaft. Gemeenschappelijke weiden werden verkaveld en het recht om op boerenland te jagen werd afgeschaft. De handel in graan werd vrij (geen staatsmonopolie meer). Dit resulteerde in de snelle ontwikkeling van kapitalistische verhoudingen en de bloei van de haven Livorno. De overheid zorgde ook voor de armere sociale lagen. De armen werden tewerkgesteld in door de overheid gefinancierde werken zoals het droogleggen van moerassen. Minister Gianni organiseerde de overheidsfinanciën en het belastingstelsel op basis van gelijkheid voor alle klassen belastingsbetalers.

De hervormingen raakten ook het strafrecht. Peter Leopold kende Cesare Beccaria's werk Over Misdaden en Straffen, dat om een humanisering van het strafrecht vroeg. Gebaseerd op het werk van Beccaria, werd in 1786 een wetboek van strafrecht voor Toscane uitgegeven dat bekend staat als "Leopoldina". Hij schafte de doodstraf en alle lijfstraffen en folteringen af. Aan de andere kant breidde hij het systeem van gevangenisstraffen uit, die zeer streng waren.

955van rechtswege.

956De Arno is een rivier in de Italiaanse regio Toscane. Zij heeft een lengte van 241 kilometer en is daarmee de langste rivier van Toscane en na de Tiber de belangrijkste rivier van Midden-Italië.

geruchten doen de ronde in de stad dat hij Balordo[957] uitstekend speelt in zijn privétheater, en niemand is er verbaasd over.

Meyer's[958] nieuws over Bonaparte's privéleven werd hier vermeld; en Leclerk,[959] die hem iets beter moet hebben gekend, zou zijn eigen correcties hebben aangebracht. De subtiliteit van de kardinalen was vooral duidelijk bij de keuze van de paus. Pius de Zevende was als bisschop van Imola Bonaparte's gast geweest: op deze omstandigheid en het individuele karakter van de Corsicaanse heerser over de Fransen kon iets gebouwd worden. U ziet, het werkte.

Misschien hebben de rode hoeden[960] de Corsicaan geholpen om zijn systeem te ontwikkelen. Imola is een goede plek om maskerade te spelen. De paus en zijn metgezellen zijn het gebod van de heilige Anchises[961] nog niet vergeten, dat hij zijn vrome zoon gaf bij zijn vertrek uit de hel; *en waar het ene middel niet helpt, helpt het andere wel*. Ondertussen hadden de heren hun eigen problemen met de Madonna van Loretto, die, zoals we weten, door de Fransen was meegenomen. Een monnik kwam na haar ontvoering en zei: "Ik was bang dat ze het heilige miraculeuze beeld zouden wegnemen; daarom heb ik het verborgen en er een ander voor in de plaats gezet: hier is de echte. Deze is daar nu neergezet voor de gelovigen om te vereren, zonder dat iemand in Rome er meteen van op de hoogte is."

Ik heb het zelf gezien in Loretto, maar ik maakte me weinig zorgen over de echtheid van de ene en de andere. Nu onderhandelen ze in Rome over het Parijse exemplaar en de Fransen sturen het met spijt terug. Het komt aan in Rome, waar het nog steeds hoort te zijn. Nu is de vraag welke de echte is. De ene is net zo slecht als de andere, en natuurlijk doen ze allebei wonderen bij het wedden.

Van de lokale curiosa is het beste in Palermo; de Medici, de familie

957 Dommerik. Domkop.

958 Isaac-Joseph De Meyer (Merendree, 24 augustus 1788 - Brugge, 29 mei 1861) was een Belgisch chirurgijn en napoleonist. ? Erg jong.

959 Charles Victoire Emmanuel Leclerc d'Ostin (Pontoise, 17 maart 1772 – Île de la Tortue (Tortuga), 2 november 1802) was een Franse generaal en zwager van Napoleon Bonaparte.

960 kardinaalsmutsen. Kardinalen kiezen de paus.

961 Anchises (Grieks: Ἀγχίσης) was volgens de Griekse mythologie een zoon van Capys en Themiste. Aeneas draagt zijn vader Anchises beeld door Pierre Lepautre, 1697 . Vanwege zijn uitzonderlijke, bijna goddelijke schoonheid verkreeg hij de aandacht van de godin Aphrodite. Bij haar verwekte hij Aeneas.

van Niobe en de beste schilderijen; dat is tenminste wat ik te horen kreeg in de lege hal: maar de galerie heeft nog steeds erg interessante dingen, vooral voor de Duitsers. De Venus van de Medici was speciaal genoeg voor mij. Ik wilde dit prachtige schilderij vooral zien op mijn pelgrimstocht, maar dat is me niet gelukt. In Palermo dineerde ik met Sterzinger[962] in hetzelfde huis waar de schatten achter slot en grendel stonden. Ze waren nergens te bekennen. De inspecteur uit Florence, die met mij in Palermo was, had de hoop uitgesproken dat hij de stukken kon laten zien voordat alles werd teruggegeven. In Rome en Napels wist het publiek niet echt waar ze waren, want het was welbewust opgeklopt dat het schip dat alles van Livorno naar Portici en verder naar Palermo zou brengen schipbreuk had geleden om de aandacht van de Fransen af te leiden. Het valt echter te vrezen dat ze een goede neus zullen hebben en de dame en haar gezelschap[963] zullen achterhalen. Ik heb al veel afgietsels van haar gezien, maar geen enkele heeft me tevredengesteld. Naar mijn mening is ze waarschijnlijk geen hemelse Venus, maar een gewoon mens die misschien eerder de verlangens kan prikkelen dan stillen. Het lijkt mij dat een kunstenaar van zijn mooie maîtresse een Anadyomene[964] heeft gemaakt; het werk is buitengewoon geslaagd: dat is het hele verhaal. Alle kunstenaars die ervaring hebben zijn het erover eens dat dit de meest voorkomende houding voor vrouwelijkheid is om in te nemen zodra het laatste kledingstuk valt, zonder ooit van kunst gehoord te hebben.

Ik heb hier zelf ooit een heel naïef voorbeeld van gehad, dat ik je heel eenvoudig zal vertellen. De Russische kapitein graaf Dessarts - God troost zijn ziel, ik heb gehoord dat hij in Quiberon[965] is gestorven aan het experiment dat ik hem niet had aangeraden - hij en ik gingen eens naar een bad aan de Vistula[966] in Warschau. Daar waren, zoals de gewoonte is, een paar heel aangename meisjes, en een jonge, heel lieve, schattige zondares van een jaar of zestien bracht ons thee,

962Eerdere noot. Sterzinger, Joseph C. P. M. * 1746 Innsbruck †1821 Palermo. Beheerder bibliotheek.
963de kunstwerken.
964Anadyomene was een bijnaam van de Griekse godin Afrodite en betekent de Ontstijgende, de Oprijzende. De naam verwijst naar hoe ze werd geboren door als volwassen vrouw op te duiken uit de zee. Deze gebeurtenis werd een thema in de beeldende kunst.
965in Frankrijk. (de graaf nog niet gevonden).
966rivier de Weichsel.

waarschijnlijk om te zien of er zaken te doen waren. We waren allebei een beetje te serieus. Het arme schepseltje neemt me in de maling, zei de graaf, maar de Fransman kon zijn karakter niet helemaal ontkennen. *Je voudrois pourtant la voir toute entière*,[967] zei hij, en deed haar het voorstel en bood er veel voor. Het meisje was in verlegenheid gebracht en bekende dat ze uiteindelijk voor een dukaat gedienstig zou zijn; maar ze wilde niet voor op de bühne poseren. Mijn metgezel begreep deze logica, bracht haar ijdelheid in het spel met mooie vleierij, en uiteindelijk gaf ze, met enige tegenzin, haar model voor het dubbele van de som. Zodra de laatste rimpel[968] viel, wierp ze zich in dezelfde positie. *Voilà la coquine de Medicis!*[969] zei de graaf, het was een gewoon Pools meisje met de gaven van de natuur, die zich alleen wat charmant had gekleed voor het salaris van haar Hetaera;[970] een wetenschap waarin de Poolse vrouwen misschien nog les kunnen geven aan de Parijzenaars. Elke keer als ik een schilderij van Aphrodite Medici zag, kwam de Poolse vrouw in mijn gedachten en mijn vermoeden terug; en menig kunstenaar was niet onwelwillend om het met mijn mening eens te zijn. Urania,[971] in de glorie van haar hoge, zegevierende onschuld, kon niet denken aan de verhulde kleinigheden die alleen een sater kon opmerken. Haar voetstuk was nu leeg.

Het is misschien zelfs nu geen nutteloze vraag of moraliteit en zuivere smaak niet lijden onder het tonen van volledig naakt op openbare plaatsen. De kunstenaar kan het nodig hebben voor zijn perfectie, moet het nodig hebben: maar het lijkt mij dat Socrates toen terecht zijn Gratiën kleedde. Kabinetten en musea zijn in dit opzicht geen openbare plaatsen; want daar komen alleen mensen die een beroep hebben en al iets boven het gewone uitsteken. Voor de rest ben ik niet dol op naaktheid in tuinen en tijdens wandelingen, al houd ik nog

967 Toch wil ik haar helemaal naakt zien.

968 van de kleding.

969 Hier is de ondeugende Medici!

970 Hetaere (makker, kameraad, vriend) was een eufemisme voor courtisanes, die hun beroep voornamelijk uitoefenden in Korinthe en Athene. Het waren gecultiveerde gezelschapsdames die betaald werden om symposia te verlevendigen met hun sprankelende conversatie en om na afloop seksuele diensten te leveren.

971 Urania is een van de negen muzen uit de Griekse mythologie. Haar naam betekent 'hemelse'. Ze is de muze van de sterrenkunde, een tak van de wetenschap die in de klassieke oudheid vooral geassocieerd werd met vrouwen. Haar attributen zijn een hemelbol en een schrijfstift.

minder van vijgenbladeren. Maar het is ongehoord voor de smaak en het raffinement van het gevoel om het lelijkste beeld van Aphrodite Pandemos met de lelijkste attributen soms te zien staan in de mooiste streek van ons vaderland. Dat is onzedelijkheid prediken op straat; en alleen een diep gevoel van vrijheid en rechtvaardigheid weerhield me ervan de schandelijke gruwelen kapot te slaan of ze in de diepten van de nabijgelegen rivier te storten.

Ik had geen tijd om te studeren in de Ambrosiaanse[972] bibliotheek. Filologen moeten naar de bibliotheek van graaf Riccardi, waar ze de beste schatten voor hun onderwerp vinden. Het was belangrijker voor mij om naar de kerk van Santa Croce te gaan om de monumenten te zien van enkele grote mannen die zichzelf tot burgers van de hele mensheid hebben gemaakt. Aan de rechterkant staat de tombe van Bonarotti,[973] aan dezelfde kant Machiavelli[974] en links het monument van Galileo. Er is bijna geen andere plek op aarde waar de as van zulke opmerkelijke mannen dicht bij elkaar wordt bewaard.

Voor de oudheidkundige en de geleerde is er nog steeds een belangrijke man van onze natie in Florence, de Pruisische Kroonraadsheer Baron von Schellersheim,[975] een man met een open, rechtschapen karakter en veel fijne kennis, wiens fortuin hem toestaat om meer dan wie dan ook op te offeren aan zijn voorliefde voor kunst en wetenschap. Hij bezit misschien wel meer antieke schatten dan welke andere burger dan ook.

972 De Ambrosiaanse ritus, genoemd naar de Heilige Ambrosius die in de vierde eeuw bisschop was van Milaan, is een ritus die dateert uit de negende eeuw en behoort tot de familie van westerse ritussen binnen de Katholieke Kerk.

973 Filippo Michele Buonarroti, ook bekend als Philippe Buonarroti (Pisa, 11 november 1761 – Parijs 16 september 1837) was een Frans revolutionair, politicus en vrijmetselaar van Italiaanse oorsprong. Hij was tijdens de Franse Revolutie een medestander van Robespierre, nam in 1796 deel aan de conjuration des Égaux (samenzwering van de evenwaardigen) van Gracchus Babeuf en verspreidde diens ideeën na diens dood. Aan de vooravond van de Belgische Revolutie verbleef hij in Brussel waar hij betrokken was bij de voorbereiding ervan.

974 Niccolò Machiavelli Italiaans schrijver (1469–1527) Niccolò di Bernardo dei Machiavelli was een Italiaanse diplomaat, politiek filosoof, militair strateeg, historicus, dichter, toneelschrijver en humanist gevestigd in Florence tijdens de Italiaanse renaissance. Hij geldt als de grondlegger van de moderne politieke wetenschappen.

975 Friedemann Heinrich Christian Freiherr von Schellersheim (* 1752, † 1836), verbleef van 1809 tot 1814 in Italië, waar hij deelnam aan opgravingen uit de Etruskische en Romeinse tijd (archeologische zone Fiesole).

Wat ik bij hem thuis zag was prachtig, een compleet oud Romeins toilet van zilver; een groot oud zilveren kubusvormig vat, dat een huwelijksgeschenk lijkt te zijn geweest en dat huwelijksgeschenken bevatte. Op de vier zijden staan de scènes van de Romeinse bruiloftsgebruiken afgebeeld, van het eerste gebruik tot de thuiskomst. Dit is misschien wel het grootste zilveren monument van oude kunst dat nog bestaat. Het heeft ook vier zilveren symbolen van de vier hoofdsteden van het Romeinse Rijk, Rome, Byzantium, Antiochië en Alexandrië, die de consuls of misschien de andere curule-magistraten aan de uiteinden van de palen van hun draagstoelen droegen. Volgens de geschiedenis moeten deze iets nieuwer zijn. Hij bezit ook enkele oude complete zilveren paardentuigen met voorstukken en borststukken. Maar het belangrijkste zijn zijn geslepen stenen, waaronder verschillende van zeldzame waarde, en zijn Romeinse gouden munten; verschillende consulaire munten vanaf Pompeius, en bijna de hele serie keizerlijke munten, van Julius Caesar tot Augustulus. Slechts een paar belangrijke stukken ontbreken hier. Zoals je ziet is dit geen hobby voor iedereen.

Ik schrijf je in meer detail omdat het je misschien interesseert en je het misschien nog niet in boeken vindt: want zijn verzameling is nog niet oud, en ze kan alleen zo snel zo rijk zijn geworden door de omstandigheden van de eigenaar.

50

Florence

De prachtige streken rond Florence tussen de bergen boven en onder de rivier zijn genoegzaam bekend, en je verwacht zeker niet van mij als wandelaar dat ik je op alle andere bezienswaardigheden wijs. De plaatselijke militairen leken me triest; mooie mensen, maar zonder behendigheid en vaardigheid.

Als afscheid zag ik 's ochtends de Pandecten[976] van Amalfi; en de Fransen namen het me kwalijk dat ik deze codex niet had meegenomen; en tegen de avond woonde ik een academie van Georgofielen[977] bij in het oude kasteel.[978] Hier werd een lezing gegeven over de meest gunstige menging van de soorten aarde voor de beste vegetatie, en daarna hield een van de heren een inleiding voor over een chemisch-fysisch systeem. Aan het eind toonden ze enkele zeldzame nieuwe natuurlijke producten. Een Franse familie woonde naast mijn kamer in de Bären, slechts gescheiden door een dunne muur; ze baden zo vurig en luid gedurende een heel uur zonder onderbreking dat ik me ongerust maakte over hun devoties. Sinds Pasen, zo heb ik gehoord, is religie overal weer in de mode; en in Frankrijk lijkt alles als mode te worden behandeld.

Na Bologna had ik voor de rit naar de andere kant van de berg weer een vetturino, en trof in de koets een Franse chirurg die uit het leger in Neder-Italië was gekomen, en een Italiaanse dame met haar zoontje op schoot; en ten slotte kwam er een Zwitserse commissaris van oorlog met een verschrikkelijk grote sabel, die op zakenreis was voor zijn huis. De dame, een Frau von Rosenthal, wier man een Oostenrijkse officier was, ging alleen naar Venetië met haar kind, een

976 Wetboek van Byzantijns keizer Justinianus I Met digesten of digesta, ook pandekten of pandectae, wordt in de juridische wetenschap gedoeld op een bloemlezing van de geschriften van de meest belangwekkende Romeinse en Byzantijnse rechtsgeleerden uit de periode van circa 100 voor Chr.

977 Bewonderaars van Georg.

978 Zum Abschied sah ich den Morgen noch die Amalfischen Pandekten; und die Franzosen haben sich etwas bei mir in Kredit gesetzt, daß sie diesen Kodex nicht genommen haben; und gegen Abend wohnte ich auf dem alten Schlosse noch einer Akademie der Georgophilen bei.

mooie, heel lieve jongen van ongeveer anderhalf jaar oud, om op haar man te wachten, die nog steeds op zakenreis was in Livorno en elders. Omdat de jongen een ingewikkeld persoontje was in de koets en toch zo lief, maakte hij de ronde van zijn moeder naar ons allemaal. Het gezelschap lachte om mijn morsige persoonlijkheid met de kleine in mijn armen, en ik voelde me echt als Silen[979] in het Borghese kabinet met de jonge Bacchus. Je ziet dat ik weet hoe ik mezelf eer aan moet doen. De mensen moeten hetzelfde gedacht hebben, want we werden toegejuicht en de jongen vond het leuk om bij me te zijn.

De berg van Florence is een echte tuin, bijna tot het hoogste punt. Je kunt je voorstellen dat ik veel gewandeld heb; de Fransman hield me soms gezelschap. De Zwitser met de grote sabel kwam zelden uit de koets. De vele kruizen op de top van de heuvelrug, die betekenen dat hier iemand is vermoord, maken het een beetje griezelig, omdat kruizen meestal op graven worden geplaatst. De Romeinen zijn in dit geval iets minder vroom en politiek en zetten er niets op; anders zou het hele pad voor hen een kruisenlaan zijn.

Ik moet je bekennen dat ik niet veel op heb met het kruis. Waarom nemen ze niet iets beters uit de Bijbel? Het embleem lijkt te zijn uitgevonden door het geestelijke en wereldlijke despotisme in de gemeenschap, om alle moedige opwaartse streven van de menselijke natuur te deprimeren tot serviel geduld, en om deze ondergeschikte deugd te verheffen tot de hoogste perfectie van moraliteit. Waarom hebben we rechtvaardigheid, grootmoedigheid en standvastigheid nodig? Geduld en nederigheid worden gepredikt.

Volgens de etymologie is nederigheid de moed om te dienen en de meest dubbelzinnige van alle deugden. Deze deugd komt niet voor in de oude Griekse en Romeinse moraal; en de invoering ervan is geen deugd van het christendom. Het is alleen te vinden in het evangelie van de despoten, die het echter zeer overbodig voor zichzelf vinden. Filosofisch gezien is het natuurlijk beter om onrecht te ondergaan dan om onrecht te doen; maar er is nog een derde ding dat redelijker en edeler is dan beide: met moed en kracht absoluut voorkomen dat er onrecht wordt gedaan.

In ons lieve vaderland is het kruis meestal weggehaald, maar zijn er

979In de Griekse mythologie is Silenos of Silenus een geïndividualiseerde figuur vergeleken met de weinig gedifferentieerde saters en Silenus.

galgen voor in de plaats gekomen. Hoe erg dit ook is, het lijkt me toch iets beter. Het kruis is voor de galg als de monniken voor de soldaten: de eersten zijn instrumenten en de laatsten handlangers van geestelijk en wereldlijk despotisme; de permanente guillotine van de rede. Christus wilde zijn religie zeker niet zo'n miserabel uiterlijk geven als het later heeft gekregen door zijn ongelukkige hoge pieten. Toegegeven, als de Gekruisigde niet langs alle wegen te zien zou zijn, zou het wel eens bij de menigte op kunnen komen om hun oerkrachten wat beter te onderzoeken en te ontdekken dat die kruisiging niet betekent dat ze zich eindeloos moeten laten koeieneren door de druk van het feodale systeem en het systeem van privileges. Het systeem is goed uitgekiend, als het maar goed zou zijn.[980]

Bij Pietramala heb ik de dubbele vulkaan op de top niet gezien omdat hij te ver naar rechts in de rotsen lag en de koetsier niet wilde stoppen. Op dit punt hadden we afscheid genomen van de olijfbomen; ze zijn niet meer te vinden aan deze kant van de Apennijnen. Aan de zuidkant staan olijfbomen en aan de noordkant richting Bologna staan kastanjebomen. Je komt nu weer dichter bij het lieve vaderland; alles aan deze kant van de berg krijgt al een noordelijker uiterlijk.

Mijn oude, geleerde cicerone in Bologna was erg blij me weer te zien en ik heb zoveel met hem rondgelopen als je in twee dagen kon lopen. Maar de Zwitserse oorlogscommissaris nam me meer mee naar de koffiehuizen dan naar de musea. Een Poolse kapitein van het legioen, die, zoals ik in Milaan ontdekte, eigenlijk maar een vaandrig was en zichzelf een paar rangen had bevorderd en hier getrouwd was, voegde zich met een glimlach bij ons en was blij om in het Duits met Duitsers te praten, want hij was lange tijd een keizerlijke onderofficier geweest.

De man zei dat hij nooit van zijn leven een republikein was geweest, wat erg makkelijk was om je voor te stellen van een Poolse edelman,

980 Das Kreuz verhält sich zum Galgen, wie die Mönche zu den Soldaten: die ersten sind Instrumente und die zweiten Handlanger der geistlichen und weltlichen Despotie; die permanente Guillotine der Vernunft. Christus hat gewiß seiner Religion keinen so jämmerlichen Anstrich geben wollen, als sie nachher durch ihre unglücklichen Bonzen bekommen hat. Freilich, wenn man den Gekreuzigten nicht an allen Feldwegen zeigte, könnte es doch wohl der Menge einfallen, ihre Urbefugnisse etwas näher zu untersuchen und zu finden, daß keine Konsequenz darin ist, sich durch den Druck des Feudalsystems und durch das Privilegienwesen ohne Aufhören kreuzigen zu lassen. Berechnet ist es ziemlich gut, wenn es nur gut wäre.

en dat hij nu blij was dat de H--e [981]van de vrijheid geleidelijk weer werd afgeschaft. Het wapenschild boven het Algemeen Douanehuis was net veranderd, en in plaats van *vrijheid* was er *rechtvaardigheid* geplaatst, wat eigenlijk één is. Ware vrijheid is niets anders dan rechtvaardigheid: alleen de hemel behoedt ons voor vrijheden en rechtvaardigheid. Vervolgens benadrukte hij de dapperheid en militaire discipline van de Polen, waarvan ik zelf het bewijs was en waaraan ik dus niet twijfelde.

Van alle bezienswaardigheden die ik in Bologna moest zien, noem ik alleen de Galerij van Sampieri. Die is niet groot, maar wel prachtig. De plafonds zijn van de drie Caracci,[982] Hannibal, Lodewijk en Augustus, en zouden zich met eer kunnen meten met de beste in Rome. Het mooiste stuk in de collectie, en volgens sommigen het beste werk van Guido Reni,[983] is de boetvaardige Sint Pieter. De kunst kan dit oordeel van kenners inderdaad rechtvaardigen, maar ik was veel meer geïnteresseerd in Guercino's[984] Hagar. Deze kunstenaar heeft de mythe vastgelegd zoals rechtvaardigheid en menselijkheid dat eisen, niet zoals goedgelovige vroomheid haar aanbidt.

Hagar[985] is een mooie, wonderbaarlijke, ontzagwekkende vrouw die daar staat in het besef van haar waarde; de vader van de gelovigen

981 Vloek, scheldwoord. Hölle?

982 Carracci was een familie van Italiaanse barokschilders, bestaande uit:
Agostino Carracci, (1557-1602)
(H)Annibale Carracci, (1560-1609) de broer van Agostino
Lodovico Carracci, (1555-1619) de neef van Agostino

983 Guido Reni (4 november 1575 – 18 augustus 1642) was een Italiaanse schilder uit de barokperiode, hoewel zijn werken een klassieke stijl vertoonden, vergelijkbaar met die van Simon Vouet, Nicolas Poussin en Philippe de Champaigne. Hij schilderde vooral religieuze werken, maar ook mythologische en allegorische onderwerpen. Actief in Rome, Napels en zijn geboorteland Bologna, werd hij de dominante figuur in de Bolognese School die ontstond onder invloed van de Carracci.

984 Giovanni Francesco Barbieri (8 februari 1591 – 22 december 1666), beter bekend als (il) Guercino, was een Italiaanse barokke schilder en tekenaar uit Cento in de regio Emilia, die actief was in Rome en Bologna. Het krachtige naturalisme van zijn vroege manier van doen staat in contrast met het klassieke evenwicht van zijn latere werken. Zijn vele tekeningen staan bekend om hun helderheid en levendige stijl.

985 Hagar was volgens de Hebreeuwse Bijbel de Egyptische dienstmaagd van Abrahams vrouw Sara, bijvrouw van Abraham en de moeder van Ismaël (Genesis 16, 21:1-21; 25:12-17). Verhaal. Tien jaren lang diende Hagar Sara trouw.

Verdrijving van Hagar
Strange, Robert (Sir) 18e eeuw.
naar schilderij van Guercino.
(Gespiegeld t.o.v. schilderij)

is een ellendige zondaar onder de scepter van zijn echtgenote, en zij kan haar kleine, hatelijke, jaloerse ziel nauwelijks verbergen. Alleen de jongen Ismaël zou misschien iets meer van de vrijmoedige opstandigheid kunnen worden toegewenst die hem later zo gunstig kenmerkte.

De opvoeding van de mensen kan niet voorspoedig verlopen zolang dit boek[986] opgelegd blijft worden als de goddelijke standaard van moraliteit, en elke jota ervan is gestempeld met theopneustie.[987] Het bevat zoveel kromme zinnen, zoveel immoraliteit in voorbeelden en voorschriften, dat ik vaak de neiging heb om, na rijp beraad, te zeggen dat de hemel mij behoedt voor de vroomheid van David en de wijsheid van Salomo.

Je kunt je hier net zo over opwinden als over de vergeving van zonden. Als het geheel zou worden opgevat als een weefsel van menselijke dwaasheden en deugden, als een strijd van de ontwakende rede met despotische en hiërarchische trucs, zou het schilderij onderhoudend genoeg zijn, en heilig als het oudste document van de menselijke overlevering: maar waarom het volk, dat er niets aan heeft, daarmee lastig vallen? Het pausdom heeft misschien geen beter plan gehad dan de mensen dit boek te ontnemen; hadden ze er maar iets zuiverders en beters voor in de plaats gekregen. Maar de legenden van de heiligen en het gebroed van bijgeloof uit de Middeleeuwen zijn natuurlijk nog veel erger. Wat in strijd is met de eerste heilige geboden van de rede, kan geen heilige geest als waarheid bestempelen.

Vanuit Bologna deed ik mijn rugzak weer op mijn schouder en reisde over de grote, mooie vlakte naar Milaan. In Modena vond ik het erg leuk zonder de buitgemaakte emmer[988] te zien. De stad is schoon en levendig en er wordt gelachen; de herbergen en koffiehuizen zijn goed en goedkoop. Een heel dozijn tambours sloegen door de hele stad op de Zapfenstreich[989] zonder dat er ook maar één bajonet aanwezig was. In de nieuwe republiek is men tenminste overal veilig: de politie is ordelijk en waakzaam en alles heeft een legale reputatie. Masena, die hier het bevel voerde, paste een wonderbaarlijke methode toe

986 Bijbel.
987 Theopneustie: ingeving van God.
988 ? In Modena gefiel mirs sehr wohl, ohne daß ich den erbeuteten Eimer sah.
989 musikalisches Signal für das Ende der Ausgehzeit: den Zapfenstreich blasen

om veiligheid te creëren. Enkele Zwitserse kooplieden waren in de buurt geplunderd; de generaal liet ze arresteren en de zaak grondig onderzoeken; de informatie klopte. Nu werden de schurken, in wiens buurt de schurkenstreken hadden plaatsgevonden, gedwongen om het geld terug te betalen en de vreemdelingen werden vrijgelaten. Ik vind dit niet onrechtvaardig, als het met strengheid en precisie gebeurt. Als de rovers op de juiste manier zouden worden opgehangen en er een fonds voor schadeloosstelling zou worden opgericht, zoals het brandfonds, zou dat de openbare veiligheid enorm bevorderen.

Er was een Pools bataljon in Reggio, en een onderofficier daarvan, die de wacht hield bij de poort en een Anspacher[990] was, was blij om weer een Pruisisch paspoort te zien, dat ik had gekregen van de Pruisische resident in Rome, omdat ik terecht vond dat het het beste was voor mijn doel.

Nu wilde ik 's avonds in Parma blijven om daar een dag of twee uit te rusten en Bodoni[991] te zien, voor wie ik brieven uit Rome had. Maar luister hoe ik opzettelijk van dat plezier werd beroofd. Bij de poort op acht juni werd ik met veel angst onderzocht en vervolgens met een soldaat naar de hoofdwacht gestuurd. Ik was bekend met de "Bocksbeutelei",[992] hoewel ik het voor het eerst tegenkwam op mijn reis hierheen. Onderweg werd ik verrukt door de goed uitziende koffiehuizen en zat ik al met een bak ijs in mijn hoofd: ik had een warme wandeling gehad. De Parmesanen zaten er gezellig en leken veel bonhommie te presenteren; alleen hier en daar verscheen een breed opgeblazen gezicht, net als hun kaas. Bij de hoofdwacht bekeek de officier mijn paspoort, riep een andere soldaat en beval hem met me mee te gaan. Ik dacht dat ik naar de commandant gebracht zou worden en hoopte op een soortgelijke gastvrijheid als in Augusta op Sicilië. Maar de karavaan deed er erg lang over; ik vroeg en kreeg te

990 Ansbach is een kreisfreie Stadt in de Duitse deelstaat Beieren.

991 Giambattista Bodoni (16 februari 1740 - 30 november 1813) was een Italiaanse typograaf, letterontwerper, componist, drukker en uitgever in Parma.
Hij nam eerst de letterontwerpen van Pierre Simon Fournier als zijn voorbeeld, maar werd daarna een bewonderaar van de meer gemodelleerde typen van John Baskerville; en hij en Firmin Didot ontwikkelden een typestijl genaamd "Modern", waarbij de letters zo zijn uitgesneden dat ze een sterk contrast creëren tussen de dikke en dunne delen van hun lichaam. Bodoni ontwierp vele lettertypen, elk in een groot aantal lettergroottes. Net als Baskerville plaatst hij zijn teksten met ruime marges en gebruikt hij weinig tot geen illustraties of versieringen.

992 Onzin. Getreiter.

horen dat ik de poort uit moest, dat ik niet in de stad mocht blijven. Mijn hart zonk zodra ik de grenadiers op de markt zag, zo mooi gepoederd. De kerels droegen haarbulten zo groot als het Kattegat. Ik eiste dat ik naar de commandant werd gebracht. *Ma, mio caro, non posso mica*, zei mijn metgezel. Ik stond erop! *Ma, mio caro, non sapete il servizio; questo non posso mica.*[993] Ik oude soldaat moest het sarcasme verdragen. Waarom was ik mezelf vergeten? De man had gelijk. We kwamen bij de poort en ik vroeg de officier, terwijl ik hem mijn paspoort liet zien, of dit een menselijke manier was om een eerlijke man te behandelen. Hij keek me aan, sprak beleefde woorden en verwees naar orders.

Ik vroeg of ik weer naar de commandant gebracht kon worden; ik wilde hier blijven, ik had zaken te doen. Hij haalde zijn schouders op; een oude sergeant met een opener gelaat zei dat ik gestuurd kon worden; de officier was besluiteloos: *Ma, mio caro, non possiamo mica*, zei de soldaat van de hoofdwacht, die nog steeds langs de kant stond. De officier zei dat hij me nu niet kon helpen; ik kon morgen terugkomen en doen wat ik wilde. Nu liep ik uitdagend de poort uit. De korporaal had geen betere beschrijving van Parma en de Parmezanen kunnen geven: *Ma, mio caro, non possono mica*. Geërgerd en half lachend ging ik naar een herberg een eindje van de poort vandaan. Dat noem ik nog eens een oplettende, bezorgde politiemacht. Ik had mijn baard laten trimmen in Reggio, een schoon, mooi overhemd aangetrokken, mezelf opgefrist en mijn haar geborsteld. Je problematische landgenoten tussen Alikata en Terra Nuova, en je niet-problematische landgenoten tussen Gensano en Aricia, hadden me een paar schandalen bezorgd in mijn rok en vest tijdens hun goedgemanierde visitatie; maar desondanks hadden ze in goed gezelschap in Bologna verklaard dat mijn outfit erg *polito*[994] was. Ik haalde mijn gouden horloge verschillende keren tevoorschijn in het zicht van de officier en bood aan tien louisd'or[995] borg te betalen, en in mijn paspoort stond de statige titel Signor: niets, ik mocht niet in de stad blijven. En denk je nu dat ik de volgende ochtend naar binnen ging om te informeren naar de afstand? Dat liet ik achterwege. Als ik

993 Maar mijn liefste, je kent de dienst niet; Ik kan dit niet doen.
994 Gekenmerkt door een natuurlijke gladheid of door een afwerking verkregen met nauwgezette ijver: een marmeren p.; een p.-mes; ext. (afb.), gepolijst.
995 Louis d'or. Gouden Louis; muntstuk.

in de hemel verstoten word, kom ik niet meer terug: de Parmesanen krijgen die eer niet. Ik at goed en sliep goed, en de volgende ochtend ging ik op weg naar Piacenza. Het was meteen duidelijk dat de mensen hier in Parma nog orthodox zijn en niet besmet met de ketterij van hun buren; want ik zag hier weer veel dolken en geweren, zoals bij de echte Italianen aan de andere kant van de bergen. De nachtegalen zongen de volgende ochtend zo prachtig en zo melodieus, en ik vroeg me af hoe ze nog geluid konden maken in de buurt van zo'n in beslag genomen plaats. Maar ze gingen door, en uiteindelijk vergat ik het ijs, de kaas, Bodoni en Mica, en liep naar de Po. Ik had in Rome een prachtig schilderij gezien van de oversteek over de rivier uit de laatste oorlog: de kunstenaar was hier geweest en had vanuit de natuur gewerkt en een meesterwerk van perspectief gecreëerd. Nu probeerde ik me te oriënteren. De plek is erg leeg en desolaat, maar de rivier biedt prachtige delen.

51

Lodi

In Lodi dineerde ik rustiger dan Bonaparte, ook al verwierf ik niet zoveel faam, en kon ik op mijn gemak de stelling bekijken waar ze hadden toegeslagen. Naast andere goede dingen vond ik hier de mooiste kersen die ik misschien wel ooit heb gegeten. Ook al was de oude Laus Pompeii[996] niet precies hier, de naam is er waarschijnlijk aan ontleend en de plaats is er uit ontstaan: dat staat hier tenminste op een marmeren plaat op het gemeentehuis. De mannen van Lodi moeten een verstandige familie zijn geweest; dat kon je zien aan hun uithangborden. Een schoenmaker had onder andere een slimmerd op zijn uithangbord staan, die heel geestig de maat nam.

Hier in Milaan verlaat ik Hesperia nu helemaal en ben ik al lang niet meer in *het land waar de citroenen bloeien*.[997] In Rome werd gezegd dat de aardbeving van vorige maand grote schade heeft toegebracht aan de kathedraal van Milaan, maar er is geen steen naar beneden gevallen. Dit gotische gebouw wedijvert misschien wel met de kathedraal in Straatsburg om voorrang, ook al is het nog niet af en zal het dat misschien ook nooit worden. In de hoofdstad van de Italiaanse Republiek wordt alles gedaan volgens de Gallische wetten;[998] en hier en daar, zoals je weet, wordt alles gedaan volgens de wil van de Corsicaanse alleenheerser.[999] Als alles goed zou gaan, zou er niet veel op aan te merken zijn. De mensen hier lijken niet erg gesteld te zijn op de gouden vrijheid.

Een van mijn kennissen begeleidde me door de stad en onder andere naar de kathedraal. Achter de sierlijke crypte van St. Borromeo, in een nis, staat de mishandelde St. Bartholomeus, zijn huid hangend van zijn schouders. Hij wordt beschouwd als iemand met een afschuwelijk

996 Het museum "Laus Pompeia" vertelt het verhaal van de herontdekking van een belangrijke Romeinse stad, volledig verwoest in de Middeleeuwen door een hevige oorlog, verlaten, herbouwd en getransformeerd dankzij de vitaliteit en het doorzettingsvermogen van haar burgers. Lodi.
997 Dichtregel Goethe. Zie begin van dit boek.
998 Franse wetten.
999 Napoleon.

mooie anatomie. De Italiaan stond een paar minuten naar hem te kijken: dat zijn wij, zei hij eindelijk; we hebben onze ogen nog, zodat we onze ellende kunnen zien. De Fransen houden een mooi defilé voor het Paleis van de Republiek; alleen vind ik het moeilijk om in hen de almachtige overwinnaars te herkennen voor wie Europa heeft gebibberd. Het oude ruime paleis voor de stad is erg versmald en het Bonaparteplein is ertegenover gemaakt: nu is alles er nog verlaten en leeg.

Bovenal bezocht ik het beroemde schilderij van het Laatste Avondmaal van Leonardo da Vinci in het klooster van St. Maria. Het klooster is nu leeg en de refter,[1000] waar het schilderij aan de muur hangt, was, zoals ze zeggen, zelfs een tijdje een stal tijdens de revolutie. Het stuk is verschillende keren gerestaureerd. Volpato[1001] heeft het als laatste getekend en Morghen[1002] heeft het gegraveerd, en de

1000 eetzaal van kloosterlingen.

1001 Giovanni Volpato (1735-1803) was een Italiaanse graveur. Daarnaast was hij opgraver, handelaar in antiquiteiten en fabrikant van koekjesporseleinen beeldjes. Giovanni Volpato werd geboren in Bassano del Grappa (toen onderdeel van de Republiek Venetië). Hij kreeg zijn eerste opleiding van zijn moeder, een borduurster, en studeerde daarna bij Giovanni Antonio Remondini. In 1762 ging hij naar Venetië en werkte samen met Joseph Wagner en Francesco Bartolozzi, waarbij hij verschillende gravures maakte naar Piazzetta, Mariotto, Amiconi, Zuccarelli, Marco Ricci en anderen. Hij werkte enige tijd voor de hertog van Parma, totdat een gravure van het Monument van Francesco Algarotti in Pisa hem meer bekendheid bracht.
In 1771 verhuisde hij, op voorstel van zijn beschermheer Girolamo Zulian, naar Rome, waar hij een graveerschool oprichtte en bekendheid verwierf met zijn serie gravures naar de fresco's van de Rafaëlkamers en Loggia's in het Vaticaan (1770-1777). Sommige van deze gravures werden met de hand ingekleurd door Francesco Panini en reproduceerden niet noodzakelijkerwijs het werkelijke ontwerp of de onderwerpen van de gewelven en pilasters van de Loggia's, maar er was veel vraag naar onder bezoekers van Rome. Volpato maakte zijn indrukwekkende panorama van Rome op basis van de tekeningen van Francesco Panini, onderdeel van de collectie van het Rijksmuseum.
Een van zijn leerlingen was zijn schoonzoon, Raffaello Morghen. Volpato stierf in Rome.

1002 Raffaello Morghen (19 juni 1758 - 8 april 1833) was een Italiaanse graveur. Hij werd geboren in Napels, in een Duitse familie van graveurs. Hij ontving zijn eerste instructies van zijn vader, zelf een graveur; maar om een meer geavanceerde opleiding te krijgen, werd hij als leerling geplaatst onder de beroemde Giovanni Volpato. Hij assisteerde deze meester bij het graveren van de beroemde afbeeldingen van Rafaël in Vaticaanstad, en op de prent die het

gravure, die als een meesterwerk wordt beschouwd, is waarschijnlijk al bij u verkrijgbaar: Dus u mag het zien en beoordelen. Ik zag het voor het eerst in Rome. Zelfs in vervallen staat verkies ik nog steeds het origineel boven de gravure, hoe mooi die ook is. Volpato was misschien wat willekeurig bij het kopiëren, want het stuk is bijna volledig vervallen. We zijn de kunstenaar echter dank verschuldigd voor het redden ervan.

Ik zeg niets over het prachtige karakter van de andere discipelen; de schilder heeft de geldschieter Judas Iskariot met een voortreffelijk oordeel behandeld, zodat hij het eerbiedwaardige gezelschap niet te schande maakt door een te schril contrast. De geest van de man is ook niet misplaatst. Hij zit daar als een moedige, diepzinnige minister van Financiën, niet helemaal ongelukkig met zichzelf, die een grote truc durft uit te halen: hij rekent voor de maatschappij, niet voor zichzelf. Psychologisch is Iskariot ook nog geen schurk; alleen een roekeloze. Een schurk zou zichzelf daarna niet gedood hebben.

Hij geloofde dat de profeet zichzelf met eer zou redden. Natuurlijk zou ik Judas niet willen zijn en mijn vriend op deze manier in gevaar brengen: maar misschien is dat alleen maar omdat ik niet zoveel geloof heb als hij. - Nu moet men een ladder afdalen naar de zaal, de onderste ingang is dichtgemetseld: en nu lijdt het toneelstuk misschien wel evenveel onder de vochtige, klamme lucht als voorheen onder andere slechte behandelingen.

Hier zag ik voor het eerst weer theater sinds Sint Cecilia in Palermo.

---

wonder van Bolsena voorstelt, staat zijn naam gegraveerd. Hij trouwde in 1782 met Volpato's dochter, Domenica, en toen hij naar Florence werd uitgenodigd om de meesterwerken van de Florentijnse Galerij te graveren, verhuisde hij daar in hetzelfde jaar met zijn vrouw naartoe. Zijn reputatie werd nu zo groot dat de kunstenaars van Florence hem ertoe overhaalden zich bij de groothertog aan te bevelen als een geschikt persoon om het Laatste Avondmaal van Leonardo da Vinci te graveren; Afgezien echter van de vervallen staat van de afbeelding zelf, was de door Morghen gemaakte tekening het origineel onwaardig, en als gevolg daarvan slaagt de prent er, hoewel een bewonderenswaardige productie, niet in om een correct idee over te brengen van de stijl en de verdiensten van Leonardo. Morghens bekendheid breidde zich echter al snel uit over Europa; en l'Institut de France koos hem, als blijk van hun bewondering voor zijn talenten, in 1803 tot medewerker. In 1812 nodigde Napoleon hem uit naar Parijs en schonk hem de meest vleiende attenties. Hij stierf in Firenze. Hij werd begraven in de kerk van Santa Croce in Florence.

Januari bracht me naar Napels omdat geen enkel theater acht dagen voor en acht dagen na zijn festival open is. Ik wilde het Karlstheater niet zien zonder toneelstuk. In Rome gaven mijn vrienden me zo'n slechte beschrijving van het theaterwezen daar dat ik geen zin had om er een te zoeken. Ze zeggen dat het theater hier net zo groot is als het grote theater in Napels. De zang was niet uitmuntend en te zwak voor het grote theater.

Er is me hier een anekdote verteld over Demoiselle Strinasacchi,[1003] die nu in Parijs is. Ik vertel het je zoals ik het gehoord heb: het is waarschijnlijk de mijne, want we hebben iets soortgelijks met haar meegemaakt in Leipzig, alleen ging noch ons ongenoegen noch ons enthousiasme zo ver als de Italiaanse levendigheid. De natuur heeft haar niet het comfort gegeven van een persoon in het theater. Bij haar eerste optreden was het hele huis zo geschrokken van haar figuur en zo ontstemd dat ze haar niet lieten zingen. De regisseur moest verschijnen en vroeg als grote gunst aan zichzelf of ze maar één scène kon zingen, daarna zouden het publiek haar veroordelen als ze dat wilden. Het gevolg was te voorzien; de mensen waren gekrenkt en gingen nu over in een daverend enthousiasme: en na afloop van het stuk werden de paarden van de koets uitgespannen en werd de zangeres door een groot deel van de stad naar huis gereden.[1004] Het zou een psychologisch niet onbelangrijke vraag zijn om de oprechte bekentenis van de vrouwen te horen of ze de tweede voor de eerste wilden verkopen. De heldin zelf heeft geen stem meer in de zaak.

1003 Regina Schlick geboren Strinasacchi (ca. 1761 - 11 juni 1839) was een vioolvirtuoos en gitarist in een tijd waarin vrouwen zelden in het openbaar op de viool optraden. Ze kende Wolfgang Amadeus Mozart goed genoeg dat hij op haar verzoek de Sonate in Bes voor viool en toetsenbord, "Strinasacchi", (K. 454), componeerde.

Strinasacchi werd geboren in 1761, 1762 of 1764 in Ostiglia, nabij Mantua. Naast haar vaardigheid met viool, speelde ze gitaar en componeerde ze, nadat ze had gestudeerd aan Vivaldi's school, het Ospedale della Pietà in Venetië. Ze toerde tussen 1780 en 1783 door Italië, Frankrijk en Duitsland en arriveerde in 1784 in Wenen, waar ze Mozart ontmoette. In een brief aan zijn vader schreef Mozart: "We hebben hier nu de beroemde Strinasacchi uit Mantua, een zeer goede violiste. Ze heeft veel smaak en gevoel in haar spel. Ik ben momenteel een sonate aan het componeren die we gaan gebruiken om donderdag samen te spelen tijdens haar concert in het theater." Op 29 april 1784 gaf ze een concert met Mozart voor keizer Jozef II van het Heilige Roomse Rijk, waar ze de sonate debuteerden.

1004 und nach Endigung des Stücks spannte man die Pferde vom Wagen und fuhr die Sängerin durch einen großen Teil der Stadt nach Hause.

Het ballet was Schots en erg militair. Er was veel geweerwerk en zelfs kanonnen: en het geheel zag er erg goed uit in de grote ruimte. Het dansen was echter matig, vooral van de moeder. Ze hadden goede springers, maar geen dansers; een veel voorkomende fout waar het geheel niet met één ziel werkt. Ik heb nooit meer zulke goede pantomime gezien als in Warschau van de school van Koning Poniatowsky.[1005] Hij verloor een groot balletmeester en won een slechte koning.[1006]

In Rome had ik enkele hoffelijkheidsaanbevelingen ontvangen voor generaal Dombrowsky,[1007] en hij ontving me met veel vriendelijkheid en nodigde me uit aan zijn tafel met Scandinavische gastvrijheid voor de hele duur van mijn verblijf. Hier kwam ik in contact met hem en anderen uit Polen. Ik had hem verschillende keren gezien in het hoofdkwartier van Suvorov,[1008] en vanaf zijn eerste diensttijd was hij nog steeds erg gesteld op ons vaderland, Saksen. Hij is een van de huidige generaals die de meeste kennis hebben van hun onderwerp; en je vindt bij hem boeken en kaarten die je op veel andere plaatsen tevergeefs zou zoeken. Hij is een zeer vrije, strenge beoordelaar van militaire kaarten, eist de essentie en houdt zich niet bezig met pietluttige details. Hij heeft een mooie verzameling goede gravures van de hoofden van grote mannen; onder hen is er een van Gustav Adolph, die erg oud en karakteristiek is en waar hij veel waarde aan hecht.

Een anekdote uit deze nu beëindigde oorlog zal u misschien niet

1005 Stanislaus Anton Poniatowski (Wołczyn, 17 januari 1732 - Sint-Petersburg, 12 februari 1798) was van 1764 tot 1795 als Stanislaus August de laatste koning van het zelfstandig Polen en Litouwen. Hij leerde de latere keizerin/tsarina Catharina de Grote kennen, die zich zeer tot de jonge edelman aangetrokken voelde en hem als minnaar nam.

1006 An ihm ist ein großer Ballettmeister verlorengegangen und ein schlechter König gewonnen worden.

1007 Jan Henryk Dąbrowski, ook bekend als Johann Heinrich Dombrowski (Duitsland) en Jean Henri Dombrowski (Frankrijk), (Pierzchów, 29 augustus 1755 - Winna Góra, 6 juni 1818) was een Pools generaal.

1008 Aleksandr Vasiljevitsj Soevorov, prins van Italië, graaf van het Heilige Roomse Rijk (Moskou, 24 november 1729 - Sint-Petersburg, 18 mei 1800) was een Russisch generaal, die in Rusland beroemdheid vergaarde omdat hij nooit een veldslag verloor. Ook eerdere voetnoot.

onaangenaam zijn. Dombrowsky hield van Schillers[1009] *Dertigjarige Oorlog*[1010] en droeg het tijdens zijn veldtochten in zijn zak. Bij Trebia of Novi trof een kogel precies de plek waar het boek lag; en dit heeft waarschijnlijk zijn leven gered. Ik zag het met kogels doorzeefde

1009 Johann Christoph Friedrich Schiller (Marbach am Neckar, 10 november 1759 – Weimar, 9 mei 1805) was een Duits toneelschrijver, filosoof en dichter. Hij geldt als een van de grotere literatoren in de Duitse geschiedenis. In 1792 werd hij tot ereburger in Frankrijk benoemd. In 1802 werd hij in de (Duitse) adelstand verheven, vanaf dan herkenbaar aan het von, toegevoegd aan zijn naam.
Schiller was de zoon van een militair en bezocht aanvankelijk een militaire kostschool in het slot Solitude. Daarna studeerde hij rechten en geneeskunde. Hij begon al vroeg met het schrijven van gedichten en is beïnvloed door de Sturm und Drang.
In 1780 werd hij chirurgijn in Stuttgart. Vervolgens raakte hij in ongenade bij Karel Eugenius van Württemberg, de hertog van Württemberg, en Schiller vluchtte naar Mannheim en Bauerbach. Van 1784 tot 1787 was hij te gast in Weimar, Leipzig en Dresden.
Een historische studie Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande (1788) bezorgde hem een aanstelling als professor in Jena maar zonder salaris. Alhoewel in 1791 bij hem tering werd geconstateerd, ontwikkelde Schiller een bewonderenswaardige werkzaamheid. Hij schreef belangrijke werken over de *Dertigjarige Oorlog, Wallenstein, Jeanne d'Arc, de Maagd van Orleans, Maria Stuart* en *Willem Tell*.
In 1790 trouwde hij met Charlotte von Lengefeld. In 1794 ontmoette hij Goethe. Aanvankelijk bekeken de twee grootheden elkaar jaloers, maar zij werden toch vrienden. Schiller had een passie voor roken en kaartspelen, sliep tot de middag en werkte 's nachts. In 1799 verhuisde hij opnieuw naar Weimar.
Schiller was in zijn werk aanvankelijk revolutionair georiënteerd. Dat wil zeggen, zoals dat in die tijd gold: streven naar vrijheid en gelijkheid, het afwijzen van willekeur en onrechtvaardigheid. In later jaren was hij gematigder. Schiller is onder andere bekend van de Ode an die Freude (1785), dat hij schreef voor een vrijmetselaarsloge en dat door tijdgenoot Beethoven gedeeltelijk verwerkt werd in het slotdeel van zijn Negende Symfonie.
Schiller was in zijn werk aanvankelijk revolutionair georiënteerd. Dat wil zeggen, zoals dat in die tijd gold: streven naar vrijheid en gelijkheid, het afwijzen van willekeur en onrechtvaardigheid. In later jaren was hij gematigder. Schiller is onder andere bekend van de Ode an die Freude (1785), dat hij schreef voor een vrijmetselaarsloge en dat door tijdgenoot Beethoven gedeeltelijk verwerkt werd in het slotdeel van zijn Negende Symfonie.
Schiller overleed op 9 mei 1805 op 45-jarige leeftijd.
1010 De Dertigjarige Oorlog (1618-1648) was een grootschalig conflict waar de meeste Europese mogendheden bij betrokken waren. De hoofdoorzaken waren de spanningen tussen katholieke en protestante staten, maar voor Frankrijk speelden ook geostrategische motieven een belangrijke rol.

exemplaar zelf in Rome, waar hij het als souvenir aan een vriend gaf, en het verhaal uit de mond van de generaal zelf. Hij vertelde me lachend dat Schiller hem had gered, maar dat hij misschien ook schuld had aan het gevaar: want de kogel had een onwaarheid eruit geslagen.

Daar stond dat de Polen in de Slag bij Lützen vochten: dat is niet waar, het waren Kroaten. De Polen vochten nooit voor geld; zelfs nu vechten we nog voor ons vaderland, ook al is het nu onherroepelijk verloren. Dat gaf enig inzicht in de politiek van het verleden.

Ik dacht dat het te voorzien was dat Polen niet meer te redden viel. De Fransen, in hun nog steeds kritieke situatie, zouden zich niet blootstellen aan de volledige slagkracht van de verschrikkelijke Drievoudige Alliantie[1011] om een halfslachtige republiek te herstellen in het bestaan waarvan ze nu geen enkel belang hadden. Jaloezie tussen de grote, machtige buren is waarschijnlijk en gunstig voor hen. Als de Polen nog steeds onder één meester zouden vallen, zou juist deze jaloezie hen nog kunnen beschermen. Ze leken dit van tevoren zelf te voelen, en sinds de catastrofe zich had voorgedaan, probeerden ze hier en daar om onder één meester te komen. Ik weet zelf dat ik als Russische officier in Posen bij de hoofdwacht tegenover de Pruisische kanonnen werd belegerd door een dozijn jonge Polen, die er bij mij op aandrongen dat de keizerin ze allemaal zou innemen; ze hoefde maar een paar bataljons hulp te sturen en ze zouden de Pruisen terugslaan. Ze gaven veel schijnbare redenen waarom ze liever Russische onderdanen waren, maar ze verborgen zeker de ware. Ze dachten ongetwijfeld dat als we maar bij elkaar blijven, we snel ons politieke bestaan terugkrijgen door een of andere samenloop van omstandigheden. De generaal vond de conclusie nogal gezocht, maar zei dat een patriot de laatste vage hoop voor zijn vaderland mag en moet uitproberen. Dat is goed en nobel.

De Polen hier hebben nog steeds hun oude organisatie en dragen hun oude insignes, zodat je de oude officieren nog steeds voor Saksen zou kunnen aanzien. De voedselschaarste tijdens de oorlog moet in Italië soms groot zijn geweest, want er werd gezegd dat de portie van een soldaat op een keer was teruggebracht tot acht kastanjes en vier vijgen. Tevredenheid wordt wederzijds uitgedrukt met een eigenaardig soort koddige militaire vertrouwelijkheid. Zo zeiden de Fransen over de Polen: *Ah ce sont de braves coquins: ils mangent comme les loups,*

1011 Tegenstanders van Napoleon.

boivent diablement, et se battent comme les lions.[1012] De Poolse officieren konden de Franse soldaten niet genoeg prijzen om hun moed, hun onwrikbare vastberadenheid en hun stipte gehoorzaamheid. Waar de Fransen niet succesvol waren, was dat zeker altijd de schuld van hun leiders. Er wordt beweerd dat het Poolse korps bij de laatste oproep nog 15.000 man sterk was; en nu wordt een deel ervan in Livorno ingescheept voor St. Domingo. Het lijkt erop dat Bonaparte op deze slimme manier, die hier en daar lijkt te worden opgemerkt, zich probeert te ontdoen van alle troepen die hem enigszins ongeschikt lijken voor zijn bedoelingen in Europa. Ook wordt de onrust ginds misschien niet zo snel bedwongen als met Franse energie mogelijk zou zijn geweest.

De vriendelijke ontvangst van de generaal hield me hier een paar dagen langer dan ik van plan was te blijven; en in mijn vrije uren genoot ik van het lezen van Wielands[1013] *Oberon*,[1014] dat een landgenoot voor me had meegenomen. De eerste paar dagen werd ik in de herberg met

1012 Ach, het zijn dappere boefjes: ze eten als wolven, drinken duivels en vechten als leeuwen.

1013 Christoph Martin Wieland (Oberholzheim, 5 september 1733 - Weimar, 20 januari 1813) was een Duits schrijver uit het rococo. Hij vertegenwoordigt, als enige Duitse auteur van betekenis, een stroming die men humoristisch classicisme noemt.

1014 Oberon is een vers-epos van Christoph Martin Wieland dat voor het eerst werd gepubliceerd in 1780. Het is gebaseerd op de mythologische figuur van de gelijknamige elfenkoning. Het epos werd in de loop van de tijd in totaal zeven keer herwerkt totdat het in 1796 zijn definitieve vorm kreeg. Het had een grote invloed op talrijke muzikale en poëtische werken uit die tijd, zoals Schillers Don Karlos, Goethes Faust II en Mozarts Zauberflöte. Carl Maria von Weber gebruikte het materiaal in zijn laatste opera Oberon uit 1826.
Verhaallijn
Hüon van Bordeaux doodt een zoon van Karel de Grote, waarop Karel de Grote hem uit zijn rijk verbant. Hij mag alleen terugkeren op voorwaarde dat hij een handvol baardhaar en vier kiezen van de kalief van Bagdad afpakt, zijn dochter driemaal kust en de man links van hem onthoofdt.
Hüon gaat op pad en ontmoet al snel een voormalige volgeling van zijn vader die stierf tijdens de kruistochten, die vanaf nu zijn trouwe metgezel zal zijn. Zijn naam is Scherasmin.
De elfenkoning Oberon en zijn vrouw Titania hebben ruzie. Ze wil zich pas met hem verzoenen als hij een stel vindt dat hoe dan ook trouw en kuis is. Er wordt gezegd dat dit Hüon en Rezia zijn, de dochter van de kalief. Daarom verschijnt Oberon aan de Fransman, geeft hem een betoverde hoorn en laat Rezia in een droom zien. Enz.

enige argwaan behandeld, als een gewone Tornisterträger, maar omdat ik dagelijks naar de generaal ging, mooie hemden aan de wasserij gaf, goede mensen op mijn kamer ontving, en vooral omdat ik een paar dure goudstukken liet wisselen, werd het hele huis ongewoon goedaardig, van de hoofdmeester tot de laatste *Stubenfeger*.[1015]

Ik moet je ook vertellen dat ik in Milaan naar mijn smaak de mooiste vrouwen van heel Italië vond, de Corso in Rome niet uitgezonderd. Ik kijk naar de promenades, die hier erg in trek zijn, en naar de toneelstukken. Hier in dit huis, zoals vaak in Italië, had ik waarschijnlijk de pech dat ik werd beschouwd als een rijke zonderling die op zijn eigen manier moest worden behandeld. Ik kon protesteren zoveel ik wilde in Neder-Italië en Sicilië, en mijn Duitsheid benadrukken, maar ik was *Signor Inglese en Eccellenza*;[1016] en er werd dienovereenkomstig afgerekend. Men zou hetzelfde kunnen denken in Milaan op een nieuwe schaal. De nijverheid is talrijk en gevarieerd. Op een zondagochtend zat ik rustig in mijn kamer iets te lezen in de *Libertinages*[1017] van Catullus;[1018] toen werd er geklopt en op mijn roep kwam een meisje de kamer binnen dat zelfs zonder Catullus de zesde smeekbede[1019] krachtig genoeg zou hebben uitgesproken. De jonge, mooie zondares leek haar verschijning te hebben uitgedacht met de fijnste hetaera-kunsten.[1020] Ik zal niet proberen om mijn verdienste als stylist of filosoof te vergroten door haar beschrijving. *Signore comanda qualche cosa?*[1021] vroeg ze op een lieve lispelende toon, terwijl ze haar schattige handje met een mandje liet spelen en moeite deed om het te openen. Ik keek haar een beetje beduusd aan en wachtte even voordat ik een beetje aarzelend nee antwoordde. *Niente*?[1022] vroeg ze, en de duivel moet haar lessen in geluid hebben gegeven. Ik gooide de poes uit het raam en stond waarschijnlijk op het punt om een sottise te zeggen of te begaan, toen de serieuzere filosofie me snel in het gezicht sloeg. Niente, mopperde ik, half in strijd met mezelf; en de verleidster

1015 salonveger/schoonmaker.
1016 Mijnheer Engels en Uwe Excellentie.
1017 vrijheden. Niet toevallig dit gedicht.
1018 Gaius Valerius Catullus (Verona, ca. 84 -Rome, tussen 54 en 47 v.Chr.) was de eerste grote Latijnse lyricus.Als een van de invloedrijkste dichters van de 1e eeuw voor Christus uit de Ciceroniaanse periode schreef hij ongeveer 116 gedichten
1019 Over kuisheid.
1020 animeerkunsten.
1021 Heer beveelt iets? Quelque chose? Heeft U iets nodig?
1022 Niets?

nam met onbeschrijfelijke gratie afscheid. Wie weet of ik de mand niet wat nauwkeuriger had onderzocht als de duivelin voor de derde keer met dezelfde stem had gevraagd of ik helemaal niets lustte. Dat was het geval, mijn vriend; en als het anders was geweest, was ik niet zo bekrompen en had ik het je misschien anders verteld, of helemaal niet. Dus ging ik redelijk tevreden met mezelf naar de Generaal.[1023]

1023 Niente? fragte sie, und der Teufel muß ihr im Ton Unterricht gegeben haben. Ich warf den Katull ins Fenster und war höchst wahrscheinlich im Begriff eine Sottise zu sagen oder zu begehen, als mir schnell die ernstere Philosophie still eine Ohrfeige gab. Niente, brummte ich grämelnd, halb mit mir selbst in Zwist; und die Versucherin nahm mit unbeschreiblicher Grazie Abschied. Wer weiß, ob ich nicht das Körbchen etwas näher untersucht hätte, wenn die Teufelin zum dritten Mal mit der nämlichen Stimme gefragt hätte, ob gar nichts gefiele. So war die Sache, mein Freund; und wäre sie anders gewesen, so bin ich nicht so engbrüstig und könnte sie Dir anders oder gar nicht erzählt haben. Ich ging also nur leidlich mit mir zufrieden zum General.

52

Zürich

Ik ben nu bij de Helvetiërs[1024] en bijna terug in het Duitse vaderland, en over een paar dagen ga ik een ommetje maken naar de Galliërs.[1025] Er zal daar op dit moment zeker niet veel te zien en te horen zijn, maar nu ik toch onderweg ben, wil ik langs de Seine slenteren. Als ik thuis weer stevig op mijn plek zit, zal het lastiger worden om alsnog te gaan.

Ik verliet Milaan op de veertiende juni, en die dag ging ik naar Sesto aan de Ticino, dat ik op voorhand niet zo indrukwekkend zou hebben gevonden als ik het aantrof. In de buurt van Milaan was al veel graan geoogst, alles was in volle gang; en toen ik over de berg kwam, begon het graan op de weg naar Altorf net op te schieten: dat is een duidelijk contrast. De grootste zegen voor mij was het prachtige water dat ik overal aantrof. Vanuit Milaan had ik de besneeuwde Alpen met genoegen gezien en nu naderde ik ze met elke stap, en al snel betrad ik ze zelf. Vanuit Sesto ging ik de Ticino en het Lago Maggiore op, puur om te genieten van de prachtige regio, die echt prachtig is. Ik kwam uit Neder-Italië en Sicilië, ik heb daarom niet veel moeite gedaan om de Borromeïsche eilanden in de buurt te zien, want mijn schipper vertelde me dat het me een extra dag zou kosten en waarschijnlijk twee dukaten meer. Dus zag ik de gigantische St. Karl Borromeo van een afstandje op de heuvel links bij Varone, en vervolgens zeilde ik langs zowel het prachtige eiland als langs het moedereiland. Ik zou daar hoogstwaarschijnlijk alleen sinaasappelboomgaarden te zien hebben gekregen, die ik in Neder-Italië beter had gezien, en te horen hebben gekregen dat Joseph hier sliep, Maria Theresia hier en Bonaparte daar. Dat zou nauwelijks zo belangrijk voor me zijn geweest als de kasteelheer van Weissenfels[1026] me vertelde dat Frederik II hier in dit bed sliep na de Slag bij Roßbach.

1024 Zwitsers.

1025 Fransen.

1026 Weißenfels is een gemeente in de Duitse deelstaat Saksen-Anhalt, gelegen in de Landkreis Burgenlandkreis (In zuidoosten van Duitsland). In Weißenfels is het museum Heinrich-Schütz-Haus gevestigd dat zich wijdt aan het leven en werk van de barokcomponist Heinrich Schütz.

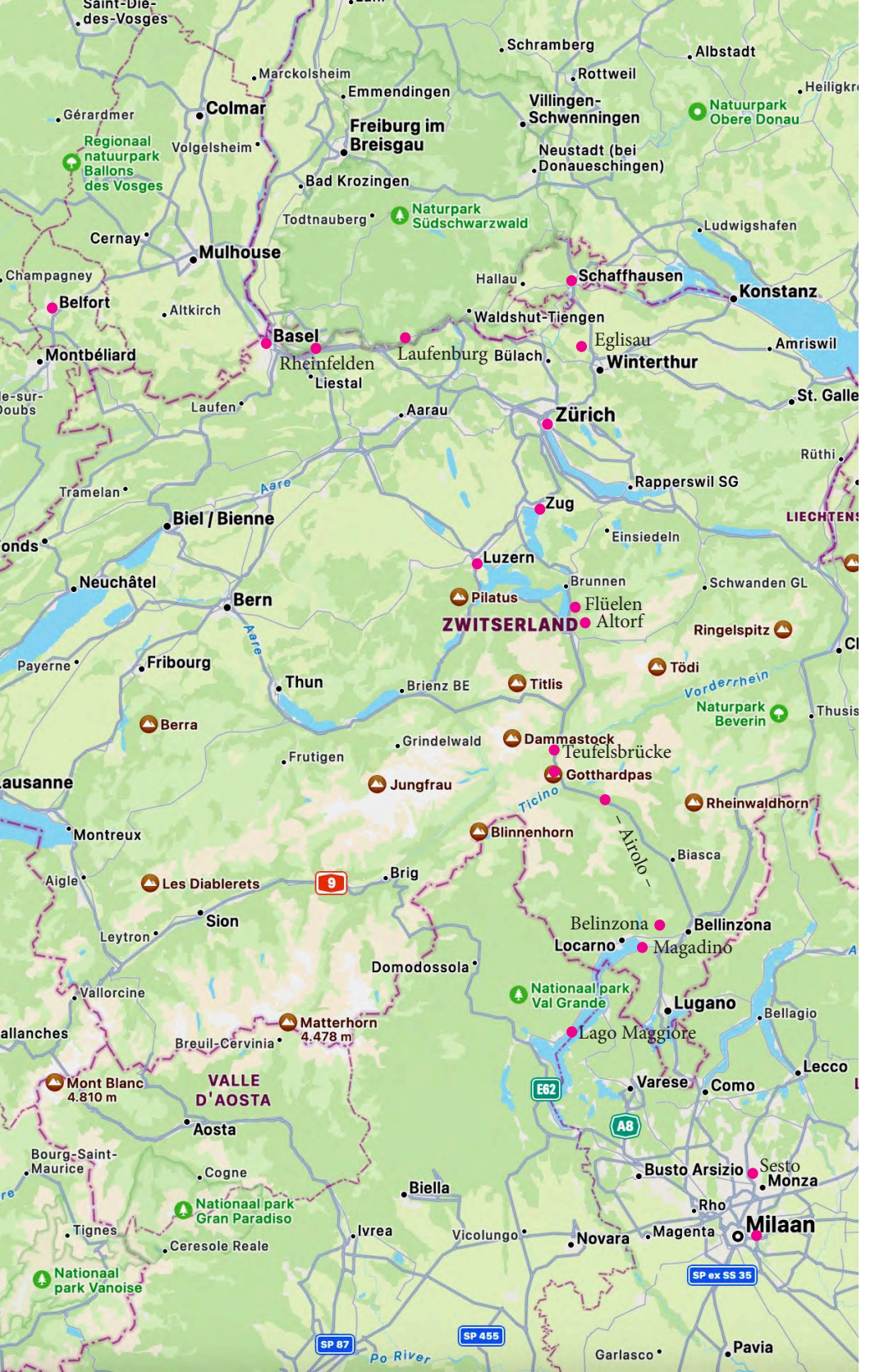
Saint-Die-des-Vosges
Schramberg
Albstadt
Marckolsheim
Rottweil
Emmendingen
Villingen-Schwenningen
Natuurpark Obere Donau
Gérardmer
Colmar
Freiburg im Breisgau
Regionaal natuurpark Ballons des Vosges
Volgelsheim
Neustadt (bei Donaueschingen)
Bad Krozingen
Naturpark Südschwarzwald
Todtnauberg
Ludwigshafen
Cernay
Mulhouse
Champagney
Hallau
Schaffhausen
Konstanz
Belfort
Altkirch
Waldshut-Tiengen
Basel
Eglisau
Amriswil
Montbéliard
Rheinfelden
Laufenburg
Bülach
Winterthur
Liestal
St. Galle
Laufen
Aarau
Zürich
Rüthi
Tramelan
Aare
Rapperswil SG
Zug
Biel / Bienne
LIECHTENS
Einsiedeln
Luzern
Neuchâtel
Brunnen
Schwanden GL
Pilatus
Flüelen
Bern
ZWITSERLAND
Altorf
Ringelspitz
Payerne
Fribourg
Aare
Tödi
Thun
Brienz BE
Titlis
Vorderrhein
Naturpark Beverin
Berra
Grindelwald
Dammastock
Teufelsbrücke
Frutigen
Gotthardpas
Jungfrau
Ticino
Rheinwaldhorn
Montreux
Blinnenhorn
Biasca
Aigle
Les Diablerets
9
Brig
Sion
Leytron
Belinzona
Bellinzona
Locarno
Magadino
Domodossola
Vallorcine
Nationaal park Val Grande
Lugano
Bellagio
Matterhorn 4.478 m
Breuil-Cervinia
Lago Maggiore
Mont Blanc 4.810 m
VALLE D'AOSTA
E62
Varese
Como
Lecco
A8
Aosta
Bourg-Saint-Maurice
Busto Arsizio
Sesto
Monza
Cogne
Biella
Rho
Nationaal park Gran Paradiso
Tignes
Ivrea
Vicolungo
Novara
Magenta
Milaan
Ceresole Reale
Nationaal park Vanoise
SP ex SS 35
SP 87
SP 455
Po River
Garlasco
Pavia

De vruchtbaarheid hier is soms buitengewoon hoog en waar het gebied beschermd is tegen de hardere winden, kun je hier fruit vinden dat je ergens in Lombardije tevergeefs zou zoeken. Je ziet hier nog hele mooie olijfbomen, die aan deze kant van de Apennijnen zelden voorkomen, en zelfs Indische vijgen in de open lucht. Ik sliep aan de overkant van het meer in Magadino, waar de bovenloop van de Ticin in uitmondt, in een fatsoenlijk huis omringd door ruige bergen. De volgende ochtend vertrok ik langs de rivier via Belinzona, die me na een paar dagen over de Gotthard bracht. Twee dagen lang liep ik bergopwaarts langs de rivier. De hitte was behoorlijk drukkend beneden in de kloof tot aan Sankt Veit, waar, ik denk voor het Corpus Christi festival, een markt werd gehouden die ik aangenamer vond dan de paasmarkt in Palermo, hoewel er voor mij niets anders was dan kersen.

De eerste avond verbleef ik in een stadje waarvan de naam me ontschoten is. De Ticin stortte zich onder mijn raam omlaag langs de rotsen, tegenover me op de helling stond een klooster, en daarachter rees een vreselijk hoge alpenweide op in grillige rotsmassa's, waarvan de top nu bijna op Sint-Jansdag[1027] bedekt was met sneeuw. Het eten was beter dan ik had verwacht in deze kloven; vooral de forel uit de Ticin was heerlijk. De mensen leken veel authentieke vriendelijkheid te hebben. Mijn grootste plezier waren de alpenbronnen overal, waar ik zelden langs kwam zonder te rusten en te drinken, ook al was geen van beide nodig, en om me heen te kijken in de kloven en me voor- en achterover vast te houden aan allerlei voorwerpen. Nu was de sneeuw aan het smelten op de hoogten van de bergen, en ik had vaak vier tot zes watervallen voor mijn ogen, die in honderd stromen van de kale toppen van de Alpen naar beneden stortten, waarvan de kleinste altijd een zeer krachtige kolom water produceerde.

De Ticin biedt aan deze kant mooiere stukken dan de Reuss aan de Duitse kant; en niets moet verrassender zijn dan hier omhoog en daar omlaag te gaan. Ayrolles was mijn tweede nachtverblijf. Hier werden Duits, Italiaans en Frans bijna even goed gesproken in het huis,[1028]

1027 Het Sint Jansfeest begint na de zonsondergang van 23 juni, Sint Jansavond: de vooravond van de christelijke feestdag Sint Jansdag. Het is de dag waarop de geboorte van de Johannes de Doper wordt herdacht. De profeet die de komst van een messias aankondigde in de persoon van Jezus, die hij later zou dopen.

1028 herberg.

en de waard en zijn familie vormden een zeer vriendelijke kring, waarin ik me onmiddellijk thuis voelde. Suvorov logeerde een tijdje bij hem, dus we hadden meteen een aanknopingspunt. De waard was vol enthousiasme over de oude generaal en prees zijn vriendelijkheid en menselijkheid, wat voor velen misschien een beetje vreemd en verdacht overkomt. Maar ik zie niet in waarom de huisbaas in Ayrolles op de Gotthardt iets zou moeten zeggen wat hij niet heeft gezien. Suvorov was niet de enige generaal die hem de eer had bewezen om bij hem te zijn in de oorlog: hij heeft ze allemaal uitgetekend zoals hij ze vond. Verscheidene van hen zijn welbekend. Ik heb de twijfelachtige eer gehad om beschouwd te worden als de vereerder van de oude Suvorov, en toch heb ik alleen maar geprobeerd om zijn ware karakter te redden en om enkele verschijnselen te verklaren waarvan hij beschuldigd wordt.

In Praag zat hij naar een lelijk schilderij te staren. De leeuw[1029] is dood en nu wordt hij geslagen. Ik weet heel goed dat het hele leven van deze man een aaneenschakeling van eigenaardigheden was; maar afgaand op zijn niet-vrienden in Praag en Wenen, zou hij een doodgewone oude mopperkont zijn geweest; en dat was hij zeker niet. Eigenaardigheid was zijn karaktertrek: en in Praag was hij in een eigen humeur tegen iedereen en iedereen was in een eigen humeur tegen hem. De politieke omstandigheden wijzen op de gênante positie waarin hij zich op dat moment van alle kanten bevond. Noch zijn eigen vorst noch het keizerlijk hof waren tevreden over zijn gedrag. Hij had gesproken over allerlei fouten zonder enige voorzichtigheid of aanzien des persoons. Hij was oud en ziekelijk en naderde het einde van zijn leven. Zijn kritiek kon onder deze omstandigheden niet minder worden. De onfatsoenlijkheden van sommige van zijn ondergeschikten waren waarschijnlijk aan hem te wijten; en hijzelf was zeker niet de man die zijn karakter altijd had kunnen verheffen door mooie menselijkheid en sierlijkheid van leven.

Hij was zich bewust van zijn waarde, een man van vastberaden rechtvaardigheid, maar tegelijkertijd een ijzeren soldaat, hij zat vol eigenaardigheden, waarvan er veel leken op bizarheden en grillen; hij was extreem streng voor zichzelf en dan ook nog in zijn eisen aan anderen, en hij sprak sceptisch en sarcastisch over alles. Zijn onverdraagzaamheid was zeer goed doordacht, en onbetwistbaar niet

1029 Wij leeuwen hebben gejaagd. Eerste hoofdstuk. p. 11.

zo verwerpelijk als het op de Seine zou zijn geweest: maar zelfs in dit stuk verloochende zijn eigen karakter hem niet, en gaf het een schijn van aanmatigendheid.

Hij zou er in Praag een smerige bende van hebben gemaakt, zijn vertrokken zonder een kreuzer te betalen, en niets hebben achtergelaten dan een oude nachtspiegel, die wordt bewaard als een relikwie van zijn eigen soort.[1030] Dit is zeker nog een barokke tegenprestatie: want gierigheid was net zomin zijn karakter als opschepperige extravagantie. Als ik deze dingen niet van echte mannen had gehoord, zou ik alleen maar mijn hoofd schudden en ze bij de belachelijke hersenspinsels van die tijd scharen. Maar het is niet nodig om de duivel zwarter te maken dan hij is; en ik ben er vast van overtuigd dat Suvorov een eerlijk man was, en geen grappenmaker, ook al had hij een sterke dosis excentriciteit, en speelde hij vaak komedie met de wereld in zijn persoonlijke leven, net zoals zijn energie in het openbaar werd gebruikt voor allerlei tragedies. Je weet dat ik niets aan de man te danken heb, en dat ik daarom niets anders dan mijn eerlijke mening in mijn opmerkingen kan leggen. Als we sommige Engelsen moeten geloven die hun geloofwaardigheid niet hebben verspeeld door hun persoonlijke karakter, is de Noorderling Suvorov, zelfs als alles wat er over hem wordt gezegd waar zou zijn, nog steeds een toonbeeld van menselijkheid tegenover de held van de dag, Bonaparte, die gevangenen bij duizenden liet afslachten in zijn Oosterse veldtochten.[1031]

Hierboven werd beweerd dat als Suvorov de tijd had gehad om slechts zesduizend man over de berg naar Zürich te sturen, de slag tegen de Fransen net zo verschrikkelijk zou zijn geweest als tegen de Russen. Alle Fransen met wie ik over de geschiedenis heb gesproken, geven hetzelfde toe en zeggen dat alleen de uitschakeling van de aartshertog, die in de val was gelopen van de valse manoeuvre aan de

1030 Er soll in Prag eine schmutzige Filzerei gezeigt haben, weggefahren sein ohne einen Kreuzer zu bezahlen, und nichts als einen alten Nachttopf zurückgelassen haben, den man als eine Reliquie ganz eigener Art aufbewahrt.

1031 Wenn wir einigen Engländern glauben wollen, die durch ihren persönlichen Charakter ihre Glaubwürdigkeit nicht verwirkt haben, so ist der Nordländer Suworow, wenn auch alles wahr war, was von ihm erzählt wird, immer noch ein Muster der Humanität gegen den Helden des Tages, Bonaparte, der auf seinen morgenländischen Feldzügen die Gefangenen zu Tausenden niederkartätschen ließ.

Nederrijn, de oorzaak was van hun geluk; en ze bekennen dat ze in de hele oorlog meestal alleen hebben gewonnen door de fouten van hun tegenstanders. Hier in Zürich heb ik overal navraag gedaan naar het gedrag van de Russen, en overal wordt getuigd van een goede prestatie, die elders als afschuwelijk wordt beschreven. Dat is partijdigheid. Men klaagt veel meer over de Fransen, wier manier van oorlog voeren vreselijk onderdrukkend moet zijn voor het land, omdat ze zelden munitie bij zich hebben en slechts pakken wat mogelijk is. Dat werkt één en twee keer; de derde keer moet het gevaarlijk zijn; wat de slimme mannen heel goed weten. Ze rekenen alleen verstandig; menselijkheid is voor hen een zeer ondergeschikt doel. Dit is te wijten aan een paar generaals en commissarissen, en niet aan de hele natie.

Ayrolles is de laatste Italiaanse stad, en aan deze kant van de berg in Sankt Ursel ben je terug bij de Duitsers. Twee dagen lang heb ik gestaag bergopwaarts gelopen, dus je kunt je voorstellen dat de plaats al behoorlijk hoog ligt. Overal om me heen liggen besneeuwde bergen en de Ticin ontspringt ruisend vanaf de verschillende delen van de berg. Ik viel in slaap onder een onweersbui; een majestueus schouwspel hier in de kloven van de hoogste Alpen. De donder brak op de hoge rotswanden en rolde vervolgens vreselijk naar beneden door het dal waar ik doorheen was gekomen. Zo'n echo hoor je natuurlijk niet op de vlakte van Lützen.

In de herberg van Ayrolles zat een arme drommel die stilletjes klaagde dat zijn beurs hem geen soep toestond. Je kunt je voorstellen dat ik hem een stuk rundvlees bij zijn soep bracht, want ik heb de zwakheid er niet van te houden als anderen bij mij in de buurt honger lijden. Hij was een tamelijk oude reizende kleermaker uit Konstanz, die, zoals hij zei, naar Genua wilde om een broer te zien. Maar hij had overal zoveel gehoord over de inflatie en de onveiligheid in Italië dat hij liever over de Alpen terugging en aanbood mijn reistas voor me te dragen. Ik zei hem dat ik geen invloed op zijn beslissingen wilde hebben, dat hij zijn omstandigheden het beste kende, dat ik gewend was mijn tas zelf te dragen. Maar hij wilde zeker terug en ik aarzelde niet om hem mijn rugzak te laten dragen. Dus de volgende ochtend, de achttiende juni, klommen we vol goede moed de Gotthardt op.

Het was erg slecht weer na de storm, koud en winderig, en in de bovenste kloven kon je helemaal niets zien door de mist, en nog

verder naar boven door de sneeuwvlokken; links en rechts keken de besneeuwde bergtoppen dreigend neer vanuit de duisternis van de storm. Na twee pittige uren hadden we ons een weg gebaand naar het hoger gelegen gebied, waar het klooster en de herberg staan, en waar ze in de vorige oorlog waren verslagen. Het eerste is nog steeds verlaten en de sneeuw ligt van binnen hoog opgestapeld tegen de muren; de herberg is redelijk gerestaureerd en de mensen zijn al weer redelijk op hun gemak. Het moet een Hercules-taak zijn geweest om alleen kleine stukken geschut hierheen te brengen, en het was waarschijnlijk alleen mogelijk in de warmste zomermaanden. De sneeuw ligt nog steeds erg hoog op het pad en ik ben er verschillende keren tot aan mijn borst doorheen gezakt. Het beklimmen van de hoogste top van de berg zou me geen goed hebben gedaan, want ik kon nauwelijks twintig stappen zien in de mist. Het is misschien een nieuwe mijlpaal in de annalen van de mensheid dat de oorlog zich voor het eerst tot boven wolken en onweer uitstrekte: *coelum ipsum petimus stultitia.*[1032] Het water boven op de berg heeft een behoorlijk volume, want het giet de opbrengst van regen en sneeuw van de hoogste rotsen in het meer, waaruit de rivieren vervolgens aan verschillende kanten naar beneden stromen. Het moet een groot genoegen zijn om meerdere jaren achter elkaar in de Alpen te kunnen wandelen. Wat een verscheidenheid aan landschappen heeft niet alleen de Gotthardt? Korenvelden golven om zijn voeten, kuddes grazen om zijn knieën, bossen omgorden zijn lendenen, waar het wild zich door de kloven stort; onweersbuien donderen om zijn schouders, van waaruit de rivieren naar alle zeeën stromen en de kop van Adula in zonnestralen zwemt. Het onweer van gisteren zou de oorzaak kunnen zijn van het vreselijke weer van vandaag: maar de verandering ging zo snel dat er in een kwartier soms dichte mist, storm, sneeuwstorm, regen en zonneschijn was, en de wolken zich alweer een weg door de ravijnen baanden.

Toen ik boven had ontbeten, ging ik aan de Duitse kant naar beneden via Sankt Ursel, door het Ursler Loch en over de Teufelsbrücke. Denk aan het duivelse weer bij de Duivelsbrug, waar ik links en rechts op de rotsen nauwelijks een paar vadem kon zien, en je zult zien dat het een duivelse wandeling was: maar ik zou de herinnering eraan niet willen missen. Naarmate we verder afdaalden, werd het weer helder en vriendelijk, en slechts een paar ravijnen in de verschrikkelijke

1032 Wij vragen om dwaasheid van de hemel zelf.

Schwarzwäldern[1033] lagen nog hoog onder de sneeuw en de toppen van de bergen waren wit. Mijn kleermaker uit Konstanz vertelde me veel over zijn leven, dat niet bepaald het beste was, maar waarvan de man helemaal geen idee leek te hebben. Hij begon heel naïef met de bekentenis dat hij zijn hele leven nog nooit had gewerkt en dat hij daar nu, in zijn achtenveertigste jaar, ook niet mee zou beginnen. - Nou, dat is stichtelijk; en wat heeft hij gedaan? - Het is beter om te werken dan om te dienen. - Nu vertelde hij me waar hij was geweest: mijn persoonlijkheid was toen een last voor meneer Hipperling uit Konstanz. Hij kende de boulevards beter dan zijn eigen hel, en had alle wijnhuizen rond Napels aan weerszijden van de grot geprobeerd.[1034] Hij was eerst keizerlijk grenadier geweest, daarna cavalerist in Frankrijk, daarna kanonnier in Napels en tenslotte monnik op Corsica.

Hij zwoer heel orthodox tegen de Fransen, die hem van zijn kloosterlijke geluk hadden beroofd door de nesten te vernietigen.[1035] Nu maakte hij er een punt van om met mij terug te gaan naar Parijs. Ik liet hem niet merken dat ik zijn voortdurende omzwervingen door het land toejuichte, en hijzelf leek het gevoel te hebben dat hij er beter aan had gedaan om trouw te blijven aan zijn naald en vingerhoed.

We hadden een heerlijke wandeling toen we in één dag van Ayrolles over de berg en via Altorf naar Flüren am See liepen. Altorf, dat een paar jaar geleden door de bliksem in brand werd gezet en bijna helemaal afbrandde, wordt nu weer helemaal opgebouwd, maar net zo rommelig. Het bergachtige terrein zou voor wat meer symmetrie moeten zorgen. Een uur voorbij Altorf was het water met veel geweld uit de bergen naar beneden gestroomd en kon niet snel genoeg de weg naar de Reuss vinden, zodat we op de straat een kwartier lang in het water moesten waden, bijna tot aan de broekriem. Er was geen ontkomen aan. Als je niet kunt, dan zwem je, dacht ik, en mijn kleermaker sjokte achter me aan. De volgende ochtend nam ik de

1033 Zwarte Wouden. Donkere bossen.

1034 Nun erzählte er mir, wo er überall gewesen war: da war denn meine Personalität eine Hausunke gegen den Herrn Hipperling von Konstanz. Er kannte die Boulevards besser als seine Hölle, und hatte alle Weinhäuser um Neapel diesseits und jenseits der Grotte versucht.

1035 Er fluchte sehr orthodox über die Franzosen, die ihm seine Klosterglückseligkeit geraubt hatten, weil sie die Nester zerstörten. Nest: familiar *bed*.

boot naar Luzern zonder de plek te hebben gezien waar Tell[1036] de appel had geschoten. Niet ver van de afdaling, aan de rechterkant, stort een waterval van zeer hoge kliffen naar beneden, niet ver van Tell's kapel, en ik heb me laten vertellen dat er boven in de Alpen een aanzienlijk stuwmeer van water uit de nog hogere bergen was dat hier naar beneden stroomde. Het is jammer dat je geen tijd hebt om naar boven te klimmen; de plek ziet er van onderaf heel romantisch uit en op de top heb je vast een van de mooiste uitzichten over de Reuss en de Waldstädtersee. De tocht is bekend en je vindt hem in de meeste Zwitserse rondreizen.

In de gezegende republiek Gersau ontbeten we, en de heren klaagden bitter dat de Fransen hun geliefde autonomie hadden afgenomen. De hele tocht over het water naar Luzern is een van de mooiste; links en rechts liggen de kleine kantons, en hogerop de besneeuwde Alpen, waar je soms ver in de verte in kunt kijken. De Pilatusberg voor Luzern is slechts een dwerg die het voorplein van de reuzen bewaakt. In Luzern trof ik in de herberg tussen het goede gezelschap enkele vrienden van Johannes Müller,[1037] die met veel warmte over hem spraken.

Nadat ik de bruggen en de rivier had bekeken, ging ik naar generaal

---

1036 Willem Tell is een legendarische vrijheidsheld die aan het begin van de 14e eeuw zou hebben geleefd in Zwitserland en vooral bekend werd door het gelijknamige toneelstuk van Friedrich Schiller en de opera van Gioacchino Rossini. Het verhaal van Willem Tell is een van de stichtingsmythes van Zwitserland.

1037 Johannes von Müller (geboren op 3 januari 1752 in Schaffhausen; † 29 mei 1809 in Kassel) was een Zwitserse historicus, journalist en staatsman. Geboren als Johannes Müller, werd hij op 6 februari 1791 door Leopold II in de adel verheven als edelman van Müller zu Sylvelden.

In 1802 gebruikte de 22-jarige uit Schaffhausen afkomstige Friedrich von Hartenberg, die in 1795 als leerling aan Müller was toevertrouwd, zijn homoseksualiteit om hem grote sommen geld te laten overhandigen door zich voor te doen als de Hongaarse graaf Louis Batthyany Szent. Ivani. Onder deze naam correspondeerde Hartenberg tien maanden met Müller, waarin hij de wens naar een langdurige samenwerking suggereerde. Müller droeg zijn volledige fortuin en andere aan hem toevertrouwde gelden over aan zijn vermeende vriend. Toen de fraude werd ontdekt, klaagde Müller Hartenberg aan, terwijl Hartenberg zich verdedigde door te zeggen dat hij seksueel was misbruikt door Müller. Terwijl Hartenberg tot elf maanden gevangenisstraf werd veroordeeld, kon Müller uit de rechtzaak komen door een eed af te leggen, wat echter zijn reputatie schaadde en hem ook politiek in gevaar bracht.

Pfeiffer[1038] om zijn wasachtige Zwitserland te bekijken. Het ding is bekend genoeg, maar het is niet zo'n nutteloos stuk als sommigen misschien denken. De man heeft er vele mooie jaren van zijn leven met liefde aan gewerkt, en met een nauwkeurigheid waarmee misschien maar weinig militaire kaarten worden gemaakt. De Fransen voelden dit ook en Lecourbe,[1039] tegen wie de oude generaal eerst een

1038 Karl Pfyffer von Altishofen (geboren 25 december 1771 in Luzern; † 12 november 1840 aldaar) was een Zwitsers militair en staatsman.
Pfyffer deed onderzoek op het gebied van geologie, zoölogie, kunstgeschiedenis en technologie, informeerde wetenschappers over zijn onderzoeksresultaten en werd lid van de Economisch-Technische Vereniging in Frankfurt am Main. Hij richtte een natuurhistorisch kabinet op en werkte ijverig aan magnetisme. Omdat hij een uitstekende collectie schilderijen had, hield hij zich ook veel met kunst bezig. Van 1819 tot 1836 was hij voorzitter van de Lucerne Art Society. Hij gaf de Deense beeldhouwer Bertel Thorvaldsen de opdracht een model te ontwerpen voor een stervende leeuw die de strijd en de heroïsche dood van de Zwitserse Garde in 1792 zou vereeuwigen. Thorvaldsens leerling Ahorn von Konstanz maakte vervolgens van maart 1820 tot augustus 1821 de kolossale leeuw uit de rotsen gehouwen in de tuin van Pfyffer. De kosten van het monument, die niet op algemeen enthousiasme stuitten, bedroegen ruim 33.000 frank. In een tuinhuis bewaarde Pfyffer naast dit kunstwerk meerdere kunstvoorwerpen, waaronder: een waardevol borduurwerk dat hem was geschonken door de hertogin van Angoulême, een dochter van koning Lodewijk XVI.
Ik vond nog geen verwijzing naar de kaart in was.

1039 Claude Jacques Lecourbe (22 februari 1759 – 22 oktober 1815) was een Franse generaal tijdens de Franse Revolutionaire en Napoleontische oorlogen.
Lecourbe werd geboren in Besançon, Bourgondië, op 22 februari 1759, als zoon van Claude Guillaume Lecourbe, een cavalerieofficier, en Marie Valette. Na zijn studie in Poligny en Lons-le-Saunier, meldde hij zich in 1777 bij het Aquitaine Regiment, waar hij acht jaar diende. In augustus 1789, aan het begin van de Franse Revolutie, werd Lecourbe commandant van de Nationale Garde van Ruffey-sur-Seille. Twee jaar later werd hij benoemd tot kapitein van het 7e vrijwilligersbataljon van de Jura, en in november 1791 werd hij gepromoveerd tot chef van het bataljon. Als luitenant-kolonel nam Lecourbe deel aan de verovering van Porrentruy in april 1792 en diende later in de legers van de Rijn en van het Noorden, waarbij hij zich onderscheidde tijdens de Slag bij Fleurus in 1794.
Nadat hij in 1794 was gepromoveerd tot generaal van de brigade, werd Lecourbe in 1799 tot divisiegeneraal benoemd en kreeg hij het bevel over het leger van Zwitserland onder leiding van generaal André Masséna. Hij vocht tegen Alexander Suvorov in Zwitserland, waar zijn acties bij de Slag om de Gotthardpas de Russische opmars vertraagden en bijdroegen aan de Franse overwinning bij Zürich. Lecourbe's vriendschap met generaal Jean-Victor Moreau en zijn mondelinge verdediging van Moreau in het proces van Georges Cadoudal veroorzaakten de vijandschap met Napoleon Bonaparte, waardoor hij in 1805

uitgesproken afkeer had, wist uiteindelijk de goede wil van de oude man te winnen door zijn buigzaamheid, zodat hij zichzelf nu als zijn leerling kon beschouwen. De school was nuttig voor hem; en het is niet zonder reden dat algemeen wordt beweerd dat hij de oorlog in de bergen niet zo gunstig zou hebben gevoerd zonder de instructie van de oude man. Het wassen bouwsel is genoegzaam bekend: het is jammer dat de jaren hem niet toestonden om de rest te voltooien.

Deze oorlog heeft de bergbewoners verbaasd: ze hebben in hun land gevochten in gebieden die ontoegankelijk werden geacht. De vijand maakte paden die alleen hun gemzenjagers eerder hadden gemaakt, vooral de Russen en de Fransen. Het werd plotseling duidelijk dat het politieke bestaan van Zwitserland tot dan toe alleen te danken was aan de jaloezie van de grote buren. De Russen en Fransen kwamen de Murtervallei binnen via paden die alleen voor steenbokken begaanbaar werden geacht. Het katholicisme lijkt hier in Luzern zeer gematigd en vriendelijk te zijn.

Het meest merkwaardige voor mij was dat de ober in de herberg me vertelde dat er tweeëndertig soorten forel in het meer zaten, zodat er bij de minste windstilte een andere soort was. De exemplaren die ik kreeg zouden een Apicius[1040] hebben verrukt; en ik raad je aan, als je

---

met pensioen ging. Na de troonsafstand van Napoleon werd hij door koning Lodewijk XVIII tot graaf benoemd. De graaf van Artois riep Lecourbe in februari 1815 terug voor actieve dienst en benoemde hem tot inspecteur-generaal van de 6e militaire divisie met hoofdkwartier in Besançon.
Bij de terugkeer van Napoleon uit ballingschap op Elba bood Lecourbe hem zijn diensten aan en tijdens de Honderd Dagen voerde hij het bevel over het Leger van de Jura (I Corps of Observation), opererend in de Jura tegen aartshertog Ferdinand.

1040 Op de naam van Apicius is het enige kookboek uit de oudheid, met de titel *De re coquinaria* ('Onderwerp koken'), overgeleverd. De bedoelde Apicius was Marcus Gavius Apicius, een beruchte smulpaap uit de tijd van keizer Tiberius.
Het kookboek stamt in de vorm waarin het is overgeleverd echter uit de 4de eeuw na Christus en bevat recepten van de Griekse periode tot de vierde eeuw.
Door humanisten is het kookboek daarom ook wel toegeschreven aan een andere Apicius die ze Caelius Apicius noemden op grond van het feit dat boven een van de twee handschriften van het kookboek de woorden "API CAE" staan. De kern van het kookboek gaat echter terug op een receptenverzameling van de bekende Apicius uit de eerste eeuw. De rest is een compilatie uit latere eeuwen die ook op zijn naam is gezet.
Van Apicius is bekend dat hij twee kookboeken had geschreven, een algemeen kookboek en een kookboek over sauzen. Beide boeken zijn in het bewaard

hier komt, om het bij de forel te houden, zelfs als je niet alle variëteiten van de ober vindt.

gebleven kookboek samengebracht. Welke recepten uit *De re coquinaria* daartoe behoren is onduidelijk.

53

Luzern

Vanuit Luzern liet ik mij over het water terugroeien, door de baai aan de linkerkant, ging over de kleine bergrug naar beneden naar het meer van Zug, ging weer in de boot en liet me naar Zug brengen. Als ik vromer was geweest, was ik naar rechts doorgeroeid naar de heilige moeder van Einsiedel.[1041] Op de heuvelrug tussen deze twee meren staat de beroemde andere kapel van Tell met haar prachtige poëzie. Dit is allemaal heel goed en heel vaderlandslievend, maar ik vrees dat het niet erg waar is: want zelfs als de Zwitsers nog de ouden waren, zouden ze zichzelf in deze omstandigheden nauwelijks redden. Neem de grotere, vruchtbare kantons en laat de Alpenjagers jagen en verhongeren; ze zullen komen bedelen. Het was alleen de jaloezie op Oostenrijk die Zwitserland bestaansrecht en duurzaamheid gaf.

Vanuit Zug nam ik mijn knapzak zelf mee op mijn rug. De

1041 De Zwarte Madonna van Einsiedeln of Maria Einsiedeln is een genadebeeld in de genadekapel van de bedevaarts- en kloosterkerk van het Einsiedeln-klooster in de gemeente Einsiedeln in het kanton Schwyz.
De Zwarte Madonna van Einsiedeln is een laatgotisch wonderbeeld uit het midden van de 15e eeuw. Het verving het oorspronkelijke romaanse wonderbaarlijke beeld, dat mogelijk werd verwoest tijdens de brand van 1465, en bevindt zich in de genadekapel van het klooster. Het 117 cm hoge beeld van de Maagd Maria werd uit lindehout gesneden in de Duitse regio rond het Bodenmeer. In haar rechterhand draagt ze een scepter en op haar linkerarm het naakte kindje Jezus met een duif. De donkerroodbruine jurk van de moeder reikt tot de grond en heeft gouden randen. Omdat de figuur geen jas of sluier draagt, kan worden aangenomen dat ze als kledingfiguur is gemaakt. Tegenwoordig bezit de Madonna meer dan dertig jurken, evenals verschillende kronen en talrijke sieraden.
In 1798, kort voordat de Franse troepen binnenvielen, werd het genadebeeld voor de veiligheid weggenomen. Het werd eerst in de buurt verborgen, vervolgens begraven in de grond op de Haggenegg in het kanton Schwyz en vervolgens naar het klooster van St. Peter in Bludenz gebracht en uiteindelijk naar de provoost van St. Gerold. Daar werd het gerestaureerd door Adam Fuetscher. Hoewel hij onder het roet de oorspronkelijke, lichte huidskleur vond, schilderde hij de huid zwart. Dat het lichtgekleurde beeld in Einsiedeln werd teruggeplaatst en vanwege de ontevredenheid van de bevolking zwart werd geschilderd, lijkt een legende.
Op 29 september 1803 werd het wonderbaarlijke beeld plechtig teruggegeven aan de kloosterkerk en daar tentoongesteld.

kleermaker keek een paar minuten verbaasd, mopperde en merkte toen op dat ik wel erg bang moest zijn om hem mijn reistas niet toe te vertrouwen. Ik maakte hem duidelijk dat er hier tussen Zug en Zürich niets te vrezen viel, dat mijn geknoopte stok me hoogstens tegen hem zou beschermen, maar dat ik geen verdere verplichtingen jegens hem wilde hebben: zijn gezelschap was me ook te duur, hij was onbescheiden en bijna onbeschaamd; ik wilde niets meer voor hem betalen. Ik legde hem uit dat ik vierendertig batzen[1042] had betaald voor mijn eigen rekening in Luzern, en zesendertig voor de zijne; dat stond mij niet aan. Hij verontschuldigde zich dat hij een landgenoot had gevonden en iets met hem had gedronken, en dat de waard te veel had geschreven. Misschien was het allebei, zei ik, hij had te veel gedronken en de waard had meer geschreven, hoewel ik het niet erg waarschijnlijk acht van de eerlijke man uit Luzern: maar, mijn vriend, hij heeft waarschijnlijk veel landgenoten van Napels tot Parijs; ik betaal graag voor een soep en een stuk vlees en een paar centen, maar ik laat me maar één keer zo ruw te grazen nemen. Hij liet me echter niet in de steek; we liepen samen de Albis op en aan de andere kant weer neer, stapten onderaan in een boot en lieten ons over het meer naar Zürich brengen, waar ik de zondaar nog een paar lessen en wat geld gaf en hem liet gaan. Hij zal beide vele malen gratis hebben gekregen.

Hier ben ik weer onder patriottische vrienden, en ik zou al snel bij jullie kunnen zijn als ik niet naar links wilde. Ik zou graag in Zürich willen wonen: ik heb elders de plaatsen zelden zo mooi gevonden. Ik bracht een brief uit Rome naar Madame Geßner,[1043] de weduwe van

1042 munt.

1043 Salomon Gessner (1 april 1730 - 2 maart 1788) was een Zwitserse schilder, graficus, overheidsfunctionaris, krantenuitgever en dichter, in het laatste geval vooral bekend vanwege zijn *Idylles*. Hij was medeoprichter van de Helvetic Society en de eerste uitgever en redacteur van *de Neue Zürcher Zeitung*.
Zijn vader, Hans Konrad Gessner (1696–1775), was drukker, uitgever, boekhandelaar en lid van de Hoge Raad van Zürich. Vanaf zijn zesde tot aan zijn dood woonde hij in een huis dat zijn vader kocht, aan de Münstergasse 9. Hij begon in 1749 een stage bij een boekwinkel in Berlijn, maar bleef daar slechts een jaar, nadat hij had besloten zich te wijden aan landschapsschilderkunst. en etsen. Na een kort verblijf in Hamburg, waar hij in aanraking kwam met de poëtische werken van Karl Wilhelm Ramler en Friedrich von Hagedorn, ontwikkelde hij ook een interesse in poëzie.
Hij keerde terug naar huis zonder definitieve plannen, maar voelde zich niet

de beminnelijke dichter, en ging samen met haar naar het monument dat de vaderlandslievende vriendschap heeft opgericht voor de eerste idyllische zanger van onze natie, bij de samenvloeiing van de Siehl en de Limmat. De plek is idyllisch mooi en helemaal in de geest van de man die ze wilden eren; en de kunstenaar, zijn landgenoot, miste de nobele eenvoud niet die hier vereist was. Acacia's, platanen, zilverpopulieren en treurwilgen omringen de heilige plek. Ik heb enige tijd doorgebracht met het overzien van het slagveld; en ik kan niet begrijpen hoe de Oostenrijkers hun positie hebben kunnen verlaten. Ik zal je beschrijvingen besparen die je in veel boeken beter zou kunnen vinden. Ik vond het hier een eigenaardig fenomeen dat

geneigd om deel te nemen aan de zaken van zijn vader. In plaats daarvan sloot hij zich aan bij een groep jonge mannen, bekend als de Dienstags-Compagnie, die bijeenkwamen voor discussies en sociale activiteiten bij hun ouders thuis (in de winter) of in een clubhuis in een wijngaard in Selnau. Daar raakten ze in de ban van "Naturschwärmerei" (natuurenthousiasme of betovering) en waanden ze zich oude herders.

Zijn eerste gepubliceerde gedicht was *Lied eines Schweizers an sein bewaffnetes Mädchen* en zijn eerste schilderij was Die Nacht (1753). Zijn volgende, langere gedicht, *Daphnis* (1754), werd geïnspireerd door een vertaling van *Longus* door Jacques Amyot. De eerste editie van wat zijn bekendste werk zou worden, *Idyllen*, verscheen in 1756 en een bundel met verzamelde werken verscheen in 1762. Vanaf dat moment tot 1772 concentreerde hij zich op de schilderkunst.

In 1761 was hij medeoprichter van de Helvetic Society en datzelfde jaar trouwde hij, tegen felle tegenstand in, met Judith Heidegger (1736–1818), de dochter van een van de concurrenten van zijn vader. Een jaar later werd zijn dochter Dorothea geboren en werd hij artistiek directeur van de Porzellanmanufaktur Kilchberg-Schooren. Het jaar daarop werd een zoon, Konrad, geboren.

In 1765 werd hij verkozen tot vertegenwoordiger van het porseleingilde in de Hoge Raad van Zürich. Drie jaar later werd hij verkozen tot Obervogt (supervisor) voor de Territoriale Entwicklung Zürichs, die de leiding had over Erlenbach, en zijn zoon Heinrich werd geboren. Na 1776 bekleedde hij hetzelfde ambt voor Wipkingen.

In 1780 begon hij met het publiceren en redigeren van de *Zürcher Zeitung*, die in 1821 de Neue Zürcher Zeitung werd. Van 1781 tot aan zijn dood droeg hij de titel "Sihlherr", de senior administrateur van Sihlwald, en was hij verantwoordelijk voor de levering van brandhout aan Zürich. Hij bracht de zomers daar door, in een hut in het bos.

In 1792/93 werd het Gessner-monument opgericht in het Platzspitz-park. Het werd ontworpen door Alexander Trippel en was een van de eerste patriottische monumenten in Zwitserland. Een ander aan hem gewijd monument in Bad Dürkheim werd in 1794 door de Fransen verwoest. Er is een gedenkplaat op zijn huis geplaatst. Verschillende straten en een brug zijn naar hem vernoemd.

wanneer de pas gevalideerd werd, er twee Batzen betaald moesten worden. Ik zou graag willen weten hoe dit te rijmen viel met liberale medemenselijkheid of alleen al met legaliteit.

Staat u mij nu toe iets fragmentarisch te vertellen over mijn wandeling door Italië in het algemeen. Je hebt uit mijn verhaal kunnen opmaken dat het er daar nu heel triest uitziet; misschien wel triester dan het ooit was. Ik ben nauwgezet geweest en elk woord is de waarheid, voor zover de historische waarheid kan worden gegarandeerd. Dat Brydone[1044] op Sicilië was, betwijfelt niemand; maar velen hebben veel tegen zijn mooie verhalen. Zoveel weet ik wel, dat ze op Sicilië zelf, en vooral in Agrigento en Syracuse, erg slecht over hem te spreken zijn; maar Barthels behandeling van hem was misschien te streng.

1044 Patrick Brydone (5 januari 1736 - 19 juni 1818) was een Schotse reiziger en auteur die diende als controleur van het postzegelkantoor. Brydone werd op 5 januari 1736 geboren in Coldingham, Berwickshire, als zoon van Robert Brydone (1687-1761), de plaatselijke predikant van de Kerk van Schotland, en Elizabeth Dysart.
Nadat hij de St. Andrews University had bezocht, ging hij naar het buitenland als reizende docent of metgezel (in de volksmond bekend als *bearleader* (cicerone; gids)), met William Beckford en enkele andere heren. In 1767 of 1768, kort na zijn terugkeer uit Zwitserland, ging hij opnieuw naar het buitenland met Beckford en twee anderen als reizende leermeester. In 1770 maakte hij met deze heren een rondreis door Sicilië en Malta, waarbij het eiland maar weinig bekend was bij reizigers uit die tijd.
Deze rondreis vormt het onderwerp van zijn boek *A Tour through Sicilië and Malta*, in a *Series of Letters to William Beckford*, Esq., of Somerly in Suffolk, gepubliceerd in 1773. Zijn werk werd populair vanwege de beschrijvingen van Italië. Het kreeg positieve recensies en werd zo goed ontvangen door het lezerspubliek dat het tijdens zijn leven zeven of acht edities in Engeland doormaakte, en ook in het Frans en Duits werd vertaald. In Italië publiceerde graaf Borch negen jaar na de publicatie een bundel brieven die moesten dienen als aanvulling op de reis op Sicilië en Malta van de heer Brydone.
Brydone werd in 1773 verkozen tot Fellow van de Royal Society, als 'een heer met een goed karakter, goed thuis in verschillende takken van natuurlijke kennis, en al bekend door twee *Papers of Experiments upon Electricity*, gepubliceerd in de *Transactions*. Tot zijn kennissen behoorden John Pringle, Benjamin Franklin, John Hunter, Thomas Dundas, Rudolph de Valltravers en Richard Huck.
In 1783 werd hij stichtend lid van de Royal Society of Edinburgh. Hij bekleedde de benoeming van controleur van het postzegelkantoor, een voorloper van de belastingdienst. Het laatste deel van zijn leven bracht hij met pensioen door en hij stierf op 19 juni 1818 in Lennel House in Berwickshire.

Verschillende kritieken, die ik hier niet kan opnoemen, zijn terecht; en zijn belangrijkste fout is dat hij te veel ruimte gaf aan zijn poëtische verbeelding. De beste modernen op het eiland zijn waarschijnlijk Barthels en Münter.[1045] Ik vond Dorville bijna volledig accuraat, voor zover ik heb kunnen opmerken tijdens de rondreis.

Het hele koninkrijk Napels is in de meest trieste staat. Een koerier die van Messina via Rheggio naar Napels moet, vindt de reis altijd gevaarlijker dan een veldtocht. De officier met wie ik naar Rome reisde, was zestien keer geplunderd en had het alleen aan zijn uiterste berusting te danken dat hij nog leefde. Ik zou kunnen spreken, zei hij, maar dan zou ik geen nieuwe reis meer mogen maken, of ik zou bij de eerste al een man des doods zijn. Alle verschrikkingen die we hebben gehoord van Parijs tijdens de Revolutie zijn nog steeds menselijkheid vergeleken met wat Napels te laten zien heeft. Wat de democraten gewoon deden in Parijs, deden de royalistische Lazarones en Calabrese vertienvoudigd in Napels. Ze roosterden mensen letterlijk levend, sneden stukken af en dwongen hun vrienden die op te eten, om nog maar te zwijgen van andere schandelijke gruwelijkheden. Een eerlijke, rechtgeaarde man vertelde me dat ze naar hem toekwamen met een zak vol gezouten, afgesneden neuzen en oren, waarbij ze vermeldden van wie ze waren, en dat hij al zijn standvastigheid en voorzichtigheid moest gebruiken om niet te veel afkeuring te tonen, anders zou hij zelf een van de slachtoffers worden. Dit gebeurde onder Ruffo, wiens menselijkheid hier en daar nog steeds geprezen wordt. Het verhaal van de patriotten van St Elmo[1046] is bekend. Nelson en zijn vrouw, de

1045 Beiden in eerdere voetnoten.

1046 Het kasteel Sant'Elmo (14e eeuw; laatste versie 17e eeuw) bevindt zich in Napels, hoofdstad van de Italiaanse regio Campania. Het kasteel staat op de berg Vomero. Eeuwenlang was het een citadel ter verdediging van de stad en het koninkrijk Napels.

In de 18e eeuw huisvestte het kasteel Sant'Elmo eerst troepen van de Oostenrijkse Habsburgers en hun onderkoningen. Nadien installeerde de troepen van de Bourbon-koningen er zich (tot 1860).

In 1799 bestormden opstandelingen uit Napels het kasteel Sant'Elmo. Ze verjoegen de heersende dynastie van de Bourbons. De Franse bezetten onmiddellijk de stad en een garnizoen trok in in het kasteel Sant'Elmo. De Parthenopeïsche Republiek werd geïnstalleerd (1799-1802). Horatio Nelson en zijn Britse vloot veroverden Napels in 1802. Het kasteel Sant'Elmo was een plek waar de republikeinen werden afgeslacht. Hiermee kwam koning Ferdinand IV van Bourbon terug op de troon van Napels.

ex-vrouw van Hamilton, lieten de capitulatie in naam van de regering in ontvangst nemen, en de beulen hadden er hun handen vol aan. Op deze manier kun je alles afbreken wat heilig is. De naam van de admiraal, en nog meer de naam van de dame, wordt met afschuw en verachting genoemd, en Data wordt ter verantwoording geroepen.

Men zegt dat Calabrië nu in algemene anarchie verkeert. Dat is begrijpelijk. Onderwijs is dat niet, en het kleine beetje christendom dat er is, is eerder een vloek voor de mensheid. De Fransen kwamen en begonnen een revolutie; de halve zwijnen toonden vertrouwen en werden verraden. Ruffo kwam in naam van de koning, en beloofde; de bedrogenen volgden, en nu woeden ze onder hem tot schande van de menselijke natuur in de hoofdstad. Nu zeggen ze dat de koning hen nog erger heeft verraden dan de Fransen. Wie kan bepalen in hoeverre ze gelijk hebben?[1047] De regering van de Dey kan nauwelijks wreder zijn; slechter is het niet. Er zijn nu nauwelijks vijftienduizend troepen in het hele koninkrijk en op het hele eiland samen: ze worden slecht betaald, en dit slechte loon wordt nog slechter uitbetaald. Je kunt je de gevolgen voorstellen. Ontevredenheid geldt voor het jakobinisme, zoals bijna overal. Ik heb de meeste steden van het rijk gezien, en volgens mijn schatting is het aantal troepen nog steeds hoog. De zogenaamde patriotten schreeuwen over het verraad van de Fransen en knarsen hun tanden stuk op de regering. Aan gematigdheid en rechtvaardigheid wordt in Napels niet gedacht. Met vijfduizend Fransen wil ik het hele rijk hervormen en opnieuw vestigen, vertelde een niet-Zelotiaanse partizaan me. De meest rechtschapen mensen werden gedwongen zich aan te sluiten bij de revolutie om zichzelf te redden en werden vervolgens geëxecuteerd vanwege deze dwang.

Napoleon Bonaparte bestormde met zijn troepen het kasteel Sant'Elmo en de Fransen heroverden het koninkrijk Napels. Zijn broer Jozef Bonaparte en zijn zwager Joachim Murat werden koning van Napels (1806-1812). Koning Ferdinand IV van Bourbon keerde weer als koning Ferdinand I der Beide Siciliën na het Congres van Wenen (1815). De Oostenrijkse troepen die Ferdinand steunden, marcheerden in het kasteel Sant'Elmo.

1047 In Kalabrien soll jetzt allgemeine Anarchie sein. Das ist begreiflich. Bildung ist nicht, und das Bißchen Christentum ist, so wie es dort ist, mehr ein Fluch der Menschheit. Die Franzosen kamen und setzten in Revolution; die Halbwilden trauten und wurden verraten. Ruffo kam im Namen des Königs, und versprach; die Betrogenen folgten und wüteten nun unter ihm bis zur Schande der menschlichen Natur in der Hauptstadt. Jetzt sagen sie, der König habe sie noch ärger betrogen als die Franzosen. Wer kann bestimmen, wie weit sie Recht haben?

Dit lot trof vooral de artsen. Er werden voorbeelden verteld van omstandigheden die de rillingen over de rug deden lopen. Filangieri[1048] was gelukkig al eerder gestorven. De regering, in haar totale onverschilligheid, neemt alle middelen om de gemoederen nog meer te verhitten; ze is verderfelijk waar wettelijke gestrengheid nodig zou zijn, en wreed waar wijze gematigdheid verstandig zou zijn. Op Sicilië houdt het feodale systeem rampspoed in de meest gruwelijke vormen in stand: en hoewel meer dan de helft van het eiland woest is, staat geen enkele baron toe dat er ook maar een vierkante meter land wordt bebouwd, behalve volgens de strengste feodale wetten. De gevolgen zijn duidelijk. Ik hoorde zelf een voorbeeld van hoe gerespecteerd de regering is en hoe geliefd de minister is van de Lazarones in Napels. Er kwam een schip aan uit Palermo met wat lading uit het hof van de koning. Er werd onder andere een grote, mooie muilezel van boord gehaald; de nieuwsgierige mensen stonden er zoals gewoonlijk bij. *Kischt' è il primo minischtro*,[1049] zei een kerel uit de menigte, en de hele menigte barstte in lachen uit. Ongetwijfeld is de minister niet zo slecht als zijn vijanden hem voorhouden, maar het is genoeg om een slechte minister te zijn. De conclusie is duidelijk: het koninkrijk wordt met de dag armer en de minister wordt met de dag rijker. Aan de nijverheid wordt helemaal niet gedacht: de Engelsen en Duitsers bevoorraden alle provincies. In Napels had ik kousen nodig; die waren Engels; in Syracuse was niets inheems te vinden. Overal zijn buitenlandse kooplieden die handelen in buitenlandse artikelen. In alle straten van Napels zeggen ze luidkeels dat de minister, als half-Britse, de natie verkoopt aan de Engelsen. Ze schreeuwen over openbare armoede en openbare verspilling; ze leven van de genade van de Fransen en houden drie rechtbanken, in Palermo en Caserta en Wenen. Individuele gebeurtenissen zijn schandalig. De koning is een liefhebber van mooie vrouwen. Daar houdt hij van: anderen

1048 De Filangieri waren een Italiaans-Normandische adellijke familie die zich voor het eerst vestigde als graven en heren in de provincie Avellino (circa 1100). De naam Filangieri is afkomstig van het Latijnse Filli Angerii (zonen van Angerio) genoemd naar Richard "Angerio" van Arnes, die tijdens zijn militaire dienst de bijnaam "Angerio" aannam als kapitein van de Italiaanse falangerio (kootjes) tijdens de Eerste Kruistocht. Ze speelden een prominente rol in het koninkrijk Sicilië (vóór de Oorlog van de Siciliaanse Vespers) en het daaropvolgende koninkrijk Napels.

1049 Kissht' is de premier.

doen dat ook, zonder koning te zijn. Tijdens de revolutie werd een dame opgepakt als staatsmisdadiger en het tribunaal veroordeelde haar ter dood. De nobele en interessante vrouw deed een beroep op de koning en haar vrienden zorgden ervoor dat ze naar Palermo werd gestuurd om daar eindelijk over haar lot te beslissen. De koning leefde daar enige tijd in haar gezelschap op de manier van de minnaar; uiteindelijk prikkelden de strenge strafpredikers zijn geweten: de vrouw werd teruggestuurd naar Napels en - geëxecuteerd. Ze vertelde het hele verhaal zelf voor haar dood op het schavot van bloed. Dat is relatief net zo erg als de gepekelde neuzen en oren. De namen en omstandigheden en het hele proces werden me herhaaldelijk verteld.

De schatkist is leeg, de officieren moeten wachten en ze worden verondersteld jachtpartijen te geven die meer dan 50.000 Napolitaanse dukaten kosten. Generaal Murat kreeg geschenken ter waarde van 200.000 thalers. Ik weet niet wie er meer ontstemd is, de koning of Murat? De laatste handelde niet als koning, en de tweede slecht als republikein. Fabricius handelde anders.

De rovers zwerven van de ene provincie naar de andere, plunderen en moorden zonder te worden aangesproken door de rechterlijke macht. Mensen mogen zo goed en zo slecht zijn als ze willen; nu zijn de slechten bijna altijd talrijker dan de goeden, vooral in zulke gevallen van nalatigheid: dit verklaart gemakkelijk de wanorde. De aard van het land helpt het onheil; de bergen herbergen in hun ravijnen en hoeken de schurken waartegen de regering geen preventieve maatregelen neemt. Ik heb in het hele koninkrijk geen enkele militaire patrouille gezien, maar wel bendes van wel vijfentwintig gewapende mannen. Deze worden ook verondersteld politie te zijn, maar ze dragen geen insigne, zijn niet te onderscheiden van schurken en alle eerlijke mensen zijn bang voor ze.

In het algemeen heb ik nu drie partijen opgemerkt in Napels, de partij van de koning en van de huidige regering, waartoe alle aanhangers van de koning en van de minister behoren: de partij van de kroonprins, van wie ze zonder veel reden iets beters verwachten: en de partij van de Malcontenten,[1050] die geen hoop hebben op vader en zoon, en geloven dat geen enkele verandering slechter kan zijn. Deze laatste partij lijkt de sterkste te zijn, maar nu ze volledig in de steek is

1050 mal content: slecht tevreden.

gelaten door de Fransen, weet ze niet meer welk standpunt ze moet innemen.

In Rome wordt alles in het werk gesteld om alle takken van de hiërarchie en het feodale systeem te herstellen: justitie en politie zullen volgen, voor zover ze verenigbaar zijn. De monniken glinsteren van het vet en zegenen hun redder Bonaparte. De mensen verhongeren en sterven, of vervloeken en roven, dat is afhankelijk van of ze meer energie of meer vroom geduld hebben. Het zal beter worden, hoezeer het systeem ook lijdt.

In Hetruria[1051] zijn de mensen nog steeds verbaasd over alle veranderingen in binnen- en buitenland. De meesten wensen, nu het volk eenmaal geregeerd moet worden, terug naar het zachte Oostenrijkse juk zoals dat onder Leopold was. De meer verstandigen klagen stilletjes of zelfs luidkeels over de grootheidswaanzin van het Romeinse hof en de zwakte van de regering; en de vurige polypragmatici hopen op verandering aan deze kant van de bergen.

De Italiaanse Republiek komt – ondanks de hooghartigheid en malversaties van de Fransen: van de buren – langzaam uit een periode van duizend jaar lethargie. Op sommige plaatsen was al veel voorbereidend werk gedaan: maar ook het oude pausdom herstelde zich en werd wat menselijker. Het pontificale aan deze kant van de Apennijnen lijkt echter nooit zo laag gezonken te zijn als in de buurt van het Vaticaanse heiligdom. Ver van de zegen bloeide er altijd iets beters. Alles is hier nog steeds in een staat van ontwikkeling en crisis. De grote steden mogen dan klagen over verliezen, het vlakke platteland groeit nog steeds zienderogen. Dit is heel eenvoudig te verklaren. In Italië lijken de steden het land te hebben opgeslokt, wat waarschijnlijk politiek noch oneindig goed is.

De Fransen hebben zich over het algemeen goed gedragen in Italië, net als in Duitsland. Er worden voorbeelden van zelfopoffering en nobelheid verteld, die de humane luisteraar zeer bevallen en zijn sympathieke aard compenseren voor de tegenstand die soms opduikt. Individuele generaals, commissarissen en officieren maken vaak opvallende uitzonderingen. Onder de generaals wordt Murat[1052] overal genoemd als een afperser en een lastpak; en het lijkt mij dat de schijn de beschuldiging bevestigt: hij wordt rijk tegen hoge kosten.

1051 Etruria - ook Hetruria, later Tuscia, bij de Grieken Tyrrhenia, thans Toscane.
1052 Schoonzoon van Napoleon.

Ik heb een eeuwige regel, waarvan ik de juistheid niet kan ontkennen. Wie rijk wordt in dienst van de staat, kan geen man met een nobel karakter zijn. Elke staat betaalt zijn dienaren alleen zodat ze fatsoenlijk kunnen leven en hooguit een zakcentje kunnen sparen: maar niemand kan op een eervolle manier rijk worden. Naar mijn mening zijn er maar twee legale wegen naar rijkdom, namelijk handel en economie, behalve in een paar gelukkige gevallen. Als de ambtenaar tegelijkertijd handelaar is, is hij niet langer een goed hoofd van een belangrijke post.

De commissarissen hebben ooit het ongelukkige voorrecht om de naties te misleiden, omdat ze onmogelijk alles precies kunnen doorzien; en er wordt gezegd dat de Fransen er zeer uitgebreid gebruik van hebben gemaakt. Ik vond het weerzinwekkend om te horen dat veel Franse officieren vrij door alle provincies reisden, met of zonder zaken, met een hoeveelheid paarden die voor henzelf en hun escorte werden betaald, afhankelijk van hun rang, en toch alleen gingen, en stiekem maar twee paarden meenamen en het geld voor de rest in hun zak staken. Veel arme gemeenten, die nauwelijks nog brood hadden, moesten bij zulke gelegenheden hun laatste zilveren stuiver bij elkaar sprokkelen om de buitenlandse, zogenaamde republikeinse weldoener te kunnen betalen.

Dat is wat ik het geluk van naties noem! Het moet worden toegegeven dat de Fransen zelf deze schande vervloekten; maar het gebeurde vaak. Waar Murat het bevel voert als generaal, worden zulke dingen niet opgemerkt; Moreau zou weten hoe hij zichzelf en zijn natie kon behoeden voor zulke schanddaden. Hoeveel gewone soldaten en onderofficieren van de Fransen ik ook in Italië heb gezien, en hoeveel kilometers ik ook in hun gezelschap heb gelopen, ik heb ze allemaal beschaafd, welgemanierd, bescheiden en zeer geleerd gevonden. Ze oordeelden meestal openhartig en standvastig en uitten zulke fijne gevoelens dat het altijd een plezier was om zulk gezelschap te ontmoeten. De oude verfijnde scheldwoorden zijn zeer zeldzaam geworden en ze spreken met zo'n scherpzinnigheid en tegelijkertijd met zo'n geest van ondergeschiktheid over militaire standpunten dat alleen een slechte officier zich andere soldaten zou kunnen wensen.

Fysiek gezien is een wandeling van Triëst naar Syracuse en terug naar het Meer van Zürich, ook al is het maar vluchtig, verbonden met veel aangename verschijnselen. Op het eiland is de zoetste mix

van de rijkdom van alle natuurlijke producten te vinden, zo veel als kan worden verkregen zonder inspanning; sinaasappels van alle soorten, palmbomen, carubes,[1053] olie, vijgen, Indische en gewone, kastanjes, wijn, tarwe, rijst. In de buurt van Napels zijn Indiase vijgen, johannesbroodbomen en palmen al zeldzaam; aan deze kant van de Pontines, sinaasappels; aan deze kant van de Apennijnen, olie en vijgen. De zuidelijke kant van de berg, vanaf Florence, heeft nog steeds de meest prachtige olijfgaarden; als je afdaalt naar Bologna vind je ze niet meer: het zijn allemaal kastanjebossen. In Lombardije is er een overvloed aan wijnstokken en granen, maar alles is al noordelijker. Een enkele wijnstok maakt nog steeds een groot prieel, en aan een enkele moerbeiboom zaten soms zes meisjes bladeren te plukken: maar een olijfboom is al een zeldzaamheid.

Aan de zuidkant van de Alpenbergen groeien hier en daar nog vruchten uit warmere streken, en aan het Lago Maggiore zijn er nog sinaasappelboomgaarden, olijfgaarden en zelfs, zij het mondjesmaat, Indische vijgen. In de Ticino zijn er nog volop kastanjes en hele mooie en grote bomen, en er groeit goed graan tot aan Ayrolles. Daarna houdt de vegetatie geleidelijk op. Aan deze kant van de Reuss kun je veel verder naar beneden kijken voordat het weer begint. Sankt Ursel ligt misschien wel lager dan Ayrolles en daar groeit geen graan. Kastanjes zijn aan deze kant niet meer te vinden, of slechts heel zelden, en de walnotenboom neemt hun plaats in. Verder naar beneden is alles patriottisch.[1054]

1053 Johannesbrood is de vrucht van de johannesbroodboom, een boom die vooral rond de Middellandse Zee voorkomt en wel 500 jaar oud kan worden. De vrucht van de johannesbroodboom heeft de vorm van een lange, dikke, leerachtige peul van 10 tot 30 cm lang.

1054 vaderlands, als in Duitsland.

54

Parijs

Het is een hele reis vanaf Zürich, en ik zal er zo weinig mogelijk over vertellen omdat alles vrij bekend is. Enkele vrienden vergezelden me op 24 juni een uur lang vanuit Zürich en stuurden me onder hemelse escorte op weg. Bij Eglisau begroette ik voor het eerst de prachtige Rijn en vandaar ging ik naar Schafhausen, alleen maar om de watervallen te zien. Natuurlijk heeft hij veel meer omvang dan de Velino,[1055] maar ik zou me erg schamen als ik hem de grootste schilderachtige schoonheid zou toedichten. De natuur is bij de Velino nog grootser dan hier en de waterval nog verschrikkelijker. Ik geloof dat ik gehoord heb dat een Engelsman geprobeerd heeft de waterval af te dalen en ik geloof dat de Donquischotterie niet onmogelijk is als de rivier hoog staat is. Als het water laag stond, zou je zonder mankeren verpletterd worden. Alleen de Laufen-kant zou je moeten kiezen, want de Schafhausen-kant zou een zekere dood betekenen. Ik zeg niet dat iemand niet kan omkomen tijdens de onderneming: maar stel dat ik boven aan de Laufen-kant achtervolgd zou worden en geen uitweg zou zien, dan zou ik niet aarzelen om me in een goede boot naar beneden te wagen en mijn redding niet helemaal onwaarschijnlijk vinden. In herberg Krone in Schafhausen was een goed gezelschap van kooplieden, commissarissen en Engelsen.

Op de 25e stak ik Breisgau over. Laufenburg, waar ik de nacht doorbracht, is een armoedige plaats, waar de Rijn een tweede kleinere, minder gevaarlijke val vormt: maar zelfs dit gedeelte tussen de rotsen is erg schilderachtig. Verderop zijn er nog steeds Fransen in de dorpen en de inwoners zijn radeloos door de militaire druk van alle kanten. Alleen onze kleine aantallen weerhouden ons ervan, werd me hardop verteld, om gewelddadige middelen te proberen om onszelf te bevrijden. De Fransen moeten hier een zeer slechte, afschuwelijke discipline hebben, want ik heb herhaaldelijk gehoord dat ze vrouwen die op doorreis zijn met geweld in het bos slepen om ze te mishandelen. Ze durven de plaatselijke bevolking niet aan te vallen, omdat ze dan

1055 rivier in Midden-Italië.

zonder twijfel doodgeslagen zouden worden, wat er ook gebeurt: ze vrezen deze wanorde. Elke ingekwartierde persoon moet elke dag twee pond brood, een pond vlees en een fles wijn overhandigd krijgen. Sinds enige tijd moeten de herbergiers bij inkoop tien kreuzer per dag betalen voor de wijn: uit de opbrengst krijgen de soldaten kielen. Dit is verachtelijk weinig voor een grote natie. Dit gebeurt vandaag, 26 juni van ons jaar 1802; en de commandant van de troepen mag zijn eer redden als hij kan: ik zeg wat ik al vaak heb gehoord.

Het gebied langs de Rijn is bijna ronduit prachtig, vooral in de buurt van Rheinfelden. In Bazel werd ik bij de poort uitgenodigd om bij de Spanjaarden te komen vechten, die vrije ronseling hadden voor jongeren uit alle landen behalve voor de Fransen en de Zwitsers. Ik had hier geen hekel aan, hoewel ik de ere-uitnodiging zeker afsloeg: het laat in ieder geval zien dat ik er nog steeds uitzie alsof ik een kogel kan bijten en hem kan raken. In herberg de Wilde Manne was het gezelschap aan de tafel van de herbergier vrij talrijk en zeer welgemanierd. De Franse commandant, bij wie ik mijn paspoort ging halen, was vriendelijk en beleefd. Het Pruisische paspoort was in Milaan bijgewerkt en generaal Charpentier had er alleen maar op geschreven dat het geldig was via Zwitserland naar Parijs. In Bazel werd ik naar de eerste grenspost geleid, ongeveer een uur van de stad. Daar aangekomen wierp de beambte er slechts een blik op, gaf het terug en zei: *Vous êtes bien en règle. Bon voyage!*[1056] en sindsdien is me er nooit meer naar gevraagd. Zodra ik op Frans grondgebied kwam, was alles merkbaar aangenamer en waren de mensen beleefder en de leeftocht ook goedkoper.

In een dorp niet ver van Belfort had ik een heerlijke lunch met soep, rundvlees, een tussengerecht, gebraden vlees, twee soorten dessert en goede wijn, waarvoor ik dertig sols betaalde. Aan de andere kant van de Alpen had ik minstens drie keer zoveel moeten betalen. Dezelfde avond, vier mijl van Bazel, betaalde ik slechts zesenveertig sols voor een heel goed onderkomen met eten. Zo ging het altijd in vergelijking; en in Parijs is het niet veel duurder.

Ik vind de menselijkheid en het algemene comfort belangrijker dan de gunstige prijs.[1057] Ze spreken er nog wat Duits en mensen met een goede opleiding proberen beide talen correct en aangenaam

1056 Je hebt een goede reputatie. U houdt zich netjes aan de regels. Goede reis!

1057 Mir tut die Humanität und das allgemeine Wohlbefinden besser, als der wohlfeile Preis.

te spreken. Het dorp was vrij groot en toen ik tegen de avond een wandeling maakte door de tuinen en weiden, hoorde ik in de verte op een kleine struikachtige heuvel een lied dat me aantrok. Ik had in heel Italië nog nooit zoiets gehoord; en toen ik dichterbij kwam hoorde ik een prachtige eenvoudige plattelandsmelodie op een Duitse tekst, waarvan ik aannam dat het een gedicht van Matthison was.[1058] De zangeressen waren drie meisjes die in de prachtige avondgloed voor geestelijken hadden kunnen doorgaan. Het publiek nam toe en ik voelde me net zo thuis alsof ik aan de oevers van de Saale had gezeten.

Nu daalde ik af naar Dijon via Besançon en Auxonne. Het was een

1058 Friedrich von Matthisson (geboren 23 januari 1761 in Hohendodeleben bij Maagdenburg; † 12 maart 1831 in Wörlitz bij Dessau) was een Duitse dichter, bibliothecaris en prozaschrijver. Matthisson werd geprezen door zijn tijdgenoten, waaronder Friedrich Schiller, zeer gewaardeerd, maar na zijn dood al snel grotendeels vergeten.
Veel van de gedichten en liederen van Friedrich von Matthisson zijn op muziek gezet door Ludwig van Beethoven en Franz Schubert. Bijvoorbeeld: *Adelaide*. Op 4 augustus 1800 bedankte Beethoven Matthisson "für das Seelige Vergnügen, was mir ihre poesie überhaupt immer machte und noch machen wird."
Adelaide werd rond 1795–1796 met pianobegeleiding als Opus 46 op muziek gezet door Ludwig van Beethoven. Het is geschreven in B majeur voor sopraan- of tenorstem.
De tekst is een vroegromantisch gedicht van Friedrich von Matthisson:

Einsam wandelt dein Freund im Frühlingsgarten,
Mild vom lieblichen Zauberlicht umflossen,
Das durch wankende Blütenzweige zittert,
Adelaide!

In der spiegelnden Flut, im Schnee der Alpen,
In des sinkenden Tages Goldgewölke,
Im Gefilde der Sterne strahlt dein Bildnis,
Adelaide!

Abendlüftchen im zarten Laube flüstern,
Silberglöckchen des Mais im Grase säuseln,
Wellen rauschen und Nachtigallen flöten,
Adelaide!

Einst, o Wunder! entblüht auf meinem Grabe,
Eine Blume der Asche meines Herzens.
Deutlich schimmert auf jedem Purpurblättchen:
Adelaide!

genot om te lopen; overal waar je keek zag je bedrijvigheid en soms zelfs welvaart. Er was in ieder geval geen sprake van de beklemmende schaarste en exorbitante prijzen die je aan de andere kant van de Alpen aantrof: en toch had hier de revolutie gewoed en was de oorlog verwoestend geweest. Besançon is waarschijnlijk meer een wapenarsenaal dan een vesting. De stad is sinds de tijd van Caesar altijd een belangrijke post geweest. Maar bij een belegering zou de stad al snel in puin liggen en zou de stad nauwelijks standhouden. In Auxonne werden alle vestingwerken afgebroken en iedereen wandelde, liep en reed ongehinderd en ongevraagd in en uit. Ik vond dat erg liberaal, zelfs vergeleken met Zwitserland. Ik verbleef een avond in Genlis,[1059] het landgoed van de beroemde schrijver. Het landgoed is erg mooi, maar erg bescheiden; en de dame is hier, ondanks wat haar vijanden van haar zeggen, erg geliefd.

Dijon ligt op ongeveer een uur rijden en het is een redelijk aangename wandeling door de stad. De stad voelt de gevolgen van de Revolutie eerder dan alle andere, omdat die hier bijzonder gewelddadig was. De mensen weten nog steeds niet wat ze ervan moeten denken vanwege de heersende beangstigende klimaat: de meesten schijnen koningsgezind te zijn. Mijn huisbaas, die heel beleefd tegen me was, vertelde me in lange klaagzangen over de hele gang van zaken in de stad, en de verschrikkelijke periode onder Robespierre,[1060] toen zoveel

1059Genlis is een gemeente in het Franse departement Côte-d'Or (regio Bourgogne-Franche-Comté). De plaats maakt deel uit van het arrondissement Dijon. Het kasteel van Genlis werd gebouwd in de 17e eeuw en ligt in een groot landschapspark. De kerk Saint-Martin werd gebouwd tussen 1847 en 1849 en verving een eerdere 15e-eeuwse kerk.

1060Maximilien-François-Marie-Isidore de Robespierre (Arras, 6 mei 1758 – Parijs, 28 juli 1794 of de 10e Thermidor van het jaar II) was een Frans advocaat, staatsman en lid van de Nationale Conventie en van het Comité de salut public tijdens de Franse Revolutie. Hij trad op de voorgrond tijdens het Schrikbewinden was verantwoordelijk voor een groot aantal arrestaties en slachtoffers door de guillotine.

Robespierre stond bekend vanwege zijn koele of kille ontvangsten en zijn sobere levenswijze in een achterhuis. In tegenstelling tot Marat en Danton was hij wel steeds verzorgd, goed gekleed en gekapt. Robespierre kreeg de bijnaam "l'Incorruptible" ("de Onomkoopbare") vanwege zijn onwankelbare beginselen. Robespierre was een strakke denker, logisch en consequent, met een groot gevoel van eigenwaarde. Mirabeau, een der revolutionaire leiders van het eerste uur, had al in 1789 over Robespierre gezegd: "Deze man gaat ver komen, want hij gelooft in alles wat hij zegt".

goede mensen deels werden geguillotineerd en deels van angst en verdriet stierven in de gevangenissen. Natuurlijk zijn er verschillende kanten aan het verhaal. Velen lijken alleen maar het verlengstuk te zijn van de vroegere rijke adel en van de geestelijkheid: deze laatsten hebben echter geen baat bij welke verstandige regeling dan ook. Alle grote steden die niet gebaseerd zijn op handel, fabrieken en industrie, met uitzondering van de hoofdsteden, verliezen noodzakelijkerwijs door de verandering, aangezien de parlementaire heren, de rijke adel en de rijke geestelijkheid er niet langer hun rijkdom spenderen. Maar voor de natie is dit daarom nog geen groot verlies. Het park van Prins Condé voor de Sint-Pieterspoort is nu verkocht en is een plaats van openbaar vermaak. Over het algemeen is de stad erg doods.

Vanuit Dijon reisde ik per koerier naar Auxerres en vandaar per diligence naar Parijs. Auxerres is een middelgrote stad, maar behoorlijk levendig, in ieder geval veel levendiger dan Dijon. Voor het vredesfestival was er bij de koffiezaak op de boulevard een paviljoen gebouwd voor Hebe,[1061] dat de Franse kunst echter geen eer bewijst. Maar het gezelschap was aangenaam en de gastronomie goed en goedkoop. De waardin, een prototype van de oude oprechte Franse beleefdheid en goedhartigheid, ging met me in het prieel zitten en gaf me bij mijn betaling een lange lezing over de wisselkoers en waarschuwde me dat ik me als vreemdeling niet met de munt moest laten bedriegen; wat echter, tot eer van de natie, maar heel zelden gebeurde. In Italië kwam het vaker voor, en ook in Zwitserland.

Het gezelschap in de diligence was beter dan de eenlettergrepige

---

Nadat Frankrijk in de zomer van 1793 tijdens de opstand in de Vendée uiteen dreigde te vallen, werd de republiek aan het einde van dat jaar op straffe wijze ("één en ondeelbaar") sterk gecentraliseerd.Robespierre stuurde tegenstanders van de revolutie, gematigden zoals de eerder federalistische girondijnen, en corrupte politici naar de guillotine. Hij heeft de mogelijkheid tot een contrarevolutie zodoende een jaar uitgesteld. Robespierre was deïst, een gelovige zonder kerk, en pleitte na een golf van atheïsme in Frankrijk eind 1793 voor godsdienstvrijheid. Ook zijn standpunt inzake algemeen kiesrecht voor mannen, een progressief belastingstelsel en afschaffing van slavernij waren gebaseerd op de beginselen van volmaakte gerechtigheid en gelijkheid.

1061 Hebe was in de oud-Griekse godsdienst de godin van de jeugd. Ze was een dochter van Zeus en Hera. Hebe vertegenwoordigde als natuurgodin de opbloeiende natuur in de lente, maar deze betekenis raakte gaandeweg op de achtergrond. Hebe kreeg als nieuwe taak om aan de overige goden nectar te schenken, waardoor de goden onsterfelijk en eeuwig jong bleven.

koerier van Dijon. Een oude generaal van de oude regering, een buitenlandse edelman uit Zwitserland, een plattelandspastoor die ook arts was, een koopman, vroeger adjudant van generaal Lecourbe; een geleerde uit Auxerres, die heel goed leek in economie, en een paar andere vreemdelingen zorgden voor een zeer kleurrijke conversatie. Ik zat tussen de geestelijke en de geleerde achterin, met de generaal in de middelste stoel voor me. De generaal had vroeger het bevel gevoerd in Domingo, was bijna geguillotineerd bij zijn terugkeer naar Brest en was alleen gered door de tussenkomst van veel vooraanstaande kooplieden, die in zijn voordeel getuigenis aflegden van zijn politieke rechtschapenheid in die dagen. De geestelijke was geëmigreerd en had enige tijd als arts aan de grens geleefd, maar was op het juiste moment teruggekeerd met veel wijsheid en heeft sindsdien de wind mee. Nu liet hij weer meer van zijn ware geest zien. Hij was een man met veel kennis en veel schranderheid en veel connecties met de vroegere groten; geen leeghoofd, maar een slimme kop.[1062]

Hij vertelde, alsof het zo moest zijn, veel heilige fluisteringen uit zijn jeugd, die zelfs in zijn eigen mond vermakelijk maar niet onoprecht waren. Hij was bijvoorbeeld ooit als valse bisschop naar Sens gereisd en had daar bedrieglijk officiële ceremonies gehouden, en de mensen hadden zich bijna doodgelachen toen ze de grap ontdekten. Een andere keer had hij als koorknaap gezien hoe een boer een grote, mooie karper naar zijn biechtvader bracht en deze in de doopvont deed. De koorknaap en zijn metgezellen stalen de spartelaar kort voor het ontbijt en raakten opgewonden toen de boer tevergeefs kwam zoeken naar de karper in en onder de doopvont om hem af te leveren in de keuken van de biechtvader.

Hij had tientallen van zulke verhalen en vertelde ze beter dan ik zou kunnen. Een andere grappigheid kwam uit de oude Franse geschiedenis naar voren.

Niet ver van Sens woonde een kanselier van Frankrijk op zijn landgoederen, en hij stond bekend als een zeer goede rentmeester. Er kwam eens een boer van zijn landgoed biechten en hij bekende dat hij de pruik van de kanselier had gekamd. Nou, bent u zijn pruikenmaker? vroeg de biechtvader. - Nee, ik heb hem alleen maar gekamd. - Wat zijn dat voor fratsen; die kunt u in de biechtstoel voortaan achterwege

1062 Er war ein Mann von vielen Kenntnissen und vielem Scharfsinn und vieler Verbindung mit den ehemaligen Großen; also allerdings kein Plattkopf, sondern ein Spitzkopf.

laten, wat kan u de pruiken van de kanselier schelen? – De boer gaat weg met de absolutie[1063] en een ander komt biechten dat hij de pruik van de kanselier heeft gekamd. Dezelfde zonde, dezelfde berisping, dezelfde vergeving: dan komt er een derde met dezelfde bekentenis. Dan realiseert de geestelijke zich plots dat dit een heel speciale kam moet zijn. De biechtganger deden nog penitentiegebeden in de kerk; *écoutez donc, Messieurs les perruquiers,* roept hij hen toe, *venez encore un peu ici; il y a encore à peigner*.[1064] Wat bedoelen jullie met de pruik? Toen legde het belijdende *Kleeblatt*[1065] uit dat de kanselier hele mooie hooibergen in de wei had, en dat ze soms met de hark naar buiten gingen en ze voorzichtig rondom naar beneden trokken zodat niemand het merkte: ze noemden het de kanselierspruik kammen. De nieuwe manier van omgaan met de pruik werd nu streng berispt, verboden en streng afgekeurd.

Nu begon de heer heel vroom te vertellen welke wonderen de heilige relikwieën her en der in de buurt van Parijs weer verrichtten, en hij dankte de hemel dat de mensen eindelijk weer aan de heiligste godsdienst begonnen te denken en dat ze nu weer het hoofd omhoog durfden te heffen. Hij vertelde over minstens een half dozijn gloednieuwe wonderen, waarvan ik er natuurlijk geen enkele heb onthouden. Hij had zelf met vlammend heilige vurigheid *un abrégé précis sur la vérité de la religion chrétienne*[1066] geschreven, ik geloof dat dat de titel was, en had het boek naar kardinaal Kaprara gestuurd. Aan de toon te horen, kan ik de redenen wel raden. De kardinaal gaf hem, zoals hij zei, een mooie aanbevelingsbrief en moedigde hem aan om moedig door te gaan met zijn ijver. Men kon nauwelijks vragen om

1063 De term komt uit de Rooms-Katholieke Kerk. Het begrip absolutie stamt uit de tijd van paus Calixtus I. Binnen de Kerk waren er rond de tijd van dit pauselijk decreet meerdere stromingen, die verschillend over zondig gedrag dachten, zoals de gnostici, de donatici en de gewone hoofdstroom van de Kerk van Rome. Met het Concilie van Nicaea, en de daar gepredikte verzoeningsleer, vond de absolutie als uitdrukking zijn definitieve ingang in de officiële doctrines van de Kerk.
De absolutie staat ook wel synoniem voor het sacrament van de biecht. Van de biecht is de absolutie, als sacramentele ritus waarin de zonden door de priester vergeven worden uit naam van Christus, het voornaamste deel.

1064 Luister dan, heren pruikenmakers, roept hij hen toe, kom nog even hier; er is nog werk aan de winkel.

1065 Groep van drie (vaak vier) mensen die gezien worden als bij elkaar horend en samen handelen en optreden. Klaverblad.

1066 een precieze samenvatting over de waarheid van de christelijke religie.

een volledige bewijs van de waarheid in het boek dan het oordeel met stempel van kardinaal Kaprara.

Er werd nu gesproken over de oude tijden, de ceremonies en festiviteiten van het hof werden beschreven, en er werd – niet helemaal stilletjes – gezinspeeld op de gelukkige terugkeer van datzelfde. De kerkelijke heer, die de woordvoerder was en zeer goed van de tongriem gesneden, bracht nu de maîtresses van de koningen van Frankrijk ter sprake, van de mooie Gabriele tot Pompadour[1067] en verder. De erewet van de galanterie werd niet vergeten: *Les rois ne font que des princes, les princes font des nobles et les nobles des roturiers*.[1068]

Hij hield vol, om niet onbelangrijke redenen, dat al deze dames zeer goedaardige wezens waren, en ik ben zelf van mening dat ze het rijk veel minder schade berokkenden dan de ministers en de koningen zelf, wier zwakheden tegen beiden – vrouwen en de staat - vaak ongehoord waren. Maar de apologie[1069] klonk wat koddig uit de mond van een zeer orthodoxe geestelijke. Hij had niets meer tegen Bonaparte dan dat de keizer te snel ging, maar dat je nog geen oordeel moest vellen over de grote man. Daar had ik natuurlijk tegen gezondigd, want ik had helaas al een oordeel geveld. Een oordeel over publieke mannen, of het nu waar is of niet, komt nooit te vroeg, maar vaak te laat. Met vrome toewijding zei hij nog steeds *que Bonaparte seroit le plus grand homme de l'univers et de toute l'histoire, s'il mettoit en se retirant le vrai rejetton sur le trône*.[1070]

De consul[1071] Napoleon zal de priester nauwelijks tot zijn geheime raadgever maken. Dit alles werd in de gedrevenheid zonder veel omzichtigheid in het openbaar geuit: Je ziet dat de wind erg gedraaid is. Er werd hardop gezegd dat de meerderheid de koning wenste, en hun tuchtigers hebben die wens er misschien wel uitgeperst. De

1067 Madame de Pompadour door François Boucher. Jeanne-Antoinette Poisson (Parijs, 29 december 1721 - Versailles, 15 april 1764), sinds 1745 markiezin de Pompadour, was een invloedrijke maîtresse aan het hof van koning Lodewijk XV van Frankrijk.

1068 Koningen maken enkel prinsen, prinsen maken edelen en edelen maken gewone mensen.

1069 verdediging, verdedigingsrede, verweerschrift.

1070 dat Bonaparte de grootste man in het universum en in de hele geschiedenis zou zijn, als hij het ware nageslacht op de troon zou zetten toen hij met pensioen ging.

1071 Met de term Consulaat (Frans: Consulat) wordt de periode van 10 november 1799 tot 1 december 1804 in de Franse geschiedenis aangeduid. In deze periode was Napoleon Bonaparte als eerste consul alleenheerser in Frankrijk .

generaals werden alleen *les mangeurs de la république*[1072] genoemd, en ongetwijfeld terecht.

Onder deze en andere verluchtingen arriveerden we op 6 juli in Parijs, waar ik naar het Hôtel du Nord in Rue Quincampoix werd gebracht, waar, naar verluidt, de beruchte Law zijn zaken deed. Het was te ver verwijderd van de plaatsen die ik wilde bezoeken. Mijn eerste plan was om mijn vriend Schnorr[1073] te bezoeken. Ik vond heel snel zijn huis en vond het erg jammer om te horen dat hij zeven dagen eerder was vertrokken. Zijn kamer was echter nog leeg, tegenover de zuilengalerij van het Louvre; dus verhuisde ik naar zijn kamer; en van daaruit schrijf ik je, in de hoop je snel weer te zien; want mijn portemonnee zal me er snel genoeg aan herinneren de Lares[1074] van mijn vader te zoeken.

1072 de eters van de republiek. Opvreters, kannibalen.

1073 Veit Hanns Friedrich Schnorr von Carolsfeld (geboren 11 mei 1764 in Schneeberg; † 30 april 1841 in Leipzig) was een Duitse schilder en etser. Uitgebreid in eerstste hoofdstuk (begin van de wandeling).

1074 oude Romeinse beschermende geesten, vooral van huis en gezin.

55

Parijs

Het zou aanmatigend van me zijn om je een grote verhandeling over Parijs te schrijven, aangezien je er elke maand een dozijn van kunt lezen in alle tijdschriften. Mijn verblijf is te kort; ik ben hier maar ongeveer veertien dagen en maak me al klaar om weer weg te varen.[1075]

Ik ben naar Parijs gekomen zonder enige aanbeveling, behalve een klein papiertje voor een koopman over mijn laatste zes Dreier.[1076]

Ik heb geen talent voor aanbevelingen en heb over het algemeen niet veel zin om zogenaamde grote mannen te benaderen. Ze offeren hun tijd op, je berooft hen van hun tijd en je bent zelden zeker van een welkom; misschien ontmoet men hen zelden op een aangenaam uur en men zou meer aan van hen hebben gehad als men het eerste het beste van hun boeken of hun openbare verhandelingen had gelezen. Dit geldt in het algemeen; het zou slecht zijn als er geen uitzonderingen waren. Ik heb de indruk dat mensen in dit opzicht soms erg oneerlijk zijn.

Van een gevierd schrijver wordt verwacht, of misschien zelfs geëist, dat zijn persoonlijke verschijning de geestigheid en humor van zijn boeken evenaart of overtreft; en men houdt er geen rekening mee dat het boek de kwintessens is van zijn noeste inspanningen, en dat sociale conversatie een bijzondere status zou krijgen als de man zich voortdurend in zo'n staat van barensnood zou bevinden. Het zou wreed zijn, maar het is niet ongewoon. Er zijn soms gelukkige geesten wier mondelinge meer eigentijds voordracht beter is dan hun meest opmerkelijk geschrift: maar dit is niet altijd regel.[1077]

1075 Mein Aufenthalt ist zu kurz; ich bin nur ungefähr vierzehn Tage hier und mache mich schon wieder fertig abzusegeln.

1076 Munt ter waarde van drie cent: figuurlijk is dat geen 'stuiver' waard (niets).

1077 Man erwartet oder verlangt vielleicht sogar von einem berühmten Schriftsteller, er solle in seiner persönlichen Erscheinung dem Geist und dem Witz in seinen Büchern gleichkommen oder ihn noch übertreffen; und man bedenkt nicht, daß das Buch die Quintessenz seiner angestrengtesten Arbeiten ist, und daß die gesellschaftliche Unterhaltung ein sonderbares Ansehen gewinnen würde, wenn der Mann beständig so in Geburtsnot sein sollte. Die Zumutung

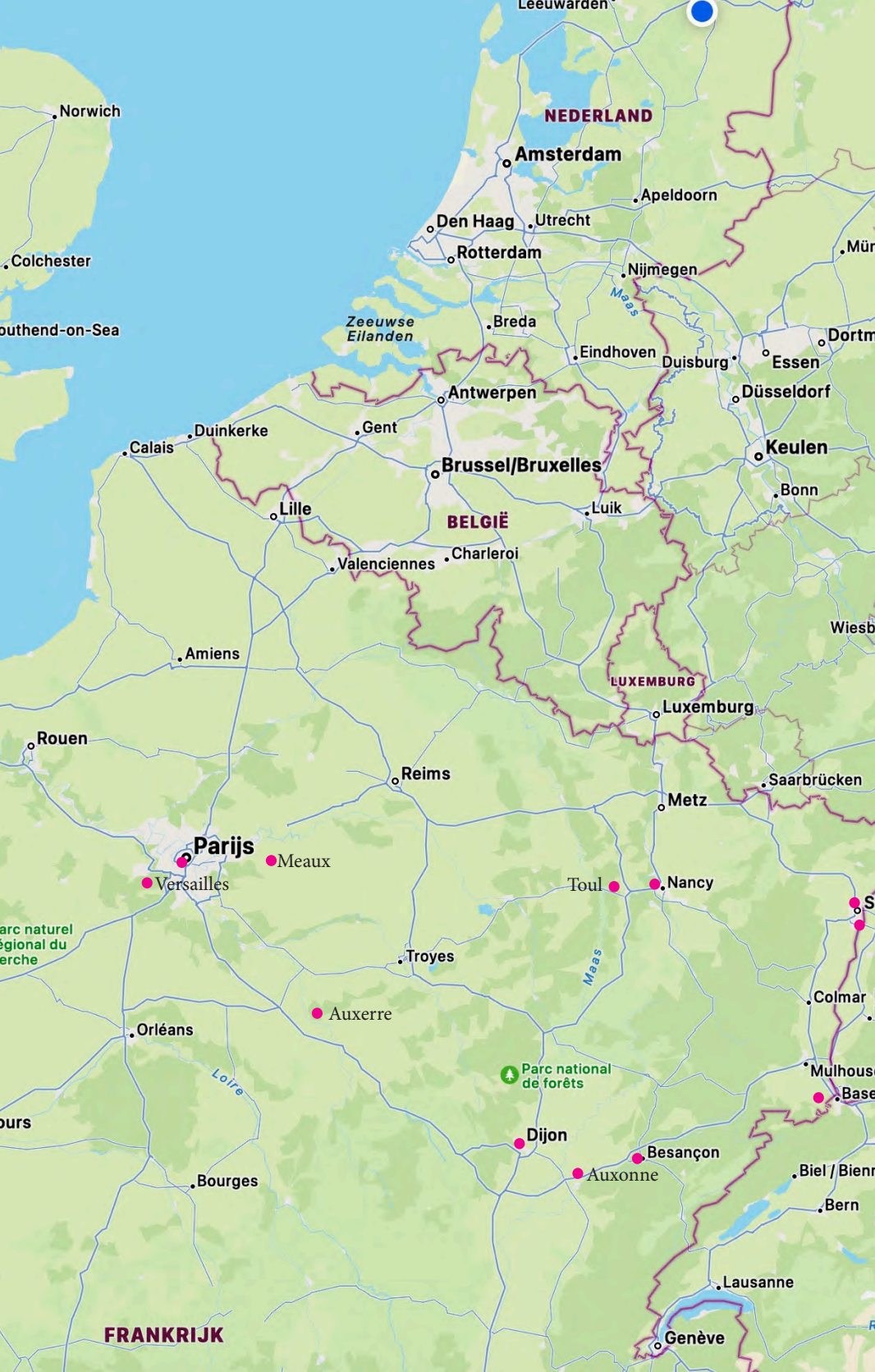
Leeuwarden
Norwich
NEDERLAND
Amsterdam
Apeldoorn
Den Haag
Utrecht
Rotterdam
Colchester
Nijmegen
Maas
Zeeuwse Eilanden
Breda
Eindhoven
Duisburg
Essen
Düsseldorf
Antwerpen
Gent
Duinkerke
Calais
Keulen
Brussel/Bruxelles
Bonn
Lille
BELGIË
Luik
Charleroi
Valenciennes
Amiens
LUXEMBURG
Luxemburg
Rouen
Reims
Saarbrücken
Metz
Parijs
Meaux
Versailles
Toul
Nancy
Troyes
Maas
Auxerre
Colmar
Orléans
Loire
Parc national de forêts
Dijon
Besançon
Auxonne
Bourges
Bern
Lausanne
FRANKRIJK
Genève

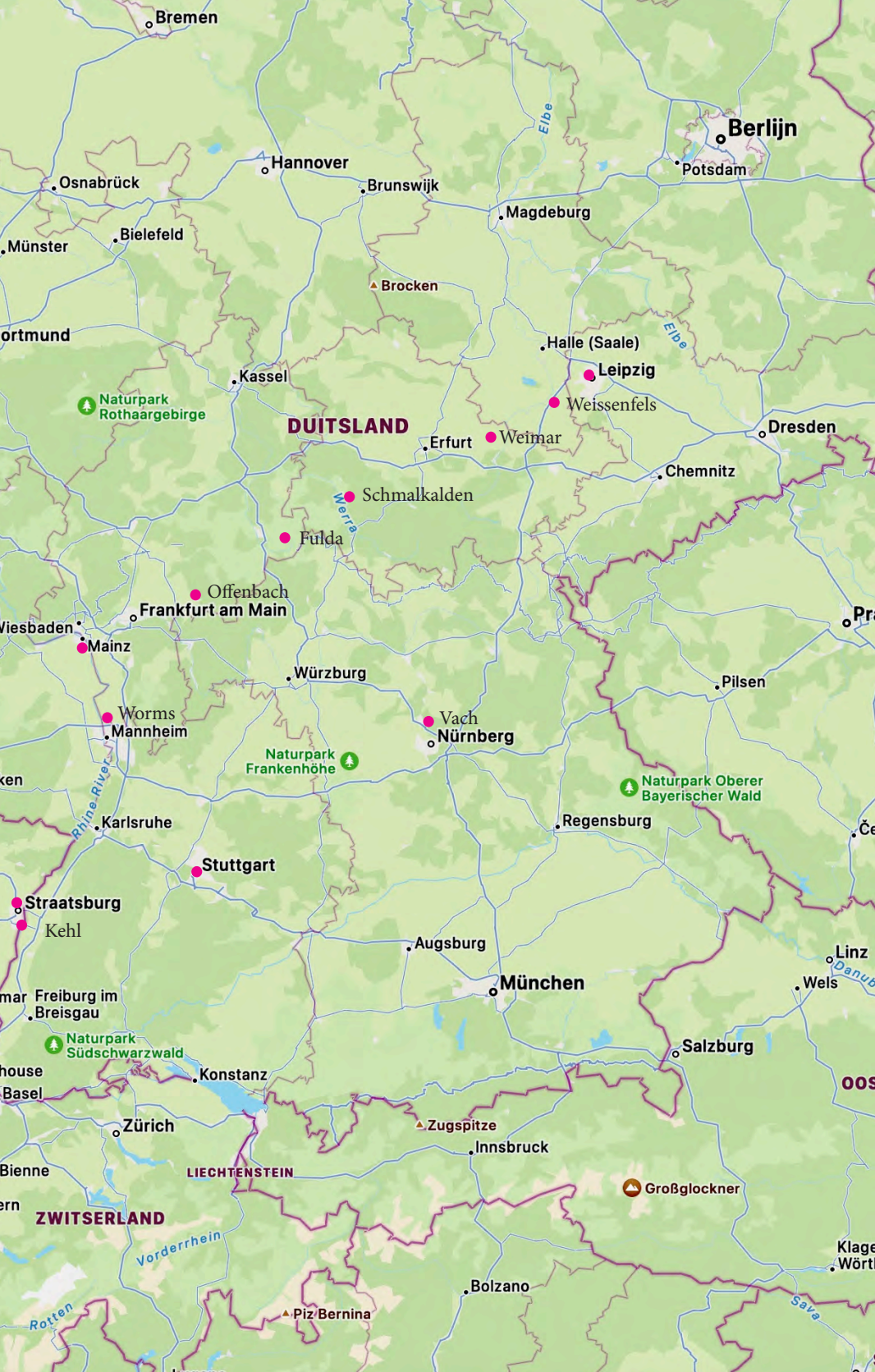
Bremen
Berlijn
Potsdam
Hannover
Osnabrück
Brunswijk
Magdeburg
Bielefeld
Münster
Brocken
Halle (Saale)
Leipzig
Kassel
Naturpark Rothaargebirge
Weissenfels
DUITSLAND
Erfurt
Weimar
Dresden
Chemnitz
Schmalkalden
Werra
Fulda
Offenbach
Frankfurt am Main
Mainz
Würzburg
Pilsen
Worms
Mannheim
Vach
Nürnberg
Naturpark Frankenhöhe
Naturpark Oberer Bayerischer Wald
Rhine River
Karlsruhe
Regensburg
Stuttgart
Straatsburg
Kehl
Augsburg
Linz
München
Wels
Freiburg im Breisgau
Naturpark Südschwarzwald
Salzburg
Konstanz
Basel
Zürich
Zugspitze
Innsbruck
LIECHTENSTEIN
Großglockner
ZWITSERLAND
Vorderrhein
Bolzano
Piz Bernina
Rotten
Sava

Ik ging naar Mr Millin[1078] omdat ik hoopte daar brieven te vinden.

Ik vond ze niet, maar mijn naam was hem door anderen genoemd, en hij ontving me heel vriendelijk; en, hem kennende zoals ik nu doe, ben ik er zeker van dat ik ook zonder mijn naamsbekendheid vriendelijk ontvangen zou zijn. Millin is een echte zegen voor vreemdelingen die Parijs bezoeken voor literaire doeleinden. De man heeft een grote hoeveelheid kennis, echte Franse vrolijkheid, zelfs een mooie collectie boeken over vele onderwerpen en in veel talen, en een zeldzame menselijkheid. Verschillende jonge Duitsers hebben het voorrecht gehad om in zijn zalen te werken en zijn advies in te winnen. Ik heb hem vaak gezien en hij was altijd even joviaal en voorkomend. In de Nationale Bibliotheek heerst een voorbeeldige orde en een ongeëvenaarde hoffelijkheid tegenover vreemden.

Dat er grote manco's zitten in de publieke rechtspraak is algemeen bekend, en dat de geroemde vrijheid elke dag meer en meer onder druk staat, staat evenzeer buiten kijf. Ik had zelf een klein voorbeeld. Keizerin Catharina de Tweede had alle Russische gouden munten aan paus Pius de Zesde geschonken: alleen al de metaalwaarde moet aanzienlijk zijn geweest. Deze werden samen met de andere schatten opgeslagen in het Vaticaan. De Fransen namen ze mee om ze samen met de andere schatten naar Parijs te brengen. Ze zijn niet meer in Rome, maar dat betekent niet dat ze in Parijs zijn. Mensen spraken erover; ik vroeg ernaar. - Ze zijn er niet, maar ze zouden er wel moeten zijn. - Natuurlijk zijn ze er. - Wie had de leiding over de operatie? - De commissaris moet toch bekend zijn. - Er werd geen antwoord gegeven. - Waarom onderzoeken ze de zaak niet? - Ze haalden hun schouders op. –

---

wäre grausam, und doch ist sie nicht ungewöhnlich. Es gibt zuweilen glückliche Geister, deren mündlicher extemporärer Vortrag besser ist, als ihre gesichtetste Schrift: aber dieses kann nicht zur Regel dienen.

1078 Aubin Louis Millin de Grandmaison, beter bekend als Eleutherophile Millin, geboren op 19 juli 1759 in Parijs en overleden op 14 april 1818 in Parijs, is een Franse natuuronderzoeker en bibliothecaris, geleerde op verschillende gebieden, met name archeologie en de geschiedenis van middeleeuwse kunst en klassiekers. Millin werd in 1793 gevangengezet vanwege zijn vijandigheid jegens de Jacobijnen en zijn artikelen in de *Chronique de Paris*. Na een jaar gevangenisstraf vrijgelaten, doceerde hij archeologie aan de Nationale Bibliotheek in Parijs; hij werd curator-professor van de afdeling oudheden en, in 1799-1800, voorzitter van het Conservatoire van deze instelling. Hij staat ook bekend om zijn vele artikelen over Griekse vazen.

Maar dat is niets anders dan de meest normale rechtvaardigheid en de zaak van de natie, waarover iedereen mag spreken en vragen mag stellen. - Als de heren aan de top, zei er een stilletjes, die er noodzakelijkerwijs van op de hoogte moeten worden gesteld, het niet doen en het in stilte voorbij laten gaan, wie zal het dan durven? - Durven, durven! mopperde ik; nou, nou, dat is mooie rechtvaardigheid, mooie vrijheid.

Mijn woorden en toon brachten de mensen een beetje in verlegenheid; en het leek erop dat ik echt de eerste persoon in lange tijd was die zoiets durfde te zeggen. Waar geen rechtvaardigheid is, is geen vrijheid; en waar geen vrijheid is, is geen rechtvaardigheid: het concept is één; alleen in de toepassing dwaalt men af, of probeert men anderen te misleiden.

In de zaal met manuscripten zijn veel autochtonen en buitenlanders aan het werk, waaronder Doctor Hager[1079] aan zijn Chinese werk. Ik liet me de Plutarchus van Marcus in Venetië brengen om een wetenschappelijke reputatie te krijgen, maar ik ben er niet ver mee gekomen. Ik word er beroerd van om het te lezen en ik neem liever Wolf's *Homerus* of Brunk's *Anacreon*, waar alles makkelijk en duidelijk is en dat mijn voorkeur heeft. In de collectie gravures hangt een getekende kopie van Raphaels *Psyche* uit de Farnesine naast de ramen;[1080] maar het verschaft niet veel plezier als je het origineel nog vers in je geheugen hebt.

Mijn eerste bezoek aan het Louvre Museum was aan de Laocoon.[1081]

1079 J. Hager auf der hohen Schule zu Pavia Doktorn : Hager, Joseph.

1080 In der Kupferstichsammlung hängt an den Fenstern herum eine gezeichnete Kopie von Raphaels Psyche aus der Farnesine; aber sie gewährt kein außerordentlich großes Vergnügen, wenn man das Original noch in ganz frischem Andenken hat. Schaufenster; etwas ins Fenster stellen, etalage.

1081 In de Griekse mythologie is Laocoön of Laokoön een Trojaanse priester van Apollo en Poseidon ten tijde van de Val van Troje. Zijn verhaal is niet bij Homerus te vinden, maar wel bij latere Griekse en Romeinse auteurs. Laocoön waarschuwt de Trojanen voor het gevaar van het paard; hij heeft de list van Odysseus doorzien. De Laocoöngroep, ook wel Laocoön en zijn zoons genoemd, is een marmeren beeldengroep, mogelijk uit de periode 40-20 v.Chr., die in 1506 werd gevonden in een wijngaard in Rome. Na Napoleon Bonapartes verovering van Italië in 1799 werd de beeldengroep verplaatst naar het Louvre in Parijs. Daar bleef het, tot Napoleons definitieve nederlaag in de slag bij Waterloo in 1815. Toen zonden de Britten het beeld terug naar het Vaticaan, waar het in januari 1816 weer aankwam.

In Dresden, in de Mengs collectie van afgietsels,[1082] en in Florence met de prachtige kopie van Bandinelli,[1083] had ik een twijfel gehad die ik daar niet kon oplossen. Ik kreeg te horen dat het zo was in het origineel; en ik kon het niet geloven, of ik beschuldigde de grote oude kunstenaar van een vergissing. Het punt was dat het linkerbeen, waar de slang zich met grote kracht omheen slingert bij de kuit, helemaal niet was ingedeukt in het afgietsel of in de marmeren kopie. Ik weet goed dat de grote inspanning van de spieren een diepe indruk moet voorkomen: maar zo'n beest als deze slang was, en is op het kunstwerk, moet met al zijn kracht van het kronkelen de indruk heel merkbaar hebben gemaakt. Hier zag ik in één oogopslag de oorzaak van de fout. Het been was ter plekke gebroken en de slang ook; de stukken waren aan elkaar gezet: maar een kleine inzinking in de kuit was nog zichtbaar in de breuk. Hieraan lijkt geen aandacht te zijn besteed in het afgietsel en de kopie, en de kuit in de afdruk van de slang was zo natuurlijk vol gemaakt alsof hij alleen door een zijden kous was gehaald. Ik laat dit aan uw onderzoek en oordeel over; het lijkt mij dat de kuit op deze manier is verfraaid, maar daarom niet mooier is.[1084]

Ik heb gehoord dat de Apollo van Belvedere nu wordt veranderd

---

In 1906 vond de Duitse archeoloog en kunsthandelaar Ludwig Pollak een gebogen rechterarm. Gelet op de verwante stijl werd hierin de ontbrekende arm van Laocoön herkend. In 1957 werd de uitgestrekte arm verwijderd en het origineel herbevestigd. De toeschrijving is niet onbetwist, gelet op een kleurverschil en het ontbreken van een passende breuk.

1082 De Mengs afgietsel collectie is een verzameling beeldhouwwerken die Anton Raphael Mengs (1728-1779) bijeenbracht tijdens een van zijn verblijven in Rome. Mengs verbleef opnieuw in Rome van 1766 tot 1772. In deze periode maakte hij gipsen afgietsels van oude beelden uit de pauselijke musea in opdracht van Karel III en met toestemming van paus Clemens XIII. Na deze opdracht maakte hij nog meer gipsen afgietsels van antieke beelden voor zichzelf, evenals afgietsels van moderne antieke beelden.

1083 Baccio Bandinelli (Florence, 7 oktober 1488 - aldaar, 7 februari 1560) was een Florentijns beeldend kunstenaar die vooral bekend werd als beeldhouwer.
Hij maakte monumentale beeldhouwwerken zoals een Sint-Petrus (kathedraal van Florence), Hercules en Cacus (voor het Palazzo Vecchio, Florence) of Adam en Eva. Hij kreeg in 1528 van de republiek Genua de opdracht om een standbeeld van admiraal Andrea Doria als Neptunus te realiseren, maar dit project bleef onvoltooid.

1084 mir kommt es vor, als ob die so verschönerte **Wade** deswegen nicht schöner wäre. gevormd door een grote spier aan de achterkant van het onderbeen bij mensen; strakke, sterke, dunne kuiten

in Nero de Overwinnaar. Er zijn klassieke passages ten gunste van het idee dat Nero in deze vorm bestaan zou kunnen hebben; het belangrijkste is om te bewijzen dat hij echt bestond. Het zou jammer zijn voor het mooie, hoge ideaal van de kunstenaars als zijn creatie zo'n afloop zou hebben gehad. Ik loop echter bijna het gevaar iets Neroniaans te vinden in het gelaat en vooral rond de mond van de god. Ik hou niet van de Musaget,[1085] net zomin als van sommige van zijn meisjes: maar er zijn anderen die van grote waarde zijn. Onder het gezelschap is een hoofd van Socrates, waarnaar Rafaël naar verluidt de zijne heeft gemaakt in zijn school.[1086]

Hoe zou ik jullie de rijkdom kunnen beschrijven die de Franken hier hebben gebracht! Ik wou alleen dat de Medici er ook waren, zodat ik het prachtige schilderij kon zien. Ik was vooral geïnteresseerd in enkele historische beelden en historische hoofden, meestal Romeinen; en vooral de twee Brutussen, die links van het raam in een redelijk goed licht zijn geplaatst, wat niet het geval is in het algemeen: want de meeste kunstwerken, zelfs de Laocoon en de Belvedere Apollo, staan in een slecht licht. Ik heb vaak door de hal gedwaald en naar de schatten links en rechts gekeken, maar ik kwam altijd terug bij de hoofden, en vooral bij deze hoofden. Ik moet je mijn zwakte bekennen, dat ik liever historische hoofden zie dan idealen: en zelfs onder de idealen vind ik meer portretten en geschiedenis dan de kunstenaars misschien willen toegeven.

De collectie schilderijen boven is verhoudingsgewijs rijker en waardevoller dan de zaal met antiquiteiten beneden: maar de volgorde en indeling is misschien wel gebrekkiger. Weinig stukken, met uitzondering van de grote voorkamer, zijn goed verlicht. De Madonna van Foligno stond bij Madonna Bonaparte, en de Transfiguratie was niet te zien; onder de handen van de restaurateurs: ik heb het dus niet gezien. Maar ik was zo blij dat de Tekenzaal open was. Wat vond ik het jammer dat Schnorr er niet meer was: hij zou hier helemaal in zijn element zijn geweest. Het belangrijkste is zeker Rafaëls volledig uitgewerkte schets van zijn school, die mij bijna net zo groot lijkt als het schilderij zelf. Zoals je weet heeft hij er later in het Vaticaan nog een paar wijzigingen in aangebracht. Ik genoot ervan en liet het aan anderen om geleerde vergelijkingen te maken; ook hier bekeek ik

1085 Apollo en Herkules.
1086 Zijn beroemd schilderij.

Socrates en Diogenes en Archimedes. In dezelfde kamer zag ik ook de vazen en enkele tafels. De beroemde Mengs vaas met de dubbele Griekse inscriptie steekt door zijn schoonheid boven de meeste andere uit. Dat de ene inscriptie Δεπας[1087] heet is het meest waarschijnlijk: maar de ontcijfering van de andere is waarschijnlijk alleen gebaseerd op giswerk van het object; want men kan er net zo goed Κοραχας[1088] van maken als Πεπαυσο.[1089] Het vermoeden is echter redelijk, zelfs als het niet juist is. Misschien kan een passage in een oude schrijver er licht op werpen.

Ik had David[1090] graag willen zien, maar in Parijs hoorde ik zoveel

1087 Je gaat.

1088 Kraai.

1089 Pepauso.

1090 Jacques-Louis David (Parijs, 30 augustus 1748 – Brussel, 29 december 1825), vaak kortweg David genoemd, was een Frans kunstschilder van "nuchtere" historiestukken en portretten. Hij was de leidende figuur van het neoclassicisme en beïnvloedde veel 19e-eeuwse Franse schilders.

David schilderde in de neoclassicistische stijl, waarbij hij zijn onderwerpen uit klassieke bronnen haalde. Hij schilderde geen ruïnes, zoals tot dan toe werd gedaan, maar probeerde de Romeinse Republiek te actualiseren. David weigerde om de klassieke kunst te kopiëren en koos ervoor om zijn talent en de vormen van de klassieke kunst te gebruiken voor revolutionaire ideeën, propagandistische doeleinden en om de waarden van patriottisme en de democratie te prijzen.

David was actief betrokken bij de Franse Revolutie en schilderde de scheikundige Antoine Lavoisier en in opdracht van de jakobijnen? de Eed op de Kaatsbaan, waarbij hij 500 mensen zou moeten afbeelden. David stond voor een probleem. Hoe moest hij gelijkheid en broederschap in de pas opgerichte Assemblée Nationale afbeelden? Om het omvangrijke schilderij te financieren begon David fondsen te werven; 3.000 mensen schreven in op het project in de verwachting een soort kopie te verwerven. Sommige helden uit 1789 waren al in 1792 tot schurken bestempeld en David maakte het werk nooit af.

Al in 1790 verzette hij zich tegen het monopolie van de Koninklijke Academie die hem zo had tegengewerkt, door sommige van zijn werken niet uit te hangen en het beleid van de Parijse salon. De salon is in 1791 voor alle kunstenaars opengesteld. David raakte bevriend met Maximilien de Robespierre en Jean-Paul Marat. In september 1792, toen de monarchie werd afgezworen en Frankrijk was veranderd in een republiek, nam hij zitting in de Nationale Conventie. Hij sloot zich aan bij de jakobijnen, een groep radicale republikeinen en tegenstander van de girondijnen, de meer gematigde republikeinen. Hij schilderde de in januari 1793 door de royalisten vermoorde Louis-Michel Le Peletier de Saint-Fargeau, die voor de executie van de koning had gestemd en een martelaar werd voor de vrijheid. David organiseerde de begrafenis voor Le Peletier. Ondertussen liet zijn vrouw zich van hem scheiden, omdat ook David voor de executie van de koning had gestemd.

problematische dingen over zijn karakter dat ik mijn interesse verloor. Ik zag hem maar één keer in zijn kleine tuin bij het Louvre, en zijn aanblik nodigde me niet uit om een poging te doen hem te benaderen. Dat vond ik jammer, want er was anders veel in de man dat me zou hebben aangetrokken. Maar zuivere moraal is het eerste wat ik eis van de man die ik zou willen zien. Misschien geeft men de strenge, ietwat sinistere kunstenaar een beetje te veel eer; des te beter voor hem en voor ons allemaal. Zijn zoon was zo beleefd om me zijn vaders atelier te laten zien, waar Brutus de Oude staat, een prachtig rouwstuk.

Het wordt hier gewoon Brutus' Berouw genoemd, en ik begrijp niet hoe ze op dit idee zijn gekomen. De lijken van de jongeren worden voorbijgedragen, het vrouwelijke deel van de familie gaat gebukt onder het gewicht van de smart, de moeder wordt hulpeloos neergezet. Deze groepering is mooi en zielig. De oude patriot zit ver weg in de krochten van zijn verdriet; hij voelt ten volle de verweesdheid van zijn huis. Dit is, naar mijn mening, de hele interpretatie van het stuk. Wroeging is niet op zijn gezicht te zien, en voor zover ik weet kan dat ook niet, volgens

Het feest op 10 augustus 1793

Zijn beroemdste schilderij is "De dood van Marat" uit oktober 1793. David was de laatste die Marat had bezocht als voorzitter van de Jacobijnenclub, voordat Charlotte Corday hem de namen van de naar Caen gevluchte girondijnen had geleverd. Toen Marat haar verzekerde dat ze zouden worden geëxecuteerd, stak ze hem een mes door de borst. David werkte snel en als in trance volgens een leerling. Het lukte hem een volmaakt schilderij te produceren van een actuele politieke gebeurtenis. Opvallend zijn het licht rondom zijn hoofd, de krachteloze arm, het mes op de grond, de simpele grafsteen en de donkere onmetelijke achtergrond. Dit schilderij werd op 9 februari 1795 uit de Nationale Conventie verwijderd, toen de cultus rond Marat in ongenade viel bij het Directoire. Tegenwoordig is het werk te bezichtigen in de moderne afdeling van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België in Brussel.

Zijn beroemdste schilderij is "De dood van Marat" uit oktober 1793. David was de laatste die Marat had bezocht als voorzitter van de Jacobijnenclub, voordat Charlotte Corday hem de namen van de naar Caen gevluchte girondijnen had geleverd. Toen Marat haar verzekerde dat ze zouden worden geëxecuteerd, stak ze hem een mes door de borst. David werkte snel en als in trance volgens een leerling. Het lukte hem een volmaakt schilderij te produceren van een actuele politieke gebeurtenis. Opvallend zijn het licht rondom zijn hoofd, de krachteloze arm, het mes op de grond, de simpele grafsteen en de donkere onmetelijke achtergrond. Dit schilderij werd op 9 februari 1795 uit de Nationale Conventie verwijderd, toen de cultus rond Marat in ongenade viel bij het Directoire. Tegenwoordig is het werk te bezichtigen in de moderne afdeling van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België in Brussel.

het verhaal. Ik vond dit werk mooier dan de Sabijnse vrouwen, die voor 36 sols entrée in een afgezonderde zaal te zien zijn. Ik weet niet of David geld nodig heeft, maar dit prijskaartje doet noch hem, noch de natie eer aan. Ik heb niets betaald omdat zijn zoon me leidde. Het spijt me in zijn ziel en in de ziel van elke goede Fransman dat de kunst hier zo mercantiel[1091] is. Ik zwijg over het stuk zelf, omdat ik over het algemeen dezelfde mening ben toegedaan als de andere Duitse critici.

Ik was twee keer in Versailles; een keer alleen, om rond te kijken; de tweede keer in gezelschap van landgenoten, toen het water hoog stond. In Parijs zag je alles gratis en overal was er gedienstige hoffelijkheid: in Versailles was er zeker een hebzucht die zeer onaangenaam contrasteerde met de Parijse menselijkheid. Ik betaalde een loonarbeider een kleine thaler voor twee uur; hij mopperde erover en eiste meer. Ik gaf de man in de voormalige vertrekken van de koning dertig sols; hij was niet beleefd als tegenprestatie. Alles was duurder en slechter, en alle gezichten waren chagrijniger. Dat lijkt me het ingebakken karakter van het oude hofsysteem. Vergeef me de beschrijving van de pracht en praal. Het kabinet van naturalia hieronder is erg mooi, en bevat verschillende curiosa, maar moet natuurlijk veel inleveren als je een paar dagen eerder de botanische tuin in Parijs hebt gezien.

In de kamer achterin is een verzameling van de afgodsbeelden van de verschillende cultussen van de aarde te zien. Het kruis stond er nog bij en het verbaast me dat het hier nog niet is weggehaald na de ondertekening van het Concordaat,[1092] omdat het voor de rest in zijn waardigheid is hersteld. De schilderijen in de zalen hierboven zijn allemaal van de Franse school en er zitten veel stukken tussen die interessant zijn vanwege hun kunst en nog meer vanwege hun historische connectie.

De tuin en vooral de oranjerie worden goed onderhouden. Het is er prachtig en het is waarschijnlijk, zoals men zegt, dat er bomen staan die hier al stonden onder Hendrik de Vierde. De delen richting Trianon zijn nog net zo mooi als twintig jaar geleden. De mensen van Versailles, die ongetwijfeld het meest hebben verloren door de Revolutie, en bij wie het monarchale karakter misschien nog wel het sterkst is verankerd, vleien zichzelf dat het Hof hier weer zal komen, zodat ze niet helemaal zullen verdwijnen. Zo precies is hun taal en uitdrukking; en ze hebben er geen ongelijk in. Als ze het over de Grand Consul hebben, noemen

1091 handelswaar.
1092 herstel van roomse hiërarchie in Frankrijk. Overeenkomst met Bonaparte.

ze zijn entourage zijn hofhouding; en als de zaak zonder vooroordelen wordt bekeken, is hij absoluter en despotischer dan elke koning van Frankrijk was, van Hugo Kapet[1093] tot de laatste ongelukkige Ludwig.[1094] Nu wordt St Cloud[1095] voor hem in de plaats gezet.

1093 Hugo Capet was koning van Frankrijk van 987 tot 996. Zijn bijnaam Capet betekent "mantel dragend" en werd hem waarschijnlijk gegeven ter onderscheid van zijn vader Hugo de Grote of omdat zijn familie als lekenabt van de Abdij van Saint-Denis een mantel of cappa droeg.

1094 Ludwig: Lodewijk?

1095 Saint-Cloud is een gemeente in het Franse departement Hauts-de-Seine, genoemd naar Clodoald, een kleinzoon van Clovis. In de stad bevindt zich het Parc de Saint-Cloud, waarin de restanten van het Kasteel van Saint-Cloud te vinden zijn. Dit paleis werd gebouwd in 1572 en door vuur verwoest in 1870 tijdens de Frans-Duitse Oorlog. Het kasteel was de residentie van verschillende Franse heersers en diende tot de Franse Revolutie als buitenverblijf voor leden van het Huis Orleans. Ook was het gebouw de plaats waar Bonaparte in 1799 de staatsgreep pleegde die het Directoire - de zittende heersers - omverwierp.

56

Parijs

Gisteren zag ik hem eindelijk ook, de Corsicaan die met een tienvoudige woekerrente aan de grote natie teruggeeft wat de grote natie zijn kleine[1096] lang heeft laten voelen. Het was de veertiende juli[1097] en een groot volksfeest, met alle pracht en praal van de gezegende Republiek achter zich. Vroeg in de ochtend hield hij een grote parade op de binnenplaats van de Tuilerieën, waar alle militairen van Parijs en verschillende regimenten in de buurt de revue passeerden. Ik had dus de gelegenheid om de mooiste troepen van Frankrijk tegelijkertijd te zien. De consulaire garde is onmiskenbaar een korps van de mooiste mannen die je je maar op één plek kunt voorstellen: alleen kan ik me bij de Franse soldaten nog steeds niet voorstellen, ik mag naar ze kijken zoals ik wil, dat ze de overwinnaars van Europa zijn. We zijn meer verslagen door de geest van hun zaak en hun grote enthousiasme dan door hun oorlogskunst. De tactische methode van Tiraillieurs,[1098] die misschien alleen baat heeft bij superieure aantallen, heeft ook meegespeeld. Over Bonaparte kan ik beter zwijgen, want ik ben zijn bewonderaar niet. Zo'n man kun je misschien beter op tweehonderd mijl afstand zien dan op tien passen afstand. Maar het lijkt in mijn karakter te liggen om u iets over hem te vertellen; en ik zal dat eerlijk doen. Ik ben niemands vijand, maar alleen de vriend van waarheid, vrijheid en rechtvaardigheid. Afgunst en het verlangen om te kleineren zijn vreemd aan mijn ziel; ik let alleen op de zaak. Ik heb de man met aandacht gevolgd vanaf zijn eerste verschijning en heb me nooit vergist in het herkennen van zijn moed, zijn scherpzinnigheid, zijn militaire en politieke grootsheid. Zijn karakter is altijd problematisch geweest voor mij, en is dat nu meer dan ooit, als hij niet ronduit moet worden veroordeeld. Tot de dag van Marengo,[1099] toen de dood van

1096 In Frankrijk waren mannen rond 1800 gemiddeld ongeveer 1 meter 64, dus eigenlijk was Napoleon 1,68 m. zelfs best groot.
1097 Nationale feestdag Frankrijk.
1098 Schutters, infanterie.
1099 De Slag bij Marengo was een veldslag op 14 juni 1800, tijdens de Tweede Coalitieoorlog. De veldslag vond plaats in het plaatsje Marengo nabij Alessandria,

Desaix[1100] hem buiten de republikeinse grenzen bracht, moest hij handelen als een republikein in het algemeen: sindsdien heeft hij niets gedaan in de geest van een republikein.

Toen Bonaparte uit Egypte kwam, belandde hij in de beslissende mentale crisis. Laten we zien wat hij in Parijs doet, dacht ik, en dan oordelen. Ik neem het hem niet kwalijk dat hij de regering omvergeworpen heeft: het was geen regering die, onder welke titel dan ook, de goedkeuring van de verstandigen en rechtvaardigen had kunnen krijgen. Ik neem het hem niet kwalijk dat hij in die belangrijke periode zoveel mogelijk heeft geprobeerd om het roer van de staat in handen te krijgen: het was misschien het enige middel om deze woelige partijen te temmen. Maar nu komt het punt waarop zijn eigen karakter op de voorgrond lijkt te komen. Vanaf dat moment heeft hij absoluut niets voor de Republiek gedaan, maar alles voor zichzelf; juist omdat hij niets meer voor zichzelf zou moeten doen, maar alles voor de Republiek. Elke stap die hij zette was voor *hem* een stap vooruit en voor de Republiek een stap achteruit; met een verbazingwekkend berekende daadkracht. Land veroveren is niet hetzelfde als de Republiek versterken.

De eerste grondwet toonde op de eerste plaats de geest die hij zou ademen. De grondwet werd met de bajonet geschreven, zoals bijna alle grondwetten. Ik had die dag medelijden met Frankrijk en met Bonaparte. Het lot had hem de macht gegeven om de grootste man

in Piëmont (Noordwest-Italië), tussen Franse troepen (onder bevel van Napoleon Bonaparte) en Oostenrijkse troepen.

Hoewel de veldslag ternauwernood door de Fransen werd gewonnen, presenteerde Napoleon de slag als een glorieuze overwinning die de oorlog in het voordeel van Frankrijk besliste. In werkelijkheid was het generaal Moreau die met de Slag bij Hohenlinden op 3 december 1800 de doorslaggevende overwinning op Oostenrijk behaalde.

In de opera *Tosca* van Puccini, die in het jaar 1800 speelt, worden in de eerste akte voorbereidingen getroffen om Napoleons nederlaag bij Marengo te vieren. In de tweede akte blijkt dat Napoleon de veldslag niet verloren heeft, maar gewonnen.

Napoleons paard Marengo was vernoemd naar de veldslag. Ook het Franse departement Marengo (1802-1814) werd vernoemd naar de veldslag. Het departement lag in wat nu de Italiaanse provincies Alessandria en Asti zijn.

1100 Louis Charles Antoine Desaix (Ayat-sur-Sioule, 17 augustus 1768 - Marengo, 14 juni 1800) was een Frans generaal tijdens de Franse revolutionaire en napoleontische oorlogen.

in de wereldgeschiedenis te worden: maar hij had daar niet genoeg grootsheid voor en deed een stap terug en plaatste zichzelf op gelijke voet met de andere grote mannen. Hij torent uit boven de Dionysusen en Cromwells;[1101] maar hij staat toch in hun schoenen op gelijke voet en verwerft vergelijkbare roem. Dat hij niet zag dat zijn grondwet de nieuwe republiek in duigen zou laten vallen en de weg opnieuw vrijmaakte voor een volledig despotisme, is niet af te leiden uit zijn diepzinnige blik; over zijn bedoelingen wil ik geen rechter spelen. Ik heb niets tegen het Consulaat, niets tegen het eerste Consulaat.[1102]

Maar zijn macht was te buitensporig en zijn ambtstermijn was niet langer republikeins. Ik geef toe dat de periode van één jaar van de Romeinse magistratuur te kort was, vooral gezien de vaagheid en slapheid van hun wetten *de ambitu*;[1103] maar de periode van tien jaar van het nieuwe Franse Consulaat was te lang. De klap op de vuurpijl was dat de oude consul herkozen kon worden.

Een man die al tien jaar bijna onbeperkte macht in handen heeft, moet wel een idioot of een publiekelijk verachtelijke schurk zijn als hij geen manieren zou vinden om zichzelf herkozen te krijgen en als hij vervolgens geen manieren zou vinden om de verkiezingen in zijn voordeel te gebruiken met controle over zijn onderdanen.

Ondergeschikte dienaren kunnen en mogen levenslang op hun plek blijven in een republiek; maar als zij tot de groten behoren, leidt de weg naar despotisme. De geschiedenis leert ons dat. Ik had niet gedacht dat het zo snel zou gebeuren; maar dit laat ook het karakter van de natie zien. Je zou bijna denken dat de Fransen gemaakt zijn voor een zeker despotisme, maar dit geldt voor velen en ze zijn er overal naar op weg.

Tijdens de hele Revolutie hebben ze veel republikeins elan getoond, vaak republikeins enthousiasme, soms republikeinse woede, maar zelden republikeins gevoel en geest, en nooit republikeins verstand. Niet dat er hier en daar niet een paar mannen waren die het laatste hadden; maar de storm verzwolg hen.

Deze verandering van de staat heeft er natuurlijk voor gezorgd dat ideeën de ronde deden en tot woede toe gepredikt, die voorheen alleen

1101 Oliver Cromwell (Huntingdon (Cambridgeshire), 25 april 1599 – Londen, 3 september 1658) was een Engels militair, staatsman en Lord Protector van Engeland, Schotland en Ierland.
1102 Eerste regering van Napoleon.
1103 over het milieu;

maar heel zachtjes onder elkaar uitgesproken werden, en die niet zo gemakkelijk uit te roeien zijn: maar de halve of valse uitleg van deze ideeën en het misbruik ervan brengen de wapens zelf weer in handen van de ietwat gehaaide tegenstanders.

De Republiek Frankrijk dreigt, net als de Republiek Rome, en nog veel sneller, ineen te storten als er geen duurzamere grondwet wordt vastgesteld dan tot nu toe is gebeurd.

Dat spijt me; vroeger keek ik heel rustig toe en geloofde en hoopte ik altijd dat er uiteindelijk iets zinnigs uit de wild gierende chaos zou komen. Sinds Bonaparte de vrijheid weer dreigt te begraven, heb ik het gevoel dat ik zojuist republikein ben geworden. Ik ben niet van mening dat een grote republiek geen stand kan houden. We hebben het tegenovergestelde gezien in de Romeinse republiek, die, ondanks haar geroemde wijsheid, niet goed genoeg geregeld was.

Ik ben van mening dat menselijke waardigheid, menselijke waarde, universele rechtvaardigheid en universeel geluk het beste tot hun rekening komen in een goed georganiseerde republiek. Verder gaan met bewijzen en vergelijkingen zou van weinig piëteit getuigen en is hier niet op zijn plaats. Tenzij de jongen die vanavond geboren is in de laatste strohut op een dag legaal de eerste magistratuur van zijn vaderland kan besturen, is het onzin om van een rationele republiek te spreken. Privileges, welke dan ook, zijn de doodsteek van vrijheid en rechtvaardigheid. Het woord zegt het zelf al. Een uitzondering op de wet is een onrechtvaardigheid, of de wet is slecht.

In Duitsland is het slim gespeeld om geestelijken en geleerden te laten delen in sommige privileges, zodat het begrip niet zo gemakkelijk wordt ontmaskerd en het bestaan van privileges meer openlijk te zien is. In Frankrijk zijn de privileges met één staatsgreep tenietgedaan en men gelooft nu dat er genoeg is gedaan. Maar ze zullen weer binnensluipen en ingeburgerd raken; en ze zijn al in de kaart gespeeld door de andere partij medogenloos aan te vallen, en door te ver te gaan. De *Republik der Fische* is vernietigd door de vrije visvangst, zei de geestelijke sceptisch in de postkoets; en de vrije jacht geeft de politie genoeg te doen, want er jaagt allerlei gespuis in het land. Is het absoluut noodzakelijk om de jacht de vrije teugel te geven om het onbetamelijke te stoppen? Of is dit alleen een juridisch begrip?[1104]

1104Die Republik der Fische ist durch die freie Fischerei zerstört, sagte der geistliche Herr ganz skeptisch in dem Postwagen; und die freie Jagd gibt der Polizei genug zu tun: denn es macht allerhand Gesindel im Lande allerhand Jagd.

Het kan niet vrijblijvend zijn. In elke goed geordende staat is de jacht alleen een recht van de eigenaren; en alleen de eigenaar kan het recht hebben om het wild op zijn eigendom te doden, en hij heeft een zaak tegen de buurman die dit niet doet ten nadele van zijn buren. Het feodale systeem is afgeschaft in Frankrijk. Maar het zal vanzelf weer terugkomen, want er zijn geen maatregelen tegen het feodale systeem getroffen. Ik ben ervan overtuigd dat de basis van vrijheid en rechtvaardigheid in een staat is dat enkel de staat bezit aan burgers geeft en waarborgt en in ruil daarvoor enkel plichten eist. Dit uitgangspunt alleen al vereenvoudigt juridische relaties en schaft alle vormen van inmenging af. Dit resulteert noodzakelijkerwijs in een wet die een beperking van het eigendomsrecht lijkt te zijn: maar dit is niet anders dan dat niemand een eigendomsrecht kan of mag hebben ten nadele van de staat. Want niemand kan toestemming krijgen om zijn land met bezwaringen te verkopen of om het eeuwigdurend te schenken, maar moet het zonder meer verkopen.

Alleen door deze wet vast te leggen wordt de terugkeer van het feodale systeem geblokkeerd, worden alle feodale verhoudingen, alle betalingen aan ondergeschikten, erfpachten, al het eeuwigdurend vruchtgebruik opgeheven. Want deze oude gebruiken vormen de weg naar het feodale systeem, en leiden naar onrechtvaardigheden van allerlei aard en naar slavernij. Waar het nog steeds is toegestaan om land te ruilen met bezwarende clausules, kan er op de lange termijn geen echte vrijheid en rechtvaardigheid zijn. Het is moeilijk om hier steekhoudende bezwaren tegen in te brengen.

Als een man te veel land voor zichzelf en zijn gezin heeft om te beheren, of om het door pachters te laten beheren en bewerken, heeft hij in de ogen van de staat alle opzichten te veel land; hij is er te rijk voor. Hij mag dan verkopen, maar verkoop puur en zonder voorwaarden, zo duur als hij wil. Er kunnen geen onderliggende lasten blijven bestaan: de burger kan aan niemand anders dan aan de staat plichten verschuldigd zijn: en een burger is eenieder die een voetafdruk land bezit. Er zijn geen bezittingen in *detrimentum reipublicae*.[1105]

Het spreekt voor zich dat alle belastingregisters dan gemaakt worden

---

Muß man denn bei Abstellung der Ungebühr unbedingt durchaus die Jagd frei geben? Oder ist dieses nur ein Rechtsbegriff?

1105het verlies van de republiek / ten nadele / tot schade.

volgens de regel van Detri;[1106] en de eerste echte ontheffing is de eerste stap naar despotisme. Zolang onze staten niet volgens deze principes worden ingericht, kunnen we geen algemene rechtvaardigheid, algemeen belang, stabiliteit en duurzaamheid verwachten. In Frankrijk is er geen wet die de verkoop van bezwaard land verbiedt; het gevolg is te voorspellen.

De oprichting van het Legioen van Eer[1107] met beschikkingen aan nationale landgoederen is de eerste grote stap in de richting van de herinvoering van het feodale systeem; dit werd algemeen gevoeld: maar niemand heeft de macht om weerstand te bieden aan de Almachtige die het bevel voert over de bajonetten. De bajonetten zijn, zoals gewoonlijk, heel geraffineerd in het spel en de meeste van hun leiders nemen niet de moeite om vooruit te denken naar overmorgen. Waar de regering militair wordt, staan vrijheid en rechtvaardigheid op het spel. Rome viel zodra dat het geval was. De geestelijkheid spreekt weer met luide stem. Natuurlijk zal ze niet zo snel weer tot de enorme hoogten stijgen waar ze eerder stond, net zomin als de adel. Maar het oude systeem was ook niet in één dag gebouwd. Ik herinner me dat enige tijd geleden een emigrant in Duitsland, die overigens geen schuld had aan het feit dat de ezels geen horens hadden,[1108] opgetogen

1106 Drieslag. De regel van drie (in plaats daarvan in Oostenrijk: eindberekening; voorheen ook: Regeldetri, Regel Detri, Regel de Tri of Regula de Tri van het Latijnse regula de tribus [terminis] 'regel van drie [leden]' of Franse Règle de trois; ook Gulden Regel, verhoudingsvergelijking, evenredigheid, eindberekening of kortweg gevolgtrekking) is een wiskundige procedure om de onbekende vierde waarde te berekenen uit drie gegeven waarden van een verhouding.

1107 Eer en vaderland is het motto van het Legioen van Eer, een onderscheiding die in 1802 door de eerste consul Bonaparte werd gecreëerd om militaire en civiele prestaties te belonen. De Orde van het Legioen van Eer. Tijdens de Franse Revolutie (1789-1799) werden nationale onderscheidingen verboden, maar Napoleon besloot ze weer in te voeren. Hij richtte op 19 mei 1802 (Floréal 29, jaar X op de Republikeinse kalender) het Legioen van Eer op om militaire maar ook civiele heldendaden te belonen.

De Orde van het Legioen van Eer wordt beheerd door een raad van bestuur onder voorzitterschap van het staatshoofd zelf. Er bestaat een hiërarchie binnen de instelling, met verschillende rangen, zoals ridder, officier, commandant en vervolgens de meest prestigieuze grootofficier van het Legioen van Eer. Op enkele uitzonderingen na kan niemand een rang bereiken zonder eerst in de lagere rang te zijn benoemd. Mannen die deze onderscheiding ontvangen, krijgen een pensioen, een zogenaamde lijfrente, dat varieert naargelang de rang.

1108 "Esel keine Hörner haben" zeer dom zijn. Wenn der Esel Hörner gewinnt (= niet). Bij Luther.

was dat er nu tenminste één edelman alleen aan de top stond: de rest zou vanzelf wel goed komen. De man moet een profetische ziel hebben gehad in zijn onpartijdigheid. Alles heeft een reputatie hoog te houden. Er wordt gezegd dat Kaprara[1109] al een aanvraag had ingediend voor de restauratie van de kloosters, maar was afgewezen door Bonaparte.

Bonaparte zou niet de intelligente man zijn die hij is als hij zulke sprongen wilde maken zonder dat het nodig was, of als hij meer gaf dan nodig was voor zijn eigen doeleinden. Het is het geluk van de adel en de geestelijkheid dat zij, met aanpassingen, bij zijn doelen horen. Als

1109Giovanni Battista Caprara Montecuccoli (1733 – 1810) was een Italiaanse staatsman en kardinaal en aartsbisschop van Milaan van 1802 tot 1810. Als pauselijke diplomaat diende hij in de ambassades in Keulen, Lausanne en Wenen. Als legaat van Pius VII in Frankrijk voerde hij het concordaat van 1801 uit en onderhandelde hij met keizer Napoleon over de kwestie van benoemingen in de herstelde hiërarchie in Frankrijk. Hij kroonde Napoleon in 1805 in Milaan tot koning van Italië.
Toen het concordaat van 1801 tussen paus Pius VII en de Franse Eerste Republiek werd gesloten, vroeg Napoleon Bonaparte, de toenmalige eerste consul, om de benoeming van een pauselijke *legaat* (vertegenwoordiger) met woonplaats in Parijs. De keuze van Napoleon viel op kardinaal Caprara; hij had op deze manier misschien weinig of geen tegenstand tegen zijn plannen verwacht. De suggestie is mogelijk geïnspireerd door graaf Azara. Caprara werd benoemd tot *legaat a latere* voor Frankrijk in de geheime kerkenraad van 24 augustus 1801 en in de openbare kerkenraad van 27 augustus. Hij vertrok op 5 september uit Rome naar zijn bestemming, en arriveerde op 4 oktober in Parijs.
In Caprara's instructies waren er twee hoofdpunten. De eerste betrof de positie van de constitutionele bisschoppen, van wie velen aanhangers waren van de Eerste Consul. Bonaparte wilde dat ze zouden worden herbenoemd in hun bisdommen, of op zijn minst in andere bisdommen. Dit leverde ernstige geestelijke en canonieke problemen op voor Pius VII, aangezien de bisschoppen ketters en schismatici waren, en het onmogelijk zou zijn hen op diocesane posten te benoemen zonder een volledige schuldbekentenis, en ook de intrekking van hun eed op de *Burgerlijke Grondwet van de Kerk* en onderwerping aan het oordeel van de paus. Caprara moest proberen Bonaparte zover te krijgen dat hij afzag van de benoeming van een van de constitutionele bisschoppen (een recht gegarandeerd in het nieuwe Concordaat). Napoleon was niet van plan aan de eisen van de paus te voldoen. Het tweede hoofdpunt had te maken met het herstel van de gebieden van de Pauselijke Staten die tijdens de oorlogen in Italië door de Franse legers waren ingenomen. Deze omvatten de *Drie Legaties*, die Napoleon van plan was een belangrijk deel van zijn Italiaanse Republiek uit te laten maken.
Vergelijk herstel van de Pauselijke Hiërarchie in Nederland in 1853.

het nodig is, komt alles goed. Het concordaat[1110] bewijst heel duidelijk dat het katholicisme nog steeds veel aanhangers heeft in Frankrijk, deels uit overtuiging, deels uit gemakzucht, deels uit politiek. Het katholicisme is echt de godsdienst van de staat geworden, dat wil zeggen, de heersende godsdienst, en ik zou er geen voorstander van zijn om, als het zo doorgaat, over honderd jaar niet weer te proberen te bekeren met hulp van dragonders.

Ik was zelf helemaal niet verbaasd over de rol die Bonaparte hierin speelde; het was zijn logisch vervolg: het was hetzelfde bij de paasceremonie als in Egypte, waar hij zijn manifest begon: In de naam van de enige God die geen zoon heeft! Hij dacht, *mundus vult - ergo*;[1111] maar het spreekwoord is niet waar; en het zou wenselijk zijn geweest als hij dat niet had gedacht. *Il est un peu singe, mais il est comme il faut*,[1112] zei de geestelijke heer in de postkoets. Als hij Bonaparte zo

1110 Het Concordaat van 1801 was een overeenkomst tussen Napoleon Bonaparte en paus Pius VII, ondertekend op 15 juli 1801 in Parijs. Het bleef van kracht tot 1905, behalve in Elzas-Lotharingen, waar het van kracht blijft. Het streefde naar nationale verzoening tussen revolutionairen en katholieken en versterkte de rooms-katholieke kerk als de meerderheidskerk van Frankrijk, waarbij het grootste deel van haar burgerlijke status werd hersteld. Dit loste de vijandigheid van vrome Franse katholieken tegen de revolutionaire staat op. Het heeft de uitgestrekte gronden en schenkingen van de Kerk die tijdens de Revolutie in beslag waren genomen en verkocht, niet hersteld. Katholieke geestelijken keerden terug uit ballingschap of uit hun onderduik, en hervatten hun traditionele posities in hun traditionele kerken. Zeer weinig parochies bleven priesters in dienst nemen die de *burgerlijke grondwet van de geestelijkheid* van het revolutionaire regime hadden aanvaard. Terwijl het Concordaat veel macht aan het pausdom teruggaf, kantelde het evenwicht tussen kerk en staat stevig in het voordeel van Napoleon. Hij selecteerde de bisschoppen en hield toezicht op de financiën van de kerk.
Napoleon en de paus vonden het concordaat allebei nuttig. Soortgelijke regelingen werden getroffen met de Kerk in de door Napoleon gecontroleerde gebieden, vooral Italië en Duitsland.
Tijdens de Franse Revolutie had de Nationale Vergadering kerkelijke eigendommen in beslag genomen en de *burgerlijke grondwet van de geestelijkheid* uitgevaardigd, waardoor de kerk een staatsafdeling werd en haar feitelijk aan het pauselijke gezag werd onttrokken. Destijds was de genationaliseerde Gallicaanse Kerk de officiële kerk van Frankrijk, maar in wezen was zij katholicisme. De burgerlijke grondwet veroorzaakte vijandigheid tegenover de verandering in de relatie tussen de katholieke kerk en de Franse regering. Latere wetten schaften de traditionele Gregoriaanse kalender en christelijke feestdagen af.

1111 de wereld wil - daarom -

1112 Hij is een beetje een aap, maar hij is zo goed als hij zou moeten zijn.

correct heeft gekarakteriseerd, is het tegelijkertijd een vreselijke veroordeling van zijn natie. Alleen de tijd kan helderheid geven. De man is van zijn grootsheid afgedaald. Er wordt gezegd dat hij zelfs de vlaggen wilde inzegenen, maar dat hij daarvan werd weerhouden door het gemor van de oude grenadiers, die de dosering een beetje te sterk begonnen te vinden. Een man die in Berlijn en Petersburg uitgesproken republikeinse maatregelen neemt, wordt daar terecht als onwettig beschouwd en de regering treedt tegen hem op volgens de wet; het tegenovergestelde moet in Frankrijk om dezelfde reden tien jaar lang het geval zijn geweest: men zou iets verder moeten gaan in de berekening; dit zou dit elke revolutionair *in utramque partem*[1113] ten goede komen.

1113in beide richtingen / in het uiterste geval.

57

Parijs

Nu leeft hij eenzaam en achterdochtig, meer dan welke Oosterling dan ook.[1114]

Frederick heeft zelden een parade van de wacht gemist; de consul houdt er maar één per maand. Hij verschijnt zelden, en altijd met een sterke wacht, en er wordt zelfs gezegd dat hij aan alle kanten Reverbers[1115] in zijn loge heeft, die hem alles laten zien zonder dat iemand hem ziet. Met andere liberale maatregelen zou hij als een vreemdeling onder het volk kunnen rondlopen als een welwillende godheid, en zijn naam zou de grootheid van alle anderen in de geschiedenis van de wereld doen verbleken. Nu zal hij schitteren onder de Augustanen,[1116] of op zijn minst onder de Dionysiërs; in ruil daarvoor heeft hij afstand gedaan van de kleinzielige glorie van Aristides. Ik kon wel huilen; ik heb het gevoel alsof een boze geest mijn hemel heeft bedorven. Ik wilde zo graag een werkelijk groot man puur eren; dat kan ik hier niet.

Hier en daar zeggen mensen stilletjes een paar bon mots tegen elkaar die zijn stempel dragen. Vanaf de dag van het Egyptisch Manifest[1117]

1114 Jetzt lebt er einsam und mißtrauisch, mehr als je ein Morgenländer

1115 een echo, re-verbe; herhalen van zinnen. Napraters.

1116 Analoog keizer Augustus.

1117 De Franse expeditie naar Egypte (1798-1801) was een invasie van Egypte en Palestina door revolutionaire Franse troepen onder bevel van generaal Napoleon Bonaparte, de latere keizer Napoleon I.

De expeditie was geen succes. De Britse admiraal Nelson vernietigde reeds in augustus 1798 de Franse vloot tijdens de Slag bij de Nijl, waardoor de Franse troepen op het Egyptische grondgebied werden afgesneden. In 1799 vluchtte Napoleon terug naar Parijs om daar de macht in Frankrijk te grijpen. De expeditie duurde tot 1801, toen de laatste Fransen zich overgaven.

Hoewel de expeditie weinig militair nut had, had zij wel grote betekenis voor de kennis over het oude Egypte. Napoleon nam 167 Savants (geleerden) mee: wetenschappers, kunstenaars schrijvers en uitvinders die de piramides en andere overblijfselen van het Oude Egypte in kaart brachten. Ook werd de Steen van Rosetta tijdens de expeditie ontdekt, waarmee in 1822 het hiergliefenschrift ontcijferd werd.

In de geschiedenis van Malta was de expeditie een belangrijk omslagpunt: het

waakt mijn ziel over zijn karakter. Het concordaat en het paasfeest zijn het bijspel. Toen een ijverige republikein hem binnenleidde in de voormalige vertrekken van de koning, die hij nu zelf wilde betrekken, en hem veelbetekenend zei: *Citoyen, vous entrez ici dans la chambre d'un tyran*:[1118] antwoordde hij met scherpzinnigheid: *S'il avoit été tyran, il le seroit encore*:[1119] een verschrikkelijke waarheid uit zijn mond. Toen hem werd gezegd dat het volk morrelde aan sommige van zijn stappen, antwoordde hij: *Le peuple n'est rien pour qui le sait mener.*[1120] Tegen Sieyes,[1121] die door de partij van de consul bij elke gelegenheid werd afgeschilderd als een oppervlakkige, zeer ondergeschikte kop, zou hij zeer sceptisch hebben gezegd in antwoord op een herinnering aan een voorloper: *Si j'avois été roi en 1790, je le serois encore; et si j'avois dit alors la messe, j'en ferois encore de même*.[1122]

Ik zal je vertellen wat hier en daar in openbare gelegenheden wordt gezegd; want niemand durft het hardop uit te spreken, omdat zijn *lettres de cachet*[1123] net zo zeker naar Bicetre[1124] leiden als onder

einde van de eeuwenlange heerschappij van de Orde van Malta en begin van de periode als Britse kolonie. Ook voor Egypte was het een belangrijk punt in de geschiedenis: de mammelukken, die het land eeuwenlang hadden geregeerd, werden weggevaagd en Mohammed Ali nam de macht in Egypte over.
In Europa leidde de expeditie tot een enorme gekte, de egyptomanie, voor alles dat met het oude Egypte te maken had. Woningen werden ingericht met meubels en motiefjes in Egyptische stijl, en ook de kleding werd geïnspireerd door Egypte. Zo kwam bijvoorbeeld de tulband in de mode

1118 Burger, je komt hier binnen in de kamer van een tiran.

1119 Als hij een tiran was geweest, zou hij dat nog steeds zijn:

1120 De mensen zijn niets voor degenen die weten hoe ze hen moeten leiden.

1121 Emmanuel Joseph Sieyès of Sieyes (Fréjus, 3 mei 1748 – Parijs, 20 juni 1836), ook bekend als abbé Sieyès, was een Franse abbé, politicus, grondwetspecialist en revolutionair. Hij was een sleutelfiguur uit de Franse Revolutie. Zijn pamflet uit januari 1789: Qu'est-ce que le tiers état? (Wat is de derde stand?) maakte hem op slag beroemd. Hij was de eerste die het woord sociologie gebruikte, en was de stichter van de club van jacobijnen. Als rationalist stond hij aan de wieg van de instelling van de Franse départementen. Hij wees Georges Danton en de graaf de Mirabeau de weg. Van hem is de uitspraak: Principes zijn voor schoolmeesters, belangen voor staatslieden.

1122 Als ik in 1790 koning was geweest, zou ik er nog steeds één zijn; en als ik toen de mis (Sieyes was priester) had gezegd, zou ik opnieuw hetzelfde hebben gedaan.

1123 (directieven?) Verborgen / geheime brieven

1124 Bicêtre is een voormalig Frans landgoed gelegen in de huidige gemeente

koningen naar de Bastille. Toen het bekende boek over het consulaat voor het leven verscheen, en hij het niet langer kon onderdrukken, en toch de auteur, die een vooraanstaand man was en alom gerespecteerd werd door de natie, niet willekeurig en hardhandig in de problemen durfde te brengen, nam hij er genoegen mee te zeggen: Het was allemaal goed en wel, maar nu een beetje te vroeg. Iedereen die een beetje verder keek, beweerde dat het helaas een beetje te laat was. De Wetgevend Macht is slechts de naam die hier gegeven wordt aan de Assemblee[1125] waarmee hij wetten maakt. Toen het mooie voorstel van zijn commissaris voor een levenslang koningschap niet meteen overal in goede aarde viel, maar op allerlei moeilijkheden stuitte, zou hij ongeduldig met zijn vingers gekraakt hebben en tijdens het verkeerde woord gezegd hebben: *Ah je saurai les attraper.*[1126]

Hij hield het vol. Hij smeedde het ijzer omdat het heet was: na veertien dagen afkoelen en nadenken was het misschien anders gelopen. Er worden vreemde anekdotes verteld over de stemming; maar het is nu gebeurd.

Hij, Napoleon, wordt hier onder verschillende namen genoemd, *le premier consul, le grand consul, le consul* bij uitstek. De andere twee, die ook slechts eenderde deel van de macht hebben, zijn figuranten naast hem, en er wordt niet aan hen gedacht behalve voor de vorm bij openbare onderhandelingen.[1127] Hij wordt ook wel gekscherend *Sa Majesté* genoemd. Hij wordt ook heel publiekelijk *empereur des Gaules*[1128] genoemd, misschien wel de meest toepasselijke naam voor zijn karakter, die de Fransen ook herinnert aan de mogelijke gevolgen. Caesar werd gevolgd door Augustus, enzovoort.

Kremlin-Bicêtre. In 1633 liet Lodewijk XIII op de ruïnes van een bisschoppelijke residentie voor gehandicapte soldaten een ziekenhuis bouwen, dat bestond uit een ziekenhuis, een gekkenhuis en een Parijse gevangenis. Bastille: gevangenis. De naam Bicêtre komt van het feit dat het fort werd gebouwd op land van Jean de Pontoise, bisschop van Winchester, die het bezat tijdens de buitenlandse bezetting, onder het bewind van Karel VII. De naam "Winchester" werd verfranst in Winchester, vervolgens Bichestre, Bicestre en ten slotte Bicêtre.

1125 Frans parlement.

1126 Ah, ik zal weten hoe ik ze moet vangen.

1127 Die beiden andern, die auch nur das Dritteil der Wache haben, sind neben ihm Figuranten und ihrer wird weiter nicht gedacht, als in der Form der öffentlichen Verhandlungen.

1128 keizer van Gallië. Definities van gaule: Lange paal die werd gebruikt om fruit uit een boom te slaan. Vishengel.

De viering van Bastille[1129] werd afgesloten met een concert in de Tuilerieën, waar een ontelbaar aantal mensen zich verzamelden op het tuinplein voor het orkest van het paleis. De hele nationale muziek - orkest - trad op, en deed dat met kunst en kunde en waardigheid. Ik hield niet van de muziek zelf, met uitzondering van één mars, waarvan de plechtige zang veel indruk maakte. Ik kende de dirigent niet. Het eerste orkest en misschien de eerste Assemblee op aarde hadden betere muziek moeten hebben. Op het balkon stonden alle hoge magistraten van de republiek, zoals het nog steeds genoemd wordt, in hun staatskleding, en van de buitenlandse diplomaten diegenen aan wie de rang zoveel eer gaf. De eerste consul (Napoleon)verscheen verschillende keren voordat hij werd opgemerkt. Uiteindelijk begonnen sommigen vooraan te klappen, maar slechts een klein deel van de menigte volgde. Op het plein stonden misschien meer dan honderdduizend mensen, maar nauwelijks een honderdste deel betuigde zijn respect. Het enthousiasme was dus niet zo algemeen als men voor hem in zijn nieuwe waardigheid had kunnen verwachten. De feestverlichting was ook niet half van wat ze vorig jaar geweest zou zijn: en er werd hier en daar gezegd dat de republikeinse festiviteiten geleidelijk aan het wegsterven waren. Dat is begrijpelijk. Ze zullen echter iets langer duren dan de Republiek zelf; zoals de meeste tekens langer duren dan het ding zelf.

Ik moet niet opnieuw beginnen over de eigenaardigheden in Parijs als ik geen boek wil schrijven; en ik heb noch zin, noch tijd, noch kennis om dat te doen. Het kleurrijke landschap verandert elke dag en is elke dag interessant. Alleen de tuin van de Tuilerieën met les Champs Elysées, de belangrijkste promenade van de Parijzenaars in deze buurt, biedt elke dag een oneindige variatie. De persvrijheid is hier

1129 Frankrijk herdenkt de Bestorming van de Bastille nog ieder jaar, op quatorze juillet. Op 14 juli 1789 werd deze gevangenis in Parijs door de burgerij bestormd. Het kasteel met acht torens stond symbool voor de gevestigde orde. De bestorming van het kasteel luidde het begin van de Franse Revolutie in.
Terugkijkend op de periode concluderen historici dat een groot klassenverschil en honger de belangrijkste oorzaken waren voor de Franse Revolutie, die dus met de bestorming van de Bastille begon. Hoewel de economie groeide had de gewone man hier geen voordeel van. Ook de boeren waren ontevreden. Zij ageerden onder meer tegen de belastingen die zij moesten betalen en die terechtkwamen bij de in hun ogen veel te machtige grootgrondbezitters. Toen in 1787 bleek dat de Staat bankroet was, wekte dit nog grotere ergernis op.

relatief beperkter dan in Wenen, en ik ben er vast van overtuigd dat als *Tartuffe*[1130] nu gepubliceerd zou worden, het net zo veroordeeld zou worden als toen; en Moliere zou opnieuw kunnen zeggen: *Monsieur le président ne veut pas, qu'on le joue*.[1131]

De Decaden[1132] zijn noodzakelijkerwijs vrijwel afgeschaft door het

1130 Tartuffe (Originele titel: *Le Tartuffe ou l'Imposteur*) is een komedie van Molière in 5 akten. De eerste versie - die slechts 3 akten telde - werd op 12 mei 1664 opgevoerd in het theater van het Palais Royal te Parijs. Het onderwerp was destijds een reactie op de opgang van de Compagnie du Saint-Sacrement.
Dit stuk behandelt reële onderwerpen die op zich nauwelijks amusant zijn: schijnheiligheid, hypocrisie (het allerbelangrijkste thema) en religie maar ook tirannie, egoïsme en wat tegenwoordig seksisme heet. De humor ligt vooral in de context waarin men grote woorden als zonde, hel, verleiding, devotie, vergiffenis, liefdadigheid, geweten en zegening hanteert. Molière levert in de eerste plaats gewaagde kritiek op de clerus en dan met name op de Compagnie du Saint-Sacrement, een geheime religieuze orde van "devoten" opgericht in 1627, waarvan ook koningin-moeder Anna van Oostenrijk lid was. De meest godsdienstige personen in het stuk - Orgon en Mme Pernelle - zijn tevens het meest naïef.
Voor het personage van de naïeve Madame Pernelle moet de auteur de koningin-moeder in gedachten hebben gehad, terwijl de koning via zijn vertegenwoordiger model stond voor de *deus ex machina* - 'goddelijke ingreep' om een onverwachte wending aan het verhaal te geven.'
- die het verhaal tot een goed einde brengt. Het personage van Tartuffe zelf was volgens Saint-Simon en Choisy gebaseerd op Gabriel de Roquette (1623-1707), later bisschop van Autun.
In mei 1664 werd het stuk aan de koning voorgelegd, waarna de dévotes zeer verontwaardigd reageerden. De Compagnie du Saint-Sacrement, die in het stuk een aanval op de godsdienst zag, slaagde er dankzij haar invloed aanvankelijk in het stuk te verbieden. In augustus 1667 probeerde Molière het stuk opnieuw te presenteren onder de naam *Panulphe ou l'Imposteur*, maar ook deze versie werd verboden en de aartsbisschop van Parijs, Hardouin de Péréfixe de Beaumont, dreigde zelfs met de excommunicatie van iedereen die zou proberen het stuk op te voeren of ernaar te kijken. Op 1 februari 1669, bijna vijf jaar na de eerste opvoering op 12 mei 1664 en bijna drie jaar na het overlijden van de koningin-moeder op 20 januari 1666, werd het stuk uiteindelijk definitief door de koning goedgekeurd.
Hoewel koning Lodewijk XIV Molière en zijn gezelschap in het algemeen carte blanche gaf, zag de auteur zich genoodzaakt het stuk minder scherp te maken, tot de huidige versie uit 1667, die uiteindelijk in 1669 in eigen beheer werd uitgegeven.
1131 Meneer de president wil niet dat we hem spelen.
1132 'Nieuwe kalender'

Concordaat en de invoering van de Roomse religie. Ook in Parijs wordt bijna overal weer de oude kalender gebruikt en wordt er per week geteld. De openbare onderhandelingen zullen snel volgen. Hier en daar in de provincies van Frankrijk wordt de vasten strenger nageleefd dan zelfs in Italië. In Italië kon ik bijna overal naar believen eten; in Dijon moest ik meerdere keren kikkerstoofpot eten, zelfs aan de tafel van de herbergier, voor het vasten met het gezelschap: er was geen ander vlees. Ik vond het niet erg, ik eet graag kikkers, maar deze maaltijd is niet voor iedereen weggelegd. Ik heb het op reis nog verschillende keren gegeten. Natuurlijk trekken de mensen in Parijs zich er nog steeds niets van aan, maar dat deden ze vroeger ook niet.

De oude namen van de plaatsen en steegjes komen langzamerhand weer terug en een republikeinse plattegrond van de stad is bijna niet meer nodig. Veel mensen gedragen zich alsof ze de nieuwe namen niet kennen; een zeer goedgeklede man keek me verdwaasd aan toen ik de Rue de loi in wilde gaan, maar wees me heel beleefd de weg toen ik de Rue de Richelieu noemde. Het Pantheon heet weer St Genoveve, en zal hoogstwaarschijnlijk alleen onder deze noemer worden voltooid.

De hemel weet of dit allemaal weer zo soepel zal verlopen. Het lijkt erop dat alle partijen er nu met gepaste aanpassingen naartoe werken. De geestelijken, die zijn teruggekeerd en weer in ere zijn hersteld, maken overal weer hun opwachting met hun arrogantie en vinden genoeg bekrompenheid voor hun leer. Er wordt gezegd dat ze hier en daar weigeren absolutie[1133] te verlenen als de goederen van de emigranten niet worden teruggegeven. Dit kan in individuele gevallen zelfs republikeinse gerechtigheid zijn: maar het misbruik kan ver gaan. Er zijn veel voorbeelden dat de Franse Roskolniks[1134] geen gemengde huwelijken toestaan. Als je de geestelijkheid zich met het rechtssysteem laat bemoeien, dan ben je verloren.

Een paar dagen geleden las ik een nogal vreemd artikel in een

1133vergeving / kwijtschelding van zonden.

1134Met raskol (Russisch: раскол, raskol; "splijting" of "schisma") wordt het schisma in de Russisch-orthodoxe Kerk aangeduid dat plaatsvond in de 17e eeuw als gevolg van kerkhervormingen, doorgevoerd door de toenmalige patriarch Nikon. Dit schisma resulteerde enerzijds in een staatskerk en anderzijds de beweging van de oudgelovigen. De kerkhervormingen (dwz. een revisie van door de Russisch-orthodoxe Kerk gebruikte teksten en riten) hadden als doel de Russische kerk te uniformeren met de Byzantijnse (Griekse) kerk. De oudgelovigen werden door de Russisch-orthodoxe Kerk ook wel met het pejoratieve raskolniki ("scheurmakers") aangeduid.

krant, waarin de auteur een parallel trok tussen de Franse en Engelse volksaard. Men bleef in het ongewisse of het geheel serieus of ironisch was. Hij liet de Britten het voorrecht van het diepere denken, en eiste voor zijn natie alleen mooie menselijkheid en smaak op. Kon dat laatste maar behouden blijven zonder het eerste. De uitwerking was echt koddig. Hij zegt niet mis te verstaan dat de hele revolutie een kwestie van smaak en mode was; en als je de geschiedenis doorneemt, ben je bijna geneigd het met hem eens te zijn. Maar deze mode heeft rivieren van bloed gekost; en als ze wordt voortgezet, zal ze bijna net zo weinig opleveren als elke andere mode van de heren aan de Seine.

De politie is over het algemeen buitengewoon liberaal, als ze zich maar niet met politiek inlaat. In Wenen is het net zo. De dictator lijkt de oude shibolet, *panem et circenses*,[1135] nodig te hebben en als ik kon kiezen om in een grote stad te wonen, zou ik Parijs kiezen. De Fransen hebben er meer dan welke natie ook voor gezorgd dat je in de hoofdstad nog steeds prachtige natuur kunt vinden. De Tuilerieën, les Champs Elysées, de boulevards, Luxenburg, de botanische tuinen, de Invalides, Fraskati en verschillende andere openbare plekken bieden een prachtige ontspanning die je in geen enkele andere grote stad zult vinden. Een van mijn sentimentele ochtendwandelingen was naar de defilé van de garde van de Invalides; niets in mijn leven heeft me meer geraakt dan deze eervolle bijeenkomst. Er was geen enkele man die niet een eervolle wond droeg voor zijn vaderland, die hem de dankbaarheid van zijn medeburgers opleverde. Tot eer van onze chirurgie en ambachtslieden liepen mensen zonder beide voeten net zo stevig en uitdagend op hout alsof ze morgen nog een militaire batterij wilden innemen.

De goed bedrogenen mogen nog steeds geloven dat ze voor vrijheid en rechtvaardigheid hebben gevochten en nog steeds verminkt zijn.[1136]

Morgen wil ik te voet vertrekken, en ik ben net uit voorzorg met mijn paspoort bij de politie geweest, want je weet niet welke moeilijkheden je in de provincies kunt krijgen. Mijn landgenoten en kennissen hadden me bij binnenkomst al verteld dat ik me met mijn paspoort bij

1135brood en spelen.

1136Zur Ehre unserer Chirurgie und Mechanik wandelten Leute ohne beide Füße so fest und trotzig auf Holz, als ob sie morgen noch eine Batterie nehmen wollten. Die guten Getäuschten glauben vielleicht immer noch für Freiheit und Gerechtigkeit gefochten zu haben und verstümmelt zu sein.

de politie moest melden en hadden het veel over strengheid. Ik vond het niet mijn opdracht om daarheen te gaan. Het is aan de politie om naar me toe te komen, als ze dat willen; ik weet niets van hun aard. Ze hebben van Bazel tot hier nooit naar mijn paspoort gevraagd, zelfs niet hier aan de grens. De huisbaas schreef mijn naam op en zei geen woord over dat ik iets moest doen. Als de politie me nodig had, zei ik, zouden ze me halen; bij de grens in de koets of in de herberg had men me moeten vertellen wat ik nodig had. Niemand vroeg het. Maar omdat ik weg wilde, ging ik. De beambte die voor de buitenlandse paspoorten moest zorgen, luisterde beleefd naar me, bekeek mij en het paspoort en zei heel vriendelijk zonder te tekenen: Meer is niet nodig; u kunt zo vertrekken als u wilt. - Het paspoort was nog steeds het Pruisische uit Rome. - Als u het door graaf Luchesini wilt laten endosseren, kunt u dat doen, maar het is niet nodig. Ik bedankte hem en vertrok. In zulke gevallen doe ik niet graag meer dan ik moet doen; dus ging ik niet naar de gezant.

58

Frankfurt

Godzijdank ben ik nu weer terug aan deze kant van de Rijn in mijn vaderland. Ik zal je weinig kunnen vertellen over mijn reis van Parijs naar hier, omdat die zo vaak gemaakt wordt en bekender is dan een postroute in Duitsland.

Ik verliet Parijs op de eenentwintigste en sliep in Meaux. De weg is aangenaam en vol mensen, hoewel niet pittoresk; en de gastvrijheid is overal behoorlijk goed, vriendelijk en niet duur. Als ik een vergelijking moet maken tussen Rome en Parijs, dan is die zeker in het voordeel van Parijs als het gaat om literatuur en de geneugten van het leven, maar nog steeds in het voordeel van Rome als het gaat om kunst. Je hoeft alleen maar het laatste zeer getrouwe schilderij van Rome te bekijken om te zien hoeveel daar te halen valt aan menselijkheid en gezelligheid; er is bijna niets meer over voor de wetenschap. Oude geschiedenis en alles wat daarmee te maken heeft, is het enige wat je er ter plekke diepgaand en smaakvol kunt bestuderen. In Parijs zijn de uitstekende openbare boekencollecties voor iedereen toegankelijk en het is zelfs beleefd om af en toe een wandeling door de zalen te maken om de planken te bekijken, de dozen met zeldzaamheden te inspecteren en een paar gravures te bekijken. Wie er gebruik van wil maken, vindt rijkdommen in alle geledingen; en iedereen wordt op zijn wenken bediend. In Rome werd de bibliotheek van het Vaticaan niet geopend toen ik er was. De schatten slapen in Italië en het is misschien geen ongeluk dat ze een beetje wakker zijn geschud en gedwongen worden om te zwerven.

Met kunst is het anders. Als ik een kunstenaar was en de keuze had tussen Rome en Parijs, zou ik geen twee keer nadenken om de eerste te kiezen. De Fransen hadden vroeger echter een mooie collectie en hebben nu de belangrijkste kunstwerken uit Rome overgebracht:[1137] maar dit heeft hen niet het voordeel gegeven ten opzichte van Rome. Er is misschien geen plek ter wereld rijker aan schilderijen dan Parijs, maar de eerste meesterwerken van de grootste kunstenaars, allemaal

1137 oorlogsbuit.

fresco's, konden niet worden meegenomen. De loges, de stanzas, de kapel, de Farnesine, Grottaferrata, en andere plaatsen waar Michel Angelo, Rafaël, de Caracci, Domenichino, en anderen al de rijkdom van hun geest hebben neergelegd, moeten onaangeroerd blijven om niet te worden vernield. Alleen al de School van Athene is meer waard dan een hele galerie. De Venetiaanse paarden die voor het hof van de Tuilerieën staan, zijn misschien heel mooi werk, maar ik vind de meeste beelden in Italië mooier. Het paardenras is niet erg nobel. Ik betwijfel of ze net zoveel ophef zullen creëren onder paardenkenners als onder kunstenaars, of beter gezegd onder oudheidkundigen. Het paard van Marcus Aurelius op het Capitool is mij veel meer waard, en ik zou de voorkeur geven aan de twee marmeren paarden uit Herculanum in Portici. De enige verdienste die ze hebben is dat ze misschien de enige oude Tethrippen[1138] zijn die we nog hebben: en zelfs wat dat betreft komen ze veel tekort. Ze zijn niet slecht, en je ziet ze altijd met plezier; maar voor het schitterende werk zouden het eigenlijk mooiere paarden moeten zijn. Ze hebben de Gallische hanen gekregen om over hen te waken. Ze hoeven niet te kraaien tegen het Capitool, zoals de ganzen schreeuwden tegen de Galliërs; als ze het belangrijkste wakkere uur maar niet voorbij laten gaan.

De Fransen hebben trouwens alleen bijdragen meegenomen uit openbare collecties, het Vaticaan en het Capitool. Geen enkel privébezit werd aangevallen. Maar de privécollecties in Rome vormen misschien wel het grootste deel. In de Villa Borghese is alles zoals het was; en de Schermer en de Silen[1139] met Bacchus zijn werken die ongeëvenaard zijn in klassieke waarde in Parijs. De mooiste bas-reliëfs[1140] zijn nog steeds in Rome te vinden, in de tuin van Borghese en op de heuvel van het Capitool en elders.

Sarcofagen,[1141] weliswaar zeer inferieure kunstwerken, en badschalen zijn in Rome nog steeds in grote hoeveelheden van exquise schoonheid te vinden: in Parijs zijn er slechts twee povere stukken van de laatste,

1138 paarden.

1139 In de Griekse mythologie is Silenos of Silenus een geïndividualiseerde figuur vergeleken met de weinig gedifferentieerde saters en Silenus.

1140 Bas-reliëf is beeldhouwwerk of gietwerk in reliëf dat slechts over geringe afstand uit het platte vlak komt. Bij bas-reliëf wordt meestal de achtergrond weggebeiteld. Bij bas-reliëf zijn de afbeeldingen meestal platter dan in de werkelijkheid.

1141 Sarco (vlees) fagen (verteerders/eters). Grafkisten.

die in Rome nauwelijks zouden worden tentoongesteld. Overigens is het gebied rond Rome zelf meer een bakermat van kunst.

De natuur heeft in Rome en Italië haar magie uitgestort, die niet kan worden weggehaald. De namen Fraskati en Tivoli zijn naar Parijs gebracht en alles is mooi genoeg versierd: maar Fraskati en Tivoli zelf zullen er voor de schilder blijven, zelfs als alles eromheen wordt vernietigd. De waterval, de grot, de cascades van watervallen en de magische bergen kunnen niet worden verplaatst en zijn er nu nog steeds, net als tweeduizend jaar geleden, met alle magie van de oudheid. Het huis van Maecen raakt in verval, net als de huizen van Flakkus en Katullus: er kunnen geen muzen meer uit hun puin worden gehaald, maar de buurt heeft ook zonder hen duizend charmes. Er is geen Albano-meer in Parijs, geen Subiaco, geen Terni in de buurt. De geleerde gaat naar Parijs; de kunstenaar zal nog steeds naar Rome gaan voor perfectie, zelfs als hij hier aan de Seine tien keer meer onderzoeksobjecten voor zijn specialiteit vindt dan voorheen. Zodra de Fransen Rafaël en Bonarotti hebben, zullen zij de blikvangers van de kunst zijn en zullen de mensen naar hen pelgrimeren zoals ze naar het Vaticaan gaan.

Füger en David lijken me nu de enige grote modelschilders. Voor zover ik weet hebben de Italianen niemand die ze naast deze twee kunnen zetten. Maar de anderen hebben geen Canova. De dood van Drouai[1142] is een groot verlies voor de kunst, en er zijn geen gemene critici die zijn Marius verkiezen boven al het werk van zijn leraar.

De tweede dag gingen we uit elkaar en zonder verdere instructies nam ik de weg naar rechts, maar deze keer had ik niet de beste inval gevolgd. Het was erg desolaat en kaal, de dorpen waren dun en schaars, en het werd pas weer comfortabel toen de wegen bij Chalons

1142 Jean Germain Drouais 25 november 1763 - 13 februari 1788), Franse historische schilder, werd geboren in Parijs. Zijn vader, François-Hubert Drouais, en zijn grootvader, Hubert Drouais, waren bekende portretschilders; het was van zijn vader dat hij zijn eerste artistieke instructie kreeg.
Daarna werd hij toevertrouwd aan de zorg van Brenet, een uitstekende leraar, hoewel zijn eigen foto's geen hoge rang hadden. In 1780 opende Jacques-Louis David, die net was teruggekeerd uit Rome, een schilderschool in Parijs, en Drouais was een van zijn eerste en meest veelbelovende leerlingen. Hij nam de klassieke stijl van zijn meester over, besteedde zijn dagen aan het studeren van schilderkunst en bracht een groot deel van elke nacht door met ontwerpen. Wekenlang wordt er gezegd dat hij zijn atelier nooit heeft verlaten.

weer samenkwamen. Daardoor verloor ik een groot deel van de Champagne en de prachtige patrijzenogen in Epernay, waar ik me op de Estest in Montefiascone[1143] op had verheugd. Ik kan het goede spul dat ze me daar in de herbergen gaven onder de naam Champagne niet aanbevelen. Een paar uur van Chalons bracht ik de nacht door in een plaats die Pogny heet en die, volgens de naam, de plaats zou kunnen zijn waar Attila op tragische wijze de ultieme van zijn zetten deed. Daarna heb ik overnacht in Longchamp en vervolgens in Ligne en Barrois. In Nancy, waar ik 's ochtends aankwam, bezocht ik 's middags het kasteel en de tuinen, die nu een aangename openbare wandeling mogelijk maken en behoorlijk goed onderhouden zijn. Hier had ik op 26 juli al rijpe, redelijk goede druiven.

Professor Wilmet,[1144] die ik bezocht met een brief uit Parijs, doet zijn Nederlandse naam eer aan met ware grootmoedigheid, ook al spreekt hij Duits noch Nederlands. Hij is Millins pleegvader en spreekt met grote genegenheid over hem, zoals deze laatste de professor in Parijs vaak kinderlijk dankbaar noemde. Wilmet was zeer vertrouwd met de Duitse literatuur en vooral met de stand van zaken op het gebied van scheikunde en natuurlijke historie in Duitsland en waardeerde de nauwkeurigheid en grondigheid van het Duitse onderzoek.

Van daaruit ging ik altijd via Toul naar Straatsburg. Vanaf Nancy is het gebruikelijk om de aantekening op de herbergborden in het Frans en Duits te zetten, waarbij het Duits er soms goed genoeg uitziet. Het gebied bij Zabern is ongewoon mooi en er zijn ongetwijfeld romantische stukken in de bergen. Omdat ik de laatste avond in Straatsburg wilde doorbrengen, heb ik de laatste extra postkoets genomen en me naar het stadje Lion laten brengen. Het weer werd me weer te heet en ik wilde de volgende ochtend met de diligence naar Mainz reizen: maar de beleefdheid van de oude dappere Oberlin

1143 Montefiascone is een Italiaanse stad in de provincie Viterbo, in de regio Latium, honderd kilometer ten noorden van Rome. De stad ligt in de buurt van het Meer van Bolsena.
De stad kent verschillende bezienswaardigheden, waaronder de aan de heilige Margaretha gewijde kathedraal (uit de vijftiende eeuw), die een van de grootste koepels van Italië heeft. Ook bijzonder is de Basiliek van Sint Flaviano, waarvan de oudste gedeelten uit de tiende eeuw stammen. De basiliek bestaat feitelijk uit twee kerken die boven op elkaar gestapeld zijn. Hier ligt ook de Duitse bisschop Johannes Fugger/Füger begraven die, op weg naar Rome voor de kroning van keizer Hendrik V in Montefiacone bleef hangen en zich er letterlijk dooddronk.
1144 Joan Wilmet. Oriëntalist. Weinig meer gevonden.

en enkele nieuwe aangename kennissen hielden me een paar dagen langer op de been tot het volgende vertrek. Ik ontmoette Oberlin[1145] in de bibliotheek en hij was zo vriendelijk om me de schatten zelf te laten zien. Tussen de bronzen stukken zag ik een kleine vrouwelijke sater die niet slecht gemaakt was. De zeldzaamheid van zulke exemplaren verhoogt misschien hun waarde. De oude en inmiddels overleden Hermann had de stukken van de verminkte beelden uit de kathedraal met sarcastische inscripties van de vandalen in de bibliotheek bewaard, waar Rühl en enkele anderen niet blij zouden zijn met hun lovende woorden.

Het mooie weer lokte me met een gezelschap over de Rijn, en na mijn pelgrimstocht naar Kehl[1146] zette ik voor het eerst weer voet op vaderlandse bodem, en zag ik de overblijfselen van het fort en de nieuwe gebouwen van de regering van Baden. Er is al veel herbouwd. Ik hoef je niet te vertellen dat ik een kijkje heb genomen in de kathedraal. Je hebt een prachtig uitzicht over het hele grote, mooie, rijke gebied en de majestueuze rivier. Het zou misschien moeilijk zijn om te beslissen of de Duomo in Milaan of deze kathedraal de voorkeur verdient.

Deze twee gebouwen zijn absoluut de grootste monumenten van de gotische architectuur. Toen ik naar het slecht ontworpen en prachtig

1145 Johan Frederik Oberlin werd den 31sten Augustus 1740 te Straatsburg geboren en den 1sten September van datzelfde jaar in de evangelisch-luthersche kerk aldaar gedoopt. Hij stamde van vaders en moeders zijde uit een geslacht dat reeds sedert meer dan honderd jaren uitblonk door vernuft, kunde en vroomheid. Predikant in Elzas. Stierf dien 5den Junij 1826, toen het Steendal zoo diep treurde om zijnen trouwen herder.

Slechts één ding had het arme wilde Steendal met den overigen Elzas vóór boven vele bloeijende, heerlijke streken van Frankrijk godsdienstvrijheid. Toen de Elzas op zoo schandelijke nooit genoeg betreurde wijze van Duitschland werd afgescheurd en door den keizer en het rijk aan Frankrijk prijs gegeven werd, stelde de fransche regering, om zich de genegenheid der nieuwe onderdanen te verwerven, bij een formeel besluit vast, dat de bewoners ook in het vervolg volle geloofs- en gewetensvrijheid zouden genieten. Zoo ontgingen zij dus de dragonaden en bloedige vervolgingen, waarmede de ijdele, pronkzieke en despotische Lodewijk XIV als vriend van den paus, benevens zijne maîtressen, de arme protestanten in Languedoc en andere deelen van Frankrijk teisterde. Daardoor waren dan echter ook de luthersche gemeenten in den Elzas, dewijl zij geheel zonder controlle waren, volkomen in de magt hunner predikers, door welke zij niet zelden zoo verwaarloosd werden als ik daareven vertelde. Delpher.nl

1146 Tegenover Straatsburg.

bewerkte monument voor maarschalk Moritz van Saksen[1147] in de St Thomaskerk keek, kwamen er een paar Franse soldaten naar me toe die zich afvroegen hoe een keurvorst van Saksen hier kon komen, en ik moest ze zoveel mogelijk van het verhaal van de held vertellen als ik wist om ervoor te zorgen dat ze het met me eens waren.

Op het politiebureau waren ze verbaasd dat mijn paspoort nergens ondertekend was, en ik was ook verbaasd en vertelde ze mijn hele promenade van Bazel naar Parijs en van Parijs naar Straatsburg; toen gaven ze me het papier zonder handtekening terug.

Nu reisden we via Weißenburg, Landau, Worms en zo verder naar Mainz. Volgens mijn oude gewoonte liep ik vooruit toen we in Landau van paard wisselden, had ik waarschijnlijk een uur gereisd. De Duitsers in het gebied daar en verder langs de Rijn hebben een heel eigenaardig dialect, dat niet helemaal verschilt van het Joodse idioom in Polen. Ik geloof dat ik vrij zuiver en correct Duits spreek, dus het moet voor mij des te bizarder hebben geleken dat ik daar juist vanwege die uitspraak voor een jood werd aangezien.

Ik zat onder een walnotenboom fruit te eten toen een man die aan de rechterkant binnenkwam en naast mij ging zitten. Ik vroeg of ik me kon vergissen en of de diligence hier langs moest? Hij antwoordde bevestigend. Van het ene woord kwam het andere en hij vroeg me in zijn mooie dialect: "*Der Härr sayn ain Jüd, unn rähsen nachcher Mähnz?* - Ik reis naar Mainz, maar ik ben geen Jood. Waarom denkt hij dat ik een Jood ben? - *Wähl der Härr okkeroht sprücht wü ain Jüd.* Mensen thuis hebben me gecomplimenteerd met mijn taal, maar niet één van hen was zo.

Over de omgeving van Weissenburg kan ik vanuit militair oogpunt niets zeggen, want het was nog behoorlijk donker toen we daar passeerden. Landau is niets meer dan een fort, en alles in de stad lijkt alleen maar dit doel te hebben. Tegen de ochtend kwamen we aan in Mainz en ik werd naar het Mainzer Hof gestuurd, dat naar verluidt als de beste herberg wordt beschouwd. In Mainz zie je meer sporen van de verwoestingen van de Revolutie dan in welke andere plaats dan ook. De oorlog heeft relatief minder schade aangericht. Ik bleef maar één dag om wat mannen te zien voor wie ik brieven had van

1147 Maurits van Saksen 1696-1750, Duits: Moritz von Sachsen, Frans: Maurice de Saxe was een Saksisch veldheer in Franse dienst. Maurits van Saksen was maarschalk van Frankrijk en gedurende een korte tijd hertog van Koerland.

Oberlin. Onze Bergrat Werner von Freiberg[1148] was hier ook en ik heb gehoord dat hij naar Parijs gaat. Zijn naam staat in hoog aanzien in heel Frankrijk.

De andere dag reisde ik hier met de keizerlijke diligence door een van de mooiste streken van Duitsland.

1148 Waarschijnlijk: Abraham Gottlob Werner (geboren 25 september 1749 in Wehrau; † 30 juni 1817 in Dresden) was een Duitse mineraloog en geoloog. Hij is een van de belangrijkste geowetenschappers in de geschiedenis van de wetenschap, de grondlegger van de geognosie, de term die tot ver in de 19e eeuw werd gebruikt voor de studie van de structuur van de aardkorst en gesteenten. Werner was een belangrijke vertegenwoordiger en de 'bemiddelaar' van het Neptunisme en stond centraal in een dispuut tussen Neptunisten en Plutonisten dat destijds de geologie domineerde. Zijn impact was wereldwijd; zijn studenten, waaronder Novalis en Alexander von Humboldt, werkten ook in Europa, Siberië, Mexico en Peru.

59

Frankfurt

Op weg hierheen vanuit Parijs werd ik vaak met grote nieuwsgierigheid gevraagd naar de kranten uit de hoofdstad, en ik kreeg het nieuws altijd in heel verschillende bewoordingen te horen. Heel vaak hoorde ik de opmerking over de consul Napoleon herhalen: *Mais pourtant il n'est pas aîmé*;[1149] vooral door militairen. Dat is begrijpelijk. Er zijn regimenten en hele korpsen die hem nooit hebben gezien en toch goede mannen voor de Republiek zijn geweest. Ze zouden misschien heel graag zien dat hij generaal werd, maar geen vorst, wat de reputatie is die hij heeft verworven. *Il fait diablement des choses, ce petit caporal d'Italie; cela va loin!*[1150] zeiden ze; en een woordspeler, die een katholieke republikein was, beschreef hem nors met de volgende uitdrukking: *Bonaparte qui gloriam bene partam male perdit.*[1151] Hier en daar in de buurt van Straatsburg heb ik mensen horen mopperen over zijn naam, en beweren dat hij praktisch al het oude onheil dat ze dachten voorgoed te hebben uitgebannen, opnieuw introduceerde. Wat één man kan herinvoeren, is niet echt afgeschaft.[1152]

In de eerste grondwet mocht de koning geen buitenlandse vrouw hebben, en nu hebben we zelfs een buitenlandse avonturier als koning, die ons willekeuriger behandelt dan een Bourbonide[1153] ooit deed: wie hem niet aanstaat is een misdadiger, en hij heeft een hekel aan iedereen die onafhankelijke vrijheid en redelijkheid ademt. Hij weet uitstekend gebruik te maken van de vroegere woede en haat van de partijen.

Verder naar Mainz werd er niet meer gesproken over de republiek en publieke zaken, maar alleen geklaagd over de onderdrukking en het bedrog van de commissarissen, en geklaagd over de nieuwe vrijheid.

1149 Maar toch is hij niet geliefd.
1150 Hij doet duivelse dingen, deze kleine korporaal uit Italië; dat gaat een heel ver!
1151 Bonaparte die op ernstige wijze de glorie verliest die hij heeft gewonnen.
1152 Was ein einziger Mann wieder einführen kann, ist wohl eigentlich nicht abgeschafft.
1153 van het huis van Bourbon (adel en heersers).

We geven de tiende[1154] niet meer, we houden hem, zeiden de boeren bitter. Een wredere aposiopesis[1155] is nauwelijks denkbaar, zelfs als de negen tienden een grote hyperbool zijn.

Naar mijn mening is het altijd een teken dat de regering niet volgens de juiste principes handelt wanneer ze militair optreedt en wanneer ze de burger van de soldaat begint te scheiden.[1156] In Frankrijk doet de soldaat weer alles, en wat een generaal zegt is wet in zijn district. De militairen in lagere rang na de consul tonen hun karakter genoeg door hun verrijking. De algemene favoriet van de natie is Moreau,[1157] en de man verdient ongetwijfeld de grote, stille verering van zijn hele tijd. Ik ben nergens geweest, in Duitsland, Italië en Frankrijk, waar, naast zijn talenten in oorlog, zijn onberispelijke rechtschapenheid, zijn gematigdheid en menselijkheid niet zijn geprezen. Hij zou hebben geweigerd om officier te worden van het Legioen van Eer, dat op het punt staat te worden opgericht en dat elke republikein als onrepublikeins en als een heropleving van het feodalisme beschouwt.

Het is misschien geen dienst aan hem om hem in conflict te brengen met het publieke systeem, maar zijn ontevredenheid wordt overal luid en duidelijk verkondigd. Zijn aanhangers, die minder gematigd zijn dan hijzelf, wensten hem hier en daar luidkeels aan het roer, en zeiden veelbetekenend alleen: *Moreau grand consul*; maar trokken de woorden zo vreemd dat het klonk als *Mort au grand consul.*[1158] Taal vergemakkelijkt veel van dit soort spelletjes, waarachter partijdigheid zich verbergt.

Het systeem van de consul is nu overduidelijk en laat zich niet verkeerd interpreteren. Alles is gebeurd zoals men had kunnen

1154 Belasting van 10%.

1155 Aposiopesis is het retorische middel om midden in een toespraak af te breken. De zin of gedachte is niet af en het einde wordt overgelaten aan de verbeelding van de gesprekspartner of het publiek. Dit kan duiden op de onwil of het onvermogen van een spreker om door te gaan, om allerlei redenen.

1156 Ein Zeichen, daß die Regierung wenig nach vernünftigen Grundsätzen verfährt, ist nach meiner Meinung immer, wenn sie militärisch ist und wenn man anfängt, ausschließlich den Bürger von dem Krieger zu trennen.

1157 Jean Victor Marie Moreau (Morlaix (Bretagne), 14 februari 1763 - Louny (Bohemen), 2 september 1813) was een Franse revolutionaire generaal die Napoleon in het zadel hielp, maar zich later tegen Napoleon keerde en verbannen werd.

1158 Dood aan de grote consul (Boaparte).

voorzien, alleen met iets snellere stappen. Het boek, *Napoleon Bonaparte en het Franse volk*,[1159] geeft een vrij nauwkeurig verslag van de loop der gebeurtenissen, als we alleen de felheid tegen de persoon en een paar kleine fouten en onverschillige persoonlijkheden buiten beschouwing laten. De karakterisering van de natie is, ondanks de klassieke eruditie, te luguber; en elk ander volk, in dezelfde omstandigheden, zou hoogstwaarschijnlijk hetzelfde zijn.

De Britten, de meest tegenovergestelde natie, hebben dit ook bewezen in hun revolutie. Bonaparte is onbetwistbaar de meest begaafde man in zijn soort; de geschiedenis heeft nog nooit een grotere gezien. Hij put de Griekse betekenis van het Griekse woord volledig uit. Het is triest voor het gelouterde gevoel van de mens dat zulke fenomenen nog steeds mogelijk zijn in ons geroemde licht;[1160] maar verpletterend voor alle hoop op verbetering dat ze zelfs als noodzakelijk moeten worden geaccepteerd. Alles wat als basis kon dienen voor redelijke vrijheid en rechtvaardigheid is weer vernietigd. De militaire regering is opnieuw ingevoerd met de meest ijzeren dwang; alle verkiezingen zijn zo goed als geannuleerd; de jury's, als het laatste palladium van vrijheid, zijn vernietigd: en om ervoor te zorgen dat de opwaarts strevende rede geen trucjes kan uithalen met despotisme, is elke meer liberale geest van onderzoek naar filosofie en natuurwet zeer wijselijk verbannen door een weloverwogen opvoeding. Het is zeer de vraag of Bonaparte en zijn volgelingen de menselijke natuur juist hebben ingeschat. Het is mij volkomen duidelijk dat hij op deze manier het oude regeringssysteem met al zijn kwaad zal herstellen of een nieuwe revolutie noodzakelijk zal maken. *Tertium non datur*.[1161] De gevolgen voor de mensheid zijn gemakkelijk te bedenken. Hij had de redder van een groot deel van de mensheid kunnen worden, en neemt er genoegen mee de eerste herboren zoon van de Roomse Kerk te zijn. Hij laat zich opsluiten waar hij vooraan had kunnen staan. Hij heeft een stralende eeuwigheid ingeruild voor de stralende meteoor van een herfstavond, eer voor glorie. Hij heeft de notendop en het paardenhaar van Dionysos nog niet bereikt; maar de verschansing achter zijn huurlingen en saters is voldoende bewijs van de onzekere

1159 https://archive.org/details/napoleonbonapar00schlgoog
1160 Verlichting?
1161 Derde partij. De derde wordt niet gegeven.

angst die het systeem nodig heeft.[11621163]

Er zat een menigte mensen in de postkoets uit Mainz, en sommigen van hen zegenden zichzelf echt hardop dat ze uit de bloedige vrijheid waren waarin ze zo slaafs werden behandeld. Dit waren hun eigen verhalen. En toch waren ze nog steeds aan de andere kant van de Rijn in vrijheid met al hun rijkdom. Voor Hochheim liep ik de heuvel op in gezelschap van een lokale wandelaar, zo leek het. De man, met veel gemopper, nam de eerste vrolijke, mooie oogster in het veld te baat om een vreselijke rapsodie over vrouwen te houden, maar had de air van niet altijd vrouwenhater te zijn geweest en niet altijd te blijven: want alles wat overdreven is, houdt niet lang stand. Hij haalde zijn voorbeelden niet alleen uit de lindebomen en uit het paleis van de gelijkheid, en moet dieper betrokken zijn geweest bij de verloedering van de wereld met het (vrouwelijke) geslacht.[1164] Met woorden maakte hij een schets met levendige kleuren, waartegen *Juvenals lassata viris*[1165] nog steeds een vestaalse maagd was; en ik was blij toen de koets me weer inhaalde op de vlakte, en ik weer kon instappen. Je weet dat ik geen reden heb om de dames te verheerlijken; maar we moeten ze recht doen, dat ze niet slechter zijn dan de mannen: en de meeste van hun zonden worden misschien iets meer verontschuldigd dan de sottises van ons geslacht.

Het lijkt erop dat Frankfurt veel meer heeft gewonnen door de oorlog dan het heeft verloren. Het verlies was openbaar en tijdelijk;

1162 Voetnoot van Seume.

1163 Er hätte ein Heiland eines großen Teils der Menschheit werden können, und begnügt sich, der erste wiedergeborne Sohn der römischen Kirche zu sein. Er läßt sich halten, wo er hätte stehen können. Er hat eine lichtvolle Ewigkeit gegen das glänzende Meteor eines Herbstabends, Ehre gegen Ruhm ausgetauscht. Noch ist er zwar nicht bis zu Dionysens Nußschale und Pferdehaar gekommen; aber die Umschanzung von seinen Söldlingen und Trabanten zeigt hinlänglich von der unsichern Angst, welche das System notwendig macht.

1164 Der Mann nahm mit vielem Murrsinn von der ersten muntern hübschen Erntearbeiterin im Felde Gelegenheit, eine furchtbare Rhapsodie über die Weiber zu halten, hatte aber ganz das Ansehen, als ob er der Misogyn nicht immer gewesen wäre und nicht immer bleiben würde: denn alles Übertriebene hält nicht lange. Er nahm seine Beispiele nicht bloß von den Linden weg und aus dem Egalitätspalaste, und mußte tiefer in die Verdorbenheit der Welt mit dem Geschlecht verflochten sein.

1165 Juvenals zijn mannen beu.

de winst ging door bijna alle klassen en was blijvend. Er is overal welvaart en overvloed; mensen bouwen en verbeteren en breiden aan alle kanten uit: en het hele gebied eromheen is als een paradijs, vooral in de richting van Offenbach. Je waant je in Boven-Italië. Ons Leipzig kan er niet mee concurreren, ook al is het over het algemeen misschien mooier.

Elke handelaar hier kan je genoeg nieuws van de beurs brengen. Ik heb alleen een paar oude bekenden bezocht en een paar nieuwe gemaakt. Als ik een man was met de beurs *à mon aise*,[1166] zou ik waarschijnlijk Frankfurt kiezen voor mijn verblijf. Het is een middelgrote stad die net genoeg levensgenot geeft om lichaam en geest niet te laten vasten of overeten. In het geval van een oorlog met de Fransen zou het natuurlijk niet best zijn: de heren zouden elke avond een promenade vanuit Mainz kunnen maken, de ochtend hier doorbrengen voor het ontbijt en voor het avondeten weer thuis zijn.

Bij Frau von Laroche in Offenbach ontmoette ik de oude graaf Metternich,[1167] als ik me niet vergis de vader van de keizerlijke gezant[1168] in Dresden. Hij was vroeger minister in Nederland; en ik heb nog nooit een man met een uitgesproken publiek karakter gezien in wie ik in zo'n korte tijd zo'n groot oprecht vertrouwen had: zozeer droegen zijn gezicht en zijn houding de indruk van vastberaden eerlijkheid met de fijnste menselijkheid.

1166 op mijn gemak. Als ik geld genoeg had.

1167 Franz Georg Karl von Metternich-Winneburg, vanaf 1803 vorst van Ochsenhausen (Koblenz, 9 maart 1746 - Wenen, 11 augustus 1818) was een Oostenrijks diplomaat en gevolmachtigd minister van de Oostenrijkse Nederlanden.

1168 Klemens Wenzel Lothar von Metternich (Koblenz, 15 mei 1773 - Wenen, 11 juni 1859), graaf, sinds 1813 vorst van Metternich-Winneburg en sinds 1818 hertog van Portella, was een Oostenrijks staatsman en een van de belangrijkste diplomaten van zijn tijd. Hij werkte hard, was eerlijk en gecultiveerd, maar hij was ook een erg ijdele man die eindeloos over zichzelf sprak en schreef.
Hij geloofde in een natuurlijke orde, gebaseerd op religie, monarchie en hiërarchie waar politiek en economie elkaar niet beïnvloeden. De Franse Revolutie beschouwde hij als een grote catastrofe voor Europa; Napoleon kon hij wel waarderen omdat die de chaos in zijn land wist te bezweren.

60

Leipzig

Mijn rondreis is nu voltooid en ik ben terug bij mijn vaders Laren aan de Pleiße. Vanuit Frankfurt reisde ik in gezelschap via Bergen naar het dorp Bischofsheim, waar ik werd getrakteerd op een gastvrije maaltijd. In Bergen en Kolin lieten onze landgenoten zien dat ze geen schuld hadden aan de nare streken in Pirna. Ik passeerde Hanau en hield de weg naar Fulda aan. De hitte van de uitzonderlijk hete zomer was behoorlijk benauwend, maar ik nam mijn tijd, rustte vaak uit onder een eik en nam genoegen met de slechte herbergen gedurende de nacht. Op mijn hele reis had ik ze niet zo slecht aangetroffen als hier een paar keer in Hessen.

Tussen Fulda en Hünefeld benauwde de hitte me vreselijk en mijn dorst was verzengend: en op mijn hele reis heb ik misschien nog nooit zo'n grote opluchting genoten als toen ik toen links van de weg een prachtige bron vond. Mensen die een goede flessenkelder in hun Engelse rijtuigen hebben, hebben geen idee van deze verfrissing. Ze hebben het niet veel minder warm in de wagen, maar ze voelen de verfrissing niet op dezelfde manier. Geloof me, ik heb van alles geprobeerd.

Er werd geschoten[1169] in Hünefeld, de society van notabelen dineerde in mijn herberg, en ik had het genoegen om muziek te horen die zo goed was als waarschijnlijk in de buurt en in Fulda te vinden was. Ook al is er soms een kakofonie onder hen, het maakt niet uit; ze kunnen het goede niet volledig bederven, net zomin als men het in de wereld volledig kan uitroeien door wandaden en onredelijkheid.[1170]

In Vach hadden de handlangers van de oude landgraaf me ooit gegrepen en me uitgeleverd aan Ziegenhain en Kassel en vandaar naar Amerika.[1171] Nu zouden zulke gewelddaden gestopt zijn. Maar ik

1169 jacht?

1170 Wenn auch zuweilen eine Kakophonie mit unter läuft, tut nichts; sie können das Gute doch nicht ganz verderben, ebensowenig als man es in der Welt durch Verkehrtheit und Unvernunft ganz ausrotten kann.

1171 Zie biografie. Seume gingals soldaat naar Amerika.

zou niet te veel vertrouwen hebben in de prinselijke omwentelingen; ze zijn niet veiliger dan de demagogische. Het zou onbegrijpelijk zijn hoe de landgraaf lange tijd zo schandalig willekeurig met zijn volk is omgegaan, tot verderf van het land en uitsluitend tot voordeel van zijn schatkist, en formeel een verkoper van zielen is geworden, als het niet door een blik naar binnen verklaard zou worden. De landadel werd zelden geraadpleegd en kon dan bijna geen stem hebben. De adel is niet rijk en onafhankelijk van het hof. De ministers en generaals hadden het voordeel dat ze leefden naar de wil van de landsheer. Iedereen had iets aan het hof, of hoopte op iets, of vreesde iets, voor zichzelf of zijn familie. De grote officieren wonnen geld en eer, de minderen steun en promotie. De rest kreeg de klappen. Het volk zelf is loyaal en welgemanierd tot overmaat van ramp. Hier en daar was er wanhoop, maar de oude oorlogsgeest hielp. De Hessiërs geloven dat als ze verslagen worden, ze mee moeten doen. Dat is hun karakter uit de diepste oudheid. Ik herinner me dat ik in een klassieker las dat de Katten[1172] lang voor de geboorte van Christus als hulptroepen onder de Romeinen in Afrika vochten. Nu heeft de Landgraaf, zoals wordt verzekerd, dit soort buitenlandse betrekkingen opgegeven.[1173]

Ik wilde post van Vach naar Schmalkalden brengen, naar mijn vriend Münchhausen. Omdat er niet meteen postpaarden beschikbaar waren, nam de herbergier het op zich om me naar de overkant te brengen, betaalde de kosten voor twee paarden en de kar en gaf me een oud paard om op te rijden. Dat noem ik nog eens bedrijvigheid. Wat wilde ik doen? Ik ging op het paard zitten omdat ik weg wilde. Maar ik kwam te laat. Het was al diep in de nacht toen ik de berg opreed, en pas rond tien uur bereikte ik het dal waarin de stad lag. De stadjes en dorpjes waar ik doorheen reed waren altijd erg aantrekkelijk. Het enige wat ik niet kon begrijpen was dat zoveel mooie grond werd verpest door tabaksplantages. Dit giftige onkruid, dat zeker een van de verdorvenheden van de mensheid is, bewijst misschien wel meer dan enig ander voorbeeld dat de mens een gewoontedier is. In Amerika,

1172 "Catti aborigines Batavorum", dat is de Katten de voorouders der Batavieren, ofte de twee Katwijken aan see en aan den Rijn.

1173 Ich erinnere mich in einem Klassiker gelesen zu haben, daß die Katten lange vor Christi Geburt als Hilfstruppen unter den Römern in Afrika schlugen. Jetzt hat der Landgraf, wie versichert wird, die fremden Verbindungen dieser Art aufgegeben.

waar nog genoeg land is voor vijfhonderd jaar, mag de plant altijd verbouwd worden ten koste van de buren, maar bij ons is het slecht als de economie meer mercantiel dan vaderlandslievend wordt bedreven.

De volgende ochtend liet ik me aan mijn vriend zonder naam bekend maken als een kennis die uit Frankfurt kwam. We hadden elkaar negentien jaar niet gezien en ons laatste gesprek was een paar woorden op de oceaan toen het toeval onze schepen zo dicht bij elkaar bracht. De tijd had jonge mannen in mannen veranderd, misschien sommige gelaatstrekken vervaagd en gegraveerd. Ik wist wie voor me stond, dus ik kon me niet vergissen. Hij leek snel door zijn hele kennisenkring te gaan, stond voor me en herkende me niet. Hier heb ik een aanbevelingsbriefje, zei ik, terwijl ik mijn hand naar hem uitstak, waarop een afbeelding van hem in een kring. Het was alsof hij werd geraakt door een elektrische schok, hij gooide zijn armen om mijn nek met mijn naam en leidde me in jubelstemming naar zijn vrouw. Dit was een van de mooiste momenten van mijn leven. Ik bleef een paar dagen bij hem en zijn vrienden en genoot, voor zover mijn serieuzere gemoedstoestand dat toeliet, van de vrolijkheid van het gezelschap.[1174]

Ik voelde me vaak erg op mijn gemak toen ik door Gotha en Altenburg reisde. Bijna nergens zie je een hogere mate van welvaart. Er heerst nog steeds een zekere oude hartelijkheid, zodat ik veel gezichten tegenkwam aan wie ik mijn portemonnee zonder verdere kennismaking had willen toevertrouwen om hem naar een aangewezen plaats te brengen waar ik hem zou hebben teruggevonden. Ik heb minder kennissen in dit kleine land dan waar dan ook, dus je mag geloven dat ik niet spreek om te vleien. Zo vaak als ik er ben geweest, heb ik altijd het zuiverste respect en de grootste verering voor de hertog gehad.

Om een prins te zien, hoef je zijn paleizen niet te bezoeken of zelfs maar de eer te hebben aan hem te worden voorgesteld. Vaak zie je daar het minst van hem. Zijn steden en dorpen en wegen en bruggen zijn de beste kennismaking, op voorwaarde dat hij geen jongeman is die net de touwtjes in handen heeft genomen. In dat geval zou

1174 Dieses war wieder eine der schönsten Minuten meines Lebens. Einige Tage blieb ich bei ihm und seinen Freunden, und genoß, soweit mir meine ernstere Stimmung erlaubte, der frohen Heiterkeit der Gesellschaft.

hij onverdiend veel goede en slechte dingen op zijn conto kunnen schrijven. Waar het bier slecht en duur is en het brood duur en slecht, waar ik de dorpen ruïneus en ellendig zie en de bezoekers naar de bedelstaf zie gluren, ga ik zo snel mogelijk mijn weg. Niet het prediken van menselijkheid, maar het doen heeft waarde. Des te erger als je veel praat en weinig doet.

Ik had in Parijs al gehoord dat de Pruisen in Erfurt waren en nu was ik verbaasd dat ze er niet waren. Dit soort geklungel doen ze meestal niet als er iets te bezetten valt. Je zou bijna geloven dat de slome achterdocht een pathologische morele oorsprong had. Hier herinnerde een stiekeme ergernis me eraan dat ik een Saks was. Ik dacht lang na over de grootmoedigheid en belangeloosheid van koninklijke vriendschappen; ik vergeleek het verlies van de koning met zijn winst; ik overwoog de oude wettelijke aanspraken die Saksen nog steeds kon en moest maken. Als Saksen een macht van honderdduizend man was, zou de gewone politiek de gang van zaken rechtvaardigen. Nu kan het zijn wat je wilt, maar het is niet vriendschappelijk. Het lijkt mij dat Dresden levendigere en effectievere maatregelen had kunnen en moeten nemen. Het was allemaal te voorzien. De inwoners van Leipzig zullen de gevolgen voelen. Natuurlijk zal er de eerste tien jaar misschien niets of weinig gebeuren, maar de knijptangen zijn nu in handen van beide partijen en ze kunnen zeker de *festina lente*[1175] spelen.

Politiek gezien moet je altijd aan het ergste denken en geloven dat wat kan gebeuren ook zal gebeuren. De geschiedenis en de natuurwet rechtvaardigen deze stelregel: in burgerlijke omstandigheden wordt men beschermd door wetten; hier bieden alleen voorzichtigheid en kracht, en zelden rechtvaardigheid, bescherming. De huidige stap rechtvaardigt de angst voor de toekomst. Dat geeft geen vertrouwen. Ik had zulke resultaten niet verwacht van Berlijn onder de omstandigheden in Dresden.

In Weimar was ik blij weer enkele mannen te zien die het hele vaderland eert. De patriarch Wieland[1176] en de waarlijk dappere

1175 Haast u langzaam.

1176 Christoph Martin Wieland (Oberholzheim, 5 september 1733 - Weimar, 20 januari 1813) was een Duits schrijver uit het rococo. Hij vertegenwoordigt, als enige Duitse auteur van betekenis, een stroming die men humoristisch classicisme noemt.

Böttiger[1177] verwelkomden me met vriendschappelijke warmte. De hertogin-moeder was zo vriendelijk om met veel belangstelling te informeren naar haar vrienden aan beide zijden van de Pontines en om de onpartijdige pelgrim vriendelijk bij haar thuis uit te nodigen. Iedereen kent en waardeert haar als de meest eervolle matrone, ook al was ze geen prinses.

De volgende ochtend, toen ik door het kleine bos naar Naumburg liep, kwam ik een Pruisisch bataljon tegen dat naar Erfurt marcheerde. Wanneer je in dezelfde jas met dezelfde chaussure[1178] via Wenen en Rome naar Syracuse en terug via Parijs hebt gereisd, kan de kleding natuurlijk wat onopvallend zijn. Het is de niet prijzenswaardige gewoonte van onze Duitse landgenoten om buitenlanders van tijd tot tijd wat onopvallend te plagen. De soldaten waren ordelijk genoeg, maar sommige officieren namen de vrijheid om grapjes te maken over mijn persoonlijkheid. Natuurlijk liep ik over het voetpad bij het bosje, en het leger marcheerde over de legerweg.[1179] Een van de heren vroeg aan zijn kameraad in een enigszins voortreffelijk Pommers dialect, dat op papier niet zo prettig na te bootsen is: Wat loopt die kerel daar? De ander antwoordde op mijn signalement: Hij zal wel de handel gaan opzoeken. Nee, ik hoorde een andere stem, ik weet niet wat voor een dwaas hij kan zijn; ik zag hem gisteren in de tuin zitten met de hertogin. Vertaal dat eerst een beetje in het Pommers, als je wilt vinden dat het me nogal raar overkwam. Ik denk echter niet dat de heren wat

1177 Karl August Böttiger (8 juni 1760 - 17 november 1835) was een Duitse archeoloog en classicus, en een prominent lid van de literaire en artistieke kringen in Weimar en Jena.
Böttiger werd geboren in Reichenbach, in het koninkrijk Saksen, en volgde zijn opleiding aan Schulpforta en Leipzig. Onder invloed van Johann Gottfried Herder was hij van 1790 tot 1804 dertien jaar lang rector van het gymnasium en kerkenraadslid in Weimar. De resterende 31 jaar van zijn leven woonde hij in Dresden als directeur van het Museum van Oudheden, en was actief als journalist en publiekspreker. Als schoolmeester had hij een aanzienlijk aantal pedagogische en filologische programma's gepubliceerd. In 1810 bracht Böttiger samen met de Zwitserse schilder Heinrich Meyer een monografie uit over het schilderij in het Vaticaan dat bekend staat als het "Aldobrandini-huwelijk". Zijn archeologische werken zijn voornamelijk geproduceerd in Dresden.
1178 schoeisel.
1179 Ich ging natürlich den Fußsteg am Busche hin, und der Heereszug zog den Heerweg.

tijd hadden genomenen voor hun onderzoek en me beleefder hadden kunnen bejegenen, totdat ik ze niet meer had gehoord. Maar zoals je weet, heeft een Pruisische officier niet veel moeite met een Filistijn.[1180] Of dat juist en menselijk is, moet natuurlijk nader worden bepaald.

Mijn verschijning kwam als een verrassing voor mijn goede oude moeder in Posern bij Weißenfels. Ze was al op de hoogte van het voorval met de struikrovers en je kunt je voorstellen dat ze een beetje bezorgd om me was, want als orthodoxe volgeling van Luther heeft ze niet de beste mening over de paus en zijn geboden. Ze liet me absoluut niet te voet gaan, maar liet me in de koets zetten en naar de Pleißenburg brengen. Je kunt je voorstellen dat ik blij was om mijn plaatselijke vrienden weer te zien. Schnorr was de eerste bij wie ik aanklopte, en het enthousiaste man-kind gooide op een komische manier zijn penseel neer, trok het beste van zijn koddige gezichten en maakte een praktische opmerking over de passage van Horatius dat men een beetje dwaas kon zijn bij de terugkeer van een vriend van de cycloop.

Morgen ga ik naar Grimme en Hohenstädt, en daar wil ik rusten ondanks de goden van Epicurus. Het lijkt me dat ik nu een paar weken eerlijk kan rondhangen. Als je in negen maanden het grootste deel van de tijd zo loopt, bescherm je jezelf nog een paar jaar tegen podagra. Tot lof van mijn schoenmaker, de manhaftige oude Heerdegen in Leipzig, moet ik je vertellen dat ik met dezelfde laarzen op stap ben gegaan en weer terug ben gekomen zonder dat ik nieuwe schoenen heb laten aanmeten.

Bald bin ich bei Dir, und dann wollen wir plaudern; von manchem mehr als ich geschrieben habe, von manchem weniger.[1181]

1180 Het woord 'Filistijnen' - in de oude spelling Philistijnen - betekent 'aankomelingen', 'immigranten', zogenoemd omdat ze, van elders afkomstig, zich aan de zuidoostelijke kust van de Middellandse zee hadden gevestigd.

1181 Ik zal snel bij je zijn, en dan zullen we praten; over sommige dingen meer dan ik heb geschreven, over andere minder.

Namenregister

Niet uitputtend

Karl Pfyffer von Altishofen
Ludovico Ariosto
Clara van Assisi
Baccio Bandinelli
Giovanni Francesco Barbieri
Johann Heinrich Bartels/ Barthels
Giambattista Bodoni
Jean Bologne of Jean de Bologne
Borghese
Stefano Borgia
Karl August Böttiger
Madame de Pompadour door François Boucher
Patrick Brydone
George Louis LeClerc de Buffon
Filippo Michele Buonarroti
Gottfried August Bürger
Samuel Butler
Antonio Canova
Carracci
Miguel de Cervantes
Fabio Chigi
Theodore I van Corsica
Matthias Claudius (pseudoniem Asmus, Reinfeld)
Christian August Heinrich Clodius
Philipp Clüver/Klüwer, Cluwer of Cluvier
Jan Henryk Dabrowski
Jacques-Louis David
Jean Germain Drouais
Ernst Fabricius
Carl Ludwig Fernow
Moritz von Fries
Friedrich Heinrich Füger/ Függer
Franz Joseph Gall
Salomon Gessner
Johann Wolfgang von Goethe
Carl Christian Gmelin
Georg Joachim Gosschen
Aubin Louis Millin de Grandmaison/Eleutherophile Millin
Josef Mathias Grassi
Thomas Gray

Gustav Friedrich Wilhelm Grossmann
Joseph Hager
William Douglas Hamilton
Christian Gottlob Heyne
Johann Gottfried Herder
Homerus
David Hume
August Wilhelm Iffland
Bernard de Jussieu
Nicolaas Klim(m)
Friedrich Gottlieb Klopstock
Kosciusko
August Friedrich Ferdinand von Kotzebue
Carl Gottlob Küttner
Lanfranc Cigala/Cicala (It.Lanfranco)
Giovanni Battista Landolina,
Lavatar
Claude Jacques Lecourbe
Gotthold Ephraim Lessing
Carl Linneaus
Niccol. Machiavelli
Maro/Vergilius
Friedrich von Matthisson
Anton Raphael Mengs
Klemens Wenzel Lothar von Metternich
Isaac-Joseph De Meyer
Buonarroti Michelangelo
Wichard Joachim Heinrich von Möllendorf
Michel de Montaigne
Giovanni Battista Caprara Montecuccoli
Jean Victor Marie Moreau
Raffaello Morghen
Karl Ludwig August Heino von Münchhausen.
Friedrich Christian Carl Heinrich Münter
Joachim Murat
Freiherr Theodor Stephan von Neuhoff
Johan Frederik Oberlin
Adam Friedrich Oeser
Charles Victoire Emmanuel Leclerc d'Ostin
Abraham Jakob Penzel
Johann Georg Justus Perthes
Peter Leopold Valentijn Jozef Anton Joachim Pius
Stanislaus Anton Poniatowski
Rafaël
Johann Christian Reinhart

Guido Reni
Maximilien-François-Marie-Isidore de Robespierre
Salvator Rosa
Christian Gotthilf Salzmann
Jacopo Sannazaro
Friedemann Heinrich Christian Freiherr von Schellersheim
Schenk
Emanuel Schikaneder/Johann Joseph Schikaneder
Johann Christoph Friedrich Schiller
Veit Hanns Friedrich Schnorr von Carolsfeld
Charles Louis Schulmeister/Karl Ludwig Schulmeister
Joachim Christoph Friedrich Schulz
Shakespeare
Johann Samuel Siegfried
Aleksandr Vasiljevitsj Soevorov
Joseph C. P. M. Sterzinger
Regina Strick / Strinasacchi
Friedrich Andreas Stroth
Torquato Tasso
Moritz August von Thümmel
Joseph Mallord William Turner
Johannes Tzetzes
Johann Daniel Wilhelm Otto Uhden
Publius Vergilius Maro
Leonardo da Vinci
Giovanni Volpato
Abraham Gottlob Werner
Joan Wilmet
Johann Joachim Winckelmann
Yorick
Edward Young.

In de gratis pdf is het gemakkelijk zoeken naar bovenstaande personen.

Verantwoording

Onderweg kwam ik Johann Gottfried Seume tegen. De dichtregel: *Zwarten zijn ook mensen*, bracht mij naar zijn *Spaziergang nach Syrakus*. De inleiding was op mijn lijf geschreven. Ondanks de eeuwen ervoer ik zijn beschrijving als vertrouwd. Ik zou zijn voorwoord vrijwel zonder aanpassingen aan mijn eigen proza vooraf kunnen laten gaan. Bijzonder.

Ik vertaalde met hulp van DeepL en translate.google de tekst en ondertussen voegde ik voetnoten toe met vertalingen van Seumes citaten in het Frans, Engels, Italiaans, Latijn, Grieks. De vertalingen uit het Latijn en Grieks kan ik niet helemaal beoordelen. Mijn Kerklatijn is onvoldoende voor een hele goede vertaling.

De gedichten heb ik met DeepL vertaald en voor de hand liggende wijzigingen gemaakt. Het zijn geen literaire vertalingen. Wie mee wil helpen is welkom.

Af en toe nam ik de Duitse tekst over. Het zijn passages waar ik niet heel zeker van de vertaling ben, maar vooral delen die bij me passen. De voetnoot voorkwam dat ik de tekst ging cursieveren.

Ik heb niet alle genoemde personen kunnen achterhalen. Een enkele keer heb ik misschien niet de juiste persoon opgenomen. Het register met genoemde personen is niet uitputtend. Wie snel wil zoeken gebruikt de pdf. Ik ben slechts een beetje vertrouwd met Griekse en Romeinse mythologie.

De Duitse tekst is in veelvoud op het web te vinden. De noten heb ik ontleend aan wikipedia, ook en vooral de Duitse. Gebruik een zin uit de noten om de bron te vinden. Zoek je naar een historische figuur dan is het handig om de naam in te vullen gevolgd door *wiki*.

Namen van personen en plaatsen zijn in de loop van de eeuwen aan verandering onderhevig.

Verder gebruikte ik:

www.delpher.nl
www.dbnl.org
Websites van Deutsche Nationalbibliothek
Bibliotheque de France
Library of Congress

Mijn correspondentie met de Deutsche National Bibliothek en Bibliothèque de France verliep zeer aangenaam.

De kaarten maakte ik met maps.google en handmatig door toeristenkaarten te bestuderen. De kaarten zijn indicatief bedoeld. Details kunnen afwijken van de werkelijke situatie.

Meta Geerts leverde haar hand-en-spandiensten. Ze onderzocht de wandelpaden van Seume in detail.

Ik zie uit naar een hernieuwde versie met afbeeldingen van alle genoemde kunst. (Ik ga dat niet doen.)

Ik werk gedreven en snel. Hier en daar blijven rafelranden. Lees het origineel indien nodig.

70 jaar na de dood van de auteur is werk vrij van copyright.

De biografie van Seume *Mein Leben* is inmiddels vertaald en beschikbaar. Op korte termijn volgt *Mein Sommer 1805* over zijn reis naar Rusland.

De pdf van dit boek staat gratis op www.nedersaksisch.org en op academia.edu

Wie tegen kostprijs – Euro 30,00 – (afhalen in Peize is mogelijk) een fysiek boek op prijs stelt kan contact met me opnemen.

Peize, mei 2024

Veritatem sequi et colere, Iuri justitiam, aeque omnibus bene velle ac facere, nil extimescere.

Suum.